

พระสุตตันตปิฎก

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ราชาวรรค

๑. ฃฎีกการสูตร

[๔๐๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่. ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จแวะออกจากทางแล้วได้ทรงเยี่ยมพระสรวลในประเทศแห่งหนึ่ง. ครั้งนั้น ท่านพระอานนทได้มีความคิดว่า เหตุอะไรหนอ ปัจจัยอะไร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวล พระตถาคตทั้งหลายจะทรงเยี่ยมพระสรวลโดยหาเหตุมิได้นั้นไม่มีดังนี้. ท่านพระอานนทจึงทำผ้าอุตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุอะไรหนอ ปัจจัยอะไร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวล พระตถาคตทั้งหลายจะทรงเยี่ยมพระสรวลโดยหาเหตุมิได้นั้นไม่มี.

[๔๐๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอนนทฺ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ที่ประเทศนี้ได้นิคมชื่อเวกพิคะ เป็นนิคมมั่งคั่งและเจริญ มีคนมาก มีมนุษย์หนาแน่น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอาศัยเวกพิคินิคมอยู่. คุณก่อนอนนทฺ์ ได้ยินว่า ที่นี่เป็นพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งตรัสสอนภิกษุสงฆ์ที่นี่.

[๔๐๕] ครั้งนั้น ท่านพระอนนทฺ์ได้ปฐุผ้าสังฆาฏิสี่ชั้นถวาย แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเถิด เมื่อเป็นเช่นนี้ ภูมิประเทศนี้จักได้เป็นส่วนที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าสองพระองค์ทรงบริโภค. พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่ท่านพระอนนทฺ์ปฐุถวายแล้ว จึงตรัสกะพระอนนทฺ์ว่า คุณก่อนอนนทฺ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในประเทศนี้มีนิคมชื่อเวกพิคะ เป็นนิคมมั่งคั่งและเจริญ มีคนมาก มีมนุษย์หนาแน่น. คุณก่อนอนนทฺ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอาศัยเวกพิคินิคมอยู่. ได้ยินว่า ที่นี่เป็นพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งตรัสสอนภิกษุสงฆ์ที่นี่. และในเวกพิคินิคม มีช่างหม้อชื่อฉุกการะเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอุปัฏฐากผู้เลิศ. มีมาณพชื่อโชติปาละเป็นสหายของช่างหม้อชื่อฉุกการะ เป็นสหายที่รัก. ครั้งนั้น ฉุกการะช่างหม้อเรียกโชติปาละมาพบมาว่า มาเถิดเพื่อนโชติปาละ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธ-

เจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมติกันว่าเป็นความดี.

โชติपालสมาทาน

[๔๐๖] คุณก่อนอนนท์ เมื่อฉุฏฐิการะช่างหม้อกล่าวอย่างนี้แล้ว โชติपालมาณพได้กล่าวว่ อย่าเลยเพื่อนฉุฏฐิการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะศิระยะไล่นัันที่เราเห็นแล้วเล่า. คุณก่อนอนนท์ แม้ครั้งที่สอง ฉุฏฐิการะช่างหม้อก็ได้อีกกล่าวว่โชติपालมาณพว่ มาเถิดเพื่อนโชติपालะ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่กัศสพผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านััน สมมติกันว่เป็นความดี แม้ครั้งที่สอง โชติपालมาณพก็ได้อีกกล่าวว่ อย่าเลยเพื่อนฉุฏฐิการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะศิระยะไล่นัันที่เราเห็นแล้วเล่า แม้ครั้งที่สาม ฉุฏฐิการะช่างหม้อก็ได้อีกกล่าวว่ มาเถิดเพื่อนโชติपालะ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่กัศสพผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านััน สมมติกันว่เป็นความดี. คุณก่อนอนนท์ แม้ครั้งที่สาม โชติपालมาณพก็กล่าวว่ อย่าเลยเพื่อนฉุฏฐิการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะศิระยะไล่นัันที่เราเห็นแล้วเล่า.

ฉ. เพื่อนโชติपालะ ถ้าว่อย่างนั้น เรามาถือเอาเครื่องสำหรับสี่ตัวเมื่อเวลาอาบน้ำไปแม่น้ำเพื่ออาบน้ำกันเถิด. โชติपालมาณพรับคำฉุฏฐิการะช่างหม้อแล้ว.

[๔๐๗] คุณก่อนอนนท์ ถ้าว่ดั้น ฉุฏฐิการะช่างหม้อและโชติपालมาณพได้อือเอาเครื่องสำหรับสี่ตัวเมื่อเวลาอาบน้ำไปยังแม่น้ำเพื่ออาบน้ำ. ครั้ง

นั่นแล ฌฎิการะช่างหม้อได้เรียกโชติปาลมาณพมากล่าวว่า เพื่อนโชติปาละ นี้ก็ไม่ไกลพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเถิดเพื่อนโชติปาละ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมติกันว่าเป็นความดี.

[๔๐๔] ลูก่อนอานนท์ เมื่อฌฎิการะช่างหม้อกล่าวอย่างนี้แล้ว โชติปาลมาณพได้กล่าวกะฌฎิการะช่างหม้อว่า อย่าเลยเพื่อนฌฎิการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะสิริชะโล้นนั้นที่เราเห็นแล้วเล่า. แม้ครั้งที่สอง...แม้ครั้งที่สาม ฌฎิการะช่างหม้อก็ได้เรียกโชติปาลมาณพมากล่าวว่า เพื่อนโชติปาละ นี้ไม่ไกลพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเถิดเพื่อนโชติปาละ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมติกันว่าเป็นความดี. แม้ครั้งที่สาม โชติปาลมาณพก็ได้กล่าวกะฌฎิการะช่างหม้อว่า อย่าเลยเพื่อนฌฎิการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะสิริชะโล้นนั้นที่เราเห็นแล้วเล่า.

[๔๐๕] ลูก่อนอานนท์ ลำดับนั้น ฌฎิการะช่างหม้อได้จับโชติปาลมาณพที่ชายพกแล้วกล่าวว่า เพื่อนโชติปาละ นี้ก็ไม่ไกลพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเถิดเพื่อนโชติปาละ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมติกันว่าเป็นความดี. ลำดับนั้น

โชติปาละมาณพให้ฉุฎฐิการะช่างหม้อปล่อยชายพกแล้วกล่าวว่า อย่าเลยเพื่อน
ฉุฎฐิการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะศิระะโถ้นนั้นที่เราเห็นแล้วเล่า.

คูก่อนอนนท์ ลำดับนั้น ฉุฎฐิการะช่างหม้อจับโชติปาละผู้อาบน้ำ
คำเกล้าที่ผมแล้วกล่าวว่า เพื่อนโชติปาละ นี้ไม่ไกลพระอารามของพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเกิดเพื่อน
โชติปาละ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระ
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็น
พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมติกันว่าเป็นความดี. ครั้งนั้น โชติปาละ-
มาณพมีความคิดว่า น่าอัศจรรย์หนอท่าน ไม่เคยมีมาหนอท่าน ที่ฉุฎฐิการะ
ช่างหม้อผู้มีชาติต่ำมาจับที่ผมของเราผู้อาบน้ำคำเกล้าแล้ว การที่เราจะไปนี้เห็น
จะไม่เป็นการไปเล็กน้อยหนอ ดังนี้แล้วได้กล่าวกะฉุฎฐิการะช่างหม้อว่า เพื่อน
ฉุฎฐิการะ การที่เพื่อนทำความพยายามตั้งแต่ชักชวนด้วยวาจา จับที่ชายพกจน
ล่วงเลยถึงจับที่ผมนั้น ก็เพื่อจะชวนให้กันไปในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เท่านั้นเองหรือ.

ฉ. เท่านั้นเองเพื่อนโชติปาละ จริงเช่นนั้นเพื่อน ก็การที่เราได้เห็น
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นความดี.

โช. เพื่อนฉุฎฐิการะ ถ้าอย่างนั้น จงปล่อยเถิด เราจักไป.

[๔๑๐] คูก่อนอนนท์ ครั้นนั้น ฉุฎฐิการะช่างหม้อและโชติปาละมาณพ
ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมา-
สัมพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แล้วฉุฎฐิการะช่างหม้อถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วนั่งอยู่ ณ ที่
ควรส่วนข้างหนึ่ง. ส่วนโชติปาละมาณพได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง

พระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ฌฏิการะช่างหม้อนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี้โชติपालมาณพ เป็นสหายที่รักของข้าพระพุทธเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรม แก่โชติपालมาณพนี้เถิด.

[๔๑๑] คู่ก่อนอนนท์ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยังฌฏิการะช่างหม้อและโชติ- ปาลมาณพให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมิกถา. ลำดับนั้น ฌฏิการะช่างหม้อและโชติपालมาณพ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง พระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมิกถา เพลิดเพลินชื่นชมพระภายิตของพระผู้มี พระภาคทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วลุกจาก อาสนะ ถวายอภิวาท พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระ อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

[๔๑๒] คู่ก่อนอนนท์ ครั้งนั้น โชติपालมาณพได้ถามฌฏิการะช่าง หม้อว่า เพื่อนฌฏิการะ เมื่อท่านฟังธรรมนี้อยู่ และเมื่อเช่นนั้น ท่านจะออก จากเรือนบวชเป็นบรรพชิตหรือหนอ.

ฌ. เพื่อนโชติปาละ ท่านก็รู้ที่อยู่ว่า เราต้องเลี้ยงมารดาบิดา ซึ่งเป็น คนตาบอดผู้ชราแล้วมิใช่หรือ.

โช. เพื่อนฌฏิการะ ถ้าเช่นนั้น เราจักออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

โชติपालบรรพชาอุปสมบท

[๔๑๓] คู่ก่อนอนันท์ ครั้งนั้น ฆฎิการะช่างหม้อและโชติपालมาณพ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ฆฎิการะช่างหม้อได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี้โชติपालมาณพเป็นสหายที่รักของข้าพระพุทธเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้โชติपालมาณพนี้บวชเถิด ดังนี้. โชติपालมาณพได้บรรพชาอุปสมบทแล้วในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ครั้นเมื่อโชติपालมาณพอุปสมบทแล้วไม่นาน ประมาณถึงเดือน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ในเวฬุวนิคมตามควรแก่พระพุทธานุภาพแล้ว เสด็จหลีกจาริกไปทางพระนครพาราณสี เสด็จจาริกไปโดยลำดับ ถึงพระนครพาราณสีแล้ว.

[๔๑๔] คู่ก่อนอนันท์ ได้ยินว่า ในคราวนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้พระนครพาราณสี. ครั้งนั้น พระเจ้ากาสิทรงพระนามว่ากิกิได้ทรงสดับว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จถึงพระนครพาราณสี ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้พระนครพาราณสี. ครั้งนั้น พระเจ้ากิกิภาติราชรับสั่งให้เทียบราชยานที่ดี ๆ แล้วทรงราชยานอย่างดีเสด็จออกจากพระนครพาราณสีด้วยราชยานอย่างดี ด้วยราชยานุภาพอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จไปโดยเท่าที่ยาน

จะไปได้แล้ว เสด็จลงจากราชยาน เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๔๑๕] คุก่อนอนนทฺ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้ เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยังพระเจ้ากิกกาสีราชให้ทรงเห็นแจ้ง ให้ทรงสมาทาน ให้ทรงอาจหาญ ให้ทรงร่าเริง ด้วยธรรมิกถา. ลำคัับนั้น พระเจ้ากิกกาสีราชอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้า ให้ทรงเห็นแจ้ง ให้ทรงสมาทาน ให้ทรงอาจหาญ ให้ ทรงร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จงทรงรับภัตตาหารของหม่อมฉันในวัน พรุ่งนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัม พุทธเจ้า ทรงรับด้วยอาการคุษณีภาพ. พระเจ้ากิกกาสีราชทรงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง รับนิมนต์แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ถวายบังคม ทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จ หลีกไป. พอล่วงราตรีนั้นไป พระเจ้ากิกกาสีราชรับสั่งให้ตกแต่งขาทนีย โภชนียะอันประณีต ล้วนแต่เป็นข้าวสาลีอันขาวและอ่อน มีสิ่งค้ำเก็บออก หมดแล้ว มีแกงและกับเป็นอนเก ในพระราชานิเวศน์ของท้าวเธอ แล้วรับสั่ง ให้ราชบุรุษไปกราบทูลภักตกาลว่า ได้เวลาแล้ว พระเจ้าข้า ภัตตาหารสำเร็จ แล้ว.

ว่าด้วยเสด็จเข้าไปยังพระราชานิเวศน์

[๔๑๖] คุก่อนอนนทฺ์ ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง พระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงนุ่งแล้วทรงถือบาตร

และจิ๋ว เสด็จเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากิกกาสีราช ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. ลำดับนั้น พระเจ้ากิกกาสีราช ทรงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้อิมหนาเพียงพอด้วยของเคี้ยวของฉันทันประณีต ด้วยพระหัตถ์ของท้าวเธอ. ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสป อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยเสร็จ วางพระหัตถ์จากบาตรแล้ว พระเจ้ากิกกาสีราช ทรงถืออาสนะตำอันหนึ่ง ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับการอยู่จำพรรษา ณ เมืองพาราณสี ของหม่อมฉันเถิด หม่อมฉันจักได้บำรุงพระสงฆ์เห็นปานนี้.

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าอย่าเลย มหาบพิตร อาตมภาพรับการอยู่จำพรรษาเสียแล้ว. แม้ครั้งที่สอง... แม้ครั้งที่สาม พระเจ้ากิกกาสีราชได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับการอยู่จำพรรษา ณ เมืองพาราณสีของหม่อมฉันเถิด หม่อมฉันจักได้บำรุงพระสงฆ์เห็นปานนี้.

แม้ครั้งที่สาม พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตรัสว่าอย่าเลย มหาบพิตร อาตมภาพรับการอยู่จำพรรษาเสียแล้ว. ครั้งนั้น พระเจ้ากิกกาสีราชทรงเสียพระทัย ทรงโทมัสว่า พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า กัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงรับการอยู่จำพรรษา ณ เมืองพาราณสีของเราเสียแล้ว ดังนี้ แล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีใครอื่นที่เป็นอุปัฏฐากยิ่งกว่าหม่อมฉันหรือ.

ว่าด้วยทรงสรรเสริญฌกัการะ

[๔๑๗] มีอยู่ มหาบพิตร นิคมชื่อเวภพิคะ ช่างหม้อชื่อฌกัการะ อยู่ในนิคมนั้น เขาเป็นอุปัฏฐากของอาตมภาพ นับเป็นอุปัฏฐากชั้นเลิศ พระองค์แลทรงเสียดพระทัยมีความโทมัสว่า พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสป อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ทรงรับการอยู่จำพรรษาในเมืองพาราณสีของเราเสียแล้ว ความเสียใจและความโทมัสนี้ ย่อมไม่มีและจักไม่มีในช่างหม้อ ฌกัการะ คู่ก่อนมหาบพิตร ช่างหม้อ ฌกัการะ แล ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอทินนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นขาดจากมูสาวาท เว้นขาดจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คู่ก่อนมหาบพิตร ช่างหม้อ ฌกัการะ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใส อันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะเจ้าใคร่ คู่ก่อนมหาบพิตร ช่างหม้อ ฌกัการะ เป็นผู้หมดสงสัยในทุกข์ ในทุกขสมุทัย ในทุกขนิโรธ ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา บริโภกภัตตมื่อเดียว ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม ปล่อยวางแก้วมณีและทองคำ ปราศจากการใช้ทองและเงิน คู่ก่อนมหาบพิตร ช่างหม้อ ฌกัการะ แล ไม่ขุดแผ่นดินด้วยสากและด้วยมือของตน นำมาแต่ดินตลิ่งพังหรือขุยหนูซึ่งมีอยู่ด้วยหาบ ทำเป็นภาชนะแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า ในภาชนะนี้ ผู้ใดต้องการ ผู้นั้นจงวางถุงใส่ข้าวสาร ถุงใส่ถั่วเขียว หรือถุงใส่ถั่วดำไว้ แล้วนำภาชนะที่ต้องการนั้นไปเถิด คู่ก่อนมหาบพิตรช่างหม้อ ฌกัการะ เลี้ยงมารดาบิดา ผู้ชรา ตาบอด ช่างหม้อ ฌกัการะ เป็นอุปปาติกะ จะปรินิพพานในภพนั้น มีการไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ห้าประการหมดสิ้นไป.

[๔๑๘] คู่ก่อนมหาบพิตร ครั้งหนึ่ง อาตมภาพอยู่ที่นิคมชื่อเวภพิคะ
นั่นเอง เวลาเช้า อาตมภาพนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปหามารดาบิดา
ของฌฏิการะช่างหม้อถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า คุณเถิด นี่คนหาอาหารไปไหน
เสียเล่า. มารดาบิดาของฌฏิการะช่างหม้อตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
อุปัฐากของพระองค์ออกไปเสียแล้ว ขอพระองค์จงเอาข้าวสุกจากหม้อข้าวนี้
เอาแกงจากหม้อแกงนี้เสวยเถิด. คู่ก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น อาตมภาพได้เอา
ข้าวสุกจากหม้อข้าว เอาแกงจากหม้อแกงนั้นแล้ว ลุกจากอาสนะหลีกไป ถ้า
ดับนั้น ฌฏิการะช่างหม้อเข้าไปหามารดาบิดาถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า ไครมา
เอาข้าวสุกจากหม้อข้าว เอาแกงจากหม้อแกงบริโภคนแล้วลุกจากอาสนะหลีกไป.
มารดาบิดาบอกว่า คู่ก่อนพ่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเอาข้าวสุกจากหม้อข้าว เอาแกงจากหม้อแกงเสวยแล้ว
เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป. ครั้งนั้น ฌฏิการะช่างหม้อมีความคิดเห็นว่าเป็น
ลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า
กัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงค้ำชูเลี้ยงอย่างยิ่งเช่นนี้แก่เรา. คู่ก่อน
มหาบพิตร ครั้งนั้น ปีติและสุขไม่ละฌฏิการะช่างหม้อตลอดถึงเดือน ไม่ละ
มารดาบิดาตลอดเจ็ดวัน.

[๔๑๙] คู่ก่อนมหาบพิตร ครั้งหนึ่ง อาตมภาพอยู่ที่เวภพิคินิคมนั้น
เอง. ครั้นนั้นในเวลาเช้า อาตมภาพนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปหามารดาบิดา
ของฌฏิการะช่างหม้อถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า คุณเถิด นี่คนหาอาหารไปไหนเสีย
เล่า. มารดาบิดาของฌฏิการะช่างหม้อตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปัฐาก
ของพระองค์ออกไปเสียแล้ว ขอพระองค์จงเอาขนมสดจากกระเช้านี้ เอาแกงจาก
หม้อแกงเสวยเถิด. คู่ก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น อาตมภาพได้เอาขนมสดจาก
กระเช้า เอาแกงจากหม้อแกงนั้นแล้ว ลุกจากอาสนะหลีกไป. ถ้าดับนั้น ฌฏิการะ
ช่างหม้อเข้าไปหามารดาบิดาถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า ไครมาเอาขนมสดจากกระเช้า

เอาแกงจากหม้อแกงบริโศก แล้วลวกจากอาสนะหลีกไป. มารดาบิดาบอกว่า คุณก่อน
พ่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรง
เอาขนมสดจากกระเช้า เอาแกงจากหม้อแกงเสวยแล้ว เสด็จลวกจากอาสนะหลีก
ไป. ครั้งนั้น ฆฎิการะช่างหม้อมีความคิดเห็นว่า เป็นลาภของเราหนอ เรา
ได้ดีแล้วหนอ ที่พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงค้ำชูเลี้ยงอย่างยิ่ง เช่นนี้แก่เรา. คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น ปีติและสุขไม่
ละฆฎิการะช่างหม้อตลอดทั้งเดือน ไม่ละมารดาบิดาตลอดเจ็ดวัน.

[๔๒๐] คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งหนึ่ง อาตมภาพอยู่ที่เวฬุพิณนิคมนั้น
เอง ก็สมัยนั้น กุฎิรั้ว. อาตมภาพจึงเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนภิกษุทั้ง
หลาย เธอทั้งหลายจงพากันไปดูหญิงที่นิเวศน์ของฆฎิการะช่างหม้อ. เมื่อ
อาตมภาพกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวกะอาตมภาพว่า ข้าแต่พระ-
องค์ผู้เจริญ หญิงที่นิเวศน์ของฆฎิการะช่างหม้อไม่มี มีแต่หญิงที่มุงหลังคาเรือน
ที่ฆฎิการะช่างหม้ออยู่เท่านั้น. อาตมภาพได้ตั้งภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้ง
หลาย เธอทั้งหลายจงพากันไปรื้อหญิงที่มุงหลังคาเรือน ที่ฆฎิการะช่างหม้ออยู่
มาเถิด. คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้นภิกษุเหล่านั้นได้ไปรื้อหญิงที่มุงหลังคาเรือน
ที่ฆฎิการะช่างหม้ออยู่มาแล้ว. ลำดับนั้น มารดาบิดาของฆฎิการะช่างหม้อได้
กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า ใครมารื้อหญิงมุงหลังคาเรือเถ่า. ภิกษุทั้งหลายตอบ
ว่า คุณก่อนน้องหญิง กุฎิของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้า รั้ว. มารดาบิดาฆฎิการะช่างหม้อได้กล่าวว่าเอาไปเถิดเจ้าข้า
เอาไปตามสะดวกเถิด ท่านผู้เจริญ. ครั้งนั้น ฆฎิการะช่างหม้อเข้าไปหามารดา
บิดาถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า ใครมารื้อหญิงมุงหลังคาเรือเสียเถ่า. มารดาบิดา
ตอบว่า คุณก่อนพ่อ ภิกษุทั้งหลายบอกว่า กุฎิของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า รั้ว. คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น

ฌฎิการะช่างหม้อมีความคิดเห็นว่าเป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงคุ้นเคยอย่างยิ่งเช่นนี้แก่เรา. คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น ปีติและสุขไม่ละฌฎิการะช่างหม้อตลอดถึงเดือนไม่ละมารดาบิดาตลอดเจ็ดวัน. และครั้งนั้น เรือนที่ฌฎิการะช่างหม้ออยู่ทั้งหลังนั้นมีอากาศเป็นหลังคาอยู่ตลอดสามเดือน ถึงฝนตกก็ไม่รั่ว คุณก่อนมหาบพิตร ฌฎิการะช่างหม้อมีคุณเห็นปานนี้.

กิกิ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นลาภของฌฎิการะช่างหม้อแล้ว ฌฎิการะช่างหม้อได้ดีแล้ว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคุ้นเคยอย่างยิ่งเช่นนี้แก่เขา.

[๔๒๑] คุณก่อนอานนท์ ครั้งนั้น พระเจ้ากิกิการาชได้ส่งเกวียนบรรทุกข้าวสารข้าวปุ้นทุมุทิกสาตีประมาณห้าร้อยเล่ม และเครื่องแกงอันสมควรแก่ข้าวสารนั้น ไปพระราชทานแก่ฌฎิการะช่างหม้อ. ครั้งนั้น ราชบุรุษทั้งหลายเข้าไปหาฌฎิการะช่างหม้อแล้วได้กล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ นี้ข้าวสารข้าวปุ้นทุมุทิกสาตีบรรทุกเกวียนประมาณห้าร้อยเล่ม และเครื่องแกงอันสมควรแก่ข้าวสารนั้น พระเจ้ากิกิการาชส่งมาพระราชทานแก่ท่านแล้ว จงรับของพระราชทานเหล่านั้นไว้เถิด.

ฌฎิการะช่างหม้อได้ตอบว่า พระราชามีพระราชกิจมาก มีราชนริษะมาก ของที่พระราชทานมานี้ อย่าเป็นของข้าพเจ้าเลย จงเป็นของหลวงเถิด.

[๔๒๒] คุณก่อนอานนท์ เธอจะพึงมีความคิดเห็นว่าเป็นคนอื่นได้เป็นโชติปาตามาณพแน่นอน แต่ข้อนั้นเธอไม่ควรเห็นอย่างนั้น สมัยนั้นเราได้เป็นโชติปาตามาณพ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ท่านพระอานนท์ ยินดีชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

ราชวรรคพรรณนา

อรรถกถาขุททกสูตร

ขุททกสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้:-

พึงทราบวินิจฉัยในขุททกสูตรนั้นดังต่อไปนี้ บทว่า สิตํ ปาตุวากาสี

ทรงกระทำความแยมพระโอยฐ์ให้ปรากฏ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
ดำเนินไปโดยมหารรรคา ทรงตรวจดูภูมิประเทศแห่งหนึ่ง แล้วทรงรำพึงว่า
เมื่อเราประพฤตจริยาอยู่ เคยอยู่ในที่นี้บ้างหรือหนอ ดังนี้ ทรงเห็นว่า เมื่อ
ศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า ที่นี้เป็นนิคมชื่อว่า เวกัลลิกะ* ในกาลนั้น เรา
เป็นมาณพชื่อ โขติปาละ เรามีสหายเป็นช่างหม้อชื่อ ขุททกัระ เรากับนาย
ขุททกัระนั้นได้กระทำเหตุอันดีไว้อย่างหนึ่งในที่นี้ ความดีนั้นยังปกปิดอยู่ ยัง
ไม่ปรากฏแก่ภิกษุสงฆ์ เอาเถิด เราจะกระทำเรื่องนั้นให้ปรากฏแก่ภิกษุสงฆ์
ทรงดำริดังนี้แล้ว ทรงหลีกออกจากทางประทับยืนอยู่ ณ ประเทศหนึ่งเที่ยว
ทรงกระทำความแยมพระโอยฐ์ให้ปรากฏ ทรงแยมพระโอยฐ์. พระพุทธเจ้า
ทั้งหลายย่อมไม่ทรงพระสรวล เหมือนอย่างพวกมนุษย์ชาวโลกีย์ ย่อมดีที่อง
หัวเราะว่า ที่ไหน ที่ไหน ดังนี้. ส่วนการยิ้มแยมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ปรากฏเพียงอาการยินดีร่าเริงเท่านั้น. อนึ่ง การหัวเราะนั้นมีได้ด้วยจิตที่เกิด
พร้อมด้วยโสมนัส ๑๓ ดวง. ในบรรดาจิตเหล่านั้น มหาชนชาวโลกย่อมหัวเราะ
ด้วยจิต ๘ ดวง คือ โดยอกุศลจิต ๔ ดวง โดยกามาวจรกุศลจิต ๔ ดวง.
พระเสกขบุคคลย่อมหัวเราะด้วยจิต ๖ ดวง นำจิตที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิฝ้ายอกุศล
ออก ๒ ดวง. พระชีณาสพยอมยิ้มแยมด้วยจิต ๕ ดวง คือ ด้วยกิริยาจิตที่เป็น

๑. ฦ เวกัลลิกะ. ที. เวลลิกะ.

สเหตุกะ ๔ ดวง ด้วยกิริยาจิตที่เป็นอเหตุกะ ๑ ดวง. แม้ในจิตเหล่านั้นเมื่อ อารมณ์มีกำลังมาปรากฏย่อมยิ้มแย้มด้วยจิตที่สัมปยุตด้วยญาณ ๒ ดวง. เมื่อ อารมณ์ทูลผลมาปรากฏ ย่อมยิ้มแย้มด้วยจิต ๓ ดวง คือ ด้วยเหตุจิต ๒ ดวง ด้วยอเหตุกะ ๑ ดวง. แต่ในที่นี้ จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสอันเป็นมโน วิญญาณธาตุฝ่ายกิริยาอเหตุจิตทำให้ความหัวเราะเพียงอาการยินดีรำเริงให้เกิด แต่ภวังค์เท่านั้น. อนึ่ง ความยิ้มนี้ นั้น ถึงมีประมาณเล็กน้อยอย่างนี้ ก็ได้ ปรากฏแก่พระเถระ. ถามว่า ปรากฏอย่างไร. ตอบว่า ธรรมดาในกาลเช่นนั้น เกลียวรัศมีมีประมาณเท่าต้นตาลใหญ่ รุ่งเรืองแปลบปลาบประจุสายฟ้ามีช่อตั้ง ๑๐๐ จากพระโอษฐ์ ประหนึ่งมหาเมฆที่จะยังฝนให้ตกในทวีปทั้ง ๔ ตั้งขึ้นจาก พระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ กระทำประทักษิณพระเศียรอันประเสริฐ ๓ รอบ แล้วก็ อันตรธานหายไป ณ ปลายพระเขี้ยวแก้วนั้นแล. เพราะเหตุนี้ท่านพระอานนท์ ถึงจะเดินตามไปข้างพระปฤษฎางค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทราบถึงความ ยิ้มพระโอษฐ์ด้วยสัญญานนั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า โส ภควนุตฺต เอตทโวจ นี้ ดังต่อไปนี้
นัยว่า ท่านพระอานนท์ คิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ย่อม ทรงโอวาทภิกษุสงฆ์ ทรงกระทำการประกาศสังฆธรรมทั้ง ๔ เราจักให้พระ ผู้มีพระภาคเจ้าพอพระทัยประทับนั่ง ณ ที่นี้ ภูมิภาคนี จักเป็นอันพระพุทฺธเจ้า ถึงสองพระองค์ทรงใช้สอย มหาชนจักบูชา ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้ เป็นต้น จักกระทำเจดีย์สถานบำรุงอยู่ก็จักมีสวรรค์เป็นที่ไปในภายหน้า ดังนี้ แล้ว จึงได้กราบทูลคำว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้ เป็นต้นนั้น.

บทว่า มุญฺหุทนฺน สมณฺทนฺน ความว่า จะเรียกคนศิระโกลี้นว่า คนโกลี้นหรือเรียกสมณะว่า สมณะ ย่อมสมควร. ก็แลโศติปาละนี้ระอาอยู่ด้วย

โวหารที่ตนเรียนแล้ว ในพราหมณสกุล เพราะยังมีญาณไม่แก่กล้าแล้ว จึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า โสตุตีสินานํ ได้แก่ ผงบดที่ทำไว้สำหรับอาบน้ำ. ที่เคล้าจุนหินสีดังพลอยแดงกับต่างทำแล้วท่านเรียกว่า ผงบด. ซึ่งท่านหมายเอากล่าวไว้ว่า เตน โข ปน สมเยน จพุกุคฺคิยา ภิกฺขุ กุรุวิญญิตฺตสุตฺติกาย นหายนฺตฺติ ก็ครั้งนั้นแล ภิกษุพัคคีย์ อาบน้ำด้วยผงหินแดงสำหรับขัดสีตัว. สหายทั้งสองนั้นถือเอาผงหินแดงสำหรับขัดสีตัวนั้นไปขัดสีตัว. บทว่า เอวฺ สมฺม ความว่า แม้ในปัจจุบันนี้ พวกมนุษย์ มิใครชวนว่า พวกเราไปไหว้พระเจดีย์ ไปฟังธรรมกันเถอะ จะไม่กระทำความอุตสาหะ แต่ใคร ๆ ชวนว่า พวกเราไปคูฟ้อนรำขับร้องเป็นต้น กันเถอะ ดังนี้ จะรับคำด้วยการชักชวนเพียงครั้งเดียวฉันใด โขติปาละก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อภฎิการะชวนว่า ไปอาบน้ำกันเถอะ ก็รับคำด้วยการชวนคำเดียว จึงตอบไปอย่างนั้น.

บทว่า โขติปาละ มาณว อามนฺตฺติ ความว่า ภฎิการะช่างหม้อ อาบน้ำด้วยการบริหารอย่างดีที่ข้างหนึ่งแล้วขึ้นก่อนยืนรอรอยู่ เมื่อโขติปาละอาบอยู่ด้วยการบริหารอย่างผู้มีอิสรียศอันใหญ่ จนอาบเสร็จแล้วเรียก โขติปาละผู้นุ่งห่มแล้ว กำลังกระทำผมให้แห้งอยู่. ภฎิการะเมื่อจะแนะนำจึงกล่าวว่า อัย เพราะโขติปาละมาณพอยู่ใกล้กัน.

บทว่า โอวภูฏิกิ วิเนเวเจตฺวา ความว่า พระโพธิสัตว์ผู้มีกำลังสูง ช้างสารเอนไปหน่อยหนึ่งกล่าวว่า ถอยไปสหาย ให้ภฎิการะช่างหม้อปล่อยการจับที่จับไว้แล้ว. บทว่า เกเสสุ ปรามลิตฺวา เอตทโวจ ความว่า ได้ยินว่า ภฎิการะนั้น คำริว่า มาณพโขติปาละนี้ เป็นคนมีปัญญาเมื่อได้เห็นครั้งเดียว จักเลื่อมใสในการเห็นพระตถาคตด้วย จักเลื่อมใสในธรรมกถาด้วย ธรรมคาผู้ที่เลื่อมใสแล้วจักอาจทำอาการที่ได้เลื่อมใส ชื่อว่า มิตรย่อมมีคุณประโยชน์

อันนี้ เราจักทำอย่างใดอย่างหนึ่ง จับสหายผู้เสมอ ไปยังสำนักพระทศพลให้
จงได้ ดังนั้น จึงจับโชติปาละมานั้นที่ผมแล้วได้กล่าวคำนั้น. บทว่า
อิตรชฺจุโจ ความว่า ฆฎิการะ มีชาติเป็นอย่างอื่น คือ มีชาติไม่เสมอกัน
กับเรา หมายความว่า มีชาติต่ำ. บทว่า **น วตฺตี** นี้ ได้ถึงความตกลงใน
การจับนั้นแหละว่า การจับเรานี้ จักไม่เป็นการจับที่ทรมาน คือ ไม่ใช่การจับ
ที่เล็กน้อย จักเป็นการจับที่ใหญ่ คือ ฆฎิการะช่างหม้อนี้ มิได้จับด้วยกำลัง
ของตน จับด้วยพระกำลังของพระศาสดา ดังนี้. **ท อักขร** หิ อักขร และ
ปี อักขร ในคำว่า **ยาวตโทหิปี** นี้ เป็นนิบาต ความว่า เท่านั้นเป็นอย่าง
ยิ่ง. คำนี้มีอรรถาธิบายว่า เรียกด้วยวาจา และจับที่ชายพก เลยไปจนถึงจับ
ผม ควรทำประโยชน์เพื่อการจับในข้อนั้น. บทว่า **ธมฺมียา กลาย** ได้แก่ พึง
ทราบธรรมิกถาที่ปฏิสังขตด้วยบุพเพนิวาสญาณเพื่อได้เฉพาะซึ่งสติในที่นี้.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสธรรมกถาเพื่อให้โชติปาละนั้นกลับได้
สติโดยนัยนี้ว่า คุณก่อนโชติปาละ ตัวท่านมิใช่สัตว์ผู้หยังลงสู่ฐานะอันต่ำทรมาน
แต่ท่านปรารถนาสัพพัญญุตญาณหยังลง ณ มหาโพธิบัลลังก์ ธรรมดาคนเช่น
ท่านไม่ควรอยู่ด้วยความประมาท ดังนี้. ฝ่ายพระเถระผู้อยู่ ณ สมุทราชวังโน้น
กล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมิกถาว่า โชติปาละ เรามำเพ็ญบารมี ๑๐
ประการ ตรัสรู้สัพพัญญุตญาณ มีภิกษุสองหมื่นแควดล้อม เทียวไปในโลก
ด้วยประการใด แม้ตัวท่านก็จึงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ แหงตลอดสัพพัญญุต
ญาณ มีหมู่สมณะเป็นบริวาร ท่องเทียวไปในโลก ด้วยประการเช่นเดียวอย่าง
นั้นเถิด เราเห็นปานนี้ไม่สมควรจะต้องประมาท ดังนี้ จิตของโชติปาละนั้น
ย่อมโน้มไปในบรรพชาด้วยประการใด ก็ทรงสั่งสอนถึงโทษในกามทั้งหลาย
และอานิสงส์ในการออกบวชด้วยประการนั้น.

บทว่า **อลตุล โข อนนทุต ปพพชช อลตุล อุปสมุปท** ความว่า โขติปาลมาณพวชแล้วได้กระทำอย่างไร ที่ผู้เป็นพระโพธิสัตว์จะพึงกระทำ. ธรรมดาพระโพธิสัตว์ย่อมบรรพชาในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. ก็แลครั้นบวชแล้วย่อมไม่เป็นผู้มีเขาอันตกแล้วคูดสัตว์นอกนี้ ตั้งอยู่ในจิตอุปาริสุทธิศีลแล้วเล่าเรียนพระพุทฺธพจน์ คือ พระไตรปิฎก สมาทานชุกงค์ ๑๑ เข้าป่า บำเพ็ญกตวัตร และ ปิจจกตวัตร กระทำสมณธรรม เจริญวิปัสสนา จนถึงอนุโลมญาณจึงหยุด ไม่กระทำความพยายามเพื่อมรรคผลต่อไป แม้โขติปาลมาณพ ก็ได้กระทำอย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **อทุต-มาอุปสมุปนุเน** ความว่า ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยังทารกแห่งตระกูลให้บวชแล้ว ไม่ประทับอยู่หนึ่งเดือน เสด็จไปแล้ว ความเศร้าโศกของมารดาบิดาไม่สงบ. เขายังไม่รู้การถือบาตรและจีวร ความคุ้นเคยกับภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายยังไม่เกิด ความเอือมกับพระเถระทั้งหลายยังไม่มั่นคง ยังไม่เกิดความยินดีในที่ที่ไปแล้ว ๆ แต่เมื่ออยู่ตลอดเวลาที่มีประมาณเท่านั้น มารดาบิดา ก็ย่อมได้เพื่อเห็น ด้วยเหตุนี้ ความโศกของมารดาและบิดานั้น ย่อมเบาบางลง ย่อมรู้การถือบาตรและจีวร ย่อมเกิดความคุ้นเคยกับสามเณรและภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ความเอือมกับพระเถระทั้งหลาย ย่อมตั้งมั่น ในที่ไปแล้ว ๆ ย่อมมีความยินดียิ่ง ย่อมไม่กระสัน เพราะฉะนั้น จึงควรอยู่ตลอดเวลาที่มีประมาณเพียงนี้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป ทรงประทับอยู่ สิ้นกึ่งเดือน ทรงหลีกไปแล้ว.

บทว่า **ปณฺฑุมุทิกสุส ตาลีโน** ได้แก่ ข้าวสาติแดงที่กระทำให้อ่อนนุ่มแห้งแล้ว. ได้ยินว่า ข้าวสาตินั้นตั้งแต่หว่านไปมีการบริหาร ดังนี้ แปลงนา ต้องมีกระทำบริกรรมเป็นอย่างดี แล้วเอาพีชวางในที่นั้น รดด้วยน้ำหอม. ในเวลาหว่าน ผูกลำแพนมีฝ้ายอยู่เบื้องบน ทำคูดเพดาน เวลาแก่ ก็

เกี่ยวรวงข้าวเปลือกทำเป็นกำ ๆ ผูกเชือกห้อยตากให้แห้ง ลาดจุนของหอมให้เต็มจนเก็บไว้แล้วเปิด ทุกสามปี. ข้าวสาลีแดงกลิ่นหอมที่เก็บไว้ถึงสามปีอย่างนี้ ซ่อมเป็นข้าวสารบริสุทธิ์ ไม่มีเมล็ดดำ จะตกแต่งเป็นของเคี้ยวชนิดต่าง ๆ ก็ได้ เป็นข้าวสวยก็ได้. ท่านหมายเอาคำนั้น จึงกล่าวว่า **ปณิตถุจ ขาทนีย โภชนีย ฯลฯ** กล่าว **อาโรจาเปติ** แปลว่า ตกแต่งขาทนียะโภชนียะอัน ประณีต ๆ เปฯ แล้วให้ราชบุรุษกราบทูลกัศตกาล ดังนี้.

สองบทว่า **อริฎฺฐโจ เม** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป ตรัสหมายถึงอย่างไร? ตรัสหมายถึงว่า ในเวลาพระองค์เสด็จออกจากเวกัลลิกะ ฆฎิการะได้ถือเอาปญฺญญาเพื่อให้เสด็จประทับอยู่จำพรรษาใน สำนักของคนนั้นเสียแล้ว. ตรัสหมายถึงการจำพรรษานั้น. บทว่า **อหุเทว อณฺฺยตตฺตํ อหุ โทมนสุตฺตํ** ความว่า พระเจ้ากิกกาสีราชทรงปรารถถึงความ ไม่มีลาภ มีความเสียพระทัย มีจิตโทมัสว่า เราไม่ได้เพื่อถวายทานตลอด ไตรมาส และไม่ได้เพื่อฟังพระธรรม และไม่ได้เพื่อปฏิบัติพระภิกษุถึง ๒ หมื่นรูป โดยทำนองนี้เสียแล้ว. ไม่ทรงปรารถพระตถาคต. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะพระองค์เป็นพระโศคาบัน.

ได้ยินมาว่า แต่ก่อนพระเจ้ากิกกาสีราชนั้นทรงนับถือพราหมณ์. ต่อ มาสมัยหนึ่ง เมื่อชายแดนกำเรบขึ้น ทรงเสด็จไปประทับ จึงตรัสตั้งธิดา พระนาม ว่า อูร์จฉทา ว่า ลูกรัก เจ้าจงอย่าประมาทในเทวดา ของเรา. พวกพราหมณ์ ทั้งหลายเห็นราชธิดานั้นแล้ว ต่างหมดความสำคัญไป. ราชบุรุษทั้งหลายเมื่อ พระนางถามว่า คนพวกนี้คือใคร ก็ตอบว่า เป็นเทวดาของพระองค์. พระ- ราชธิดาตรัสถามว่า ชื่อว่า ภูมเทวดา มีรูปอย่างนี้เอง แล้วทรงเสด็จขึ้น ปราสาท. วันหนึ่ง พระนางทรงยืนทอดพระเนตรถนนหลวง ทรงเห็นพระ

๑. ฎีกาว่า **เตลฺลํ สมณฺญา** สมัยนั้นเรียก พราหมณ์เหล่านั้นว่า ภูมเทวดา

อัครสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป ทรงสั่งให้นิมนต์มาแล้ว ถวายบิณฑบาต ทรงสดับอนุโมทนาอยู่เทียว ได้เป็นพระโสดาบัน จึงตรัสถามว่า ภิกษุรูปอื่น ๆ ยังมีอีกบ้างไหม ได้ทรงสดับว่า พระศาสดาพร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์สองหมื่นรูป เสด็จประทับ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนะ จึงทรงให้ไปนิมนต์มาแล้วทรงถวายทาน. พระราชาทรงยังพระราชอาณาเขตให้สงบแล้ว เสด็จกลับแล้ว. ที่นั้นพวกพราหมณ์ทั้งหลายมาเฝ้าพระราชาก่อนกว่าทีเดียวกว่า โทษพระราชธิดาแล้วแตกกัน. แต่พระราชาได้ทรงประทานพรไว้ในเวลาพระราชธิดาประสูติ. พระญาติทั้งหลาย ขอพรถวายพระนางว่า ขอให้ครองราชย์ ๗ วัน. ครั้งนั้นพระราชาจึงทรงมอบราชสมบัติให้พระราชธิดาสืบ ๗ วัน. พระราชธิดาทรงยังพระศาสดาให้เสวยอยู่ สั่งให้เชิญพระราชาเสด็จประทับนั่ง ณ ภายนอกม่านแล้ว. พอพระราชาได้ทรงสดับอนุโมทนาของพระศาสดาก็ได้เป็นพระโสดาบัน. ก็ธรรมดาพระโสดาบันจะไม่ทรงมีอาฆาตปรารถนาพระตถาคต. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า น ตถาคตํ อารพฺถ แปลว่า ความเสียใจ ความโทมนัสใจ ไม่ได้ปรารถนาพระตถาคต.

บทว่า ยํ อิจฺจติ ตํ หรตุ ความว่า ได้ยินว่า ฆฎิการะช่างหม้อทำภาชนะทั้งหลายไว้ ไม่กระทำการซื้อและการขาย. ก็ครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงไปสู่ป่า เพื่อหาฟืนบ้าง เพื่อหาดินบ้าง เพื่อหาใบไม้บ้าง. มหาชนได้ยินว่า ฆฎิการะช่างหม้อทำภาชนะเสร็จแล้ว จึงถือเอาข้าวสาร เกลือ นมสัสม น้ำมัน และน้ำอ้อยที่อย่างดี ๆ เป็นต้นมา. ถ้าภาชนะมีค่ามาก มูลค่า มีน้อย. จะต้องให้สิ่งของสมควรกันจึงค่อยเอาไป ฉะนั้นมหาชนจึงยังไม่เอาภาชนะนั้นไป. จะต้องไปนำเอามูลค่ามาอีก ด้วยคิดว่า ฆฎิการะช่างหม้อเป็นพ่อค้า ประกอบด้วยธรรมปฏิบัติบำรุงมารดาบิดา บำรุงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อกุศลจักมีแก่เราเป็นอันมาก ดังนี้. แต่ถ้าภาชนะมีค่าน้อย มูลค่าที่เขานำมามีมาก จะช่วยเก็บงำมูลค่าที่นำ

มาให้ดีเหมือนเจ้าของบ้านแล้วจึงไปด้วยคิดว่า ฌฏิกะช่างหม้อ เป็นพ่อค้าที่ประกอบด้วยธรรม จักเป็นบุญของพวกเขา ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป เมื่อจะทรงตัดขาดคลองแห่งพระดำรัสของพระราชาวา ก็ฌฏิกะช่างหม้อมีคุณถึงอย่างนี้ เหตุไรจึงยังไม่บวช จึงตรัสว่า ฌฏิกะช่างหม้อเลี้ยงมารดาบิดา ผู้ตาบอด ผู้แก่เฒ่า ดังนี้.

บทว่า โก นุ โข ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ฌฏิกะช่างหม้อไปไหนละ. บทว่า กุมภุภยา แปลว่า จากหม้อข้าว. บทว่า ปรีโยคา แปลว่า. จากหม้อแกง. บทว่า ปรีภุญช แปลว่า จงบริโภคน้ำ. ถามว่า ก็มารดาบิดาของฌฏิกะกล่าวอย่างนั้นเพราะเหตุไร. ตอบว่า ได้ยินว่า ฌฏิกะช่างหม้อหุงข้าวแล้วต้มแกงแล้ว ให้มารดาบิดาบริโภคน้ำแล้วตัวเองจึงบริโภคน้ำ แล้วตั้งข้าว ตั้งแกงที่ตักไว้ถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า ปูลาดอาสนะไว้ นำอาหารเข้าไปวางไว้ใกล้ ตั้งนำไว้ให้สัญญาแก่มารดาบิดาแล้วจึงไปสู่ป่า เพราะฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า อภิวิสสุฏโธ แปลว่า ทรงคุ้นเคยอย่างยิ่ง. บทว่า ปีติสุข น วิชหิ ความว่า ฌฏิกะช่างหม้อไม่ละปีติสุขตลอดไป โดยแท้จริง ฌฏิกะช่างหม้อระลึกอยู่เสมอ ๆ ไม่ว่าจะขณะใด ๆ เป็นกลางคืนก็ตาม กลางวันก็ตาม ทั้งในบ้านทั้งในป่าว่า พระผู้ยอดบุคคลในโลกที่เรียกว่า พร้อมทั้งเทวโลก ทรงเข้ามาในบ้านเรา ถือน้ำอมิตสไปบริโภคน้ำช่างเป็นลาภของเราหนอ ปีติมีวาระ ๕ ย่อมเกิดขึ้นทุกขณะ ๆ. ท่านกล่าวคำนี้หมายถึงเรื่องนี้.

บทว่า กโพิปยา แปลว่า จากกระเช้า. ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำอย่างนี้ได้หรือ. ตอบว่า เป็นเหตุอันชอบธรรม เช่นเดียวกับข้าวในบาตรของภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงกระทำอย่างนั้น. อนึ่ง การบัญญัติสิกขาบท ย่อมมีแก่พระสาวกทั้งหลายเท่านั้น ชื่อว่า

เขตแดนแห่งลิกขาบทย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย. เหมือนอย่างว่า ดอกไม้และผลไม้ที่มีอยู่ในพระราชอุทยาน คนเหล่านี้เก็บดอกไม้และผลไม้เหล่านั้นไปย้อมมิโทษ ส่วนพระราชาทรงบริโภคน้ำได้ตามพระราชอัชฌาศัย ข้อนี้นี้ก็มีอุปมาเหมือนอย่างนั้น. ส่วนเถระผู้อยู่ ณ ฝั่งสมุทรข้างโน้น กล่าวว่าได้ยินว่า พวกเทวดาทั้งหลายจัดแจงถวายแล้ว ดังนี้.

บทว่า **หฺรต ฆนฺเต ทฺรต ฆทฺรุมฺหา** ความว่า ลูกของเรา เมื่อถามว่า จะไปไหน. ก็ตอบว่า ไปสำนักพระทศพล. มัวไปที่ไหนเสีย กระมังหนอ จึงไม่รู้ว่าที่ประทับของพระศาสดาราว เป็นผู้มิจิตินดีแล้วในการถือเอา มีความสำคัญว่าไม่มีความผิด จึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า **เตมาถํ อากาเสจฺจนฺทํ อฏฺฐาติ** ความว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลยไปเดือนหนึ่ง สำหรับฤดูฝน ๔ เดือน จึงทรงให้ภิกษุไปนำหม่ามุงมา เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น. อนึ่ง ความเฉพาะบทในเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้. ชื่อว่า มีอากาศเป็นเครื่องมุง เพราะอรรถว่า อากาศเป็นเครื่องมุงของเรือนนั้น. บทว่า **น จาติวสุตฺติ** ความว่า มิใช่ว่า ฝนจะไม่รู้อย่างเดียว ตามธรรมดา หยดน้ำแม้สักหยดหนึ่ง มิได้รู้แล้วในภายในที่น้ำตก แห่งชายคาที่เรือนฆฎิการะหว่างหม้อนี้ ฉันทใด แม้ลมและแดดก็ไม่ทำความเปียกเปียกเหมือนดังภายในเรือนที่มีเครื่องมุง อันแน่นหนา ฉันทนั้น. การแผ่ไปแห่งฤดูก็ได้มีตามธรรมดานั่นเอง. ในภายหลัง เมื่อนิคมนั้นแม้ร้างไปแล้ว ที่ตรงนั้น ฝนก็ไม่ตกคือนั่นเทียว. พวกมนุษย์ เมื่อกระทำการงานในเมื่อฝนตกก็จะเก็บผ้าสาฎกไว้ที่ตรงนั้นแล้วกระทำการงาน. ที่ตรงนั้นจักเป็นเช่นนั้นเรื่อยไปตลอดการปรากฏอีกปีหนึ่ง. ก็อาการที่เป็นเช่นนั้นนั้นแล มิใช่ด้วยอิทธิคุณภาพของพระตถาคต แต่ด้วยคุณสมบัติของมารดาและบิดาของ

ฌฏิการะช่างหม้อนั้นนั่นเทียว. แท้จริง มารดาและบิดาของฌฏิการะช่างหม้อนั้น มิได้เกิดโทมนัส เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่พึงได้ในที่ไหนจึงทรงให้ทำการรื้อหลังคานิเวศน์ของเรา ผู้ตาบอดทั้งสองคน. แต่เกิดความโสมนัสอย่างมีกำลังมิใช่น้อยแก่เขาว่า พระผู้ยอดบุคคลในโลกทั้งเทวโลกให้มานำหญ้าจากนิเวศน์ของเราไปมุงพระคันธกฐิ์ ดังนี้. บัณฑิตพึงทราบว่ ปาฏิหาริย์นี้เกิดขึ้นด้วยคุณสมบัติของมารดาบิดาฌฏิการะช่างหม้อนั้นนั่นเทียว ด้วยประการฉะนี้.

ในคำว่า ตณฺฑุลวาหสตาหิ นี้ พึงทราบว่า สองร้อยเกวียน เป็น วาหะ หนึ่ง. คำว่า เครื่องแกง อันสมควรแก่ข้าวสารนั้น ความว่า วัตถุมิน้ำมัน น้ำอ้อยเป็นต้นที่สมควรแก่ข้าวสารนั้นเพื่อสุปะ ได้ยินว่า พระราชาทรงส่งของมีประมาณเท่านี้ไปด้วย ทรงสำคัญว่า ภักตรจักมีแก่ภิกษุ พันรูป เพื่อประโยชน์ไตรมาส. คำว่า อย่าเป็นของข้าพเจ้าเลย จงเป็นของหลวง เลิศ ฌฏิการะช่างหม้อ ปฏิเสธแล้ว เพราะเหตุไร. เพราะเป็นผู้บรรลุลุความ มีความปรารถนาน้อย. ได้ยินว่า ฌฏิการะช่างหม้อนั้น มีความคิดอย่างนี้ว่า พระราชาไม่เคยทรงเห็นเรา ส่งมาแล้วเพื่ออะไรหนอแล. แต่นั้นจึงดำริว่า พระศาสดาเสด็จไปยังพระนครพาราณสี พระองค์เมื่อถูกพระราชาทูลวิงวอน ให้อยู่จำพรรษาที่ตรัสบอกว่า ทรงรับปฎิญาของเราไว้แล้วจะตรัสบอกคุณกถาของเราแน่แท้ ก็ผู้ที่มีลาภแห่งคุณกถาที่ได้แล้ว ย่อมเป็นเหมือนลาภที่คนเพื่อน เพื่อนแล้วจึงได้ และเหมือนลาภที่คนขับ ขับแล้วได้แล้ว ประโยชน์อะไรด้วยสิ่งนี้แก่เรา เราอาจกระทำการบำรุงทั้งมารดาและบิดา ทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยลาภที่เรากระทำการงานแล้วเกิดขึ้น ดังนี้. คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง ง่ายทั้งนั้นแล.

๒. รัฏฐपालสูตร

[๔๒๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จจาริกไปในหมู่ชนชาวกรุง พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จถึงนิคมของชาวกรุงอันชื่อว่า อุตลโกฏฐิตะ. พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายชานิกมอุตลโกฏฐิตะ ได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดม-สากยบุตรทรงผนวชจากสากยสกุล เสด็จจาริกไปในหมู่ชนชาวกรุง พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงอุตลโกฏฐิตะแล้ว ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระสมณโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีคุณอันงามในเบื้องต้น มีคุณอันงามในท่ามกลาง มีคุณอันงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิต์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การเห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น เป็นการดีดังนี้.

[๔๒๔] ครั้งนั้น พราหมณ์และคฤหบดีชาวอุตลโกฏฐิตนิคม ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ บางพวกถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวก

ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
บางพวกประกาศชื่อและโคตรในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง บางพวกนั่งอยู่แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงยังพราหมณ์และคฤหบดีชาวอุลลโกฏฐิตนิคม ผู้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญ ให้ร่ำเริงด้วยธรรมิกถา.

รัฐपालะขอบรรพชา

[๔๒๕] สมัยนั้น กุลบุตรชื่อรัฐपालรัฐपालะ เป็นบุตรของสกุลเลิศ ใน
อุลลโกฏฐิตนิคมนั้น นั่งอยู่ในบริษัทนั้นด้วย. รัฐपालกุลบุตร มีความคิดเห็น
ว่าด้วยประการอย่างไร ๆ แล เราจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงแล้ว การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้
บริสุทธิ์ โดยส่วนเดียวจุกสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผม
และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด. ครั้งนั้น
พวกพราหมณ์ คฤหบดีชาวอุลลโกฏฐิตนิคม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้
เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญ ให้ร่ำเริงด้วยธรรมิกถา ชื่นชมยินดีพระภายิต
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากอาสนะถวายเป็นภิกษุพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำ
ประทักษิณแล้วหลีกไป. เมื่อพราหมณ์และคฤหบดีชาวอุลลโกฏฐิตนิคมหลีกไป
ไม่นาน รัฐपालกุลบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม
พระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ด้วยประการไร ๆ แล ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติ
พรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวจุกสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย
ข้าพระพุทธเจ้าปรารถนาจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือน

บวชเป็นบรรพชิต ขอข้าพระพุทธเจ้าพึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนรัฐपालะ ท่านเป็นผู้ที่มารดาบิดาอนุญาตให้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้วหรือ.

รัฐपालกุลบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มารดาบิดายังมิได้อนุญาตให้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเลย พระเจ้าข้า.

ภ. คุณก่อนรัฐपालะ พระตถาคตทั้งหลาย ย่อมไม่บวชบุตรที่มารดาบิดามิได้อนุญาต.

ร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มารดาบิดาจักอนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ด้วยประการใด ข้าพระพุทธเจ้าจักกระทำด้วยประการนั้น.

[๔๒๖] ครั้งนั้น รัฐपालกุลบุตรลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วเข้าไปหามารดาบิดาถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่คุณแม่คุณพ่อ ด้วยประการอย่างไร ๆ แล ฉันจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์ โดยส่วนเดียวดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่ายฉันปรารถนาจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ขอคุณแม่คุณพ่อจงอนุญาตให้ฉันออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด.

การบอกلامารดาบิดา

[๔๒๗] เมื่อรัฐपालกุลบุตรกล่าวเช่นนั้นแล้ว มารดาบิดาของรัฐपालกุลบุตรได้กล่าวว่า พ่อรัฐपालะ เจ้าเป็นบุตรคนเดียว เป็นที่รักที่ชอใจของเราทั้งสองมีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข พ่อรัฐपालะ เจ้าไม่ได้

รู้จักความทุกข์อะไรเลย มาเถิด พ่อธรรมาโณ พ่อบริโกท จงดื่ม จงให้ บำเรอเถิด เจ้ายังกำลังบริโกทได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บำเรอได้ จงยินดี บริโกทการทำบุญไปพลางเถิด เราทั้งสองจะอนุญาตให้เจ้าออกจากเรือนบวช เป็นบรรพชิตไม่ได้ ถึงเจ้าจะตาย เราทั้งสองก็ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจาก เจ้า เหตุไฉน เราทั้งสองจักอนุญาตให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ ออกจากเรือนบวช เป็นบรรพชิตเล่า. แม้ครั้งที่สอง แม้ครั้งที่สาม ฐาปถกฤษฏฐก็กล่าวว่า ข้าแต่คุณแม่คุณพ่อ ด้วยประการ ๑ แล ฉันจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ขอคุณแม่คุณพ่อจงอนุญาตให้ฉันออกจากเรือนบวชเป็น บรรพชิตเถิด. แม้ครั้งที่สาม มารดาบิดาของฐาปถกฤษฏฐก็ได้กล่าวว่า พ่อ ธรรมาโณ เจ้าเป็นบุตรคนเดียว เป็นที่รักที่พอใจของมารดาบิดา มีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข พ่อธรรมาโณ เจ้าไม่ได้รู้จักความทุกข์อะไรเลย มาเถิด พ่อธรรมาโณ พ่อบริโกท จงดื่ม จงให้บำเรอเถิด เจ้ายังกำลัง บริโกทได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บำเรอได้ จงยินดีบริโกทการทำบุญไปพลาง เถิด มารดาบิดาจะอนุญาตให้เจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้ ถึงเจ้า จะตาย เราทั้งสองก็ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจากเจ้า เหตุไฉน เราทั้งสองจัก อนุญาตให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเล่า.

[๔๒๘] ครั้งนั้น ฐาปถกฤษฏฐน้อยใจว่า มารดาบิดาไม่อนุญาต ให้เราออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต ดังนี้ จึงนอนอยู่บนพื้นอันปราศจาก เครื่องลาด ณ ที่นั่นเอง ด้วยตั้งใจว่า ที่นี่จักเป็นที่ตายหรือที่บวชของเรา ไม่บริโกทอาหารตั้งแต่นั้นวัน สองวัน สามวัน สี่วัน ห้าวัน หกวัน ตลอดถึงเจ็ดวัน.

[๔๒๙] ครั้งนั้น มารดาบิดาของฐาปถกฤษฏฐก็ได้กล่าวว่า พ่อธรรมา โณ เจ้าเป็นบุตรคนเดียว เป็นที่รักที่พอใจของเราทั้งสอง มีแต่ความสุข

ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข พ่อรัฐपालะ เจ้าไม่ได้อู้จักความทุกข์อะไร ๆ เลย เจ้าจงลุกขึ้น พ่อรัฐपालะ เจ้าจงบริโภคน้ำ จงดื่ม จงให้บ้ำเธอเถิด เจ้ายังกำลังบริโภคน้ำได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ้ำเธอได้ จงยินดีบริโภคน้ำไปพลางเถิด เราทั้งสองจักอนุญาตให้เจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้ ถึงเจ้าจะตาย เราทั้งสองก็ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจากเจ้า เหตุไฉน เราทั้งสองจักอนุญาตให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเล่า. เมื่อมารดาบิดากล่าวเช่นนี้แล้ว รัฐपालกุลบุตรก็ได้นิ่งเสีย. แม้ครั้งที่สอง... แม้ครั้งที่สาม มารดาบิดาของรัฐपालกุลบุตรก็ได้กล่าวว่า พ่อรัฐपालะ เจ้าเป็นบุตรคนเดียวเป็นที่รักที่ชอบใจของเราทั้งสอง มีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข พ่อรัฐपालะ เจ้าไม่ได้อู้จักความทุกข์อะไร ๆ เลย เจ้าจงลุกขึ้น พ่อรัฐपालะ เจ้าจงบริโภคน้ำ จงดื่ม จงให้บ้ำเธอเถิด เจ้ายังกำลังบริโภคน้ำได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ้ำเธอได้ จงยินดีบริโภคน้ำไปพลางเถิด แม้ครั้งที่สาม รัฐपालกุลบุตรก็ได้นิ่งเสีย.

การอ้อนวอนมารดาบิดา

[๔๓๐] ครั้งนั้น พวกสหายของรัฐपालกุลบุตรพากันเข้าไปหา รัฐपालกุลบุตรถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวว่า เพื่อนรัฐपालะ ท่านเป็นบุตรคนเดียวเป็นที่รักที่ชอบใจของมารดาบิดา มีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข ท่านไม่ได้อู้จักความทุกข์อะไร ๆ เลย เชิญลุกขึ้น เพื่อนรัฐपालะ ท่านจงบริโภคน้ำ จงดื่ม จงให้บ้ำเธอเถิด ท่านยังกำลังบริโภคน้ำได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ้ำเธอได้ จงยินดีบริโภคน้ำไปพลางเถิด มารดาบิดาจะอนุญาตให้ท่านออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้ ถึงท่านจะตาย มารดาบิดาก็ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจากท่าน เหตุไฉน มารดาบิดาจะอนุญาตให้ท่านซึ่งยังเป็นอยู่ออก

จากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเล่า. เมื่อสหายเหล่านั้นกล่าวเช่นนี้ รัฐบาลกุลบุตรก็ได้นิ่งเสีย. แม้ครั้งที่สอง... แม้ครั้งที่สาม พวกสหายของรัฐบาลกุลบุตรได้กล่าวว่า เพื่อนรัฐปาละ ท่านเป็นบุตรคนเดียว เป็นที่รักที่ชอบใจของมารดาบิดา มีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข ท่านไม่รู้จักความทุกข์อะไร ๆ เลย เชิญลุกขึ้น เพื่อนรัฐปาละ ท่านจงบริโภคน้ำ จงดื่มน้ำ จงให้บ่าเรอเถิด ท่านยังกำลังบริโภคน้ำได้ กำลังดื่มน้ำได้ กำลังให้บ่าเรอได้ จงยินดีบริโภคน้ำ ทำบุญไปพลางเถิด แม้ครั้งที่สาม รัฐบาลกุลบุตรก็ได้นิ่งเสีย.

ลำดับนั้น พวกสหายพากันเข้าไปหามารดาบิดาของรัฐบาลกุลบุตรถึงที่อยู่แล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่คุณแม่คุณพ่อ รัฐบาลกุลบุตรนี้ นอนอยู่ที่พื้นอันปราศจากเครื่องลาด ณ ที่นั่นเอง ด้วยตั้งใจว่าที่นี่จักเป็นที่ตายหรือที่บวชของเรา ถ้าคุณแม่คุณพ่อจะไม่อนุญาตให้รัฐบาลกุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ก็จักตายเสียในที่นั่นเอง แต่ถ้าคุณแม่คุณพ่อจะอนุญาตให้รัฐบาลกุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คุณแม่คุณพ่อก็จักได้เห็นเขาแม่บวชแล้ว หากรัฐบาลกุลบุตรจักยินดีในการบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้ เขาจะไปไหนอื่น ก็จักกลับมาที่นี่เอง ขอคุณแม่คุณพ่ออนุญาตให้รัฐบาลกุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด.

[๔๓๑] มารดาบิดากล่าวว่า ลูกก่อนพ่อทั้งหลาย เราอนุญาตให้ รัฐบาลกุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต แต่เมื่อเขาบวชแล้วพึงมาเยี่ยมมารดาบิดาบ้าง. ครั้งนั้น สหายทั้งหลายพากันเข้าไปหารัฐบาลกุลบุตรถึงที่อยู่แล้วได้กล่าวว่า คุณแม่คุณพ่ออนุญาตให้ท่านออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้ว แต่เมื่อท่านบวชแล้ว พึงมาเยี่ยมคุณแม่คุณพ่อบ้าง.

[๔๓๒] ครั้งนั้น รัฐบาลกุลบุตรลุกขึ้น บำรุงกายให้เกิดกำลังแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว

นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มารดาบิดา
อนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้ว ขอพระผู้มี
พระภาคเจ้าให้ข้าพระพุทธเจ้าบวชเถิด. รัฐบาลกุลบุตรได้บรรพชา ได้อุปสมบท
ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเมื่อท่านรัฐบาลอุปสมบทแล้วไม่นาน พอได้
ถึงเดือน พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในอุตุลโกฏฐิตนิกมตามควรแล้ว เสด็จ
จาริกไปทางนครสาวัตถี เสด็จจาริกไปโดยลำดับ ได้เสด็จถึงนครสาวัตถีแล้ว.

รัฐบาลสำเร็จพระอรหัต

[๔๓๓] ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน
อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี. ครั้งนั้น ท่าน
รัฐบาลหลีกเลี่ยงออกไปอยู่แต่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไป
แล้ว ไม่ช้านานเท่าไร ก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า
ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วย
ปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.
ท่านพระรัฐบาลได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

[๔๓๔] ครั้งนั้น ท่านพระรัฐบาลเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่
ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาจะไปเยี่ยมมารดาบิดา ถ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงอนุญาตกะข้าพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมนสิการกำหนด
ใจของท่านพระรัฐบาลด้วยพระหฤทัยแล้ว ทรงทราบชัดว่า รัฐบาลกุลบุตร
ไม่สามารถที่จะบอกลาสิกขาสิกขาออกไปแล้ว. ลำดับนั้น จึงตรัสว่า คุณก่อน
รัฐบาล ท่านจงสำคัญกาลอันควร ณ บัดนี้เถิด. ท่านพระรัฐบาลถูกจาก

อาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้ว เก็บเสนาสนะถือนีบาตรและจีวรหลีกจาริกไปทางอุทลโกฏฐิตนิคม จาริกไปโดยลำดับ บรรลุถึงอุทลโกฏฐิตนิคมแล้ว.

[๔๓๕] ได้ยินว่า ท่านพระรัฐपालะพักอยู่ ณ พระราชอุทยาน ชื่อ มิคากิระของพระเจ้าโกรัพะยะในอุทลโกฏฐิตนิคมนั้น. ครั้งนั้นเวลาเช้า ท่านพระรัฐपालะนุ่งแล้ว ถือนีบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังอุทลโกฏฐิตนิคม. เมื่อเที่ยวบิณฑบาตในอุทลโกฏฐิตนิคมตามลำดับตรอก ได้เข้าไปยังนิเวศน์ของบิดาท่าน. สมัยนั้น บิดาของท่านพระรัฐपालะ กำลังให้ช่างกลบกวางผมอยู่ที่ซุ้มประตูกลาง ได้เห็นท่านพระรัฐपालะกำลังมาแต่ไกล แล้วได้กล่าวว่า พวกสมณะศิรัยะ โฉนเหล่านี้ บวชบุตรคนเดียวผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา. ครั้งนั้น ท่านพระรัฐपालะไม่ได้การให้ ไม่ได้คำตอบที่บ้านบิดาของท่าน ที่แท้ได้แต่คำด่าเท่านั้น.

บอกเรื่องพระรัฐपालะ

[๔๓๖] สมัยนั้น ทาสีแห่งญาติของท่านพระรัฐपालะปรารถนาจะเอาขนนมกุ่มมาสที่บูดไปทิ้ง. ท่านพระรัฐपालะได้กล่าวกะทาสีของญาตินั้นว่า คุณก่อนน้องหญิง ถ้าสิ่งนั้นจำต้องทิ้ง จงใส่ในบาตรของฉันนี้เถิด. ทาสีของญาติเมื่อเทขนนมกุ่มมาสที่บูดนั้นลงในบาตรของท่านพระรัฐपालะ จำนิมิตแห่งมือเท้าและเสียงได้ แล้วได้เข้าไปหามารดาของท่านรัฐपालะ แล้วได้กล่าวว่า เดชะคุณแม่เจ้า แม่เจ้าพึงทราบ ว่า รัฐपालะถูกเจ้ามาแล้ว.

มารดาท่านพระรัฐपालะกล่าวว่า แม่คนใช้ ถ้าเจ้ากล่าวจริง ฉันจะทำเจ้าไม่ให้เป็นทาสี.

ลำดับนั้น มารดาของท่านพระรัฐपालะเข้าไปหาบิดาถึงที่อยู่แล้วได้กล่าวว่า เดชะท่านคฤหบดี ท่านพึงทราบ ว่า ได้ยินว่า รัฐपालะถูบุตรมาถึงแล้ว.

[๔๓๗] ขณะนั้น ท่านพระรัฐपालะอาศัยฝาเรือนแห่งหนึ่งฉันทนหมกุมมาสบุดนั้นอยู่. บิดาเข้าไปหาท่านพระรัฐपालะถึงที่ใกล้ แล้วได้ถามว่า มีอยู่หรือพ่อรัฐपालะ ที่พ่อจักกินขนมกุมมาสบุด พ่อควรไปเรือนของตัวมิใช่หรือ.

ท่านพระรัฐपालะตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี เรือนของอาตมภาพผู้่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตจะมีที่ไหน อาตมภาพไม่มีเรือน อาตมภาพได้ไปถึงเรือนของท่านแล้ว แต่ที่เรือนของท่านนั้น อาตมภาพไม่ได้การให้ ไม่ได้คำตอบเลย ได้เพียงคำคำอย่างเดียวเท่านั้น.

มาไปเรือนกันเถิด พ่อรัฐपालะ.

อย่าเลยคฤหบดี วันนี้อาตมภาพทำภักติกิจเสร็จแล้ว.

พ่อรัฐपालะ ถ้าอย่างนั้น ขอท่านจงรับภัตตาหารเพื่อฉันในวันพรุ่งนี้.

ท่านพระรัฐपालะรับนิมนต์ด้วยศุภนิภาพแล้ว.

เข้าไปนิเวศน์บิดา

[๔๓๘] ลำดับนั้น บิดาของท่านพระรัฐपालะทราบว่ ท่านพระรัฐपालะรับนิมนต์แล้ว เข้าไปยังนิเวศน์ของตน แล้วสั่งให้ฉาบไล่ที่แผ่นดินด้วยโคลมัยสคแล้วให้ขนเงินและทองมากองเป็นกองใหญ่ แบ่งเป็นสองกอง คือเงินกองหนึ่ง ทองกองหนึ่ง เป็นกองใหญ่อย่างทีบุรุษผู้ยืนข้างนี้ไม่เห็นบุรุษที่ยืนข้างโน้น บุรุษที่ยืนข้างโน้นไม่เห็นบุรุษผู้ยืนข้างนี้ ฉะนั้น ให้ปิดกองเงินทองนั้นด้วยเสื่อลำแพนให้ปูลาดอาสนะไว้ท่ามกลาง แล้วแหววงด้วยม่าน แล้วเรียกหญิงทั้งหลายที่เป็นภรรยาเก่าของท่านพระรัฐपालะมาว่า คุณก่อนแม่สาว ๆ ทั้งหลาย เจ้าทั้งหลายประดับด้วยเครื่องประดับชุดใดมา จึงเป็นที่รักที่ขอบใจของรัฐपालะบุตรของเราแต่ก่อน จงประดับด้วยเครื่องประดับชุดนั้น.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 33

ครั้งล่วงราตรีนั้นไป บิดาของท่านพระรัฐपालะ ได้สั่งให้ตกแต่งของเกี้ยวของ
ฉันอย่างประณีต แล้วใช้คนไปเรียนเวลาแก่ท่านพระรัฐपालะว่า ถึงเวลาแล้ว
พ่อรัฐपालะ ภัตตาหารสำเร็จแล้ว. ครั้งนั้น เวลาเช้าท่านพระรัฐपालะ นุ่งแล้ว
ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์แห่งบิดาท่าน แล้วนั่งบนอาสนะที่เขาแต่งตั้ง
ไว้. บิดาของท่านพระรัฐपालะสั่งให้เปิดกองเงินและทองนั้น แล้วได้กล่าวกะ
ท่านพระรัฐपालะว่า พ่อรัฐपालะ ทรัพย์ก้อนนี้เป็นส่วนของมารดา กองอื่น
เป็นส่วนของบิดา ส่วนของปู่อีกกองหนึ่ง เป็นของพ่อผู้เดียว พ่ออาจจะใช้สอย
สมบัติและทำบุญได้ พ่อจงลาสิกขาสิกเป็นภคหัตถ์มาใช้สอยสมบัติและทำบุญ
ไปเถิด.

ท่านพระรัฐपालะตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี ถ้าท่านพึงทำตามคำของ
อาตมภาพได้ ท่านพึงให้เขาขนกองเงินกองทองนี้บรรทุกเกวียนให้ขึ้นไปจม
เสียที่กลางกระแสน้ำคองคา ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความโศก ความร่ำไร
ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส มีทรัพย์นั้นเป็นเหตุ จักเกิดขึ้นแก่ท่าน.

ลำดับนั้น ภรรยาเก่าของท่านพระรัฐपालะ ต่างจับที่เท้าแล้วถามว่า
พ่อผู้ลูกเจ้า นางฟ้าทั้งหลายผู้เป็นเหตุให้ท่านประพบัติพรหมจรรย์นั้นเป็น
เช่นไร.

ท่านพระรัฐपालะตอบว่า คุณก่อนน้องหญิง เราทั้งหลายประพบัติ
พรหมจรรย์เพราะเหตุนางฟ้าทั้งหลายหามิได้.

หญิงเหล่านั้นเสียใจว่า รัฐपालะผู้ลูกเจ้าเรียกเราทั้งหลายด้วยวาตะว่า
น้องหญิง ดังนี้ สลบล้มอยู่ ณ ที่นั้น. ครั้งนั้น ท่านพระรัฐपालะได้กล่าวกะ
บิดาว่า คุณก่อนคฤหบดี ถ้าจะพึงให้โทษนะก็จงให้เกิด อย่าให้อาตมภาพลำบาก
เลย.

บริโภคเถิด พ่อรัฐपालะ ภัตตาหารสำเร็จแล้ว.

ลำดับนั้นบิดาท่านพระรัฐपालะ ได้โอกาสท่านพระรัฐपालะด้วยของ
เถียวของนัอย่างประณีต ให้อ้อมหน้าด้วยมือของตนเสร็จแล้ว.

[๔๓๕] ครั้งนั้น ท่านพระรัฐपालะนั้นเสร็จชักมือออกจากบาตรแล้ว
ได้ยื่นขึ้นกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

จงมาดูอัฏฐภาพอันวิจิตร มีกายเป็น

แผล อันคมกัันอยู่แล้ว กระสับกระส่าย
เป็นที่ดำริของชนเป็นอันมาก ไม่มีความย้ง
ยืนมั่นคง จงมาดูรูปอันวิจิตรด้วยแก้วมณี
และกุธทล มีกระดูกอันหน้งหุ้มห่อไว้
งามพร้อมด้วยผ้า [ของหญิง] เท้าที่ย่อม
ด้วยสีแดงสด หน้าที่ใส่ทาด้วยจूरณ พอ
จะหลอกคนโง่ให้หลงได้ แต่จะหลอกคน
ผู้แสวงหาฝั่งคือพระนิพพานไม่ได้ ผมที่
แต่งให้เป็นแปดลอนงามตา ที่เี่ยมด้วย
ยาหยอด พอจะหลอกคนโง่ให้หลงได้
แต่จะหลอกคนผู้แสวงหาฝั่ง คือ พระ-
นิพพานไม่ได้ กายเน่า อันประดับด้วย
เครื่องอลังการ ประคุดทนานยาหยอดอัน
ใหม่วิจิตร พอจะหลอกคนโง่ให้หลงได้
แต่จะหลอกคนผู้แสวงหาฝั่งคือ พระนิพ-
พานไม่ได้ ท่านเป็นดังพรานเนื้อวางบ่วง
ไว้ แต่เนื้อไม่ติดบ่วง เมื่อพรานเนื้อกำลัง
คร่ำครวญอยู่ เรากินแต่อาหารแล้วก็ไป.

ครั้นท่านพระรัฐपालะขึ้นกล่าวคาถาเหล่านี้แล้ว จึงเข้าไปยังพระราชอุทยานมิกาจีระของพระเจ้าโกรัพะยะ แล้วนั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง.

พระเจ้าโกรัพะยะเสด็จเข้าไปหาพระรัฐपालะ

[๔๕๐] ครั้งนั้น พระเจ้าโกรัพะยะ ตรัสเรียกพนักงานรักษาพระราชอุทยานมาว่า คุณก่อนมิกวะ ท่านจงชำระพื้นสวนมิกาจีระให้หมดจดสะอาด เราจะไปดูพื้นสวนอันดี. นายมิกวะทูลรับพระเจ้าโกรัพะยะว่า อย่างนั้น ขอเดชะ แล้วชำระพระราชอุทยานมิกาจีระอยู่ ได้เห็นท่านพระรัฐपालะซึ่งนั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าโกรัพะยะ แล้วได้กราบทูลว่า ขอเดชะ พระราชอุทยานมิกาจีระของพระองค์หมดจดแล้ว และในพระราชอุทยานนี้มี กุลบุตรชื่อรัฐपालะ ผู้เป็นบุตรแห่งตระกูลเลิศในกุตลโกฏฐิตนิกมนี้ ที่พระองค์ ทรงสรรเสริญอยู่เสมอ ๆ นั้น เชนั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง.

พระเจ้าโกรัพะยะตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนมิกวะ ถ้าเช่นนั้น ควรจะไปยังพื้นสวนเดี๋ยวนี้ เราทั้งสองจักเข้าไปหารัฐपालะผู้เจริญนั้นในบัดนี้.

ครั้งนั้น พระเจ้าโกรัพะยะรับสั่งว่า ของควรเคี้ยวควรบริโภคลึ่ใดอันจะ ตกแต่งไปในสวนนั้น ท่านทั้งหลายจงแจกจ่ายของสิ่งนั้นทั้งสิ้นเสียเถิด ดังนี้ แล้วรับสั่งให้เทียมพระราชยานชั้นดี เสด็จออกจากกุตลโกฏฐิตนิกมด้วยพระราชยานที่ดี ๆ ด้วยราชานุภาพอันยิ่งใหญ่ เพื่อจะพบท่านพระรัฐपालะ ท้าวเธอเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนยานพระที่นั่งไปจนสุดทาง เสด็จลงทรงพระดำเนินด้วยบริษัทชนสูงๆ เข้าไปหาท่านพระรัฐपालะ แล้วทรงปราศรัยกับท่านพระรัฐपालะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วรับสั่งว่า เชิญท่านรัฐपालะผู้เจริญนั่งบนเครื่องลาดนี้เถิด.

ท่านพระรัฐपालะถวายพระพรว่า คุณก่อนมหาบพิตร อย่าเลย เชิญมหาบพิตรนั่งเถิด อาตมภาพนั่งที่อาสนะของอาตมภาพดีแล้ว. พระเจ้าโกรัพะยะประทับนั่งบนอาสนะที่พนักงานจัดถวาย.

[๔๔๑] ครั้น พระเจ้าโกรัพะยะประทับนั่งแล้ว ได้ตรัสกะท่านพระรัฐपालะว่า ท่านรัฐपालะผู้เจริญ ความเสื่อมสี่ประการนี้ ที่คนบางพวกในโลกนี้ถึงเข้าแล้ว ย่อมปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ความเสื่อม ๔ ประการนั้นเป็นไฉน คือความเสื่อมเพราะชรา ๑ ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้ ๑ ความเสื่อมจากโรคสมบัติ ๑ ความเสื่อมจากญาติ ๑.

ว่าด้วยความเสื่อมเพราะชราเป็นต้น

[๔๔๒] ท่านรัฐपालะ ความเสื่อมเพราะชราเป็นไฉน ท่านรัฐपालะ คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนแก่แล้ว เป็นคนเฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ. เขาคิดเห็นดังนี้ว่า เดียวนี้เราเป็นคนแก่แล้ว เป็นคนเฒ่าแล้ว เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ ก็การที่เราจะได้โรคสมบัติที่ยังไม่ได้ หรือการที่เราจะทำโรคสมบัติที่ได้แล้วให้เจริญ ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด. เขาประกอบด้วยความเสื่อมเพราะชรา นั้น จึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คุณก่อนท่านรัฐपालะ นี้เรียกว่า ความเสื่อมเพราะชรา. ส่วนท่านรัฐपालะผู้เจริญ เดียวนี้ก็ยังหนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่มกำลังเจริญเป็นวัยแรก ไม่มีความเสื่อมเพราะชรา นั้นเลย. ท่านพระรัฐपालะรู้เห็น หรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า.

[๔๔๓] ท่านรัฐपालะ ก็ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้เป็นไฉน. ท่านรัฐपालะ คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนมีอาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก. เขาคิดเห็นดังนี้ว่า เดียวนี้เราเป็นคนมีอาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก ก็การที่เราจะได้โรคสมบัติที่ยังไม่ได้ หรือการที่เราจะทำโรคสมบัติที่ได้แล้วให้เจริญ ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด. เขาประกอบด้วยความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้ นั้นจึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต นี้เรียกว่าความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้. ส่วนท่านรัฐपालะ เดียวนี้เป็นผู้ไม่อาพาธ ไม่มีทุกข์ ประกอบด้วยไพศาตุที่ย่อยอาหารสม่าเสมอดี ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ไม่มีความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้เลย. ท่านรัฐपालะรู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า.

[๔๔๔] ท่านรัฐपालะ ก็ความเสื่อมจากโรคสมบัติเป็นไฉน. ท่านรัฐपालะ คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก โภคสมบัติเหล่านั้นของเขาถึงความสิ้นไปโดยลำดับ. เขาคิดเห็นดังนี้ว่า เมื่อก่อนเราเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก โภคสมบัติเหล่านั้นของเราถึงความสิ้นไปโดยลำดับแล้ว ก็การที่เราจะได้โรคสมบัติที่ยังไม่ได้ หรือการที่เราจะทำโรคสมบัติที่ได้แล้วให้เจริญ ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด ดังนี้. เขาประกอบด้วยความเสื่อมจากโรคสมบัตินั้น จึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ท่านรัฐपालะผู้เจริญ นี้เรียกว่าความเสื่อมจากโรคสมบัติ. ส่วนท่านรัฐपालะเป็นบุตรของตระกูลเลิศในอุตลโกฏฐิตินิคมนี้ ไม่มีความเสื่อมจากโรคสมบัตินั้น. ท่านรัฐपालะรู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า.

[๔๔๕] ท่านรัฐपालะ ก็ความเสื่อมจากญาติเป็นไฉน. ท่านรัฐपालะ คนบางคนในโลกนี้ มีมิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตเป็นอันมาก ญาติเหล่านั้นของเขาถึงความสิ้นไปโดยลำดับ. เขาคิดเห็นดังนี้ว่า เมื่อก่อนเรามีมิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตเป็นอันมาก [เดี๋ยวนี้] ญาติของเรานั้นถึงความสิ้นไปโดยลำดับ ก็การที่เราจะได้โภคสมบัติที่ยังไม่ได้ หรือการที่เราจะทำโภคสมบัติที่ได้แล้วให้เจริญ ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด ดังนี้. เขาประกอบด้วยความเสื่อมจากญาตินั้นจึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ท่านรัฐपालะ นี้เรียกว่าความเสื่อมจากญาติ. ส่วนท่านรัฐपालะ มีมิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตในอุลลโกฏฐิตนิกมนี้เป็นอันมาก ไม่ได้มีความเสื่อมจากญาติเลย. ท่านรัฐपालะ รู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า. ท่านรัฐपालะ ความเสื่อม ๔ ประการนี้ ที่คนบางพวกในโลกนี้ถึงเข้าแล้ว จึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ท่านรัฐपालะ ไม่ได้มีความเสื่อมเหล่านั้นเลย. ท่านรัฐपालะ รู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า.

ฉัมมุตเทศ ๔

[๔๔๖] ท่านพระรัฐपालะถวายพระพรว่า มีอยู่แล महाบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงฉัมมุตเทศ ๔ ข้อ ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต. ฉัมมุตเทศ ๔ ข้อเป็นไฉน คือ

๑. คู่ก่อนมหาบพิตร ฉัมมุตเทศข้อที่หนึ่งว่า โลกอันฆราน่าเข้าไปไม่ยั่งยืน ดังนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น

เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

๒. คุณอนมหาบพิตร ชัมมุตเทศข้อที่สองว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตนดังนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้วจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

๓. คุณอนมหาบพิตร ชัมมุตเทศข้อที่สามว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตนจำต้องละทิ้งทิ้งไปดังนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

๔. คุณอนมหาบพิตร ชัมมุตเทศข้อที่สี่ว่า โลกบกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิ่ม เป็นทาสแห่งตัณหา ดังนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

คุณอนมหาบพิตร ชัมมุตเทศข้อนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

[๔๔๗] ท่านรัฐपालะกล่าวว่า โลกอันขรณาไป ไม่ยั่งยืน ดังนี้ ก็เนื้อความแห่งภาษิตนี้จะพึงเห็นได้อย่างไร.

คุณอนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน มหาบพิตรเมื่อมีพระชนมายุยี่สิบปีก็ดี ยี่สิบห้าปีก็ดี ในเพลงซำก็ดี เพลงม้าก็ดี เพลงรถก็ดี เพลงธนูก็ดี เพลงอาวุธก็ดี ทรงศึกษาอย่างคล่องแคล่ว

ทรงมีกำลัง. พระเพลา มีกำลังพระพาหา มีพระกายสามารถ เคยทรงเข้า
สงคามมาแล้วหรือ.

ท่านรัฐपालะ ข้าพเจ้าเมื่อมีอายุยี่สิบปีก็ดี ยี่สิบห้าปีก็ดี ในเพลงช้าง
ก็ดี เพลงม้าก็ดี เพลงรถก็ดี เพลงธนูก็ดี เพลงอาวุธก็ดี ได้ศึกษาอย่าง
คล่องแคล่ว มีกำลังขา มีกำลังแขน มีตนสามารถ เคยเข้าสงคามมาแล้ว
บางครั้งข้าพเจ้าสำคัญว่ามีฤทธิ์ ไม่เห็นใครจะเสมอด้วยกำลังของตน.

คุณอนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน
แม้เดี๋ยวนี้ มหาบพิตรก็ยังมีกำลังพระเพลา มีกำลังพระพาหา มีพระกายสามารถ
เข้าสงคามเหมือนฉะนั้นได้หรือ.

ท่านรัฐपालะ ข้อนี้น่ามิได้ เดี่ยวนี้ ข้าพเจ้าแก่แล้ว เจริญวัยแล้ว
เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับแล้ว วัยของข้าพเจ้าล่วงเข้าแปดสิบ
บางครั้งข้าพเจ้าคิดว่า จักย่างเท้าที่นี้ ก็ไพล่อย่างไปทางอื่น.

คุณอนมหาบพิตร เนื้อความนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้
ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหมายถึง ตรัส
สัมมุทเทสข้อที่หนึ่งว่า โลกอันฆรานาเข้าไป ไม่ยั่งยืน ที่อาคมภาพรู้เห็นและ
ได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

คุณอนท่านรัฐपालะ นำอศรจรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ชื่อว่าโลกอันฆรา
นาเข้าไป ไม่ยั่งยืนนี้ อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็น
พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสดีแล้ว คุณอนท่านรัฐपालะ เป็นความจริง
โลกอันฆรานาเข้าไป ไม่ยั่งยืน ในราชสกุลนี้ มีหมู่ช้าง หมู่ม้า หมู่รถ และหมู่
คนเดินเท้า หมู่ใดจักครอบงำอันตรายของเราได้.

[๔๔๘] ท่านรัฐपालะกล่าวว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่
เฉพาะตนดังนี้ ก็เนื้อความแห่งภาษิตนี้ จึงฟังเห็นได้อย่างไร.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน มหาบพิตรเคยทรงประจวบหน้าบ้างหรือไม่.

ดูก่อนรัฐपालะ ข้าพเจ้าเคยเจ็บหนักอยู่ บางครั้ง บรรดามิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตแวดล้อมข้าพเจ้าอยู่ ด้วยสำคัญว่า พระเจ้าโกรพยะจักสวรรคต บัดนี้ พระเจ้าโกรพยะจักสวรรคตบัดนี้ ดังนี้.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน มหาบพิตรได้มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต [ที่มหาบพิตรจะขอร้อง] ว่า มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต ผู้เจริญของเราที่มีอยู่ทั้งหมด จงมาช่วยแบ่งเวทนານี้ ไป โดยให้เราได้เสวยเวทนาเบาลง ดังนี้ หรือว่ามหาบพิตรต้องเสวยเวทนา แต่พระองค์เดียว.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ ข้าพเจ้าจะได้มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต [ที่ข้าพเจ้าจะขอร้อง] ว่า มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตที่มีอยู่ทั้งหมด จงมาช่วยแบ่งเวทนານี้ไป โดยให้เราได้เสวยเวทนาเบาลงไป ดังนี้ หามิได้ ที่แท้ ข้าพเจ้าต้องเสวยเวทนานั้นแต่ผู้เดียว.

ดูก่อนมหาบพิตร เนื้อความนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหมายถึงตรัสสัมมุตเทศ ข้อที่สองว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน ที่อาตมภาพรู้เห็น และได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ น้าอัสจรรย ไม่เคยมีแล้ว ข้อว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตนนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสดีแล้ว ท่านรัฐपालะ เป็นความจริง โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน ในราชสกุลนี้ มีเงิน และทองอยู่ที่พื้นดินและในอากาศมาก.

[๔๔๙] ท่านรัฐपालะกล่าวว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ดังนี้ ก็เนื้อความแห่งภาษิตนี้ จะพึงเห็นได้อย่างไร.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน เดียวนี้มหาบพิตรเอิบอ้อม พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอพระองค์อยู่ ฉันทิคมหาบพิตรจักได้สมพระราชประสงค์ว่า แม้ในโลกหน้า เราจักเป็นผู้เอิบอ้อม พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่ ฉันทันั้น หรือว่าชนเหล่าอื่นจักปกครอง โภคสมบัตินี้ ส่วนมหาบพิตรก็จักเสด็จไปตามยถากรรม.

ท่านรัฐपालะ เดียวนี้ ข้าพเจ้าเอิบอ้อม พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่ ฉันทิคมหาบพิตรก็ไม่ได้ความประสงค์ว่า แม้ในโลกหน้า เราจะเป็นผู้เอิบอ้อมพรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่ ฉันทันั้น ที่แท้ ชนเหล่าอื่นจักปกครอง โภคสมบัตินี้ ส่วนข้าพเจ้าก็จักไปตามยถากรรม.

ดูก่อนมหาบพิตร เนื้อความนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหมายถึงตรัสสัมมุตเทศข้อที่สามว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีแล้ว ชื่อว่าโลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไปนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสดีแล้ว ท่านรัฐपालะ เป็นความจริง โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป.

[๔๕๐] ท่านรัฐपालะกล่าวว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอ้อมเป็นทาสแห่งตัณหา ดังนี้ ก็เนื้อความแห่งภาษิตนี้ จะพึงเห็นได้อย่างไร.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน มหาบพิตรทรงครอบครองกฐรัฐอันเจริญอยู่หรือ.

อย่างนั้น ท่านรัฐपालะ ข้าพเจ้าครอบครองกรุงรัฐอันเจริญอยู่.

มหาบพิตรจักเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ราชบุรุษของมหาบพิตร ที่กรุงรัฐนี้ เป็นที่เชื่อถือได้ เป็นคนมีเหตุ พึงมาจากทิสบูรพา เขาเข้ามาเฝ้า มหาบพิตรแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะมหาราชเจ้า พระองค์พึงทรงทราบ ว่า ข้าพระพุทธเจ้ามาจากทิสบูรพา ในทิสนั้น ข้าพระพุทธเจ้า ได้เห็น ชนบทใหญ่ มั่งคั่งและเจริญ มีชนมาก มีมนุษย์เกื้อหนุนกัน ในชนบทนั้นมีพลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้ามาก มีสัตว์อชินะที่ฝึกแล้วมาก มีเงิน และทองทั้งที่ยังไม่ได้ทำ ทั้งที่ทำแล้วก็ตาม ในชนบทนั้น สตรีปกครอง พระองค์อาจจะทราบจะได้ด้วยกำลังพลประมาณเท่านั้น ขอพระองค์จงไปรบเอาเถิด มหาราชเจ้า ดังนี้ มหาบพิตรจะทรงทำอย่างไรกะชนบทนั้น.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ พวกเราก็ไปรบเอาชนบทนั้นมาครอบครองเสีย นะซี.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ราชบุรุษของมหาบพิตรที่กรุงรัฐนี้ เป็นที่เชื่อถือได้ เป็นคนมีเหตุ พึงมาจาก ทิสปัจฉิม... จากทิสอุดร... จากทิสทักษิณ... จากสมุทรฟากโน้น เขาเข้ามา เฝ้ามหาบพิตร แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะ มหาราชเจ้า พระองค์พึงทรง ทราบว่า ข้าพระพุทธเจ้ามาจากสมุทรฟากโน้น ณ ที่นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็น ชนบทใหญ่ มั่งคั่งและเจริญ มีชนมาก มีมนุษย์เกื้อหนุนกัน ในชนบทนั้น มีพลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้ามาก มีสัตว์อชินะที่ฝึกแล้วมาก มีเงิน และทองทั้งที่ยังไม่ได้ทำ ทั้งที่ทำแล้วก็ตาม ในชนบทนั้น สตรีปกครอง พระองค์อาจจะทราบจะได้ด้วยกำลังพลประมาณเท่านั้น ขอพระองค์จงไปรบเอาเถิด มหาราชเจ้า ดังนี้ มหาบพิตรจะทรงทำอย่างไรกะชนบทนั้น.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ พวกเราก็ไปรบเอาชนบทนั้นมาครอบครองเสีย
นะซี.

ดูก่อนมหาบพิตร เนื้อความนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหมายถึงตรัสขัมมุตเทศ
ข้อที่สี่ว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งตัณหา ที่อาตมภาพ
รู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ชื่อว่า โลกพร่อง
อยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งตัณหา นี้ อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสดีแล้ว ท่านรัฐपालะ
เป็นความจริง โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งตัณหา.

[๔๕๑] ท่านรัฐपालะได้กล่าวคำนี้แล้ว ครั้นแล้ว ภายหลังได้กล่าว
คาถาประพันธ์นี้อีกว่า

เราเห็นมนุษย์ทั้งหลายในโลก ที่เป็น
ผู้มีทรัพย์ ได้ทรัพย์ แล้วยอมไม่ให้เพราะ
ความหลง โลกแล้วยอมทำการสังสม
ทรัพย์ และยังปรารถนากามทั้งหลายยิ่ง
ขึ้นไป พระราชาทรงแผ่อำนาจชำระ
ตลอดแผ่นดิน ทรงครอบครองแผ่นดิน
มีศากรเป็นที่สุด มิได้ทรงรู้จักอ้อมเพียงฝั่ง
สมุทรข้างนี้ ยังทรงปรารถนาฝั่งสมุทร
ข้างโน้นอีก พระราชาและมนุษย์เหล่าอื่น
เป็นอันมาก ยังไม่สิ้นความทะเยอทะยาน
ยอมเข้าถึงความเป็นผู้พร่องอยู่ ละคร่างกาย

ไปแท้ ความอิมด้วยกายย่อมไม่มีในโลก
เลย อนึ่ง ญาติทั้งหลายพากันสยายผม
คร่ำครวญถึงผู้นั้น พากันกล่าวว่าได้ตาย
แล้วหนอ พวกญาตินำเอาผู้นั้นคลุมด้วย
ผ้าไปยกขึ้นเชิงตะกอน แต่นั่นก็เผา
ผู้นั้น เมื่อกำลังถูกเผาเผา ถูกแทงอยู่ด้วย
หลาวมีแต่ผ้าผืนเดียว ละโลกสมบัติไป
ญาติก็ดี มิตรก็ดี หรือสหายทั้งหลายเป็น
ที่ตำหนานของบุคคลผู้จะตายไม่มี ทายาท
ทั้งหลายก็ขนของเอาทรัพย์ของผู้นั้นไป ส่วน
สัตว์ย่อมไปตามกรรมที่ทำไว้ ทรัพย์อะไร ๆ
ย่อมติดตามคนตายไปไม่ได้ บุตร
ภรรยา ทรัพย์และแว่นแคว้นก็เช่นนั้น
บุคคลย่อมไม่ได้อายุยืนด้วยทรัพย์ และ
ย่อมไม่กำจัดชราได้ด้วยทรัพย์ นักปราชญ์
ทั้งหลายกล่าวชีวิตนี้ ว่าน้อยนัก ว่าไม่
เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ทั้ง
คนมั่งมี ทั้งคนยากจน ย่อมกระทบผัสสะ
ทั้งคนพาล ทั้งนักปราชญ์ ก็กระทบผัสสะ
เหมือนกัน แต่คนพาล ย่อมนอนหวาดอยู่
เพราะความที่ตนเป็นพาล ส่วนนักปราชญ์
อันผัสสะถูกต้องแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว
เพราะเหตุนั้นแล ปัญญาจึงประเสริฐกว่า

ทรัพย์ ปัญญาเป็นเหตุถึงที่สุดในโลกนี้ได้
คนเป็นอันมากทำบาปกรรมเพราะความ-
หลงในภพน้อยภพใหญ่ เพราะไม่มีปัญญา
เครื่องให้ถึงที่สุด สัตว์ที่ถึงการท่องเที่ยว
ไปมา ย่อมเข้าถึงครรภ์บ้าง ปรโลกบ้าง
ผู้อื่นนอกจากผู้มีปัญญานั้น ย่อมเชื่อได้ว่า
จะเข้าถึงครรภ์และปรโลก หมู่สัตว์ผู้มีบาป
กรรม ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเดือดร้อน
เพราะ กรรม ของ ตน เอง ใน โลก หน้า
เปรียบเสมือนโจรผู้มีความผิด ถูกจับเพราะ
โจรกรรม มีตัดช่อง เป็นต้น ย่อมเดือด-
ร้อนเพราะกรรมของตนเอง ฉะนั้น
ความจริง กามทั้งหลายวิจิตร รสอร่อย
เป็นที่รื่นรมย์ใจ ย่อมย่ำยิจิต ด้วยรูปมี
ประการต่างๆ มหาบพิตร อาตมภาพ
เห็นโทษในกามทั้งหลาย เพราะเหตุนี้
จึงบวชเสีย ผลไม้ทั้งหลายยังไม่หล่นทีเดียว
มาณพทั้งหลาย ทั้งหนุ่มทั้งแก่ ย่อมมี
สรีระทำลายได้ มหาบพิตร อาตมภาพ
รู้เหตุนี้จึงบวช ความเป็นสมณะ เป็น
ข้อปฏิบัติอันไม่ผิด เป็นคุณประเสริฐแท้
ดังนี้แล.

อรรถกถารัฐपालสูตร

รัฐपालสูตรเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้:-

พึงทราบวินิจฉัยในรัฐपालสูตรนั้น ดังต่อไปนี้ บทว่า **อตุลโกฏฐิติ** ได้แก่ แน่นยุง คือ เต็มเปี่ยมเรื้อนยุง. ได้ยินว่า ชนบทนั้น มีข้าวกล้าเป็นนิศย์ คือ เมล็ดข้าวออกไปเข้าลานทุกเมื่อ. ด้วยเหตุนี้ ในนิคมนั้น ยุงทั้งหลายจึงเต็มอยู่เป็นนิศย์ เพราะฉะนั้น ชนบทนั้นจึงนับได้ว่า อตุลโกฏฐิตะ แปลว่า มีข้าวแน่นยุงทีเดียว. เหตุไร ท่านพระรัฐपाल จึงชื่อว่า รัฐपालะ. ที่ชื่อว่า รัฐपालะ เพราะเป็นผู้สามารถ ดำรงรักษารัฐที่แบ่งแยกได้. ถามว่า ชื่อของท่านพระรัฐपालะนั้น เกิดขึ้น เมื่อไร. ตอบว่า เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ.

จริงอยู่ ปลาย ๑๐๐,๐๐๐ กัป ก่อนแต่กัปนี้ มนุษย์มีอายุ ๑๐๐,๐๐๐ ปี พระศาสดาพระนามว่า ปทุมุตตระ อุบัติขึ้น มีภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูปเป็นบริวาร เสด็จจาริก เพื่อโปรดโลกที่ท่านหมายเอากล่าวไว้ว่า

พระศาสดา พระนามว่า ปทุมุตตระ

มีพระชนก พระนามว่า พระเจ้าอานันทะ

พระชนนีพระนามว่า พระนางสุชาดา ฌ

นกร หงสวดี.

ครั้ง พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ยังไม่ทรงอุบัติ. กุฎุมพีสองคนแห่งกรุงหงสวดี มีศรัทธาเลื่อมใส ทั้งโรงงานสำหรับคนเจ็บใจ คนเดินทางและขากเป็นต้น. ครั้งนั้น คาบส ๕๐๐ ตน ผู้อยู่ในภูเขามาถึงกรุงหงสวดี. คนทั้งสองนั้น ก็แบ่งคาบส คนละครึ่งบำรุงกัน. คาบสทั้งหลาย อยู่ชั่วเวลานิดหน่อย ก็กลับ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 48

ไปยังภูเขา. พระสังฆเถระทั้งสองก็แยกย้ายไป. ครั้งนั้น กุฎุมพีทั้งสองนั้น ก็ทำการบำรุง ดาบสเหล่านั้น จนตลอดชีวิต. เมื่อเหล่าดาบสบริโภคนแล้วอนุโมทนา รูปหนึ่งกล่าว พรรณาคุณของภพท้าวสักกะ. รูปหนึ่งพรรณาคุณภพของนาคราช เจ้าแผ่นดิน. บรรดาคุฎุมพีทั้งสอง คนหนึ่งปรารธนาภพท้าวสักกะ ก็บังเกิดเป็นท้าวสักกะ. คนหนึ่งปรารธนาภพนาค ก็เป็นนาคราชชื่อปาลิตะ. ท้าวสักกะเห็นนาคนั้นมาซึ่งที่บำรุงของตน จึงถามว่า ท่านยังยินดียิ่ง ในกำเนิดนาคอยู่หรือ. ปาลิตะ นาคราชนั้นตอบว่า เราไม่ยินดีดอก. ท้าวสักกะบอกว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงถวายทาน แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ปทุมุตตระสี แล้วทำความปรารธนาจะอยู่ในที่นี้ เราทั้งสองจะอยู่เป็นสุข. นาคราชนิมนต์พระศาสดา มาถวายมหาทาน ๗ วัน แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งมี ภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูป เป็นบริวาร เห็นสามเณรโอรสของพระปทุมุตตรทศพล ชื่ออุปเรวตะ วันที่ ๗ ถวายผ้าทิพย์แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขจึงปรารธนาตำแหน่งของสามเณร. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรวจดูอนาคตกาล ทรงเห็นว่าเขาจักเป็นราหุลกุมาร โอรสของพระพุทธรเจ้าพระนามว่าโคตมะ ในอนาคตกาล จึงตรัสว่าความปรารธนาของท่านจักสำเร็จ. นาคราชก็บอกความนั้นแก่ท้าวสักกะ. ท้าวสักกะฟังแล้วก็ถวายทาน ๗ วันอย่างนั้นเหมือนกัน เห็นกุลบุตรชื่อรัฐपालะผู้ธำรงรัฐที่แบ่งแยกกัน แล้วบวชด้วยศรัทธา จึงตั้งความปรารธนาว่า ในอนาคตกาล เมื่อพระพุทธรเจ้าเช่นพระองค์อุบัติในโลก แม้ข้าพระองค์ก็บังเกิดในตระกูลที่สามารถธำรงรักษารัฐที่แบ่งแยกกัน พึงมีชื่อว่า รัฐपालะผู้บวชด้วยศรัทธาเหมือนกุลบุตรผู้นี้. พระศาสดาทรงทราบความปรารธนาสำเร็จ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

**ตระกูลใดชื่อตระกูลรัฐपालะ จักมี
อยู่เพื่อเลี้ยงคนสี่วรรณะพร้อมทั้งพระราชา
กุลบุตรผู้นี้จักเกิดในตระกูลนั้น.**

พึงทราบว่ชื่อนี้ ของท่านพระรัฐपालะนั้นเกิดขึ้น ครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระนามว่า ปทุมุตตระด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **เอตทโหสิ** ความว่า ความคิดอะไร ๆ ว่า **ยถายถา โข**
เป็นต้น ได้มีแล้ว. คำสังเขปในค่านั้นมีดังนี้. เราเลารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยเหตุใด ๆ ก็เป็นอันเราพิจารณาใคร่ครวญแล้ว
ด้วยเหตุนั้น ๆ อย่างนี้ว่า พรหมจรรย์ คือ สิกขา ๓ นั้นใด เราพึงประพฤติให้
บริบูรณ์โดยส่วนเดียว เพราะทำไมให้ขาดแม้วันหนึ่ง ให้ถึงจirimกจิต และพึง
ประพฤติให้บริสุทธิ์ โดยส่วนเดียว ดังสังข์ขัด เช่น กับสังข์ที่ขัดสีแล้ว ได้แก่
เทียบกับสังข์ที่ชำระแล้ว เพราะทำให้ไม่มีมลทิน โดยมลทินคือกิเลสแม้ในวัน
หนึ่ง แล้วให้ถึงจirimกจิต. บทว่า **อิทํ น สุกริ อการิ อชฌาวสตา**
ความว่า พรหมจรรย์นั้น อันผู้อยู่ท่ามกลางเรือนประพฤติให้บริบูรณ์โดยส่วน
เดียว ฯลฯ กระทำไมได้ง่ายเลย ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวดห่มผ้าอัน
เหมาะแก่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ที่ชื่อว่า กาสายะ เพราะย้อมด้วยน้ำฝาด
ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน. บทว่า **อจิริปกุกนุเตสุ อุลลโกฏฐิตเกสุ**
พุราหุมนคหปติเกสุ **เยน ภควา เตนุปลสงกมิ** ความว่า ในเมื่อพรหมณ์
และคหบดี เหล่านั้นยังไม่ลุกไป รัฐपालกุลบุตร ก็ไม่ทูลขอบรรพชาต่อพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า. เพราะเหตุไร. เพราะญาติสาโลหิตมิตรทั้งหลาย ของเขาในที่
นั้นเป็นจำนวนมาก ก็หวังกันอยู่ คนเหล่านั้นกล่าวว่า ท่านเป็นลูกคนเดียว
ของมารดาบิดา ท่านไม่ควรบวช แล้วจึงจับเขาที่แขนครามา แต่นั้น บรรพชา

ก็จักเป็นอันตราย. เขาลุกขึ้นไปพร้อมกับบริษัทเดินไปหน่อยหนึ่งแล้วก็กลับ
ทำเลศว่ามีกิจเนื่องอยู่ด้วย สรีระบางอย่าง แล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูล
ขอบรรพชา. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **อทโข รฏฺฐปาโล กุลปฺตุโต**
อจิรวุฏฺฐิตาย ปริสทาย ฯเปฯ ปพฺพชาเชตุ มํ ภควา. ก็เพราะนับจำเดิม
แต่ราहुลกุมารบวชแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงบวชบุตร ที่มารดาบิดาไม่
อนุญาต ฉะนั้น จึงตรัสถามเขาว่า **อนุญญาโตติ ปน ตฺวํ รฏฺฐपाल มา-**
ตาปิตุหิ ฯลฯ ปพฺพชฺชาย. ในคำว่า **อมุม ตาต** นี้ รัชปาละเรียกมารดา
ว่า **อมุม** เรียกบิดาว่า **ตาต**. บทว่า **เอกปฺตุโตโก** แปลว่า บุตรน้อยคน
เดียวเท่านั้น บุตรใดๆ อื่นไม่ว่าพี่หรือน้องไม่มี. ก็ในคำนี้ เมื่อควรจะกล่าวว่า
เอกปฺตุโต ก็กล่าวว่า **เอกปฺตุโตโก** ด้วยอำนาจความเอ็นดู. บทว่า **ปิโย**
แปลว่าเกิดปีติ. บทว่า **มนาโป** แปลว่า เจริญใจ. บทว่า **สุเข จิโต**
แปลว่าตั้งอยู่ในสุขนั้นแหละ อธิบายว่า จำเจริญสุข. บทว่า **สุขปริหฺโณ** แปล
ว่า บริหารด้วยความสุข. ตั้งแต่เวลาเกิดมา เขามีแม่นมโดยอุ้มไม่วางมือ
เล่นด้วยเครื่องเล่นของเด็กมีรดม้าน้อยๆ เป็นต้น ให้บริโภกแต่โภชนะที่มีรสดี
ชื่อว่า บริหารด้วยความสุข. บทว่า **น ตฺวํ ตาต รฏฺฐपाल กสฺสจฺจิ ทฺกฺขสฺส**
ชานาติ ความว่า พ่อรัชปาละ เจ้าไม่รู้ระลึกไม่ได้ถึงส่วนของความทุกข์แม้
ประมาณน้อย. บทว่า **มรณฺณปี เต มยํ อกามกา วินา ภวิสฺสาม** ความ
ว่า แม้ถ้าท่านจะพึงตายเสีย เมื่อพวกเรายังเป็นอยู่ไซ้ แม้เพราะความตาย
ของท่าน พวกเราไม่ต้องการ ไม่ปรารถนา ไม่ชอบใจตน ก็จำจักต้องพลัดพราก
หรือจักถึงความพลัดพรากท่านไป. บทว่า **ก็ ปน มยํ ตํ** ความว่า เมื่อเป็น
เช่นนั้น เหตุที่เราจักอนุญาตให้ท่านเป็นอยู่ ชี้อะไร. อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบ
ความในคำว่า **ก็ ปน มยฺนฺตํ** นี้อย่างนี้ว่า ด้วยเหตุไรพวกเราจึงจักอนุญาต
ให้ท่านมีชีวิตอยู่. บทว่า **ตฺตฺเถว** ความว่าในในที่ที่มารดาบิดาไม่อนุญาตท่าน

ให้ดำรงอยู่. บทว่า **อนนุตรหิตาย** ความว่า เพราะไม่ต้องการด้วยเครื่องลาดอะไร ๆ. บทว่า **ปริจาเรหิ** ความว่าทะนุบำรุงคนตรีการฟ้อนและนักฟ้อนเป็นต้น บำเรอตัวตามความสุขพร้อมด้วยเหล่าสหายในที่นั้น อธิบายว่า นำเข้าไปที่โน้นที่นี่. อีกหนึ่ง บทว่า **ปริจาเรหิ** ท่านอธิบายว่า ทะนุบำรุงคนตรีการฟ้อนและนักฟ้อนเป็นต้น ว่าเรึงยินดีเล่นกับเหล่าสหาย. บทว่า **กามะ ปริภุชชุนโต** ความว่า บริโภคโภคะพร้อมกับบุตรภริยาของตน. บทว่า **ปุณฺณานิ กโรนฺโต** ความว่า ประารภพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ กระทำกุศลกรรมชำระทางไปสู่สุคติ มีการมอบถวายทานเป็นต้น. บทว่า **ตุณฺหิ อุโหส** ได้แก่ ไม่พูดจาปราศรัย เพื่อตัดการพูดต่อไป. ครั้งนั้น มารดาบิดาของเขาพูด ๓ ครั้งไม่ได้แม้คำตอบ จึงให้เรียกสหายมาพูดว่า สหายของเจ้านั้นอยากจะบวช ห้ามเขาทีเถอะ. แม้สหายเหล่านั้นเข้าไปหาเขาแล้ว พูด ๓ ครั้ง. แม้สำหรับสหายเหล่านั้น เขาก็นิ่ง. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **อลโข รฏฺฐपालสุตฺต** **กฺลปฺตฺตสุตฺต** **สหายกา** ๗เปฯ **ตุณฺหิ อุโหส**.

ครั้งนั้น เหล่าสหายของเขาก็คิด อย่างนี้ว่า ถ้าเพื่อนผู้นี้ไม่ได้บวช ก็จักตายไซ้ เราก็จักไม่ได้คุณอะไร ๆ แต่เขาบวชแล้ว ทั้งมารดาบิดาก็จักเห็นเป็นครั้งคราวทั้งเราก็จักเห็น ก็ธรรมดาว่าการบรรพชานี้เป็นของหนัก เขาจะต้องถือบาตรเดินไป เทียววิณฺชาตฺรทุกวัน ๆ พรหมจรรย์ที่มีการนอนคนเดียว กินคนเดียว หนักนักหนา ก็เพื่อนของเรานี้เป็นชาวเมืองสุขุมลชาติ เขาเมื่อไม่อาจประพฤติพรหมจรรย์นั้นได้ ก็จะต้องมาในที่นี้อีกแน่แท้ เาเถอะเราจักให้มารดาบิดาของเขาอนุญาต. สหายเหล่านั้นได้กระทำอย่างนั้น. แม้มารดาบิดา กระทำกติกาสัญญาว่า ก็เขาบวชแล้ว ฟังอุทิสมารดาบิดา จึงอนุญาตเขา. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **อลโข รฏฺฐपालสุตฺต** **กฺลปฺตฺตสุตฺต** **สหายา** **เยน รฏฺฐपालสุตฺต** **กฺลปฺตฺตสุตฺต** **มาตาปีตโร** ๗เปฯ

อนุตฺถาโถสิ มาตาปิตุหิ ฯเปฯ อุทฺทิสิตพฺพา. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุทฺทิสิตพฺพา** ความว่า พึงมาแสดงตนอย่างที่มีมารดาบิดาเห็นได้บางครั้งบางคราว. บทว่า **พลี คเหตุวา** ความว่า บริโภคโภชนะอันสบาย บำรุงกายด้วยการขจัดสี. เป็นต้น เกิดกำลังกายแล้ว ใหว่อมารดาบิดา ละเครื่องญาติ ที่มีน้ำตานองหน้า เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ฯล ฯ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดบวชข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุรูปหนึ่งซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ สั่งว่า ภิกษุ ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้รัฐपालะ บรรพชาและอุปสมบท. ภิกษุนั้นรับพระพุทธพจน์ว่า สาธุ พระเจ้าข้า ได้กุลบุตร ชื่อ รัฐपालะ ที่พระชินเจ้าประทานเป็นสัททวิहारิก ให้บรรพชาและอุปสมบท. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **อลตุถ โข รฏฺฐปาโล**

กุลปฺตุโต ภควโต สนฺตึเก ปพฺพหุชฺช อลตุถ อุปสมฺปทฺ. บทว่า **ปหิตตุ-**

โต วิหรนฺตุ ความว่า อยู่อย่างนี้ ๑๒ ปี. จริงอยู่. ท่านผู้นี้เป็นในยบุคคล มีบุญแม้พร้อมด้วยบุญเก่าอยู่ ก็ต้องบำเพ็ญสมณธรรมด้วย ความมุ่งมั่นว่า พระอรหันต์วันนี้ พระอรหันต์วันนี้ ปีที่ ๑๒ จึงบรรลุพระอรหันต์. บทว่า **เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ** ความว่า พระเถระคิดว่า มารดา บิดาของเราอนุญาติ ให้บวช กล่าวว่่า เข้าต้องมาพบเราบางครั้งบางคราว แล้วจึงอนุญาติ ก็มารดา บิดาเป็นผู้กระทำความยากที่ทำได้ยาก ก็เราบวชด้วยอหยาศรัย อันใด อหยาศรัยอันนั้นอยู่เหนือกระหม่อมของเรา บัดนี้ เราจักทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงตัวแก่มารดาบิดา แล้วประสงค์จะทูลลา จึงเข้าเฝ้า. บทว่า **มนฺสากาสิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใส่พระทัยว่า เมื่อพระรัฐपालะไปแล้ว จักมีอุปสรรคไร ๆ ไหมหนอ. ทรงทราบว่่า จักมีแน่ ทรงตรวจดูว่า พระรัฐपालะ จักสามารถข้ายอุปสรรคนั้นหรือหนอ ทรงเห็นว่า พระรัฐपालะนั้นบรรลุพระอรหันต์ ก็ทรงทราบว่่า จักสามารถ จึงทรงอนุญาติ. ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวว่่า

ยถา ภควา อญฺญาตี ฯเปฯ กาลํ มญฺญสฺสิ ดังนี้. บทว่า มิคาจิเร ได้แก่ พระอุทยาน มีชื่ออย่างนี้. ก็พระราชอุทยานนั้น พระราชาพระราชทาน แก่ เหล่าบรรพชิตที่มาถึงในกาลมิใช่เวลา เป็นอันทรงอนุญาตอย่างนี้ว่า จงใช้ สอยอุทยานนี้ตามความสบายเถิด. เพราะฉะนั้น พระเถระไม่เกิดแม้ความคิดว่า เราจะบอกบิดามารดาว่า เรามาแล้ว มารดาบิดานั้นจักส่งน้ำ ล้างเท้า น้ำมันทาเท้า เป็นต้นแก่เรา แล้วเข้าไปยังพระราชอุทยาน นั้นแล. บทว่า ปิณฺฑาทาย ปาวิสิ ได้แก่ เข้าไปบิณฑบาตในวันที่ ๒. บทว่า มชฺฌิมาย ได้แก่ ชุ่มประตูกกลางของเรือน มี ๗ ชุ่มประตู่. บทว่า อุลฺลิกฺขาเปติ ได้แก่ ให้ช่างสระผม. บทว่า เอตทโวจ ได้แก่ บิดาคิดว่า สมณะเหล่านี้ ให้บุตรที่รักคนเดียวของเราบวช เราไม่เห็นแม้แต่วันเดียว เหมือนมอบไว้ในมือโจร สมณะเหล่านี้ กระทำการหยาบช้อย่างนี้ ยังจะเข้าใจว่า ที่นี้ควรจะเข้ามาอีก ควรจะคร่าไปเสียจากที่นี่ จึงกล่าวคิดว่า เอตํ อิมหิ มุญฺจเทหิ. บทว่า ฌาติทาสี ได้แก่ ทาสีของพวกญาติ. บทว่า อภิโทสิกํ ได้แก่ ขนม ที่ค้างคิน คือขนมที่ล่วงคินหนึ่งไปแล้ว เป็นของบุตร. ในคำนั้้นมีความของ บทดังนี้. ชื่อว่า อาภิโทส เพราะถูกโทษ คือ ความบุตรครอบงำแล้ว. อภิโทสนั้นแล ก็คืออาภิโทสิก. นี้เป็นชื่อของขนมที่ล่วงเลยคินหนึ่งไปแล้ว คือขนมที่ค้างคินอันนั้น. บทว่า กุมฺมาลํ ได้แก่ ขนมที่ทำด้วยข้าวเหนียว. บทว่า จฑฺเตตฺตูกามา โหติ ความว่า เพราะเหตุที่ โดยที่สุด แม้แต่ทาส กรรมกรทั้งโค ก็ไม่ควรกิน ฉะนั้น ทาสีประสงค์ก็จะทิ้งขนมนั้นไปในภายนอก เหมือนขยะ. บทว่า สเจตํ ตตฺตบทว่า สเจ เอตํ. พระเถระ เรียกทาสี นางนมของตนนั้น ด้วยอริยโฆหารว่า ภคินี. บทว่า จฑฺทานิชฺฌมฺมํ ความว่า มีอันจะต้องทิ้งไปเป็นสภาวะ. ท่านอธิบายไว้ว่า คู่ก่อนน้องหญิง

ถ้าสิ่งนี้ มีอันจะต้องทิ้งไปในภายนอกเป็นธรรมดา ไม่หวังเห็นไว้ไซ้ เจ้าจง
เกลี้ยลงในบาตรของเราเถิด.

ถามว่า ทำไมพระเถระจึงได้กล่าวอย่างนี้ ไม่เป็นการขอหรือพูด
เหมือนขอหรือ. ตอบว่าไม่เป็น. เพราะเหตุไร. เพราะเขาสละความหวังเห็น
แล้ว. จริ่งอยู่ของใครมีอันจะต้องทิ้งไปเป็นธรรมดา เขาสละความหวังเห็นแล้ว
เจ้าของไม่ยึดในของใคร ควรจะกล่าวว่า จงนำของนั้น มาให้ทั้งหมด จงเกลี้ยลงใน
บาตรนี้. ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านพระรัฐपालะนี้ เป็นผู้ดำรงอยู่ในอริยวงศ์
อันเลิศอยู่ จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า หุตถานํ ได้แก่ มือทั้งสองตั้งแต่ข้อมือ
ของพระเถระผู้น้อมบาตรเพื่อรับภิกษา. บทว่า ปาทานํ ได้แก่ เต้าแม่
ทั้งสองตั้งแต่ชายฝ้านุ่ง. บทว่า สรสุต ได้แก่ เสียงที่เปล่งวาจาว่า นื่องหญิง
ถ้าของนั้นเป็นต้น. บทว่า นมิตฺตํ อคฺคฺเขสิ ความว่า นางทาสี เมื่อ
พิจารณาหลังมือเป็นต้น ก็ยึดคืน จำได้กำหนดอาการที่เคยกำหนดในเวลา
ที่ท่านเป็นภคินีแล้ว หลังมือแลเท่าเหล่านี้ เช่นเดียวกับหลังเต้าทอง นิ้วมือที่
กลมดี เหมือนเกลียวหรรดาสี เสียงไพเราะเหมือนของรัฐบาลบุตรของเรา. ก็
เมื่อท่านพระรัฐบาลนั้น อยู่ป่าถึง ๑๒ ปี และบริโภคน้ำขี้ค้ำข้าว
ผิวพรรณของร่างกาย จึงเห็นเป็นคนอื่นไป. ด้วยเหตุนี้ ทาสีของญาติเห็น
เถระนั้น จึงจำไม่ได้ แต่ยังถือนิมิตได้. บทว่า รฏฺฐปาลสฺส มาตฺริ เอตทโวจ
ความว่า แม่เหล่านี้งาม ผู้ทะนุถนอมอวัยวะใหญ่ของพระเถระให้ดื่มน้ำนม
เลี้ยงมาจนเติบโต ก็ไม่อาจพูดกับบุตรนายผู้บวชแล้วถึงความ เป็นพระมหา-
จิณาสพ เป็นต้นว่า ท่านเจ้าข้า ท่านหรือหนอ คือรัฐบาละ บุตรของเรา
จึงรีบเข้าเรือนกล่าวคำนี้ กะมารดาของรัฐบาละ ศัพท์ว่า ยคฺเชม เป็นนิบาตลง
ในอรรถ ว่าบอกกล่าว. ศัพท์ว่า เข ในคำว่า สเจ เข สจฺจํ นี้ เป็น
นิบาต ในอรรถว่าร้องเรียก. จริ่งอยู่ คนทั้งหลายย่อมร้องเรียกคนที่ เป็นทาส

ทาสีในชนบทนั้น. เพราะเหตุนั้นแล ฟังเห็นความในบทนี้เห็นว่า แม่ทาสี
ผู้เจริญ ถ้าเจ้าพุดจริง. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่าเหตุไร จึงเข้าไป. นาง
คิดว่าสตรีทั้งหลายในสกุลใหญ่ เมื่อออกไปในภายนอก ย่อมได้รับการติเตียน
ก็นี่เป็นกิจด่วน จำเราจักบอกกิจนั้นแก่เศรษฐี เพราะฉะนั้น นางจึงเข้าไป.
บทว่า **อญฺญตฺร กุฑฺฑมฺหุ** ความว่า ได้ยินว่า ในที่นั้นมีศาลาอยู่ใกล้เรือน
ของทานบดี. ที่ศาลานั้น เขาจัดอาสนะไว้ น้ำและน้ำข้าวเขาก็จัดตั้งไว้ในศาลา
นั้น บรรพชิตทั้งหลายเที่ยวบิณฑบาตร แล้วนั่งฉัน. ถ้าว่าบรรพชิตทั้งหลาย
ปรารถนา ก็จะถือเอาสิ่งของแม่ของทานบดีทั้งหลาย เพราะฉะนั้น แม่ที่นั่น
ก็ฟังทราบ ว่า ใกล้ฝาแห่งหนึ่ง แห่งศาลาเช่นนี้ ของตระกูลตระกูลหนึ่ง. แท้จริง
บรรพชิตทั้งหลายหาที่นั่งฉันในที่อันไม่สมควรอย่างมนุษย์ยากไร้ไม่. ศัพท์ว่า
อตุถิ ในคำว่า **อตุถิ นาม ตาต** นี้ ลงในอรรถว่า มีอยู่. ศัพท์ว่า **นาม**
เป็นนิบาตลงในอรรถว่า ถามหรือ สำคัญ. ท่านอธิบายว่า บิดาฟังกล่าวว่า
ซึ่งเจ้าจักมาถึงในที่เช่นนี้ บริโภคขนมค้ำจิ้นของเราใด พ่อรัฐपालะ พวกเรา
นั้นมีทรัพย์อยู่นอ มิใช่ไม่มีทรัพย์. บิดาฟังกล่าวว่า อนึ่ง เจ้าฟังนั่งในที่
เช่นนี้ บริโภคขนมค้ำจิ้นของเราใด พวกเรานั้น ยังมีชีวิตอยู่นอ
มิใช่ผู้ตายไปแล้ว. อนึ่ง เจ้าแม่ถูกเลี้ยงเติบโตมาด้วยรสโภชนะอันดี ไม่พิการ
จะบริโภคขนมค้ำจิ้นที่น่าเกลียดอันนี้ใด ดังบริโภคอมฤต พ่อรัฐपालะ คุณ-
เครื่องเป็นสมณะอาศัยพระศาสนา แนบแน่นภายในของเจ้า ชรอยจะมีอยู่.
ก็คบคิดนั้น ไม่อาจกล่าวเนื้อความนี้ให้บริบูรณ์ได้ เพราะถูกทุกข์ทมิแทง แล้ว
กล่าวได้แต่เพียงเท่านี้ว่า พ่อรัฐपालะ มีหรือ ที่เจ้าจักบริโภคขนมค้ำจิ้น.
ก็ในข้อนี้ นักคิดอักษรกล่าวลักษณะนี้ไว้. ท่านทำคำอนาคตกาลว่า **ปรกฺข-**
ชิสฺสตี ใกล้บทในศัพท์ว่า **อตุถิ** นี้ ด้วยอรรถอันไม่บริบูรณ์ ตามการ
กำหนดของตน. คำนั้นมีเนื้อความดังนี้ว่า มีอยู่หรือ พ่อรัฐपालะ ที่พ่อจะ

ฉันจนมกฺมาสบูค แม้เราเห็นกับตาก็ไม่เชื่อ ทนไม่ได้. กฤหบดียื่นจับที่
ขอบปากบาตรของพระเถระกล่าวคำมีประมาณเท่านี้ เมื่อบิดายื่นจับที่ขอบปาก-
บาตรอยู่นั้นแล แม้พระเถระ ก็ฉันจนมกฺมุนั้น ที่ส่งกลิ่นบูดในที่ที่แตกเหมือน
ฟองไข่เน่า เป็นเช่นกับรากสุนัข . เล่าว่าปุถุชนก็ไม่อาจกินจนมเช่นนั้นได้. แต่
พระเถระดำรงอยู่ในอริยฤทธิ ฉันเหมือนกับฉันอมฤตรสทิพยโสภา รับประทานด้วย
ธรรมกรก ล้างบาตร ปาก และมือเท้า กล่าวคำเป็นต้นว่า กูโต โน คหปติ.
ในบทเหล่านั้น บทว่า กูโต โน แปลว่า แต่ที่ไหนหนอ. บทว่า เหว
ทานิ ความว่า ไม่ได้ทานโดยไทยธรรมเลย. บทว่า น ปจฺจกฺขานน
ความว่า ไม่ได้แม้คำเรียกขาน โดยปฏิสันถารอย่างนี้ว่า พ่อรัฐปาละ เจ้า
พอทนบ้างหรือ มาด้วยความลำบากเล็กน้อยบ้างหรือ พ่อไม่ฉันอาหารใน
เรือนก่อนหรือ.

ก็เพราะเหตุไร พระเถระจึงกล่าวอย่างนี้. เพราะอนุเคราะห์บิดา.
ได้ยินว่า พระเถระคิดอย่างนี้ว่า บิดานี้ พุคคะเราฉันใด เห็นที่จะพุกคะ
บรรพชิตแม้อื่นฉันนั้น ก็ในพระพุทธานุศาสน์ ภายในของเหล่าภิกษุผู้ปกปิด
คุณเช่นเรา เหมือนดอกปทุมในระหว่างใบ เหมือนไฟที่เข้าปิด เหมือน
แก่นจันทร์ที่กะพี้ปิด เหมือนแก้วมุกดาที่ดินปิด เหมือนดวงจันทร์ที่เมฆฝนปิด
ย่อมไม่มี ถ้อยคำเห็นปานนี้ จักเป็นไปในภิกษุเหล่านั้น บิดาก็จักตั้งอยู่ใน
ความระมัดระวัง เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวอย่างนี้ด้วยความอนุเคราะห์.
บทว่า อหิ ตาต ความว่า คหบดีพูดว่า พ่อเอ๋ยเรือนของเจ้าไม่มีดอก มา
เราไปเรือนกัน. บทว่า อลฺ ได้แก่ พระเถระเมื่อปฏิเสธจึงกล่าวอย่างนี้
เพราะเป็นผู้ถือโอกาสนิกังครุคฺคํอย่างอุกฤษฏ์. บทว่า อธิวาเสติ ความว่า
แต่พระเถระ โดยปกติเป็นผู้ถือสพทานจาริกังครุคฺคํอย่างอุกฤษฏ์ จึงไม่รับ
ภิกษา เพื่อฉันในวันรุ่งขึ้น แต่รับด้วยความอนุเคราะห์มารดา. ได้ยินว่า

มารดาของพระเถระรำลึกแล้วรำลึกเล่าถึงพระเถระ ก็เกิดความโศกอย่างใหญ่ ร้องไห้ร้องไห้มีดวงตาฟกขำ. เพราะฉะนั้น พระเถระคิดว่า ถ้าเราจักไม่ไปเยี่ยมมารดานั้น หัวใจของมารดาจะพึงแตก จึงรับด้วยความอนุเคราะห์ บทว่า **การาเปตฺวา** ความว่า ให้กระทำเป็น ๒ กอง คือ เงิน กองหนึ่ง ทอง กองหนึ่ง. ถามว่าก็กองทรัพย์ใหญ่โตเพียงไร. ตอบว่าใหญ่เหมือนอย่างบุรุษยืนข้างนี้ ไม่เห็นบุรุษ ขนาดสันทัดที่ยืนข้างโน้น. บิดาเมื่อแสดงกองกหาปณะ และกองทอง จึงกล่าวว่า **อิทนฺเต ตาต**. บทว่า **มตฺตํ** แปลว่า ทรัพย์มาข้างมารดา อธิบายว่า ทรัพย์นี้เป็นของยายของเจ้า เมื่อมารดามาเรือนนี้ มารดาก็ให้ทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่ของหอม แลดอกไม้เป็นต้น. บทว่า **อณฺณํ ปิตฺตํ อณฺณํ ปิตามหิ** ความว่า ทรัพย์ใดเป็นของบิดาและปู่ของเจ้า ทรัพย์นั้นที่เก็บไว้ และที่ใช้การงานอย่างอื่นมีมากเหลือเกิน. ก็ในคำนั้น คำว่า **ปิตามหิ** นี้พึงทราบว่าเป็น **ลพตฺตริต**. ปาฐะว่า **เปตมมํ** ก็มี. บทว่า **สกุกา ตาต รุญฺชปาถ** ความว่า พ่อรัฐบาล ไม่ใช่บรรพชิตอย่างเดียวที่สามารถทำบุญได้ แม้ผู้ครองเรือนบริโภคโภคาก็สามารถตั้งอยู่ในสภาวะ ๓ สมาทานสิกขาบท ๕ ทำบุญมีทานเป็นต้น ยิ่ง ๆ ขึ้นไป มาเถอะพ่อ เจ้า ฯลฯ จงกระทำบุญ. พระเถระกล่าวอย่างนี้ว่า **ตโตนิทานํ** หมายถึงความโศกเป็นต้นที่เกิดแก่ผู้รักษาทรัพย์นั้น ๆ และผู้ถึงความสิ้นทรัพย์ ด้วยอำนาจราชภัยเป็นต้น เพราะทรัพย์เป็นเหตุ เพราะทรัพย์เป็นปัจจัย. ครั้นพระเถระกล่าวอย่างนั้น เศรษฐีก็อุททิตใจคิดว่า เรานำทรัพย์นี้มาด้วยหมายจะให้บุตรนี้สืบ บัดนี้ บุตรนั้น กลับเริ่มสอนธรรมแก่เรา อย่าเลย เขาก็ไม่ทำตามคำของเราแน่ แล้วจักลุกขึ้นไปให้เปิดประตูห้องนางใน ของบุตรนั้น ส่งคนไปบอกว่า ผู้นี้เป็นสามี พวกเจ้าจงไป ทำอย่างใดอย่างหนึ่ง พยายามจับตัวมาให้ได้. นางรำทั้งหลายผู้อยู่ในวัยทั้งสามออกไปล้อมพระเถระไว้. ท่านกล่าวคำว่า **ปุราณทุติยิกา** เป็นต้น หมายถึงหญิง

หัวหน้า ๒ คน ในบรรดานางรำเหล่านั้น. บทว่า **ปจฺเจกั ปาเทสุ คเหตุวา** ได้แก่ จับพระเถระนั้นที่เท้าคนละข้าง. เพราะเหตุไร นางรำเหล่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระลูกเจ้าพ่อเอ๋ย นางอัปสรเป็นเช่นไร. ได้ยินว่า ครั้งนั้นคนทั้งหลายเห็นเจ้าหนุ่มบ้าง พราหมณ์หนุ่มบ้าง ลูกเศรษฐีบ้าง เป็นอันมากละสมบัติใหญ่บวชกัน ไม่รู้คุณของบรรพชา จึงตั้งคำถามว่า เหตุไร คนเหล่านี้จึงบวช. ที่นั้นคนเหล่านี้จึงกล่าวว่า เพราะเหตุแห่งเทพอัปสร เทพนาฏกะ. ถ้อยคำนั้นได้แพร่ไปอย่างกว้างขวาง. นางพื่อนรำเหล่านั้นทั้งหมด จำถ้อยคำนั้นได้แล้วจึงกล่าวอย่างนี้. พระเถระเมื่อจะปฏิเสธจึงกล่าวว่า **น โข มยฺ ภิกขิ** นื่องหญิง เราไม่ใช่ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่ง นางอัปสร. บทว่า **สมฺมาจเรติ** แปลว่า ย่อมร้องเรียก ย่อมกล่าว. บทว่า **ตตฺถเว มุจฺฉิตา ปปตฺติสุ** ความว่า นางรำทั้งหลายเห็นพระเถระร้องเรียกด้วยวาตะว่านื่องหญิง จึงคิดว่า พวกเรามิได้ออกไปข้างนอกถึง ๑๒ ปี ด้วยคิดว่า วันนี้ ลูกเจ้าจักมา พวกเราพึงเป็นอยู่ด้วยอำนาจของทารกเหล่าใด เราอาศัยท่านก็ไม่ได้ทารกเหล่านั้น เราเป็นผู้ล้อมทั้งข้างโน้นทั้งข้างอื่น ชื่อว่าโลกนี้เป็นของเราหรือ เพราะฉะนั้นพวกนางรำแม่เหล่านั้น เมื่อคิดเพื่อตนว่า บัดนี้เราไม่มีที่พึ่งแล้ว ก็เกิดความโศกอย่างแรงว่า บัดนี้ท่านผู้นี้ไม่ต้องการพวกเรา และพวกเราก็ก็น่าเป็นภริยาอยู่เขาคงจะสำคัญเหมือนเด็กหญิง นอนอยู่ในท้องแม่คนเดียวกับตน จึงล้มสลบลงในที่นั้นนั่นแหละ อธิบายว่า ล้มไป. บทว่า **มา โน วเรเสถ** ความว่า อย่าแสดงทรัพย์สินและส่งมาตุคามมาเบียดเบียนเราเลย.

ถามว่า พระเถระ กล่าวอย่างนั้นเพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะอนุเคราะห์ มารดาบิดา. เล่ากันว่า เศรษฐินั้น สำคัญว่า ขึ้นชื่อว่า เพศบรรพชิต เสรีทั้งหมด เราจักให้เปลื้องเพศบรรพชิตออกให้อาบน้ำ บริโภคร่วมกันสามคน จึงไม่ถวาย ภิกษาแก่พระเถระ. พระเถระคิดว่า มารดาบิดาเหล่านี้กระทำ

อันตรายในอาหารแก่พระชีณาสพ เช่นเราจะพึงประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก จึงกล่าวอย่างนี้ ด้วยความอนุเคราะห์ห่มารดาบิดานั้น. บทว่า **คาลา อภาติ** แปลว่า ได้กล่าวคาลาทั้งหลาย. บรรดาบทเหล่านั้นด้วยบทว่า **ปสุต** พระเถระกล่าวหมายถึงคนที่อยู่ใกล้. บทว่า **จิตฺตํ** แปลว่า งดงามด้วยสิ่งที่บังจัยก่อกว้าง บทว่า **พิมุพฺ** แปลว่า อัดตภาพ. บทว่า **อรุกายํ** ได้แก่ กลุ่มแผลคือ ปากแผล ทั้ง ๘. บทว่า **สมุสฺสฺสิตํ** ได้แก่ที่ผูกกระดูก ๓๐๐ ท่อนกับเอ็น ๕๐๐ ฉาบด้วย ชันเนื้อ ๕๐๐ ยกขึ้นโดยรอบ. บทว่า **อาตุรํ** ได้แก่ อาตุรเป็นนิจเพราะอาตุร ด้วยชรา อาตุรด้วยโรค และอาตุรด้วยกิเลส. บทว่า **พหูสฺงกปฺปิ** ความว่า มีความดำริอย่างมาก ด้วยความดำริคือความปรารถนาที่เกิดขึ้นแก่ศพเหล่านี้. เป็นความจริง เหล่าบุรุษย่อมเกิดความดำริในร่างกายของสตรี เหล่าสตรีย่อมเกิดความดำริในร่างกายของบุรุษเหล่านั้น. อนึ่ง เหล่ากาและสุนัขเป็นต้นย่อมปรารถนาร่างกายนั้น แม้ที่เป็นซากศพที่เขาทิ้งในป่าช้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีความดำรินาก. บทว่า **ยสฺส นตฺถิ ชฺวํ จิตฺติ** ความว่า กายใดไม่มีความตั้งมั่น โดยส่วนเดียว เหมือนมายาพยับแดดฟองน้ำต่อมน้ำเป็นต้น ความที่ร่างกายนั้น มีอันแตกไปเป็นของธรรมดา เป็นของแน่นอน. บทว่า **ตเจน โอนทฺธํ** ได้แก่ หุ้มด้วยหนังมนุษย์สด. บทว่า **สท วตฺถลภิ โสภติ** ความว่า แม้รูปที่แต่งให้ งดงามด้วยของหอมเป็นต้น ด้วยคุณทลมณี ย่อมงดงามพร้อมด้วยผ้าที่แต่งรูป เว้นผ้าเสียดก็น่าเกลียดไม่ควรมองดู. บทว่า **อลฺลตฺตกฺกตา** ได้แก่ รดด้วยน้ำ ครั้งสด. บทว่า **จฺจนฺณกมฺภจฺจิตํ** ได้แก่ เอาปลายเมล็ดพรรณผักกาดแคะต่อม ที่ไบหน้าเป็นต้นออก เอาดินเค็มกำจัดเลือดร้าย เอาแป้งงาทำโลหิตให้ใส เอาขมั้นประเทืองผิว เอาแป้งผัดหน้า. ด้วยเหตุนี้ ร่างกายนั้นจึงงามอย่างยิ่ง. ท่านกล่าวคำนั้นหมายเอากายนั้น. บทว่า **อฏฺฐปทกฺตา** ความว่า ทำด้วยน้ำ ต่างลากไปกระทำให้เป็นวงกลม ๆ ชายหน้าผาก เต็มให้เป็นแปลลอน. บทว่า

อญฺชนิ ได้แก่ หลอดหยอดตา. บทว่า **โอทฺหิ** แปลว่า ตั้งไว้. บทว่า **ปาสฺ** ได้แก่ ข่ายที่ทำด้วยป่าน. บทว่า **นาสทา** ได้แก่ ไม่กระทบ. บทว่า **นิวาป** ได้แก่ อาหารเช่นกับเหยื่อและหญ้าที่กล่าวไว้ใน นิวาปสูตร. บทว่า **กนฺทฺนฺเต** แปลว่า ร้าร้องรำพัน.

ก็พระเถระแสดงมารดาบิดาให้เป็นเหมือนพรานล่าเนื้อด้วยคดีนี้. แสดงเหล่าญาตินอกนั้นเป็นเหมือนบริวารของพรานล่าเนื้อ เงินและทองเหมือน ข่ายป่าน โภชนะที่ตนบริโภคเหมือนเหยื่อและหญ้า ตนเอง เหมือนเนื้อใหญ่. เปรียบเหมือนเนื้อใหญ่เกี่ยวเหยื่อและหญ้าเป็นอาหารตามต้องการ คิมน้ำ ชुकอ ควบคุมบริวาร คิดว่า เราไปสู่ที่นี้จักปลอดภัย กระโดดขึ้นมิให้กระทบ บ่วงของเหล่านายพรานเนื้อ ผู้กำลังคร่ำครวญอยู่เข้าป่าไป ถูกลมอ่อน ๆ โขย อยู่ภายใต้พุ่มไม้ประจวบฉัตร มีเงาทิพย์ ยืนตรวจดูทางที่มาฉันใด พระเถระก็ ฉะนั้นเหมือนกัน ครั้นกล่าวคาถาเหล่านี้แล้ว ก็เหาะไปปรากฏที่พระราชอุทยาน ชื่อว่ามิจาจิระ. ถามว่า ก็เพราะเหตุไรพระเถระจึงเหาะไป. ตอบว่า ได้ยินว่า เศรษฐีบิดาของพระเถระนั้น ให้ทำลูกคาลไว้ที่ ชุ่มประตู่ทั้ง ๗ สักนักรวยปล้ำ ไว้ว่า ถ้าพระเถระจักออกไป จงจับมือเท้าพระเถระไว้เปลื้องผ้ากาสายออกให้ ถือเพศกฤหัสถ์. เพราะฉะนั้น พระเถระจึงคิดว่า มารดาบิดานั้น จับมือเท้า พระมหาชีนาสพเช่นเรา จะพึงประสบสิ่งมิใช่บุญ ชื่อนั้น อย่าได้มีแก่มารดาบิดา เลย จึงได้เหาะไป. ก็พระเถระชาวปรสมุทฺธ ยังยืนกล่าวคาถาเหล่านี้แล้วเหาะ ไปปรากฏที่พระราชอุทยาน มิจาจิระของพระเจ้าโกรัพยะ. แนวทางถ้อยคำมี ดังนี้. คำว่า **มิจฺคฺโค** เป็นชื่อของคนเฝ้าพระอุทยานนั้น. บทว่า **โธเชนฺโต** ได้แก่ กระทำทางไปพระราชอุทยานให้เสมอ ให้ถากสถานที่ที่ควรจะถาก ให้ ถากสถานที่ที่ควรจะถากและกระทำการเกลี่ยทรายโรยดอกไม้ตั้งหม้อน้ำเต็ม ตั้งต้นกล้วยเป็นคัน ไว้ภายในพระราชอุทยาน. บทว่า **เยน ราชา โกรปฺย**

เตนุปลสงฺกมิ ความว่า คนเฝ้าสวน คิดว่า พระราชาของเรา ตรัสชมกุลบุตร ผู้นี้ทุกเมื่อ ทรงมีพระประสงค์จะพบแต่ไม่ทรงทราบว่า กุลบุตรผู้นั้นมาแล้ว เพราะฉะนั้น บรรณการนี้เป็นของยิ่งใหญ่ เราจักไปกราบทูลพระราชา จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าโกรัพพะ.

บทว่า **กิตฺตยมาโน อโหสิ** ความว่า ได้ยินว่า พระราชานั้น ระลึก แล้วระลึกถึงพระเถระตรีศ คุณว่า กุลบุตรผู้ละสมบัติใหญ่เห็นปานนั้นบวชแล้ว กลับมาอีกก็ไม่ไยดี ทั้งในท่ามกลางหมู่พล ทั้งท่ามกลางนางรำ ชื่อว่า กระทำ กิจที่ทำได้ยาก. พระเจ้าโกรัพพะนี้ทรงถือเอาคุณชื่อนั้นจึงตรัส อย่างนี้. บทว่า **วิสุชเชธาติ วตฺวา** ความว่า สิ่งใดสมควรแก่ผู้ใดในพวกคนสนิท มหา- อามาศย์และไพร่พลเป็นต้น ก็ให้พระราชทานสิ่งนั้นแก่ผู้นั้น. บทว่า **อฺสุสฺตาย อฺสุสฺตาย** ความว่า ที่คับคั่งแล้วคับคั่งแล้ว. ทรงพาบริษัทที่คับคั่งด้วยมหา- อามาศย์ข้าราชการผู้ใหญ่เป็นต้นเข้าไปแล้ว. พระราชทรงสำคัญว่า เครื่องลาด ไม่ยังบางจึงเป็นอันทรงกระทำให้ชันคอกไม่เป็นต้นหนา กำหนดไว้กว้าง ไม่ บอกกล่าวแล้วนั่งในที่เช่นนั้น ไม่ควรจึงกล่าวอย่างนี้ว่า **อิธ ภวฺ รฏฺฐปาโล กฏฺฐตฺตฺเร นิสิตฺตฺตฺ** พระรัฐपालะผู้เจริญ โปรคนั่งบนเครื่องลาด ไม่นานที่นี่. บทว่า **ปาริสุญฺญานิ** ความว่า ภาวะคือความเสื่อมได้แก่ความ สิ้นไป. บทว่า **ชิณฺโณ** ได้แก่ แก่เพราะชรา. บทว่า **วฺจฺจฺโณ** คือ เจริญด้วยวัย. บทว่า **มหลฺลโก** คือ แก่โดยชาติ. บทว่า **อฺทฺธคฺโต** คือ ล่วงกาลผ่านวัย. บทว่า **วโยนฺนุปลฺตฺโต** คือถึงปัจฉิมวัยแล้ว. บทว่า **ปพฺพชฺติ** ได้แก่ไปวิหาร ใกล้เคียง ไหว้ภิกษุ ให้ท่านเกิดความการุณอ่อนวอนว่า ครั้งผมเป็นหนุ่ม ทำ กุศลไว้มาก บัดนี้ เป็นคนแก่ ชื่อว่า การบรรพชานี้เป็นของคนแก่ กระผม จักกวาดลานเจดีย์ กระทำการแผ้วถางเป็นอยู่ โปรคให้ผมบวชเถิดขอรับ. พระเถระก็ให้บวช ด้วยความกรุณา. ท่านกล่าวคำนี้หมายถึงการบวชเมื่อแก่

นั้น . แม้ในวารที่สอง ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **อปุปาพาโร** ได้แก่ ไม่มีโรค. บทว่า **อปุปาตฺตฺโลก** ได้แก่ ไม่มีทุกข์. บทว่า **สมเวปากินิยา** ได้แก่ ประกอบด้วยไฟธาตุ ที่ย่อยอาหารสม่าเสมอดี. บทว่า **คหณิยา** ได้แก่ เตโชธาตุ ที่เกิดแต่กรรม. อาหารของผู้ใด ที่พอบริโภคนแล้วย่อมย่อย ก็หรือว่าของผู้ใดย่อยตั้งอยู่อย่างนั้นเหมือนอาหารที่ยังเป็นห่ออยู่ ประกอบด้วยไฟธาตุที่ย่อยสม่าเสมอกันทั้งสองนั้น. ส่วนผู้ใดเวลาบริโภคแล้วก็เกิดความต้องการอาหาร ผู้นี้ชื่อว่าประกอบด้วยไฟธาตุที่ย่อยสม่าเสมอดี. บทว่า **นาตีสิตาย นาจฺจุนฺหยา** ได้แก่. ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนักด้วยเหตุนี้แหละ. บทว่า **อนุปฺพเพน** ความว่า ตามลำดับเป็นต้นว่า พระราชาทรงพิจารณา. ในวาระที่สองก็พึงทราบโดยลำดับ มีราชภัยโจรภัยและฉาตภัยเป็นต้น. บทว่า **ธมฺมุทฺเตสา อุตฺตฺธิฏฺฐา** ได้แก่ ยกธรรมนิเทศขึ้นแสดง. บทว่า **อุปฺนียคิ** ได้แก่ ไปใกล้ธรรมณะ หรือ ถูกลำบากไปในธรรมณะนั้นด้วยความสิ้นอายุ. บทว่า **อทฺฐโว** คือ เว้นจากการตั้งอยู่ยั่งยืน. บทว่า **อตาโณ** ได้แก่ เว้นจากความสามารที่จะต่อต้าน. บทว่า **อนภิสฺสโร** ได้แก่ ไม่มีสฺรณะ คือ เว้นจากความสามารที่จะมีสฺรณะให้ยิ่งแล้วเบาใจ. บทว่า **อสฺสโก** คือ ไม่มีของตน เว้นจากของที่เป็นของตน. บทว่า **สพฺพิ ปรหาย คมนิยํ** ได้แก่ โลกจำต้องละสิ่งทั้งปวง ที่กำหนดว่าเป็นของตนไป. บทว่า **ตณฺหาทาโส** แปลว่า เป็นทาสแห่งตัณหา. บทว่า **หตฺถิสฺสุมิ** แปลว่า ในเพราะสติปะชัง. บทว่า **กตาวิ** ได้แก่ กระทำกิจเสร็จแล้ว ศึกษาเสร็จแล้ว อธิบายว่ามีสติปะคล่องแคล่ว. ในบททั้งปวงก็นัยนี้. บทว่า **อฺรุพฺลึ** ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยกำลังขา. จริงอยู่ ผู้ใดมีกำลังขาที่จะจับโล่และอาวุธ เข้าไปสู่กองทัพของปรปักษ์ ทำลายสิ่งที่ยังมิได้ทำลาย ชำรงสิ่งที่ทำลายไว้ได้แล้วนำราชสมบัติที่อยู่ในมือของปรปักษ์มาได้. ผู้นี้ชื่อว่า มีกำลังขา. บทว่า **พาหุพฺลึ** ได้แก่ สมบูรณ์ด้วย

กำลังแขน. คำที่เหลือ ก็เช่นกันนัยก่อนนั้นแล. บทว่า **อลมตุโต** แปลว่า มีอรรถภาพอันสามารถ. บทว่า **ปริโยชาย วตุตีสุนฺตุ** ได้แก่ กำหนดถือเอาว่า จักครอบงำอันตรายที่เกิดขึ้นเป็นไป. พระราชานั้นทรงนำเหตุแห่งชัมมุตเทศ ในเบื้องสูงมากล่าวคำนี้ว่า ท่านรัฐบาลผู้เจริญ เงินทองเป็นอันมากในราชกุลนี้มีอยู่.

บทว่า **อธาปรี เอตทโวจ** ความว่า พระเถระได้กล่าวลำดับชัมมุตเทศ ๔ โดยนัยเป็นต้นว่า **เอตํ ปสุตฺตานิ โลก.** ในบทเหล่านั้น บทว่า **ภิกฺขุโย จ กามะ อภิปฺตฺตยฺนฺตุ** ความว่า ปรรณาวัตถุกามและกิเลสคามยิ่ง ๆ ขึ้นไปอย่างนี้ว่า ได้หนึ่งอยากได้สอง ได้สองอยากได้สี่. บทว่า **ปสฺยห** ได้แก่ ช่มคุณสมบัติ. บทว่า **สฺตากรนฺตํ** ได้แก่ พร้อมด้วยมีสาครเป็นที่สุด. บทว่า **โอรํ สฺมฺมทฺตสฺส** ความว่า ไม่อ้อมด้วยรัฐของตน มีสมุทฺรเป็นของเขต. บทว่า **น หตฺถิ** ตัดบทว่า **น หิ อตฺถิ** แปลว่า ไม่มีเลย. บทว่า **อโห วตานิ ตตฺถ** บทว่า **อโห วต นฺ.** อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **อมฺราติจาหุ** ตัดบทว่า **อมฺริตฺติ จ อาหุ.** ท่านอธิบายว่า ญาติล้อมญาติผู้ตาย คร่ำครวญชนทั้งหลายกล่าวคำเป็นต้นแม้ว่า **โอ หนอ พี่ของเราตาย บุตรของเราตาย.** บทว่า **สุตฺตนิ ผสฺส** สั คือ ถูกต้องมรณผัสสะ. บทว่า **ตเถว สฺมุญฺโจ** ความว่า คนโง่จันใด แม้นักปราชญ์ก็จันนั้นเหมือนกัน มรณผัสสะถูกต้องแล้ว ชื่อว่าคนที่มรณผัสสะไม่ถูกต้องไม่มี. ข้อความแปลกันมีดังนี้. บทว่า **พาลิ** **หิ พาลฺยา วิธิตฺวา เสติ** ความว่า คนโง่อาศัยมรณผัสสะ แทงแล้วนอนอยู่ เพราะความเป็นคนพาลถูกมรณผัสสะ กระทบแล้วนอนอยู่ ย่อมหวั่นไหว ย่อมผันแปรด้วยความวิปถึสารเป็นต้นว่า เราไม่ได้กระทำความดีไว้หนอ. บทว่า **ธีโร จ น เวชฺติ** ความว่า คนฉลาดเห็นสุคตินิमित ก็ไม่หวั่นไม่ไหว. บทว่า **ยาย โวสํ** **อิธาทิ จจฺจติ** ความว่า บรรลุพระอรหัตที่สูงสุดแห่งกิจทั้งปวงในโลกนี้

ด้วยปัญญาอันใด ก็ปัญญาอันนั้นสูงสุดกว่าทรัพย์. บทว่า **อโทยลิตตุตา** ความว่า เพราะยังอยู่ไม่จบพรหมจรรย์ อธิบายว่า เพราะยังไม่มีการบรรลุอรหัต. บทว่า **ภวาทเวสุ** ได้แก่ ในภพแล้วและประณีต. บทว่า **อุเปติ** **คพฺภณฺจ** **ปรณฺจ** **โลกํ** ความว่า เมื่อคนเหล่านั้นกระทำให้บาปอยู่ สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งต้องประสบสังสารวัฏสืบ ๆ ไป ย่อมเข้าถึงกรรมและโลกอื่น. บทว่า **ตสฺสสฺสฺส** **ปฺปญฺโย** ความว่า คนไม่มีปัญญาอื่นก็เชื่อถือคนไม่มีปัญญาเช่นนั้นนั้น. บทว่า **สทฺมมฺมฺนา** **หฺนฺยฺนฺติ** ความว่า ย่อมเดือนร้อนด้วยกรรมกรรม มีดีด้วยหาวยเป็นต้น ด้วยอำนาจกรรมที่ตนเองทำไว้. บทว่า **เปจฺจ** **ปรมฺหิ** **โลเก** ความว่า ไปจากโลกนี้แล้ว เตือนร้อนในอบายโลกอื่น. บทว่า **วิรูปฺปฺเรน** **มีรูปฺตํ** **กํ** อธิบายว่า มีสภาวะต่าง ๆ. บทว่า **กามคฺเชสุ** **ได้แก่** **เห็น** **อาทินฺพ** **ในกามคฺเช** **ทั้งปวง** **ทั้งในปัจจุบัน** **และภายภาคหน้า**. บทว่า **ทหรา** **แปลว่า** **อ่อน** **โดยที่สุด** **เพียงเป็นกลละ**. บทว่า **วฺจฺจมา** **คือ** **เกินร้อยปี**. บทว่า **อปญฺณกํ** **สามญฺณเมว** **เสยฺโย** ความว่า มหาราช อาตมภาพ บวชเพราะใคร่ครวญแล้วว่า สามัญญผลเท่านั้นไม่ผิดไม่แยกเป็นสองนำสัตว์ออกจากทุกข์โดยส่วนเดียว เป็นธรรมอันยิ่งกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย เพราะฉะนั้น พระองค์ทรงเห็น ทรงสดับอย่างไร จึงตรัสข้อใด จึงจำอาตมภาพว่า อาตมภาพเห็นและฟังข้อนี้จึงออกบวช แล้วก็จบเทศนาแล.

จบ อรรถกถารัฐูปาลสูตรที่ ๒

๓. มฆเทวสูตร

[๔๕๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อัมพวัน ของพระเจ้ามฆเทวะ ใกล้เมืองมิลินา. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวลให้ปรากฏ ณ ประเทศแห่งหนึ่ง. ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดว่า อะไรหนอเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวล พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงเยี่ยมพระสรวลโดยหาเหตุมิได้ ดังนี้แล้ว จึงทำจิรวเลวียงป่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวล พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงเยี่ยมพระสรวลโดยหาเหตุมิได้.

[๔๕๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนอานนท์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในเมืองมิลินานี้แหละ ได้มีพระราชาพระนามว่ามฆเทวะ ทรงประกอบในธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็นพระมหाराชาผู้ทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงประพฤติราชธรรมในพราหมณคหบดี ในชาวนิกมและชาวชนบท ทรงรักษาอุโบสถ ทุกวันที่สับสี่สับห้าและแปดค่ำแห่งปีกษ. คู่ก่อนอานนท์ ครั้งนั้น ด้วยล่วงปีเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก พระเจ้ามฆเทวะรับสั่งกะช่างกัลบกว่า คู่ก่อนเพื่อนกัลบก ท่านเห็นผมหงอกเกิดบนศีรษะของเราเมื่อใด ฟังบอกเราเมื่อนั้น. ช่างกัลบกทูลรับพระเจ้ามฆเทวะว่า อย่างนั้นขอเดชะ. ด้วยล่วงปีเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก ช่างกัลบกได้เห็นพระเกศาหงอกเกิดบนพระเศียรของพระเจ้ามฆเทวะ

แล้วได้กราบทูลว่า เทวทูตปรากฏแก่พระองค์แล้ว พระเกศาหงอกเกิดบนพระเศียรแล้วเห็นปรากฏอยู่.

พระเจ้ามณฑเวตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเอาแหวนบถอนผมหงอกนั้นให้ดี แล้ววางลงที่ระพุ่มมือของเราเถิด.

ช่างกัลบกทูลรับสั่งของพระเจ้ามณฑเวะ แล้วจึงเอาแหวนบถอนพระเกศาหงอกนั้นด้วยดี แล้ววางไว้ที่ระพุ่มพระหัตถ์ของพระเจ้ามณฑเวะ. ครั้งนั้นพระเจ้ามณฑเวะพระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกัลบก แล้วโปรดให้พระราชทานกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้า แล้วรับสั่งว่า คุณก่อนพ่อกุมาร เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว ผมหงอกเกิดที่ศีรษะแล้วเห็นปรากฏอยู่ ก็กามทั้งหลายที่เป็นของมนุษย์เราได้บริโภคแล้ว เวลานี้เป็นสมัยที่จะแสวงหากามทั้งหลายที่เป็นทิพย์ มาเกิดพ่อกุมาร เจ้าจงครองราชสมบัตินี้ ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คุณก่อนพ่อกุมาร ส่วนเจ้า เมื่อใดพึงเห็นผมหงอกเกิดบนศีรษะ เมื่อนั้นเจ้าพึงให้บ้านส่วยแก่ช่างกัลบก พึงพำสอนราชกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ในการที่จะเป็นพระราชาให้ดี แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด เจ้าพึงประพฤติตามวัตรอันงาม ที่เราตั้งไว้แล้วนี้ เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย เมื่อสมัยแห่งบุรุษใดเป็นไปอยู่ วัตรอันงามเห็นปานนี้ขาดสูญไป สมัยแห่งบุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายของราชบรรพชิตนั้น คุณก่อนพ่อกุมาร เจ้าจะพึงประพฤติตามวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้วนี้ ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้กะเจ้าด้วยประการนั้น เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

พระเจ้ามณฑาทรงผนวช

[๔๕๔] คุณ่อนอนนท์ ครั้งนั้น พระเจ้ามณฑาทรงครั้นพระราชทาน บ้านส่วยแก่ช่างกัลบก และทรงปราสาทอนพระราชกุมารผู้เป็นพระราชบุตร องค์ใหญ่ ในการที่จะเป็นพระราชชาติให้ดีแล้ว ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ที่มณฑาท่วมพวันนีและ ท้าวเธอทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา ทรงแผ่ไป ท่วทิศหนึ่งอยู่ ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า ในที่ ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. ทรงมี พระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา... ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยมุทิตา... ทรงมี พระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปท่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน. ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ เป็น มหัคคตะหาประมาณมิได้. ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่ง ประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถานทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องหน้า เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. คุณ่อนอนนท์ ก็พระเจ้ามณฑาทรงเล่นเป็นพระกุมารอยู่ แปรดหมื่นสี่พันปี ทรงดำรงความเป็นอุปราชแปรดหมื่นสี่พันปี เสวยราชสมบัติ แปรดหมื่นสี่พันปี เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่มณฑาท่วมพวันนีแลแปรดหมื่นสี่พันปี. พระองค์ทรง เจริญพรหมวิหารสี่แล้ว เมื่อสวรรคตได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก.

[๔๕๕] คุณ่อนอนนท์ ครั้งนั้น พระราชบุตรของพระเจ้ามณฑาทรง โดยล่วงปีไปเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก รับสั่งกะ ช่างกัลบกกว่าคุณ่อนเพื่อนกัลบก ท่านเห็นผมหงอกเกิดบนศีรษะของเราเมื่อใด

ฟังบอกแก่เราเมื่อนั้น. ครั้งนั้น ช่างกัลบกรับคำสั่งของพระราชบุตรแห่งพระเจ้ามพเทวะว่า อย่างนั้นขอเดชะ. ด้วยล่วงปีเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก ช่างกัลบกได้เห็นพระเกศาหงอกเกิดบนพระเศียรของพระราชบุตรแห่งพระเจ้ามพเทวะ แล้วได้กราบทูลว่า เทวทูตปรากฏแก่พระองค์แล้ว พระเกศาหงอกเกิดบนพระเศียรเห็นปรากฏอยู่.

พระราชบุตรของพระเจ้ามพเทวะตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเอาแหวนบนผมหงอกนั้นให้ดี แล้ววางไว้ในระฟุ่มมือของเราเถิด.

ช่างกัลบกรับคำสั่งของพระราชบุตรแห่งพระเจ้ามพเทวะ แล้วจึงเอาแหวนบนพระเกศาหงอกนั้นด้วยดี แล้ววางไว้ในระฟุ่มพระหัตถ์ของพระราชบุตรแห่งพระเจ้ามพเทวะ. ครั้งนั้น พระราชบุตรของพระเจ้ามพเทวะ พระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกัลบก. แล้วโปรดให้พระราชกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้าแล้วได้ตรัสว่า คุณก่อนพ่อกุมาร เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว ผมหงอกเกิดบนศีรษะแล้วเห็นปรากฏอยู่ กามทั้งหลายที่เป็นของมนุษย์เราบริโภคนั้นแล้วเวลานี้เป็นสมัยที่จะแสวงหากามอันเป็นทิพย์ มาเกิดพ่อกุมาร เจ้าจงครองราชสมบัตินี้ ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ถ้าแม่เจ้าฟังเห็นผมหงอกเกิดบนศีรษะเมื่อใด เมื่อนั้น เจ้าพึงให้บ้านส่วยแก่ช่างกัลบกแล้วปราสาธนาพระราชกุมารผู้เป็นบุตรคนใหญ่ในการที่จะเป็นพระราชาให้ดี แล้วพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต พึงประพฤติดำเนินวัตรอันงามนี้ที่เราตั้งไว้แล้ว เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย เมื่อยุคแห่งบุรุษใดเป็นไปอยู่ วัตรอันงามเห็นปานนี้ขาดสูญไป ยุคแห่งบุรุษนั้นชื่อว่าเป็นบุรุษคนสุดท้าย ของราชบรรพชิตนั้น. คุณก่อนพ่อกุมาร เจ้าจะพึงประพฤดิวัตรอันงาม

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 69
ที่เราตั้งไว้แล้วนี้ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้จะเจ้าด้วยประการนั้น เจ้า
อย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

พระราชบุตรของพระเจ้ามณฑนทวาร

[๔๕๖] คุก่อนอนนท์ ครั้งนั้น พระราชบุตรของพระเจ้ามณฑนทวาร
ครั้งนั้น พระราชทานบ้านช่วยแก่ช่างกัลบก ทรงพร้าสอนพระราชกุมารผู้เป็นพระ-
ราชบุตรองค์ใหญ่ในการที่จะเป็นพระราชโอรสให้ดีแล้ว ทรงปลงพระเกศาและ
พระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาชยะ แล้วเสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวช
เป็นบรรพชิตอยู่ในมณฑนทวารวันนีแล. ท้าวเขามีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา
ทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน.
มีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มี
เวร ไม่มีคามเบียดเบียนทรงแผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า
ในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้.
มีพระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยมุกิตตา... มีพระ-
หฤทัยประกอบด้วยอุเบกขา ทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม
ในทิศที่สี่เหมือนกัน. มีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ
หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียน แผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่ง
ประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถานทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง
ด้วยประการฉะนี้. คุก่อนอนนท์ พระราชบุตรของพระเจ้ามณฑนทวาร ทรง
เล่นเป็นพระกุมารแปดหมื่นสี่พันปี ทรงดำรงความเป็นอุปราชแปดหมื่นสี่พันปี
เสวยราชสมบัติแปดหมื่นสี่พันปี เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ทรงผนวชเป็น
บรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่มณฑนทวารวันนีแล แปดหมื่นสี่พันปี.
พระองค์ทรงเจริญพรหมวิหารสี่แล้ว เมื่อสวรรคต ได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก.

[๔๕๗] คุก่อนอนันท์ ก็พระราชบุตรพระราชนัดดาของพระเจ้ามมทเวสสีวงศ์นั้นมาแปดหมื่นสี่พันชั้วกษัตริย์ ได้ปลงพระเกศาและมัสสุ ทรงครองผ้ากาสายะ เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ฌมมทเวสสีวันนี้แล. ท้าวเธอเหล่านั้นมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน. มีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนแผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. มีพระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยมุทิตา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขาทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน. ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน แผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. ท้าวเธอเหล่านั้น ทรงเล่นเป็นพระกุมารแปดหมื่นสี่พันปี ดำรงความเป็นอุปราชแปดหมื่นสี่พันปี เสวยราชสมบัติแปดหมื่นสี่พันปี เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ทรงผนวชเป็นบรรพชิตประพฤติ-พรหมจรรย์อยู่ที่มมทเวสสีวันนี้แล แปดหมื่นสี่พันปี. พระองค์ทรงเจริญพรหมวิหารสี่แล้ว เมื่อสวรรคตได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก. พระเจ้านิมิราชเป็นพระราชองค์สุดท้ายแห่งราชบรรพชิตเหล่านั้น เป็นพระราชาประกอบในธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็นพระมหาราชผู้ทรงสถิตอยู่ในธรรม ทรงประพฤติ-ธรรมในพราหมณคหบดี ชวานิกมและชาวชนบท ทรงรักษาอุโบสถทุกวันที่สิบสี่ ที่สิบห้า และที่แปดแห่งปีกษ.

[๔๕๘] คุณก่อนอนนทฺ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว อันตรากถานี้เกิดขึ้นแล้ว แก่เทวดาชั้นดาวดึงส์ผู้นั่งประหมัดกัน ณ สภาชื่อสุธรรมมาว่า คุณก่อนผู้เจริญ เป็นลาภของชนชาววิเทหะหนอ คุณก่อนผู้เจริญ ชนชาววิเทหะได้ดีแล้วหนอ ที่พระเจ้านิมิราชของเขาเป็นพระราชูปถัมภ์ในธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็นพระมหाराชาผู้ทรงสถิตอยู่ในธรรม ทรงประพฤติธรรมในพราหมณ์ คหบดี ชวานิคมและชาวชนบท และทรงรักษาอุโบสถทุกวันทีลิสสี่ ทีลิสห้า และทีแปดแห่งปักษี.

ท้าวสักกะเข้าเฝ้า

[๔๕๙] คุณก่อนอนนทฺ์ ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพตรัสเรียกเทวดาชั้นดาวดึงส์มาว่า คุณก่อนท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายปรารถนาจะเห็นพระเจ้านิมิราชหรือไม่.

เทวดาชั้นดาวดึงส์ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้บริบูรณ์ ข้าพระองค์ทั้งหลายปรารถนาจะเห็นพระเจ้านิมิราช.

คุณก่อนอนนทฺ์ สมัยนั้น ในวันอุโบสถ ทีลิสห้า พระเจ้านิมิราช ทรงสนานพระกายทั่วพระเศียรแล้ว ทรงรักษาอุโบสถ เสด็จขึ้นปราสาทอันประเสริฐประทับนั่งอยู่ชั้นบน. ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงหายไปในหมู่เทวดาชั้นดาวดึงส์ ไปปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระเจ้านิมิราช เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงเหยียดแขนทีลื้อออก หรือพึงคู้แขนทีเหยียดเข้า ฉะนั้น แล้วได้ตรัสว่า ข้าแต่มหाराช เป็นลาภของพระองค์ ข้าแต่มหाराช พระองค์ได้ดีแล้ว เทวดาชั้นดาวดึงส์ นั่งประหมัดกันสรรเสริญอยู่ในสุธรรมมาสภาว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ เป็นลาภของชนชาววิเทหะหนอ คุณก่อนท่านผู้เจริญ ชนชาววิเทหะได้ดีแล้วหนอ ที่พระเจ้านิมิราชผู้ทรงธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็น

พระมหाराชาผู้สถิตอยู่ในธรรม ทรงประพาศิธรรมในพราหมณคหบดี ชาว
นิคมและชาวชนบท และทรงรักษาอุโบสถทุกวันที่สิบสี่ ที่สิบห้า และที่แปด
แห่งปักข์ ข้าแต่มหाराช เทวดาชั้นดาวดึงส์ปรารธนาจะเห็นพระองค์ หม่อม
ฉันจักส่งรถม้าอาชาไนยเทียมม้าพันธ์หนึ่งมาให้พระองค์ พระองค์พึงขึ้นประทับ
ทิพยยานเถิด อย่าทรงหวั่นพระทัยเลย. พระเจ้านิมิราชทรงรับด้วยอาการนิ่งอยู่
ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบว่า พระเจ้านิมิราชทรงรับเชิญแล้ว ทรง
หายไปในที่เฉพาะพระพักตร์พระเจ้านิมิราช มาปรากฏในเทวดาชั้นดาวดึงส์
เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงเหยียดแขนที่คู้่ออก หรือพึงคู้แขนที่เหยียดเข้า
ฉะนั้น.

นำเสด็จพระเจ้านิมิราชถึงสุทธรรมาสกา

[๔๖๐] คู่ก่อนอนนท์ ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพ ตรัสเรียก
มาตลีเทพบุตรผู้รับใช้มาว่า คู่ก่อนเพื่อนมาตลี มาเถิดท่าน จงเทียมรถม้า-
อาชาไนยอันเทียมม้าพันธ์หนึ่ง แล้วเข้าไปเฝ้าพระเจ้านิมิราช จงทูลอย่างนี้ว่า
ข้าแต่มหाराช รถม้าอาชาไนยเทียมด้วยม้าพันธ์หนึ่งนี้ ท้าวสักกะจอมเทพทรงส่ง
มารับพระองค์ พระองค์พึงเสด็จขึ้นประทับทิพยยานเถิด อย่าทรงหวั่นพระทัย
เลย. มาตลีเทพบุตรผู้รับใช้ทูลรับ รับสั่งของท้าวสักกะจอมเทพ แล้วเทียม
รถม้าอาชาไนย เทียมด้วยม้าพันธ์หนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระเจ้านิมิราชแล้วทูลว่า
ข้าแต่มหाराช รถม้าอาชาไนยอันเทียมด้วยม้าพันธ์หนึ่งนี้ ท้าวสักกะจอมเทพ
ทรงส่งมารับ พระองค์ เชิญเสด็จขึ้นประทับทิพยยานเถิด อย่าทรงหวั่นพระทัย
เลย อนึ่ง ทางสำหรับสัตว์ผู้มีกรรมอันลามก เสวยผลของกรรมอันลามกทาง
หนึ่ง ทางสำหรับสัตว์ผู้มีกรรมอันงามเสวยผลของกรรมอันงามทางหนึ่ง ข้า-
พระองค์จะเชิญเสด็จพระองค์โดยทางไหน.

พระเจ้านิมิราชตรัสว่า คุณก่อนมาตลี จงนำเราไปโดยทางทั้งสองนั้น
แหละ.

มาตลีเทพบุตรผู้รับใช้ นำเสด็จพระเจ้านิมิราชถึงสุทธรรมาสภา. ท้าว
สักกะจอมเทพทอดพระเนตร เห็นพระเจ้านิมิราชกำลังเสด็จมาแต่ไกล แล้วได้
ตรัสว่า ข้าแต่มหाराช เชิญเสด็จมาเถิด ข้าแต่มหाराช พระองค์เสด็จมาดีแล้ว
เทวดาชั้นดาวดึงส์ประชุมสรรเสริญอยู่ในสุทธรรมาสภาว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ
เป็นลาภของชนชาววิเทหะหนอ ชนชาววิเทหะได้ดีแล้วหนอ ที่พระเจ้านิมิราช
ผู้ทรงธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็นพระมหाराชผู้สถิตอยู่ในธรรม ทรง
ประพฤติธรรมในพราหมณ์ คหบดี ชาวนิคมและชนบท และทรงรักษาอุโบสถ
ทุกวัน ที่สิบสี ที่สิบห้า และที่แปดแห่งปักษี ข้าแต่มหाराช เทวดาชั้นดาวดึงส์
ปรารถนาจะพบเห็นพระองค์ ขอเชิญพระองค์จงอภิรมย์อยู่ในเทวดาทั้งหลาย
ด้วยเทวานุภาพเถิด.

พระเจ้านิมิราชตรัสว่า ออย่าเลย พระองค์ผู้นิรทุกข์ ของจงนำหม่อมฉัน
กลับไปยังเมืองมิตถาในมนุษย์โลกนั้นเถิด หม่อมฉันจักได้ประพฤติธรรมอย่าง
นั้นในพราหมณ์ คหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท และจักได้รักษาอุโบสถ
ทุกวัน ที่สิบสี ที่สิบห้า และที่แปดแห่งปักษี.

ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมเทพตรัสเรียกมาตลีเทพบุตรผู้รับใช้มาว่า
คุณก่อนเพื่อนมาตลี ท่านจงเทียมรถม้าอาชาไนยอันเทียมด้วยม้าพันธ์หนึ่ง แล้ว
นำพระเจ้านิมิราชกลับไปยังเมืองมิตถาในมนุษย์โลกนั้น. มาตลีเทพบุตรผู้รับใช้
ทูลรับคำสั่งของท้าวสักกะจอมเทพแล้ว เทียมรถม้าอาชาไนยอันเทียมด้วยม้า
พันธ์หนึ่ง แล้วนำพระเจ้านิมิราชกลับไปยังเมืองมิตถาในมนุษย์โลกนั้น.

[๔๖๑] คุณก่อนอานนท์ ได้ยินว่า สมัยนั้น พระราชาผู้เป็นใหญ่ทรง
ประพฤติธรรมในพราหมณ์ คหบดี ชาวนิคมและชาวชนบท และทรงรักษา

อุโบสถทุกวันทีลิสี่ ทีลิสห้า และทีแปดแห่งปิกษ์. ครั้งนั้น ด้วยลวงปีเป็นอันมาก ลวงร้อยปีเป็นอันมาก ลวงพันปีเป็นอันมาก พระเจ้านิมิราชตรัสกะช่างกัลบกกว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ท่านเห็นผมหงอกเกิดขึ้นที่บนศีรษะของเราเมื่อใด พึงบอกแก่เราเมื่อนั้น. ช่างกัลบกทูลรับคำสั่งพระเจ้านิมิราชว่า อย่างนั้นขอเดชะ. ด้วยลวงปีเป็นอันมาก ลวงร้อยปีเป็นอันมาก ลวงพันปีเป็นอันมาก ช่างกัลบกได้เห็นพระเกศาหงอกเกิดขึ้นบนพระเศียรพระเจ้านิมิราช จึงได้กราบทูลว่า เทวทูตปรากฏแก่พระองค์แล้ว พระเกศาหงอกเกิดขึ้นบนพระเศียรแล้ว เห็นปรากฏอยู่.

พระเจ้านิมิราชตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเอาแหวนบถอนผมหงอกนั้นให้ดี แล้ววางไว้ในกระพุ่มมือของเรา.

ช่างกัลบกทูลรับคำสั่งพระเจ้านิมิราช แล้วเอาแหวนบถอนพระเกศาหงอกนั้นด้วยดี วางไว้ในกระพุ่มพระหัตถ์ของพระเจ้านิมิราช. ครั้งนั้น พระราชาพระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกัลบก แล้วโปรดให้พระราชกุมารผู้เป็นราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้า แล้วตรัสว่า พ่อกุมาร เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว ผมหงอกเกิดขึ้นบนศีรษะแล้วเห็นปรากฏอยู่ ก็ถามทั้งหลายอันเป็นของมนุษย์เราบริโภคนแล้ว เวลานี้เป็นสมัยที่เราจะแสวงหากามอันเป็นทิพย์ มาเถิดเจ้า เจ้าจงครองราชสมบัตินี้ ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คุณก่อนกุมาร ถ้าแม่เจ้าพึงเห็นผมหงอกเกิดขึ้นบนศีรษะเมื่อใด เมื่อนั้น เจ้าพึงให้บ้านส่วยแก่ช่างกัลบก พร้าสอนราชกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ ในการที่จะเป็นพระราชาให้ดีแล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด พึงพระพลุตตามวัตรอันงานที่เราตั้งไว้แล้วนี้ เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย เมื่อยุคแห่งบุรุษใดเป็นไปอยู่ วัตรอันงามเห็นปานนี้ขาดสูญไป ยุคแห่งบุรุษนั้นชื่อว่า

บุรุษคนสุดท้ายแห่งราชบรรพชิตนั้น. คุณก่อนพอกุมาร เจ้าจะฟังประพจน์ตามวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้วนี้ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้จะเจ้าด้วยประการนั้น เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

พระเจ้านิมิราชทรงผนวช

[๔๖๒] คุณก่อนอานนท์ ครั้งนั้น พระเจ้านิมิราชครั้งพระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกัลบก ทรงปราสาทรามกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ ในการที่จะเป็นพระราชโอรสให้ดีแล้ว ทรงปลงพระเศศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาเย เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิต อยู่ในเมฆเทวมวันนี่แล. ท้าวเธอมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา ทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน มีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ทรงแผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้ มีพระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยมุทิตา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขา ทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน. มีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขา อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ทรงแผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. คุณก่อนอานนท์ ก็พระเจ้านิมิราชทรงเล่นเป็นพระกุมาร แปรหมื่นสี่พันปี ทรงดำรงความเป็นอุปราชแปรหมื่นสี่พันปี เสวยราชสมบัติแปรหมื่นสี่พันปี เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิตประพจน์พรหมจรรย์อยู่ที่มฆเทวมวันนี่แล แปรหมื่นสี่พันปี พระองค์เจริญพรหมวิหารสี่แล้ว เมื่อสวรรคตได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก.

บุรุษคนสุดท้าย

[๔๖๓] คุณก่อนานนท์ ก็พระเจ้าอนิราชมิพระราชบุตรพระนามว่า กพารชนกะ. พระราชกุมารนั้นมิได้เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ท้าวเธอทรงตัดกัลยาณวัตรนั้นเสีย ชื่อว่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งราชบรรพชิตนั้น. คุณก่อนานนท์ เธอจึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า สมัยนั้นพระเจ้ามณฑะซึ่งทรงตั้งกัลยาณวัตรนั้นเป็นผู้อื่นแน่. แต่ชื่อนั้นเธอไม่พียงเห็นอย่างนั้น สมัยนั้น เราเป็นพระเจ้ามณฑะ เราตั้งกัลยาณวัตรนั้นไว้ ประชุมชนผู้เกิด ณ ภายหลังประพฤติดตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนั้น แต่กัลยาณวัตรนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่ออุบัติในพรหมโลกเท่านั้น. ส่วนกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้ในบัดนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว. ก็กัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้ในบัดนี้ ซึ่งเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว นั้นเป็นโจน คือ มรรคมงคล ๘ เป็นอริยะนี้แล คือ สัมมาทสิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ กัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้ในบัดนี้ นี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน โดยส่วนเดียว. คุณก่อนานนท์ เธอทั้งหลายจะพียงประพฤติดตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนี้ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้กะเธอทั้งหลาย ด้วยประการนั้น เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย เมื่อยุคแห่งบุรุษใดเป็นไป

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 77
อยู่ กัลยาณวัตรเห็นปานนี้ขาดสูญไป ยุคแห่งบุรุษนั้นชื่อว่าเป็นบุรุษคนสุดท้าย
ของบุรุษเหล่านั้น เธอทั้งหลายจะพึงประพฤติดำกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนี้
ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้จะเธอทั้งหลายด้วยประการนั้น เธอทั้งหลาย
อย่าได้ชื่อว่าเป็นคนสุดท้ายของเราเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ท่านพระอานนทอินฺท
ชื่นชมพระภิกษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล้ว.

จบ มจฺมทวสุตร ที่ ๓

อรรถกถามมเทวัมพสูตร*

มมเทวัมพสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มมเทวมุพฺพเน ความว่า แต่ปางก่อน พระราชาพระนามว่า มมเทพตรัสสั่งให้ปลุกสวนมะม่วงแห่งนั้นไว้. เมื่อต้นไม้เหล่านั้นหักรานสิ้นไปแล้ว ต่อมาพระราชาทั้งหลายองค์อื่น ๆ ก็ได้รับสั่งให้ปลุกไว้อีก. ก็สวนนั้น ถึงการนับว่า มมเทวัมพวัน เพราะการร้องเรียกกันมาแต่เดิม. บทว่า สิตํ ปาตุวากาสี ความว่า ในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในวิหาร ทรงเห็นภุมิภาคอันน่ารื่นรมย์ใจ จึงทรงรำพึงอยู่ว่า เราเคยอยู่ในที่นี้มาหรือไม่หนอ จึงทรงเห็นว่า เมื่อก่อนเราเป็นพระราชา นามว่า มมเทพ ได้ปลุกสวนมะม่วงนี้ไว้. เราบวชในที่นี้แหละ เจริญพรหมวิหาร ๘ ไปบังเกิดในพรหมโลก ก็เหตุนี้แน่แล ยังไม่ปรากฏแก่ภิกษุสงฆ์ เราจักกระทำให้ปรากฏ เมื่อจะทรงแสดงไรพระทนต์อันเลิศ ได้ทรงกระทำการเยี่ยมพระโอบยฐ์ให้ปรากฏแล้ว.

ชื่อว่า รัมมิก ผู้มีธรรม เพราะอรรถว่า ทรงมีธรรม. ชื่อว่า พระธรรมราชา เพราะอรรถว่า ทรงเป็นพระราชาโดยธรรม. คำว่า ทรงตั้งอยู่ในธรรม คือ ทรงดำรงอยู่ในธรรมคือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการะ คำว่า ทรงประพฤติกรรม คือ ทรงประพฤติราชธรรม. ในบทเหล่านั้น บทว่า พุราหุมนคหปติเกสุ ความว่าพระองค์ทรงเป็นที่รักทรงรักษาระเบียบประเพณีที่พระราชาองค์ก่อน ๆ ให้แล้วแก่พวกพราหมณ์ ไม่ทรงยังกิจนั้นให้เสื่อมหายไป ทรงกระทำโดยปรกตินิยมตลอดมา. พวกคหบดีทั้งหลาย ก็ทรงปฏิบัติเช่นกัน.

๑. บาลี มมเทวสุตต์

คำที่ท่านกล่าวหมายถึงเรื่องนี้. ด้วยบทว่า **ปกุขสุต** ท่านรวมแม่ปาฏิหาริกริก
ปิกษ์เข้าด้วย. คือ บัณฑิตพึงทราบว่ วันเหล่านี้ ชื่อว่า ปาฏิหาริกริกปิกษ์ คือ
วัน ๗ คำ วัน ๘ คำ ด้วยอำนาจแห่งวันรับวันส่งแห่งวันอุโบสถในคติที่ ๘ คำ
วัน ๑๓ คำ และวันปาฏิบพ ด้วยสามารถแห่งวันรับวันส่ง แห่งวันอุโบสถที่
๑๔ คำ ที่ ๑๕ คำ, พระองค์ทรงเข้าอยู่ประจำอุโบสถในวันเหล่านั้นทุกวัน.

บทว่า **เทวทูตา** ความว่า มัจจุ ความตาย ชื่อว่า เทวะ ชื่อว่า
เทวทูต เพราะอรรถว่า เป็นทูตของความตายนั้น. คือ บุคคลเมื่อผมหงอก
ปรากฏแล้ว ก็เหมือนยืนอยู่ในสำนักของพระยามัจจุราช. เพราะฉะนั้น
ผมที่งอกแล้ว ท่านจึงกล่าวว่ เป็นทูตของมัจจุเทวะ. ชื่อว่า เทวทูต เพราะ
อรรถว่า ทูตเหมือนเทวดาท้งหลายก็มี. อุปมาเหมือนเมื่อเทวดาผู้ประดับแล้ว
ตกแต่งแล้ว มายืนอยู่ในอากาศ ร้องบอกว่า ในวันโน้นท่านจักตาย ดังนี้
เทวทูตนั้นก็เป็นอย่างนั้น เมื่อผมหงอกแล้ว ปรากฏแล้ว ก็เป็นเหมือนกับ
เทวดาพยากรณ์ให้ฉันนั้นเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ผมที่งอกแล้ว ท่านจึง
เรียกว่า ทูต เป็นเช่นเดียวกับเทวะ ดังนี้. ชื่อว่า **เทวทูต** เพราะอรรถว่า
เป็นทูตแห่งวิสุทธิเทพก็ได้. แท้จริง พระโพธิสัตว์ทุก ๆ พระองค์ ทรงเห็น
คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิตก่อน ทรงสังเวชจึงออกบวช.
เหมือนอย่างที่เราได้เห็นว่า

ขอถวายพระพร เราเห็นคนแก่ คน
มีทุกข์ คนเจ็บ และเห็นคนตาย ลึ้นอายุ
ชั้ย และเห็นนักบวช ผู้นุ่งห่มผ้ากาสาเย
เหตุ นั้น เราจึงออกบวช ดังนี้.

โดยปริยายนี้ ผมที่หงอกแล้ว ท่านจึงเรียกว่า **เทวทูต** เพราะเป็น
ทูตแห่งวิสุทธิเทพ. บทว่า **กปฺปกสฺส คามวรี ทตฺวา** ทรงพระราชทาน
บ้านช่วยแก่ช่างกัลบก ความว่า ทรงพระราชทานบ้านที่เจริญที่สุด มีช่วย
เกิดขึ้นถึงแสนหนึ่ง. ทรงพระราชทาน เพราะเหตุไร. เพราะทรงสดลคพระทัย.
จริงอยู่ พระองค์ทรงเกิดความสดลคพระทัย เพราะทรงเห็น ผมหงอกที่อยู่ที่นี่
พระหัตถ์ จะทรงมีพระชนม์อีกถึง ๘๔,๐๐๐ ปี. แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ทรง
สำคัญพระองค์เหมือนยืนอยู่ในสำนักของพระยามัจจุราชจึงทรงสดลคพระทัย ทรง
พอพระทัยในบรรพชา. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

**พระเจ้ามณฑพ ผู้เป็นอธิบดีในทิศ
ผู้ปราชญ์ ทรงเห็นผมหงอกบนพระเศียร
ทรงสดลคพระทัย ทรงยินดีในบรรพชาแล้ว.**

ยังกล่าวไว้ต่อไปอีกว่า

**ผมหงอกงอกขึ้นบนเศียรของเรา ก็
นำเอาความหนุ่มไปเสีย เทวทูตปรากฏ
แล้ว เป็นสมัยที่เราควรออกบวช.**

บทว่า **ปฺริสฺสุเค** เมื่อยุคบุรุษเป็นไปอยู่ คือ เมื่อยุคบุรุษที่สมภพ
ในวงศ์. คำว่า **เกสฺมสฺสุ** โอหารตฺตฺวา ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ
ความว่า ก็แม้เมื่อจะบวชเป็นดาบส ก็ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุบวช.
ต่อแต่นั้นก็ทรงพันพระเกศาที่ยาวขึ้นมาไว้ ทรงชฎา เทียวไป. แม้พระโพธิ-
สัตว์ก็ทรงบวชเป็นดาบส. ก็ครั้งบวชแล้วก็ทรงไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง
อนเสนา ยังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยภิกษาที่นำมาจากพระราชวัง ทรงเจริญ
พรหมวิหารธรรม. เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้กล่าวว่า **พระองค์ ทรงมีพระ-
ทัยประกอบด้วยเมตตา** ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า **กุมารกัฬิกิ กัฬิ** พระราชโอรส... ทรงเล่นอย่างพระ
กุมาร ความว่า อันพระพี่เลี้ยงจับอุ้มอยู่ด้วยสะเอว ทรงเล่นอยู่แล้ว. ก็พระ-
พี่เลี้ยงทั้งหลาย ยกพระกุมารนั้นประคองกำแห่งดอกไม้เที่ยวไปอยู่. บทว่า
รณฺโณ มหมเทวสุต ปุตุโต ๆเปฯ ปพฺพชิ พระราชโอรสของพระเจ้ามณฑ
เสด็จออก ทรงผนวช ความว่า ในวันที่พระราชโอรสนี้ทรงผนวชได้เกิด
มงคลถึง ๕ ประการ คือ ทำมตกภัตตรถวายพระเจ้ามณฑ ๑ มงคล คือ
พระโอรสของพระเจ้ามณฑออกบวช ๑ มงคล คือ พระราชบุตรของพระราชา
ยกเสวตฉัตรขึ้นครองราชย์ ๑ มงคล คือ พระราชบุตร ของพระราชา ที่ยก
เสวตฉัตรขึ้นครองราชย์ เป็นอุปราชย์ ๑ มงคล คือ ขนานพระนามพระราชา
โอรสของพระราชา ผู้ยกเสวตฉัตร ๑. ประชาชนได้กระทำมงคล ๕ ประการ
รวมในคราวเดียวกัน. ในพื้นชมพูทวีปได้ยกไถ่ขึ้น คือ ไม่ต้องทำอะไรไถนา
บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์.

บทว่า **ปุตุปุตุตทา** ความว่า ความสืบทอดกันมาของพระราชบุตร
ของพระเจ้ามณฑนั้น เป็นไปแล้วอย่างนี้ คือ พระราชบุตร และพระเจ้า
หลานต่อ ๆ กัน ไป. บทว่า **ปจฺฉิมโก อโหสิ** (พระเจ้านิมิเป็นองค์สุดท้าย)
ความว่า กษัตริย์องค์สุดท้ายที่ได้ทรงบรรพชาแล้ว. ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์
ทรงบังเกิดในพรหมโลกแล้ว ทรงรำพึงอยู่ว่า "กัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้ใน
มนุษยโลกนั้นยังเป็นไปหรือหนอ" ดังนี้ ก็ทรงเห็นว่า ยังเป็นไปตลอดกาลนาน
มีประมาณเท่านี้ แต่บัดนี้จักไม่เป็นไปแล้ว พระองค์ทรงดำริว่า "ก็เราจัก
มิให้เชื้อสายของเราขาดอนเสีย" ดังนี้ จึงทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ
พระอรรคมเหณีแห่งพระราชาที่เกิดในวงศ์ของตน มาทรงบังเกิดเหมือนสืบทอด

กุ่มแห่งวงศ์ของตน. ด้วยเหตุ นั้นแหละ พระราชาผู้นั้นจึงทรงมีพระนามว่า นิมิ.

ด้วยประการฉะนี้ พระราชานั้นจึงเป็นพระราชาองค์สุดท้ายทั้งหมด ของพระราชาที่ออกบวชแล้ว ผู้ที่ออกบวชคนสุดท้ายจึงมีโดยประการฉะนี้. อนึ่ง เมื่อว่าโดยคุณ ก็มีคุณอย่างมากมาย. แต่คุณที่ยิ่งใหญ่กว่าพระราชาทุก พระองค์ ของพระเจ้านิมิราชนั้น มีคุณอยู่ ๒ ประการ คือ พระองค์ทรงสละ ทรัพย์ในประตูทั้ง ๔ ประตูละหนึ่งแสนทุกวัน และทรงห้ามผู้มีได้รักษาอุโบสถ เข้าเฝ้า. คือ เมื่อผู้มีได้รักษาอุโบสถ ตั้งใจว่าจะเข้าเฝ้าพระราชาจึงไปแล้ว นายประตูจะถามว่า "ท่านรักษาอุโบสถหรือมิได้รักษา". ผู้ใดมิได้รักษาอุโบสถ ก็จะห้ามผู้นั้นเสียว่า พระราชาไม่ทรงให้ผู้มีได้รักษาอุโบสถเข้าเฝ้า. ในคน เหล่านั้นไม่มีโอกาสที่จะพูดว่า พวกข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นชาวชนบทจักได้โภชนะ ในกาลที่ไหน ดังนี้บ้าง. จริงอยู่เจ้าพนักงานจะตกแต่งเตรียมโถงภัตตรไว้หลายพัน ที่ประตูทั้ง ๔ และที่พระลานหลวง. เพราะฉะนั้น มหาชนจะโกนหนวดอาบน้ำ ผลัดเปลี่ยนผ้าบริโภคโภชนะได้ตามชอบใจ ในที่ที่ปรารถนาแล้ว ๆ อริยฐาน องค์อุโบสถไปยังประตูพระราชวังได้. เมื่อนายประตูถามแล้ว ๆ ว่า "ท่าน รักษาอุโบสถหรือ" ก็ตอบว่า "จะ รักษา" ด้วยเหตุ นั้นแล นายประตูจึงจะ พูดว่า "มาได้" แล้ว นำเข้าไปยังประตูพระราชวัง. พระเจ้านิมิราชทรงมี พระคุณที่ยิ่งใหญ่กว่า ด้วยคุณ ๒ ประการเหล่านี้ ด้วยประการดังกล่าวมานี้.

บทว่า เทวาน์ ดาวดีสถาน ความว่า พวกเทวดาที่บังเกิดในภพ ชั้นดาวดึงส์. ได้ยินว่า เทวดาเหล่านั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระราชาผู้เสวยราช ฌ พระนครมิตถา ในวิเทหรัฐ รักษาเบญจศีล กระทำอุโบสถกรรม จึงไป บังเกิดในชั้นนั้น จึงกล่าวสรรเสริญคุณของพระราชา. คำว่า พวกเทวดาชั้น ดาวดึงส์ ท่านกล่าวหมายเอาเทวดาเหล่านั้น.

บทว่า **นิสินฺโน โหติ** ความว่า พระราชาเสด็จขึ้นยังปราสาท
อันประเสริฐชั้นบน ประทับนั่งตรวจดูทาน และศีลอยู่. ได้ยินว่า ได้ทรง
มีพระดำริอย่างนี้ว่า ทานใหญ่กว่าศีล หรือศีลใหญ่กว่าทาน ถ้าทานใหญ่กว่า
เราก็จะท่วมทับ ให้แต่ท่านอย่างเดียว ถ้าหากศีลใหญ่กว่า ก็จักบำเพ็ญแต่ศีล
อย่างเดียว. เมื่อพระองค์ไม่อาจตกลงพระทัยได้ว่า อันนี้ใหญ่ สิ่งนี้ใหญ่
ท้าวสักกะจึงเสด็จมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ว่า
อถ โข อานนฺท ๗เป๗ สมฺมุเข ปาตุรโหติ. ได้ยินว่า พระองค์
ทรงดำริอย่างนี้ว่า พระราชาเกิดความสงสัยขึ้นเพื่อจะตัดความสงสัยของพระองค์
ข้าพระองค์จะตอบปัญหาและจะถือเอาปฏิกุญญาเพื่อเสด็จมาในที่นี้. เพราะฉะนั้น
จึงมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์. พระราชาทรงเห็นรูปที่ไม่เคยเห็นก็ทรงเกิด
ความกลัว พระโลมาชุชฺชน. ที่นั่นท้าวสักกะตรัสกะพระราชาขึ้นว่า "อย่าทรง
กลัวไปเลย มหาราช ถ้ามมาเถอะ จะวิสัยชนาถวาย จักบรรเทาความสงสัยของ
พระองค์ให้" ดังนี้. พระราชาตรัสถามปัญหาว่า

ข้าแต่มหาราชผู้เป็นใหญ่กว่าสรรพ

สัตว์ ข้าพระองค์ ขอถามพระองค์ ทาน ๑

พรหมจรรย์ ๑ (ศีล) ข้อไหนจะมีผลมาก

กว่ากัน."

ท้าวสักกะตรัสว่า "ชื่อว่า ทานจะใหญ่อย่างไร ศีลเท่านั้นใหญ่
เพราะเป็นคุณอันประเสริฐที่สุด ข้าแต่มหาราช แม้ข้าพระองค์ได้ให้ทานแก่
ชฎิลถึงหมื่นคนอยู่หมื่นปี แต่ปางก่อนยังไม่พ้นจากเปตวิสัย แต่ท่านผู้มีศีล
บริโภคนทานของข้าพเจ้าได้ไปบังเกิดในพรหมโลก" ดังนี้ แล้วตรัสคาถา ดัง
ต่อไปนี้ว่า

บุคคลจะเข้าถึงความเป็นกษัตริย์ด้วย
พรหมจรรย์อย่างต่ำ และจะเข้าถึงความ
เป็นเทพด้วยพรหมจรรย์อย่างกลาง จัก
บริสุทธิได้ ด้วยพรหมจรรย์อย่างสูง
เพราะผู้ไม่มีเรือบำเพ็ญตะบะทั้งหลายย่อม
เข้าถึงกายเหล่าใด กายเหล่านั้น อันใคร ๆ
ผู้บำเพ็ญเพียร ด้วยการอ่อนน้อมได้โดย
ง่ายไม่ได้.

ท้าวสักกะทรงบรรเทาความสงสัยของพระราชานางนี้แล้ว เพื่อจะให้ถือ
เอาปฏิกุญญาในการเสด็จไปยังเทวโลกจึงตรัสว่า ลาภา วต มหาราช ดังนี้
เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อวิกมฺปมาโน ความว่า ไม่ทรงเกรงกลัว.
บทว่า อธิวาเสติ ความว่า พระราชาทรงรับเชิญแล้วด้วยพระดำรัสว่า
ข้าพระองค์ชักชวนมหาชนให้บำเพ็ญกุศล อันข้าพระองค์ได้มาเห็นที่เป็นที่อยู่
ของท่านผู้มีบุญทั้งหลายแล้ว ย่อมอาจเพื่อบอกกล่าวได้สะดวกในถิ่นแห่ง
มนุษย์ ดังนี้. บทว่า เอว ภาทฺทนฺตฺวา ความว่า มาตลีเทพบุตร ทูลว่า
พระดำรัสของพระองค์เจริญ จงเป็นอย่างนั้น. บทว่า โยเชตฺวา ความว่า
เทียมรถม้าอาชาในยพันหนึ่งในยุคหนึ่งนั้นเทียว. แต่กิจที่พึงประกอบเฉพาะ
ส่วนหนึ่งของรถเหล่านั้นมิได้มี ย่อมอาลัยใจประกอบแล้วนั้นเทียว. ก็ที่พยรถ
นั้นใหญ่ยาวถึง ๒๕๐ โยชน์. จากสายเชือกถึงอนรถ ๕๐ โยชน์. ที่เนื่องกับ
เพล ๕๐ โยชน์. ส่วนข้างหลังจำเดิมแต่ที่เนื่องกับเพล ๕๐ โยชน์ ทั้งคันล้วน
แต่ประกอบด้วยรัตนะมีวรรณะเจ็ด. สูงเทียมเทวโลก. ต่ำเท่ามนุษย์โลก
เพราะฉะนั้น ไม่พึงกำหนดว่า ส่งรถให้บ้ายหน้าไปภายใต้. เหมือนอย่างว่า

ส่งไปสู่ทางเดินตามปรกติฉันใด พอพวกมนุษย์รับประทานข้าวในเวลาเย็นอิ่มเสร็จแล้ว ส่งไปทำให้เป็นคู่กับพระจันทร์อันนั้นทีเดียว. ได้เป็นเหมือนพระจันทร์ตั้งขึ้นเป็นคู่กันจะนั้น. มหาชนเห็นแล้ว ต่างพูดกันว่า พระจันทร์ขึ้นเป็นคู่กัน. เมื่อใกล้เข้ามา ใกล้เข้ามาจึงรู้กันว่าไม่ใช่พระจันทร์เป็นคู่กัน เป็นวิมาน วิมานหนึ่ง ไม่ใช่วิมานอันหนึ่ง แต่เป็นรถคันหนึ่ง. แม้อรถพอใกล้เข้ามาแล้วๆ ก็เป็นรถตามธรรมดาตนเอง แม้ม้าก็มีประมาณเท่ากับม้าตามธรรมดาอันนั้นแหละ. ครั้นนำรถมาด้วยอาการอย่างนี้แล้ว กระทำประทักษิณปราสาทของพระราชา แล้วกลับรถ ณ สีหบัญชรด้านปราจีน กระทำให้ป้ายหน้าไปทางด้านที่มา จอครดที่สีหบัญชรเตรียมเสด็จขึ้น ว่าข้าแต่มหाराช ขอพระองค์เสด็จขึ้นประทับเถิด.

พระราชาทรงดำริว่า ทิพยยานเราได้แล้ว จึงยังไม่เสด็จขึ้นทันทีทันใด. แต่ทรงประทานโอวาทแก่ชาวพระนครว่า จงดูเถิด พ่อเจ้า แม่เจ้าทั้งหลาย ชื่อที่ท้าวสักกะเทวราชทรงส่งรถมารับเรานั้น พระองค์มิได้ส่งมาเพราะอาศัยชาติและโคตร หรือตระกูลและประเทศ แต่เพราะทรงเลื่อมใสในคุณคือศีลาจารวัตรของเราจึงส่งมา ถ้าหากว่าพวกท่านทั้งหลายจะรักษาศีล ก็คงจะส่งมาแก่ท่านทั้งหลาย ชื่อว่า ศีลนี้สมควรแล้วเพื่อรักษา เรามีได้ไปเที่ยวยังเทวโลก ขอท่านทั้งหลายเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด. ทรงสอนมหาชนให้ตั้งอยู่ในศีลห้าแล้วจึงเสด็จขึ้นรถ. แต่นั้นมาตลีสารถีแสดงทางเป็น ๒ ทางในอากาศคิดว่า แม้เราก็จักการทำความที่สมควรแก่มหाराช จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **อปิฆ มหารา** ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า **กตเมน** ความว่า ข้าแต่มหाराช ในบรรดาทางเหล่านี้ ทางหนึ่งไปนรก ทางหนึ่งไปสวรรค์ ข้าพระเจ้าจะนำพระองค์ไปทางไหนในทางเหล่านั้น. บทว่า **เยน** ความว่า ไปแล้วโดยทางใด สัตว์ทั้งหลายทำกรรม

อันลามก ย่อมเสวยผลแห่งกรรมอันลามก ในที่ใด ข้าพเจ้าย่อมอาจเพื่อเห็นที่
อันนั้น. แม้ในบทที่ ๒ ก็มีนัยดังนี้. แม้ความแห่งกาลาในชาดกว่า

ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐ ผู้เป็น
ใหญ่ยิ่งทุกทิศ ข้าพเจ้าจะนำพระองค์ไป
ทางไหน สัตว์ผู้ทำกรรมชั่ว ไปทางหนึ่ง
สัตว์ผู้ทำกรรมดี ไปทางหนึ่งดังนี้.

เพราะเหตุนี้ พระเจ้านิมิราชจึงตรัสว่า

เราจักเห็นนรก อันเป็นที่อยู่แห่ง
ผู้ทำกรรมชั่วก่อน ซึ่งเป็นสถานที่ของผู้มี
กรรมชั่ว และเป็นทางไปของคนทุกศีล.

บทว่า อุกฺเขเนว มํ ความว่า คุณก่อนมาตลี ท่านจงนำเราไปโดยทางทั้งสอง
เราใคร่จะเห็นนรก แม้เทวโลก ก็อยากเห็น. ข้าพเจ้าจะนำพระองค์ไปทาง
ไหนก่อน. จงนำไปโดยทางนรกก่อน. ลำดับนั้น มาตลีจึงแสดงมหานรก ๑๕
ขุม แก่พระราช ด้วยอานุภาพของตน. ในข้อนี้มีถ้อยคำกล่าวโดยพิสดาร
ฟังทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในชาดกว่า

มาตลีเทพบุตรแสดงเวตรณี นทีนรก
ที่ข้ามได้แสนยาก เตือดพล่านประกอบ
ด้วยน้ำกรด ร้อนแล้วเปรียบดังเปลวไฟ
แก่พระราช.

มาตลีสารถิ ครั้นแสดงนรกแล้วก็กลับรถบ่ายหน้าไปยังเทวโลก เมื่อแสดงวิมาน
ทั้งหลายของนางเทพธิดานามว่า ภรณี และของคณะเทพบุตรมีเทพบุตรนามว่า
โสณทินนะ เป็นหัวหน้า จึงนำไปยังเทวโลก. แม้ในข้อนี้ก็ฟังทราบถ้อยคำ
อย่างพิสดารโดยนัยที่กล่าวไว้ในชาดกนั้นแหละว่า

กีนางเทพธิดาทิพระองค์หมายถึงนั้น
ชื่อภรณี เมื่อมีชีวิตอยู่บนโลก (มนุษย์)
เป็นทาสีเกิดแต่ทาสี ในเรือนของ
พราหมณ์ผู้หนึ่ง นางรู้แจ้งซึ่งแขก มีกาล
อันถึงแล้ว (ให้นั่งในอาสนะ อังคาสด้วย
สลากภัตต ที่ถึงแก่ตนโดยเคารพ ยินดีต่อ
ภิกษุอันเป็นนิจ) ดุจมารดา ยินดีต่อบุตร
ผู้จากไปนาน มาถึงในครั้งเดียวจะนั้น
เป็นผู้ตำรวม (มีศีล) เป็นผู้จำแนกทาน (มี
จาคะ) จึงมาบังเกิดรีนเริงอยู่ในวิมาน.

ก็เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จไปอย่างนี้ พอกองรถกระทบพื้นธรณีชุ่มประตูดิจกฏ
เทพนครก็มีความโกลาหล. หมู่เทพพากันละทิ้งท้าวสักกเทวราชไว้แต่พระองค์
เดียว ไปทำการต้อนรับพระมหาสัตว์. ท้าวสักกะทรงเห็นพระมหาสัตว์นั้นมา
ถึงเทวคาทั้งหลายแล้ว เมื่อไม่ทรงอาจดำรงพระทัยได้ จึงตรัสว่า ลูกก่อน
มหาราช ขอพระองค์จงทรงอภิรมย์ในเทวโลกทั้งหลาย ด้วยเทวานุภาพเถิด.
ได้ยินว่า ท้าวสักกะนั้น ทรงมีพระดำริอย่างนี้ว่า พระราชานี้เสด็จมาในวันนี้แล้ว
ทรงทำหมู่เทพให้อยู่พร้อมหน้าตน เพียงวันเดียวเท่านั้น ถ้าจักประทับอยู่สิ้น
หนึ่งวันสองวัน พวกเทพก็จะไม่ดูแลเรา ดังนี้. ท้าวสักกะนั้น ทรงริษยา
จึงตรัสอย่างนั้น ด้วยพระประสงค์นี้ว่า ลูกก่อนมหาราช การที่พระองค์ประทับ
อยู่ในเทวโลกนี้จะไม่มิบุญ ขอพระองค์จงประทับอยู่ด้วยบุญของพวกอื่นเถิด.
พระโพธิสัตว์เมื่อทรงปฏิเสธว่า ท้าวสักกะแก่ไม่อาจแล้ว เพื่อดำรงพระทัยได้
เพราะอาศัยผู้อื่น แต่เป็นเหมือนภักตนะที่ได้มา เพราะขอเขาได้มาจะนั้น
จึงตรัสว่า พอละท่านผู้บริสุทธิ ดังนี้ เป็นต้น. แม้ในชาดกท่านก็กล่าวไว้ว่า

สิ่งอันใดได้มาเพราะผู้อื่นให้ สิ่งนั้น
มีอุปมาเปรียบเทียบเหมือนอย่างยานที่ขอ
ยืมเขามา หรือทรัพย์ที่ยืมเขามา หม่อม
ฉันไม่ปรารถนา สิ่งที่ผู้อื่นให้

ควรกล่าวทุกเรื่อง.

ถามว่า ก็พระโพธิสัตว์เสด็จไปยังเทวโลกด้วยอรรถภาพมนุษย์ก็ครั้ง.
ตอบว่า สี่ครั้ง คือ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามัน ฐาตุราชครั้งหนึ่ง เมื่อ
เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสาธินครั้งหนึ่ง เมื่อเสวยพระชาติเป็นคฤตติลวิณฑาทก
พราหมณ์ครั้งหนึ่ง เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้านิมิตรครั้งหนึ่ง. เมื่อครั้งเป็น
พระเจ้ามัน ฐาตุ พระองค์ประทับอยู่ในเทวโลกสิ้นเวลาอสงไขยหนึ่ง. ก็เมื่อ
พระองค์ประทับ อยู่ในเทวโลกนั้น ท้าวสักกะเคลื่อนไปถึง ๓๖ พระองค์. เมื่อครั้ง
เป็นพระเจ้าสาธินราชประทับอยู่สัปดาห์หนึ่ง. ด้วยการนับอย่างมนุษย์ก็เป็น
๗๐๐ ปี. เมื่อครั้งเป็นคฤตติลวิณฑาทกะ และครั้งเป็นพระเจ้านิมิราช ประทับ
อยู่เพียงครู่เดียว. ด้วยการนับอย่างมนุษย์เป็น ๗ วัน. คำว่า **ตตุเถว มิลล
ปฏินเติ** ความว่า มาตีสสารถีนได้นำกลับมาประดิษฐานไว้ ณ พระที่อันมีสิริ
ตามเดิมนั่นเทียว (ห้องประทับ).

คำว่า **กพารชนกะ** เป็นพระนามของพระราชบุตรนั้น. อนึ่ง ชน
ทั้งหลายกล่าวว่ากพารชนกะ เพราะมีจุดดำแดงเกิดขึ้น. คำว่า **พระราช
กุมารนั้นมิได้เสด็จออกจากพระราชนิเวศนี้ ทรงผนวช** ความว่า
พระองค์ได้ตรัสคำมีประมาณเพียงเท่านี้. คำที่เหลือทั้งหมดได้ปรากฏตามเดิม
นั่นเทียว. ในคำว่า **สมุทฺเตโท โหติ** นี้พึงทราบวิภาคดังนี้ ใครตัด
กัลยาณวัตร ขาดสูญไปเพราะอะไร ใครให้เป็นไป ย่อมชื่อว่าอันใครให้เป็น

พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสกั เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 89
ไปแล้ว. ในข้อนั้น ภิกษุผู้มีศีลเมื่อไม่กระทำความเพียรด้วยคิดว่า เราไม่อาจ
ได้พระอรหันต์ ชื่อว่า ย่อมตัด. กัลยาณวัตร ย่อมชื่อว่าอันผู้ศีลตัดแล้ว
พระเสกบุคคลทั้ง ๗ ย่อมให้เป็นไป. ย่อมชื่อว่าอันพระจิณาสพให้เป็นไปแล้ว
คำที่เหลือในที่ทุกแห่งตั้งทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาหมทวิมพูสูตรที่ ๓

๔. มธุรสสูตร

ปัญหาว่าด้วยวรรณะ ๔

[๔๖๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัจจानะ อยู่ที่ป่าคุนธาวันใกล้เมืองมธุรา. พระเจ้ามธุรราชอวันตีบุตรได้ทรงสดับว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า พระสมณะนามว่ากัจจานะ อยู่ที่ป่าคุนธาวันใกล้เมืองมธุรา กิตติศัพท์อันงามของท่านกัจจานะนั้นขจรไปว่า เป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา เป็นพหูสูต มีถ้อยคำวิจิตร [แสดงธรรมได้กว้างขวาง] มีปฏิภาณงาม เป็นผู้ใหญ่และเป็นพระอรหันต์ ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น เป็นความดี ดังนี้. ลำดับนั้น พระเจ้ามธุรราชอวันตีบุตร รับสั่งให้เทียมยานอย่างดี ๆ เสด็จขึ้นประทับยานอย่างดี เสด็จออกจากเมืองมธุราโดยกระบวนพระที่นั่งอย่างดี ๆ ด้วยราชานุภาพอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อจะพบเห็นท่านพระมหากัจจานะ เสด็จไปด้วยยานจนสุดทางแล้ว จึงเสด็จลงจากยานพระที่นั่ง ทรงดำเนินเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ ทรงปราศรัยกับท่านพระมหากัจจานะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านพระมหากัจจานะว่า ข้าแต่ท่านกัจจานะผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นเลว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พวกพราหมณ์เท่านั้นบริสุทธ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธ์ พราหมณ์ทั้งหลายเป็นบุตรของพรหมเป็นโอรส เกิดแต่ปากพรหม เกิดแต่พรหม อันพรหมสร้าง เป็นทายาทของพรหมดังนี้ เรื่องนี้ท่านพระกัจจานะจะว่าอย่างไร.

[๔๖๕] ท่านพระมหากัจจानะถวายพระพรว่า คุณอนมมหาบพิตร วาตะ ที่พวกพราหมณ์ กล่าวว่าวรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พวกพราหมณ์เท่านั้นบริสุทธ์ ผู้ที่มีใจพราหมณ์ไม่บริสุทธ์ พราหมณ์ทั้งหลายเป็นบุตรของพรหม เป็นโอรส เกิดแต่ปากพรหม เกิดแต่พรหม อันพรหมสร้าง เป็นทายาทของพรหม ดังนี้ นั่นเป็นคำโฆษณาในโลกเท่านั้น คุณอนมมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว ฯลฯ พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั่นเป็นแต่คำโฆษณาในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ คุณอนมมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน ถ้าแม้ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่กษัตริย์ ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้กษัตริย์พราหมณ์.... แพศย์... สูทร...ก็จะพึงลุกขึ้นก่อน นอนหลัง คอยพึงรับใช้ พระพฤติให้ถูกใจ พุคไพบเราะต่อกษัตริย์นั้น

ราชา. ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ถ้าแม้ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่กษัตริย์ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้กษัตริย์... พราหมณ์... แพศย์...สูทร...ก็จะพึงลุกขึ้นก่อน นอนที่หลัง คอยพึงรับใช้ พระพฤติให้ถูกใจ พุคไพบเราะแก่กษัตริย์นั้น.

[๔๖๖] คุณอนมมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าแม้ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่พราหมณ์ ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้พราหมณ์...แพศย์...สูทร...กษัตริย์...ก็จะพึงลุกขึ้นก่อน นอนที่หลัง คอยพึงรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ พุคไพบเราะแก่พราหมณ์นั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ถ้าแม้ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่พราหมณ์ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้พราหมณ์...แพศย์...

ศูทร...กษัตริย์...ก็จะฟังลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ พุคไพบราหณ์นั้น.

[๔๖๓] คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าแม้ความปรารถนาจะฟังสำเร็จแก่แพศย์ ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงิน หรือทอง แม้แพศย์...ศูทร...กษัตริย์...พราหณ์...ก็จะฟังลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ พุคไพบราหณ์นั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ถ้าแม้ความปรารถนาจะฟังสำเร็จแก่แพศย์ ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้แพศย์...ศูทร...กษัตริย์...พราหณ์...ก็จะฟังลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ พุคไพบราหณ์นั้น.

[๔๖๔] คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าแม้ความปรารถนาจะฟังสำเร็จแก่ศูทร ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงิน หรือทอง แม้ศูทร...กษัตริย์...พราหณ์...แพศย์...ก็จะฟังลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ พุคไพบราหณ์นั้น.

ข้าแต่พระกัจจานะผู้เจริญ ถ้าแม้ความปรารถนาจะฟังสำเร็จแก่ศูทร ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้ศูทร...กษัตริย์...พราหณ์...แพศย์ ก็จักลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ พุคไพบราหณ์นั้น.

[๔๖๕] คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนี้ วรรณะสี่เหล่านั้นย่อมเป็นผู้เสมอกันหรือมิใช่ หรือ มหาบพิตรจะทรงมีความเข้าพระทัยในวรรณะสี่เหล่านี้อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจานะผู้เจริญ แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้ วรรณะสี่เหล่านี้เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน.

[๔๗๐] คุณก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐ คือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว...พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั้น เป็นแต่คำโฆษณาเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ คุณก่อน มหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน กษัตริย์ในโลกนี้ พึงฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทจ พุคส่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ มักโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เมื่อตายไป พึงเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรกหรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงมีความ เข้าพระทัยในเรื่องนี้อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ความจริง ถึงเป็นกษัตริย์ เมื่อฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทจ พุคส่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ มักโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ข้าพเจ้ามีความคิดเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ อนึ่ง ข้อนี้น่าพเจ้าได้ ฟังมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นนั้น.

[๔๗๑] คีละ ๆ มหาบพิตร เป็นความดีที่มหาบพิตรมีความเข้า พระทัยข้อนี้อย่างนั้น และเป็นความดีที่มหาบพิตรได้ทรงสดับข้อนี้นมาแต่พระ- อรหันต์ทั้งหลาย คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไหน พราหมณ์... แพศย์...ศูทร... ในโลกนี้ เมื่อฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทจ พุคส่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ มักโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรกหรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงมีความเข้าพระทัยในเรื่องนี้อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจานะผู้เจริญ ความจริง ถึงจะเป็นพราหมณ์...เป็น แพศย์...เป็นศูทรก็ดี เมื่อฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทจ พุคส่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ มักโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ

เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ข้าพเจ้ามีความเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ อนึ่ง ข้อนี้ข้าพเจ้าได้ฟังมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นนั้น.

[๔๗๒] ดีละ ๆ มหาบพิตร เป็นความดีที่มหาบพิตรมีความเข้าพระทัยข้อนี้ อย่างนั้น อนึ่ง เป็นความดีที่มหาบพิตรได้ทรงสดับอันมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลาย คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนี้เป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้เป็นผู้เสมอกันทั้งหมดหรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงมีความเข้าพระทัยในวรรณะสี่เหล่านี้ได้อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจายนะผู้เจริญ แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้ ก็เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน.

[๔๗๓] คู่ก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว...พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั่นเป็นแต่คำโฆษณาในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนี้เป็นไฉน กษัตริย์ในโลกนี้ พึงเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำหยาบ เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้อ ไม้มักโลก มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทสิฐ เมื่อตายไป พึงเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยในเรื่องนี้ได้อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจายนะผู้เจริญ ความจริง ถึงเป็นกษัตริย์ เมื่อเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำหยาบ เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้อ ไม้มักโลก มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทสิฐ เมื่อตายไป พึง

เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าพเจ้ามีความเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ หนึ่ง ข้อนี้ข้าพเจ้า ได้ฟังมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นนั้น.

[๔๗๔] ดิละ ๆ มหาบพิตร เป็นความดีที่มหาบพิตรมีความเข้า พระทัยข้อนี้ อย่างนั้น และเป็นความดีที่มหาบพิตรได้ทรงสดับข้อนี้มาแต่พระ - อรหันต์ทั้งหลาย คุก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นโณน พราหมณ์...แพศย์...ศูทร ในโลกนี้ ฟังเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการ พุคเห็จ เว้นขาดจากคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำหยาบ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ ไม่มักโลก มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อตายไป ฟังเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์หรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยในเรื่องนี้ อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจายะผู้เจริญ ความจริง ถึงเป็นพราหมณ์...เป็นแพศย์ ...เป็นศูทรก็ดี เมื่อเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้น ขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุคเห็จ เว้นขาดจากคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำหยาบ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ ไม่มักโลก มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อตายไป ฟังเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าพเจ้ามีความเห็นใน เรื่องนี้ อย่างนี้ หนึ่ง ข้อนี้ข้าพเจ้าได้ฟังมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นนั้น.

[๔๗๕] ดิละ ๆ มหาบพิตร เป็นความดีที่มหาบพิตรมีความเข้า พระทัยข้อนี้ อย่างนั้น และเป็นความดีที่มหาบพิตรได้ทรงสดับข้อนี้มาแต่พระ อรหันต์ทั้งหลาย คุก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นโณน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้เป็นผู้เสมอกัน หรือมิใช่ หรือ มหาบพิตรจะทรงมีความเข้าพระทัยในวรรณะสี่เหล่านี้ อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจายะผู้เจริญ แน่นนอน เมื่อเป็นเช่นนี้ วรรณะสี่เหล่านี้ก็ เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน .

[๔๗๖] คุณก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น...พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั่นเป็นแต่คำโฆษณาในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายเมื่อนี้ คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน กษัตริย์ในโลกนี้ พึงตัดช่องหรือย่องเบา พึงทำการปล้นหรือดักคอยทำร้ายคนที่ทางเปลี่ยว หรือพึงคบหาภริยาของผู้อื่น ถ้าราชบุรุษทั้งหลายจับเขาได้แล้ว พึงแสดงว่า ขอเดชะ ผู้นี้เป็นโจรประพฤติดิคิดต่อพระองค์ พระองค์ทรงปรารณาจะลงพระราชอาญาสถานใดแก่โจรนี้ ขอจงทรงโปรดให้ลงพระราชอาญาสถานนั้นเถิด ดังนี้ มหาบพิตรจะพึงโปรดให้ทำอะไรกะโจรนั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ข้าพเจ้าก็พึงให้ฆ่าเสียหรือพึงผ่าอกเสีย พึงเนรเทศเสีย หรือพึงทำตามสมควรแก่เหตุ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อเมื่อก่อนของเขาว่ากษัตริย์นั้น หายไปเสียแล้ว เขาย่อมถึงการนับว่าเป็นโจรนั้นเทียว.

[๔๗๗] คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน พราหมณ์...แพथ...ศูทรในโลกนี้ พึงตัดช่องหรือย่องเบา พึงทำการปล้น หรือดักคอยทำร้ายคนที่ทางเปลี่ยว หรือพึงคบหาภริยาของผู้อื่น ถ้าราชบุรุษทั้งหลายจับเขาได้ แล้วพึงแสดงว่า ขอเดชะ ผู้นี้เป็นโจร ประพฤติผิดต่อพระองค์ พระองค์ทรงปรารณาจะลงพระราชอาญาสถานใดแก่โจรนี้ ขอจงทรงโปรดให้ลงพระราชอาญาสถานนั้นเถิด ดังนี้ มหาบพิตรจะพึงโปรดให้ทำอะไรกะโจรนั้น .

ข้าแต่พระกัจจานะผู้เจริญ ข้าพเจ้าก็พึงให้ฆ่าเสียหรือพึงให้ผ่าอกเสีย พึงเนรเทศเสียหรือพึงทำตามสมควรแก่เหตุ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อ

เมื่อก่อนของเขาว่าศูทรนั้น หายไปเสียแล้ว เขาย่อมถึงการนับว่าเป็นโจร
นั้นเทียว.

[๔๗๘] คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้น
เป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้ก็เป็นผู้เสมอกันหมดหรือมิใช่
หรือมหาบพิตรจะมีความเข้าพระทัยในวรรณะสี่เหล่านั้นอย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้
ก็เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน.

[๔๗๙] คุณก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวว่ วรรณะที่ประเสริฐ
คือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว...พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั่น
เป็นแต่คำโฆษณาในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ คุณก่อน
มหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน กษัตริย์ในโลกนี้
พึงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงนุ่งห่มผ้ากาสายะเสด็จจากพระราชนิเวศน์
ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ทรงเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ทรงเว้นขาดจากการ
ลักทรัพย์ ทรงเว้นขาดจากการพูดเท็จ ฉันทกตอาหารครั้งเดียว พระพฤติ
พรหมจรรย์ มีศีลมีกัลยาณธรรม มหาบพิตรจะทรงทำอะไรกะราชบรรพชิต
นั้น.

ข้าแต่พระกัจจานะผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงกราบไหว้บ้าง พึงลูกรับบ้าง
พึงเชื่อเชิญด้วยอาสนะบ้าง พึงบำรุงราชบรรพชิตนั้นด้วยจีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวารบ้าง พึงจัดการรักษาป้องกันคุ้มครอง
อันเป็นธรรมกะราชบรรพชิตนั้นบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อเมื่อก่อน
ของเขาว่ากษัตริย์นั้นหายไปแล้ว เขาย่อมถึงการนับว่าสมณะนั้นเทียว.

[๔๘๐] คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็น
ไฉน พราหมณ์...แพศย์...ศูทรในโลกนี้ พึงปลงผมและहनวนุ่งห่มผ้า-

กาสาเย ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ฉันทกตอาหารครั้งเดียว ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม มหาบพิตร จะพึงทำอย่างไรกับบรรพชิตนั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงกราบไหว้บ้าง พึงลูกรับบ้าง พึงเชื้อเชิญด้วยอาสนะบ้าง พึงบำรุงบรรพชิตนั้น ๆ ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารบ้าง พึงจัดการรักษาป้องกันคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่บรรพชิตนั้น ๆ บ้าง ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อเมื่อก่อนของผู้นั้นว่า ศูทร นั้นหายไปแล้ว เขาย่อมถึงการนับว่าสมณะนั้นเทียว.

[๔๘๑] คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความชื่อนั้นเป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้ก็เป็นผู้เสมอกันหมดหรือมิใช่ หรือในวรรณะสี่เหล่านี้ มหาบพิตรจะมีความเข้าพระทัยอย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้ก็เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน.

[๔๘๒] คุณก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้มิใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรพรหม เป็นโอรสเกิดแต่ปากพรหม เกิดแต่พรหม อันพรหมนิรมิต เป็นทายาทของพรหม นั้นเป็นแต่คำโฆษณาในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายนี้.

[๔๘๓] เมื่อท่านพระมหากัจจानะกล่าวอย่างนี้แล้ว พระเจ้ามธุราช อวันตบุตรได้ตรัสว่า ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ภายตของท่านแจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ภายตของท่านแจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคล หายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด

ด้วยหวังว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทใด พระกัจจानะผู้เจริญประกาศธรรม โดยอเนกปริยายฉันทันนั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ข้าพเจ้านี้ขอถึง พระกัจจानะผู้เจริญ พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระกัจจानะ ผู้เจริญ จงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

[๔๘๔] คุก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรอย่าทรงถึงอาตมภาพว่าเป็น สรณะเลย จงทรงถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าที่อาตมภาพถึงว่าเป็นสรณะ นั้นว่าเป็น สรณะเถิด.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ เดียวนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ที่ไหน

คุก่อนมหาบพิตร เดียวนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมา สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพานเสียแล้ว.

[๔๘๕] ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ก็ถ้าข้าพเจ้าพึงได้ฟังว่า พระผู้มี พระภาคเจ้าพระองค์นั้น [ประทับอยู่] ในทางสิบโยชน์ ข้าพเจ้าก็พึงไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น แม้สิ้นทาง สิบโยชน์... สามสิบโยชน์... สี่สิบโยชน์... ห้าสิบโยชน์... แม้อ้อยโยชน์ ข้าพเจ้าก็จะพึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ นั้น แม้สิ้นทางร้อยโยชน์ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพาน เสียแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เสด็จปรินิพพานแล้ว พร้อม ทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอพระกัจจानะผู้เจริญ จงจำคำ ข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถามธุรสสูตร

มธุรสสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

ในพระสุตตรนั้น บทว่า **มหากัจจानะ** คือ บุตรของปุโรหิต แห่ง พระเจ้าอุชเชนีก์ในกาลเป็นกฤหัสถ์ มีรูปงาม น่าดู นำมาซึ่งความเลื่อมใสและมีผิวดังทองคำ. บทว่า **มธุราย** คือ ในพระนครมีชื่ออย่างนั้น. บทว่า **คุณุชวาน** คือ ในพระราชอุทยาน ชื่อ กัณหกคุณุชวาน . บทว่า **อวนฺติปุตฺโต** ได้แก่เป็นบุตรของธิดาแห่งพระราชาในอวันติริฐ. คำว่า **วฺชฺโฒ เจว อรหัจ** ความว่า ทั้งหนุ่ม ทั้งสมควร คือ มิได้ยกย่องอย่างคนแก่จะนั้น. ส่วน พระเถระเป็นผู้เจริญด้วย เป็นพระอรหันต์ด้วย. คำว่า **พฺราหฺมณา โภกจฺจาน** ความว่า ได้ยินว่า พระราชานั้น ถीलัทธิพราหมณ์ ฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนั้น. ในคำเป็นต้นว่า **พฺราหฺมณา** **เสฏฺฐา** **วณฺณา** ท่านแสดงว่า พราหมณ์เท่านั้น เป็นผู้ประเสริฐที่สุด ในฐานะที่ปรากฏแห่งชาติและโคตรเป็นต้น. บทว่า **ทีโน อญฺโหล วณฺโหล** วรรณะอื่นต่ำ ความว่า ท่านกล่าววว่าวรรณะสามนอกนี้เป็น วรรณะต่ำชั่ว. บทว่า **สุกฺโก** แปลว่า ขาว. บทว่า **กณฺโห** แปลว่า ดำ. บทว่า **สุชฺฌนฺนุติ** ความว่า บริสุทธิในฐานะที่ปรากฏแห่งชาติและโคตรเป็นต้น. บทว่า **พฺรหฺมุโน ปุตฺตา** ได้แก่ บุตรของมหาพรหม. บทว่า **โอรสา มุขฺโต** **ชาตา** ความว่า อยู่ในอก ออกมาจากปาก ชื่อว่า โอรส เพราะ อรรถว่า การทำไว้ที่อกให้เจริญดีแล้ว. บทว่า **พฺรหฺมชา** แปลว่า บังเกิด จากพระพรหม. บทว่า **พฺรหฺมนิมฺมิตา** ได้แก่พระพรหมนิรมิตแล้ว. บทว่า **พฺรหฺมทายาทา** คือ เป็นทายาทแห่งพระพรหม. บทว่า **โฆโสเยว โข** **เอโส** นั้น เพียงเป็นโวหาร. บทว่า **อิชฺฌเยยฺย** แปลว่า พึงสำเร็จ.

หมายความว่า ปรารธนาทรัพย์เป็นต้น มีประมาณเท่าใด มโนรถของเขาก็พึงเต็มด้วยทรัพย์เป็นต้น มีประมาณเพียงนั้น . บทว่า **ขตุติโยปิสุต** ตัด บทว่า **ขตุติโย อปี อสุต** คือ เป็นผู้ลุกขึ้นก่อนสำหรับผู้ถึงความใหญ่. บทว่า **น เตลฺลฺลํ เอตถ กิณฺณจि** ความว่า ในวรรณะ ๔ เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน. บทว่า **อาสเนน วา นิมนฺนุเตยฺยาม** ความว่า พึงปิดอาสนะที่สำหรับนั่งแล้วเชิญว่า เชิญนั่งที่นี่. บทว่า **อภินิมนฺนุเตยฺยาม วา ตํ** ความว่า นำอาสนะนั้นมาแล้ว เชื้อเชิญ. ในการเชื้อเชิญนั้น อภิหาร (ความเคารพ) มี ๒ อย่าง คือ ทั้งทางวาจา ทั้งทางกาย. คือ เมื่อพูดว่า ท่านมีความต้องการด้วยจีวรเป็นต้นอย่างไร ก็ของงอบกมาเกิดในขณะที่ท่านต้องการแล้ว ๆ ดังนี้ ชื่อว่า เชื้อเชิญ เคารพทางวาจา. แต่เมื่อกำหนดเห็นความวิการแห่งจีวรเป็นต้น กล่าววาท่านจงเอาผืนนี้ไปเถิด ถวายจีวรเหล่านั้น ชื่อว่า เคารพบูชาเชื้อเชิญทางกาย. ท่านกล่าวว่า **อภินิมนฺนุเตยฺยาม วา ตํ** ดังนี้ หมายเอาการเชื้อเชิญแม่ทั้งสองนั้น. บทว่า **รทฺถวารณคฺคฺคฺติ** ได้แก่ การคุ้มครอง กล่าวคือ การรักษา และกล่าวคือ การป้องกัน ก็การรักษาที่เขาจัดตั้งบุคคลให้ถืออาวุธอยู่ ไม่ชื่อว่า การจัดแจงประกอบด้วยธรรม. ส่วนการจัดแจงห้ามมิให้คนหาฟันและคนหาใบไม้เป็นต้น เข้าไปในเวลาที่ไม่ควร ห้ามพรานเนื้อเป็นต้น มิให้จับเนื้อหรือปลาภายในเขตวิหาร ก็ชื่อว่า การจัดแจงที่ประกอบด้วยธรรม. ท่านกล่าวว่า **ธมฺมุํมิ** เพราะหมายเอาการห้ามอันนั้น. บทว่า **เอวํ สนฺนุเต** ความว่า เมื่อบรรพชิตทั้ง ๔ วรรณะเสมอกัน สักการะว่าเป็นนักบวช มีอยู่. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งตื้นทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถามรรฐสูตรที่ ๔

๑. บาลี นาหิ เอตถ กิณฺณจิ

๕. โภทราชกุมารสูตร

[๔๘๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เกสภพามิตทายวัน เขตนครสูงสูมารคิระ ในภักคชนบท. ก็สมัยนั้น ปราสาทชื่อโกกนุท ของพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ สร้างแล้วใหม่ ๆ สมณพราหมณ์หรือมนุษย์คนใดคนหนึ่งยังไม่ได้เข้าอยู่ ครั้งนั้น โภทราชกุมารเรียกมาณพนามว่าสัตยชิกาบุตฺร. มาว่า มานี้แน่ เพื่อนสัตยชิกาบุตฺร ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วจงถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสำราญ ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โภทราชกุมารถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสำราญ และจงทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้ากับภิกษุสงฆ์ จงรับภัตตาหารเพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ของโภทราชกุมารเถิด. มาณพสัตยชิกาบุตฺรรับคำสั่งโภทราชกุมารแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ทรงรับนิมนต์

[๔๘๗] ครั้นมาณพสัตยชิกาบุตฺรนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โภทราชกุมารถวาย

บังคมพระบาทด้วยเศียรเกล้าและรับสั่งถามถึงพระโคตมผู้เจริญ ผู้มีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงมีพระกำลัง ทรงพระตำราญ และรับสั่งมาอย่างนี้ว่า ขอพระโคตมผู้เจริญกับพระภิกษุสงฆ์ จงรับภัตตาหารเพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ของโพธิราชกุมารเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับด้วยพระอาการศุขนิภาพ ครั้งนั้น มาณพัสัญชิกาบุตรทราบว่ามีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกจากอาสนะเข้าไปเฝ้าโพธิราชกุมาร แล้วทูลว่า เกด้ากระหม่อมได้กราบทูลพระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้น ตามรับสั่งของพระองค์แล้ว และพระสมณโคตมทรงรับนิมนต์แล้ว. พอล่วงราตรีนั้นไป โพธิราชกุมารรับสั่งให้ตกแต่งของเคี้ยวของฉันอย่างประณีตในนิเวศน์ และรับสั่งให้เอาผ้าขาวปูลาดโกกนุทปราสาทตลอดถึงบันไดชั้นสุดแล้วตรัสเรียกมาณพัสัญชิกาบุตรมาว่า มานีแน้ เพื่อนัสัญชิกาบุตร ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับแล้ว จงกราบทูลภัตตาหารว่า ได้เวลาแล้ว พระเจ้าข้า ภัตตาหารสำเร็จแล้ว. มาณพัสัญชิกาบุตรรับคำสั่งโพธิราชกุมารแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ กราบทูลภัตตาหารว่า ได้เวลาแล้ว พระโคตมผู้เจริญ ภัตตาหารสำเร็จแล้ว.

[๔๘๘] ครั้งนั้น เป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตรวาสกแล้วทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของโพธิราชกุมาร. สมัยนั้น โพธิราชกุมารประทับยืนคอยรับเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ที่ภายนอกซุ้มประตู ได้ทรงเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า กำลังเสด็จนาแต่ไกล จึงเสด็จออกต้อนรับ ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วเสด็จนำหน้าเข้าไปยังโกกนุทปราสาท. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าหยุดประทับอยู่ที่บันไดชั้นสุด. โพธิราชกุมารจึงกราบทูลว่า ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไปเถิด พระเจ้าข้า ขอนิมนต์พระสุคตเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไปเถิด พระเจ้าข้า

ข้อนี้จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่หม่อมฉันตลอดกาลนาน. เมื่อ
โพธิราชกุมารกราบทูลเช่นนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่งเสีย. แม้ครั้งที่สอง
โพธิราชกุมารก็กราบทูลว่า ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียบผ้าขาว
ไปเกิด พระเจ้าข้า ขอนิมนต์พระสุคตเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไปเกิด พระเจ้าข้า
ข้อนี้จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่หม่อมฉันตลอดกาลนาน.
เมื่อโพธิราชกุมารทูลเช่นนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่งเสีย แม้ครั้งที่สาม
โพธิราชกุมารก็กราบทูลว่า ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไป
เกิด พระเจ้าข้า ขอนิมนต์พระสุคตเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไปเกิด พระเจ้าข้า
ข้อนี้จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่หม่อมฉัน ตลอดกาลนาน.
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทอดพระเนตรท่านพระอานนท์ ท่าน
พระอานนท์ได้ถวายพระพรว่า คุณก่อนพระราชากุมาร จงเก็บผ้าขาวเสียเถิด
พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้า พระตถาคตเจ้าทรงแลดูประชุมชนผู้
เกิดในภายหลัง โพธิราชกุมาร รับสั่งให้เก็บผ้าแล้วให้ปูลาดอาสนะที่โกกนุท-
ปราสาทชั้นบน. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จขึ้นโกกนุทปราสาท แล้ว
ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดไว้ถวายพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. โพธิราชกุมารทรง
อังกาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้อิมหันตเพียงพอด้วยของเคี้ยวของ
ฉันอันประณีต ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์. ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จ
วางพระหัตถ์จากบาตรแล้ว โพธิราชกุมารถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่งประทับนั่ง
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ หม่อมฉันมีความเห็นอย่างนี้ว่า ความสุขอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยความ
สุขไม่มี ความสุขอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยความทุกข์แล.

เสด็จเข้าไปหาอาหารดาบส

[๔๘๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนราชกุมาร ก่อนแต่ตรัสรู้ แม้เมื่ออภิมภพยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ก็มีความคิดเห็นว่า ความสุขอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยความสุขไม่มี ความสุขอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยทุกข์แล. คุณก่อนราชกุมาร สมัยต่อมา เมื่ออภิมภพยังเป็นหนุ่ม มีผมดำสนิท ประกอบด้วยวัยกำลังเจริญ เป็นปฐมวัย เมื่อมารดาบิดาไม่ปรารณา [จะให้บวช] ร้องไห้หน้าตานองหน้าอยู่ ได้ปลงผมและหนวด นุ่งผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต. ครั้นบวชอย่างนี้แล้ว แสวงหาว่าอะไรจะเป็นกุศล ค้นคว้าสันติวิธีบวชอันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งขึ้นไปกว่า จึงได้เข้าไปหาอาหารดาบส กาลามโคตร แล้วได้กล่าวว่าคุณก่อนท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารณาจะพระพุทธรูปในธรรมวินัยนี้ คุณก่อนราชกุมาร เมื่ออภิมภพกล่าวเช่นนี้แล้ว อาหารดาบส กาลามโคตรได้กล่าวกะอภิมภพว่า ท่านจงอยู่เถิด ธรรมนี้เป็นเช่นเดียวกับธรรมที่บุรุษผู้ฉลาดพึงทำลัทธิของอาจารย์นั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วบรรลุไม่นานเลย. อภิมภพเล่าเรียนธรรมนั้นได้โดยฉับพลันไม่นานเลย. กล่าวญาณวาทและเถรวาทได้ด้วยอาการเพียงหุบปากเจรจาเท่านั้น อนึ่ง ทั้งอภิมภพและผู้อื่นปฏิญาณได้ว่าเรารู้เราเห็น. อภิมภพนั้นมีความคิดว่า อาหารดาบส กาลามโคตร จะประกาศได้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุถึงธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงศรัทธาเท่านั้น ดังนี้ ก็หาไม่ที่จริง อาหารดาบส กาลามโคตรรู้เห็นธรรมนี้อยู่. ครั้นแล้วอภิมภพเข้าไปหาอาหารดาบส กาลามโคตรแล้วได้ถามว่า คุณก่อนท่านกาลามะ ท่านทำธรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุแล้วประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ. เมื่ออภิมภพกล่าวเช่นนี้แล้ว อาหารดาบส กาลามโคตรได้ประกาศ

อากิญจัญญายตนะ. อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า อาพารดาบส กาลามโคตร
เท่านั้นมีศรัทธาหาไม่ได้ ถ้าเรามีศรัทธา อาพารดาบส กาลามโคตรเท่านั้น
มีความเพียร...มีสติ...มีสมาธิ...มีปัญญา หาไม่ได้ ถึงเราก็มีความเพียร...
มีสติ...มีสมาธิ...มีปัญญา อย่างกระนั้นเลย เราพึงตั้งความเพียรเพื่อทำกรรม
ที่อาพารดาบส กาลามโคตรประกาศว่า ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว
เข้าถึงอยู่นั้นให้แจ้งเกิด. อาตมภาพนั้นทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้ว
บรรลุกรรมนั้นโดยฉับพลันไม่นานเลย ครั้นแล้วได้เข้าไปหาอาพารดาบส
กาลามโคตรแล้วได้ถามว่า คุณก่อนกาลามะ ท่านทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่ง
เอง บรรลุกรรมนี้ประกาศให้ทราบ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ.

อาพารดาบส กาลามโคตรตอบว่า คุณก่อนอาวุโส เราทำให้แจ้งชัดด้วย
ปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมนี้แล้วประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล.

อาตมภาพได้กล่าวว่ คุณก่อนอาวุโส แม้เราก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญา
อันยิ่งเอง บรรลุกรรมนี้แล้วประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

อาพารดาบส กาลามโคตรกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส เป็นลาภของเราทั้ง
หลายหนอ เราทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่เราทั้งหลายได้พบท่านสพรหมจารีเช่นท่าน
เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมใดแล้วประกาศให้ทราบ ท่าน
ก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมนั้นแล้วประกาศให้ทราบ ท่าน
ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมใดแล้วประกาศให้ทราบ เราก็
ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมนั้นแล้วประกาศให้ทราบ ดังนี้
เรารู้กรรมใด ท่านก็รู้กรรมนั้น ท่านรู้กรรมใด เราก็รู้กรรมนั้น ดังนี้ เรา
เช่นใด ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใด เราก็เช่นนั้น ดังนี้. คุณก่อนอาวุโส บัด
นี้ เราทั้งสองจงมาอยู่ช่วยกันบริหารหมู่คณะนี้เถิด คุณก่อนราชกุมาร อาพารดาบส
กาลามโคตร เป็นอาจารย์ของอาตมภาพยังตั้งให้อาตมภาพผู้เป็นอันเตวาสิกไว้

เสมอตอน และยังบูชาอวมภพด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ด้วยประการฉะนี้. อวมภพนั้นมีความคิดเห็นว่า ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อคลาย กำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ย่อมเป็นไปเพียงให้อุปบัติในอากิญจัญญายตนพรหมเท่านั้น อวมภพไม่พอใจ ธรรมนั้น เนื่องจากธรรมนั้นแล้วหลีกไปเสีย.

เสด็จเข้าไปหาอุทกดาบส

[๔๕๐] คุก่อนราชกุมาร เมื่ออวมภพแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ก็นึกว่าสันติวรบทอันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งไปกว่า จึงเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้ว ได้กล่าวว่า คุก่อนท่านรามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพาศพรหมจรรย์ใน ธรรมวินัยนี้. เมื่ออวมภพกล่าวเช่นนี้แล้ว อุทกดาบส รามบุตรได้กล่าวว่า อยู่เถิดท่าน บุรุษผู้ฉลาดพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ไม่นานเลยก็บรรลุ ลัทธินของอาจารย์คนแล้วอยู่ในธรรมใด ธรรมนี้เช่นนั้น อวมภพเล่าเรียน ธรรมนั้นได้โดยจับพลันไม่นานเลย กล่าวญาณวาทและเถรวาทได้ด้วยอาการ เพียงหุบปากเจรจาเท่านั้น อนึ่ง ทั้งอวมภพและผู้อื่นปฏิญาณได้ว่า เรารู้เรา เห็น. อวมภพมีความคิดเห็นว่า ท่านรามบุตรจะได้ประกาศว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุถึงธรรมนี้ด้วยอาการเพียงศรัทธาเท่านั้น ดังนี้ ก็หาไม่ ที่จริงท่านรามบุตรรู้เห็นธรรมนี้อยู่. ครั้นแล้วอวมภพจึงเข้าไปหา อุทกดาบส รามบุตร แล้วได้ถามว่า คุก่อนท่านรามะ ท่านทำธรรมนี้ให้แจ้งชัด ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุแล้วประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ. เมื่ออวมภพกล่าวเช่นนี้ อุทกดาบส รามบุตรได้ประกาศเนวสัจญญานา- สัจญญายตนะ. อวมภพมีความคิดเห็นว่าท่านรามะท่านนั้นมีศรัทธาหาได้ ถึง เราก็มีศรัทธา ท่านรามะท่านนั้น มีความเพียร...มีสติ...มีสมาธิ...มีปัญญา หาได้ ถึงเราก็มีความเพียร... มีสติ... มีสมาธิ... มีปัญญา อย่างกระนั้น

เลย เราพึงตั้งความเพียรเพื่อทำกรรมที่ท่านรามะประกาศว่า ทำให้แจ้งชัดด้วย ปัญญาอันยิ่งเองแล้วบรรลุธรรมนั้นให้แจ้งเกิด. อาตมภาพได้ทำให้แจ้งชัด ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วบรรลุธรรมนั้นโดยฉับพลัน ไม่นานเลย. ครั้นแล้ว อาตมภาพเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วได้ถามว่า คุณก่อนท่านรามะ ท่านทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุธรรมนี้แล้ว ประกาศให้ทราบ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ.

อุทกดาบส รามบุตรตอบว่า คุณก่อนอาวุโส เราทำให้แจ้งชัดด้วย ปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุธรรมนี้แล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

อาตมภาพได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส แม้เราก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญา อันยิ่งเอง บรรลุถึงธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

อุทกดาบส รามบุตรกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส เป็นลาภของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่เราทั้งหลายได้พบท่านสพรหมจารีเช่นท่าน รามะทำให้ แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุถึงธรรมใดแล้วประกาศให้ทราบ ท่านก็ ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองบรรลุถึงธรรมนั้นอยู่ ท่านทำให้แจ้งชัดด้วย ปัญญาอันยิ่งเองบรรลุถึงธรรมใด รามะก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองบรรลุ ถึงธรรมนั้น แล้วประกาศให้ทราบ ดังนี้ รามะรู้ยิ่งธรรมใด ท่านก็รู้ธรรมนั้น ท่านรู้ธรรมใด รามะก็รู้ยิ่งธรรมนั้น ดังนี้ รามะเช่นใด ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใด รามะก็เช่นนั้น ดังนี้ คุณก่อนอาวุโส บัดนี้ เชิญท่านมาบริหารหมู่คณะนี้เถิด. คุณก่อนราชกุมาร อุทกดาบสรามบุตรเป็นเพื่อนสพรหมจารีของอาตมภาพ ตั้ง อาตมภาพไว้ในตำแหน่งอาจารย์ และบูชาอาตมภาพด้วยการบูชาอย่างยิ่ง. อาตมภาพ มีความคิดเห็นว่า ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสันทิ เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เป็นไป

เพียงให้อุปบัติในแนวสัญญาณสัญญาณตนพรหมเท่านั้น. อตมภาพไม่พอใจ
ธรรมนั้น เนื่องจากธรรมนั้นหลีกไป.

[๔๕๑] คุณก่อนราชกุมาร เมื่ออตมภาพแสวงหาอยู่ว่าจะอะไรเป็นกุศล
คั้นคว้าสันติวาทอันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งขึ้นไปกว่า เทียวจาริกไปในมคธชนบทโดย
ลำดับ บรรลุถึงอุรุเวลาเสนานิคม ณ ที่นั้น อตมภาพได้เห็นภาคพื้นน้ำร้อนรมย์
มีไพรสณฑ์น้ำเลื่อมใส มีแม่น้ำไหลอยู่ น้ำเย็นจืดสนิท มีท่าน้ำราบเรียบ
น้ำร้อนรมย์ และมีโคจรตามโคจรรอบ. อตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ภาคพื้น
น้ำร้อนรมย์หนอ ไพรสณฑ์ ก็น้ำเลื่อมใส แม่น้ำก็ไหล น้ำเย็นจืดสนิท ท่าน้ำ
ก็ราบเรียบ น้ำร้อนรมย์ และโคจรคามก็มีโคจรรอบ สถานที่เช่นนี้สมควรเป็นที่
ตั้งความเพียรของกุลบุตรผู้ต้องการความเพียรหนอ. คุณก่อนราชกุมาร อตมภาพ
นั่งอยู่ ณ ที่นั้นนั่นเอง ด้วยคิดเห็นว่า สถานที่เช่นนี้สมควรเป็นที่ทำความเพียร.

อุปมา ๓ ข้อ

[๔๕๒] คุณก่อนราชกุมาร ครั้งนั้น อุปมาสามข้อนำอัสจรรย์ ไม่ได้
เคยฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏแก่อตมภาพ.

เปรียบเหมือนไม้สดชุ่มด้วยยางทั้งตั้งอยู่ในน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วย
หวังว่า จักถือเอาไม้นั้นมาสีให้เกิดไฟ จักทำไฟให้ปรากฏ ดังนี้ คุณก่อน
ราชกุมาร พระองค์จะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นโงน บุรุษนั้นเอาไม้สด
ชุ่มด้วยยางทั้งตั้งอยู่ในน้ำมาสีไฟ พึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือ.

โพธิราชกุมารทูลว่า ข้อนี้ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า ข้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะไม่ยั้งสดชุ่มด้วยยางทั้งตั้งอยู่ในน้ำ บุรุษนั้นก็จะพึงเห็นคเหน้อยลำบาก
กายเปล่า.

ดูก่อนราชกุมาร ขื่อนี้ฉันใด สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันนั้น มีกายยังไม่หลีกออกจากกาม ยังมีความพอใจในกาม ยังเสนาหาในกาม ยังหลงอยู่ในกาม ยังระหายในกาม ยังมีความเร่าร้อนเพราะกาม ยังละไม่ได้ด้วยดี ยังให้สงบระงับไม่ได้ด้วยดีในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ถึงแม้จะไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ก็ไม่ควรเพื่อจะรู้เพื่อจะเห็น เพื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า. ดูก่อนราชกุมาร อุปมาข้อที่หนึ่งนี้แลเนาอัศจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาก่อน มาปรากฏแก่อาตมภาพ.

[๔๕๑] ดูก่อนราชกุมาร อุปมาข้อที่สอง นาอัศจรรย์ ไม่เคยได้ฟัง มาในกาลก่อน มาปรากฏแก่อาตมภาพ เปรียบเหมือนไม้สดชุ่มด้วยยางตั้งอยู่ บนบก ไกลน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วยหวังว่า จะเอาไม้นั้นมาสีให้เกิดไฟ จักทำไฟ ให้ปรากฏ ดูก่อนราชกุมาร พระองค์จะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นเอาไม้สดชุ่มด้วยยางตั้งอยู่บนบกไกลน้ำมาสีไฟ พึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือ.

ขื่อนี้ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม้นั้นยังสด ชุ่มด้วยยาง แม้จะตั้งอยู่บนบกไกลน้ำ บุรุษนั้นก็พึงเห็นคเหนื้อยลำบากกาย เปล่า.

ดูก่อนราชกุมาร ขื่อนี้ฉันใด สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายหลีกออกจากกาม แต่ยังมีความพอใจในกาม ยังเสนาหาในกาม ยังหลง อยู่ในกาม มีความระหายในกาม มีความเร่าร้อนเพราะกาม ยังละไม่ได้ด้วยดี ยังให้สงบระงับไม่ได้ด้วยดีในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ถึงแม้จะไม่ได้ เสวยทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ก็ไม่ควรเพื่อจะรู้

เพื่อจะเห็น เพื่อปัญญา เครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า. คุณก่อนราชกุมาร
อุปมาข้อที่สองนี้ นำอัสจรรย ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏแก่
อาตมภาพ.

[๔๕๔] คุณก่อนราชกุมาร อุปมาข้อที่สามนำอัสจรรยไม่เคยได้ฟังมา
ในกาลก่อนมาปรากฏแก่อาตมภาพ เปรียบเหมือนไม้แห้งเกราะที่ตั้งอยู่บนบก
ใกล้น้ำ ถ้าบุรุษฟังมาด้วยหวังว่า จักเอาไม้นั้นมาสีให้ไฟเกิด จักทำไฟให้
ปรากฏ ดังนี้. คุณก่อนราชกุมาร พระองค์จะเข้าพระทัยความข้อนี้เป็นไฉน
บุรุษนั้นเอาไม้แห้งเกราะที่ตั้งอยู่บนบกใกล้น้ำนั้นมาสีไฟ ฟังให้ไฟเกิด ฟัง
ทำให้ไฟปรากฏได้บ้างหรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม้นั้นแห้งเกราะ
และที่ตั้งอยู่บนบกใกล้น้ำ.

คุณก่อนราชกุมาร ข้อนี้ฉันใด สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ก็ฉันนั้นแล มีกายหลีกออกจากกามแล้ว ไม่มีความพอใจในกาม ไม่เสนาหา
ในกาม ไม่หลงอยู่ในกาม ไม่ระหายในกาม ไม่เร่าร้อนเพราะกาม ละได้ด้วยดี
ให้สงบระงับด้วยดีในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวย
ทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ถึงจะไม่ได้เสวยทุกข
เวทนาที่กล้าเผ็ดร้อน อันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ก็ควรเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็น
เพื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าได้. คุณก่อนราชกุมาร อุปมา
ข้อที่สามนี้ นำอัสจรรย ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อนนี้แล มาปรากฏแก่อาตมภาพ.
คุณก่อนราชกุมาร อุปมาสามข้อนำอัสจรรย ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อนเหล่านี้แล
มาปรากฏแก่อาตมภาพ.

[๔๕๕] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร
เราพึงกดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ช่มจิตด้วยใจ บีบให้แน่น ให้ร้อนจัด.

แล้วอาตมภาพก็กดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยจิต บีบให้แน่น ให้ร้อนจัด. เมื่ออาตมภาพกดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยจิต บีบให้แน่น ให้เราร้อนอยู่ เหงื่อก็ไหลจากรักแร้. คู่ก่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงจับบุรุษมีกำลังน้อยกว่าที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วกดบีบไว้ ให้เราร้อนก็ฉนั้นนั่น เหงื่อไหลออกจากรักแร้. คู่ก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพปรารถแล้ว จะย่อหย่อนก็หาไม่ได้ สติที่ตั้งไว้แล้ว จะฟันเพื่อนก็หาไม่ได้ แก่การที่ปรารถความเพียรของอาตมภาพผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง กระสับกระส่ายไม่สงบระงับ.

[๔๕๖] คู่ก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไรเราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด แล้วอาตมภาพก็กลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะทั้งทางปากและทางจมูก เมื่ออาตมภาพกลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะทั้งทางปากและทางจมูก เสียงลมที่ออกทางช่องหูทั้งสองดังเหลือประมาณ. เปรียบเหมือนเสียงสวบของช่องทองที่กำลึงสวบอยู่ดังเหลือประมาณ ฉนั้นใด เมื่ออาตมภาพกลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากและทางจมูก เสียงลมที่ออกทางช่องหูทั้งสองก็ดังเหลือประมาณ ฉนั้นนั่น. คู่ก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพปรารถแล้วจะย่อหย่อนก็หาไม่ได้ สติที่ตั้งไว้แล้วจะได้ฟันเพื่อนก็หาไม่ได้ แต่การที่ปรารถความเพียรของอาตมภาพผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง ไม่สงบระงับแล้ว.

ฌานไม่มีลมปราณ

[๔๕๗] คู่ก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไรเราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด. แล้วอาตมภาพจึงกลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู เมื่ออาตมภาพกลั่นลมอัสสาสะ-

ปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ลมกล้ายังย่อมนเสียดแทงศีรษะ.
 คุก่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงเชือดศีรษะด้วยมีดโกนอันคม
 ฉับไฉน เมื่ออาตมภาพกลั่นลมอัสสาสปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู
 ลมกล้ายังย่อมนเสียดแทงศีรษะ ฉับนั้น. คุก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่
 อาตมภาพปรารภแล้ว จะได้ย่อหย่อนก็หามิได้ สติที่ตั้งไว้แล้วจะได้พ้นเพื่อน
 ก็หามิได้ แต่กายที่ปรารภความเพียรของอาตมภาพ ผู้อันความเพียรที่ทนได้ยาก
 นั้นแลเสียดแทง ไม่สงบระงับแล้ว.

[๔๕๔] คุก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร
 เราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด. แล้วอาตมภาพจึงกลั่นลม
 อัสสาสะ ปัสสาสะทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู. เมื่ออาตมภาพกลั่นลม
 อัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็ปวดศีรษะเหลือทน.
 คุก่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงรัดศีรษะด้วยเชือกอันเขม็ง ฉับไฉน
 เมื่ออาตมภาพกลั่นลมอัสสาสปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็ปวด
 ศีรษะเหลือทน ฉับนั้น. คุก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพปรารภ
 แล้วจะได้ย่อหย่อนก็หามิได้ สติที่ตั้งไว้จะได้พ้นเพื่อนก็หามิได้ แต่กายที่
 ปรารภความเพียรของอาตมภาพ ผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแล เสียดแทง
 ไม่สงบระงับแล้ว.

[๔๕๕] คุก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร
 เราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด แล้วอาตมภาพจึงกลั่นลม
 อัสสาสปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ลมกล้าเหลือประมาณ ย่อม
 เสียดแทงท้อง คุก่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนนายโคฆาต หรือลูกมีอนายโค
 ฆาตผู้ขยัน พึงเชือดท้องโคด้วยมีดเชือดโคอันคม ฉับไฉน เมื่ออาตมภาพกลั่นลม
 อัสสาสปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ลมกล้าเหลือประมาณ ย่อม

เสียดแทงท้อง ฉะนั้น. คุณก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพปรารถแล้ว จะได้อยู่หย่อนก็หาไม่ได้ สติที่ตั้งไว้จะได้พักผ่อนก็หาไม่ได้ แต่กายที่ปรารถ ความเพียรของอาตมภาพ ผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแหละเสียดแทง ไม่สงบระงับแล้ว.

[๕๐๐] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด. แล้วอาตมภาพจึงกลั่นลม อัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู. เมื่ออาตมภาพกลั่นลม อัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็มีความร้อนในกาย เหลือทน. คุณก่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังสองคน ช่วยกันจับ บุรุษมีกำลังน้อยที่แขนคนละข้าง ย่างรมไว้ที่หลุมถ่านเพลิง ฉนใด เมื่อ อาตมภาพกลั่นลมอัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็มีความร้อนในกายเหลือทน ฉนนั้น. คุณก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพ ปรารถแล้ว จะได้อยู่หย่อนก็หาไม่ได้ สติที่ตั้งไว้จะได้พักผ่อนก็หาไม่ได้ แต่กาย ที่ปรารถความเพียรของอาตมภาพ ผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแหละเสียดแทง ไม่สงบระงับแล้ว.

[๕๐๑] คุณก่อนราชกุมาร โอ เทวดาทั้งหลายเห็นอาตมภาพแล้ว กล่าวกันอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมทำกาละเสียแล้ว. เทวดาบางพวกกล่าวอย่าง นี้ว่า พระสมณโคดมไม่ได้ทำกาละแล้ว แต่กำลังทำกาละ. เทวดาบางพวก กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมไม่ได้ทำกาละแล้ว กำลังทำกาละก็หาไม่ได้ พระสมณโคดมเป็นพระอรหันต์ ความอยู่เห็นปานนี้ นับว่าเป็นวิหารธรรม ของพระอรหันต์.

[๕๐๒] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงปฏิบัติเพื่อตัดอาหารเสียโดยประการทั้งปวงเกิด. ครั้งนั้น เทวดาเหล่านั้น

เข้ามาหาอาตมภาพแล้วได้กล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้บริสุทธ์ ท่านอย่าปฏิบัติเพื่อตัดอาหารเสียโดยประการทั้งปวงเลย ถ้าท่านจักปฏิบัติเพื่อตัดอาหารเสียโดยประการทั้งปวง ข้าพเจ้าทั้งหลายจักแซกโอชาอันเป็นทิพย์ตามขุมขนของท่าน ท่านจักได้ยังชีวิตให้เป็นอยู่ด้วยโอชาอันเป็นทิพย์นั้น. อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า เราเองด้วยพึงปฏิญาณการไม่บริโภคอาหารเคยประการทั้งปวง เทวดาเหล่านี้ด้วยพึงแซกโอชาอันเป็นทิพย์ตามขุมขนของเรา เราพึงยังชีวิตให้เป็นไปด้วยโอชาอันเป็นทิพย์นั้นด้วย ข้อนั้นพึงเป็นมุสาแก่เรา ดังนี้. อาตมภาพบอกเลิกกะเทวดาเหล่านั้น จึงกล่าวว่าอย่าเลย. แล้วอาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงบริโภคอาหารลดลงวันละน้อย ๆ คือ วันละฟายมือบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อในเมล็ดบัวบ้าง. อาตมภาพจึงบริโภคอาหารลดลงวันละน้อย คือ วันละฟายมือบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อในเมล็ดบัวบ้าง เมื่อบริโภคอาหารลดลงวันละน้อย ๆ คือ วันละฟายมือบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อกล้วยบ้าง เทาเนื้อในเมล็ดบัวบ้าง กายก็ผอมเหลือเกิน

[๕๐๓] เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อยนั่นเอง อวัยวะน้อยใหญ่ของอาตมภาพย่อมเป็นเหมือนเถาวัลย์มีข้อมาก หรือเถาวัลย์มีข้อมาก ฉะนั้น ตะโพกของอาตมภาพเป็นเหมือนเท้าอูฐ ฉะนั้น กระดูกสันหลังของอาตมภาพผุคระกะเปรียบเหมือนเถาวัลย์ทวนาวพี ซึ่งโครงของอาตมภาพขึ้นนูนเป็นร่อง ๆ ดังกลอนศาลาเก่ามีเครื่องมุงอันหล่นโทรมอยู่ ฉะนั้น ดวงตาของอาตมภาพกลมลึกเข้าไปในเบ้าตา ประหนึ่งดวงดาวปรากฏในบ่อน้ำลึก ฉะนั้น ผิวศีรษะของอาตมภาพที่รับสัมผัสอยู่ก็เหี่ยวแห้ง คุณดังผลน้ำเต้าที่ตัดมาสด ๆ อันลมและแดดกระทบอยู่ก็เหี่ยวแห้ง ฉะนั้น. อาตมภาพคิดว่าจะลูบผิวหนังห้อง ก็จับถูกกระดูกสันหลัง คิดว่าจะลูบกระดูกสันหลัง ก็จับถูกผิวหนังห้อง. ผิวหนังห้องกับกระดูกสันหลัง

ของอาตมภาพติดถึงกัน เมื่ออาตมภาพคิดว่าจะถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ ก็
เซซวนลึกลงในที่นั่นเอง เมื่อจะให้กายนี้แลมีความสุขสบาย จึงเอาฝ่ามือลูบตัว
เมื่ออาตมภาพเอาฝ่ามือลูบตัว ขนทั้งหลายมีรากเน่าก็หล่นตกจากกาย มนุษย์
ทั้งหลายเห็นอาตมภาพแล้วกล่าวกันอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมดำไป. มนุษย์
บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมไม่ดำเป็นแต่กล้าไป. มนุษย์บางพวก
กล่าวอย่างนี้ว่า จะว่าพระสมณโคดมดำไปก็ไม่ใช่ จะว่ากล้าไปก็ไม่ใช่ เป็น
แต่พริ้วไป. คู่ก่อนราชกุมาร จิวีวรรณอันบริสุทธิ์ผู้ค่องของอาตมภาพ
ถูกกำจัดเสียแล้ว เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อยนั่นเอง.

[๕๐๔] คู่ก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในอดีตกาล ได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่
เกิดเพราะความเพียรอย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคต จักได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะ
ความเพียรอย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ จักไม่ยิ่งไปกว่านี้. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
เหล่าหนึ่งในปัจจุบัน ได้เสวยอยู่ซึ่งทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะ
ความเพียร อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ จะไม่ยิ่งไปกว่านี้. แต่เราก็ไม่ได้บรรล
อุตตริมนุสสรธรรมอลมรียญาณทัศน์วิเสส [ความรู้ความเห็นของพระอริยะอัน
วิเศษอย่างสามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์] ด้วยทุกกรกิริยาที่เผ็ดร้อนนี้ จะ
พึงมีทางเพื่อตรัสรู้อย่างอื่นกระมังหนอ.

เสวยพระกระยาหาร

[๕๐๕] คู่ก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า เราจำได้อยู่
เมื่องานวัปปมงคลของท้าวศากยะผู้พระบิดา เรานั่งอยู่ที่ร่มไม้หว่าอันเชือกเข็น
สังคจากาม สังคจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ

และสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ทางนี้แหละหนอ พึงเป็นทางเพื่อตรัสรู้. อาตมภาพได้มีความรู้สึกอันเด่นไปตามสติว่าทางนี้แหละ เป็นทางเพื่อตรัสรู้. อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า เราจะกลัวแต่สุขซึ่งเป็นสุขเว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม หรือ. และมีความคิดเห็นต่อไปว่า เราไม่กลัวแต่สุขซึ่งเป็นสุขเว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรมละ การที่บุคคลผู้มีกายผอมเหลืองเกินอย่างนี้ จะถึงความสุขนั้น ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงบริโภคอาหารหยาบคือข้าวสุก ขนมสดเถิด. อาตมภาพจึงบริโภคอาหารหยาบคือข้าวสุก ขนมสด. ก็สมัยนั้น ปัญจวัคคีย์ ภิกษุ บำรุงอาตมภาพอยู่ด้วยหวังว่าพระสมณโคดมจักบรรลุธรรมใด ก็จักบอกรธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย นับแต่อาตมภาพบริโภคอาหารหยาบคือข้าวสุก ขนมสด ปัญจวัคคีย์ภิกษุก็พากันเบื่อหน่ายจากอาตมภาพหลีกไปด้วยความเข้าใจว่า พระสมณโคดมเป็นผู้มักมาก คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากไปเสียแล้ว. ครั้นอาตมภาพบริโภคอาหารหยาบมีกำลังขึ้นแล้ว ก็สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติแล้วสุขเกิดแต่วิเวกอยู่.

บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่.

มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ตติยฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข.

บรรลุตตตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับ โสมนัส โทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิอยู่.

[๕๐๖] อาตมภาพนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้

โน้มน้อมจิตไปเพื่ออุปเพนิวาสานุสติญาณ. อาตมภาพนั้นย่อมระลึกชาติก่อนได้ เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ อาตมภาพนั้น ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วย ประการฉะนี้. คู่ก่อนราชกุมาร นี้เป็นวิชาที่หนึ่งที่อาตมภาพได้บรรลุแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีคนส่งไปแล้ว อยู่.

[๕๐๓] อาตมภาพนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้ โน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้จตุตถะและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย. อาตมภาพนั้นย่อมเห็นหมู่ สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัด ซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้. คู่ก่อนราชกุมาร นี้เป็นวิชา ที่สองที่อาตมภาพได้บรรลุแล้วในมัชฌิมยามแห่งราตรี อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมีตถุถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพ ผู้ไม่ประมาท มีความเพียรมีคนส่งไปแล้วอยู่.

[๕๐๔] อาตมภาพนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้ โน้มน้อมจิตไปเพื่ออัสวักขญาณ. ได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้ อาสวะ นี้ อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา. เมื่ออาตมภาพนั้น รู้เห็นอย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นแล้ว แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จาก อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้น แล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความ เป็น

อย่างนี้มีได้มี. คุณก่อนราชกุมาร นี่เป็นวิชาที่สามที่อาตมภาพได้บรรลุแล้วในปัจจุบันยามแห่งราตรี อวิชาถูกกำจัดแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ความเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย

[๕๐๕] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพนั้นได้มีความคิดเห็นว่า ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้เป็นธรรมลึก ยากที่จะเห็นได้ สัตว์อื่นจะตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบระงับ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งลงได้ด้วยความตรึก เป็นธรรมละเอียด อันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง. ก็หมู่สัตว์นี้มีความอาลัยเป็นที่รุ่มรมย์ ยินดีในความอาลัย บันเทิงนักในความอาลัย. ก็การที่หมู่สัตว์ผู้มีความอาลัยเป็นที่รุ่มรมย์ ยินดีในความอาลัย บันเทิงนักในความอาลัย จะเห็นภานะนี้ได้ โดยยาก คือ สภาพที่อาศัยกันเกิดขึ้นเพราะความมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย. แม้ภานะนี้ก็เห็นได้ยาก คือ สภาพเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง ความสลละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความปราศจากความกำหนัด ความดับโดยไม่เหลือ นิพพาน. ก็เราพึงแสดงธรรม และสัตว์เหล่าอื่นก็จะไม่รู้ทั่วถึงธรรมของเรา นั้นจะพึงเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่า เป็นความลำบากเปล่าของเรา. คุณก่อนราชกุมาร ที่นั่น คาถาอันนำอัสจรรย ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏแจ่มแจ้ง กะอาตมภาพว่า

บัดนี้ ยังไม่สมควรจะประกาศธรรม

ที่เราบรรลุได้โดยยาก ธรรมนี้อันสัตว์
ทั้งหลาย ผู้ถูกราคะโทสะครอบงำไม่
ตรัสรู้ได้ง่าย สัตว์ทั้งหลาย อันราคะย่อม

แล้ว อันกองมีดหุ้มห่อแล้ว จักไม่เห็น

ธรรม อันยังสัตว์ให้ไปทวนกระแส

ละเอียด ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก เป็นอณู

ดังนี้.

ดูก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพเห็นตระหนกอยู่ดังนี้ จิตของอาตมภาพ ก็น้อมไปเพื่อความเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ไม่น้อมไปเพื่อแสดงธรรม.

[๕๑๐] ดูก่อนราชกุมาร ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม ทราบความ ประวิตกแห่งใจของอาตมภาพด้วยใจแล้ว ได้มีความประวิตกว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ โลกจะฉิบหายละหนอ ดูก่อนท่านผู้เจริญ โลกจะฉิบหายละหนอ เพราะจิตของ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า น้อมไปเพื่อความเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ไม่น้อมไปเพื่อแสดงธรรม. ครั้นแล้ว ท้าวสหัมบดีพรหม หายไปในพรหมโลก มาปรากฏข้างหน้าของอาตมภาพ เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง ฟิงเหยียดแขนที่ คู้่ออก หรือฟิงคู้แขนที่เหยียดเข้าจะนั้น. ถ้าดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีมาทางอาตมภาพแล้ว ได้กล่าวว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์เถิด ขอพระสุคตจงทรงแสดงธรรมเถิด สัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสคุณฐิติในจักขุน้อยมีอยู่ ย่อมจะเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม สัตว์ทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักยังมีอยู่. ดูก่อน ราชกุมาร ท้าวสหัมบดีพรหม ได้กล่าวคำนี้แล้ว ครั้นแล้ว ภายหลังได้กล่าว คาถาประพันธ์อื่นนี้อีกว่า

ธรรมที่ผู้มีมลทินทั้งหลายคิดกันแล้ว

ไม่บริสุทธิ ได้ปรากฏในชนชาวมคธ

ทั้งหลายมาก่อนแล้ว ขอพระองค์จงเปิด

อริยมรรค อันเป็นประตูพระนิพพานเถิด

ขอสัตว์ทั้งหลายจงได้ฟังธรรมที่พระองค์ผู้
ปราศจากมลทิน ตรัสรู้แล้วเถิด ข้าแต่
พระองค์ผู้มีเมตตา มีจักขุรอบคอบ ขอ
พระองค์ผู้ปราศจากความโศก จงเสด็จ
ขึ้นปัญญาปราสาทอันแล้วด้วยธรรม ทรง
พิจารณาประชุมชนผู้เคลื่อนกล่นด้วย
ความโศก อันชาติชราครอบงำแล้ว
เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีจักขุยืนอยู่บนยอด
ภูเขาหินล้วน พึงเห็นประชุมชนโดยรอบ
ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้กล้าทรงชนะ
สงคามแล้ว ผู้นำสัตว์ออกจากกันดารผู้
ไม่เป็นหนี้ ขอจงเสด็จลุกขึ้นเที่ยวไปใน
โลกเถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
ธรรมเถิด สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงจักมีอยู่.

สัตว์เปรียบด้วยดอกบัว ๓ เหล่า

[๕๑๑] คู่ก่อนราชกุมาร ครั้นอาตมภาพทราบทั่วว่าสัทัมบดีพรหม
อาราธนาและอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย จึงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ.
เมื่ออาตมภาพตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ก็ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสจตุรสุติใน
จักขุน้อยก็มี มีกิเลสจตุรสุติในจักขุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อน
ก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้
ได้ยากก็มี บางพวกมีปรกติเห็นโทษในปรโลกโดยเป็นภัยอยู่ก็มี. เปรียบเหมือน
ในกอบัวขาบ ในกอบัวหลวง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวขาบ ดอกบัวหลวง

หรือดอกบัวขาว ซึ่งเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ บางเหล่ายังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำ น้ำไม่ติด ฉันท. คุณก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ก็ฉันทันนั้น ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสจตุรติในจักขุน้อยก็มี มีกิเลสจตุรติในจักขุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะฟังสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี จะฟังสอนให้รู้ได้ยากก็มี บางพวกมีปรกติเห็นโทษในปรโลก โดยเป็นภัยอยู่ก็มี. คุณก่อนราชกุมารครั้งนั้น อาตมภาพได้กล่าวรับท้าวสหัมบดีพรหมด้วยคาถาว่า

คุณก่อนพรหม เราเปิดประตูมต-
นิพพานแล้ว เมื่อสัตว์ทั้งหลายผู้มีโสต
จงปล่อยศรัทธามาเถิด เราสำคัญว่าจะ
ลำบาก จึงไม่กล่าวธรรมอันคล่องแคล่ว
ประณีต ในมนุษย์ทั้งหลาย.

ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดโอกาสเพื่อจะแสดงธรรมแล้ว จึงอภิวาทอาตมภาพ ทำประทักษิณแล้ว หายไปในที่นั่นเอง.

ทรงปรารภปฐมเทศนา

[๕๑๒] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความดำริว่า เราพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน. ครั้นแล้ว อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า อาฬารดาบสกาลามโคตรนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาด มีเมฆามีกิเลสจตุรติในจักขุน้อยมานาน ถ้ากระไร เราพึงแสดงธรรมแก่อาฬารดาบสกาลามโคตรก่อนเถิด เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้โดยฉับพลัน. ที่นั่น เทวคาทั้งหลาย

เข้ามาหาอาตมภาพแล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาพารดาบส
กาลามโคตร ทำการละเสียเจ็ดวันแล้ว. และความรู้ความเห็นก็เกิดขึ้นแก่อาตม -
ภาพว่า อาพารดาบส กาลามโคตรทำการละเสียเจ็ดวันแล้ว. อาตมภาพได้มี
ความคิดเห็นว่า อาพารดาบส กาลามโคตรเป็นผู้เสื่อมใหญ่แล ก็ถ้าเธอพึงได้
ฟังธรรมนี้พึงรู้ทั่วถึงได้ฉับพลันทีเดียว. ครั้นแล้วอาตมภาพได้มีความดำริว่า
เราพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน แล้ว
อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า อุทกดาบสรามบุตรนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาด
มีเมธา มีกิลเลสจฺจุฑฺฒินจักขุญ้อยมานาน ถ้ากระไร เราพึงแสดงธรรมแก่
อุทกดาบสรามบุตรก่อนเถิด เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน. ที่นั่น เทวดา
ทั้งหลายเข้ามาหาอาตมภาพ แล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุทกดาบส
รามบุตรทำการละเสียแล้วเมื่อพลบค่านี่เอง. และความรู้ความเห็นก็เกิดขึ้นแก่
อาตมภาพว่า อุทกดาบสรามบุตร ทำการละเสียแล้วเมื่อพลบค่านี่เอง. อาตมภาพ
ได้มีความคิดเห็นว่า อุทกดาบสรามบุตรเป็นผู้เสื่อมใหญ่แล ก็ถ้าเธอพึงได้ฟัง
ธรรมนี้ ก็จักพึงรู้ทั่วถึงได้ฉับพลันทีเดียว. ครั้นแล้ว อาตมภาพได้มีความ
ดำริว่า เราพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้ฉับพลัน.
แล้วอาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่เรามาก บำรุง
เราผู้มีตนส่งไปแล้ว เพื่อความเพียร ถ้ากระไร เราพึงแสดงธรรมแก่ภิกษุ
ปัญจวัคคีย์ก่อนเถิด. แล้วอาตมภาพได้มีความดำริว่า เดียวนี้ภิกษุปัญจวัคคีย์
อยู่ที่ไหนหนอ. ก็ได้เห็นภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ป่าอิสิปตนมิกทายวัน ใกล้เมือง
พาราณสี ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์. ครั้นอาตมภาพอยู่ที่
ตำบลอรุเวลาตามควรแล้ว จึงได้หลีกจาริกไปทางเมืองพาราณสี.

[๕๑๓] คู่ก่อนราชกุมาร อุปกาชีวกได้พบอาตมภาพผู้เดินทางไกล
ที่ระหว่างแม่น้ำกยา และไม้โพธิ์ต่อกัน แล้วได้กล่าวกะอาตมภาพว่า คู่ก่อน

ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านพ่องไสนัก ผิพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวช
เฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาชอบท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร. คุณก่อน
ราชกุมาร เมื่ออุปกาชีวกกล่าวอย่างนี้แล้ว อาตมภาพได้กล่าวตอบอุปกาชีวก
ด้วยคาถาว่า

เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง เป็น
ผู้รู้ธรรมทั้งปวง อันค้นหาและทิจิไม่คิด
แล้วในธรรมทั้งปวง เป็นผู้ละธรรมทั้งปวง
น้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นค้นหาแล้ว รู้
แล้วด้วยปัญญาอันยิ่งเอง จะพึงเจาะจง
ใครเล่า อาจารย์ของเราไม่มี คนผู้เช่นกับ
ด้วยเราก็ไม่มี บุคคลผู้เปรียบด้วยเรา ไม่
มีในโลกกับทั้งเทวโลก เพราะเราเป็น
พระอรหันต์ในโลก เป็นศาสดา ไม่มี
ศาสดาอันยิ่งขึ้นไปกว่า เราผู้เดียวตรัสรู้
เองโดยชอบ เป็นผู้เย็น เป็นผู้ดับสนิทแล้ว
เราจะไปยังเมืองกาสิ เพื่อจะยังธรรมจักร
ให้เป็นไป เมื่อสัตว์โลกเป็นผู้มีผิด เราได้
ตีกลองประกาศอมตธรรมแล้ว.

อุปกาชีวกถามว่า คุณก่อนผู้มีอายุ ท่านปฎิญาณว่า ท่านเป็นพระอรหันต์
อนันตชินะ (ผู้ชนะไม่มีที่สิ้นสุด) ฉะนั้นหรือ.

อาตมภาพตอบว่า

ชนทั้งหลายผู้ถึงธรรมที่สิ้นตัณหา

เช่นเราแหละ ชื่อว่าเป็นผู้ชนะ บาปกรรม

ทั้งหลายอันเราชนะแล้ว เหตุอันนั้นแหละ

อุปกะ เราจึงว่า ผู้ชนะ.

ดูก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้แล้ว อุปกาชีวิต กล่าววา
ฟังเป็นให้พอเถิดท่าน สันติระยะแลบลิ้นแล้วหลีกไปคนละทาง.

เสด็จเข้าไปหาปัญจวัคคีย์

[๕๑๔] ครั้งนั้น อาตมภาพเที่ยวจาริกไปโดยลำดับ ได้เข้าไปหา
ภิกษุปัญจวัคคีย์ยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตเมืองพาราณสี. ดูก่อนราชกุมาร
ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้เห็นอาตมภาพกำลังมาแต่ไกลเที่ยว แล้วได้ตั้งกตีกาสนุญญา
กันไว้ว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระสมณโคดมพระองค์นี้ เป็นผู้มักมาก
คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก กำลังมาอยู่ เราทั้งหลายไม่
พึงกราบไหว้ ไม่พึงลูกรับ ไม่พึงรับบาตรและจีวร แต่พึงแต่งตั้งอาสนะไว้
ถ้าเธอปรารณาก็จักนั่ง. อาตมภาพเข้าไปใกล้ภิกษุปัญจวัคคีย์ ด้วยประการ
ใด ๆ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ไม่อาจจะตั้งอยู่ในกตีกาของตน ด้วยประการนั้น ๆ
บางรูปลูกรับอาตมภาพ รับบาตรและจีวร บางรูปปูลาดอาสนะ บางรูปตั้งน้ำ
ล้างเท้า แต่ยังร้องเรียกอาตมภาพโดยชื่อ และยังใช้คำว่า อาวุโส. เมื่อภิกษุ
ปัญจวัคคีย์กล่าวเช่นนั้น อานุภาพได้กล่าววา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย
อย่าร้องเรียกตถาคตโดยชื่อ และใช้คำว่าอาวุโสเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ท่านทั้งหลายจงเงี้ยวโสตกลงเถิด
เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราบรรลุแล้ว เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลาย

ปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนอยู่ ไม่ช้าเท่าไรก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีกรรมอันยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่. คุณก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสโคดม แม้ด้วยอิริยาบถนั้น ด้วยปฏิปทานั้น ด้วยทุกกรกิริยานั้น ท่านยังไม่ได้บรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสเลย ก็เดี๋ยวนี้ท่านเป็นคนมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก จักบรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสอย่างไรเล่า. เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวเช่นนี้แล้ว อาตมภาพได้กล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตไม่ได้เป็นคนมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเลย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ท่านทั้งหลายจงเงี้ยวโศตลงเถิด เราจักสั่งสอนอมตธรรมที่เราบรรลุแล้ว เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนอยู่ ไม่ช้าเท่าไรก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีกรรมอันยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่. คุณก่อนราชกุมาร แม้ครั้งที่สอง ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสโคดม แม้ด้วยอิริยาบถนั้น ด้วยปฏิปทานั้น ด้วยทุกกรกิริยานั้น ท่านยังไม่ได้บรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสเลย ก็เดี๋ยวนี้ ท่านเป็นผู้มักมาก คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก จักบรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสได้อย่างไรเล่า. คุณก่อนราชกุมาร แม้ครั้งที่สอง อาตมภาพก็ได้กล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตไม่ได้เป็นคนมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเลย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ท่านทั้งหลายจงเงี้ยวโศตลงเถิด เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราบรรลุแล้ว

เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนอยู่ ไม่ช้าเท่าไร ก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่. คุณก่อนนารายณ์ แม้ครั้งที่สาม ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสโคดม แม้ด้วยอิริยาบถนั้น ด้วยปฏิปทานั้น ด้วยทุกกรกิริยานั้น ท่านยังไม่ได้บรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมรียญาณทัสนวิเสสเลยก็เดี๋ยวนี้ ท่านเป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก จักบรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมรียญาณทัสนวิเสสได้อย่างไรเล่า. เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวเช่นนั้น อาตมาภาพได้กล่าวว่า ท่านทั้งหลายจำได้หรือไม่ว่า ในกาลก่อนแต่นี้ เราได้กล่าวคำเห็นปานนี้.

ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้ตอบว่า หามิได้ พระเจ้าข้า.

อาตมาภาพจึงได้กล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ท่านทั้งหลายจงเงี้ยวโศกลงเถิด เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เรابرบรรลุแล้ว เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนอยู่ ไม่ช้าเท่าไรก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่. ก่อนนารายณ์ อาตมาภาพสามารถให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ยินยอมแล้ว. วันหนึ่ง อาตมาภาพกล่าวสอนภิกษุแต่สองรูป ภิกษุสามรูปไปเที่ยววิณฑฆาต. ภิกษุสามรูปไปเที่ยววิณฑฆาตได้สิ่งใดมา ภิกษุทั้งหกรูปก็ยังอัดภาพให้เป็นไปด้วยสิ่งนั้น. อาตมาภาพกล่าวสอนภิกษุแต่สามรูป. ภิกษุสองรูปไปเที่ยววิณฑฆาต ได้สิ่งใดมา ภิกษุทั้งหกรูปก็ยังอัดภาพให้เป็นไปด้วยสิ่งนั้น. ครั้งนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์ที่อาตมาภาพกล่าวสอน ปราสาสนอยู่เช่นนี้ ไม่นานเลย ก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า

ที่กุกบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่.

[๕๑๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โภทราชกุมาร ได้ ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อภิกษุได้พระตถาคต เป็นผู้แนะนำโดยกาลนานเพียงไรหนอ จึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มี ธรรมอันยิ่งไปกว่าที่กุกบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า กูก่อนราชกุมาร ถ้ากระนั้น ในข้อนี้ อาตมภาพจักย้อนถามบพิตรก่อน บพิตรพึงตอบตามที่พอพระทัย บพิตรจัก ทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน บพิตรเป็นผู้ฉลาดในศิลปศาสตร์ คือ การขึ้น ช้าง การถือขอหรือ.

โภทราชกุมารทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า หม่อมฉันเป็นผู้ฉลาดใน ศิลปศาสตร์ คือการขึ้นช้าง การถือขอ.

[๕๑๖] กูก่อนราชกุมาร บพิตรจักทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน บุรุษพึงมาในเมืองนี้ด้วยคิดว่า โภทราชกุมารทรงรู้ศิลปศาสตร์ คือการขึ้นช้าง การถือขอ เราจักศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ในสำนัก โภทราชกุมารนั้น. แต่เขาไม่มีศรัทธา จะไม่พึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้มีศรัทธา พึงบรรลุ ๑ เขามีอาพาธมาก จะไม่พึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้มีอาพาธน้อยพึง บรรลุ ๑ เขาเป็นคนโง่เขลา มีมายา จะไม่พึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้ไม่โง่เขลา ไม่มีมายาพึงบรรลุ ๑ เขาเป็นผู้เกียจคร้าน จะไม่พึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้ ปรารภความเพียรพึงบรรลุ ๑ เขาเป็นผู้มีปัญญาทึบ จะไม่พึงบรรลุผลที่ บุคคลผู้มีปัญญาพึงบรรลุ ๑ กูก่อนราชกุมาร บพิตรจะทรงสำคัญความข้อนั้น

เป็นไฉน บุรุษนั้นควรจะศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ใน
สำนักของบพิตรบ้างหรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษนั้นแม้จะประกอบด้วยองค์เพียงองค์หนึ่ง
ก็ไม่ควรจะศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ในสำนักของหม่อม
ฉันจะป่วยกล่าวไปไยถึงครบองค์ห้าเล่า.

ตรัสถามถึงการขึ้นช้างเป็นต้น

[๕๑๗] ดูก่อนราชกุมาร บพิตรจักทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
บุรุษพึงมาในเมืองนี้ ด้วยคิดว่า โภชิตราชกุมาร ทรงรู้ศิลปศาสตร์ คือ การ
ขึ้นช้าง การถือขอ เราจักศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ใน
สำนักโภชิตราชกุมารนั้น. เขาเป็นผู้มีศรัทธา จะพึงบรรลุลผลเท่าที่บุคคลผู้มี
ศรัทธาพึงบรรลุล ๑ เขาเป็นผู้มีอาหารน้อยจะพึงบรรลุลผลเท่าที่บุคคลผู้มีอาหาร
น้อยพึงบรรลุล ๑ เขาเป็นผู้ไม่โง่โง่ด ไม่มีมายา จะพึงบรรลุลผลเท่าที่บุคคลผู้
ไม่โง่โง่ด ไม่มีมายา พึงบรรลุล ๑ เขาเป็นผู้ปรารถนาคความเพียร จะพึงบรรลุล-
ผลเท่าที่บุคคลผู้ปรารถนาคความเพียรพึงบรรลุล ๑ เขาเป็นผู้มีปัญญา จะพึงบรรลุล
ผลเท่าที่บุคคลผู้มีปัญญาพึงบรรลุล ๑. ดูก่อนราชกุมาร บพิตรจะทรงสำคัญ
ความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นควรจะศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การ
ถือขอ ในสำนักของบพิตรบ้างหรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษนั้นแม้ประกอบด้วยองค์เพียงองค์หนึ่ง ก็
ควรจะศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ในสำนักของหม่อมฉัน
ได้จะป่วยกล่าวไปไยถึงครบองค์ห้าเล่า.

องค์ของผู้มีความเพียร ๕

[๕๑๘] คุณก่อนราชกุมาร องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ เหล่านั้น ก็
นั้นนั่นเหมือนกัน องค์ภิกษุผู้มีความเพียร ๕ เป็นไฉน.

๑. คุณก่อนราชกุมาร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึนศรัทธา เธอพระ-
ปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จ
ไปได้แล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็น
ศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระ
ธรรม.

๒. เธอเป็นผู้มีอาพาธน้อย มิโรคเบาบาง ประกอบด้วยไพศาตุสำหรับ
ย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลางควรแก่ความเพียร.

๓. เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เปิดเผยตนตามความเป็นจริง ใน
พระศาสดาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ผู้เป็นวิญญูทั้งหลาย.

๔. เธอเป็นผู้ปรารถนาคความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรม
ให้เข้าถึงพร้อม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศล-
ธรรมทั้งหลาย.

๕. เธอเป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นความเกิด
และดับเป็นอริยะ สามารถชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ.

คุณก่อนราชกุมาร องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้แล. ภิกษุ
ผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้แล เมื่อได้ตถาคตเป็น
ผู้ออกแนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อัน ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุล-
บุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] เจ็ดปี. คุณก่อนราชกุมาร เจ็ดปี

จงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำพึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] หกปี... ห้าปี... สี่ปี... สามปี... สองปี... หนึ่งปี. คุณก่อนราชกุมาร หนึ่งปีจงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] เจ็ดเดือน. คุณก่อนราชกุมาร เจ็ดเดือนจงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่าที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] หกเดือน... ห้าเดือน... สี่เดือน... สามเดือน... สองเดือน... หนึ่งเดือน... ครึ่งเดือน. คุณก่อนราชกุมาร ครึ่งเดือนจงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] เจ็ดเดือนเจ็ดวัน. คุณก่อนราชกุมาร เจ็ดคืนเจ็ดวันจงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] หกคืนหกวัน... ห้าคืนห้าวัน... สี่คืนสี่วัน... สามคืนสามวัน... สอง

คืนสองวัน... หนึ่งคืนหนึ่งวัน. คุณก่อนราชกุมาร หนึ่งคืนหนึ่งวันจงยกไว้. ภิภษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิภษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคต เป็นผู้แนะนำ ตถาคตสั่งสอนในเวลาเย็น จักบรรลุคุณวิเศษได้ในเวลาเช้า ตถาคตสั่งสอนในเวลาเช้า จักบรรลุคุณวิเศษได้ในเวลาเย็น. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โภทธีราชกุมารได้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้ามีพระคุณ เป็นอัครรรย์ พระธรรมมีพระคุณเป็นอัครรรย์ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสดีแล้วเป็นอัครรรย์ เพราะภิภษุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนในเวลาเย็น จักบรรลุคุณวิเศษได้ในเวลาเช้า ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนในเวลาเช้า จักบรรลุคุณวิเศษได้ในเวลาเย็น.

[๕๑๕] เมื่อโภทธีราชกุมารตรัสอย่างนี้แล้ว มาณพัสัญชิกาบุตรได้ทูล โภทธีราชกุมารว่า ก็ท่านโภทธีราชกุมารองค์นี้ ทรงประกาศไว้ว่า พระพุทธเจ้ามี พระคุณเป็นอัครรรย์ พระธรรมมีพระคุณเป็นอัครรรย์ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว เป็นอัครรรย์อย่างนี้เท่านั้น ก็แต่ท่านหาได้ทรงถึงพระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้น พระธรรม และพระภิภษุสงฆ์ว่าเป็นสมณะไม่.

ว่าด้วยไตรสรณคมน์

[๕๒๐] โภทธีราชกุมารตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนสัจฉิกาบบุตร ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น คุณก่อนเพื่อนสัจฉิกาบบุตร ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น คุณก่อนสัจฉิกาบบุตรเรื่องนั้นเราได้ฟังมา ได้รับมาต่อหน้าเจ้าแม่ของเราแล้ว ก็ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี ครั้งนั้น เจ้าแม่ของเรากำลังทรงครรภ์ เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลูกคนอยู่ในครรภ์ของหม่อมฉันนี้

เป็นชายก็ตาม เป็นหญิงก็ตาม เขาย่อมถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำเขาว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป คู่ก่อนเพื่อนสัทธุงิภาบุตร ครั้งหนึ่ง พระผู้มีภาคเจ้าประทับอยู่ในป่าเกสกพามิคทายวันใกล้เมืองสูงสูมารคิระ ในภักคชนบทนี้แล ครั้งนั้น แม่นมอุ้มเราเข้าสะเอวพาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถวายบังคมแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โภชิตราชกุมารพระองค์นี้ ย่อมถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำ โภชิตราชกุมารนั้นว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป คู่ก่อนเพื่อนสัทธุงิภาบุตร เรานี้ย่อมถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ แม้ในครั้งที่สาม ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำ หม่อมฉันว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนั้นแล.

จบ โภชิตราชกุมารสูตร ที่ ๕

อรรถกถาโพธิราชกุมารสูตร

โพธิราชกุมารสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

ในสูตรนั้น บทว่า โภกนโท ความว่า ดอกปทุมท่านเรียกว่า โภกนท. ก็ปราสาทอันเป็นมงคลนั้น ท่านสร้างแสดงให้เหมือนดอกปทุมที่มองเห็นอยู่ เพราะฉะนั้น จึงถึงการนับว่า โภกนทปราสาท.

แผ่นดินไต่ขั้นแรก ท่านเรียกว่า **บันไดขั้นสุดท้าย** ในคำว่า ยาว **ปจฺฉิมโสปานกเพวรา** นี้. บทว่า **อทุทสา โข** ความว่า ผู้ที่ยืนอยู่ที่ซุ้มประตูนั้นแล เพื่อต้องการดู ก็เห็นแล้ว. บทว่า **ภควา ตฺถุหิ อโหสิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรำพึงอยู่ว่า พระราชกุมารทรงกระทำสักการะใหญ่นี้ เพื่อประสงค์อะไรหนอ จึงทรงทราบว่า ทรงกระทำเพราะปรารถนาพระโอรส. ก็พระราชกุมารนั้นไม่มีโอรสทรงปรารถนาพระโอรส ได้ยินว่า ชนทั้งหลาย กระทำอธิการ การกระทำที่ยิ่งใหญ่ แต่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงจะได้สิ่งดังที่ใจปรารถนา ดังนี้. พระองค์ทรงกระทำความปรารถนาว่า ถ้าเราจักได้บุตร **ไชริ** พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จักทรงเหยียบแผ่นดินฝ้าน้อยของเรา ถ้าเราจักไม่ได้ ก็จักไม่ทรงเหยียบ จึงรับสั่งให้ลาดผ้าไว้. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรำพึงว่า บุตรของพระราชานี้จักบังเกิดหรือไม่หนอ แล้วทรงเห็นว่า จักไม่บังเกิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า ได้ยินว่า ในปางก่อน พระราชานั้น ทรงอยู่ในเกาะแห่งหนึ่ง ทรงกินลูกนก ด้วยมีฉันทะเสมอกัน. ถ้าหากมาตุคามของพระองค์จะพึงมีจิตเป็นอย่างอื่น **ไชริ** ก็จะได้บุตร แต่คนทั้งสอง มีฉันทะเสมอกัน การทำบาปกรรมไว้ ฉะนั้น บุตรของเขาจึงไม่เกิด ดังนี้. แต่เมื่อ

เราเหยียบผ้า พระราชาภุมารก็จะถือเอาผิดได้ว่า เสียงเล่าลือกันในโลกว่า บุคคล ทำอริการแต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ย่อมจะได้สิ่งที่ตนปรารถนาแล้ว ๆ เราเองได้กระทำอริการเสียมากมายด้วย เราก็ไม่ได้บุตรด้วย คำเล่าลือนี้ไม่จริง. แม้พวกเดียรถีย์ทั้งหลายก็จะคิดเทียบว่า. ชื่อว่า สิ่งที่ไม่ควรทำของสมณะทั้งหลายไม่มี พวกสมณะเหยียบย่ำฝ้าน้อยเที่ยวไป ดังนี้. และเมื่อเหยียบไปในบัดนี้ ภิกษุเป็นอันมากเป็นผู้รู้จักของคนอื่น ภิกษุเหล่านั้น ทราบว่าควรก็จักเหยียบ ที่ทราบว่าจะไม่ควรก็จักไม่เหยียบ ก็ในอนาคตจักมีอุปนิสัยน้อยชนทั้งหลายจักไม่รู้อนาคต. เมื่อภิกษุเหล่านั้นเหยียบ ถ้าสิ่งที่เขาปรารถนา สำเร็จ ไชริ์ ข้อนั้นก็จักว่าเป็นความดี ถ้าไม่สำเร็จ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงปรารถนาจะเหยียบจึงทรงนิ่งเสีย ด้วยเหตุเหล่านี้ คือ พวกมนุษย์ จักมีความเดือดร้อนในภายหลังว่า แต่ก่อนบุคคลกระทำอริการแก่ภิกษุสงฆ์ ย่อมได้สิ่งที่ปรารถนาแล้ว ๆ การทำนั้น บัดนี้ หาได้ไม่ ภิกษุทั้งหลายที่ปฏิบัติบริบูรณ์ เห็นจะเป็นพวกภิกษุเหล่านั้น ภิกษุพวกนี้ ย่อมไม่อาจปฏิบัติให้สมบูรณ์ ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงเหยียบฝืนฝ้าน้อย.**^๑ แต่เมื่อภิกษุทั้งหลายไม่ก้าวล่วงบทบัญญัติ เพื่อความเป็นมงคล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงวางอนุบัญญัติเพื่อให้เหยียบได้ว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** **คฤหัสถ์ต้องการมงคลเราอนุญาตเพื่อความเป็นมงคล** **แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย** ดังนี้.^๒

บทว่า **ปจฺฉิมํ ชนตํ ตถาคโถ อปฺโลเกติ** ความว่าพระเถระกล่าวหมายเอาเหตุที่ ๓ ในบรรดาเหตุที่กล่าวแล้ว. ท่านกล่าวคำว่า **น โข สุโจนฺ สุจํ** เพราะเหตุไร. ท่านสำคัญอยู่ว่า **ชะรอยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า** ยังมีความสำคัญในกามสุขัลลิกานุโยค จึงไม่ทรงเหยียบ เพราะฉะนั้น แม้เรา ก็จักมีฉันทะเสมอ

๑. วิ. ๔/๒๖๗ ๗/๔๕

๒. วิ. ๔/๒๖๘ ๗/๔๕

ด้วยพระศาสดา ดังนี้ จึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า โสโข อหิ เป็นอาทิ
บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในมหาสังคจา* จนถึง ยาว รตฺติยา
ปจฺจุณฺเณ ยามะ. ต่อจากนั้น พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ในปาสาธาสิสุตฺร* ตั้ง
แต่ ปญฺจวคฺคฺชานํ อาสวคฺคฺชานํ.

บทว่า องฺกุสฺสคณฺเฑ สิปปุเป คิลปะของผู้อือขอ. บทว่า
กุสฺโ อหิ ความว่า เราเป็นผู้ฉลาด. ก็กุมารนี้ เรียนคิลปะในสำนักของ
ใคร. บิดาเรียนในสำนักของปู่ กุมารนี้ก็เรียนในสำนักบิดา.

ได้ยินมาว่า ในพระนครโกสัมพี พระราชาพระนามว่า ปรันตปะ
ทรงครองราชย์อยู่. พระราชมเหสีมีพระครรภ์แก่ทรงนั่งห่มผ้ากัมพลมีสีแดง
ผิงแดดอ่อนอยู่กับพระราชาที่ชายพระตำหนัก. มีนกหัสติลิงค์ตัวหนึ่ง สำคัญว่า
เป็นชิ้นเนื้อบินมาโฉบเอา (พระนาง) ไปทางอากาศ. พระนางเกรงว่านกจะ
ทิ้งพระองค์ลง จึงทรงเงิบเสียงเสียว. นกนั้นพาพระนางไปลงที่ค้ำคบไม้ ณ เจริง
เขาแห่งหนึ่ง. พระนางจึงทรมพระหัตถ์ทำเสียงดังขึ้น. นกก็ตกใจหนีไปแล้ว
พระนางก็คลอพระโอรสบนค้ำคบไม้ นั้นนั้นแล. เมื่อฝนตกลงมาในกลางคืน.
เวลายามสาม พระนางจึงเอาผ้ากัมพลห่มประทับนั่งอยู่. และในที่ไม้ไกลเชิงเขา
นั้น มีคาบสรูปหนึ่งอาศัยอยู่. ด้วยเสียงร้องของพระนางนั้น คาบสจึงมายัง
โคนไม้เมื่ออรุณขึ้น ถามพระนางถึงชาติ แล้วพาดบันไดให้นางลงมา พาไป
ยังที่อยู่ของตนให้ดื่มข้าวยาสุ. เพราะทารกถือเอาฤดูแห่งเมฆและฤดูแห่งภูเขา
เกิดแล้ว จึงตั้งชื่อว่า อูเทน. พระคาบสหาผลไม้มาเลี้ยงดูชนทั้ง ๒. วันหนึ่ง
พระนางกระทำการต้อนรับในเวลาคาบสกลับ แสดงมารยาของหญิงทำคาบสให้
ถึงศีลเภทแล้ว. เมื่อคนเหล่านั้นอยู่ร่วมกัน กาลเวลาก็ผ่านไป พระเจ้าปรันตปะ

๑. ม. ๑/๒๕๕ ๑๒/๒๓๔

๒. ม. ๑/๒๑๖ ๑๒/๒๓๑

สวรรคตแล้ว. ดาบสแห่งนคูนกัษัตริ์ในเวลาราตรีก็รู้ว่าพระราชาสวรรคต จึงถามว่า พระราชาของท่านสวรรคตแล้ว ต้องการจะให้บุตรของท่านอยู่ในที่นี้หรือ หรือจะให้ยกฉัตรในราชสมบัติของพระบิดา. พระนางจึงเล่าความเป็นมาทั้งหมดตั้งแต่ต้นมาแก่พระโอรสทราบ ว่า พระโอรสต้องการจะยกเสวตฉัตรของพระบิดา จึงบอกแก่ดาบส. ก็ดาบสรู้วิชาจับช้าง. ถามว่าวิชานั้นดาบสได้มาแต่ไหน. ตอบว่า ได้มาแต่สำนักท้าวสักกะ. ได้ยินว่า ในกาลก่อนท้าวสักกะเสด็จมาบำรุงดาบสนั้น ได้ถามว่า พระคุณเจ้าลำบากด้วยเรื่องอะไรบ้าง พระดาบสจึงทูลว่า มีอันตรายเกี่ยวกับช้าง. ท้าวสักกะจึงประทานวิชาจับช้างและพิณแก่ดาบสนั้น ตรัสสอนว่า เมื่อต้องการจะให้ช้างหนีจึงดีดสายนี้แล้วร้ายโศลกนี้ เมื่อมีความประสงค์จะให้ช้างมา ก็จงร้ายโศลกนี้ ดังนี้. ดาบสจึงสอนศิลาปะนั้นแก่กุมาร. พระกุมารนั้นขึ้นต้นไม้ไทรต้นหนึ่ง เมื่อช้างทั้งหลายมาแล้ว ก็ดีดพิณร้ายโศลก. ช้างทั้งหลายกลัวหนีไปแล้ว พระกุมารทราบอานุภาพของศิลาปะ วันรุ่งขึ้นจึงประกอบศิลาปะเรียกช้าง. ช้างที่เป็นจำฝูงก็มาน้อมคอเข้าไปใกล้. พระกุมารขึ้นคอช้างแล้วเลือกช้างหนุ่ม ๆ ที่พอจะรับได้ แล้ว ถือเอาผ้ากัมพลและพระธำมรงค์ไปไหว้มารดาบิดาออกไปโดยลำดับ เข้าไปยังหมู่บ้านนั้น ๆ รวบรวมคนบอกว่า เราเป็นโอรสของพระราชา ต้องการสมบัติจึงได้มา แล้วไปล้อมพระนครไว้แจ้งว่า เราเป็นโอรสของพระราชาขอท่านทั้งหลายจงมอบฉัตรแก่เรา เมื่อพวกเขาไม่เชื่อยุ่ ก็แสดงผ้ากัมพลและพระธำมรงค์ให้ดู. ได้ยกฉัตรขึ้นครองราชย์แล้ว. พระราชานั้นมีพระทัยใส่แต่ช้าง เมื่อเขาทูลว่าที่ตรงโน้นมีช้างงาม ก็ทรงเสด็จไปจับ. พระเจ้าจันทปะชโฆตทรงดำริว่า เราจักเรียนศิลาปะในสำนักของพระเจ้าอุเทนนั้น จึงรับสั่งให้ประกอบช้างไม้ขึ้น จัดให้ทหารนั่งอยู่ภายในช้างไม้นั้น พอพระราชานั้นเสด็จมาเพื่อทรงจับช้าง ก็ถูกจับได้ ส่งพระธิดาไปเพื่อเรียนศิลาปะจับช้างในสำนัก

ของพระราชา. พระองค์ได้สำเร็จสังวาสกันกับพระธิดานั้น แล้วพากันหนีไปยังพระนครของพระองค์. พระโพธิราชกุมารนี้ทรงเกิดในพระครรภ์ของพระธิดานั้น จึงได้เรียนศิลปะ (มนต์) ในสำนักของพระชนกของพระองค์.

บทว่า **ปธานियุกานิ** ความว่า ความเริ่มตั้ง ท่านเรียกว่า ปธานะ (ความเพียร). ความเพียรของภิกษุนี้มีอยู่ เหตุนี้ภิกษุนี้ ชื่อว่า ปธานิยะ ผู้มีความเพียร. องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร เหตุนี้ ชื่อว่า ปธานียังคะ. บทว่า **สทฺโธ** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศรัทธา. ก็ศรัทธานั้นมี ๔ ประการ คือ อากมนศรัทธา ๑ อธิคมนศรัทธา ๑ โอภักปนศรัทธา ๑ ปสาทศรัทธา ๑. ในบรรดาศรัทธา ๔ อย่างนั้น ความเชื่อต่อพระสัมพันธูปัญญาโพธิสัตว์ ชื่อว่า อากมนศรัทธา เพราะมาแล้วจำเดิมแต่ตั้งความปรารถนา. ชื่อว่า อธิคมนศรัทธา เพราะบรรลุแล้วด้วยการแทงตลอดแห่งพระอริยสาวกทั้งหลาย. ความปลงใจเชื่อโดยความไม่หวั่นไหวเมื่อเขากล่าวว่า **พทุโธ ฐมฺโม สงฺโฆ** ชื่อว่า โอภักปนศรัทธา. ความบังเกิดขึ้นแห่งความเลื่อมใส ชื่อว่า ปสาทศรัทธา. ในที่นี้ประสงค์เอาโอภักปนศรัทธา. บทว่า **โพธิ** ได้แก่ มัคคญาณ ๔. บุคคลย่อมเชื่อว่า พระตถาคตทรงแทงตลอดมัคคญาณ ๔ นั้นดีแล้ว. อนึ่ง คำนี้เป็นยอดแห่งเทศนาทีเดียว ก็ความเชื่อในพระรัตนะทั้ง ๓ ท่านประสงค์เอาแล้วด้วยองค์นี้. คือ ผู้ใดมีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเป็นต้น อย่างแรงกล้า ปธานวิริยะของผู้นี้ ย่อมสำเร็จ. บทว่า **อปฺปาพาโธ** ได้แก่ ความไม่มีโรค. บทว่า **อปฺปาตฺตฺโก** ได้แก่ ความไม่มีทุกข์. บทว่า **สมเวปากินิยา** ความว่ามีวิปากเสมอกัน. บทว่า **คหณิยา** ได้แก่ เตโชธาตุ อันเกิดแต่กรรม. บทว่า **นาตีสิตาย** **นาจฺจุญฺหาย** ความว่า ก็ผู้มีธาตุอันเย็นจัด ก็กลัวความเย็น ผู้มีธาตุร้อนจัด ก็กลัวความร้อน. ความเพียรของคนเหล่านั้นจะไม่สำเร็จ. จะสำเร็จแก่ผู้มีธาตุเป็นกลาง ๆ. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **มชฺฌิมาย**

ประธานกุขมาย. บทว่า **ยถาภูตํ อุตฺตानํ อาวิกตฺตา** ความว่า ประกาศโทษ
ใช้คุณของตนตามเป็นจริง. บทว่า **อุทฺยตุลคฺคามินิยา** ความว่า สามารถเพื่อ
จะถึง คือ จะกำหนดถึงความเกิดและความดับ. ด้วยคำนี้ท่านกล่าวถึง
อุทฺยัพพญาณอันกำหนดคัลักษณะ ๕๐. บทว่า **อริยา ยได้แก่บริสุทฺธิ์.** บทว่า
นิพฺเพชฺชิกาย ความว่า สามารถชำระรกของโลกรเป็นต้นได้ในกาลก่อน. บทว่า
สมฺมาทฺถุขกฺขยคฺคามินิยา ความว่า ให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ที่จะต้องทำให้
สิ้นนั้น เพราะละกิเลสทั้งหลายเสียได้ด้วยตนทั้งปวง. ด้วยบทเหล่านี้ทั้งหมด
ตรัสวิปัสสนาปัญญาอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้. จริงอยู่ ความเพียรย่อมนำ
สำเร็จแก่ผู้มีปัญญาธรรม. อนึ่ง ด้วยคำนี้พึงทราบว่ องค์แห่งภิกษุผู้มีความ
เพียรทั้งห้าเป็นโลกิยะเท่านั้น.

บทว่า **สายนฺนุสฺสิญฺ โส ปาโต วิเสสชฺคจฺจติ** สอนตอนเย็น บรรลุ
คุณวิเศษในตอนเช้า ความว่า เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคต ก็ปราสาสน พอรุ่ง
ขึ้นก็บรรลุคุณวิเศษ. คำว่า **ปาทมนฺนุสฺสิญฺ โส สายํ** ความว่า พอรุ่งขึ้น ก็
ปราสาสน ในเวลาพระอาทิตย์อัสดงคตก็บรรลุคุณวิเศษ. ก็แลพระเทศนา
นี้ท่านกล่าวด้วยสามารถแห่งในยบุคคล. จริงอยู่ ในยบุคคลแม้มีปัญญาธรรมก็
บรรลุอรหัตต์ได้โดย ๗ วัน. มีปัญญากล้าแข็ง โดยวันเดียว. พึงทราบคำที่
เหลือด้วยสามารถแห่งปัญญาพอกกลาง ๆ. บทว่า **อโห พุทฺโธ อโห ฌมฺโม**
อโห ฌมฺมสุตฺต สฺวาภฺชาตฺตา ความว่า เพราะ ภิกษุ ให้อาจารย์บอกกัมมัฏ-
ฐานในเวลาเช้า ในตอนเย็นบรรลุอรหัตต์ เพราะความที่ธรรมของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายมีคุณไฉน และเพราะความที่พระธรรมอันพระพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว
ฉะนั้น เมื่อจะสรรเสริญจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า **ยตฺร หิ นาม เป็นนิบาต**
ใช้ในอรรถว่า นามัสจรรย. บทว่า **กฺขจฺจิมติ** ได้แก่ สัตว์ที่ใกล้จุด. บทว่า
โย เม อโย ญฺญเต กฺขจฺจคฺโค ความว่า ก็สรรณะยอมเป็นอันถือเอาแล้วด้วย

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 140
อาการอย่างนี้หรือ. ยังไม่เป็นอันถือเอาแล้ว. ธรรมดาการถึงสรณะด้วยจิตตกะ
ยอมไม่มี. ส่วนการรักษายอมปรากฏเฉพาะแล้ว. ภายหลังมารดาบิดา ได้เตือน
กุมารนั้นให้ระลึกได้ว่า คุณก่อนลูก เมื่ออยู่ในครรภ์ก็ให้ถือเอาสรณะนั้น ดังนี้
เมื่อเวลาแก่ และพระกุมารนั้น ก็กำหนดได้แล้ว ยังสติให้เกิดขึ้นว่า เราเป็น
อุบาสกถึงสรณะแล้ว ดังนี้ ในกาลใด. ในกาลนั้น ย่อมชื่อว่า ถือสรณะ
แล้ว. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงตั้งทั้งนั้นและ

จบอรรถกถาโพธิราชกุมารสูตรที่ ๕

๖. อังคุลิมาลสูตร

[๕๒๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ก็สมัยนั้นแล ในแคว้นแคว้นของพระเจ้าปเสนทิโกศล มีโจรชื่อว่าองคุลิมาล เป็นคนหยาบช้ำ มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปกใจมั่นในการฆ่าดี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย. งามคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม่ให้เป็นบ้านบ้าง กระทำนิคมไม่ให้เป็นนิคมบ้าง กระทำชนบทไม่ให้เป็นชนบทบ้าง. เขาเข่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้.

ครั้งนั้นแล ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี ครั้นแล้วในเวลาปัจฉิมภัต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ทรงเก็บเสนาสนะ ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จดำเนินไปตามทางที่องคุลิมาลโจรชุมอยู่. พวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปลูสัตว์ พวกชวานาที่เดินมา ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดำเนินไปตามทางที่องคุลิมาลโจรชุมอยู่ ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่สมณะอย่าเดินไปทางนั้น ที่ทางนั้นมีโจรชื่อว่าองคุลิมาลเป็นคนหยาบช้ำ มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปกใจในการฆ่าดี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย งามคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม่ให้เป็นบ้านบ้าง กระทำนิคมไม่ให้เป็นนิคมบ้าง กระทำชนบทไม่ให้เป็นชนบทบ้าง เขาเข่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้ ข้าแต่สมณะ พวกบุรุษสิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี สี่สิบคนก็ดี ย่อมรวมเป็นพวกเดียวกันเดินทางนี้ แม้บุรุษผู้นั้นก็ยังถึงความพินาศ

เพราะมือขององคุลิมาลโจร เมื่อคนพวกนั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่ง ได้เสด็จไปแล้ว.

[๕๒๒] แม้ครั้งที่สอง พวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปศุสัตว์ พวกชาวนาที่เดินมา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่สมณะ อย่าเดินไปทางนั้น ที่ทางนั้นมีโจรชื่อว่าองคุลิมาล เป็นคนหยาบช้ำ มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปักใจในการฆ่าตี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย องคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม้ให้เป็นบ้านบ้าง กระทำนิคมไม้ให้เป็นนิคมบ้าง กระทำชนบทไม้ให้เป็นชนบทบ้าง เขาเข่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้ ข้าแต่สมณะ พวกบุรุษสิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี สี่สิบคนก็ดี ย่อมรวมเป็นพวกเดียวกันเดินทางนี้ ข้าแต่สมณะ แม้บุรุษพวกนั้นก็ถึงถึงความพินาศเพราะมือขององคุลิมาลโจร ดังนี้. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่ง ได้เสด็จไปแล้ว.

[๕๒๓] แม้ครั้งที่สาม พวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปศุสัตว์ พวกชาวนาที่เดินมา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่สมณะ อย่าเดินไปทางนั้น ที่ทางนั้นมีโจรชื่อว่าองคุลิมาล เป็นคนหยาบช้ำ มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปักใจในการฆ่าตี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย องคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม้ให้เป็นบ้านบ้าง กระทำนิคมไม้ให้เป็นนิคมบ้าง กระทำชนบทไม้ให้เป็นชนบทบ้าง เขาเข่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้ ข้าแต่สมณะ พวกบุรุษสิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี สี่สิบคนก็ดี ย่อมรวมเป็นพวกเดียวกันเดินทางนี้ ข้าแต่สมณะ แม้บุรุษพวกนั้นก็ถึงถึงความพินาศเพราะมือขององคุลิมาลโจร ดังนี้. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่ง ได้เสด็จไปแล้ว.

ทรงบันดาลอิทธิภัสซหาร

[๕๒๔] องคุลิมาโจรได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล. ครั้นแล้ว เขาได้มีความดำริว่า น้าอัศจรรย์จริงหนอ ไม่เคยมีเลย พวกบุรุษสิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี สี่สิบคนก็ดี. ก็ยังต้องรวมเป็นพวกเดียวกันเดินทางนี้ แม้บุรุษพวกนั้นยังถึงความพินาศเพราะมือเรา เออก็สมณะนี้ผู้เดียว ไม่มีเพื่อนชรอยจะมาข่ม ถ้ากระไร เราพึงปลงสมณะเสียจากชีวิตเถิด. ครั้งนั้น องคุลิมาลโจรถือดาบและโล่ผูกสอดแล่งธนู ติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไปทางพระปฤษฏางค์. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบันดาลอิทธิภัสซหาร โดยประการที่องคุลิมาลโจรจะวิ่งจนสุดกำลัง ก็ไม่อาจทันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จไปตามปกติ.

ครั้งนั้น องคุลิมาลโจรได้มีความดำริว่า น้าอัศจรรย์จริงหนอ ไม่เคยมีเลย ด้วยว่าเมื่อก่อน แม้ช้างกำลังวิ่ง ม้ากำลังวิ่ง รถกำลังแล่น เนื้อกำลังวิ่ง เราก็ยังวิ่งตามจับได้ แต่ที่เราวิ่งจนสุดกำลัง ยังไม่อาจทันสมณะนี้ซึ่งเดินไปตามปรกติดังนี้ จึงหยุดยืนกล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า จงหยุดก่อนสมณะ จงหยุดก่อนสมณะ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราหยุดแล้ว องคุลิมาล ท่านเล่า จงหยุดเถิด.

[๕๒๕] ครั้งนั้น องคุลิมาลโจรดำริว่า สมณสากยบุตรเหล่านั้น มักเป็นคนพูดจริง มีปฏิญญาจริง แต่สมณะรูปนี้เดินไปอยู่เที่ยว กลับพูดว่า เราหยุดแล้วองคุลิมาล ท่านเล่าจงหยุดเถิด ถ้ากระไร เราพึงถามสมณะรูปนี้เถิด. ครั้งนั้น องคุลิมาลโจรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถา ความว่า

ดูก่อนสมณะ ท่านกำลังเดินไป ยัง
กล่าวว่า เราหยุดแล้ว และท่านยังไม่หยุด
ยังกล่าวกะข้าพเจ้าผู้หยุดแล้วว่าไม่หยุด
ดูก่อนสมณะ ข้าพเจ้าขอถามเนื้อความนี้
กะท่าน ท่านหยุดแล้วเป็นอย่างไร ข้าพเจ้า
ยังไม่หยุดแล้วเป็นอย่างไร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนองคฺลิมาล เราวางอาชญาใน
สรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่าหยุดแล้วใน
กาลทุกเมื่อ ส่วนท่านไม่ดำรวมในสัตว์
ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าหยุด
แล้ว ท่านยังไม่หยุด.

องคฺลิมาล โจรทูลว่า

ดูก่อนสมณะ ท่านอันเทวดามนุษย์
บูชาแล้ว แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่มาถึง
ป่าใหญ่เพื่อจะสงเคราะห์ข้าพเจ้าสิ้นกาล-
นานหนอ ข้าพเจ้านั้นจักประพฤติละบาป
เพราะพึงคาถาอันประกอบด้วยธรรมของ
ท่าน องคฺลิมาลโจรกล่าวดังนี้แล้ว ได้ทิ้ง
ดาบและอาวุธลงในเหวลึกมีหน้าผาชัน
องคฺลิมาลโจรได้ถวายบังคมพระบาททั้งสอง
ของพระสุคต แล้วได้ทูลขอบรรพชากะ
พระสุคต ณ ที่นั่นเอง. ก็แลพระพุทฺธเจ้า

ผู้ทรงประกอบด้วยพระกรุณา ทรงแสวง-
หาคุณอันยิ่งใหญ่ เป็นศาสดาของโลกกับ
ทั้งเทวโลก ได้ตรัสระองคุณิมาลโจรใน
เวลานั้นว่า ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด อันนี้
แหละเป็นภิกษุภาวะขององคุณิมาลโจรนั้น
ดังนี้.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระองคุณิมาลเป็นปัจฉาสมณะ เสด็จ
จาริกไปทางพระนครสาวัตถี เสด็จจาริกไปโดยลำดับ เสด็จถึงพระนครสาวัตถี
แล้ว.

เสด็จเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า

[๕๒๖] ได้ยินว่า ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระ-
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ก็สมัยนั้น
หมู่มหาชนประชุมกันอยู่ที่ประตูประราชวังของพระเจ้าปเสนทิโกศล ส่งเสียง
อื้ออึงว่า ข้าแต่สมมติเทพ ในแคว้นแคว้นของพระองค์ มีโจรชื่อว่าองคุณิมาล
เป็นคนหยาบช้า มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปีกใจในการฆ่าดี ไม่มีความกรุณาใน
สัตว์ทั้งหลาย องคุณิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม่ให้เป็นบ้านข้าง กระทำนิคม
ไม่ให้เป็นนิคมข้าง กระทำชนบทไม่ให้เป็นชนบทข้าง เขาเข่นฆ่าพวกมนุษย์
แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้ ขอพระองค์จงกำจัดมันเสียเถิด.

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกจากพระนครสาวัตถี ด้วย
กระบวนม้าประมาณ ๕๐๐ เสด็จเข้าไปทางพระอารามแต่ยังวันทีเดียว เสด็จไป
ด้วยพระยานจนสุดภูมิประเทศที่ยานจะไปได้ เสด็จลงจากพระยานแล้ว ทรง

พระดำเนนด้วยพระบาทเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๒๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วว่า คุณก่อนมหาบพิตร พระเจ้าแผ่นดินนคร จอมเสนา ทรงพระนามว่า พิมพิสาร ทรงทำให้พระองค์ทรงขัดเคืองหรือหนอ หรือเจ้าลิจฉวี เมืองเวสาลี หรือว่าพระราชผู้เป็นปฏิปักษ์เหล่าอื่น.

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าแผ่นดินนคร จอมเสนาทรงพระนามว่า พิมพิสาร มิได้ทรงทำหม่อมฉันให้ขัดเคือง แม้เจ้าลิจฉวีเมืองเวสาลี ก็มิได้ทรงทำให้หม่อมฉันขัดเคือง แม้พระราชผู้เป็นปฏิปักษ์เหล่าอื่น ก็มิได้ทำให้หม่อมฉันขัดเคือง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญในแคว้นแคว้นของหม่อมฉัน มิโจรชื่อว่าองคฺฤมมาล เป็นคนหยาบซ้า มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปกใจในการฆ่าตี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย องคฺฤมมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม่ให้เป็นบ้านข้าง กระทำนิคมไม่ให้เป็นนิคมข้าง กระทำชนบทไม่ให้เป็นชนบทข้าง เขาเช่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อย เป็นพวงทรงไว้ หม่อมฉันจักกำจัดมันเสีย.

ภ. คุณก่อนมหाराช ถ้ามหาบพิตรพึงทอดพระเนตรองคฺฤมมาลผู้ปลงผม และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการพูดเท็จ จันถัดตาหารหนเดียว ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม มหาบพิตรจะพึงทรงกระทำอย่างไรกะเขา.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันพึงไหว้ พึงลูกรับ พึงเชื้อเชิญ ด้วยอาสนะ พึงบำรุงเข้าด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจฉัยเภสัช บริหารหรือพึงจัดการรักษาป้องกันคุ้มครองอย่างเป็นธรรม ข้าแต่พระองค์

ผู้เจริญ แต่องคฺลิมาลโจรนั้น เป็นคนทุศีล มีบาปกรรม จักมีความสำรวม ด้วยศีลเห็นปานนี้ แต่ที่ไหน.

[๕๒๘] ก็สมัยนั้น ท่านพระองคฺลิมาลนั่งอยู่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกพระหัตถ์เบื้องขวาขึ้นชี้ตรัส บอกพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า คุณอนมมหาบพิตร นั้นองคฺลิมาล. ลำดับนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีความกลัว ทรงหวาดหวั่น พระโสมชาติชูชันแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกลัว ทรงหวาดหวั่น มีพระโสมชาติชูชันแล้ว จึงได้ตรัสกะพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า อย่าทรงกลัวเลย มหาบพิตร อย่าทรงกลัวเลย มหาบพิตร ภัยแต่องคฺลิมาลนี้ไม่มีแก่มหาบพิตร. ครั้งนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงระงับความกลัว ความหวาดหวั่น หรือโสมชาติชูชันได้แล้ว จึงเสด็จเข้าไปหาท่านองคฺลิมาลถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านองคฺลิมาลว่า ท่านผู้เจริญ พระองคฺลิมาลผู้เป็นเจ้าของเรา.

ท่านพระองคฺลิมาลถวายพระพรว่า อย่างนั้น มหาบพิตร.

ป. บิดาของพระผู้เป็นเจ้ามีโคตรอย่างไร มารดาของพระผู้เป็นเจ้ามีโคตรอย่างไร.

อ. คุณอนมมหาบพิตร บิดาชื่อ คัคคะ มารดาชื่อ มันทานี.

ป. ท่านผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้าคัคคะมันทานีบุตร จงอภิรมย์เถิด ข้าพเจ้าจักทำความขวนขวาย เพื่อจิวร บิณฑบาต เสนาสนะและกิลานปัจฉัย-ภสัชบริวาร แก่พระผู้เป็นเจ้าคัคคะมันทานีบุตร.

ก็สมัยนั้น ท่านองคฺลิมาล ถือการอยู่ในป่าเป็นวัตร ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือผ้าสามผืนเป็นวัตร. ครั้งนั้น ท่านองคฺลิมาลได้ถวายพระพรพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า อย่าเลย มหาบพิตร ไตรจิวรของอาตมภาพบริบูรณ์แล้ว.

ทูลลากลับ

[๕๒๕] ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจึงประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำอัครรรยัณักไม่เคยมีมา ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบได้ซึ่งบุคคลที่ใคร ๆ ทรมานไม่ได้ ทรงยังบุคคลที่ใคร ๆ ให้สงบไม่ได้ ให้สงบได้ ทรงยังบุคคลที่ใคร ๆ ให้ดับไม่ได้ ให้ดับได้ เพราะว่าหม่อมฉันไม่สามารถจะทรมานผู้ใดได้ แม้ด้วยอาชญา แม้ด้วยศาสตรา ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบได้โดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอทูลลาไปในบัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรรมียะมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ขอมหาบพิตรจงทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จจากที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เสด็จหลีกไป.

[๕๓๐] ครั้งนั้น เวลาเช้า ท่านพระองคุลิมาลครองอันตราวาสกแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี. กำลังเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกอยู่ในพระนครสาวัตถี ได้เห็นสตรีคนหนึ่งมีครรภ์แก่หนัก ครั้นแล้วได้มีความดำริว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเสรำหมองหนอ สัตว์ทั้งหลายย่อมเสรำหมองหนอ ดังนี้. ครั้งนั้น ท่านพระองคุลิมาลเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี เวลาปัจฉิมากลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เวลาเช้า ข้าพระองค์ครองอันตราวาสกแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี กำลังเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกอยู่ในพระนคร

สาวัตถิ ได้เห็นสตรีคนหนึ่งมีครรภ์แก่หนัก ครั้นแล้วได้มีความดำริว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ ดังนี้.

[๕๓๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนองคุณิมาล ถ้าอย่างนั้น เธอจงเข้าไปหาสตรีนั้นแล้วกล่าวกะสตรีนั้นอย่างนี้ว่า คุณอนนึ่งหญิง ตั้งแต่เราเกิดมาแล้วจะได้รู้สีกว่าแก้งปลงสัตว์จากชีวิตหามิได้ ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอความสวัสดิจึงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิจึงมีแก่ครรภ์ของท่านเถิด.

ท่านพระองคุณิมาลกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อาการนั้น จักเป็นอันข้าพระองค์กล่าวเท็จทั้งรู้ว่าเป็นแน่ เพราะข้าพระองค์แก้งปลงสัตว์ เสียจากชีวิตเป็นอันมาก.

ภ. คุณก่อนองคุณิมาล ถ้าอย่างนั้น เธอจงเข้าไปหาสตรีนั้น แล้ว กล่าวกะสตรีนั้นอย่างนี้ว่า คุณอนนึ่งหญิง ตั้งแต่เราเกิดแล้วในอริยชาติ จะได้รู้สีกว่าแก้งปลงสัตว์เสียจากชีวิตหามิได้ ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอความสวัสดิจึงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิจึงมีแก่ครรภ์ของท่านเถิด.

พระองคุณิมาลทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เข้าไปหาหญิงนั้นถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะหญิงนั้นอย่างนี้ว่า คุณอนนึ่งหญิง ตั้งแต่เวลาที่ฉัน เกิดแล้วในอริยชาติ จะแก้งปลงสัตว์จากชีวิตทั้งรู้หามิได้ ด้วย สัจจวาจา นี้ ขอความสวัสดิจึงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิจึงมีแก่ครรภ์ ของท่านเถิด.

ครั้งนั้น ความสวัสดิได้มีแก่หญิง ความสวัสดิได้มีแก่ครรภ์ของหญิง แล้ว.

พระองคุณิมาลบรรลुพระอรหัตต

[๕๓๒] ครั้งนั้นท่านพระองคุณิมาล หลีกออกจากหมู่อยู่แต่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่ไม่นานนัก ก็กระทำให้แจ้ง

ซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่ ได้รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้วพรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มีดังนี้. ก็ท่านพระองค์คุณิมาลได้เป็นอรหันต์องค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

[๕๓๓] ครั้งนั้น เวลาเช้า ท่านพระองค์คุณิมาลนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี. ก็เวลานั้นก่อนคืน... ท่อนไม้... ก่อนกรวดที่บุคคลขว้างไปแม้โดยทางอื่นก็มาตกลงที่กายของท่านพระองค์คุณิมาล. ท่านพระองค์คุณิมาลศีรษะแตก โลหิตไหล บาตรก็แตก ผ้าสังฆาฏิกี่ฉีกขาด เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอพระเนตร ท่านพระองค์คุณิมาลเดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านพระองค์คุณิมาลว่า เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอได้เสวยผลกรรมซึ่งเป็นเหตุจะให้เธอพึงหมกหมม้อยู่ในนรกตลอดปีเป็นอันมาก ตลอดร้อยปีเป็นอันมาก ตลอดพันปีเป็นอันมาก ในปัจจุบันนี้เท่านั้น.

พระองค์คุณิมาลอุทาน

[๕๓๔] ครั้งนั้น ท่านพระองค์คุณิมาลไปในที่ลับเร้นอยู่ เสวยวิมุตติสุข เปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

ผู้ใด เมื่อก่อนประมาท ภายหลัง
ผู้นั้นไม่ประมาท เขาย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง
ดังพระจันทร์ซึ่งพ้นแล้วจากเมฆ ฉะนั้น
ผู้ใดทำกรรมอันเป็นบาปแล้ว ย่อมปิดเสีย
ไปด้วยกุศล ผู้นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง

ดูจพระจันทร์ซึ่งพ้นแล้วจากเมฆ ฉะนั้น
ภิกษุใดแล ยังเป็นหนุ่ม ย่อมชวนชวายน
ในพระพุทธศาสนา ภิกษุนั้นย่อมยังโลกนี้
ให้สว่าง ดูจพระจันทร์ซึ่งพ้นแล้วจากเมฆ
ฉะนั้น.

ขอศัตรูทั้งหลายของเราจงพึงธรรม
กถาเถิด ขอศัตรูทั้งหลายของเราจงชวน-
ชวายนในพระพุทธศาสนาเถิด อมนุษย์
ทั้งหลายที่เป็นศัตรูของเรา จงคบสัตบุรุษ
ผู้ชวนให้ถือธรรมเถิด.

ขอจงคบความผ่องแผ้ว คือ ขันติ
ความ สรรเสริญ คือ เมตตาเถิดขอจงพึง
ธรรมตามกาล และจงกระทำตามธรรมนั้น
เถิด ผู้ที่เป็นศัตรุนั้น ไม่พึงเบียดเบียนเรา
หรือใคร ๆ อื่นนั้นเลย ผู้ถึงความสงบ
อย่างยิ่งแล้วพึงรักษาไว้ซึ่งสัตว์ที่สะดุ้งและ
ที่มั่นคง

คนทนน้ำย่อมชักนำไปได้ ช่างศร
ย่อมตัดลูกศรได้ ช่างถากย่อมถากไม้ได้
ฉันทใด บัณฑิตทั้งหลายย่อมทรมาณตนได้
ฉันทนั้น

คนบางพวกย่อมฝึกสัตว์ ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยขอบ้าง ด้วยเส้บ้าง เราเป็นผู้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกแล้วโดยไม่ต้องใช้อาชาญาไม่ต้องใช้ศาสตรา เมื่อก่อนเรามีชื่อว่าหิงสกะ แต่ยังเบียดเบียนสัตว์อยู่ วันนิเรามีชื่อตรงความจริงเราไม่เบียดเบียนใคร ๆ เลย เมื่อก่อนเราเป็นโจรปรากฏชื่อว่าองคฺติมาล ถูกกิเลสดุจห้วงน้ำใหญ่พัดไป มาถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะแล้ว เมื่อก่อนเรามีมือเปื้อนเลือด ปรากฏชื่อว่า องคฺติมาล ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ จึงถอนศัณหาอันจะนำไปสู่ภพเสียได้ เรากระทำความดีให้ถึงทุกติ เช่นนั้นไว้มาก อันวิบากของกรรมถูกต้องแล้ว เป็นผู้ไม่มีหนี้ บริโภคโภชนะ พวกชนที่เป็นพาลทรมานปัญญา ย่อมประกอบตามซึ่งความประมาท ส่วนนักปราชญ์ทั้งหลาย ย่อมรักษาความไม่ประมาทไว้ เหมือนทรัพย์อันประเสริฐ ฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงอย่าประกอบตามซึ่งความประมาท อย่าประกอบตามความซัดเซมด้วยสามารถความยินดีในกาม เพราะว่ามีผู้ไม่ประมาทแล้ว เฝงอยู่ ย่อมถึงความสุขอัน

ไพบูลย์ การที่เราไปสู่พระพุทธศาสนานี้
นั้นเป็นการมาดีแล้วไม่ปราศจากประโยชน์
ไม่เป็นการคิดผิด บรรดาธรรมที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงจำแนกไว้ดีแล้ว เราก็ได้
เข้าถึงธรรมอันประเสริฐสุดแล้ว (นิพพาน)
การที่เราได้เข้าถึงธรรมอันประเสริฐสุดนี้
นั้น เป็นการถึงดีแล้ว ไม่ปราศจาก
ประโยชน์ ไม่เป็นการคิดผิด วิชา ๓
เราบรรลุแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำแล้วดังนี้.

จบ อังคุลิมาลสูตรที่ ๖

อรรถกถาอังคุตตร

อังคุตตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

ถามว่า ในพระสุตตรนั้น คำว่า ทรงระเบียบแห่งนี้ว่ามี ทรงไว้เพราะเหตุไร. ตอบว่าทรงไว้ตามคำของอาจารย์. ในข้อนั้น มีอนุப்புฬกถาคังต่อไปนี้.

ได้ยินว่า พระองคุติมาลนี้ ได้ถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางพราหมณีชื่อ มันทานี แห่งปุโรหิตของพระเจ้าโกศล. นางพราหมณีได้คลอดบุตรออกในเวลากลางคืน. ในเวลาที่อังคุติมาลนั้นคลอดออกจากครรภ์มารดา อวูฐทั้งหลายในนครทั้งสิ้นช่วงชิงตัวขึ้น. แม้พระแสงที่เป็นมงคลของพระราชามักระทั่งฝักดาบ ที่อยู่ในห้องพระบรมมอันเป็นศิริรุ่งเรือง. พราหมณ์จึงลุกออกมา แหวนคูดานักยศ ก็รู้ว่าบุตรเกิดโดยดาวฤกษ์โจร จึงเข้าเฝ้าพระราชาทูลถามถึงความบรมมอัน เป็นสุข.

พระราชตรัสว่า ท่านอาจารย์ เราจะนอนเป็นสุขอยู่ได้แต่ไหน อวูฐที่เป็นมงคลของเราส่องแสงรุ่งเรือง เห็นจะมีอันตรายแก่รัฐหรือแก่ชีวิต. ปุโรหิตทูลว่า ข้าแต่มหाराช อย่าทรงกลัวเลย กุมารเกิดแล้วในเรือนของหม่อนฉัน อวูฐทั้งหลายมิใช่จะรุ่งเรืองด้วยอำนาจของกุมารนั้น. จักมีเหตุอะไร ท่านอาจารย์. ข้าแต่พระมหाराชเจ้า เขาจักเป็นโจร เขาจะเป็นโจรคนเดียวหรือว่าจะเป็นโจรประทุษร้ายราชสมบัติ. เขาจะเป็นโจรธรรมดาคนเดียวพะยะค่ะ. ก็แลปุโรหิตครั้นทูลอย่างนั้นแล้ว เพื่อจะเอาพระทัยพระราชาก็ทูลว่า จงมามันเสียเถอะ พระเจ้าค่ะ. พระราชา. เป็นโจรธรรมดาคนเดียว จักทำอะไรได้ เหมือนรวงข้าวสาธิตรวงเดียว ในนาตั้งพันกรีศ จงบำรุงเขาไว้เถอะ. เมื่อจะตั้งชื่อกุมารนั้น สิ่งของเหล่านี้คือ ฝักดาบอันเป็นมงคลที่วางไว้

ณ ที่นอน ลูกศรที่วางไว้ที่มุม มีคนน้อยสำหรับตัดข้าวตาลซึ่งวางไว้ในปุยฝ้ายต่างโพล่งขึ้นส่องแสงแต่ไม่เบียดเบียนกัน ฉะนั้น จึงตั้งชื่อว่า อหิงสกะ. พอเวลาจะให้เรียนศิลปะก็ส่งเขาไปยังเมืองตักกสิลา. อหิงสกะกุมารนั้น เป็นขันหมันเตวาสิก เริ่มเรียนศิลปะแล้ว. เป็นคนถึงพร้อมด้วยวัตร ตั้งใจคอยรับใช้ประพฤติเป็นที่พอใจ พุดจาไพเราะ. ส่วนอันเตวาสิกที่เหลือ เป็นอันเตวาสิกภายนอก. อันเตวาสิกเหล่านั้น นั่งปรึกษากันว่า จำเดิมแต่เวลาที่อหิงสกะมาพบมา พวกเราไม่ปรากฏเลย เราจะทำลายเขาได้อย่างไร จะพูดว่าเป็นคนโง่ ก็พูดไม่ได้ เพราะมีปัญญายิ่งกว่าทุกคน จะว่ามีวัตรไม่ดีก็ไม่อาจพูด เพราะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร จะว่ามีชาติต่ำ ก็พูดไม่ได้ เพราะสมบูรณ์ด้วยชาติ พวกเราจักทำอย่างไรกัน ขณะนั้นปรึกษากับคนมีความคิดเฉียบแหลมคนหนึ่งว่า เราจะกระทำช่องของอาจารย์ทำลายเขาเสีย แบ่งเป็นสามพวก พวกแรกต่างคนต่างเข้าไปหาอาจารย์ให้แล้วยืนอยู่. อาจารย์ถามว่า อะไรพ่อ. ก็บอกว่าพวกกระผมได้ฟังเรื่องหนึ่งในเรื่องนี้. เมื่ออาจารย์ถามว่า อะไรพ่อ. ก็กล่าวว่า พวกเราทราบว่ อหิงสกะมาจะประทุษร้ายระหว่างท่านอาจารย์. อาจารย์จึงก็ตะคอกไล่ออกมาว่า ออกไป เจ้าถ่อย เจ้าอย่าทำลายบุตรของเราในระหว่างเราเสียเลย. ต่อแต่นั้น ก็ไปอีกพวกหนึ่ง แต่นั้น ก็อีกพวกหนึ่ง ทั้งสามพวกมากล่าวทำนองเดียวกัน แล้วก็กล่าวว่า เมื่ออาจารย์ไม่เชื่อพวกข้าพเจ้า ก็จงใคร่ครวญรู้เอาเองเถิด ดังนี้. ท่านอาจารย์เห็นศิษย์ทั้งหลายกล่าวว่าด้วยความห่วงใย จึงตัดสินใจว่า เห็นจะมีความจริง จึงคิดว่า เราจะฆ่ามันเสีย.

ต่อไปจึงคิดอีกว่า ถ้าเราฆ่ามัน ใคร ๆ ที่คิดว่าท่านอาจารย์ทิสปาโมกษ์ ยังโทษให้เกิดขึ้นในมาณพผู้มาเรียนศิลปะยังสำนักของตนแล้ว ปลงชีวิตเสีย ดังนี้ ก็จักไม่มาเพื่อเล่าเรียนศิลปะอีก ด้วยอาการอย่างนี้ เราก็จะเสื่อมลาภ อยากระนั้นเลย เราจะบอกมันว่า ยังมีคำสำหรับศิลปะ วิชา ขึ้น

สุดท้ายอยู่ แล้วกล่าวว่า เจ้าจะต้องฆ่าคนให้ได้พันคน ในเรื่องนี้
เจ้าจะเป็นผู้เดียวลุกขึ้น ฆ่าเขาให้ได้ครบพัน. ที่นั่นอาจารย์จึงกล่าว
กะอหิงสกุมารว่า มาเถอะพ่อ เจ้าจงฆ่าให้ได้พันคน เมื่อทำได้เช่นนี้ ก็จัก
เป็นอันกระทำอุปการะแก่ศีลปะ การบูชาครู ดังนี้. อหิงสกุมารจึงกล่าวว่า
ข้าแต่ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลที่ไม่เบียดเบียน ข้าพเจ้าไม่อาจทำเช่น
นั้น. ศีลปะที่ไม่ได้ค่าบูชาครูก็จะไม่ให้ผลนะพ่อ. อหิงสกุมารนั้นจึงถือ
อาวุธ ๕ ประการ ให้อาจารย์เข้าสู่ดงยี่น ณ ที่คนจะเข้าไปสู่ดงบ้าง ที่ตรง
กลางดงบ้าง ตรงที่ที่คนจะออกจากดงบ้าง ฆ่าคนเสียเป็นอันมาก. ก็ไม่ถือเอา
ผ้าหรือผ้าโพกศีรษะ กระทำเพียงกำหนดว่า ๑,๒, ดังนี้เดินไป แม้การนับก็
กำหนดไม่ได้. แต่โดยธรรมชาติอหิงสกุมารนี้ เป็นคนมีปัญญา แต่จิตใจไม่
ดำรงอยู่ได้ เพราะปาณาติบาต ฉะนั้น จึงกำหนดแม้การนับไม่ได้ตามลำดับ.
เขาตัดนิ้วได้หนึ่ง ๆ ก็เก็บไว้. ในที่ที่เก็บไว้ นิ้วมือก็เสียหายไป. ต่อแต่นั้น
จึงร้อยทำเป็นมัลย์นิ้วมือคล้องคอไว้. ด้วยเหตุนั้นแล เขาจึงปรากฏชื่อว่า
องคุลิมาล. องคุลิมาลนั้นท่องเที่ยวไปยังป่าทั้งสิ้นจนไม่มีใครสามารถไปป่าเพื่อ
หาฟันเป็นต้น. ในตอนกลางคืนก็เข้ามายังภายในบ้านเอาเท้าถีบประตู. แต่มัน
ก็ฆ่าคนที่นอนนั้นแหละกำหนดว่า ๑,๑, เดินไป. บ้านก็ร่นถอยไปตั้งในนิคม.
นิคมก็ร่นถอยไปตั้งอยู่ในเมือง. พวกมนุษย์ที่ทั้งบ้านเรือนจูงลูกเดินทางมาล้อม
พระนครสาวัตถิ เป็นระยะทางถึงสามโยชน์ ตั้งค่ายพักประชุมกันที่ลานหลวง
ต่างคร่ำครวญกล่าวกันว่า ข้าแต่สมมติเทพ ในแคว้นแคว้นของพระองค์ มีโจรชื่อ
องคุลิมาลเป็นต้น. ในลำดับนั้น พรานหนึ่งชื่อว่า โจรองคุลิมาลนั้นจักเป็นบุตร
ของเรา จึงกล่าวกะนางพรานหนึ่งว่า แนะนางผู้เจริญ เกิดโจรชื่อองคุลิมาลขึ้น
แล้ว โจรนั้นไม่ใช่ใครอื่น คืออหิงสกุมารลูกของเจ้า บัดนี้ พระราชาจักเสด็จ
ออกไปจับเขา เราควรจะทำอย่างไร. นางพรานหนึ่งพูดว่า นายท่านไปเถอะ จง

ไปพาลูกของเรามา. พรหมณ์พูดว่า แน่ นางผู้เจริญ ฉันไม่กล้าไป เพราะไม่ควรวางใจในคน ๔ จำพวก คือโจรที่เป็นเพื่อนเก่าของเรา ก็ไม่ควรไว้ใจ เพื่อนฝูงที่เคยมีสนทนามิตรกันมาก่อนของเราก็ไม่ควรไว้ใจ พระราชาก็ไม่ควรไว้ใจว่า นับถือเรา. หญิงก็ไม่ควรไว้ใจว่านับอยู่ในเครือญาติของเรา แต่หัวใจของแม่เป็นหัวใจที่อ่อน ฉะนั้น นางพรหมณ์จึงกล่าวว่า ฉันจะไปพาลูกของฉันมา ดังนี้ ออกไปแล้ว.

และในวันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาปัจจุสมย์ใกล้รุ่ง ทรงเห็นองคุลิมาล จึงทรงพระดำริว่า เมื่อเราไปจักเป็นความสวัสดิแก่เธอ ผู้ที่อยู่ในป่าอันหาบ้านมิได้ ครั้นได้ฟังคาถาอันประกอบด้วยบท ๔ ออกบวชในสำนักของเราแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งอภิญญา ๖ ถ้าเราไม่ไป เธอจะผิดในมารดา จักเป็นผู้อันใคร ๆ ยกขึ้นไม่ได้ เราจักการทำความสงเคราะห์เธอ ดังนี้แล้ว ทรงนั่งเวลาเช้าแล้วเข้าไปเพื่อบิณฑบาต ทรงกระทำภักตกิจเสร็จแล้ว ประสงค์จะสงเคราะห์เธอ จึงเสด็จออกไปจากวิหาร. เพื่อจะแสดงความข้อนี้อ ท่านจึงกล่าวว่า "อด โข ภควา" ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า สงฺคริตฺวา สงฺคริตฺวา ความว่า เป็นพวกๆ คอยสังเกต. บทว่า หุตฺตตฺถํ อจฺจนฺติ ความว่า ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ในมือ คือ พินาศไป. ถามว่า ก็คนเหล่านั้น จำพระผู้มีพระภาคเจ้าได้แล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า จำไม่ได้ หรือ? ตอบว่า จำไม่ได้. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าจำแลงเพศ เสด็จไปเพียงพระองค์เดียว. ในสมัยนั้น แม้โจรหงุดหงิดใจเพราะบริโภคอย่างฝืดเคือง และนอนลำบากมาเป็นเวลานาน. อนึ่ง พวกมนุษย์ถูกโจรองคุลิมาลฆ่าไปเท่าไร. ถูกฆ่าไป ๕๕๕ คนแล้ว. ก็โจรนั้นมีความสำคัญว่า เดียวนี้ได้อีกคนเดียวก็จะครบพัน ตั้งใจว่า เห็นผู้ใดก่อนก็จะฆ่าผู้นั้น ให้เต็มจำนวนกระทำอุปจาระแก่ศีลปะ (บุษาครุ) โคนผมและหนวดแล้วอาบน้ำ ผัดเปลี่ยนผ้าไปเห็นมารดาบิดา ดังนี้

จึงออกจากกลางคางมาสู่ปากคาง ยืนอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว. เพื่อจะแสดงความข้อนี้อันนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "อทุทสา โข" ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า อิทฺฐาภิสฺสขาริ อภิสฺสขารลลิตฺติ ความว่า ทรงบันดาลให้เป็นเหมือนแผ่นดินใหญ่มีคลื่นตั้งขึ้น แล้วทรงเหยียบอยู่อีกด้านหนึ่ง เกลียวในภายในออกมา. องค์กริมมาทังเครื่องขัดถูกลุกละเอียด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเนินใหญ่อยู่ข้างหน้าแล้วพระองค์อยู่ตรงกลาง โจรอยู่ริมสุด. องค์กริมมาทณฺเฑนํคิดว่า เราจักทันจับได้ในบัดนี้ จึงรีบแล่นไปด้วยสรรพกำลัง. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอยู่ริมสุดของเนิน โจรอยู่ตรงกลาง เขารีบแล่นมาโดยเร็ว คิดว่า ทันจับได้ตรงนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงบันดาลเหมือนหรือแผ่นดินไหวข้างหน้าเขาเสีย. โดยทำนองนี้ สิ้นทางไปถึงสามโยชน์. โจรเหน้อยน้ำลายในปากแห้ง เหงื่อไหลออกจากรักแร้. ครั้งนี้ได้มีความคิดดังนี้แก่เขาว่า น่าอัศจรรย์นักหนอ ท่านผู้เจริญ.

บทว่า มลฺกปิ ความว่า เนื้อโชนยังจับได้. ในตอนที่หิวก็จับเอามาเป็นอาหารได้. ได้ยินว่า โจรนั้น เกาะที่พุ่มไม้แห่งหนึ่งให้เนื้อลุกขึ้นหนีไป. ต่อนั้นก็ติดตามเนื้อได้ตั้งใจปรารถนาแล้วปึงเกี่ยวกิน. บทว่า ปุจฺเจยฺย ความว่า ท่านผู้นี้กำลังเดินไปอยู่เที่ยว (ก็ว่า) หยุดแล้ว ส่วนตัวเราหยุดอยู่แล้วก็ว่าไม่หยุด ด้วยเหตุใด ทำโชนหนอ เราจะฟังถามเหตุนั้น ๆ กะสมณะนี้. บทว่า นิชฺชาย ความว่า แม้อาชาญาใดอันบุคคลพึงให้เป็นไปในสัตว์ทั้งหลายเพื่อเบียดเบียน เราวางอาชญาอันนั้น คือ นำออกเสีย พิจารณาด้วยเมตตา ขันติ ประพฤติไปในสาราณียธรรมทั้งหลายด้วย อวิหิงสา. บทว่า ตุมมฺภฺจฺจิตฺติ ความว่า เมื่อท่านฆ่าสัตว์มีประมาณพันหนึ่งนี้ เพราะไม่มีความสำรวมในสัตว์ มีปาณะทั้งหลาย เมตตาก็ดี ขันติก็ดี ปฏิสังขารก็ดี อวิหิงสาก็ดี สาราณียธรรม

ก็ดี ของท่านจึงไม่มี ฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า ยังไม่หยุด. มีคำอธิบายว่า แม้ถึงหยุดแล้วด้วยอิริยาบถในขณะนี้ ท่านก็จักเล่นไปในนรก คือจักเล่นไปในกำหนดดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย หรือในอสุรกาย. ในลำดับนั้น โจรคิดว่า การบรรลือสีหนาทนี่ใหญ่ การบรรลืออันใหญ่นี้จักเป็นของผู้อื่นไปมิได้ การบรรลือนี้ต้องเป็นของพระสมณเจ้าพระนามว่า สิทธัตถะ ผู้โอรสแห่งพระนางมหามายา เราเห็นจะเป็นผู้อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุคมกล้า ทรงเห็นแล้วหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาเพื่อทำการสงเคราะห์แก่เรา ดังนี้ จึงกล่าววา
จิรสุตฺตํ วต เม ดังนี้เป็นอาทิ.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มhitto** ความว่า อันเทวดาและมนุษย์เป็นต้นบูชาแล้วด้วยการบูชาด้วยปัจจัย ๔. บทว่า **ปจฺจุปาติ** ความว่า ทรงดำเนินมาสู่ป่าใหญ่นี้เพื่อจะสงเคราะห์เราโดยล่วงกาลนานนัก. คำว่า **ปชฺหิสฺสุตฺตํ ปาปี** ความว่า ข้าพระองค์จักละบาป. บทว่า **อิฏฺเฐว** แปลว่า กล่าวอย่างนี้แล้วเทียว. บทว่า **อาวูธํ** ได้แก่อาวูธ ๕ ประการ บทว่า **โสพฺพะ** คือที่ขาดไปข้างเดียว. บทว่า **ปปาเต** ได้แก่ ขาดข้างหนึ่ง. บทว่า **นรเก** คือที่ที่แต่กระแหง. อนึ่ง ในที่นี้ ท่านกล่าวถึงป่าเท่านั้น ด้วยบททั้งสามนี้. บทว่า **อวกิริ** ได้แก่ ชัดไป คือ ทิ้งไปแล้ว. บทว่า **ตเมหิ ภิก ขุหิ ตทา อโวจ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะยังอังคฺลิมาลนี้ให้บวชก็ไม่มิกิจในการแสวงหาว่า จักได้มีคณ้อยที่ไหน จักได้บาตรจีวรที่ไหน ดังนี้. อนึ่ง ทรงตรวจธรรม. ที่นั้นก็ทรงทราบวา องคฺลิมาลนั้น ได้เคยถวายภัณฑะ คือ บริหารแปด แก่ท่านผู้มีศีลในปางก่อน จึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา ตรัสว่า.

เอหิ ภิกขุ สุวาग्ขาโต ธมฺโม จร พุรฺหมจฺริยํ สมฺมาทฺถุขสฺส

อนฺตฺทริยา เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด ดังนี้. องคฺลิมาลนั้นได้เฉพาะ

ซึ่งบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ พร้อมกับพระดำรัสนั้นเทียว. ในทันใดนั้นเพศกฤหัสถ์ของท่านอันตรธานไป สมณเพศปรากฏแล้ว.

บริวาร ๘ ดังที่กล่าวไว้ดังนี้ว่า

ไตรจีวร บาตร มีด เข็ม

ประคดเอว รวมเป็น ๘ กับ

ผ้ากรองน้ำ สมควรแก่ภิกษุผู้

ประกอบความเพียรแล้ว ดังนี้

เป็นของจำเป็นสำหรับตัว บังเกิดขึ้นแล้ว. คำว่า **เอเสว ตสฺส อหุ ภิกฺขุ-
ภาโว** ความว่า ความเป็นเอหิภิกขุ นี้ ได้เป็นภิกษุภาวะที่เข้าถึงพร้อมแก่
พระองค์คูณิยาลนั้น. ชื่อว่า การอุปสมบทต่างหากจากเอหิภิกขุ ไม่มีหามิได้.
บทว่า **ปจฺจนาชฺสมณเณ** ได้แก่ ปัจจนาสมณะผู้ถือถันฑะ. ความว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าให้พระองค์คูณิยาลถือบาตรและจีวรของตน แล้วทรงทำพระองค์คูณิยาล
นั้นให้เป็นปัจจนาสมณะเสด็จไปแล้ว. ฝ่ายมารดาขององค์คูณิยาลนั้น ไม่รู้ที่อยู่ เพราะ
อยู่ห่างกันประมาณ ๘ อสุก เทียวร้องอยู่ว่า พ่ออหิงสกะ พ่อยืนอยู่ที่ไหน
พ่อนั่งอยู่ที่ไหน พ่อไปไหน ทำไม ไม่พุดกับแม่ละลูก ดังนี้ เมื่อไม่เห็น
จึงมาถึงที่นี่ทีเดียวน.

บทว่า **ปญฺจมตฺตเตหิ อสฺสสฺสเตหิ** ความว่า ถ้าโจรจักปราชัย เรา
จักติดตามไปจับโจรนั้น ถ้าเราปราชัยเราจักรีบหนีไป ฉะนั้น จึงออกไปด้วย
กำลังอันเบาพร้อม. บทว่า **เยน อารามิ** ความว่า มาสู่พระอารามเพราะ
เหตุไร. ได้ยินว่า พระราชานั้นทรงกลัวโจร มิได้ประสงค์จะไป เพราะโจร
ทรงออกไปเพราะเกรงต่อคำครหา. เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงดำริว่า เรา
จักถวายบังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วนั่งอยู่ พระองค์จักตรัสถามว่า พระองค์
พาพลออกมาเพราะเหตุไร ดังนี้ ที่นั่นเราจักทูลว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้

สงเคราะห์ข้าพระองค์ด้วยประโยชน์ในสัมปรายิกภพอ่างเดียวเท่านั้น แม้ประโยชน์ในปัจจุบันก็ทรงสงเคราะห์ด้วย พระผู้มีพระภาคเจ้าจกดำริว่า ถ้าเราช่วยชนะก็จักทรงเฉยเสีย ถ้าเราแพ้ก็จะตรัสว่า มหาบพิตรประโยชน์อะไรด้วยการเสด็จมาปรารภโจรคนเดียว แต่นั้น คนก็จะเข้าใจเราอย่างนี้ว่า พระราชาเสด็จออกจับโจร แต่สัมระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงห้ามเสียแล้ว ดังนี้ เล็งเห็นว่าจะพ้นคำครหาด้วยประการฉะนี้ จึงเสด็จไปแล้ว.

ถามว่า พระราชาตรัสว่า ก่อนคุณิมาลโจรนั้นมาจากไหนเพราะเหตุไร
ตอบว่า ตรัสเพื่อทรงเข้าใจพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เออ ก็ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูอุปนิสัยขององคุณิมาลโจรนั้นแล้ว ฟังทรงนำเขามาให้บวช. บทว่า **รณฺโณ** ความว่า พระราชาเท่านั้นทรงกลัวพระองค์เดียวก็หาไม่ได้. มหาชนแม่ที่เหลื่อ ก็กลัวทั้งโลและอาวุธ หลีกหนีในที่เผชิญหน้านั้นเที่ยวเข้าเมืองปิดประตู ขึ้นโรงป้อม ขึ้นแลดู และกล่าวอย่างนี้ว่า องคุณิมาลรู้ว่า พระราชาเสด็จมาสู่สำนักของเราดังนี้แล้ว มานั่งที่พระเชตะวันก่อน พระราชาถูกองคุณิมาลโจรนั้นจับไปแล้ว แต่พวกเราหนีพ้นแล้ว. บทว่า **นคฺคิ เต อิตฺ** ภัย ความว่า ก็บัดนี้ องคุณิมาลนี้ไม่ฆ่ามคแดง ภัยจากสำนักขององคุณิมาลนี้ ย่อมไม่มีแก่พระองค์.

ถามว่า ท่านกล่าวด้วยบทว่า **กถํ โภโต** ดังนี้ เพราะเหตุไร. ตอบว่า ท่านสำคัญอยู่ว่า การที่จะถือเอาชื่อที่เกิดขึ้นเพราะกรรมอันหยาบช้าแล้วร้องเรียกบรรพชิต ไม่สมควร เราจักร้องเรียกท่านด้วยสามารถแห่งโคตรของบิดามารดา ดังนี้ จึงถามแล้ว. บทว่า **ปริกฺขารานํ** ความว่า เราจักกระทำการขวนขวายเพื่อประโยชน์บริกขารเหล่านั้น และพระองค์กำลังกล่าวอยู่นั้น เทียว ก็ทรงเปลื้องผ้าสาฎกที่คาดท้องวางไว้ ณ ที่ใกล้เท้าของพระเถระแล้ว. ชุคคํ ๔ ข้อมีอัน อยู่ในป่าเป็นวัตรเป็นต้นมาแล้วในพระบาลี. แต่พระ-

เถระได้สมาทานธุดงค์แล้วทั้ง ๑๓ ข้อทีเดียว เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า อล้อย่าเลย ดังนี้. ถามว่า ท่านหมายถึงอะไรจึงกล่าวว่า ยถุหิ มยฺ ภนุเต ดังนี้.

ตอบว่า ท่านจับช้างเป็นต้นที่พระราชาส่งมาแล้วในที่ที่มาแล้วว่า เราติดตามจับแม้ช้างวิ่งอยู่ได้ อย่างนี้. แม้พระราชาก็ทรงส่งช้างเป็นต้น เป็นอันมากไปหลายครั้งอย่างนี้ว่า จงเอาช้างไปล้อมเธอแล้วจับมา จงเอาม้าไปล้อม จงเอารถไปล้อมแล้วจับมา. เมื่อคนเหล่านั้นไปแล้วอย่างนี้ เมื่อองคฤหิตมาลุกขึ้นส่งเสียงว่า เฮีย เราองคฤหิต แม้คนเดียวก็ไม่อาจร้ายอาวุธ. จะทุกคนเหล่านั้นทั้งหมดฆ่าเสียแล้ว. ช้างก็เป็นช้างป่า ม้าก็เป็นม้าป่า รถก็หักแตกทำลายอยู่ตรงนั้นแหละ พระราชาหมายเอาเรื่องดังกล่าวมานี้ จึงตรัสอย่างนั้น.

บทว่า ปิณฺฑทาย ปาวิสิ มิใช่พระองคฤหิตเข้าไปครั้งแรก ก็คำนี้

ท่านกล่าวหมายเอาวันที่เห็นหญิง. แลพระองคฤหิตนี้เข้าไปบิณฑบาต แม้ทุกวันเหมือนกัน. แต่พวกมนุษย์เห็นท่านแล้วยอมสะอึกบ้าง ย่อมหนีไปบ้าง ย่อมปิดประตูบ้าง บางพวกพอได้ยินว่า องคฤหิต ก็วิ่งหนีเข้าป่าไปบ้าง เข้าเรือนปิดประตูเสียบ้าง. เมื่อไม่อาจหนีก็ขึ้นผินหลังให้. พระเถระไม่ได้แม้ข้าวยากุสัฏกกระบวนหนึ่ง แม้กตัสกัทพีหนึ่ง ย่อมลำบากด้วยบิณฑบาต. เมื่อไม่ได้ในภายนอกก็เข้าไปยังพระนคร ด้วยคิดว่าเมืองทั่วไปแก่คนทุกคน. พอเข้าไปทางประตูนั้น ก็มีเหตุให้เสียงตะโกนระเบิดออกมาเป็นพัน ๆ เสียงว่า องคฤหิตมาแล้ว. บทว่า เอตทโหสิ ความว่า ได้มีแล้วเพราะความบังเกิดขึ้นแห่งกรุณา. เมื่อองคฤหิตมาคนอยู่ถึงพันคนหย่อนหนึ่ง (๕๕๕) ก็มีได้มีความกรุณาสักคนเดียว แม้ในวันหนึ่ง เพียงแต่เห็นหญิงมีครรภ์หลงแล้ว ความกรุณาเกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดขึ้นได้ด้วยกำลังแห่งบรรพชา. จริงอยู่ ความกรุณานั้นเป็นพลังแห่งบรรพชา.

บทว่า เตนหิ ความว่า เพราะเหตุที่ท่านเกิดความกรุณานั้น. บทว่า อริยาย ชาติยา ความว่า คุณก่อนองคุณิมาล ท่านอย่าถือเอาเหตุนั้นเลย นั่น ไม่ใช่ชาติของท่าน นั่นเป็นเวลาเมื่อเป็นคฤหัสถ์ ธรรมคาคฤหัสถ์ย่อมฆ่าสัตว์. บ้าง ย่อมกระทำอทินนาทานเป็นต้นบ้าง. แต่บัดนี้ ชาติของท่านชื่อว่า อริยชาติ. เพราะฉะนั้น ท่านถ้ารังเกียจจะพูดอย่างนี้ว่า ยโต อหิ ภคินี ชาโต ไชริ เพราะเหตุนั้นแหละ จึงทรงส่งไปแล้วด้วยพระดำรัสว่า ท่านจงกล่าวให้ต่างออกไปอย่างนี้ว่า อริยาย ชาติยา ดังนี้.

คำว่า ตํ อิตฺถิ เอวํ อจ ความว่า ธรรมคาคารตลอดบุตร ของหญิงทั้งหลาย ผู้ชายไม่ควรจะเข้าไป พระเถระกระทำอะไร จึงบอกว่า พระองคุณิมาล เถระนากระทำสังจกิริยาเพื่อตลอดโดยสวัสดิ. แต่นั้น ชนเหล่านั้นจึงกันมานุปูลาด ตั้งไว้ภายนอกมาน สำหรับพระเถระ. พระเถระนั่งบนตั่งนั้น กระทำสังจกิริยาว่า ยโต อหิ ภคินี สพฺพญญฺพุทฺธสฺส อริยาย ชาติยา ชาโต คุณก่อน้องหญิง จำเดิมแต่เราเกิดโดยอริยชาติแห่งพระสัมพันธัญญพุทฺธเจ้า ทารกก็ออกมาคุดน้ำไหลจากธรรมกรก พร้อมกับกล่าวคำสัตย์นั้นทีเดียว. ทั้งมารดาทั้งบุตรมีความสวัสดิแล้ว. ก็แลพระปริตรนี้ท่านกล่าวไว้ว่า นี้ชื่อว่า มหาปริต. จะไม่มีอันตรายใด ๆ มาทำลายได้. ชนทั้งหลายได้กระทำตั้งไว้ตรงที่ที่พระเถระนั่งกระทำสังจกิริยา. ชนทั้งหลายยอมนำมาแม้ดิรัจฉานตัวเมียที่มีครรภ์หลงมาให้นอนที่ตั่งนั้น. ในทันใดนั่นเอง ก็ตลอดออกได้โดยง่าย. ตัวใดทูลพณนำมาไม่ได้ ก็เอาน้ำล้างตั่งนั้นไปรดศิรชะ ก็ตลอดออกได้ในขณะนั้นทีเดียว. แม้โรคอย่างอื่นก็สงบไป. ได้ยินว่า พระมหาปริตรนี้มีปาฏิหาริย์ตั้งอยู่ตลอดกับ.

ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมให้พระเถระทำเวชกรรมหรือ. ตอบว่า พระองค์มิได้ให้กระทำ. เพราะพวกมนุษย์พอเห็นพระเถระก็กลัวต่างหนีกันไป. พระเถระยอมลำบากด้วยภิกษาหาร ย่อมไม่อาจกระทำสมณธรรมได้. ทรงให้กระทำสังจกิริยา เพราะจะสงเคราะห์พระเถระนั้น.

ดังได้สดับมาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้มีปริวิตกอย่างนี้ว่า บัดนี้ พระองค์อุทเทสเถระกลับได้เมตตาจิต กระทำความสวัสดิให้แก่พวกมนุษย์ด้วยสังจกิริยา ฉะนั้น พวกมนุษย์ย่อมสำคัญว่าควรเข้าไปหาพระเถระ ต่อแต่นั้น จักไม่ลำบากด้วยภิกษาหาร อาจกระทำสมณธรรมได้ จึงให้กระทำสังจกิริยา เพราะทรงอนุเคราะห์ด้วยประการฉะนี้. สังจกิริยามิใช่เป็นเวชกรรม. อนึ่ง เมื่อพระเถระเรียนมูลกัมมัญฐานด้วยตั้งใจว่า จักกระทำสมณธรรมแล้วไปนั่ง ณ ที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน จิตก็จะไม่ดำเนินไปเฉพาะพระกัมมัญฐาน. ย่อมปรากฏเฉพาะแต่ที่ที่ท่านยืนที่ดงแล้ว ฆ่าพวกมนุษย์เท่านั้น. อากาณแห่ง ถ้อยคำที่ดี ความวิการแห่งมือและเท้าที่ดี ของตนที่กลัวความตายว่า ข้าพเจ้าเป็นคนเงี้ยวใจ ข้าพเจ้ายังมีบุตรเล็ก ๆ อยู่ โปรดให้ชีวิตแก่ข้าพเจ้าเถิดนาย ดังนี้ ย่อมมาสู่คลอง มโนทวาราวชชนะ. ท่านจะมีความเดือนร้อน ต้องลุกไปเสียจากที่นั้น. ที่นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าให้กระทำสังจกิริยาโดยอริยชาติ ด้วยทรงเล็งเห็นว่า พระองค์อุทเทสต้องกระทำชาตินั้นให้เป็นอัพโพหาริกเสียก่อน แล้วเจริญวิปัสสนา จึงจักบรรลุพระอรหัตต์ได้. บทว่า เอโก รูปกฐโฐ เป็น ต้น กล่าวไว้พิสดารแล้วในวัดถสุตตร. บทว่า อญฺเณนปิ เลทุทุจิตฺโต ความว่า ก่อนคืนเป็นต้นที่คนซัดไปโดยทิสภาภาคใด ๆ ก็ตาม ในที่นี้เพียง ล้อมไว้โดยรอบ เพื่อกันกาสุณฺขและสุกรเป็นต้น ให้กลับไป ก็มาตกลงที่กายของพระเถระอยู่อีก. เป็นอยู่อย่างนี้ในที่มีประมาณเท่าไร บ่วงแร้วที่ดักไว้ยังอยู่ จนท่านเที่ยวบิณฑบาตลับแล้วก็สวมบ่วงจนได้.

บทว่า **ภินุเนน สีเสน** ความว่า ทำลายหนึ่งกำพร้าว้าแตกจนจกกระดูก.
บทว่า **พฺรหฺมณ** ท่านกล่าวหมายถึงความเป็นพระชีณาสพ. บทว่า **ยสฺส โข**
ตฺวํ พฺรหฺมณ กมฺมสฺส วิปาเกน นี้ ท่านกล่าวหมายเอาทิวฏฐธรรมเวทนีย
กรรมที่เป็นสภาคัน . จริงอยู่กรรมที่ท่านกระทำนั้นแหละย่อมยังส่วนทั้งสามให้
เต็ม ในบรรดาจิต ๗ ดวง ขวนจิตดวงแรกเป็นกุศลหรืออกุศล ก็ย่อมชื่อว่า
ทิวฏฐธรรมเวทนียกรรม. กรรมนั้น ย่อมให้ซึ่งวิบากในอภิปหานี้เท่านั้น.
เมื่อไม่อาจเช่นนั้น ย่อมชื่อว่าเป็นอโหสิกรรมไป ด้วยหมวดสามนี้คือ อโหสิ-
กรรม (นาโหสิ กมฺมวิปาโก) กรรมวิบากไม่ได้มีแล้ว (น ภวิสฺสตี กมฺม
วิปาโก) กรรมวิบากจักไม่มี (นตฺถิ กมฺมวิปาโก) ไม่มีกรรมวิบาก. ขวน
เจตนาดวงที่ ๗ อันให้สำเร็จประโยชน์ ชื่อว่า อุปปีชชเวทนียกรรม. กรรมนั้น
ย่อมให้ผลในอภิปหาถัดไป. เมื่อไม่อาจเช่นนั้น กรรมนั้นก็ชื่อว่าเป็นอโหสิ-
กรรม โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นเทียว. ขวนเจตนา ๕ ดวง ในระหว่างกรรมทั้ง
สอง ย่อมชื่อว่า อปราปรีชชเวทนียกรรม. กรรมนั้น ย่อมได้โอกาสเมื่อใด
ย่อมให้ผลเมื่อนั้นในอนาคต. เมื่อยังมีการเวียนว่ายอยู่ในสังสาร ชื่อว่าอโหสิ-
กรรมย่อมไม่มี. ก็กรรมทั้ง ๒ เหล่านี้ ของพระเถระคือ อุปปีชชเวทนียกรรม ๑
อปราปรีชชเวทนียกรรม ๑ อันพระอรหันตมรรคตัวกระทำกรรมให้สิ้นถอนขึ้น
เสร็จแล้ว. ยังมีแต่ทิวฏฐธรรมเวทนียกรรม. กรรมนั้นแม้ท่านถึงพระอรหันต์
แล้ว ก็ยังให้ผลอยู่นั้นเทียว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงกรรมนี้ จึง
ตรัสว่า **ยสฺส โข ตฺวํ** เป็นต้น. เพราะฉะนั้น ในคำว่า **ยสฺส โข** นี้ ฟัง
ทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า **ยาทิสฺสฺส โข ตฺวํ พฺรหฺมณ กมฺมสฺส วิปาเกน**
คู่ก่อนพราหมณ์ ด้วยผลแห่งกรรมเช่นใดแลท่าน.

บทว่า **อพฺภา มุตฺโต** นี้ สักว่าเป็นยอดแห่งเทศนา. ในที่นี้ท่าน
ประสงค์เอาว่าพระจันทร์พ้นจากเครื่องเศร้าหมองเหล่านี้ คือ หมอก น้ำค้าง
ควัน ธุลี ราหู. ภิกษุเป็นผู้พ้นแล้วจากกิเลส คือความประมาท เป็นผู้ไม่
ประมาทแล้ว ย่อมยังโลก คือชั้น อายตนะ และธาตุของตนนี้ให้่องใส คือ
กระทำความมีด คือกิเลสอันตนขจัดเสียแล้ว เหมือนอย่างพระจันทร์ไม่มี
อุปกิเลส ดังกล่าวมานี้ ย่อมยังโลกให้สว่างไสวฉะนั้น. บทว่า **กุสเลน ปิณฺณยติ**
ความว่า ย่อมปิดด้วยกุศล คือมรรค ได้แก่ กระทำมิให้มีปฏิสนธิอีก. บทว่า
ยฺยชฺชติ พุทฺธสาสเน ความว่า ประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้วด้วยกาย วาจา
และด้วยใจ อยู่ในพุทธศาสนา. คาถาทิ้ง ๓ เหล่านี้ เรียกอุทานคาถาของ
พระเถระ. ได้ยินว่า พระเถระเมื่อจะกระทำอาการป้องกัน คนจึงกล่าวคำว่า
ทิสฺวา หิ เม นี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า **ทิสฺวา หิ เม** ความว่า ชนพวกที่
เป็นศัตรูของเรา ย่อมติเตียนเราอย่างนี้ แม้พระองค์ผู้มีคุณ จงเสวยทุกข์เหมือน
อย่างที่เราทั้งหลายเสวยทุกข์ เพราะอำนาจพวงญาติของกมลมาลา
แล้วฉะนั้น หมายความว่า ชนเหล่านั้นจึงได้ยินธรรมกถา คือ สัจจะ ๔ ของ
เราทุกทิศ. บทว่า **ยฺยชฺชนฺตุ** ความว่า ผู้ประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้ว
ด้วยกาย วาจาและใจอยู่. บทว่า **เย ธมฺมเมวาทปยฺนฺติ สนฺโต** ความว่า
คนดี คือสัพบุรุษเหล่าใด ย่อมยึดธรรมนั้นเทียว คือ สมาทาน คือ ถือเอา
ชนเหล่านั้น (ผู้เกิดแต่มนุ) เป็นข้าศึกของเรา จงคบ จงเสพ หมายความว่า
จงมีรูปเป็นที่รักเกิด. บทว่า **อวิโรธปฺปัสฺสนิ** คือเมตตา ท่านเรียกว่า อวิโร
(ความไม่โกรธ) หมายความว่า ความเมตตาและความสรรเสริญ. บทว่า
สุณฺนฺตุ ธมฺมํ กาลเณ ความว่า ขอจงฟังชั้นดีธรรม เมตตาธรรม ปฏิสังข-

ธรรม และสาราณียธรรมทุก ๆ ขณะ. บทว่า **ตณฺจ อนุวชิยนฺตุ** ความว่า และจงกระทำตามคือบำเพ็ญธรรมนั้นให้บริบูรณ์. บทว่า **น หิ ชาตุ โส มมฺ หิเส** ความว่า ผู้ใดเป็นผู้มั่งร่ำรวยต่อเรา ขอผู้นั้นอย่าพึงเบียดเบียนเราโดยส่วนเดียวเทียว. บทว่า **อณฺถํ วา ปน กิลฺลิจิ นํ** ความว่า จงอย่าเบียดเบียน จงอย่าทำให้ลำบากซึ่งเราอย่างเดียวเท่านั้นก็หาไม่ แม้บุคคลใด ๆ อื่นก็อย่าเบียดเบียน อย่าทำให้ลำบาก. บทว่า **ปปฺปยุยฺย ปรมํ สนฺตํ** ได้แก่ถึงพระนิพพานอันมีความสงบอย่างยิ่ง. บทว่า **รกุขยุยฺย ตสฺสาวเร** ความว่า ผู้ยังมีตัณหา ท่านเรียกว่า ผู้มีความสะอึก ผู้ไม่มีตัณหา ท่านเรียกว่า ผู้มั่นคง. ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ บุคคลใดถึงพระนิพพาน บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้ที่สามารถเพื่อรักษาความสะอึกและความมั่นคงทั้งสิ้นได้ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ เช่นกับ ด้วยเราย่อมถึงพระนิพพาน จนทั้งหลายย่อมเบียดเบียนเราโดยส่วนเดียวหาได้ไม่ ดังนี้. ท่านกล่าวคาถาทิ้งสามนี้ เพื่อป้องกันตน.

บัดนี้เมื่อจะแสดงความปฏิบัติของตนเอง จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **อุทกถฺวํ หิ น ฺย นฺตํ เนตฺตํ** บทว่า **เนตฺตํ** ในคานานั้นความว่า ชนเหล่าใด ชำระเหมืองให้สะอาดแล้วผูก (ทำนบ) ในที่ที่ควรผูกไข่น้ำออกไป. บทว่า **อุสุการา ทมฺย นฺตํ** ความว่า (ช่างสร) ทาด้วยน้ำข้าวอย่างที่ถ่านเพลิง คัดตรงที่โค้งทำให้ตรง. บทว่า **เตชนํ** ได้แก่ลูกธนู. ช่างสรมัดคดลูกศรนั้น และให้คนอื่นคัด ฉะนั้น จึงเรียกว่า **เตชนํ**. บทว่า **อตฺตํ ทมฺย นฺตํ** ความว่า บัณฑิตย่อมฝึกตนคือกระทำให้ตรง คือกระทำให้หมดพยศ เหมือนอย่างผู้ ทคน้ำย่อมไข่น้ำไปโดยทางตรง ช่างสรมัดคดก็ทำศรให้ตรง และช่างถากไม้ก็ถากไม้ให้ตรงฉะนั้น. บทว่า **ตาทินา** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้คงที่ด้วยอาการ

๕ อันไม่มีความผิดปกติในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์เป็นต้น คือ พระศาสดา ผู้ถึงลักษณะแห่งความคงที่อย่างนี้คือ ชื่อว่าผู้คงที่ เพราะอรรถว่า คงที่ใน อิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ชื่อว่า ผู้คงที่เพราะอรรถว่า ตายเสียแล้ว ชื่อว่า ผู้คงที่เพราะอรรถว่า สละแล้ว ชื่อว่า ผู้คงที่เพราะอรรถว่า ข้ามได้แล้ว ชื่อว่า ผู้คงที่ เพราะแสดงออกซึ่งความคงที่นั่น. บทว่า ภวเนตฺติ ได้แก่ เชือก แห่งภพ. คำนี้เป็นชื่อแห่งตัณหา. จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลายถูกตัณหานั้นผูกห้อย ไขว่หน้าไปสู่ภพนั้น ๆ คุณุโคที่เขาต้มไว้ด้วยเชือกที่คอขณะนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า ภวเนตฺติ (ตัณหาอันนำสัตว์ไปสู่ภพ). บทว่า มุญฺโฆ กมฺม- วิปาเกน ความว่า ผู้อื่นมรรคเจตนาถูกต้องแล้ว. ก็เพราะกรรมอันมรรค เจตนาเผา คือ เผาเผาไหม้ให้ถึงความสิ้นไป ฉะนั้น มรรคเจตนาอันท่าน จึงเรียกว่า "กรรมวิบาก" ก็ท่านพระองค์คุณุโคนี้ อันกรรมวิบากนั้นถูก ค้องแล้ว. บทว่า อนโธ ได้แก่เป็นผู้ไม่มีกิเลส ย่อมไม่เข้าไปเพื่อทุกขเวทนา. อนึ่ง ในคำว่า อนโธ ภุชฺชามิ (เราเป็นผู้ไม่เป็นหนี้บริโภค) นี้พึงทราบ การบริโภค ๔ อย่าง คือ เถยขบริโภค ๑ อธิขบริโภค ๑ ทายัชชบริโภค ๑ สามิบริโภค ๑. ในบรรดาบริโภค ๔ อย่างนั้น การบริโภคของผู้ผู้ศีล ชื่อว่า เถยขบริโภค. ก็ผู้ผู้ศีลนั้นขโมยปัจจัย ๔ บริโภค. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ ตรัสคำนี้ไว้ว่า ก่อนนภิกขุทั้งหลาย พวกเธอบริโภคก่อนข้าวของชาวเมือง ด้วยความเป็นขโมย ดังนี้. ส่วนการไม่พิจารณาแล้วบริโภคของท่านผู้มีศีล ชื่อว่า อธิขบริโภค (เป็นหนี้บริโภค) การบริโภคของพระเสขะ ๗ จำพวก ชื่อว่า ทายัชชบริโภค (บริโภคโดยเป็นทายาท). การบริโภคของพระจิณาสพ ชื่อว่า สามิบริโภค (บริโภคโดยความเป็นเจ้าของ). บทว่า ไม่มีหนี้ ในที่นี้

ท่านกล่าวหาความไม่มีหนี้ คือ กิเลส. ปาฐะว่า อนิโธ ดังนี้ก็มี. บทว่า
ภุญชามิ โภชนํ (เราจะฉันโภชนะ) ท่านกล่าวหาเอาสามบริโกล. บทว่า
กามรตีสนุถวิ ความว่า ท่านทั้งหลายอย่าประกอบเนื่อง ๆ คือ อย่ากระทำให้
ความเขยชมด้วยความยินดีเพราะตัณหา. ในกามทั้งสอง. บทว่า นยิทํ
ทุมฺมนุติตํ มม ความว่า ความที่เราเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วคิดว่า
เราจักบวช อันใด ความคิดของเรานั้น มิใช่เป็นความคิดชั่วแล้ว. บทว่า
สุวิภตุเตสุ ฐมฺเมสุ ความว่า ในธรรมที่เราเกิดขึ้นในโลกอย่างนี้ว่า เราเป็น
ศาสดาจำแนกดีแล้วเหล่านั้น พระนิพพานเป็นธรรมประเสริฐที่สุดอันใด เรา
เข้าถึงแล้ว เข้าถึงพร้อมแล้ว ซึ่งพระนิพพานนั้นนั่นเทียว เพราะฉะนั้น การ
มาถึงของเรานี้เป็นการมาดีแล้ว ไม่ปราศจากประโยชน์. บทว่า ติสฺโส วิชฺชา
ได้แก่ ปุพเพนิวาสญาณ ทิพพจักขุญาณและอัสวักขยปัญญา. บทว่า กตํ
พฺพุตฺตสฺส สาสนํ ความว่า กิจที่ควรกระทำในศาสนาของพระพุทธเจ้าอันใด
ยังมีอยู่ กิจอันนั้นทั้งหมด ข้าพเจ้ากระทำแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยัง
เทศนาให้ถึงที่สุด ด้วยวิชาสามและโลกุตตรธรรมเก้า ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาอังคุตติมาลสูตรที่ ๖

๗. ปิยชาติกสูตร

[๕๑๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระเชตวัน อารามของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ก็โดยสมัยนั้นแล บุตรน้อยคน
เดียวของคฤหบดีผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นที่รักที่ชอบใจได้กระทำกาละลง. เพราะการทำ
กาละของบุตรนั้น คนเดิวนั้น การงานย่อมไม่แจ่มแจ้ง อาหารย่อมไม่ปรากฏ.
คฤหบดีนั้นได้ไปยังป่าช้าแล้ว ๆ เล่า ๆ คร่ำครวญถึงบุตรว่า บุตรน้อยคนเดียว
อยู่ไหน บุตรน้อยคนเดียวอยู่ไหน. ครั้งนั้นแล คฤหบดีนั้น ได้เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๑๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะคฤหบดีผู้นั้น ณ ที่ควรส่วนข้าง
หนึ่งแล้วว่า คุณก่อนคฤหบดี อินทรีย์ไม่เป็นของท่านผู้ตั้งอยู่ในจิตของตน
ท่านมีอินทรีย์เป็นอย่างอื่นไป. คฤหบดีนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ทำไมข้าพระองค์จะไม่มีอินทรีย์เป็นอย่างอื่นเล่า เพราะว่าบุตรน้อยคนเดียวของ
ข้าพระองค์ ซึ่งเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจได้ทำกาละเสียแล้ว เพราะการทำกาละ
ของบุตรน้อยคนเดิวนั้นการงานย่อมไม่แจ่มแจ้ง อาหารย่อมไม่ปรากฏ
ข้าพระองค์ไปยังป่าช้าแล้ว ๆ เล่า ๆ คร่ำครวญถึงบุตรนั้นว่า บุตรน้อยคนเดียว
อยู่ไหน.

พ. คุณก่อนคฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น คุณก่อนคฤหบดี ข้อนี้เป็น
อย่างนั้น เพราะว่าโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสย่อมเกิดแต่ของ
ที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก.

ค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อที่ว่าโสกะ ปริเทวะ ทุกข์โทมนัสและอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักนั้น จักเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความจริง ความยินดีและความโทมนัส ย่อมเกิดแต่ของที่รักเป็นมาแต่ของที่รัก.

ครั้งนั้นแล คฤหบดีนั้น ไม่ยินดี ไม่คัดค้านพระภิกษุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากที่นั่งแล้วหลีกไป.

[๕๓๗] ก็สมัยนั้นแล นักเลงสะกาเป็นอันมาก เล่นสะกากันอยู่ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้น คฤหบดีนั้น เข้าไปหานักเลงสะกาเหล่านั้น แล้วได้กล่าวแก่นักเลงสะกาเหล่านั้นว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอโอกาส ข้าพเจ้าได้เข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ ได้ถวายบังคมพระสมณโคดมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระสมณโคดมได้ตรัสกะข้าพเจ้าผู้นั่งเรียบร้อยแล้ว คุณก่อนคฤหบดี อินทรีย์ไม่เป็นของท่านผู้ทั้งอยู่ในจิตของตน ท่านมีอินทรีย์เป็นอย่างอื่นไป คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อพระสมณโคดมตรัสอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าได้กราบทูลพระสมณโคดมว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทำไมข้าพระองค์จะไม่มีอินทรีย์เป็นอย่างอื่นเล่า เพราะว่าบุตรน้อยคนเดียวของข้าพระองค์ ซึ่งเป็นที่รัก เป็นที่ชบใจ ได้ทำกาลละเสียแล้ว เพราะการทำกาลละของบุตรน้อยคนเดียวนั้น การงานย่อมไม่แจ่มแจ้ง อาหารย่อมไม่ปรากฏ ข้าพระองค์ไปยังป่าช้าแล้ว ๆ เล่า ๆ คร่ำครวญถึงบุตรว่า บุตรน้อยคนเดียวอยู่ไหน บุตรน้อยคนเดียวอยู่ไหน เมื่อข้าพเจ้าทูลอย่างนี้แล้ว พระสมณโคดมได้ตรัสว่า คุณก่อนคฤหบดี ชื่อนี้เป็นอย่างนั้น คุณก่อนคฤหบดี ชื่อนี้เป็นอย่างนั้น เพราะว่าโสกะ ปริเทวะ ทุกข์โทมนัสและอุปายาสย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เมื่อพระสมณ-

โคดมตรัสอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่ว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ย่อมเกิดมาแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักนั้น จักเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความจริง ความยินดีและความโสมนัสย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก คุณก่อน ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ครั้งนั้นข้าพเจ้ามิได้ยินดี มิได้คัดค้านพระภายิตของพระสมณโคดมจากที่นั่งแล้วหลีกไป. นักเลงสะกาเหล่านั้นได้กล่าวว่า คุณก่อน คฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น คุณก่อนคฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เพราะว่าความ ยินดีและความโสมนัสย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก. ครั้งนั้นแล คฤหบดีนั้นคิดว่า ความเห็นของเราสมกันกับนักเลงสะกาทั้งหลาย ดังนี้ แล้ว หลีกไป.

[๕๓๘] ครั้งนั้นแล เรื่องที่พูดกันนี้ ได้แพร่เข้าไปถึงในพระราชวัง โดยลำดับ. ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสเรียกพระนางมัลลิกาเทวี มาแล้วตรัสว่า คุณก่อนมัลลิกา คำว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักดังนี้ พระสมณโคดมของเธอ ตรัสหรือ. พระนางมัลลิกาเทวีกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราช ถ้าคำนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริง คำนั้นก็เป็นอย่างนั้น เพคะ.

ป. ก็พระนางมัลลิกานี้ อนุโมทนาตามพระดำรัสที่สมณโคดมตรัสทำ นั้นว่า ข้าแต่พระมหาราช ถ้าคำนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริง คำนั้นก็เป็นอย่างนั้น เพคะ. คุณก่อนมัลลิกา เธออนุโมทนาตามพระดำรัสที่พระสมณโคดม ตรัสเท่านั้นว่า ข้าแต่พระมหาราช ถ้าคำนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริง คำนั้น ก็เป็นอย่างนั้น เปรียบเหมือนศิษย์อนุโมทนาตามคำที่อาจารย์กล่าวว่า ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ท่านอาจารย์ ฉะนั้น คุณก่อนมัลลิกา เธอจงหลบหน้าไปเสีย เธอจงพิณาศ.

ตรัสเรียกนาฬิขังฆพราหมณ์

[๕๓๕] ครั้งนั้นแล พระนางมัลลิกาเทวีตรัสเรียกพราหมณ์ชื่อนาฬิขังฆมาตรัสว่า มาเนื้แนะท่านพราหมณ์ ขอท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยเศียรเกล้า แล้วทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกะปรี้กะเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระตำราญตามคำของฉันทว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมัลลิกาเทวีขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกะปรี้กะเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระตำราญ และท่านจงทูลถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระวาจาว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริงหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์แก่ท่านอย่างไร ท่านพึงเรียนพระดำรัสนั้นให้ดี แล้วมาบอกแก่นัน อันพระตถาคตทั้งหลายย่อมตรัสไม่ผิดพลาด.

นาฬิขังฆพราหมณ์รับพระเสาวณีย์พระนางมัลลิกาแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตม พระนางมัลลิกาเทวี ขอถวายบังคม พระยุคลบาทของพระโคตมด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกะปรี้กะเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระตำราญ และรับสั่งทูลถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระวาจาที่ว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริงหรือ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณ่อนพราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น คุณ่อนพราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เพราะว่า โสกะ

ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักอย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม่นี้.

เรื่องเคยมีแล้ว

[๕๔๐] คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี้แล มารดาของหญิงคนหนึ่งได้ทำกาละ. เพราะการทำกาละของมารดานั้น หญิงคนนั้นเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน เข้าไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอก แล้วได้ถามอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายได้พบมารดาของฉันทันบ้างไหม ท่านทั้งหลาย ได้พบมารดาของฉันทันบ้างไหม. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักอย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม่นี้. คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี้แล บิดาของหญิงคนหนึ่งได้ทำกาละ.... พี่น้องชาย พี่น้องหญิง บุตร ธิดา สามีของหญิงคนหนึ่งได้ทำกาละ. เพราะการทำกาละของบิดา เป็นต้นนั้น หญิงคนนั้นเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน เข้าไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอก แล้วได้ถามอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายได้พบบิดาเป็นต้นของฉันทันบ้างไหม ท่านทั้งหลายได้พบบิดาเป็นต้นของฉันทันบ้างไหม. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก อย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม่นี้แล.

[๕๔๑] คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี้แล มารดาของชายคนหนึ่งได้ทำกาละลง. เพราะการทำกาละของมารดานั้น ชายคนนั้นเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน เข้าไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอก แล้วได้ถามอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายได้พบมารดาของข้าพเจ้าบ้างไหม ท่านทั้งหลาย

ได้พบมารดาของข้าพเจ้าบ้างไหม. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักอย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม่นี่. คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี้แล บิดาของชายคนหนึ่งได้ทำกาละ... พี่น้องชาย พี่น้องหญิง บุตรธิดา ภรรยาของชายคนหนึ่งทำกาละ เพราะการทำกาละของบิดาเป็นต้น นั้นชายคนนั้นเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน เข้าไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอก แล้วได้ถามอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายได้พบบิดาเป็นต้น ของข้าพเจ้าบ้างไหม ท่านทั้งหลายได้พบบิดาเป็นต้นของข้าพเจ้าบ้างไหม. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก อย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม่นี่.

[๕๔๒] คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี้แล หญิงคนหนึ่งได้ไปยังสกุลของญาติ พวกญาติของหญิงนั้น ใครจะพราศามีของหญิงนั้น แล้วยกหญิงนั้นให้แก่ชายอื่น แต่หญิงนั้นไม่ปรารถนาชายคนนั้น. ครั้งนั้นแล หญิงนั้น ได้บอกกับสามีว่า ข้าแต่ลูกเจ้า พวกญาติของดิฉัน ใครจะพราศาท่านเสีย แล้วยกดิฉันให้แก่ชายอื่น แต่ฉันไม่ปรารถนาชายคนนั้น. ครั้งนั้นแล บุรุษผู้เป็นสามีได้ตัดหญิงผู้เป็นภรรยาขึ้นออกเป็นสองท่อน แล้วจึงผ่าตนด้วยความรักว่า เราทั้งสองจักตายไปด้วยกัน. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก อย่างไร ท่านพึงโปรดทราบโดยปริยายแม่นี่.

[๕๔๓] ลำดับนั้นแล นาฬิฆงมพราหมณ์ขึ้นชม อนุโมทนาพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วลุกจากที่นั่ง ได้เข้าไปเฝ้าพระนางมัลลิกาเทวียังที่ประทับ ครั้นแล้วได้กราบทูลถึงการที่ไค้เจรจาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหมดแก่พระนางมัลลิกาเทวี. ลำดับนั้นแล พระนางมัลลิกาเทวี ได้เข้าไป

เฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลถึงที่ประทับ แล้วได้ทูลถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ข้าแต่พระมหाराช ทูลกระหม่อมททรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน พระกุมาริ พระนามว่าวชิริ เป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ. พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสตอบว่า. อย่างนั้นมัลลิกา วชิริกุมาริเป็นที่รักของฉัน.

ม. ข้าแต่พระมหाराช ทูลกระหม่อมจะททรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน เพราะพระวชิริกุมาริแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาส จะพึงเกิดขึ้นแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. คู่ก่อนมัลลิกา เพราะวชิริกุมาริแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป แม้ชีวิตของฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไม โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาสจักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ม. ข้าแต่พระมหाराช ข้อนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมายเอา ตรัสไว้ว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

[๕๔๔] ข้าแต่พระมหाराช ทูลกระหม่อมจะททรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน พระนางวาสภขัตติยาเป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ เพคะ.

ป. อย่างนั้น มัลลิกา พระนางวาสภขัตติยาเป็นที่รักของฉัน.

ม. ข้าแต่พระมหाराช เพราะพระนางวาสภขัตติยาแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. คู่ก่อนมัลลิกา เพราะวาสภขัตติยาแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป แม้ชีวิตของฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไมโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาสจักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ม. ข้าแต่พระมหाराช ข้านี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมายเอา ตรัสไว้ว่า โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

ปิยปัญหา

[๕๔๕] ข้าแต่พระมหाराช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความ ข้อนั้นเป็นไฉน ท่านวิฑูทกเสนาบดีเป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ เพคะ.

ป. อย่างนั้น มัลลิกา วิฑูทกเสนาบดีเป็นที่รักของฉัน.

ม. ข้าแต่พระมหाराช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความ ข้อนั้น เป็นไฉน เพราะท่านวิฑูทกเสนาบดีแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจะพึงเกิดแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. คู่ก่อนมัลลิกา เพราะวิฑูทกเสนาบดีแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป แม้ชีวิตของฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไมโสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ม. ข้าแต่พระมหाराช ข้านี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมายเอา ตรัสไว้ว่า โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

[๕๔๖] ข้าแต่พระมหाराช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความ ข้อนั้นเป็นไฉน หม่อมฉัน เป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ เพคะ.

ป. อย่างนั้น มัลลิกา เธอเป็นที่รักของฉัน.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน เพราะหม่อมฉันแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จะพึงเกิดแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. คุณก่อนมัลลิกา เพราะเธอแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป แม้ชีวิตของ ฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไมโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ข้อนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้ ทรง เห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมายเอา ตรัสไว้ว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

[๕๔๗] ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความ ข้อนั้นเป็นไฉน แคว้นกาสิและแคว้นโกศล เป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ เพคะ.

ป. อย่างนั้น มัลลิกา แคว้นกาสิและแคว้นโกศลเป็นที่รักของฉัน เพราะอาณาภาพแห่งแคว้นกาสิและแคว้นโกศล เราจึงได้ใช้สอยแก่นจันทน์อัน เกิดแต่แคว้นกาสิ ได้ตัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน เพราะแคว้นกาสิและแคว้นโกศลแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จะพึงเกิดแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. คุณก่อนมัลลิกา เพราะแคว้นกาสิและแคว้นโกศลแปรปรวนเป็น อย่างอื่น แม้ชีวิตของฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไมโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ข้าแต่พระมหाराช ข้านี้แล ที่พระผู้มีพระเจ้ายู่ทรงรู้ ทรงเห็น เป็น
พระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมาย ตรัสไว้ว่า โสกะ ปรีทเว
ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

พระเจ้าปเสนทิโกศลเปล่งอุทาน

[๕๔๘] ป. คุณก่อนมัลลิกา นำอัสจรรย ไม่เคยมีมา เท่าที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น คงจะทรงเห็นชัด แหวงตลอดด้วยพระปัญญา มานี้เกิด
มัลลิกา ช่วยล้างมือให้ทีเกิด.

ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกขึ้นจากอาสน์ ทรงพระภุษา
เนวียงพระอังสาข้างหนึ่ง ทรงประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ
อยู่แล้วทรงเปล่งพระอุทานว่า ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ดังนี้ ๓ ครั้ง ฉะนี้แล.

จบปิยชาติกสูตรที่ ๗

อรรถกถาปิยชาติกสูตร

ปิยชาติกสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในบทเหล่านั้น บทว่า **เนว กมุมนุตา ปฏิภนุติ** ความว่า การงานย่อมไม่ปรากฏทั้งสิ้นโดยประการทั้งปวงคือ ย่อมไม่ปรากฏโดยการกำหนดตามปรกติ. แม้ในบทที่สองก็เช่นนี้นั้นเทียว. ก็บทว่า **น ปฏิภนุติ** ในพระสูตรนี้ แปลว่า ไม่ถูกใจ. บทว่า **อาหพนั** แปลว่า ป่าช้า. บทว่า **อญฺญตตต** ได้แก่ ความเป็นโดยประการอื่น เพราะมีวาระเปลี่ยนแปลงไป. ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจชื่อว่า อินทรีย์. แต่คำนี้ ท่านกล่าวหมายถึงโอกาสที่อินทรีย์ตั้งอยู่แล้ว. บทว่า **ปิยชาติกา** ความว่า ย่อมเกิดจากความรัก. บทว่า **ปิยปฏิบัติกา** ความว่า มีมาแต่ของที่รัก. บทว่า **สเจ ตั มหาราช** ความว่า แม้กำหนดความหมายของพระดำรัสนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น ด้วยความศรัทธาในพระศาสดา. บทว่า **จร ปิเร** ความว่า เธอจงหลบไปทางอื่นเสีย หมายความว่า เธออย่ายืนอยู่ที่นี้ก็ได้. อนึ่ง บทว่า **จร ปิเร** คือ เธอจงไปทางอื่น อธิบายว่า อย่ายืนในที่นี้บ้าง. บทว่า **ทฺวิธา เจตฺวา** ความว่า ตัดกระทำให้เป็น ๒ ส่วน ด้วยดาบ. บทว่า **อตฺตานั อูปฺปาเลสิ** ความว่า เขาดาบนั้นแหละหว่าท้วงของตน. ก็ถ้าหญิงนั้นไม่เป็นที่รักของชายนั้น บัดนี้ ชายนั้น ไม่พึงฆ่าคนด้วยคิดว่าเราจักหาหญิงอื่น. แต่เพราะหญิงนั้นเป็นที่รักของชายนั้น ฉะนั้น ชายนั้น. ประารถนาความพร้อมเพรียงกับหญิงนั้นแม้ในปรโลก จึงได้กระทำอย่างนั้น .

คำว่า **พระกุมาร พระนามว่า วชิรี**เป็นที่โปรดปรานของพระองค์หรือ ความว่า ได้ยินว่า พระนางนั้นได้มีคำอย่างนี้ พระนางกล่าว

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 181
อย่างนั้น เพราะคิดว่า ถ้าเราจะฟังกล่าวถ้อยคำเป็นต้นว่า ข้าแต่มหाराช เรื่อง
เคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถีนี้ ยังมีหญิงอื่นอีก พระองค์จะฟังปฏิเสธเรา
ว่า ใครได้กระทำอย่างนั้นแก่เจ้า จงถอยไป ข้อนั้นย่อมไม่มี เราจักยังหญิง
นั้นให้เข้าใจด้วยอาการที่เป็นไปอยู่นั้นเทียว.

ในบทว่า วิปริณามลุตถาภาวา นี้ บัณฑิตพึงทราบความเปลี่ยนแปลง
เพราะความตาย คือ ความเป็นโดยประการอื่น ด้วยการหนีไปกับใคร ๆ
ก็ได้.

บทว่า วาสภาย ความว่า พระเทวีของพระราชองค์หนึ่ง พระนาม
ว่า วาสภา ท่านกล่าวหมายถึงพระนางนั้น.

บทว่า ปิย เต อหิ ท่านกล่าวในภายหลังทั้งหมด เพราะเหตุไร.
ได้ยินว่า ความคำรอย่างนี้ได้มีแล้วแก่พระนางนั้น จึงทูลถาม ในภายหลังทั้ง
หมดเพื่อให้เป็นที่ตั้งแห่งถ้อยคำว่า พระราชานี้ทรงกริ้วเรา ถ้าเราจะฟังถาม
ก็อันคนอื่นทั้งหมดว่า หม่อมฉันเป็นที่รักของพระองค์หรือ พระองค์ก็จะฟัง
ตรัสว่า เจ้ามิได้เป็นที่รักของเรา จงหลีกเลี่ยงไปทางอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้อยคำก็จัก
ไม่ได้ตั้งขึ้น. บัณฑิตพึงทราบความเปลี่ยนแปลงโดยความเป็นผู้ถูกทิ้งไว้ใน
แคว้นกาสิโกศล ความเป็นโดยประการอื่นโดยอยู่ในเงื้อมมือพระราชผู้เป็น
ปฏิบัติทั้งหลาย (ราชศัตรู).

บทว่า อาจเมหิ ความว่า เจ้าจงเอาน้ำบ้วนปากมา. พระเจ้าปัสเสนทิ -
โกศลทรงบ้วนแล้ว ทรงล้างพระหัตถ์และพระบาทแล้ว ทรงกลั้วพระโอษฐ์
แล้วประสงคฺจะนมัสการพระศาสดา จึงตรัสอย่างนั้น. คำที่เหลือ ในที่ทุกแห่ง
ต้นทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถापियชาติสูตรที่ ๗

๘. พาหิตยสูตร

[๕๔๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า ท่านพระอานนท์นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังพระนครสาวัตถีเพื่อบิณฑบาต ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี ภายหลังภัต กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปยังบุพพารามปราสาทของมิกการมารดาเพื่อพักกลางวัน.

[๕๕๐] ก็สมัยนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จขึ้นประทับคอช้างชื่อ ว่าบุณฑริก เสด็จออกจากพระนครสาวัตถีในเวลากลางวัน ได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระอานนท์กำลังมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้ตรัสถามมหาอำมาตย์ชื่อ สิริวัฑฒะว่า คุณก่อนเพื่อนสิริวัฑฒะ นั้นท่านพระอานนท์หรือมิใช่. สิริวัฑฒ-มหาอำมาตย์กราบทูลว่า ข้าแต่ महाराज นั้นท่านพระอานนท์ พระพุทธเจ้าข้า. ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสเรียกบุรุษผู้หนึ่งมาตรัสว่า คุณก่อนบุรุษผู้ เจริญ ท่านจงไป จงเข้าไปหาท่านพระอานนท์ แล้วจงกราบเท้าทั้งสองของท่านพระอานนท์ด้วยเศียรเกล้าตามคำของเราว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกราบเท้าทั้งสองของท่านพระอานนท์ด้วยพระเศียร และจงเรียนท่านอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า ถ้าท่านพระอานนท์ ไม่มีกิจรีบด่วนอะไร ขอท่านพระอานนท์จงอาศัยความอนุเคราะห์รออยู่ สักครู่หนึ่งเถิด บุรุษนั้นรับพระราชดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ อภิวัตน์ที่ท่านพระอานนท์แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบเรียนท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่าน

ผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกราบเท้าทั้งสองของท่านพระอานนท์ด้วยพระเศียร และรับสั่งมาว่า ได้ยินว่า ถ้าท่านพระอานนท์ไม่มีกิจรีบด่วนอะไร ขอท่านพระอานนท์จงอาศัยความอนุเคราะห์หรืออยู่สักครู่หนึ่งเถิด ดังนี้. ท่านพระอานนท์ได้รับนิมนต์ด้วยคุณนิภาพ.

ทรงดำเนินไปหาพระอานนท์

[๕๕๑] ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จพระราชดำเนินด้วยคชสาร ไปจนสุดทางที่ช้างจะไปได้ แล้วเสด็จลงจากคชสาร ทรงดำเนินเข้าไปหาท่านพระอานนท์ ทรงอภิวัตแล้ว ประทับยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านพระอานนท์ไม่มีกิจรีบด่วนอะไร ขอโอกาสเถิด ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระอานนท์จงอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปยังฝั่งแม่น้ำอจิรวดีเถิด. ท่านพระอานนท์รับอาราธนาด้วยคุณนิภาพ. ครั้งนั้นท่านพระอานนท์ได้เข้าไปยังฝั่งแม่น้ำอจิรวดี แล้วนั่งบนอาสนะที่เข้าจัดถวาย ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง. พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จพระราชดำเนินด้วยคชสาร ไปจนสุดทางที่ช้างจะไปได้ แล้วเสด็จลงทรงดำเนินเข้าไปหาท่านพระอานนท์ ทรงอภิวัตแล้วประทับยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอโอกาสเถิด ขอนิมนต์ท่านพระอานนท์นั่งบนเครื่องลาดไม้เถิด. ท่านพระอานนท์ทูลว่าอย่าเลย มหาบพิตร เจริญมหาบพิตรประทับนั่งเถิด. อาตมภาพนั่งบนอาสนะของอาตมภาพแล้ว. พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงประทับนั่งบนพระราชอาสน์ที่เขาแต่งตั้งไว้.

[๕๕๒] ครั้นแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ตรัสถามท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พึงทรงประพฤติกายสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนบ้างหรือหนอ. ท่านพระอานนท์

ถวายพระพรว่า คุณก่อนมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ไม่พึงทรงพระพุดิกายสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนเลย ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พึงทรงพระพุดิวิจีสมาจาร ฯลฯ มโนสมาจารที่สมณพราหมณ์ผู้รู้แจ้งทั้งหลายพึงติเตียนบ้างหรือหนอ.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ไม่พึงทรงประพุดิวิจีสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนเลย ขอถวายพระพร.

ปัญหากายสมาจารเป็นต้น

[๕๕๓] ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ น้าศจรรย์นักร ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่เคยมีมาแล้ว ก็เราทั้งหลายไม่สามารถจะยังข้อความที่ท่านพระอานนท์ให้บริบูรณ์ด้วยการแก้ปัญหามา ให้บริบูรณ์ด้วยปัญหาได้ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ชนเหล่าใดเป็นพาล ไม่ฉลาด ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาแล้ว ก็ยังกล่าวคุณหรือโทษของชนเหล่าอื่นได้ เราทั้งหลายไม่ยึดถือการกล่าวคุณหรือโทษของชนเหล่านั้น โดยความเป็นแก่นสาร ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ส่วนชนเหล่าใดเป็นบัณฑิต เป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา ใคร่ครวญ พิจารณาแล้ว กล่าวคุณหรือโทษของชนเหล่าอื่นเราทั้งหลายย่อมยึดถือการกล่าวคุณหรือโทษของชนเหล่านั้น โดยความเป็นแก่นสาร ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่เป็นอกุศล ที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่เป็นอกุศลเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร การสมาจารที่มีโทษแล เป็นอกุศล ขอถวาย
พระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่มีโทษเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่มีความเบียดเบียนแล เป็นกาย
สมาจารที่มีโทษ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่มีความเบียดเบียนเป็นไฉน

อา. คุณก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่มีทุกข์เป็นวิบากแล เป็นกาย
สมาจารที่มีความเบียดเบียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่มีทุกข์เป็นวิบากเป็นไฉน

อา. คุณก่อนมหาบพิตร กายสมาจารใดแล ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียน
ตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสอง
ฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้มีกายสมาจารนั้น กุศล
ธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อม คุณก่อนมหาบพิตร กายสมาจารเห็นปานนี้แล สมณ
พราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ก็วิจิตรสมาจาร ฯลฯ มโนสมาจารที่สมณ-
พราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่เป็นอกุศลแล ที่สมณพราหมณ์
ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็มโนสมาจารที่เป็นอกุศลเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่มีโทษแล เป็นอกุศล ขอถวาย
พระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่มีโทษเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่มีความเบียดเบียนแลเป็นมโนสมาจารที่มีโทษ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่มีความเบียดเบียนเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่มีทุกข์เป็นวิบากแล เป็นมโนสมาจารที่มีความเบียดเบียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่มีทุกข์เป็นวิบากเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารใดแล ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้มีมโนสมาจารนั้น กุศลธรรมย่อมเสื่อม คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารเห็นปานนี้แล สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้รู้แจ้งพึงติเตียน ขอถวายพระพร.

[๕๕๔] ป. ข้าแต่ท่านพระอานนทฺ์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้นทรงสรรเสริญการละอกุศลธรรมทั้งปวงที่เดียวหรือหนอ.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร พระตถาคตทรงละอกุศลธรรมได้ทั้งปวง ทรงประกอบด้วยกุศลธรรม ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านพระอานนทฺ์ผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงติเตียนเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่เป็นกุศลแล สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงติเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่เป็นกุศลเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่ไม่มีโทษแล เป็นกุศล ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่ไม่มีโทษเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียนแล เป็นกายสมาจารที่ไม่มีโทษ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียนเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่มีสุขเป็นวิบาก เป็นกายสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่มีสุขเป็นวิบากเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารใดแล ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลายของบุคคลผู้มีกายสมาจารนั้นย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญ คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารเห็นปานนี้แล สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงคิดเทียบ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ ก็วิจิตรสมาจาร ฯลฯ มโนสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงคิดเทียบ เป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารเป็นกุศลแล สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงคิดเทียบ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็มโนสมาจารที่เป็นกุศลเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่ไม่มีโทษแล เป็นมโนสมาจารเป็นกุศล ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็มโนสมาจารที่ไม่มีโทษเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียนแล เป็นมโนสมาจารที่ไม่มีโทษ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียนเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่มีสุขเป็นวิบากแล เป็นมโนสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่มีสุขเป็นวิบากเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารใดแล ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลายของบุคคลผู้มีมโนสมาจารนั้นย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญ คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารเห็นปานนี้แล สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงคิดเทียบ ขอถวายพระพร.

[๕๕๕] ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงสรรเสริญการเข้าถึงกุศลธรรมทั้งปวงทีเดียวหรือหนอ.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร พระตถาคตทรงละอกุศลธรรมได้ทั้งปวง ทรงประกอบด้วยกุศลธรรม ขอถวายพระพร.

ทรงชื่นชมยินดีภายิต

[๕๕๖] ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ น้าอัสจรรยน์ก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่เคยมีมาแล้ว ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านพระอานนทกล่าวภายิตนี้ดีเพียงใด เราทั้งหลายมีใจชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง ด้วยภายิตของท่านพระอานนทนี้ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เราทั้งหลายยินดีเป็นอย่างยิ่งด้วยภายิตของท่านพระอานนทอย่างนี้ ถ้าว่าช่างแก้วพึงควรแก่ท่านพระอานนทไชรั แม้ช่างแก้ว เราทั้งหลายก็พึงถวายแก่ท่านพระอานนท ถ้าม้าแก้วพึงควรแก่ท่านพระอานนทไชรั แม่ม้าแก้ว เราทั้งหลายก็พึงถวายแก่ท่านพระอานนท ถ้าว่าบ้านส่วยพึงควรแก่ท่านพระ-

อานนท์! ไซ้ แม่บ้านส่วย เราทั้งหลายก็พึงถวายแก่ท่านพระอานนท์ ก็แต่ว่า เราทั้งหลายรู้ที่อยู่ว่า นั่นไม่สมควรแก่ท่านพระอานนท์ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ผ้าพาหิติกาผืนนี้ โดยยาว ๑๖ สอกถ้วน โดยกว้าง ๘ สอกถ้วน พระเจ้าแผ่นดิน มคธพระนามว่าชาตศัทรูเวเทหิบุตร ทรงใส่ในคันฉัตรส่งมาประทานแก่ข้าพเจ้า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระอานนท์โปรดอนุเคราะห์รับผ้าพาหิติกานั้นเถิด.

อา. ลูกอ่อนมหาบพิตร อย่าเลย ไตรจีวรของอาตมภาพบริบูรณ์แล้ว ขอถวายพระพร.

[๕๕๑] ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม่น้ำอจิรวดีนี้ ท่านพระอานนท์ และเราทั้งหลายเห็นแล้ว เปรียบเหมือนมหาเมฆยังฝนให้ตกเบื้องบนภูเขา . ภายหลังแม่น้ำอจิรวดีนี้ ย่อมไหลล้นฝั่งทั้งสองฉั่นใด ท่านพระอานนท์ก็ฉั่นนั้น เหมือนกัน จักทำไตรจีวรของตน ด้วยผ้าพาหิติกานี้ และจักแจกไตรจีวร อันแก่กับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้ ทักษิณของเราทั้งหลายนี้ คงจักแพร่หลายไปดังแม่น้ำล้นฝั่งฉั่นนั้น ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระอานนท์ โปรดรับผ้าพาหิติกาเถิด.

ท่านพระอานนท์รับผ้าพาหิติกา. ลำดับแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ ตรัสอ้ำลาท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ เราทั้งหลายขอ ลาไปบัดนี้ เราทั้งหลายมีกิจมาก มีกรณียะมาก. ท่านพระอานนท์ถวายพระพร ว่า ลูกอ่อนมหาบพิตร ขอมหาบพิตรทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด. ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงชื่นชมภายิตของท่านพระอานนท์แล้ว เสด็จลุกขึ้นจาก ที่ประทับทรงถวายอภิวัตท่านพระอานนท์ ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จ กลับไป.

[๕๕๒] ลำดับนั้นแล เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จกลับไปไม่นาน ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระ-

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 190

ผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลถึงการ
เจรจาปราศรัยกับพระเจ้าปเสนทิโกศลทั้งหมด แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า และได้
ทูลถวายผ้าพาหิติกานั้นแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เป็นลาภของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงได้ดี
แล้วหนอ ที่ทำเธอได้เห็นอานนท์ และได้ประทับนั่งใกล้อานนท์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทฺธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นพากัน
ชื่นชมยินดีพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนั้นแล.

จบพาหิติสูตฺรที่ ๘

อรรถกถาพาหิตยสูตร

พาหิตยสูตร* มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น บทว่า **เอกปฺปฺนฺทริกนาคิ** ได้แก่ ช้างที่มีชื่ออย่างนี้. ได้ยินว่า เหนือซึ่งโครงของพญาช้าง นั้นมีที่ขาวอยู่ประมาณเท่าผลตาล เพราะฉะนั้น เขาจึงตั้งชื่อพระยาช้างนั้นว่า **เอกปฺปฺนฺทริกะ**. บทว่า **สิริวฑฺฒํ มหามตฺตํ** ได้แก่ มหาอำมาตย์มีชื่ออย่างนั้น ซึ่งขึ้นช้างอีกเชือกหนึ่งต่างหากไปด้วย เพื่อจะสนทนาตามความผาสุก. บทว่า **โน** ในคำว่า **อายุสฺมา โน** นี้ เป็นนิบาตใช้ในการถาม. มหาอำมาตย์กำหนดอาการที่พระเถระทรงสังฆาฏิและบาตรได้ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช. บทว่า **โอปารมฺโถ** ความว่า ควรดีเถียน คือ ควรแก่อันยกโทษ. พระราชาตรัสถามว่า เราจะถามอย่างไร. พระราชาตรัสถามว่า พระสูตรนี้เกิดขึ้นในเรื่องที่ถาม เราจะถามเรื่องนั้น. บทว่า **ยํ หิ มยํ ภนฺตุเต** ความว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เราทั้งหลายไม่อาจถือเอาบทว่า "อันสมณพราหมณ์ผู้รู้แจ้ง" นี้ใดให้บริบูรณ์ด้วยปัญหาได้ เหตุอันนั้น ท่านพระอานนท์ผู้กล่าวอยู่อย่างนี้ให้บริบูรณ์แล้ว. บทว่า **อกุสฺโล** ได้แก่ อันเกิดแต่ความไม่ฉลาด. บทว่า **สวชฺโช** ความว่า เป็นไปกับด้วยโทษ. บทว่า **สพฺยุยาปชฺโช** ความว่า เป็นไปกับด้วยทุกข์. ในบทว่า **ทฺถุชฺชวิปาโก** นี้ ท่านกล่าวถึงวิบากที่ไหลออก. บทว่า **ตสฺส** ความว่า แก่กายสมาจารที่เป็นไปแล้วเพื่อประโยชน์แก่ความเบียดเบียนตนเองเป็นต้น ดังที่กล่าวแล้วนั้น. ในคำว่า **คฺคฺกัณฺโณ** นามหาบพิตร พระตถาคตละอกุศลธรรมได้ทั้งหมดแล ประกอบด้วยกุศลธรรม นี้ คือ ทรงสรรเสริญการละอกุศลธรรมสิ้นทุกอย่างนั้นเองแล

เมื่อท่านกล่าวว่า "ขอถวายพระพรข้อมสรรเสริญ" คำถามข้อมมีด้วยประการใด เป็นอันกล่าวบรรดด้วยประการนั้น อนึ่ง พยากรณ์อย่างนี้ ไม่พึงเป็นภาระ เพราะแม้ผู้ที่ยังละอกุศลไม่ได้ ก็พึงสรรเสริญการละ อนึ่ง เพื่อแสดงว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำอย่างไร ก็มีปรกติกเล่าอย่างนั้น เพราะทรงละอกุศลได้แล้ว จึงพยากรณ์อย่างนั้น. แม้ในฝ่ายขาวก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า พาทิตยานี้ เป็นชื่อของผ้าที่เกิดขึ้นในพาทิตีรัฐ. คำว่า โดยยาว ๑๖ สอก ความว่า โดยยาวมีประมาณ ๑๖ สอกถ้วน. คำว่า โดยกว้าง ๘ สอก ความว่า โดยกว้าง ๘ สอกถ้วน. คำว่า ได้ทูลถวาย (ผ้าพาทิติกา) แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า ได้มอบถวายแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ก็แลครั้นถวายแล้วได้ผูกทำเป็นพาดานในพระคันธกุฎี. ตั้งแต่นั้น พระคันธกุฎี ก็งดงามโดยยิ่งกว่าประมาณ. คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง ตื่นทั้งนั้นแหละ. อนึ่ง เทศนาน จบแล้วด้วยสามารถแห่งในยบุคคลแล.

จบบรรดกถาพาทิตยสูตรที่ ๘

๕. ธรรมเจตียสูตร

[๕๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของพวกเจ้าศากยะ อันมีชื่อว่าเมทพุปะ ในแคว้นสักกะ. ก็สมัยนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จ ไปถึงนครกนิคมด้วยพระราชกรณียะบางอย่าง. ครั้งนั้นท้าวเธอรับตั้งกะทิม การายนะเสนาบดีว่า คุณก่อนการายนะผู้สหาย ท่านจงเทียมยานที่ดี ๆ ไว้ เรา จะไปดูภูมิภาคอันดีในพื้นที่อุทยาน. ทิมการายนะเสนาบดีรับสนองพระราช คำรัสแล้ว ให้เทียมราชยานที่ดี ๆ ไว้ แล้วกราบทูลแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าเทียมพระราชยานที่ดี ๆ ไว้ เพื่อได้ฝ่าละอองธุลี พระบาทพร้อมแล้ว ขอได้ฝ่าพระบาททรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ขอเดชะ.

[๕๖๐] ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จขึ้นทรงยานพระที่นั่ง อย่างดีเสด็จออกจากนครกนิคม โดยกระบวนพระราชยานอย่างดี ๆ ด้วยพระ- ราชานุภาพอันยิ่งใหญ่ เสด็จไปยังสวนอันรื่นรมย์ เสด็จพระราชดำเนินด้วย ยานพระที่นั่งจนสุดภูมิประเทศที่ยานพระที่นั่งจะไปได้ จึงเสด็จลงทรงพระ- ดำเนินเข้าไปยังสวน เสด็จพระราชดำเนินเที่ยวไป ๆ มา ๆ เป็นการพักผ่อน ได้ทอดพระเนตรเห็นต้นไม้ล้วนน่าดู. ชวนให้เกิดความพอใจ เฝิบสังัด ปราศจากเสียงอ้ออิ่ง ปราศจากคนสัญจรไปมา ควรแก่การงานอันจะพึงทำใน ที่ลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่อยู่ของผู้ต้องการความสงบ ครั้นแล้วทรงเกิด พระปีติปรารภถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าต้นไม้เหล่านี้ล้วนน่าดู ชวนให้เกิด ความพอใจ เฝิบสังัด ปราศจากเสียงอ้ออิ่ง ปราศจากคนสัญจรไปมา ควร

แก่การงานอันจะพึงทำในที่ลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่อยู่ของผู้ต้องการความ
สงบ เหมือนดังว่าเป็นที่ ๆ เราเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าสัมมาสัมพุทธเจ้า.
ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสสั่งกะทิมการายนะเสนาบดีว่า คุณก่อนทิม-
การายนะผู้สหาย ต้นไม้เหล่านี้มันล้วนนำคุณ ชวนให้เกิดความพองใส สมควร
เป็นที่อยู่ของผู้ต้องการความสงบ เหมือนดังว่าเป็นที่ ๆ เราเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คุณก่อนทิมการายนะผู้สหาย เดียวนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอ.
ทิมการายนะเสนาบดีกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช มีนิคมของพวกเจ้าศากยะชื่อ
ว่าเมทพุปะ เดียวนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ประทับอยู่ ณ นิคมนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

ป. คุณก่อนการายนะผู้สหาย ก็นิคมของพวกเจ้าศากยะชื่อว่าเมทพุปะ
มีอยู่จากนิคมนครกะไกลเพียงไร.

ท. ข้าแต่มหाराช ไม่ไกลนัก ระยะทาง ๓ โยชน์ อาจเสด็จถึงได้
โดยไม่ถึงวัน ขอเดชะ.

ป. คุณก่อนการายนะผู้สหาย ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเทียมยานที่ดี ๆ ไว้
เราจักไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ทิมการายนะเสนาบดีทูลรับสนองพระราชดำรัสแล้วสั่งให้เทียมยานที่ดี ๆ
ไว้ แล้วกราบทูลแต่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ขอเดชะข้าพระพุทธเจ้าเทียมยาน
ที่ดี ๆ ไว้พร้อมแล้ว พระเจ้าข้า ขอให้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้โปรดทรงทราบ
กาลอันควรในบัดนี้เถิด.

เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า

[๕๖๑] ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จขึ้นทรงยานพระที่นั่ง
อย่างดี เสด็จจากนครกนิคมโดยกระบวนพระราชยานอย่างดี เสด็จไปยังนิคม

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 195
ของพวกเจ้าศากยะชื่อว่าเมตพุปะ เสด็จถึงนิคมนั้นโดยไม่ถึงวัน เสด็จเข้าไปยัง
สวน เสด็จพระราชดำเนินด้วยยานพระที่นั่งไปจนสุดภูมิประเทศที่ยานพระที่นั่ง
จะไปได้ เสด็จลงจากยานพระที่นั่งแล้วทรงดำเนินเข้าไปยังสวน. ก็สมัยนั้นแล
ภิกษุเป็นอันมากเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง. ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จ
เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า ข้าแต่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ
เดี๋ยวนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับ อยู่ ณ ที่ไหน ข้าพเจ้า
ประสงค์จะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ภิกษุเหล่านั้นถวาย
พระพรว่า คุณก่อนมหาบพิตร นั้นพระวิหาร พระทวารปิดเสียแล้ว เชิญ
มหาบพิตรเสียบเสี้ยงค่อยๆ เสด็จเข้าไป ถึงระเบียงแล้ว ทรงกระแอมเคาะ
พระทวารเข้าเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงเปิดพระทวารรับมหาบพิตร
ขอถวายพระพร. ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมอบพระแสงขรรค์และ
พระอุณหิสแก่ทิมการายนะเสนาบดีในที่นั้น. ครั้งนั้น ทิมการายนะเสนาบดีมี
ความดำริว่า บัดนี้ พระมหาราชจักทรงปรึษาความลับ เราควรจะยืนอยู่ใน
ที่นี้แหละ. ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเสียบเสี้ยง เสด็จเข้าไปทาง
พระวิหารซึ่งปิดพระทวาร ทรงค่อยๆ เสด็จเข้าไปถึงพระระเบียง ทรงกระ-
แอมแล้วทรงเคาะพระทวาร. พระผู้มีพระภาคเจ้าเปิดพระทวาร. ลำดับนั้น
พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปยังพระวิหาร ทรงชบพระเศียรลงแทบพระ-
ยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจูบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ด้วยพระโอษฐ์ ทรงนวดพระยุคลบาทด้วยพระหัตถ์ และทรงประกาศพระนาม
ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคือพระเจ้าปเสนทิโกศล ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ หม่อมฉันคือพระเจ้าปเสนทิโกศล. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า
คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรทรงเห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำการ

เคารพอ่อนน้อมเป็นอย่างยิ่งเห็นปานนี้ในสรีระนี้ และทรงแสดงอาการฉันท์-
มิตร.

ความเลื่อมใสในธรรม

[๕๖๒] พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
หม่อมฉันมีความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว พระสงฆ์สาวก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระ-
วโรกาส หม่อมฉันเห็นสมณพราหมณ์พวกหนึ่งประพฤติพรหมจรรย์กำหนดที่
สุคติสิบปีบ้าง ยี่สิบปีบ้าง สามสิบปีบ้าง สี่สิบปีบ้าง. สมัยต่อมา สมณพราหมณ์
เหล่านั้น อานน้ำดำเกล้า ลูบไล้อย่างดี แต่งผมและหนวด บำเรอคนให้
เอิบเอิ้มพรั่งพร้อมไปด้วยเบญจกามคุณ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่หม่อมฉัน
ได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ พระพฤติพรหมจรรย์บริสุทธีบิบริบูรณ์ มี
ชีวิตเป็นที่สุดจนตลอดชีวิต. อนึ่ง หม่อมฉันมิได้เห็นพรหมจรรย์อื่นอันบริสุทธี
บริบูรณ์อย่างนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็น
ความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉันว่า พระผู้มีพระภาค-
เจ้าตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว พระสงฆ์
สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว.

[๕๖๓] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระราชาก็ยังวิวาท
กับพระราชา แม้กษัตริย์ก็ยังวิวาทกับกษัตริย์ แม้พราหมณ์ก็ยังวิวาทกับ
พราหมณ์ แม้คฤหบดีก็วิวาทกับคฤหบดี แม่มารคาก็ยังวิวาทกับบุตร แม้นุตร
ก็ยังวิวาทกับมารดา แม้บิดาก็ยังวิวาทกับบุตร แม้นุตรก็ยังวิวาทกับบิดา แม้
พี่น้องชายก็ยังวิวาทกับพี่น้องหญิง แม้พี่น้องหญิงก็ยังวิวาทกับพี่น้องชาย แม้

สหายก็ยังวิวาทกับสหายะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้สมัครสมานกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เข้ากันได้สนิทเหมือนน้ำกับน้ำมัน มองดูกันและกันด้วยจักขุอันเปี่ยมด้วยความรักอยู่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันไม่เคยเห็นบริษัทอื่นที่สมัครสมานกันอย่างนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน...

[๕๖๔] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันเดินเที่ยวไปตามอารามทุกอาราม ตามอุทยานทุกอุทยานอยู่เนือง. ๆ ในที่นั้น ๆ หม่อมฉันได้เห็นสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ชูบผอม เสรีหมอง มีผิวพรรณไม่ผ่องใส ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ดูเหมือนว่าจะไม่ตั้งใจแลดูคน. หม่อมฉันนั้นได้เกิดความคิดว่า ท่านเหล่านี้คงไม่ยินดีพระพุทธิพรหมจรรย์เป็นแน่ หรือว่าท่านเหล่านั้นมีบาปกรรมอะไรที่ทำแล้วปกปิดไว้ ท่านเหล่านั้นจึงชูบผอม เสรีหมองมีผิวพรรณไม่ผ่องใส ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ดูเหมือนว่าจะไม่ตั้งใจแลดูคน. หม่อมฉันเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้วถามว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เหตุไรหนอท่านทั้งหลายจึงชูบผอม เสรีหมอง มีผิวพรรณไม่ผ่องใส ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ดูเหมือนว่าจะไม่ตั้งใจแลดูคน. สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้ตอบอย่างนี้ว่า คุณก่อนมหาบพิตร อาตมภาพทั้งหลายเป็นโรคพันธุกรรม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ำเรงยิ่งนัก มีใจชื่นบาน มีรูปอันน่ายินดี มีอินทรีย์เอิบอím มีความขวนขวายน้อย มีขนอันดก เลี้ยงชีพด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจตั้งมฤคอยู่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้มีความคิดว่า ท่านเหล่านี้ คงรู้คุณวิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแน่ ท่านเหล่านั้นจึงำเรงยิ่งนัก มีใจชื่นบาน มีรูปอัน

นายินดี มีอินทรีย์เอิบอิม มีความชวนชวนน้อย มีขนอันคก เลี้ยงชีพด้วย
ของที่ผู้อื่นให้ มีใจดั่งมฤคอยู่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความ
เลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน...

[๕๖๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันเป็นชาติติยราช
ได้มูรธาภิเษกแล้ว ย่อมสามารถจะให้ฆ่าคนที่ควรฆ่าได้ จะให้รบคนที่ควรรบ
ก็ได้ จะให้เนรเทศคนที่ควรเนรเทศก็ได้. เมื่อหม่อมฉันนั่งอยู่ในที่วินิจฉัยความ
ก็ยังมีคนทั้งหลายพูดสอดขึ้นในระหว่าง ๆ หม่อมฉันจะห้ามว่า คุณก่อนท่าน
ผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อเรานั่งอยู่ในที่วินิจฉัยความ ท่านทั้งหลายอย่าพูดสอดขึ้น
ในระหว่าง จงรอกอยให้สุดถ้อยคำของเราเสียก่อน ดังนี้ ก็ไม่ได้ คนทั้งหลาย
ก็ยังพูดสอดขึ้นในระหว่างถ้อยคำของหม่อมฉัน. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่
หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ในสมัยใด พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้น สาวกทั้งหลายของพระผู้มี
พระภาคเจ้าไม่มีเสียงจามหรือเสียงไอเลย. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมี
มาแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้น
สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้ารูปหนึ่งได้ไอขึ้น. เพื่อนพรหมจรรย์รูปหนึ่ง ได้
เอาเข้ากระสุนเรอรูปนั้น ด้วยความประสงค์จะให้เธอรู้สึกตัวว่า ท่านจงเงิบ
เสียง อย่าได้ทำเสียงดังไป พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นศาสดาของเราทั้งหลาย
กำลังทรงแสดงธรรมอยู่. หม่อมฉันเกิดความคิดขึ้นว่า น้าอัสจรรย์หนอ
ไม่เคยมีมา ได้ยินว่า บริษัทจักเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกดีแล้วอย่างนี้
โดยไม่ต้องใช้อาชญา โดยไม่ต้องใช้ศาสตรา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉัน
ไม่เคยได้เห็นบริษัทอื่นที่ฝึกได้ดีอย่างนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้. แม้ข้อนี้ ก็เป็น
ความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน...

[๕๖๖] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันได้เห็น กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบางพวกในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาด อาจยับยั้งยั้งคำอันเป็นข้าศึก ได้มีปัญญาสามารถถึงชนทรายได้. กษัตริย์เหล่านั้น เหมือนดังเที่ยวทำลายทิวติฐิ ของผู้อื่นด้วยปัญญา. พอได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมจักเสด็จถึงบ้านหรือนิคม ชื่อนั้น กษัตริย์เหล่านั้นก็พากันแต่งปัญหาด้วยตั้งใจว่า พวกเราจักพากัน เข้าไปหาพระสมณโคดมแล้วถามปัญหานี้ ถ้าพระสมณโคดมอันพวกเราถาม อย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่างนี้ไซ้ พวกเราจักยกวาทะอย่างนี้แก่พระสมณ- โคดม ถ้าแม้พระสมณโคดมอันเราทั้งหลายถามอย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่าง นี้ไซ้ พวกเราก็จักยกวาทะแม้อย่างนี้แก่พระสมณโคดม. กษัตริย์เหล่านั้น ได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมเสด็จถึงบ้านหรือนิคมโน้นแล้ว ก็พากันไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้กษัตริย์ เหล่านั้นเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถา. กษัตริย์ เหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ไม่ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ไหน จักยกวาทะแก่พระองค์เล่า ที่แท้ก็พากันยอมตนเข้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระ- ภาคเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มี พระภาคเจ้าของหม่อมฉัน...

[๕๖๗] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันได้เห็น พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต ฯลฯ กฤหบดีผู้เป็นบัณฑิต... สมณะผู้เป็นบัณฑิต บางพวกในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาด อาจยับยั้งยั้งคำอันเป็นข้าศึกได้ มีปัญญา สามารถถึงชนทรายได้. สมณะเหล่านั้นเหมือนดังเที่ยวทำลายทิวติฐิของผู้อื่นด้วย ปัญญา. พอได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมจักเสด็จถึงบ้านหรือนิคมโน้น สมณะ เหล่านั้นก็พากันแต่งปัญหาด้วยตั้งใจว่า พวกเราจักพากันเข้าไปหาพระสมณ-

โคดมแล้วถามปัญหา^๑นี้ ถ้าพระสมณโคดมอันพวกเรามาอย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่างนี้ไซ้^๒ พวกเราจักยกวาทะอย่างนี้แก่พระสมณโคดม ถ้าแม้พระสมณโคดมอันเราทั้งหลายถามอย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่างนี้ไซ้^๓ พวกเราก็จักยกวาทะเมืออย่างนี้แก่พระสมณโคดม. สมณะเหล่านั้นได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมเสด็จถึงบ้านหรือนิคมโน้นแล้ว ก็พากันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้สมณะเหล่านั้นเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้้อาหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมิกถา. สมณะเหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้้อาหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้ว ไม่ทูลถามปัญหา^๔แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ไหนจักยกวาทะแก่พระองค์เล่า ที่แท้ยอมขอโอกาส^๕แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อขอออกบวชเป็นบรรพชิต. พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงให้เขาเหล่านั้นบวช. ครั้นเขาเหล่านั้นได้บวชอย่างนี้แล้ว เป็นผู้หลีกออกจากหมู่ ไม่ประมาท มีความเพียร มีคนส่งไปแล้ว อยู่ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ท่านเหล่านั้นพากันกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราทั้งหลายยอมไม่พินาศละชิหนอ ด้วยว่าเมื่อก่อนเราทั้งหลายไม่ได้เป็นสมณะเลย ก็บัญญัติว่าเป็นสมณะ ไม่ได้เป็นพราหมณ์เลย ก็บัญญัติว่าเป็นพราหมณ์ ไม่ได้เป็นพระอรหันต์เลย ก็บัญญัติว่าเป็นพระอรหันต์ บัดนี้พวกเราเป็นสมณะ เป็นพราหมณ์ เป็นพระอรหันต์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน ...

[๕๖๘] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง ช่างไม้สองคน คนหนึ่งชื่ออติทันตะ คนหนึ่งชื่อปุราณะ หม่อมฉันชুবเลียงไว้ ใ้ชัวยคยานของหม่อมฉัน หม่อมฉันให้เครื่องเลียงชีพแก่เขา นายสมาให้เขา แต่ถึงกระนั้น

เขาจะได้อำนาจความเคารพนบในหม่อมฉัน เหมือนในพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็หาไม่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว หม่อมฉันยกกองทัพออกไป เมื่อจะทดลองช่างไม้ชื่ออสิทันตะและช่างไม้ปุราณะนี้ดู จึงเข้าพักอยู่ในที่พัก อันคับแคบแห่งหนึ่ง. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ครั้งนั้นแล นายช่างอสิทันตะและ นายช่างปุราณะเหล่านี้ ยังกาลให้ล่วงไปด้วยธรรมิกถาตลอดราตรีเป็นอันมาก ได้ฟังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ใด เขาก็ผินศีรษะไปทางทิศนั้น นอนเหยียดเท้ามาทางหม่อมฉัน. หม่อมฉันมีความคิดว่าท่านผู้เจริญทั้งหลาย น่าอัศจรรย์นักหนอ ไม่เคยมีมาแล้วหนอ นายช่างอสิทันตะและนายช่างปุราณะ เหล่านี้ เราซบเลี้ยงไว้ ใช้จ่ายยานก็ของเรา เราให้เครื่องเลี้ยงชีพแก่เขา นำยศมาให้เขา แต่ถึงกระนั้น เขาจะได้อำนาจความเคารพนบในเรา เหมือน ในพระผู้มีพระภาคเจ้าก็หาไม่. ท่านเหล่านี้คงจะรู้คุณวิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นแน่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน....

[๕๖๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นกษัตริย์ แม้หม่อมฉันก็เป็นกษัตริย์ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เป็นชาวโกศล แม้หม่อมฉันก็เป็นชาวโกศล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีพระชนมายุ ๘๐ ปี แม้หม่อมฉันก็มีอายุ ๘๐ ปี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุนี้แล หม่อมฉันจึงได้อำนาจความเคารพนบเป็นอย่างยิ่งในพระผู้มีพระภาคเจ้า และแสดงอาการเป็นฉันท์มิตร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น หม่อมฉันขอทูลลาไป ณ บัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรณียะมาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจงทรงทราบกาลอันควรใน บัดนี้เถิด. ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกจากที่ประทับ ทรงถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จหลีกไป.

ตรัสธรรมเจดีย์

[๕๓๐] ครั้งนั้นแล เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าปเสนทิโกศลพระองค์นี้ ตรัสธรรมเจดีย์ คือพระวจาเคารพธรรม ทรงลุกจากที่ประทับนั่งแล้วเสด็จหลีกไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเรียนธรรมเจดีย์นี้ไว้ จงทรงจำธรรมเจดีย์นี้ไว้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเจดีย์ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นอาทิพรหมจรรย์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นพากันชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนี้แล.

จบธรรมเจดีย์สูตรที่ ๕

อรรถกถาธรรมเจติยสูตร

ธรรมเจติยสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น คำว่า **เมทลุปิ** เป็นชื่อของนิคมนั้น. ก็ได้ยินว่า นิคมนั้น มีแผ่นดินมีสีดุมันขึ้น^๑ เกิดขึ้นหนาแน่นในที่นั้น ๆ เพราะฉะนั้น จึงถึงการนับว่า เมทลุปะ. อนึ่ง เสนาสนะ ในนิคมนั้น ก็ไม่แน่นอน ฉะนั้น จึงมิได้กล่าวไว้. บทว่า **นกรก** ได้แก่นิคมหนึ่งของเจ้าศากยะมีชื่ออย่างนั้น. คำว่า **ด้วยพระราชกรณียะ**บางอย่าง คือ มิใช่ด้วยกรณียะอย่างอื่น แต่ พระเจ้าปเสนทิกโกศลนี้ ตรัสสั่งว่าพวกเจ้าจงจับพันธุละเสนาบดี พร้อมด้วย บุตร ๓๒ คน ให้ได้โดยวันเดียว. ก็ในวันนั้น นางมัลลิกาภริยาของ พันธุละเสนาบดีนั้น ทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป. พอภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เสด็จถึงเรือนประทับนั่งแล้ว เจ้าหน้าทีก็นำข่าวว่า ท่านเสนาบดีถึงอสัญกรรมแล้ว มาให้นางมัลลิกา. นางรับหนังสือ ถามว่า เป็นข่าวดี (หรือร้าย). ก็เรียนว่า พระราชาทรงให้ จับเสนาบดีพร้อมด้วยบุตร ๓๒ คน ประหารชีวิตพร้อมกัน แม่เจ้า. นาง กล่าวว่ พวกเจ้าอย่าได้กระทำให้แพรงพรายแก่มหาชน แล้วเอาหนังสือใส่ ห่อปกไว้ อังคาสพระภิกษุสงฆ์. ในตอนนั้น เจ้าหน้าที่ยกหม้อสัปปิมาหม้อ หนึ่ง (เผอิญ) หม้อสัปปินั้นกระทบธรณีประตูแตก จึงสั่งให้ไปนำหม้อ อื่นมาอังคาสพระภิกษุสงฆ์.

พระศาสดาทรงกระทำกตกิจเสร็จแล้ว จึงตรัสว่า นางไม่ควรคิด เพราะเหตุหม้อสัปปิแตก เพื่อเป็นเหตุให้ตั้งกถาขึ้น. ขณะนั้น นางมัลลิกา

๑. สีลามีสีอันแดงงามดุจดวงนไก่อเทศ (ลปิ)

จึงนำหนังสือออกมาวางตรงหน้าพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่เป็นข่าวการตายของเสนาบดีกับบุตร ๓๒ คน หม่อมฉันมิได้คิดแม้เรื่องนี้ เหตุไรจะคิดเพราะเหตุหม้อสัปปี (แตก). พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำกรรมิกถาให้ปฏิสังขตด้วยสามัญลักษณะมีความไม่เที่ยงเป็นต้นว่า คู่ก่อนนางมัลลิกา อย่าคิด (มาก) ไปเลย ธรรมดาในสังสารวัฏฏ์มีที่สุดและเบื้องต้นอันใคร ๆ ไปตามอยู่ รู้ไม่ได้แล้ว ย่อมเป็นไปเช่นนั้น แล้วเสด็จกลับ. นางมัลลิกาเรียกลูกสะใภ้ ๓๒ คน มาให้โอวาท. พระราชารับสั่งให้นางมัลลิกาเข้าเฝ้า ตรัสถามว่า ในระหว่างเสนาบดีกับเรา โทษที่แตกกันมีหรือไม่มี.^๑ นางทูลว่า ไม่มี พะยะคะ. พระราชาทรงทราบว่ เสนาบดีนั้นไม่มีความผิดตามคำของนาง จึงมีความเดือนร้อนเกิดความเสียพระทัยอย่างล้นพ้น. พระองค์ทรงรำพึงว่า ได้นำสหายผู้ยกย่องเราว่ากระทำสิ่งที่หาโทษมิได้เห็นปานนี้มาแล้วให้พินาศแล้ว ตั้งแต่นั้นไป ก็ไม่ได้ความสบายพระทัยในปราสาทหรือในเหล่านางสนม หรือความสุขในราชสมบัติทรงเริ่มเที่ยวไปในที่นั้น ๆ. กิจอันนี้แหละได้มีแล้ว. หมายถึงเรื่องนี้ จึงกล่าวไว้ว่า ด้วยราชกรณียกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้.

บทว่า **ทิม การายน** ความว่า ทิมการายนะซึ่งเป็นหลานของ พันธูละเสนาบดีคิดว่า พระราชาทรงฆ่าลูกของเรา ผู้มิได้ทำผิดนั้นโดยไม่มีเหตุ พระราชาได้ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเสนาบดีแล้ว. คำนั้น ท่านกล่าวหมายถึงเรื่องนี้. คำว่า **มหัจจุราชานุภาพวน** ความว่า ด้วยราชานุภาพอันใหญ่ หมายความว่า ด้วยหมู่พลมากมายงดงามด้วยเพศอันวิจิตร คุณดลัมพื้นธรณีให้พินาศ ประหนึ่งจะยังสาครให้ป่วนปั่นฉะนั้น. บทว่า **ปาสาทิกานิ** ความว่า อันให้เกิดความเลื่อมใสพร้อมทั้งนำทัศนาก็เดียว. บทว่า **ปาสาทินิยานิ** เป็น

๑. สී. จิตฺตโทโส.

ไวพจน์ของคำนั้น. อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ปาลาทิกานิ** ความว่า น่าดู (น่าทัศนา). บทว่า **ปาสาทนียานิ** ได้แก่ให้เกิดความเลื่อมใส. บทว่า **อปฺปสฺสท- ทานิ** คือ ไม่มีเสียง. บทว่า **อปฺปนิคฺโขสถานิ** ความว่า เว้นจากเสียงกึกก้อง เพราะอรรถว่า ไม่ปรากฏ. บทว่า **วิชนวาทานิ** ความว่า ปราศจากกลิ่นของคน. บทว่า **มนุสฺสตราหฺสฺเสยฺยกานิ** ความว่า สมควรแก่งานที่จะพึงทำในที่ลับของมนุษย์ อรรถว่า สมควรแก่ผู้ที่ปรึกษาคนคว่ำอย่างลึกลับ. บทว่า **ปฺปฺปิตฺถุสฺสลาณสฺสารูปฺปานิ** ความว่า สมควรแก่ความเป็นผู้เดียว ช่อนเร้นอยู่. บทว่า **ยตุถ สฺสทํ มยํ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้เคยเสด็จไปในที่นั้น ในคำนี้มีอรรถดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าควรเสด็จเข้าไปในที่เช่นนั้น เพราะเป็นที่พวกเราทั้งหลายมีความสุข.

บทว่า **อติถิ มหาราชา** ความว่า เสนาบดีผู้ฉลาด ย่อมทราบว่ พระราชาทรงนับถือพระผู้มีพระภาคเจ้า. เสนาบดีนั้น จะส่งจารบุรุษไป จนรู้ที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ ด้วยคิดว่า ถ้าพระราชาถามเราว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประทับที่ไหน ก็ควรจะกราบทูลได้โดยมิชักช้า เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น .

บทว่า **อารามํ ปาวิสิ** ความว่า ทรงตั้งค่ายไว้นอกนิคมแล้ว เสด็จเข้าไปกับการายณะเสนาบดี. ท่านกล่าวว่า วิหาโร หมายถึงเอาพระคันธกุฎี. บทว่า **อาพินฺนํ** แปลว่า หน้ามุง. บทว่า **อุกฺกาสิตฺตฺวา** คือ กระทบเสียงกระแอม. บทว่า **อคฺคพฺ** คือ บานประตู. บทว่า **อาโกฏฺฏฺเหหิ** ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ทรงเคาะที่ใกล้ช่องกุญแจค่อย ๆ ด้วยปลายพระนขา. ได้ยินว่า พวกอมนุษย์ย่อมเคาะประตูสูงเกินไป ที่ฆาตาก็เคาะต่ำเกินไป จึงไม่เคาะอย่างนั้น คือเคาะที่ใกล้ช่องตรงกลาง นี่เป็นมรรยาทในการเคาะประตู ท่านโบราณจารย์กล่าวแสดงไว้ด้วยประการดังนี้. บทว่า **ตตฺถฺเถว** คือในที่ที่ภิกษุทั้งหลายกล่าว

แล้วนั้นแหละ. คำว่า **ขลุคยฺจ อุนฺหีสยฺจ** นั้นเป็นเพียงเทศนา. อนึ่ง
พระราชาทรงมอบราชกฐกัณฑ์ ทั้ง ๕ ที่มาแล้ว คือ

พัทวาลวีชนี อุนฺหีส พระขรรค์ ฉัตร

และฉลองพระบาท พระราชาเสด็จลงจาก

ยานจอดซ่อนไว้.

ถามว่า ก็พระราชาทรงมอบเบญจราชกฐกัณฑ์ เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะ
ไม่ควรเสด็จเข้าไปยังสำนักพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่เคารพยิ่งด้วยเพศแห่ง
อิสริยยศ และทรงคิดว่าจะเข้าไปเฝ้าเพียงพระองค์เดียวจะได้สนทนาได้ตามพอ
พระทัยของพระองค์ ก็ในบรรดาราชกฐกัณฑ์ทั้ง ๕ พระองค์ให้กลับแล้ว ก็
ไม่ได้กล่าวว่าท่านจงกลับ. จะกลับไปเองทั้งหมดทีเดียว. พระราชาทรงมอบไป
ด้วยเหตุ ๒ ประการ ดังกล่าวมานี้. บทว่า **รหยาติ** ความว่า ย่อมกระทำเร้นลับ
คือ ซ่อนเร้น ได้ยินว่า เสนาบดีนั้น มีประสงค์ดังนี้ว่า พระราชานี้ แม้คราว
ก่อนก็ปรินิพพานด้วยพระสมณโคตม แล้วให้จับลึงของเราที่บุตร
๑๒ คน แม้ครั้งนี้ ก็คงปรินิพพานด้วยพระสมณโคตม สั่งให้จับเราอีกกระมังหนอ
เสนาบดีนั้น ได้มีความคิดดังนี้ เพราะอำนาจแห่งความโกรธ.

บทว่า **วิริ ภควา ทวาริ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้
ทรงลุกขึ้นเปิดประตู. แต่ทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า จงเปิดเถอะ. ต่อแต่นั้น
ประตูก็เปิดเองทีเดียว กล่าวว่ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เมื่อให้
ทานอยู่ในโกฏิแห่งกัปปิมิไช่น้อย มิได้เคยกระทำการกัปปิประตูด้วยพระ-
หัตถ์ของพระองค์. ก็ประตูนั้น เพราะเปิดออกด้วยพระทัยของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า เพราะฉะนั้น จึงควรกล่าวได้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เปิดประตู
แล้ว บทว่า **วิหาริ ปวิสิตฺวา** ความว่า เข้าไปสู่พระคันธกุฎีแล้ว. ก็เมื่อ
พระราชาทรงเสด็จเข้าไปแล้ว การายณะเสนาบดี ก็ถือเอาเบญจราชกฐกัณฑ์
กลับค้ำย เรียกวิฑูทกะมาว่า เพื่อนรัก จงยกฉัตรขึ้น. วิฑูทกะถามว่า

พระชนกของข้าพเจ้าไปแล้วหรือ. ตอบว่า อย่าถามถึงพระชนกเลย ถ้าท่านไม่ยก ข้าพเจ้าจะถือฉัตรนั้นยกขึ้นเอง. วิฑูทกะจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะยกเองสหาย. การายณะเสนาบดี ทิ้งม้าไว้ให้พระราชาดัวหนึ่ง คาบเล่มหนึ่ง นางสนมคนเดียวเท่านั้น ตั้งว่า ถ้าพระราชายกจะมีชีวิตอยู่ ก็อย่าตามมาแล้วยกฉัตรให้วิฑูทกะ แล้วพาวิฑูทกะนั้น ไปยังนครสาวัตถีทีเดียว. บทว่า **ธมฺมนุวโย** ความว่า รู้ตาม คือ อนุমান คือ เข้าใจธรรม กล่าวคือ ปัจฉักขญาณ.

บัดนี้ คำว่า **ธมฺมาสมฺพุทฺโธ** ภควา ดังนี้เป็นต้น ย่อมมีแก่พระราชานั้นด้วยความรู้ตามธรรมอันใด เพื่อแสดงความรู้ตามธรรมอันนั้น จึงกล่าวว่า **อิธ ปนาหิ ภนฺเต** ดังนี้เป็นต้น ในบทเหล่านั้น บทว่า **อาปาณโกฎฺถิ** ความว่า ชีวิตชื่อว่า ปาณะ (ปราณ) การทำเขตแดนแห่งชีวิตอันมีลมปราณเป็นที่สุดนั้นไว้ในภายใน ท่านอธิบายว่า แม้ในสมัยใกล้ตาย ก็ยังท่องเที่ยวไปอยู่เที่ยว จึงก้าวล่วงชีวิตนั้น ไปไม่ได้. ปาฐะว่า อาปนโกฎฺถิก^๑ ดังนี้ก็มี. หมายความว่า มีชีวิตเป็นที่สุดรอบ. อธิบายว่า บางคนก้าวล่วงอยู่ไม่กระทำชีวิตอันมีปราณเป็นที่สุดเที่ยวไป เพราะเหตุแห่งชีวิตฉันใด ภิกษุทั้งหลายย่อมไม่เป็นอย่างนั้น. คำว่า **อยมฺปิ โข เม ภนฺเต** พระอรรถกถาจารย์ย่อมแสดงว่า ข้อนี้ย่อมเป็นอย่างนี้ เพราะพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ดีแล้ว พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้วและพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของข้าพระองค์นี้ย่อมเป็นอย่างนี้. ในบททุกบท ก็มีนัยดังนี้แล.

บทว่า **น วีย มณฺเญ จกฺขุ พนฺธนฺเต**^๒ (ดูเหมือนราวจะว่าไม่ห่วงใยจักขุ) ความว่าเหมือนไม่ผูกพันจักขุ. เพราะมองดูเห็นอย่างไม่น่าเลื่อม

๑. ฉ. อปาณโกฎฺถิก

๒. ฎีกา จกฺขุ อุตฺตนิ พนฺธนฺต.

ใสแล้วยังไม่ทำหน้าที่ในการแลดูอีก ฉะนั้น เขาจึงชื่อว่า ไม่ผูกพันจักขุ. เห็นอย่างน่าเลื่อมใสแล้วยังทำกิจในการแลดูเนื่องๆ ฉะนั้นเขาชื่อว่า ผูกพันจักขุ. ก็ท่านเหล่านี้ เป็นผู้ไม่น่าเลื่อมใส ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า **พนฺธุโรโรโค โน** ได้แก่ โรคแห่งตระกูล (โรคกรรมพันธุ์). อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า มีโรคเห็นปานนี้ เกิดในตระกูลของเราทั้งหลาย. บทว่า **อุพาริ** คือมีศักดิ์ใหญ่. บทว่า **ปุพฺพเพนาปริ** ได้แก่เป็นอย่างอื่น คือแตกต่างจากก่อน. คือกระทำกสิณบริกรรมจนบังเกิดสมบัติ ชื่อว่า รู้กว้างขวาง คือ วิเศษกว่าก่อนในคำนั้น. กระทำสมบัติให้เป็นปทัฏฐาน เจริญวิปัสสนา ถือเอาพระอรหัตต์ ชื่อว่า รู้กว้างขวาง คือ วิเศษยิ่งกว่าแต่ก่อน. บทว่า **ฆาณฺเฑตยํ วา ฆาณฺเฑตุ** ความว่า เพื่อให้ฆาณฺเฑตยํ. บทว่า **ชาเปตยํ วา ชาเปตุ** ความว่า จะให้รับคนที่ควรรับด้วยทรัพย์ คือ กระทำให้เลื่อมสลับให้ไม่มีทรัพย์. บทว่า **ปพฺพชาเตตยํ วา ปพฺพชาเตตุ** คือให้เนรเทศคนที่ควรเนรเทศเสียจากรัฐ. บทว่า **อิสิทฺตปุรฺณา** คือ อิสิทนต์และบูรณะ. ในคนทั้ง ๒ นั้น คนหนึ่ง เป็นพรหมจารี คนหนึ่ง เป็นสทรรสันโดษ (ยินดีแต่ภริยาของตน). บทว่า **มมกตฺตา** ความว่า ชื่อว่า มมกตฺตา เพราะอรรถว่า ภัทรอันเป็นของแห่งตนของชนเหล่านั้นมีอยู่. บทว่า **มมยानา** ความว่า ชื่อว่า ยวดยานของเรา เพราะอรรถว่า ยวดยานอันเป็นของแห่งเรามีอยู่. บทว่า **ชีวิตํ ทาตา** ได้แก่ เป็นผู้ให้ความเป็นไปแห่งชีวิต. บทว่า **วิมฺสมานो** คือเมื่อจะทดลอง.

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระราชามีได้ทรงบรรทมหลับเลย ทรงบรรทมเหมือนหลับอยู่. ที่นั่นได้ตรัสถามช่างไม้เหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับทางทิศภาคไหน ครั้นได้ทรงสดับว่า ทางทิศภาคไหน จึงปรึกษากันว่า พระราชาทรงหันพระเศียรไปยังทิศภาคที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ประทับ หันพระบาทนา (ทางนี้) ถ้าพระศาสดาทรงหันพระเศียรไปยังทิศภาคที่ พระราชาประทับ หันพระบาทมา เราจักกระทำอย่างไรดี. แต่นั้น ช่างไม้ เหล่านั้น จึงคิดกันว่า พระราชาทรงขัดพระทัยอยู่ เคยทรงให้สิ่งใดแก่พวก เรา ก็ทรงตัดสิ่งนั้นเสีย ช่างไม้ทั้งหลายพูดกันว่า ก็พวกเราไม่สามารถที่จะ หันเท้าไปทางพระศาสดาได้ จึงหันเท้าไปทางพระราชาแล้ว จึงนอนแล้ว. พระราชานี้ ทรงหมายถึงข้อนั้น จึงตรัสอย่างนี้. บทว่า ปกุกามิ ความว่า พระราชาเสด็จออกจากพระคันธกุฎีแล้ว ทรงดำเนินไปถึงที่ที่การายนะอยู่ ไม่เห็นการายนะนั้นในที่นั้น จึงเสด็จไปยังค่ายที่พักพล. แม้ในที่นั้น ก็ไม่ เห็นใครอื่น จึงตรัสตามหญิงนั้น. หญิงนั้น จึงกราบทูลเรื่องราวทั้งสิ้นให้ ทรงทราบ. พระราชาทรงพระดำริว่า บัดนี้เราไม่ควรไปในพระนครนั้น แต่ ผู้เดียว เราจะไปยังพระนครราชคฤห์ กลับมากับหลานแล้ว ยึดราชสมบัติ ของเรา ดังนี้ เมื่อเสด็จไปยังพระนครราชคฤห์ ได้ทรงเสวยพระกระยาหาร ข้าวปลายเกรียน ทรงดื่มน้ำที่ขุ่นในระหว่างทาง. อาหารของพระองค์ ซึ่งมี ปกติเป็นสุขุมาลชาติ ไม่ย่อยไปโดยง่าย. พระองค์แม้เสด็จถึงพระนครราช- คฤห์ ก็เป็นเวลาวิกาล ถึงเมื่อประศุพระนครปิดเสียแล้ว. ทรงดำริว่า วันนี้ นอนที่ศาลา (นี้) ต่อพรุ่งนี้จึงเข้าไปหาหลานของเรา ดังนี้ จึงทรงบรรทมที่ ศาลาภายนอกพระนคร. พระองค์เสด็จลุกขึ้นตลอดราตรีเสด็จไปข้างนอกหลาย ครั้ง. ตั้งแต่นั้น ก็ไม่อาจทรงพระดำเนินไปด้วยพระบาท ทรงบรรทมทั้งเหนือ टकของหญิงนั้น พอใกล้รุ่งก็ทรงสวรรคตแล้ว. หญิงทราบว่ พระราชา สวรรคตแล้ว ก็เริ่มปริเทวนาด้วยการร้องไห้คร่ำครวญด้วยเสียงดังว่า บัดนี้ พระเจ้าโกศลสามีของเราเสวยราชสมบัติในรัฐทั้ง ๒ มานอนสวรรคตอย่างคน อนาคตา ที่ศาลาของคนไร้ที่พึ่งภายนอกพระนครของคนอื่น ดังนี้เป็นต้น. พวกมนุษย์ได้สดับข่าวจึงมากราบทูลแด่พระราชา. พระราชาเสด็จมาทอดพระ

เนตรแล้ว ทรงจำได้ ทรงทราบเหตุที่เสด็จมาแล้ว ทรงจัดทำสรีริกอย่าง
สมพระเกียรติทรงให้เจ้าพนักงานตีฆ้องร้องประกาศว่า เราจักจับพระเจ้า
วิฑูทกะ ประชุมหมูปลให้พร้อมแล้ว. อำมาตย์ทั้งหลายพากันมา
หมอบแทบพระยุคลบาททูลว่า ขอเดชะ ถ้าหากพระเจ้าลุงของพระองค์ไม่มี
โรค พระองค์ก็ควรเสด็จ แต่บัดนี้ แม้พระเจ้าวิฑูทกะ สมควรยกฉัตรขึ้น
เพราะอาศัยพระองค์ที่เดียว ทูลให้เข้าใจ ห้ามไว้แล้ว.

บทว่า **ชมฺมเจตฺยานี** เป็นคำบอกถึงการทำความเคารพพระธรรม.
จริงอยู่ เมื่อกระทำความเคารพในรัตนะหนึ่ง ในบรรดาร์ตนะทั้ง ๓ ก็ย่อมเป็น
อันกระทำในทุกรัตนะที่เดียว. เพราะฉะนั้น เมื่อกระทำความเคารพในพระผู้มี
พระภาคเจ้า ก็ย่อมเป็นอันกระทำความเคารพในพระธรรมด้วย เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า **ธรรมเจตีย์**ทั้งหลาย. บทว่า **อาทิพฺรหฺม-**
จฺริยกาณิ ความว่า อันเป็นเบื้องต้นของมรรคพรหมจรรย์ หมายความว่า
อันเป็นการปฏิบัติในส่วนเบื้องต้น. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาธรรมเจตียสูตรที่ ๕

๑๐. วรรณกัถลลสูตร

[๕๗๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ตำบลวรรณกัถลลมิกทายวัน ใกล้อุทฺถัญญานคร. ก็สมัยนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปถึงอุทฺถัญญานครด้วยพระราชกรณียะบางอย่าง. ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสเรียกบุรุษคนหนึ่งมาตรัสสั่งว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ มานี้แน่ะ ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้วถวายบังคมพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้า จงทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสำราญ ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระเศียรเกล้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสำราญ และจงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทราบด้วยเกล้าว่า วันนี้พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารเข้าแล้ว เวลาบ่ายจักเสด็จเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า บุรุษนั้นทูลรับสนองพระบรมราชโองการแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศล ขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระเศียรเกล้า ทรงทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ และรับสั่งมาทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทราบว่า วันนี้พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารเข้าแล้ว เวลาบ่ายจักเสด็จมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระเจ้าข้า.

[๕๗๒] พระราชกนิษฐาทรพระนามว่าโสมมา และพระราชกนิษฐาทรพระนามว่าสกุลา ได้ทรงสดับข่าวว่า ได้ทราบว่าเป็นพระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารเช้าเสร็จแล้ว เวลาบ่ายจะเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้นแล พระราชกนิษฐาทรพระนามว่าโสมมา และพระราชกนิษฐาทรพระนามว่าสกุลา เสด็จเข้าไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลในที่เสวยพระกระยาหาร แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชา ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์ทรงถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระเศียรเกล้า จงทรงถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ ตามคำของหม่อมฉันทั้งหลายว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระกนิษฐาทรพระนามว่าโสมมาและกนิษฐาทรพระนามว่าสกุลา ขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ.

[๕๗๓] ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารเช้าเสร็จแล้ว เวลาบ่ายเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระกนิษฐาทรพระนามว่าโสมมาและกนิษฐาทรพระนามว่าสกุลา ขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนมหาบพิตร ก็พระราชกนิษฐาทรพระนามว่าโสมมาและกนิษฐาทรพระนามว่าสกุลา ไม่ทรงได้ผู้อื่นเป็นเหตุแล้วหรือ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระกนิษฐาทรพระนามว่าโสมมาและกนิษฐาทรพระนามว่าสกุลาได้สดับข่าวว่า วันนี้หม่อมฉันบริโภคอาหารเช้าแล้ว เวลาบ่ายจักมาเฝ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้น พระภิกษุพระนามว่าโสมมาและพระภิกษุพระนามว่าสกุลา ได้เข้ามาหาหม่อมฉันในที่บริโศคาหาร แล้วตรัสสั่งว่า ข้าแต่ มหาราช ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์ทรงถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ขอให้ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปล่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ ตามคำของหม่อมฉันว่า พระภิกษุพระนามว่าโสมมาและพระภิกษุพระนามว่าสกุลาถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปล่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ พระเจ้าข้า.

พ. ลูกก่อนมหาบพิตร ขอพระราชภิกษุพระนามว่าโสมมาและพระราชภิกษุพระนามว่าสกุลา จงทรงพระสำราญเถิด ขอถวายพระพร.

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลถามวรรณะ ๔

[๕๑๔] ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้สดับมาว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่าสมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวง ผู้เห็นธรรมทั้งปวง จักปฎิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือ ไม่มี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวง ผู้เห็นธรรมทั้งปวง จักปฎิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือ ไม่มี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ชนเหล่านั้นเป็นอันกล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วไม่เป็นอันกล่าวคู่พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม อนึ่ง การกล่าวและการกล่าวตามอันประกอบด้วยเหตุบางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะอันผู้รู้จะพึงคิดเถยนแลหรือ พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนมหาบพิตร ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวง ผู้เห็นธรรมทั้งปวง จักปฎิญาณความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือไม่มี ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ดังนี้ ชนเหล่านั้นไม่เป็นอันกล่าวตามที่อาตมภาพกล่าวแล้ว และย่อมกล่าวต่ออาตมภาพด้วยคำอันไม่เป็นจริง ขอถวายพระพร.

[๕๗๕] ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงรับสั่งถาม วิทูทกเสนาบดีว่า คุณก่อนเสนาบดี ใครนอกกล่าวเรื่องนี้ในภายในนคร วิทูทกเสนาบดีกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช พราหมณ์สญชัยอากาศโคตรกล่าวเรื่องนี้ ขอเดชะ. ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงตรัสเรียกบุรุษคนหนึ่งมารับสั่งว่า มานี้แน่ะ บุรุษผู้เจริญ ท่านจงไปเชิญพราหมณ์สญชัยอากาศโคตรตามคำของเราว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่งหาท่าน. บุรุษนั้นทูลรับสนองพระบรมราชโองการแล้ว ได้เข้าไปหาพราหมณ์สญชัยอากาศโคตรถึงที่อยู่ แล้วกล่าวกะพราหมณ์สญชัยอากาศโคตรว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่งหาท่าน.

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระดำรัสอย่างหนึ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาเนื้อความบางอย่างตรัสไว้ แต่คนอื่นกลับเข้าใจพระภาษิตนั้นเป็นอย่างอื่นไป ฟังมีหรือหนอ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงจำพระดำรัสว่า ตรัสแล้วอย่างไรบ้างหรือพระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนมหาบพิตร อาตมภาพจำคำที่กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์จากรู้ธรรมทั้งปวง จักเห็นธรรมทั้งปวงในคราวเดียวเท่านั้น ไม่มี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสภาพอันเป็นตัวเหตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสภาพอันเป็นตัวผลพร้อม

ทั้งเหตุว่า สมณะหรือพราหมณ์จกัฐธรรมทั้งปวง จกัเห็นธรรมทั้งปวง ใน
คราวเดียวเท่านั้น ไม่มี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวกนี้จะพึงมีความแปลกกัน จะพึงมีการกระทำต่างกัน
กระมังหนอ.

[๕๗๖] พ. คุณก่อนมหาบพิตร วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ สุทร คุณก่อนมหาบพิตร บรรดาวรรณะ ๔ จำพวกนี้ วรรณะ
๒ จำพวก คือ กษัตริย์และพราหมณ์ อาตมาภาพกล่าวว่าเป็นผู้เลิศ คือ เป็น
ที่กราบไหว้ เป็นที่ถูกรับ เป็นที่กระทำอัญชลี เป็นที่กระทำสามิจกรรม ขอ
ถวายพระพร.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันมิได้ทูลถามถึงความแปลกกันใน
ปัจจุบันกะพระผู้มีพระภาคเจ้า หม่อมฉันทูลถามถึงความแปลกกันในสัมปราย-
ภพกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ
กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวก
นี้จะพึงมีความแปลกกัน จะพึงมีการกระทำต่างกันกระมังหนอ พระเจ้าข้า.

องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕

[๕๗๗] พ. คุณก่อนมหาบพิตร องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประ-
การนี้. ๕ ประการเป็นไฉน. คุณก่อนมหาบพิตร

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธา เธอพระปัญญาตรัสรู้ของ
พระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระ-
อรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม.

๒. ภิกษุเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุ สำหรับย่อยอาหารอันสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลาง ควรแก้การทำคามเพียร.

๓. เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เปิดเผยตนตามความเป็นจริงในพระศาสนา หรือในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญู.

๔. เป็นผู้ปรารถนาคามเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคงไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย.

๕. เป็นผู้มีปัญหา ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาความเกิดและความดับ เป็นอริยะ เป็นเครื่องชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ.

ดูก่อนมหาบพิตร องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้แล. ดูก่อนมหาบพิตร วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร ถ้าวรรณะ ๔ จำพวกนั้น จะพึงเป็นผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ ข้อนั้นก็จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่วรรณะ ๘ จำพวกนั้นตลอดกาลนาน ขอถวายพระพร.

[๕๗๘] ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร ถ้าวรรณะ ๔ จำพวกนั้น พึงเป็นผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในข้อนี้ วรรณะ ๔ จำพวกนั้น จะพึงมีความแตกต่างกัน จะมีการกระทำต่างกันหรือ พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนมหาบพิตร ในข้อนี้ อาตมภาพกล่าวความต่างกันด้วยความเพียรแห่งวรรณะ ๔ จำพวกนั้น ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนสัตว์คู่หนึ่ง เป็นช้างที่ควรฝึกก็ตาม เป็นม้าที่ควรฝึกก็ตาม เป็นโคที่ควรฝึกก็ตาม เขาฝึกดีแล้ว แนะนำดีแล้ว คู่หนึ่งไม่ได้ฝึก ไม่ได้แนะนำ ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน สัตว์คู่หนึ่งเป็นช้างที่ควรฝึกก็ตาม

เป็นน้ำที่ควรฝีกก็ตาม เป็นโคที่ควรฝีกก็ตาม เขาฝีกดีแล้ว แนะนำดีแล้ว สัตว์คู่หนึ่งที่เขาฝีกแล้วเท่านั้นพึงถึงเหตุของสัตว์ที่ฝีกแล้ว พึงยังภูมิของสัตว์ที่ฝีกแล้วให้ถึงพร้อมมิใช่หรือ ขอถวายพระพร.

ป. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนมหาบพิตร ก็สัตว์คู่หนึ่งเป็นช้างที่ควรฝีกก็ตาม เป็นม้าที่ควรฝีกก็ตาม เป็นโคที่ควรฝีกก็ตาม เขาไม่ได้ฝีก ไม่ได้แนะนำ สัตว์คู่หนึ่งที่เขาไม่ได้ฝีกเลย จะพึงถึงเหตุของสัตว์ที่ฝีกแล้ว จะพึงยังภูมิของสัตว์ที่ฝีกแล้วให้ถึงพร้อมเหมือนสัตว์คู่หนึ่ง เป็นช้างที่ควรฝีกก็ตาม เป็นม้าที่ควรฝีกก็ตาม เป็นโคที่ควรฝีกก็ตาม ที่เขาฝีกดีแล้ว แนะนำดีแล้ว ฉะนั้นบ้างหรือไม่ ขอถวายพระพร.

ป. ไม่เป็นอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนมหาบพิตร ฉะนั้นเหมือนกันแล อิฐผลโคอันบุคคลผู้มีศรัทธา มีอาพาธน้อย ไม่ไอ้อวด ไม่มีมายา ปรารถนาความเพียร มีปัญญา พึงถึงอิฐผลนั้น บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา มีอาพาธมาก ไอ้อวด มีมายา เกียจคร้าน มีปัญญาทรม จักถึงได้ ดังนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ขอถวายพระพร.

[๕๗๕] ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสภาพอันเป็นเหตุและตรัสสภาพอันเป็นผลพร้อมกับเหตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร ถ้าวรรณะ ๔ จำพวกเหล่านั้น พึงเป็นผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการ นี้ และมีความเพียรชอบเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในข้อนี้ วรรณะ ๔ จำพวกนั้น พึงมีความแปลกกัน พึงมีการกระทำต่างกันหรือ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร ในข้อนี้ อาตมภาพยอมไม่กล่าวการกระทำต่าง
กันอย่างไร คือ วิมุตติกับวิมุตติ ของวรรณะ ๔ จำพวกนั้นขอถวายพระพร.
คุณก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษเก็บเอาไม้สาละแห้งมาใส่ไฟ ฟิงก่อไฟ
ให้โพลงขึ้น ต่อมา บุรุษอีกคนหนึ่งเก็บเอาไม้มะม่วงแห้งมาใส่ไฟ ฟิงก่อไฟให้
โพลงขึ้นและภายหลังบุรุษอีกคนหนึ่งเก็บเอาไม้มะเดื่อแห้งมาใส่ไฟ ฟิงก่อไฟให้
โพลงขึ้น. คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน
เปลวกับเปลว สีกับสีหรือแสงกับแสงของไฟที่เกิดขึ้นจากไม้ต่าง ๆ กันนั้น
จะพึงมีความแตกต่างกันอย่างไรหรือหนอ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่พึงมีความแตกต่างกันเลย พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร ฉะนั้นเหมือนกันแล เคยอันใดอันความเพียร
ย้ายแล้วเกิดขึ้นด้วยความเพียร ในข้อนี้ อาตมภาพยอมไม่กล่าวการกระทำต่าง
กันอย่างไรคือ วิมุตติกับวิมุตติ ขอถวายพระพร.

ปัญหาเรื่องเทวดา

[๕๘๐] ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสภาพอัน
เป็นเหตุ และตรัสสภาพอันเป็นผลพร้อมกันกับเหตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็
เทวดามีจริงหรือ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร ก็เพราะเหตุอะไรมหาบพิตรจึงตรัสถามอย่างนี้
ว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เทวดามีจริงหรือ.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเทวดามีจริง เทวดาเหล่านั้นมาสู่โลกนี้
หรือไม่มาสู่โลกนี้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร เทวดาเหล่าใดมีทุกข์ เทวดาเหล่านั้น มาสู่
โลกนี้ เทวดาเหล่าใดไม่มีทุกข์ เทวดาเหล่านั้นไม่มาสู่โลกนี้ ขอถวายพระพร.

วิทูทกะทูลถาม

[๕๘๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว วิทูทกะเสนาบดี ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เทวดาเหล่าใดมีทุกข์ มาสู่โลกนี้ เทวดาเหล่านั้นจักยังเทวดาทิ้งหลายผู้ไม่มีทุกข์ ไม่มาสู่โลกนี้ ให้จุติ หรือจักษับไล่เสียจากที่นั้น.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้มีความดำริว่า วิทูทกะเสนาบดีนี้ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศล เราเป็นโอรสของพระผู้มีพระภาคเจ้า บัดนี้เป็นกาลอันสมควรที่โอรสจะฟังสนทนากัน. ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์จึงกล่าวกะวิทูทกะเสนาบดีว่า คุณก่อนเสนาบดี ถ้าเช่นนั้น ในข้อนี้ อาตมาจะขอขออนถามท่านก่อน ปัญหาใดพึงพอใจแก่ท่านฉันใด ท่านพึงพยากรณ์ปัญหานั้นฉันนั้น คุณก่อนเสนาบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระราชาอาณาจักรของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด และในพระราชอาณาจักรใด พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดี ในพระราชอาณาจักรนั้น ท้าวเธอย่อมทรงสามารถยังสมณะหรือพราหมณ์ ผู้มีบุญหรือผู้ไม่มีบุญ ผู้มีพรหมจรรย์หรือผู้ไม่มีพรหมจรรย์ให้เคลื่อนหรือทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้มิใช่หรือ. วิทูทกะเสนาบดีตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระราชาอาณาจักรของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด และในพระราชอาณาจักรใด พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดี ในพระราชอาณาจักรนั้นท้าวเธอย่อมทรงสามารถยังสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีบุญหรือผู้ไม่มีบุญ ผู้มีพรหมจรรย์หรือผู้ไม่มีพรหมจรรย์ให้เคลื่อนหรือทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้.

อา. คุณก่อนเสนาบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ที่อันมิใช่พระราชอาณาจักรของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด และในที่ใด พระเจ้าปเสนทิโกศลมิได้เสวยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดี ในที่นั้น ท้าวเธอย่อม

ทรงสามารถยังสมณะหรือพราหมณ์ ผู้มีบุญหรือผู้ไม่มีบุญ ผู้มีพรหมจรรย์ หรือผู้ไม่มีพรหมจรรย์ให้เคลื่อนหรือทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้หรือ.

วิ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในที่อันมิใช่พระราชอาณาจักรของพระเจ้า-
ปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด และในที่ใด พระเจ้าปเสนทิโกศลมิได้เสวยราช
สมบัติเป็นอิศราชิบัติ ในที่นั้น ท้าวเธอยอมไม่ทรงสามารถจะยังสมณะหรือ
พราหมณ์ผู้มีบุญหรือผู้ไม่มีบุญ ผู้มีพรหมจรรย์หรือผู้ไม่มีพรหมจรรย์ ให้
เคลื่อนหรือทรงขับไล่จากที่นั้นได้.

อา. คุณก่อนเสนาบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เทวดาทิ้ง
หลายชั้นดาวดึงส์ ท่านได้ฟังมาแล้วหรือ.

วิ. อย่างนั้น ท่านผู้เจริญ เทวดาทิ้งหลายชั้นดาวดึงส์ ข้าพเจ้าได้
ฟังมาแล้ว แม้ในบัดนี้ เทวดาทิ้งหลายชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ได้
ทรงสดับมาแล้ว.

อา. คุณก่อนเสนาบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระเจ้า
ปเสนทิโกศลยอมทรงสามารถจะยังเทวดาทิ้งหลายชั้นดาวดึงส์ ให้เคลื่อนหรือ
จะทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้หรือ.

วิ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม้แต่จะทอดพระเนตรเทวดาทิ้งหลายชั้น
ดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่ทรงสามารถ ที่ไหนเล่าจักทรงยังเทวดา
ทิ้งหลายชั้นดาวดึงส์ให้เคลื่อนหรือจักทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้.

อา. คุณก่อนเสนาบดี ฉันทันนั้นเหมือนกันแล เทวดาเหล่าใดมีทุกข์
ยังมาสู่โลกนี้ เทวดาเหล่านั้น ก็ยอมไม่สามารถแม้เพื่อจะเห็นเทวดาผู้ไม่มีทุกข์
ผู้ไม่มาสู่โลกนี้ได้ ที่ไหนเล่าจักให้จุดหรือจักขับไล่เสียจากที่นั้นได้.

ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุรูปนี้ชื่ออะไร พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสตอบว่า ภิกษุรูปนี้ ชื่ออานนท์ ขอถวายพระพร.

[๕๘๒] ป. ชื่อของท่านนำยินดีหนอ สภาพของท่านนำยินดีจริงหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอานนท์กล่าวสภาพอันเป็นเหตุ และกล่าวสภาพ อันเป็นผลพร้อมด้วยเหตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พรหมมีจริงหรือ.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร ก็เพราะเหตุไร มหาบพิตรจึงตรัสถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พรหมมีจริงหรือ.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพรหมมีจริง พรหมนั้นมาสู่โลกนี้ หรือไม่มาสู่โลกนี้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร พรหมใดมีทุกข์ พรหมนั้นมาสู่โลกนี้ พรหม ใดไม่มีทุกข์ พรหมนั้นก็ไม่ได้มาสู่โลกนี้ ขอถวายพระพร.

ลำดับนั้นแล บุรุษคนหนึ่งได้กราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ข้าแต่ มหาราช พราหมณ์สญชัยอากาศโคตรมาแล้ว พระเจ้าข้า. ครั้งนั้น พระเจ้า ปเสนทิโกศลจึงตรัสถามพราหมณ์สญชัยอากาศโคตรว่า คุณก่อนพราหมณ์ ไคร- หนอกล่าวเรื่องนี้ภายในพระนคร. พราหมณ์สญชัยอากาศโคตรกราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช วิฑูทกเสนาบดี พระพุทธเจ้าข้า. วิฑูทกเสนาบดีได้กราบทูล อย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราช พราหมณ์สญชัยอากาศโคตร พระพุทธเจ้าข้า. ลำดับนั้นแล บุรุษคนหนึ่งได้กราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ข้าแต่มหาราช บัดนี้ยานพาหนะพร้อมแล้ว พระพุทธเจ้าข้า.

ทรงชื่นชมภานิตของพระพุทธเจ้า

[๕๘๑] ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงความเป็นสัพพัญญู พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์ความเป็นสัพพัญญูแล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้นย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงคนที่จัดเป็นวรรณะ ๔ จำพวกที่บริสุทธฺิ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์คนที่จัดเป็นวรรณะ ๔ จำพวกที่บริสุทธฺิ์แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้นย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงเทวดาที่ยิ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์เทวดาที่ยิ่งแล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงพรหมที่ยิ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์พรหมที่ยิ่งแล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนึ่ง หม่อมฉัน ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงข้อใด ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์ข้อนั้น ๆ แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ๆ ย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ๆ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอทูลลาไป ณ บัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรณียะมาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า มหาบพิตรจงทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ขอถวายพระพร.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 223
ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงชื่นชมอนุโมทนาพระภิกษุของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จลุกจากที่ประทับ ทรงถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงกระทำประทักษิณ แล้วเสด็จกลับไป ฉะนั้นแล.

จบ วรรณกัถลลสูตร ที่ ๑๐
จบราชวรรคที่ ๔

อรรถกถากรรมกัถลสูตร

กรรมกัถลสูตร มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น คำว่า อุทฺถุลฺลย^๑ นี้เป็นชื่อของทั้งรัฐ ทั้งพระนครนั้นว่า อุทฺถุลฺลยา. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยอุทฺถุลฺลยานครประทับอยู่. บทว่า กณฺณกคฺคฺล มิคทาย ความว่า ในที่ไม่ไกลพระนครนั้นมีภูมิภาคที่น่ารื่นรมย์แห่งหนึ่ง ชื่อว่า กรรมกัถลละ. ภูมิภาคนั้นเขาเรียกกันว่า มิคทายวัน เพราะทรงพระราชทานไว้เพื่อให้ภัยแก่เนื้อทั้งหลาย. ณ ที่กรรมกัถลมิคทายวันนั้น. บทว่า เกณจิเทว กรณียเณ ความว่า ไม่ใช่กิจอย่างอื่น เป็นกรณียกิจอย่างที่ได้อกล่าวไว้ในสูตรก่อนนั้นแหละ. พระภคินีทั้งสองนี้คือ พระภคินีพระนามว่า โสมา และพระภคินีพระนามว่า สกฺลา ทรงเป็นประชาบดีของพระราชา. บทว่า ภตฺตทาภิหาระ ได้แก่ในที่เสวยพระกระยาหาร. ก็ที่เสวยพระกระยาหารของพระราชา นางในทูล ๆ คนจะต้องถือทัพพีเป็นต้น ไปถวายงานพระราชา. พระนางทั้งสองนั้น ได้ไปแล้ว โดยทำนองนั้น.

บทว่า ก็ ปน มหาราชา เป็นคำถามว่า เพราะเหตุไร จึงตรัสอย่างนั้น. ตอบว่า เพื่อจะเปลื้องคำครหาพระราชาเสีย. เพราะพวกบริษัทจะพึงคิดกันอย่างนี้ว่า พระราชานี้เมื่อจะเสด็จมาก็ยังนำข้าวของมาตุคามมาทูลด้วย พวกเราสำคัญว่า มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยธรรมดาของคน แต่พระเจ้าอยู่หัวเอาข้าวของมาตุคามมาเห็นจะเป็นทาสของมาตุคามกระมัง แม้คราวก่อนพระองค์ก็เสด็จมาด้วยเหตุนี้เหมือนกัน ดังนี้. อนึ่ง พระราชานั้นถูกถามแล้วจักทูลถึงเหตุที่มาของตน คำครหาอันนี้จักไม่เกิดขึ้นแก่พระองค์ด้วยอาการอย่างนี้ เพราะฉะนั้น เพื่อจะทรงปลดเปลื้องคำครหาจึงตรัสอย่างนั้น.

๑. ฉ. อุรุลฺลยฺ สฺ. อุรุลฺลยฺ.

บทว่า **อพภูทาหาสิ** แปลว่า กล่าวแล้ว. คำว่า **ไม่มีสมณะ** หรือ**พราหมณ์ที่จะรู้ธรรมทั้งปวง และที่จะเห็นธรรมทั้งปวงในคราวเดียวกัน** ความว่า ผู้ใดจักรู้หรือจักเห็นธรรมทั้งปวงที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบันด้วยอาวัชชนะดวงเดียว ด้วยจิตดวงเดียว ด้วยชวนะดวงเดียว ผู้นั้น ย่อมไม่มี. จริงอยู่ ใคร ๆ แม้นึกแล้วว่า เราจักรู้เรื่องทุกอย่างที่เป็นอดีต ด้วยจิตดวงเดียว ก็ไม่อาจจะรู้อดีตได้ทั้งหมด จะรู้ได้แต่เพียงวันเดียวเท่านั้น. ส่วนที่เป็นอนาคตและปัจจุบัน ก็จะไม่รู้ทุกสิ่งทุกอย่างด้วยจิตนั้น. ในบทนอกนี้ ถิ่นยนี้. ตรีสปัญหานี้ด้วยจิตดวงเดียวอย่างนี้แล. บทว่า **เหตุรูป** ได้แก่สภาวะแห่งเหตุ อันเกิดแต่เหตุ. บทว่า **สเหตุรูป** ได้แก่ อันเป็นชาติแห่งผลที่มีเหตุ. บทว่า **สมุปรายิกาน์ ภนุเต** ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอรุณถามถึงคุณอันจะมีในเบื้องหน้า.

บทว่า **ปญฺจีมานิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสองค์เป็นที่ตั้งแห่งความเพียร ๕ ให้เจือด้วยโลกุตตระในพระสูตรนี้. แต่พระจูฬสมุทเถระผู้อยู่ ณ กวลลิ่งคณะ เมื่อเขาถามว่า พระคุณเจ้า ท่านขอบอะไร ดังนี้ตอบว่า เราขอบใจโลกุตตระอย่างเดียว. บทว่า **ปธานเวมตฺตต** ได้แก่ ความต่างกันแห่งความเพียร. จริงอยู่ ความเพียรของปุถุชนก็เป็นอย่างอื่นของพระโศดาบัน ก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระสกทาคามี ก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระอนาคามีก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระอรหันต์ก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระอสีติมหาสาวก ก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระอัครสาวกทั้งสองก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระปัจเจกพุทธเจ้าก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระสัมพันธูปุทธเจ้า ก็เป็นอย่างหนึ่ง. ความเพียรของปุถุชน ไม่ถึงความเพียรของพระโศดาบัน

ฯลฯ ความเพียรของพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็ไม่ถึงความเพียรของพระสัมพันธุ-
พุทธเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **ปธานเวมตตต วทามิ** แปลว่า
อาตมภาพกล่าวความต่างกันด้วยความเพียร ทรงหมายเอาเนื้อความข้อนี้.

บทว่า **ทนต์การณ คจฺเจยฺย** ความว่า ในบรรดาการฝึกทั้งหลาย
มีฝึกมิให้โงง ไม่ให้ทิ่มแทง ไม่ให้ทอดทิ้งธุระ เหตุอันใดย่อมปรากฏ
พึงเข้าถึงเหตุอันนั้น. บทว่า **ทนต์ภูมิ** ได้แก่ สู่ภูมิสัตว์ที่ฝึกแล้ว
พึงไป. แม้นบุคคล ๔ จำพวกคือ ปุถุชน พระโศดาบัน พระสกทาคามี พระ
อนาคามีชื่อว่า ผู้ไม่มีศรัทธา ในบททั้งหลายว่า **อสุตฺตโร** เป็นต้น. จริง
อยู่ ปุถุชนชื่อว่าไม่มีศรัทธา เพราะยังไม่ถึงศรัทธาของพระโศดาบัน. พระ-
โศดาบัน... ของพระสกทาคามี. พระสกทาคามี... ของพระอนาคามี. พระ
อนาคามีชื่อว่าไม่มีศรัทธา เพราะยังไม่ถึงศรัทธาของพระอรหันต์. ความอาพาธ
ย่อมเกิดขึ้น แม้แก่พระอรหันต์ เพราะฉะนั้น อาพาธแม้ทั้ง ๕ ย่อมชื่อว่า
เป็นอาพาธมาก. ก็พระอริยสาวกย่อมไม่มีชื่อว่า ผู้ไอ้อวด ผู้มีมารยา. เพราะ
เหตุนี้แหละ พระเถระจึงกล่าวว่า เราขอบใจที่ตรัสองค์แห่งความเพียร
๕ ให้เจือด้วยโลกุตตระ. ส่วนในอัสสขพุงคสูตรตรัสไว้ว่า ชื่อว่า สัมโพธิ
แม้แห่งพระอริยสาวกมาแล้ว ในพระคำรัสนี้ว่า **ตโย จ ภิกฺขเว อสุต-
ขพุงฺเก ตโย จ ปริสขพุงฺเก เทลิสฺสามิ** ด้วยอำนาจแห่งปุถุชนเป็นต้น
นั้น จึงตรัสว่า เจือด้วยโลกุตตระ.

ฝ่ายปุถุชน ยังไม่ถึงพร้อมซึ่งความเพียรในโศดาปัตติมรรค ฯลฯ
พระอนาคามี ยังไม่ถึงพร้อมซึ่งความเพียรในพระอรหัตตมรรค. แม้เป็น
ผู้เกียจคร้าน ก็มี ๔ เหมือนกัน คือผู้ไม่มีศรัทธา. ท่านผู้มีปัญญาทราวม ก็

เหมือนกัน. อนึ่ง พึงทราบการเทียบเคียงด้วยข้ออุปมาในฝ่ายคำ ด้วยคำว่า **อทนุตเหตุอิอาทโยวีย** (เหมือนช่างที่ยังมิได้ฝึกเป็นต้น) และในฝ่ายขาวด้วย คำว่า **ยธา ปน ทนุตเหตุอิอาทโย** (เหมือนอย่างช่างที่ฝึกแล้วเป็นต้น) ดังนี้ เป็นต้น. ก็บุคคลที่เว้นจากมรรคปธาน เปรียบเหมือนช่างเป็นต้นที่ยังมิได้ฝึก ผู้มีมรรคปธาน เปรียบเหมือนช่างเป็นต้นที่ฝึกแล้ว. ช่างเป็นต้นที่ยังมิได้ฝึก ก็ไม่อาจเพื่อจะไม่กระทำอาการโงง หนี สลัดธุระไปยังการฝึกแล้ว หรือถึงที่ที่เขาฝึกแล้วได้ฉันใด ท่านผู้เว้นจากมรรคปธาน ก็ฉันนั้นเหมือนกันย่อมไม่อาจเพื่อบรรลุคุณที่ท่านผู้มีมรรคปธานพึงถึง หรือพึงยังคุณที่ผู้มีมรรคปธาน พึงให้เกิดให้บังเกิดขึ้น.

อนึ่ง ช่างเป็นต้นที่ฝึกแล้ว ก็ไม่กระทำอาการโงง ไม่ทิ่มแทง ไม่สลัดธุระ ย่อมอาจไปยังที่ที่สัตว์ฝึกแล้วพึงไป หรือพึงถึงภูมิที่สัตว์ ฝึกแล้วพึงถึงฉันใด ผู้มีมรรคปธาน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ก็อาจบรรลุคุณที่ผู้มี มรรคปธานพึงบรรลุ อาจยังคุณที่ผู้มีมรรคปธานพึงให้เกิดให้บังเกิดขึ้นได้. ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ว่า ผู้มีโศคาปัตติมรรคปธาน ย่อมอาจบรรลุโอกาส ที่ผู้มีโศคาปัตติมรรคปธานบรรลุ เพื่อจะยังคุณที่ผู้มีโศคาปัตติมรรคปธาน พึงให้บังเกิด บังเกิดขึ้นได้ ฯลฯ ผู้มีอรหัตตมรรคปธาน ย่อมอาจเพื่อบรรลุ โอกาสที่ผู้มีอรหัตตมรรคปธานบรรลุ เพื่อจะยังคุณที่ผู้มีอรหัตตมรรคปธาน พึง ให้บังเกิด บังเกิดขึ้นได้.

บทว่า **สมมุปปชานา** ได้แก่ ความเพียรชอบ คือ การกระทำต่อ เนื่องด้วยมรรคปธาน. ข้อว่า **อาตมภาพย่อมไม่กล่าวการกระทำต่างกัน** อย่างไม่ คือ **วิมุตติกับวิมุตติ** ความว่า การกระทำต่าง ๆ กันปรารภผล วิมุตติของตนนอกนี้ กับผลวิมุตติของคนหนึ่ง ที่ควรจะกล่าวอันใด เราย่อม ไม่กล่าวถึงการกระทำต่างกันที่ควรกล่าวนั้นอย่างไร คือ เรากล่าวว่า ไม่มี ความ

ต่างกัน. คำว่า **อจฺจฺฉิยา วา อจฺจฺฉิ** ความว่า หรือเปลวไฟกับเปลวไฟ. แม้ใน ๒ บทที่เหลือกัณฺณนี้เหมือนกัน. ก็บทว่า **อจฺจฺฉิ** นี้เป็นทุตฺตยาวิภคฺติ ใช้ใน อรรถแห่งสัตตมีวิภคฺติ. บทว่า **กึ ปน ตฺวํ มหาราช** ความว่า คุณก่อนมหาราช พระองค์ไม่ทรงทราบหรือว่า เทวดามีอยู่อย่างนี้คือ มีเทวดาชั้นจาตุมหาราช มีเทวดาชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ มีเทวดาชั้นปรนิมมิตตวสวัตฺติ มีเทวดาชั้นสูง ๆ ขึ้นไปอีก พระองค์ตรัสอย่างนี้ เพราะเหตุใด.

แต่นั้น พระราชาเมื่อจะตรัสถามคำนี้ว่า ข้าพระองค์รู้ว่ามี แต่เทวดา ทั้งหลายมาสู่มนุษย์โลกหรือไม่มาสู่มนุษย์โลก จึงตรัสคำว่า **ยทิ วา เต ภนฺเต** ดังนี้เป็นต้น. บทว่า **สพฺยาปชฺฌมา** ได้แก่มีทุกข์ คือยังละทุกข์ ทางใจไม่ได้ โดยละได้เด็ดขาด. บทว่า **อาคฺคฺนฺตาริ** ความว่า ผู้มาโดย อำนาจอุปบัติ. บทว่า **อพฺยาปชฺฌมา** ได้แก่ ตัดความทุกข์ได้เด็ดขาด. บทว่า **อนาคฺคฺนฺตาริ** ได้แก่ผู้ไม่มาด้วยมสามารถแห่งอุปบัติ.

บทว่า **ปิโหติ** แปลว่า ย่อมอาจ. จริงอยู่ พระราชาย่อมอาจกระ ทำผู้ที่ถึงพร้อมด้วยลาภแลสักการะแม้มีบุญโดยที่ไม่มีใครจะเข้าไปใกล้ได้ให้ เคลื่อนจากฐานะนั้น. ย่อมอาจกระทำแม้ผู้ไม่มีบุญนั้น ผู้ไม่ได้สิ่งสักว่าเที่ยว ไปสู่บ้านทั้งสิ้น เพื่อปีนทะ แล้วยังอรรถภาพให้เป็นไปได้ โดยประการที่จะ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยลาภและสักการะให้เคลื่อนจากฐานะนั้น. ย่อมอาจเพื่อ ประกอบแม้ผู้มีพรหมจรรย์กับหญิงให้ถึงศีลพินาศ ให้สึกโดยผลการหรือ ให้เคลื่อนจากฐานะนั้น. ไม่ให้อำมาตย์ผู้เพียบพร้อมด้วยกามคุณ แม้มิได้ ประพฤติพรหมจรรย์ให้เข้าไปสู่เรือนจำ ไม่ให้เห็นแม้หน้าของหญิงทั้งหลาย ชื่อว่า ย่อมให้เคลื่อนจากฐานะนั้น. แต่เมื่อให้เคลื่อนจากรัฐ ชื่อว่า ขับไล่ ไปตามต้องการ.

บทว่า ทสฺสนายปิ นปฺปโหนฺติ ความว่า เทพผู้มีทุกข์ ย่อมไม่
อาจแม้เพื่อจะเห็นด้วยจักษุวิญญาณ ซึ่งเทพผู้ไม่มีทุกข์ชั้นกามาวจรก่อน. ถาม
ว่า เพราะเหตุใด. ตอบว่า เพราะไม่มีฐานะในภพนั้น โดยสมควร. แต่ย่อมอาจ
เพื่อจะเห็นด้วยจักษุวิญญาณ ซึ่งเทพชั้นรูปาวจรว่า ย่อมยืนอยู่ด้วย ย่อม
นั่งอยู่ด้วยในวิมานเดียวกันนั้นเทียว. แต่ไม่อาจเพื่อจะเห็น เพื่อจะกำหนด
เพื่อจะแทงตลอด ลักษณะที่เทพเหล่านี้ เห็นแล้ว กำหนดแล้ว แทงตลอด
แล้ว. ย่อมไม่อาจเพื่อจะเห็นด้วยญาณจักษุ (ด้วยประการฉะนี้). ทั้งไม่อาจเพื่อ
จะเห็นเทพที่สูง ๆ ขึ้นไป แม้ด้วยการเห็นด้วยจักษุวิญญาณแล. บทว่า โภ
ณามิ อํ ฆนฺเต ความว่า พระราชาแม้ทรงรู้จักพระเถระ ก็ตรัสถามเหมือน
ไม่รู้จัก. ถามว่า เพราะเหตุใด. ตอบว่า เพราะเป็นผู้ใคร่เพื่อทรงสรรเสริญ.
บทว่า อานนฺทฺรูปุํ ได้แก่มีสถาเวนาอินฺติ. แม้การตรัสถามถึงพรหม ก็พึง
ทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นเทียว. บทว่า อถโข อญฺญตโร ปุริโส ความ
ว่า ได้ยินว่า ถ้อยคำนั้น วิทูรทกะนั่นเอง ตรัสแล้ว. ชนเหล่านั้น โกรธ
แล้วว่า ท่านกล่าวแล้ว ท่านกล่าวแล้ว จึงให้หมู่พลของตน ๆ ลูกขึ้นกระ
ทำแม้การทะเลาะซึ่งกันและกัน ในที่นั้นนั้นเทียว ราชบุรุษนั้นได้กล่าวคำนั้น
เพื่อจะห้ามเสียด้วยประการฉะนี้. คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื่นทั้งนั้น. อนึ่ง
เทศนานี้ จบลงแล้วด้วยสามารถแห่งในยบุคคล ดังนี้แล.

จบอรรถกถากรรมกัถลสูตรที่ ๑๐

จบวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในราชวรรค

๑. ฌฏิกการสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๒. รัฏฐपालสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๓. มฆเทวสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๔. มรฐสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๕. โพธิราชกุมารสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๖. อังคุลิมาลสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๗. ปิณฑิกสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๘. พาหิตยสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๙. ธรรมเจดีย์สูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๑๐. กรรมกัถลสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา

พราหมณวรรค

๑. พรหมายูสูตร

[๕๘๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในวิเทหชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป. ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ชื่อพรหมายูอาศัยอยู่ในเมืองมิลิตา เป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ มีอายุ ๑๒๐ ปีแต่กำเนิด รู้อบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนฺฑุและคัมภีร์เกฏฺฐกะ พร้อมทั้งประเภทอักษรมีคัมภีร์อิติหาสะเป็นที่ ๕ เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปริสลักษณะ พรหมายูพราหมณ์ได้ฟังข่าวมาว่า พระสมณโคดมสากยบุตร ทรงผนวชจากสากยสกุล เสด็จเที่ยวจาริกไปในวิเทหชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ให้รู้ตาม พระองค์ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นความดีแล.

[๕๘๕] ก็สมัยนั้นแล มาณพชื่อว่าอุตตระเป็นศิษย์ของพรหมายู-พราหมณ์เป็นผู้รู้อบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนฺฑุและคัมภีร์เกฏฺฐกะ พร้อม

ทั้งประเภทอักษรมีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์
ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐักษณะ ครั้งนั้น พรหมอายุ-
พราหมณ์ได้เรียกอุตรมาณพมาเล่าว่า พ่ออุตตระ พระสมณโคดมศากยบุตร
พระองค์นี้ ทรงผนวชจากศากยสกุล เสด็จเที่ยวไปในวิเทชนบทพร้อมด้วย
ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ก็กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมพระองค์นั้น
ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็น
พระอรหันต์ ฯลฯ ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นความดี
แล ไปเกิดพ่ออุตตระ พ่อจงไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วจงรู้
พระสมณโคดมว่า กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมพระองค์นั้นขจรไปแล้ว เป็น
จริงอย่างนั้นหรือว่าไม่เป็นจริงอย่างนั้น ท่านพระโคดมพระองค์นั้นเป็นเช่นนั้น
หรือว่าไม่เป็นเช่นนั้น เราทั้งหลายจักเห็นแจ้งท่านพระโคดมพระองค์นั้นเพราะ
พ่ออุตตระ. อุตรมาณพถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าจรรู้ท่าน
พระโคดมพระองค์นั้นว่า กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมขจรไปแล้ว เป็นอย่าง
นั้น ท่านพระโคดมพระองค์นั้นเป็นเช่นนั้น หรือว่าไม่เป็นเช่นนั้น ได้
อย่างไรเล่า.

พ. พ่ออุตตระ มหาปฐักษณะ ๑๒ ประการ มาแล้วในมณฑลของ
เราทั้งหลาย ที่พระมหาบุรุษประกอบแล้วย่อมมีคติเป็นสองเท่านั้น ไม่เป็น
อย่างอื่นคือ ถ้าอยู่ครอบครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม
เป็นพระราชาโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีสมุทรสาคร ๔ เป็นขอบเขต
ทรงชนะแล้ว ทรงมีราชอาณาจักรอันมั่นคง ทรงมีความเป็นผู้แก้แค้น ถัง
สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นาง
แก้ว คฤหบดีแก้ว ปริณายกแก้ว พระราชบุตรของพระองค์มีกว่าพัน ล้วน
กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย้ายเสนาของข้าศึกได้ พระองค์

ทรงชำนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้พระราชอาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา ทรงครอบครองแผ่นดินอันมีสาครเป็นขอบเขต ถ้าและเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามีหลังคาคือกิเลสอันเปิดแล้วในโลก พออุตตระ ฉันทันเป็นผู้สอนมนต์ ท่านเป็นผู้เรียนมนต์.

[๕๘๖] อุตตระมาณพริบคำพรหมายุพราหมณ์แล้ว ลุกจากที่นั่ง ให้อุตตระพรหมายุพราหมณ์ กระทำประทักษิณแล้ว หลีกจาริกไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ในวิเทหชนบท เทียวจาริกไปโดยลำดับ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้พิจารณาคุณภาพปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการ ในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เห็นมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการโดยมาก ในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า เว้น อยู่ ๒ ประการ คือพระคุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ พระชีวหาใหญ่ จึงยังเคลือบแคลง สงสัยไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส ในพระมหาปริสตัลลักษณะ ๒ ประการ.

[๕๘๗] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมีพระดำริว่า อุตตระมาณพริบเห็นมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการของเราโดยมากเว้นอยู่ ๒ ประการ คือคุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ ชิวหาใหญ่ ๑ จึงยังเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส ในพระมหาปริสตัลลักษณะ ๒ ประการ ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบันดาลอิทธาภิสังขาร ให้อุตตระมาณพริบเห็นพระคุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก และทรงแลบพระชีวหาสอดเข้าช่องพระกรรณทั้งสอง กลับไปมาสอดเข้าช่องพระนาสิกทั้งสองกลับไปมา ทรงแผ่พระชีวหาปิดมณฑลพระนลาฏทั้งสิ้น.

[๕๘๘] ครั้งนั้นแล อุตตรมาณพได้มีความคิดว่า พระสมณโคดม ทรงประกอบด้วยมหาปฐิสถลักษณะ ๓๒ ประการ อย่างกระนั้นเลย เราพึงติดตามพระสมณโคดม พึงดูพระอิริยาบถของพระองค์เถิด ครั้งนั้นแล อุตตรมาณพได้ติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไปตลอด ๗ เดือน ดูจพระฉายาติดตามพระองค์ไปฉะนั้น. ครั้งนั้นอุตตรมาณพได้เที่ยวจาริกไปทางเมืองมิถิลา ในวิเทหชนบทโดยล่วงไป ๗ เดือน เมื่อเที่ยวจาริกไปโดยลำค้ำบ ได้เข้าไปหาพรหมณ์ที่เมืองมิถิลาไหว้พรหมายูพรหมณ์แล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พรหมายูพรหมณ์ได้ถามว่า พ่ออุตตรมาณพ กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วเป็นจริงอย่างนั้นไม่เป็นอย่างอื่นหรือ ก็ท่านพระโคดมพระองค์นั้นเป็นเช่นนั้นไม่เป็นเช่นนั้นแลหรือ.

มหาปฐิสถลักษณะ ๓๒ ประการ

[๕๘๙] อุตตรมาณพตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วเป็นจริงอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น และท่านพระโคดมพระองค์นั้นเป็นเช่นนั้นจริง ไม่เป็นอย่างอื่น ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ทรงประกอบด้วยมหาปฐิสถลักษณะ ๓๒ ประการคือ

๑. ท่านพระโคดมพระองค์นั้นมีพระบาทประดิษฐานอยู่ด้วยดี แม้ข้อนี้ก็เป็นมหาปฐิสถลักษณะแห่งมหาบุรุษ ของท่านพระโคดมพระองค์นั้น
๒. มีลายจักรอันมีก่าพันหนึ่ง มีกงพันหนึ่ง มีดุมพันหนึ่ง บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง เกิดภายใต้ฝ่าพระบาททั้งสอง
๓. ทรงมีพระสันยาว
๔. ทรงมีพระองค์ลีลาว
๕. ทรงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม

๖. ทรงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทเป็นลายตาข่าย

๓. ทรงมีพระบาทสูงนูน
๔. พระมีพระขงฆ์เรียวดั่งแข็งเนื้อทราย
๕. ทรงประทับยืนตรง ไม่ค้อมลง ฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองดูบ
คล้ายพระขานมณฑลทั้งสองได้
๑๐. ทรงมีพระคูดฐานเร้นอยู่ในฝัก
๑๑. ทรงมีพระฉวีวรรณดั่งทองคำ
๑๒. ทรงมีพระฉวีละเอียดดั่งผิวทองคำ เพราะทรงมีพระฉวี
ละเอียดผู้นละอองไม่ติดพระกาย
๑๓. ทรงมีพระโลมาขุมละเส้น
๑๔. ทรงมีพระโลมาปลายงอนขึ้นเบื้องบนทุกเส้น สีเขียว
ดั่งดอกอัญชัน ขอเป็นมณฑลทักษิณาวีถุ
๑๕. ทรงมีพระกายตรงดั่งกายพรหม
๑๖. ทรงมีพระกายเต็มในที่ ๗ แห่ง
๑๗. มีพระกายเต็มดั่งกึ่งกายเบื้องหน้าแห่งสี่หะ
๑๘. ทรงมีพระปฤษฎางค์เต็ม
๑๙. ทรงมีปริมณฑลตั้งต้นนิโครธ มีพระกายกับวาเท่ากัน
๒๐. ทรงมีพระศอกกลมเสมอ
๒๑. ทรงมีเส้นประสาทสำหรับรับรสหมดจดดี
๒๒. ทรงมีพระหนุดังคางราชสีห์
๒๓. ทรงมีพระทนต์ ๔๐ ซี่
๒๔. ทรงมีพระทนต์เสมอ
๒๕. ทรงมีพระทนต์ไม่ห่าง
๒๖. ทรงมีพระทนต์อันขาวงาม

๒๗. ทรงมีพระชีวหาใหญ่ยาว

๒๘. ทรงมีพระสุรเสียงดังเสียวพรหม

๒๙. ทรงมีพระเนตรดำสนิท

๓๐. ทรงมีดวงพระเนตรดังตาโค

๓๑. ทรงมีพระอุณาโลมขาวละเอียดอ่อนดังสำลี เกิด

ระหว่างพระโขนง

๓๒. มีพระเศียรกลมเป็นปริมณฑลดังประดับด้วยกรอบ

พระพักตร์.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านพระโคดมพระองค์นั้นทรงประกอบด้วย มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการนี้แล และท่านพระโคดมพระองค์นั้น เมื่อจะ เสด็จดำเนิน ทรงก้าวพระบาทเบื้องขวาก่อน ไม่ทรงยกพระบาทไถลนิก ไม่ทรง วางพระบาทไถลนิก ไม่เสด็จดำเนินเร็วนัก ไม่เสด็จดำเนินช้านัก เสด็จ- ดำเนินพระชานูไม่กระทบพระชานู ช้อพระบาทไม่กระทบช้อพระบาท ไม่ทรง ยกพระอรุสูง ไม่ทรงทอดพระอรุไปข้างหลัง ไม่ทรงกระแทกพระอรุ ไม่ทรง สายพระอรุ เมื่อเสด็จดำเนินพระกายส่วนบนไม่หวั่นไหว ไม่เสด็จดำเนินด้วย กำลังพระกาย เมื่อทอดพระเนตร ก็ทอดพระเนตรด้วยพระกายทั้งหมด ไม่ ทอดพระเนตรขึ้นเบื้องบน ไม่ทอดพระเนตรลงเบื้องต่ำ เสด็จดำเนินไม่ทรง เหลียวแล ทอดพระเนตรประมาณชั่วแอก ยิ่งกว่านั้น พระองค์ทรงมีพระ- ญาณทัสสนะอันไม่มีอะไรกัน เมื่อเสด็จเข้าสู่ละแวกบ้าน ไม่ทรงยึดพระกาย ไม่ทรงย่อพระกาย ไม่ทรงห่อพระกาย ไม่ทรงส่ายพระกาย เสด็จเข้าประทับ นั่งอาสนะไม่ไถลนิก ไม่ไถลนิก ไม่ประทับนั่งเท้าพระหัตถ์ ไม่ทรงพิงพระกาย ที่อาสนะ เมื่อประทับนั่งในละแวกบ้าน ไม่ทรงค่นองพระหัตถ์ ไม่ทรงค่นอง พระบาท ไม่ประทับนั่งชันพระชานู ไม่ประทับนั่งซ้อนพระบาท ไม่ประทับ

นั่งยันพระหนุ เมื่อประทับนั่งในละแวกบ้าน ไม่ทรงครั้นคร้าม ไม่ทรงหวั่นไหว ไม่ทรงขลาด ไม่ทรงสะดุ้ง ทรงปราศจากโลมชาติชูชัน ทรงเวียนมาในวิเวก เมื่อประทับนั่งในละแวกบ้าน เมื่อทรงรับน้ำล้างบาตร ไม่ทรงชูบาตรขึ้นรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงจ้องบาตรคอยรับ ไม่ทรงแกว่งบาตรรับ ทรงรับน้ำล้างบาตรไม่น้อยนัก ไม่มากนัก ไม่ทรงล้างบาตรดังขลุ่ยๆ ไม่ทรงหมุนบาตรล้าง ไม่ทรงวางบาตรที่พื้น ทรงล้างบนพระหัตถ์ เมื่อทรงล้างพระหัตถ์แล้ว ก็เป็นอันทรงล้างบาตรแล้ว เมื่อทรงล้างบาตรแล้ว เป็นอันทรงล้างพระหัตถ์แล้ว ทรงเทน้ำล้างบาตรไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก และทรงเทไม่ให้น้ำกระเซ็น เมื่อทรงรับข้าวสุก ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงจ้องบาตรคอยรับ ไม่ทรงแกว่งบาตรรับ ทรงรับข้าวสุกไม่น้อยนัก ไม่มากนัก ทรงรับกับข้าวเสวยอาหารพอประมาณกับข้าว ไม่ทรงน้อมคำข้าวให้เกินกว่ากับ ทรงเคี้ยวคำข้าวในพระโอษฐ์สองสามครั้งแล้วทรงกลืน เชื้อข้าวสุกยังไม่ระคนกันดีเล็กน้อย ย่อมเข้าสู่พระกาย ไม่มีเชื้อข้าวสุกสักนิดหน้อยเหลืออยู่ในพระโอษฐ์ ทรงน้อมคำข้าวเข้าไปแต่กึ่งหนึ่ง ทรงทราบรสได้อย่างดีเสวยอาหารแต่ไม่ทรงทราบด้วยดีด้วยอำนาจความกำหนัดในรส เสวยอาหารประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ ไม่เสวยเพื่อนเล่น ๑ ไม่เสวยเพื่อมัวเมา ๑ ไม่เสวยเพื่อประดับ ๑ ไม่เสวยเพื่อตกแต่ง ๑ เสวยเพียงดำรงพระกายนี้ไว้ ๑ เพื่อยังพระชนมชีพให้เป็นไป ๑ เพื่อป้องกันความลำบาก ๑ เพื่อทรงอนุเคราะห์ ๑ ด้วยทรงพระดำริว่า เพียงเท่านี้ก็จักกำจัดเวทนาเก่าได้ จักไม่ให้เกิดเวทนาใหม่เกิดขึ้น ร่างกายของเราจักเป็นไปสะดวก จักไม่มีโทษ และจักมีความอยู่สำราญ เมื่อเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว เมื่อจะทรงรับน้ำล้างบาตร ไม่ทรงชูบาตรขึ้นรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงจ้องบาตรคอยรับ ไม่ทรงแกว่งบาตรรับ ทรงรับน้ำล้างบาตรไม่น้อยนัก ไม่มากนัก ไม่ทรงล้าง

บาตรดังขลุ่ย ๆ ไม่ทรงหมุนบาตรล้าง ไม่ทรงวางบาตรที่พื้น ทรงล้างบนพระ-
หัตถ์แล้ว ก็เป็นอันทรงล้างบาตรแล้ว เมื่อทรงล้างบาตรแล้ว ก็เป็นอันล้าง
พระหัตถ์แล้ว ทรงเทน้ำล้างบาตรไม่ไกลนั้ก ไม่ไกล่ันนั้ก และทรงเทไม่ให้น้ำ
กระเซ็น เมื่อเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว ไม่ทรงวางบาตรที่พื้น ทรงวางในที่ไม
ไกลนั้ก ไม่ไกล่ันนั้ก จะไม่ทรงต้องการบาตรก็ห้ามมิได้ แต่ก็ไม่ตามรักษาบาตรจน
เกินไป เมื่อเสวยเสร็จแล้ว ประทับนั่งเฉยอยู่ครู่หนึ่ง แต่ไม่ทรงยังเวลาแห่ง
การอนุโมทนาให้ล่วงไป เสวยเสร็จแล้วก็ทรงอนุโมทนา ไม่ทรงติเตียนภักตนั้น
ไม่ทรงหวังภักตอื่น ทรงชี้แจงให้บริษัทนนั้นเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ
ให้ร่าเริง ด้วยธรรมกถา ครั้นแล้วทรงลุกจากอาสนะเสด็จไป ไม่เสด็จเร็วนัก
ไม่ผลุนผลันเสด็จไป ไม่ทรงจิวรสูงเกินไป ไม่ทรงจิวรด่ำเกินไป ไม่ทรงจิวร
แน่นติดพระกาย ไม่ทรงจิวรกระจุยกระจายจากพระกาย ทรงจิวรไม่ให้ลมพัด
แหวกได้ ผุ่นละอองไม่ติดพระกาย เสด็จถึงพระอารามแล้วประทับนั่ง ครั้น
ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดไว้ถวายแล้ว จึงทรงล้างพระบาท ไม่ทรงประกอบ
การประดับพระบาท ทรงล้างพระบาทแล้ว ประทับนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งพระกาย
ตรงดำรงพระสติไว้เบื้องพระพักตร์ ไม่ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนพระองค์เอง ไม่
ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ประทับนั่ง
ทรงดำริแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่พระองค์ สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่โลกทั้งปวง เนื้อประทับอยู่ใน
พระอารามทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงขอบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท
ทรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมกถา
ทรงมีพระสุรเสียงอันก้องเปล่งออกจากพระโอษฐ์ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
คือ สละสลวย ๑ ฐิติชัดเจน ๑ ไพเราะ ๑ ฟังง่าย ๑ กลมกล่อม ๑
ไม่พร่า ๑ พระสุรเสียงลึก ๑ มีกังวาล ๑ บริษัทจะอย่างไร ก็ทรง

ให้เข้าใจด้วยพระสุรเสียงได้ พระสุรเสียงมิได้ก้องออกนอกบริษัท ชนทั้งหลาย
ที่ท่านพระโคตมทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง
ด้วยธรรมิกถา เมื่อลุกจากที่นั่งไป ยังเหลือวคูโดยไม่อยากจะละไป ต่างรำพึง
ว่า เราได้เห็นท่านพระโคตมพระองค์นั้นเสด็จดำเนิน ประทับยืน เสด็จเข้า
ละแวกบ้าน ประทับนั่งนั่งในละแวกบ้าน กำลังเสวยภัตตาหารในละแวกบ้าน
เสวยเสด็จแล้วประทับนั่งนั่ง เสวยเสร็จแล้วทรงอนุโมทนา เมื่อเสด็จกลับมา
ยังพระอาราม เมื่อเสด็จถึงพระอารามแล้วประทับนั่งนั่งอยู่ เมื่อประทับอยู่ใน
พระอาราม กำลังทรงแสดงธรรมในบริษัท ท่านพระโคตมพระองค์นั้นทรง
พระคุณเช่นนี้ ๆ และทรงพระคุณยิ่งกว่าที่กล่าวแล้วนั้น.

[๕๕๐] เมื่ออุตรตรมาณพกล่าวอย่างนี้แล้ว พรหมายุพราหมณ์ลุกจากที่
นั่งห่มผ้าเหลืองบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่
แล้วเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า **ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันต์
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น** แล้วคิดว่า โฉนหนอ เราจึงจะได้สมาคม
กับท่านพระโคตมพระองค์นั้น สักครั้งคราว โฉนหนอ จะพึงได้เจรจาปราศรัย
สักหน่อยหนึ่ง.

[๕๕๑] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปในวิเทหชนบทโดย
ลำดับ เสด็จถึงเมืองมิลิตา ได้ทราบว่ ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่
ณ มฆเทวอัมพวัน ใกล้เมืองมิลิตา พราหมณ์และคฤหบดีชาวเมืองมิลิตา ได้
สดับข่าวว่า พระสมณโคตมศากยบุตร ทรงผนวชจากศากยสกุล เสด็จเที่ยว
จาริกไปในวิเทหชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จ
ถึงเมืองมิลิตาแล้ว ประทับ อยู่ ณ มฆเทวอัมพวัน ใกล้เมืองมิลิตาแล้ว ก็
กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคตมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้
เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์... เป็น

ผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธบริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนี้ย่อมเป็นความดีแล ลำดับนั้นแล พราหมณ์และคฤหบดีชาวเมืองมิลินา ได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว บางพวกถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประกาศชื่อและโคตรในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกนั่งนิ่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๕๒] พรหมายูพราหมณ์ได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมสากยบุตร ทรงผนวชจากสากยสกุล ประทับอยู่ ณ มฆเทวอัมพวัน ใกล้เมืองมิลินา ครั้นนั้นแล พรหมายูพราหมณ์พร้อมด้วยมาณพเป็นอันมาก พากันเข้าไปยังมฆเทวอัมพวัน ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์ ได้มีความคิดขึ้นในที่ไม่ไกลมฆเทวอัมพวันว่า การที่เราไม่ทูลให้ทรงทราบเสียก่อน พึงเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมไม่สมควรแก่เราเลย ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์เรียกมาณพคนหนึ่งมากล่าวว่า มานีแน พ่อมาณพ พ่อจงเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วจึงทูลถามพระสมณโคดมถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสราญ ตามคำของเราว่า ข้าแต่ท่าน

พระโคตม พรหมายุพราหมณ์ทูลถามท่านพระโคตมถึงความมีพระอาพาธน้อย... ทรงพระสําราม และจงทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม พรหมายุพราหมณ์ เป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ มีอายุ ๑๒ ปี แต่เกิดมา รู้จบไตรเพทพร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนตฺตและคัมภีร์เกฏฺฐกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เข้าใจด้วยท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญ ในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐิสลักษณะ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พราหมณ์ และคฤหบดีมีประมาณเท่าใด ย่อมอยู่อาศัยในเมืองมิถิลา พรหมายุพราหมณ์ ปรากฏว่าเลิศกว่าพราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น เพราะโภคะ เพราะมนต์ เพราะอายุและยศ ท่านปรารถนาจะมาเฝ้าท่านพระโคตม.

[๕๕๓] มาณพนั้นรับคำพรหมายุพราหมณ์แล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม พรหมายุพราหมณ์ทูลถามท่านพระโคตมถึงความมีพระอาพาธน้อย... ทรงพระสําราม ข้าแต่ท่านพระโคตม พรหมายุพราหมณ์เป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่... ท่านปรารถนาจะมาเฝ้าท่านพระโคตม พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มาณพ พรหมายุพราหมณ์ ย่อมรู้กาลอันควรในบัดนี้เกิด.

ครั้งนั้นแล มาณพนั้นจึงเข้าไปหาพราหมณ์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะพรหมายุพราหมณ์ว่า ท่านเป็นผู้อันพระสมณโคตมประทานโอกาสแล้ว จงรู้กาลอันควรในบัดนี้เกิด.

[๕๕๔] ลำดับนั้น พรหมายุพราหมณ์ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า บริษัทนั้นได้เห็นพรหมายุพราหมณ์มาแต่ไกล จึงรีบลุกขึ้นให้โอกาสตามสมควรแก่ผู้มีชื่อเสียง มียศ ครั้งนั้น พรหมายุพราหมณ์ได้กล่าวกะบริษัท

นั่นว่า อย่าเลยท่านผู้เจริญทั้งหลาย เจริญท่านทั้งหลายนั่งบนอาสนะของตน ๆ เราจักนั่งในสำนักแห่งพระสมณโคดมนี้ ลำดับนั้น พรหมายุพราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพิจารณาคุณภาพปริสติกษณะ ๓๒ ประการ ในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เห็นมหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการโดยมากเว้นอยู่ ๒ ประการ คือ พระคุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ พระชีวหาใหญ่ ๑ จึงยังเคลือบแคลง สงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระมหาปริสติกษณะ ๒ ประการ ลำดับนั้น พรหมายุพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ข้าแต่พระโคดม มหาปริสติกษณะ

อันข้าพเจ้าได้สดับมาว่า ๓๒ ประการ แต่
ยังไม่เห็นอยู่ ๒ ประการในพระกายของ
พระองค์ท่าน ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดว่า
นรชน พระคุษฐานของพระองค์ท่าน
เร้นอยู่ในฝัก ที่ผู้ฉลาดกล่าวว่า คล้ายนารี
หรือพระชีวหาได้นรลักษณะหรือ พระองค์
มีพระชีวหาใหญ่หรือ ไฉนข้าพเจ้าจึงจะ
ทราบความซื่อนั้น ขอพระองค์ทรงค่อยนำ
พระลักษณะนั้นออก ขอได้โปรดทรงกำจัด
ความสงสัยของข้าพเจ้าเถิด ข้าแต่ท่าน
ฤาษี ถ้าพระองค์ประทานโอกาส ข้าพเจ้า
จะขอกุญแจปัญหาที่ข้าพเจ้าปรารถนา

อย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่อุทฺถในปัจจุบัณ

และเพื่อความตฺขในสัมปรายภพ.

[๕๕๕] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำริว่า พรหมายูพรหมณัเห็นมหาปุริสตัถษณะ ๓๒ ประการของเราโดยมาก เว้นอยู่ ๒ ประการคือ คุยหฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ ลิ่นใหญ่ ๑ ยังเคลือบแคลง สงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในมหาปุริสตัถษณะ ๒ ประการ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบันดาลอิทธาภิสังขาร ให้พรหมายูพรหมณัได้เห็นพระคุยหฐานอันเร้นอยู่ในฝัก และทรงแลบพระชีวหาสอดเข้าช่องพระกรรมทังสองกลับไป มา สอดเข้าช่องพระนาสิกทังสองกลับไป มา ทรงแผ่ปิดท้วมณฑลพระนลาฏ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพรหมณัด้วยพระคาถาว่า

ดูก่อนพรหมณั มหาปุริสตัถษณะที่
ท่านได้สัดับมาว่า ๓๒ ประการนั้น มีอยู่
ในกายของเราครบทุกอย่ง ท่านอย่าสงสัย
เลย ดูก่อนพรหมณั สิ่งทังควรรู้อย่างไรรู้อย่าง
แล้ว สิ่งทังควรเจริญเราเจริญแล้วและสิ่งทัง
ควรละเราละได้แล้ว เพราะเหตุนั้น เราจึง
เป็นพุทธะท่านเป็นผู้อันเราให้ออกาสแล้ว
เชิญถามปัญหาที่ปรารธณายังอย่งหนึ่ง
เพื่อประโยชน์แก่อุทฺถในปัจจุบัณและเพื่อ
ความตฺขในสัมปรายภพเถิด.

[๕๕๖] ครั้งนั้นแล พรหมายูพรหมณัได้มีความดำริว่า เราเป็นผู้
อันพระสมณโคดมปรทานออกาสแล้ว จะพึงทูลถามประโยชน์ในปัจจุบัณหรือ

ประโยชน์ในสัมปรายภพหนอ ลำดับนั้นแล พรหมายุพราหมณ์ได้มีความ
คิดว่า เราเป็นผู้ฉลาดในประโยชน์ปัจจุบัน แม้คนอื่น ๆ ก็ถามเราถึงประโยชน์
ในปัจจุบัน ถ้ากระไร เราพึงทูลถามประโยชน์ในสัมปรายภพกะพระสมณโคดม
เถิด ลำดับนั้น พรหมายุพราหมณ์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ข้าแต่พระองค์เจริญ อย่างไรบุคคล
จึงชื่อว่าเป็นพราหมณ์ อย่างไรชื่อว่าเป็น
ผู้จบเวท อย่างไรชื่อว่าเป็นผู้มีวิชา ๓
บัณฑิตกล่าวบุคคลเช่นไรชื่อว่าเป็นผู้มี
ความสวัสดิ อย่างไรชื่อว่าเป็นพระอรหันต์
อย่างไรชื่อว่ามีคุณครบถ้วน อย่างไรชื่อว่าเป็น
มุณีและบัณฑิตกล่าวบุคคลเช่นไรว่า
เป็นพุทธะ.

[๕๕๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบพราหมณ์ด้วย
พระคาถาว่า

ผู้ใคร่รู้ระลึกชาติก่อน ๆ ได้ เห็น
สวรรค์และอบาย บรรลุถึงความสิ้นชาติ
ผู้นั้นชื่อว่าเป็นมุณีผู้รู้ยิ่งถึงที่สุด มุณินั้น
ย่อมรู้จักอันบริสุทธิ์อันพ้นแล้วจากราคะ
ทั้งหลายโดยประการทั้งปวง เป็นผู้ละชาติ
และมรณะได้แล้ว ชื่อว่ามีคุณครบถ้วน
แห่งพรหมจรรย์ ชื่อว่าถึงฝั่งแห่งธรรมทั้ง
ปวง บัณฑิตกล่าวบุคคลผู้เช่นนั้นว่าเป็น
พุทธะ.

[๕๔๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พรหมายูพราหมณ์ลุกขึ้นจากที่นั่ง ห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ชบศิรชะลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า จูบพระยุคลบาทด้วยปาก นวดด้วยฝ่ามือ และประกาศชื่อของตนว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมายู ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมายู. ครั้งนั้นแลบริษัทนั้นเกิดความอัศจรรย์ใจว่า น่าอัศจรรย์นักหนอ ท่านผู้เจริญ ไม่เคยมีมาหนอ ท่านผู้เจริญ พระสมณะเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก พรหมายูพราหมณ์นี้เป็นผู้มีชื่อเสียง มียศยังทำความเคารพนบอบอย่างยิ่งเห็นปานนี้ ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพรหมายูพราหมณ์ว่า พอละ พราหมณ์เจริญท่านลุกขึ้นนั่งบนที่นั่งของตนเถิด เพราะจิตของท่านเลื่อมใสในเราแล้ว ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์จึงลุกขึ้นนั่งบนที่นั่งของตน.

[๕๔๙] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุပ္พิกถาแก่พรหมายูพราหมณ์ คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สักคกถา โทษของกามทั้งหลาย อันต่ำทราม เสรำหอง และอานิสงส์ในเนกขัมมะ เมื่อใด พระผู้มีพระภาคได้ทรงทราบว่ พรหมายูพราหมณ์มีจิตคล่อง มีจิตอ่อน ปราศจากนิวรณ์ มีจิตสูงผ่องใส เมื่อนั้นจึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่พรหมายูพราหมณ์ ณ ที่นั่นนั่นเองว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนผ้าขาวที่สะอาด ปราศจากดำ ควรรับน้ำย้อมด้วยดี ฉะนั้น.

[๖๐๐] ครั้งนั้นแล พรหมายูพราหมณ์ผู้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งทราบธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศ

จากความเคลือบแคลง ถึงความแกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก... ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อนึ่ง ขอพระโคตมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาด้วยคุษณีภาพ.

[๖๐๑] ครั้งนั้นแล พรหมายูพราหมณ์ทราบว่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาแล้ว จึงลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทำประทักษิณแล้วหลีกไปครั้งนั้นพรหมายูพราหมณ์ได้สั่งให้ตกแต่งขาทนียโภชนียาหารอย่างประณีต ในนิเวศน์ของตนตลอดคืนยังรุ่ง แล้วใช้คนให้ไปกราบทูลเวลาภัตกาลแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ถึงเวลาแล้ว พระเจ้าข้า ภัตตาคารสำเร็จแล้ว ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตราวาสกแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของพรหมายูพราหมณ์แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดไว้ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์ได้อังกาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้อิมหนาเพียงพอด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีตด้วยมือของคนตลอด ๗ วัน ครั้งนั้น พอล่วง ๗ วันนั้นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในวิเทหชนบท.

[๖๐๒] ครั้งนั้นแล เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จหลีกไปไม่นาน พรหมายูพราหมณ์ได้ทำกาลละ ครั้งนั้น ภิกษุเป็นอันมากพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พรหมายูพราหมณ์

ทำกาละแล้ว คติของเขาเป็นเช่นไร ภพเบื้องหน้าของเขาเป็นเช่นไร พระเจ้าข้า.

[๖๐๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ภิกษุทั้งหลาย พรหมายูพราหมณ์เป็นบัณฑิต ได้บรรลุธรรมตามลำดับธรรมไม่เบียดเบียนเราให้ลำบาก เพราะเหตุแห่งธรรมเลย พรหมายูพราหมณ์เป็นอุปปาติกะ (อนาคามี) จักปรินิพพานในภพนั้นมิอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ล้วนไป.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจชื่นชมยินดีพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนั้นแล.

จบ พรหมายูสูตรที่ ๑

พราหมณวรรค

อรรถกถาพราหมายสูตร

พราหมายสูตร ขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพราหมายสูตรนั้น คำว่า **ใหญ่** ในบทว่า **พร้อมกับหมู่ภิกษุ** **ใหญ่** นั้น ชื่อว่าใหญ่ เพราะความใหญ่ด้วยคุณบ้าง ใหญ่ด้วยจำนวนบ้าง. **จริงอยู่** หมู่ภิกษุนั้น เป็นหมู่ใหญ่ แม้ด้วยคุณทั้งหลาย. **จัดว่าใหญ่** เพราะประกอบด้วยคุณมีความมักน้อยเป็นต้น และเพราะนับได้ถึง ๕๐๐ รูป. กับหมู่แห่งพวกภิกษุ ชื่อว่าหมู่ภิกษุ. อธิบายว่า กับหมู่สมณะที่มีทิวาสัมณญดาและศีลสัมณญดา เท่าเทียมกัน. คำว่า **พร้อม** คือ ด้วยกัน. คำว่า **ภิกษุ** **ประมาณ ๕๐๐ รูป** คือ ชื่อว่ามีประมาณห้า เพราะประมาณห้าแห่งร้อยของภิกษุเหล่านั้น. ประมาณท่านเรียกว่า มาตรการ. เพราะฉะนั้นจึงมีอธิบายว่า ภิกษุรู้จักมาตรการคือรู้จักประมาณในโภชนะ ที่ตรัสว่า เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ นั้นใด แม้ในที่นี้ก็พึงเห็นเนื้อความอย่างนี้ว่า มาตรการห้าได้แก่ประมาณห้าแห่งร้อยของภิกษุเหล่านั้น ฉะนั้น. ร้อยทั้งหลายแห่งพวกภิกษุ ชื่อว่าร้อยแห่งภิกษุทั้งหลาย. กับร้อยแห่งภิกษุทั้งหลาย มีประมาณห้าเหล่านั้น. คำว่า **มีปี ๑๒๐** คือ มีอายุ ๑๒๐ ปี. คำว่า **แห่งเวททั้งสาม** คือแห่งฤคเวท ยชุรเวท และ สามเวท. ชื่อว่า ผู้ถึงฝั่ง เพราะถึงฝั่งด้วยอำนาจการท่องคล่องปาก. พร้อมด้วย นิฆนฑุ และเกฏฐะ ชื่อว่าพร้อมกับนิฆนฑุ และเกฏฐะ. ศาสตร์ที่ประกาศคำสำหรับใช้แทน นิฆนฑุศาสตร์ และพฤกษ-

ศาสตร์เป็นต้น ชื่อสนิฆัณฑุ. เกฏฺฐกะ ได้แก่การกำหนดคิริยาอาการที่เป็น
ศาสตร์สำหรับใช้เป็นเครื่องมือของพวกกวี. ชื่อว่าพร้อมทั้งประเภทอักษร
เพราะพร้อมทั้งประเภทอักษร. คำว่า **ประเภทอักษร** ได้แก่ สิกขาและนิรุตติ.
คำว่า **มีประวัติศาสตร์เป็นที่ห้า** คือมีประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่เรื่องเก่าแก่
ที่ประกอบด้วยคำเช่นนี้ว่า เป็นอย่างนี้ เล่ากันมาว่าเช่นนี้ เป็นที่ห้าแห่ง
พระเวทที่จัดอาถรรพณเวทเป็นที่สี่เหล่านั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า มีประวัติศาสตร์
เป็นที่ห้า. มีประวัติศาสตร์เป็นที่ห้าแห่งพระเวทเหล่านั้น. ชื่อว่าผู้เข้าใจบท
ฉลาดในไวยากรณ์ เพราะถือเอาหรือแสดงบทและไวยากรณ์ที่นอกเหนือจาก
บทนั้นได้อย่างแจ่มแจ้ง. วิตถวาทศาสตร์ เรียกว่า โลกายตะ. คำว่า
ลักษณมหาบุรุษ ได้แก่ตำราประมาณ ๑๒,๐๐๐ เล่ม ที่แสดงลักษณะบุรุษ
ผู้ยิ่งใหญ่ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น มีบทคาถาประมาณ ๑๖,๐๐๐ บท ที่มีชื่อว่า
พุทธมนต์ ซึ่งเป็นเหตุให้รู้ความแตกต่างอันนี้คือ ผู้ประกอบด้วยลักษณะ
เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยลักษณะนี้ เป็นพระอัคร
สาวกทั้งสองด้วยลักษณะนี้ เป็นพระสาวกผู้ใหญ่ แปรสลับท่าน ด้วยลักษณะ
นี้ เป็นพระพุทธรูปรดา, เป็นพระพุทธรูปดา, เป็นอัครอุปัฏฐาก, เป็นอัคร
อุปัฏฐายิกา, เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ด้วยลักษณะนี้. คำว่า เป็นผู้ชำนาญ
ได้แก่ ผู้ทำให้บริบูรณ์ ไม่หย่อนในคัมภีร์โลกายตะ และตำราทนายลักษณะ
มหาบุรุษ อธิบายว่า ได้แก่เป็นผู้ไม่ขาดตกบกพร่อง. ผู้ที่ไม่สามารถจำทรง
ทั้งใจความ และคัมภีร์ได้ ชื่อว่า ผู้ขาดตกบกพร่อง. คำที่จะต้องกล่าวในบท
เป็นต้นว่า ได้ยินแล้วแล ก็ได้กล่าวเสร็จแล้วในสาเลยยกสูตร.

คำว่า **นี่ พ่อ** คือพรหมายุพราหมณ์นี้ เพราะเป็นคนแก่ไม่อาจไปได้ จึงเรียกมาถามกล่าวอย่างนั้น. อนึ่ง พรหมณ์นี้คิดว่า ในโลกนี้ คนที่ถือเอาชื่อของผู้ที่ฟังขจรไปว่า ข้าเป็นพุทธะ ข้าเป็นพุทธะ มากล่าวมีมากมาย เพราะฉะนั้น เพียงแต่ได้ยินมาเท่านั้น เราจึงยังไม่ควรไปหา และเมื่อเข้าไปหาบางคน หลีกไปเสียเฉยๆ ก็เป็นเรื่องหนักใจ ทั้งจะเกิดความเสียหายด้วย เป็นอันว่าทางที่ดี เราควรส่งศิษย์เรา เมื่อรู้ว่าเป็นพุทธะหรือไม่เป็นแล้ว จึงค่อยเข้าไปหาเขา เพราะฉะนั้น จึงเรียกมาถามกล่าวคำเป็นต้นว่า **นี่ พ่อ** ดังนี้. บทว่า **ตํ ภควนฺตํ** ได้แก่ ผู้เจริญนั้น. คำว่า **เป็น** อย่างนั้นจริงๆ คือ เป็นจริงอย่างนั้น. ก็คำว่า **สนฺตํ** นี้เป็นทศุติยาวิภคิตี ลงในอรรถว่าเป็นเช่นนี้. ในคำว่า **นี่เธอทำอะไรเราเล่า** คือ **นี่** เธอก็เราจะรู้จักท่านพระโคตมนี้ได้อย่างไร อธิบายว่า เธอจงบอกเราโดยประการที่เราสามารถรู้จักพระโคตมนี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **โดยประการใด** นี้เป็นเพียงคำที่ลงแทรกเข้ามาเฉยๆ ก็ได้. คำว่า **อย่างไร** นี้เป็นคำถามอาการ หมายความว่า เราจะรู้จักท่านพระโคตมด้วยอาการอย่างไร.

ได้ยินว่า เมื่อลูกศิษย์ว่าอย่างนั้น อุปัชฌาย์กล่าวกะเธอเป็นต้นว่า พ่อเจ้ายืนอยู่บนแผ่นดิน แล้วมาพูดคล้ายกะว่า ผมมองไม่เห็นแผ่นดิน ยืนอยู่ในแสงพระจันทร์และพระอาทิตย์แล้วกลับมาพูดคล้ายกะว่า ผมมองไม่เห็นพระจันทร์และพระอาทิตย์หรือ เมื่อจะแสดงรายละเอียดความรู้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **มาแล้วแล พ่อ**. ในคำเหล่านั้น คำว่า **มนต์** หมายถึงพระเวท. พวกเทพชั้นสุทธาวาส บางท่าน ทราบว่า นัยว่า พระตถาคตเจ้าจะทรงอุบัติ จึงเอาลักษณะมาใส่ไว้ในพระเวท แล้วแปลงตัวเป็นพรหมณ์มาสอนพระเวทว่า เหล่านี้ ชื่อพุทธมนต์ คิดว่าโดยทำนองนั้น พวกสัตว์ (คน) ผู้ยิ่งใหญ่ จะรู้จักพระตถาคตเจ้าได้. เพราะเหตุนี้ มหาปุริสลักษณะ จึงมาในพระเวทตั้ง

แต่ก่อนมา. แต่เมื่อพระตถาคตเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ค่อย ๆ สูญหายไป. ฉะนั้น บัดนี้ จึงไม่มี. คำว่า **ของมหาบุรุษ** คือของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ด้วยการตั้งพระทัย การยึดมั่น ความรู้และความสงสารเป็นต้น. คำว่า **สองทางเท่านั้น** คือที่สุดสองอย่างเท่านั้น. ในเรื่องความรู้ทั่วไป คติศัพท์ เป็นไปในประเภททพในคำเป็นต้นว่า สารีบุตร ก็คิดห่าอย่างเหล่านี้แล. เป็นไปในที่เป็นที่อยู่ในคำเป็นต้นว่า ป่าใหญ่เป็นคติ (ที่อยู่) ของพวกเนื้อ. เป็นไปในปัญญาในคำเป็นต้นว่า มีคติ (ปัญญา) มีประมาณยิ่ง อย่างนี้. เป็นไปในความสละในคำเป็นต้นว่า ถึงคติ (ความสละ). แต่ในที่นี้พึงทราบว่าเป็นไปในความสำเร็จ (หรือที่สุด). แม้ถึงอย่างนั้น ในลักษณะเหล่านั้น ผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่าใด เป็นพระราชา ก็ไม่ใช่ว่า เป็นพระพุทธเจ้าด้วยลักษณะเหล่านั้นเลย. แต่ท่านเรียกลักษณะเหล่านั้นเพราะความเสมอกันทางชาติเท่านั้น. เพราะเหตุนี้ พุทธมาชยาพราหมณ์จึงกล่าวว่า ผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่าใด. คำว่า **ถ้าอยู่ครองเรือน** คือถ้าอยู่ในเรือน. คำว่า **เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ** ความว่า เพราะทำให้โลกยินดีด้วยสิ่งอัศจรรย์ ๔ อย่าง และสิ่งสำหรับยึดเหนี่ยวน้ำใจ ๔ อย่าง จึงชื่อว่า ราชา. เพราะมีการหมุนจักรแก้ว หมุนไปด้วยสมบัติจักรทั้ง ๔ ให้คนอื่นหมุนไปด้วยสมบัติจักรทั้ง ๔ นั้นด้วย และเพราะทรงพระพฤติประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่น และประพฤติเพื่อจักรอันได้แก่อิริยาบถ จึงชื่อว่า **จักรพรรดิ**. และในที่นี้ คำว่า **ราชา** เป็นคำทั่วไป. คำว่า **จักรพรรดิ** เป็นคำวิเศษณ์ (คุณศัพท์ขยายราชา). เพราะทรงประพฤติเป็นธรรม. จึงชื่อว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม หมายความว่า ทรงประพฤติด้วยพระญาณที่ถูกต้อง. เพราะทรงได้รับราชย์โดยธรรม แล้วจึงเป็นราชา จึงชื่อว่า **ธรรมราชา**. อีกอย่างหนึ่ง เพราะทรงกระทำเป็นธรรมเพื่อเกื้อกูลคนอื่น จึงชื่อว่า **ทรงประกอบด้วยธรรม** เพราะทรงกระทำเป็นธรรมเกื้อกูลพระองค์

จึงชื่อว่า พระธรรมราชา. เพราะเป็นใหญ่ในแผ่นดินอันมีทะเลหลวง ๔ เป็นขอบเขต จึงชื่อว่า จาตุรนต์ อธิบายว่า เป็นใหญ่ในแผ่นดินที่ประดับด้วยทวีปทั้งสี่ ซึ่งมีสมุทรทั้ง ๔ ทิศเป็นที่สุด. เพราะทรงชำระข้าศึกมีความโกรธเป็นต้นในภายใน และพระราชาทรงหมดในภายนอก จึงชื่อว่า ผู้ชำระพิเศษ. คำว่า ถึงความมั่นคงในชนบท ความว่า ถึงความแน่นอน ความมั่นคงในชนบท ไม่มีใครทำให้กำเริบได้ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าทรงถึงความมั่นคงในชนบท เพราะทรงมีชนบทที่ถึงความมั่นคง ไม่ต้องทรงมีความขวนขวายยินดีในกิจการงานของพระองค์ ไม่หวั่นไหว ไม่คลอนแคลนในชนบทนั้น. บทว่า อยากรนี้ เป็นคำสำหรับลงแทรกเข้ามา. ความว่า แก้วเหล่านั้น ของพระเจ้าจักรพรรดินั้น คืออะไรบ้าง. ในคำว่า จักรแก้ว เป็นต้น ชื่อว่าจักรแก้ว เพราะสิ่งนั้นเป็นจักร และชื่อว่าเป็นแก้ว เพราะอรรถว่า ให้ความยินดี. ในทุกบท ก็เช่นนี้ทั้งนั้น.

ก็ในบรรดาร์ตนะเหล่านี้ พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงชนะแว่นแคว้นที่ยังไม่ชนะด้วยจักรรัตนะ. ทรงเที่ยวไปตามความสุขสะดวกในแว่นแคว้นด้วยช้างแก้ว และม้าแก้ว ทรงรักษาแว่นแคว้นได้ด้วยปริณายกแก้ว. ทรงเสวยอุปโภคสุขด้วยรัตนะนอกนี้. ก็การประกอบด้วยอำนาจแห่งความอุสสาหะแห่งพระเจ้าจักรพรรดินั้น ย่อมบริบูรณ์ดีด้วยรัตนะที่ ๑ ความประกอบด้วยศักดิ์แห่งเจ้า ย่อมบริบูรณ์ดีด้วยช้างแก้ว ม้าแก้ว และคหบดีแก้ว การประกอบด้วยอำนาจแห่งความฉลาด ย่อมบริบูรณ์ดีด้วยปริณายกแก้วสุดท้าย. ผลแห่งการประกอบด้วยอำนาจสามประการ ย่อมบริบูรณ์ดีด้วยนางแก้ว และแก้วมณี. พระเจ้าจักรพรรดินั้น ทรงเสวยความสุขในการใช้สอยด้วยนางแก้ว และแก้วมณี. ทรงเสวยอิสรียสุขด้วยรัตนะนอกนี้. อนึ่ง รัตนะ ๓ ข้างต้นของพระเจ้าจักรพรรดินั้น ย่อมสำเร็จด้วยอานุภาพแห่งกรรมอันกุศลมูลคือ อโทสะ

ให้เกิดแล้ว โดยเฉพาะ. รัตนะกลาง ๆ ย่อมสำเร็จด้วยอานุภาพแห่งธรรมอัน
กุศลมูลคือ อโลภะให้เกิดแล้ว. รัตนะหลังอันเดียวพึงทราบว่าเป็นสำเร็จด้วย
อานุภาพแห่งกรรมอันกุศลมูล คือ อโมหะ ให้เกิดแล้ว ความย่อในรัตนะ
เหล่านี้เท่านั้น.

ส่วนความพิสดารพึงถือเอาโดยอุปเทศแห่งรัตนสูตร* ในโพชฌังคสังยุต.
อีกอย่างหนึ่ง การพรรณนาพร้อมกับลำดับแห่งการเกิดของรัตนะเหล่านี้ จักมา
ในพาลปัณทิตสูตร.

บทว่า **ปโรสหัสส** แปลว่า เกินกว่าพัน. บทว่า **สุรา** ความว่า
ผู้มีชาติแห่งคนกล้า. บทว่า **วิรังครูปา** ความว่า มีกายคล้ายเทพบุตร.
อาจารย์พวกหนึ่งพรรณนาไว้อย่างนี้ก่อน. แต่ในเรื่องนี้มีสภาวะดังต่อไปนี้.
บทว่า **วีรา** ท่านกล่าวว่าเป็นผู้มี ความกล้าหาญอย่างสูงสุด. คุณแห่งผู้กล้าหาญ
ชื่อว่า **วิรังค** ท่านกล่าวอธิบายว่า เหตุแห่งผู้กล้า ชื่อ **วิริยะ**... ชื่อว่า **วิรังครูป**
เพราะอรรถว่า มีรูปร่างองอาจกล้าหาญ ท่านกล่าวอธิบายว่า เหมือนมีร่างกาย
สำเร็จด้วยความกล้าหาญ. บทว่า **ประเสนปฺปมทุททา** อธิบายว่า ถ้ากองทัพ
อันยืนเผชิญหน้าอยู่ ก็สามารถย้ายยกกองทัพนั้นได้. บทว่า **ธมฺเมน** ความว่า
ด้วยธรรมคือศีลหามีคำว่า **ไม่ควรฆ่าสัตว์** ดังนี้ เป็นต้น.

ในคำว่า **จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เปิดหลังคา**
(คือกิเลส) ในโลกแล้วนี้ ชื่อว่า มีหลังคาอันเปิดแล้ว เพราะเปิดหลังคา
ในโลกอันมีคมนด้วยกิเลส ซึ่งถูกกิเลสคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ
อวิชชาและทุจริตอันเสมือนหลังคาทั้ง ๗ ปีไปแล้วนั้น ทำให้เกิดแสงสว่างโดย
รอบตั้งอยู่แล้ว. ในบรรดาบทเท่านั้น บัณฑิตพึงทราบว่า ท่านกล่าวความเป็น
ผู้ควรแก่การบูชาด้วยบทแรก กล่าวเหตุแห่งความเป็นผู้ควรแก่การบูชานั้น ด้วย

บทที่ ๒ เพราะทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากล่าวความเป็นผู้มีหลังคาอันเปิดแล้ว อันเป็นเหตุแห่งความเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยบทที่ ๓. อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่ามีหลังคาอันเปิดแล้ว เพราะอรรถว่า ทั้งเปิดแล้วทั้งไม่มีเครื่องมุง ท่านกล่าวอธิบายว่า เว้นจากวัฏฏะ และเว้นจากเครื่องมุงบัง. ด้วยคำนั้น ย่อมเป็นอันกล่าวเหตุทั้ง ๒ แห่งบทในเบื้องต้นทั้ง ๒ อย่างนี้ว่า ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ เพราะไม่มีวัฏฏะ ชื่อว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะไม่มีเครื่องมุงบัง (หลังคา). ถิ่นข้อนั้น ความสำเร็จตอนต้น ย่อมมีด้วยเวสารัชชญาณข้อที่ ๒ ความสำเร็จข้อที่ ๒ ย่อมมีด้วยเวสารัชชญาณข้อที่ ๑ ความสำเร็จข้อที่ ๓ ย่อมมีด้วยเวสารัชชญาณข้อที่ ๓ และ ๔. พึงทราบว่ ข้อที่ ๑ ให้สำเร็จธรรมจักษุ ข้อที่ ๒ ให้สำเร็จพุทธจักษุ ข้อที่ ๓ ให้สำเร็จสมันตจักษุดังนี้บ้าง. ด้วยคำว่า **ตุ ว มนุทานํ ปฏิคฺคเหตา** นี้ ย่อมให้เกิดความกล้าแก่มาณพนั้น.

เมื่ออุตรมาณพนั้น ปราศจากความเคลือบแคลงในลักษณะทั้งหลาย ตามถ้อยคำของอาจารย์นั้น ตรวจดูพุทธมนต์อยู่ประคองเกิดแสงเป็นอันเดียวกัน จึงกล่าวว่า อย่างนั้นขอรับ ดังนี้. เมื่อความแห่งคำนั้น ดังต่อไปนี้ ข้าแต่อาจารย์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักกระทำเหมือนอย่างท่านอาจารย์สั่งข้าพเจ้า. บทว่า **สมนุเนสิ** ความว่า ได้ตรวจดูแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ตรวจดูนับอยู่ว่า ๑,๒ ดังนี้. คำว่า **อทุทสา โข** ถามว่า ได้เห็นอย่างไร. ตอบว่า ก็ใคร ๆ ย่อมไม่อาจแสวงหาลักษณะแห่งพระพุทธเจ้าผู้ประทับนั่ง หรือบรรทมได้ แต่เมื่อทรงประทับยืน หรือทรงจงกรมอยู่ จึงจะอาจ. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นเห็นผู้มาเพื่อจะตรวจดูลักษณะจึงทรงลุกจากอาสนะ. ประทับยืนบ้าง ทรงอธิฐานจงกรมบ้าง. อุตรมาณพได้เห็นแล้วซึ่งลักษณะแห่งพระองค์ผู้ทรงยังอิริยาบถอันสมควรแก่ที่จะเห็นลักษณะ เป็นไปอยู่ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **เยภฺยเยน** คือ โดยมาก หมายความว่า ได้เห็นลักษณะมาก มิได้เห็นน้อย. แต่นั้น มิได้เห็นลักษณะอันใด จึงกล่าวว่า **ฐเปตุวา เทว**

เว้น ๒ ลักษณะ เพื่อแสดงถึงลักษณะ ๒ เหล่านั้น. บทว่า กงฺขติ ความว่า
อุตตรมาณพเกิดความปรารถนาขึ้นว่า น้าอัศจรรย์หนอ เราพึงเห็น (ลักษณะ
อีก ๒ ประการ). บทว่า วิจิจฺจติ ความว่า เมื่อเลือกเฟ้นอยู่ซึ่งลักษณะ
เหล่านั้น จากลักษณะนั้น ๆ ย่อมลำบาก คือ ไม่อาจเพื่อจะเห็นได้. บทว่า
นาธิมุจฺจติ ความว่า ย่อมไม่ถึงความตกลงใจ เพราะความสงสัยอื่นนั้น.
บทว่า น สมฺปฺลิตฺติ ความว่า แต่นั้นจึงไม่เกิดความเลื่อมใสในพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าว่า พระองค์มีพระลักษณะสมบูรณ์. อีกอย่างหนึ่ง ท่านกล่าวความ
สงสัยอย่างอ่อนด้วยความกังขา อย่างกลางด้วยความเคลือบแคลง อย่างแรงด้วยความ
ความไม่น้อมใจเชื่อ. เพราะยังไม่มีความเลื่อมใส จิตจึงมีความท้อแท้ ด้วยเหตุ
สามอย่างเหล่านั้น. บทว่า โภโสหิต ได้แก่ อันฝักแห่งไม้ปิดแล้ว. บทว่า
วตฺตคฺคฺยฺเห ได้แก่ องคชาต. จริงอยู่ คุยฐานอันเร้นอยู่ในฝักของพระผู้มี
พระภาคเจ้า เสมอด้วยห้องปทุม มีสีคจทอง คุคฺคฺยฺฐานของช้าง. อุตตร-
มาณพนัน เมื่อไม่เห็นพระคุยฐานนั้น เพราะผ้าปิดไว้ และความเพียงพอ
แห่งพระชีวหาก็กำหนดไม่ได้ เพราะอยู่ในพระโอษฐ์ จึงมีความสงสัย เคลือบ
แคลงในลักษณะ ๒ นั้น. คำว่า ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า
ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงพระดำริว่า ถ้าเราไม่แสดงลักษณะทั้ง ๒
เหล่านี้แก่อุตตรมาณพนี้ มาณพนั้นก็จักไม่หมดความสงสัย เมื่อเขายังมีความ
สงสัยอยู่ แม้อาจารย์ของเขาก็จักไม่หมดความสงสัย ที่นั้นเขจักไม่มาหาเรา
เมื่อไม่มาก็จักไม่ได้ฟังธรรม เมื่อไม่ได้ฟังธรรม ก็จักมิได้กระทำให้แจ้งซึ่ง
สามัญญผล ๓ แต่เมื่อมาณพนั้นหมดความสงสัยแล้ว ทั้งอาจารย์ของเขาก็หมด
ความสงสัยเข้ามาหาเราแล้ว ฟังธรรมแล้ว ก็จักกระทำให้แจ้งซึ่งผล ๓ ได้ อนึ่ง
เราบำเพ็ญบารมีมากเพื่อประโยชน์อย่างนี้ เราจักแสดงลักษณะเหล่านั้น แก่
อุตตรมาณพนั้นดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงบันดาลอิทธิทธิสังขารเห็น
ปานนั้น.

ทรงบันดาลมีรูปเป็นอย่างไร ในเรื่องนี้ มีถ้อยคำที่บุคคลอื่นฟังกล่าว
ได้อย่างไร. คำนั้นพระนาคเสนเถระอันพระเจ้ามิลินท์ถามแล้ว วิชันนาไว้แล้ว.

ราชา. พระนาคเสนผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำขนาด
ถึงสิ่งที่ทำได้ยาก.

นาค. ทรงทำอะไร มหาบพิตร.

ราชา. พระคุณเจ้า พระองค์ทรงแสดงโอกาสที่ทำให้คนส่วนใหญ่อับ
อายแก่นายอุตตระศิษย์พรหมายูพราหมณ์ แก่พวกพราหมณ์
๑๖ คน ศิษย์ของพาวรี และแก่มาณพ ๓๐๐ คน ศิษย์ของ
เสลพราหมณ์อีกเล่า.

นาค. มหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงแสดงพระองค์ชาติ
หรือ ทรงแสดงแต่เงา คือพระองค์ทรงสร้างขึ้นด้วยพระฤทธิ
แล้วทรงแสดงเพียงรูปเป็นเงาที่อยู่ในผ้านุ่ง รัตสาบประคตไว้
แล้วห่มจีวรทับ .

ราชา. เมื่อเห็นเงา ก็ชื่อว่าเห็นพระองค์ชาติ มิใช่หรือครับ .

นาค. ข้อนั้น ยกไว้ก่อนเถิด มหาบพิตร คนเราต้องดูหัวใจให้เห็น
แล้ว จึงจะตรัสรู้ได้แล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะต้องทรงเอา
เนื้อหัวใจออกมาแสดงด้วยกระนั้นหรือ.

ราชา. พระนาคเสน ท่านเก่งครับ .

บทว่า นิพฺพนาเมตฺวา ได้แก่ ทรงยื่น (พระชีวหา) ออก. บทว่า
ทรงสอด ได้แก่ ทรงสอดเข้าทำเหมือนสอดเข็มเย็บผ้ากฐินฉะนั้น . ก็ในข้อ
นั้น ฟังทราบว่าจะประกาศความอ่อนด้วยการกระทำอย่างนั้น ประกาศความยาว
ด้วยการสอดเข้าช่องพระกรรณ ประกาศความบางด้วยการสอดเข้าช่องพระนาสิก
ประกาศความใหญ่ด้วยการปิดพระนลาฏ. อนึ่ง ในคำว่า ช่องพระกรรณ

ทั้งสอง เป็นต้นนี้ พึงทราบวินิจฉัยว่า มลทินก็ดี สะเก็ดก็ดี ในช่องพระกรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี ย่อมเป็นเหมือนหลอดเงินที่เขาล้างแล้ววางไว้. ในช่องพระนาสิกก็เหมือนกัน. ก็แม้ช่องเหล่านั้น ย่อมเป็นเหมือนหลอดทองที่เขาทำการเตรียมไว้เป็นอันดีและเหมือนกับหลอดแก้วมณีฉะนั้น เพราะฉะนั้น จึงทรงแลบพระชีวหาออกมาแว่นเข้าไปในที่สุดพระโอษฐ์ไปข้างบน กระทำคุดเข็มเย็บผ้ากฐิน สอดเข้าสู่ช่องพระกรรมข้างขวา นำออกจากช่องขวานั้น สอดเข้าทางช่องพระกรรมซ้าย. นำออกจากช่องพระกรรมซ้าย สอดเข้าช่องพระนาสิกขวา นำออกจากช่องพระนาสิกขวา สอดเข้าช่องพระนาสิกซ้ายได้. ครั้นนำออกจากช่องพระนาสิกซ้ายแล้ว เมื่อจะแสดงความใหญ่ จึงปิดมณฑลพระนลาฏตลอดทั้งเส้นด้วยพระชีวหาซึ่งเป็นเหมือนสายฟ้าอันรุ่งเรืองด้วยผืนผ้ากัมพลแดง คุดพระจันทร์ครึ่งซีก ถูกเมฆเวลาหกลีแดงปิดไว้กึ่งหนึ่ง และประคุดแผ่นทองฉะนั้น.

บทว่า **ยบนุณนาหิ** ถามว่า เหตุไร อุตตรมาณพจึงคิด. ตอบว่า อุตตรมาณพ คิดว่าก็เราตรวจคุดหาปฐิสถลักษณะแล้ว กลับไป หากอาจารย์ถามว่า พ่ออุตตระ เจ้าเห็นมหาปฐิสถลักษณะแล้วหรือ ก็จักอาจบอกได้ว่า ขอรับท่านอาจารย์ แต่ถ้าอาจารย์ซักถามเราว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำกริยาเป็นเช่นไร เราก็ไม่อาจตอบคำถามนั้นได้ แต่เมื่อเราตอบว่า ไม่รู้ อาจารย์ก็โกรธว่าเราส่งเจ้าไป เพื่อให้ตรวจคุดให้รู้ลักษณะทั้งหมดนี้ มิใช่หรือ เหตุไรยังไม่รู้. แล้วจึงกลับมาเล่า ฉะนั้น จึงคิดว่า ทำไฉนหนอ แล้วติดตามไป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำโอกาสในที่ที่เหลือทั้งหลาย เว้นฐานะ ๔ เหล่านี้ คือ ที่สร่งน้ำ ที่ชำระพระโอษฐ์ ที่ชำระขจัดสีพระวรกาย ที่ทรงประทับนั่ง แวดล้อมด้วยนางห้ามของพระราชและมหาอำมาตย์ของพระราชา เป็นต้น โดยที่สุดแม้ในพระคันธกุฎีแห่งเดียว.

เมื่อกาลล่วงไปผ่านไป ก็ปรากฏว่า ได้ยินว่า มาณพของพรหมายุ-
พราหมณ์ชื่ออุตตระนี้ เทียวใคร่ครวญความเป็นพระพุทธรเจ้าของพระตถาคตว่า
เป็นพระพุทธรเจ้า หรือมิได้เป็น มาณพอุตตระนี้ ชื่อว่าเป็นคนสอบสวน
พระพุทธรเจ้า. พระพุทธรเจ้าทั้งหลายทรงประทับอยู่ในที่ใด ๆ ย่อมเป็นอันทรง
การทำกิจ ๕ ประการทีเดียว กิจเหล่านั้น ได้แสดงไว้แล้วในหนหลังนั้นเทียว.
ในบรรดากิจเหล่านั้น ในเวลาปัจฉิมภัตต เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งที่
ธรรมาสน์ ที่เขาคดแต่งแล้วทรงจับพัดอันวิจิตรที่ขจิตด้วยงา แสดงธรรมแก่
มหาชนอยู่ แม้อุตตระมาณพ ก็นั่งอยู่ ณ ที่ไม่ไกล. ในตอนสิ้นสุดการฟังธรรม
พวกคนผู้มีศรัทธา ก็นิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเสวยพระกระยาหาร อันจะ
มีในวันรุ่งนี้ ก็เข้าไปหามาณพด้วยกล่าวอย่างนี้ว่า พ่อ พวกเรานิมนต์พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ตัวท่านก็จงมารับภัตตในเรือนของพวกเราพร้อมกับพระผู้มี
พระภาคเจ้า. ในวันรุ่งขึ้น พระตถาคตเจ้าอันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จ
เข้าไปสู่บ้าน. แม้อุตตระมาณพก็ติดตามไปสำรวจ ทุก ๆ ฝีก้าว. ใน
เวลาที่ตรงเข้าไปสู่เรือนแห่งตระกูล มาณพนั่งตรวจดูอยู่ทุกประการ ตั้งแต่
การถือเอาน้ำเพื่อทักษิณาเป็นต้นไป. ในเวลาเสร็จภัตตกิจ ในเวลาพระตถาคต
เจ้าประทับนั่ง วางบาตรไว้ ณ เชิงบาตร พวกคนก็จัดแจงอาหารเข้าแก่มาณพ.
มาณพนั้น นั่งบริโภคน ส่วนสุคข้างหนึ่ง แล้วกลับมาขึ้น ณ ที่ใกล้พระศาสดา
ฟังภัตตานุโมทนา กลับไปยังวิหารพร้อมกับพระผู้มีพระภาคเจ้าทีเดียว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรอให้ภิกษุทั้งหลายเสร็จภัตตกิจ ประทับนั่ง
ณ ศาลาคันธมณฑลนั้น. ครั้นภิกษุทั้งหลายกระทำภัตตกิจเสร็จพากันเก็บบาตร
และจิรวมาไหว้ กราบทูลกาล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเสด็จเข้าคันธกุฎี. แม้
มาณพก็เข้าไปด้วยกัน กับพระผู้มีพระภาคเจ้าเหมือนกัน. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับยืนที่หน้ามุขพระคันธกุฎี ทรงสั่งสอนหมู่ภิกษุที่มาแวดล้อมแล้วให้แยก

ย้ายกันไปแล้ว จึงเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี. มาณพก็เข้าไปด้วย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงประทับนั่งที่เตียงเล็ก ชั่วเวลาเล็กน้อย. แม้มาณพก็นั่งพิจารณาคูอยู่ในที่ไม่ไกล. พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งชั่วคราวหนึ่ง จึงทรงแสดงการกัมพระเศียร.^{๑)} มาณพคิดว่า จักเป็นเวลาประทับพักผ่อนของพระโคตมผู้เจริญแล้วปิดประตูพระคันธกุฎี ออกไปนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. พวกคนถวายทานในกาลก่อนแห่งภัตต บริโภคอาหารเข้าแล้ว สมทานองค์อุโบสถ ห่มผ้าสะอาด ถี้อดอกไม้และของหอมเป็นต้น มาสู่วิหารด้วยคิดว่า จักฟังธรรม เหมือนกับเป็นกายของพระเจ้าจักรพรรดิฉะนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสำเร็จสหัสยาสน์ชั่วคราวหนึ่ง ทรงลุกขึ้น ทรงกำหนดโดยส่วนเบื้องต้น เข้าสมาบัติ. ครั้นออกจากสมาบัติแล้ว ทราบว่ามหาชนพากันมา จึงทรงออกจากพระคันธกุฎี อันมหาชนแวดล้อมแล้ว เสด็จไปยังศาลาคันธมณฑล ประทับบนพุทธอาสน์อันประเสริฐที่เขาปูลาดไว้แล้ว ทรงแสดงธรรมแก่บริษัท. ฝ่ายมาณพนั่งอยู่ ณ ที่ไม่ไกล กำหนดอักษระต่ออักษระ บทต่อบท ด้วยคิดว่า พระสมณโคตม แสดงธรรม ยกย่องหรือรุกรานบริษัทด้วยอำนาจอาศัยเรือนหรือ หรือว่าไม่ทรงแสดงอย่างนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสกล่าวอย่างนั้นเลย ทรงทราบกาล ทรงหยุดเทศนา. มาณพกำหนดอยู่โดยทำนองนี้ เทียวไปแต่ผู้เดียวตลอด ๗ เดือน มิได้เห็นความผิดพลาดแม้มีประมาณน้อยในกายทวารเป็นต้นของพระผู้มีพระเจ้า. ก็ข้อนี้ยังไม่ทำอสังขรย์ที่อุตตรามาณพเป็นมนุษย์มิได้เห็นความผิดพลาดของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ เทพบุตรผู้เป็นมาร เป็นอมมนุษย์ ก็มีได้เห็น แม้มาตรว่าตริก (วิตก) อาศัยเรือนในสถานที่ทรงบำเพ็ญความเพียรถึง ๖ ปี ยังติดตาม

๑. จุ ลีโสภกมณํ สุ ลีโสภมฺปนํ

พระองค์ผู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วถึงหนึ่งปี ก็มีได้เห็นความผิดพลาดไร ๆ จึงกล่าวคาถามีอาทิว่า

เราติดตามรอยพระบาทพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้า ถึง ๗ ปี ก็มีได้ประสบความ

ผิดพลาดของพระสัมพุทธเจ้าผู้มีสติ ดังนี้

แล้วหลีกไป. แต่ฉันนั้น มาณพจึงคิดว่า เราติดตามพระโคตมผู้เจริญอยู่ถึง ๗ เดือน ก็มีได้เห็นโทษไร ๆ แต่ถ้าเราจะพึงติดตามไป แม้อีกสัก ๗ เดือน หรือ ๗ ปี หรือ ๑๐๐ ปี หรือ ๑,๐๐๐ ปี ก็คงจะมีได้เห็นโทษของพระองค์ ก็ แต่ว่าอาจารย์ของเรานั้นก็แก่เฒ่า คงจะไม่อาจทราบความเกษมจากโยคะ เรา จะบอกว่า พระสมณโคตมเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยพระคุณตามที่เป็นจริงทีเดียว แล้วเล่าเรื่องแก่อาจารย์ของเรา ดังนี้ แล้วทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้า ใ้หวัง ภิภษุสงฆ์ออกไปแล้ว.

ก็แล อุตตรมาณพกลับไปยังสำนักของอาจารย์แล้ว ถูกอาจารย์ถามว่า พ่ออุตตระ กิตติศัพท์ของพระโคตมผู้เจริญที่ขจรไปมีอยู่เช่นนั้นจริงหรือ จึง กล่าวว่ ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านพูดอะไรจักรวาลดับแคบเกินไป ภวัคคพรหม ก็ต่ำเกินไป หมู่คุณของพระโคตมผู้เจริญนั้น หาที่สุดมิได้ ประคุดอากาศ ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ กิตติศัพท์ของพระโคตมผู้เจริญนั้น มีอยู่เช่นนั้น แท้จริง ดังนี้ เป็นต้น จึงบอกมหาปุริสลักขณะ ๓๒ ประการตามที่ตนเห็นแล้ว โดยลำดับแล้ว เล่าถึงกิริยสมาจาร. เพราะฉะนั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์จึง กล่าวว่ ครั้งนั้นแล อุตตรมาณพ ฯลฯ พระโคตมผู้เจริญ เป็นเช่นนี้ด้วย เป็นเช่นนี้ด้วย และยิ่งกว่านั้น ดังนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุปติภูจิตปาโท** ความว่า เหมือน อย่างว่ บุคคลทั้งหลายเหล่าอื่นวางเท้าไว้เหนือพื้นดิน ปลายเท้าก็ดี ส้นเท้า

ก็ดี ด้านข้างก็ดี จะถูกพื้นก่อน หรือว่า กลางเท้าไว้ เมื่อยกขึ้น ส่วนหนึ่ง
ที่ปลายเท้าเป็นต้น จะยกขึ้นก่อน แต่ของพระองค์มิได้เป็นอย่างนั้น. ฝ่ายพระ-
บาททั้งสิ้นของพระองค์ จะถูกพื้นพร้อมกันทีเดียว คุดพื้นลาดพระบาททอง
ฉะนั้น ยกจากพื้นก็พร้อมกัน เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พระโคตมผู้เจริญ
พระองค์นั้น มีพระบาทประดิษฐานอยู่เป็นอันดี.

ในข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระบาทประดิษฐานเป็นอันดีนั้น มีข้อ
ที่น่าอัศจรรย์ดังต่อไปนี้ แม้หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย่างพระบาทด้วย
ตั้งพระทัยว่า เราจักเหยียบเหยือกถึงหลายร้อยชั่งคน ในทันใดนั้น ที่ที่ลุ่ม
ก็จะหนุนขึ้นมาเสมอแผ่นดิน ประคุดเครื่องสูบของช่างทองเต็มด้วยลมฉะนั้น.
แม้ที่ตอนจะเข้าไปอยู่ภายใน เมื่อทรงย่างพระบาทด้วยตั้งพระทัยว่า เราจัก
เหยียบในที่ไกล ภูเขาแม้มีประมาณเท่าสิเนรุบรรพต ก็จะน้อมมาใกล้พระบาท
ประคุดหน่อหวายที่ชุ่มน้ำแล้วฉะนั้น. จริงอย่างนั้น เมื่อคราวพระองค์ทรง
กระทำยมกปาฏิหาริย์ ทรงย่างพระบาทด้วยตั้งพระทัยว่า จักเหยียบภูเขาคุณธร
ภูเขาก็น้อมมาใกล้พระบาท. พระองค์ทรงเหยียบภูเขานั้น ทรงย่างพระบาท
เหยียบภพดาวดึงส์ด้วยพระบาทที่สอง. ที่พระจักรลักษณะจะพึงประดิษฐาน
ไม่เสมอกันมิได้มี. ตอก็ดี หนามก็ดี ก้อนกรวดกระเบื้องก็ดี อุจจาระปัสสาวะ
ก็ดี น้ำลายน้ำมูกเป็นต้น ก็ดี ที่มีอยู่ก่อนเที่ยว ก็หายไป หรือจมหายเข้า
แผ่นดินในที่นั้น ๆ. จริงอยู่ ด้วยเดชแห่งศีล ปัญญา ธรรม อานุภาพแห่ง
บารมี ๑๐ ประการ ของพระตถาคตเจ้า มหาปฐพีนี้ย่อมเสมอ นุ่ม เกลือกลมกล่น
ด้วยบุปผชาติ. พระตถาคตเจ้าทรงทอดพระบาทเสมอ (และ) ทรงยกพระบาท
เท่ากัน ทรงสัมผัสแผ่นดินด้วยพื้นพระบาททุกส่วน.

บทว่า จกฺกานิ คือ ที่พระบาททั้ง ๒ ได้มีลายจักรข้างละ ๑ ลายจักร.
ท่านกล่าวไว้ในพระบาลีว่า ที่จักรนั้นมีกำ กง คุม. ก็และด้วยบทว่า บริบูรณั

ด้วยอาการทั้งปวง นี้พึงทราบความต่างกัน ดังต่อไปนี้. ได้ยินว่า จักร
เหล่านั้น ย่อมปรากฏลายคุมตรงกลางพื้นพระบาท. ปรากฏลายเขียนวงกลม
รอบคุม. ที่ปากคุมก็ปรากฏวงกลม. ปรากฏเป็นปากช่อง. ปรากฏเป็นซี่กำ.
ปรากฏเป็นลวดลายกลมที่กำทั้งหลาย. ปรากฏเป็นกง. ปรากฏเป็นกงแก้ว. นี้
มาตามพระบาลีก่อนทีเดียว.

แต่วาระส่วนมากมิได้มาแล้ว. ก็วาระนั้น พึงทราบดังนี้. รูปหอก ๑
รูปโคขวิญญ ๑ รูปแว่นส่องพระพักตร์ ๑ รูปสังข์ทักษิณาวรรต ๑ รูปดอก
พุดซ้อน ๑ รูปเทริด ๑ รูปปลาหิ้งคู่ ๑ รูปแก้ว ๑ รูปปราสาท ๑ รูป
เสาค่าย ๑ รูปเศวตฉัตร ๑ รูปพระขรรค์ ๑ รูปพัดใบตาล ๑ รูปพัด
หางนกยูง ๑ รูปพัดหางนก ๑ รูปกรอบพระพักตร์ ๑ รูปธงชายผ้า ๑ รูป
พวงดอกไม้ ๑ รูปดอกบั้งเขียว ๑ รูปดอกบัวขาว ๑ รูปดอกบัว
แดง ๑ รูปดอกบัวหลวง ๑ รูปดอกบุณฑริก ๑ รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ ๑
รูปถาดเต็มด้วยน้ำ ๑ รูปสมุทร ๑ รูปเขาจักรวาล ๑ รูปป่าหิมพานต์ ๑
๑ รูปเขาสินธู ๑ รูปพระจันทร์ ๑ รูปพระอาทิตย์ ๑ รูปหมู่ดาว
นักษัตร ๑ รูปมหาทวีปทั้งสี่ ทวีปน้อย ๒ พัน ๑. โดยที่สุคบริวาร
แห่งจักรลักษณะทั้งสิ้น หมายเอาบริษัทของพระเจ้าจักรพรรดิ.

บทว่า มีพระสันยาว คือ พระสันยาว หมายความว่า มีพระสัน
บริบูรณ์. เหมือนอย่างว่าปลายเท้าของคนเหล่านี้ยาว แข็งตั้งอยู่ ณ ที่สุด
สันเท้า สันย่อมปรากฏจุกตากตั้งไว้ แต่ของพระตถาคตเจ้าไม่เป็นอย่างนั้น .
สำหรับของพระตถาคตเจ้าใน ๔ ส่วน เป็นปลายเท้าเสีย ๒ ส่วน. แข็งตั้งอยู่
ส่วนที่สาม. ในส่วนที่ ๔ สันเท้าเป็นเช่นกับลูกกลมทำด้วยฝ้ายกัมพลแดงคุดหมุน
ติดอยู่ปลายเหล็กแหลมฉะนั้น.

บทว่า มีพระองค์เดียว ความว่า เหมือนอย่างว่า คนเหล่านี้บางคนนิ้วยาว บางคนนิ้วสั้น ของพระตถาคตเจ้าไม่เป็นเช่นนั้น . ส่วนของพระตถาคตเจ้า นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทยาวโคนหนาเรียวเล็กขึ้นไปโดยลำดับจนถึงปลาย คุณนิ้ววนร เป็นคุณค่าเทียบที่ขยำด้วยน้ำมันยางไม้ปั้นไว้. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า พระองค์เดียว.

บทว่า ทรงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม ได้แก่ชื่อว่า มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม เพราะอรรถว่า อ่อนนุ่มยุ่นนุ่นที่เขาได้ถึง ๑๐๐ ครั้ง จุ่มด้วยเนยใสวางไว้ และมีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่มอยู่เป็นนิจุของเด็กแรกเกิด.

บทว่า ทรงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทเป็นลายตาข่าย ได้แก่ระหว่างนิ้วไม่ติดกับหนัง. ก็บุคคลเช่นนี้ มีมือคู้พังพานอันปริศโทษขจัดเสียแล้ว ย่อมไม่ได้แม้การบรรพชา. แต่ของพระตถาคตเจ้านิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ นิ้วพระบาททั้ง ๕ มีขนาดเป็นอันเดียวกัน. เพราะนิ้วเหล่านั้นมีขนาดเป็นอันเดียวกัน ลักษณะจึงเบียดซึ่งกันและกันตั้งอยู่. ก็พระหัตถ์และพระบาทของพระตถาคตเจ้านั้น เช่นกับตาข่ายบานประตูหน้าต่างที่ช่างไม้ผู้ฉลาดจึงประกอบไว้. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทเป็นลายตาข่าย.

ชื่อว่า ทรงมีพระบาทสูงนูน เพราะอรรถว่าพระบาทของพระองค์สูงนูน. เพราะมีข้อพระบาทตั้งอยู่ในเบื้องบน. แท้จริง ข้อเท้าของคนเหล่านี้มีที่หลังเท้า. เพราะฉะนั้น เท้าของคนเหล่านี้ กระด้างเหมือนตอกถ้ำไม่หมุนได้ตามสะดวก. เมื่อเดินไปพื้นเท้าไม่ปรากฏ. แต่ของพระตถาคตเจ้าข้อพระบาทขึ้นอยู่เบื้องบน. เพราะฉะนั้น พระกายเบื้องบนของพระองค์ตั้งแต่พระนาภีไป จึงไม่หวั่นไหวดุจสุวรรณภูมิที่อยู่บนเรือ พระกายเบื้องล่างเท่านั้น

ไหว. พระบาทย่อมหมุนไปสะดวก. เมื่อคนยืนดูที่ข้างหน้าก็ดี ข้างหลังก็ดี ที่ข้างทั้งสองก็ดี พื้นเท้าย่อมปรากฏ. ไม่ปรากฏข้างหลังเหมือนของช้างฉะนั้น.

บทว่า ทรงมีพระสงฆ์เรียงดังแข็งเนื้อทราย คือมีพระสงฆ์เต็ม เพราะความนูนของเนื้อเชื่อว่ามีพระสงฆ์เหมือนเนื้อทราย ไม่มีเนื้อเป็นก้อนติดเป็นอันเดียวกัน. หมายความว่า ประกอบด้วยแข็งที่มีเนื้อได้ส่วนกันหุ้มแล้วกลมดีเชื่อกับท้องข้าวสาธิตฉะนั้น.

บทว่า โอนนมนุโต คือไม่ค่อมลง. ด้วยบทนี้ท่านแสดงถึงความที่พระองค์ไม่เป็นคนแคระไม่เป็นคนค่อม. คือ คนอื่น ๆ เป็นคนแคระก็มี เป็นคนค่อมก็มี. ภายข้างหน้าของคนแคระไม่บริบูรณ์. ภายท่อนหลังของคนค่อมไม่บริบูรณ์. คนเหล่านั้นก้มลงไม่ได้ ไม่อาจจะดูเข้าได้ เพราะกายไม่บริบูรณ์. สำหรับพระตถาคตเจ้า เชื่อว่าอาจดูเข้าได้ เพราะมีพระกายทั้งสองแห่งบริบูรณ์.

เชื่อว่า ทรงมีพระคุษฐานเร้นอยู่ในฝัก เพราะอรรถว่า คุษฐานตั้งลง คือปิดอยู่ในฝัก เช่นกับฝักปทุมทองและดอกกัณณิการิ เหมือนคุษฐานของโคอุสภะและช้างเป็นต้น. บทว่า วตถุคฺคฺหํ ได้แก่ สิ่งที่จะพึงซ่อนเร้นด้วยผ้าท่านเรียกว่า องคชาต.

บทว่า ทรงมีพระฉวีวรรณดังทองคำ ความว่า เช่นกับรูปเปรียบทองคำแห่งที่เขาระบายด้วยชาดแดง จัดด้วยเขียวเสื่อ ทำการระบายสีแดงวาไว้. ด้วยคำนี้ท่านพระสังคีติกอาจารย์ แสดงความที่พระองค์มีสีรัระละเอียดสนิทเป็นแต่แล้ว จึงกล่าววว่า ทรงมีผิวพรรณผ่องใสดุจทอง ก็เพื่อแสดงถึงพระฉวีวรรณ. อีกนัยหนึ่งคำนี้เป็นไวพจน์ของคำก่อนนั้น.

บทว่า รัชชลฺลํ ได้แก่ ฐลึหรือมลทิน. บทว่า น อูปลิมฺปติ ได้แก่ ไม่คิด ย่อมหายไปเหมือนหยาดน้ำกลิ้งไปจากใบบัว. ถึงกระนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรงกระทำการล้างพระหัตถ์และล้างพระบาทเป็นต้น เพื่อ

รับไออุ่น และเพื่อผลบุญแก่ทายกทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง ย่อมทรงกระทำโดยเป็นกิจวัตรที่เดียว. ธรรมดาภิกษุผู้จะเข้าสู่เสนาสนะจะต้องล้างเท้าแล้วจึงเข้าไปทานกล่าวไว้เช่นนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อุทฺรคฺคฺโลม** ความว่า ชื่อว่ามีพระโลมาปลายงอนขึ้น เพราะอรรถว่า พระโลมาของพระองค์มีปลายตั้งขึ้นที่ปลายผมเป็นม้วนกลมตั้งอยู่ เหมือนจะมองดูความงามแห่งดวงหน้า.

บทว่า **ทรงมีพระกายตรงดั่งพรหม** ความว่า มีพระกายตรงดุจพรหม คือมีพระสรีระสูงขึ้นไปตรงที่เดียว. ธรรมดาสัตว์โดยมากจะโน้มลงในที่ ๓ แห่งคือ ที่คอ. ที่สะเอว. ที่เข่า. คนเหล่านั้น เมื่อน้อมไปที่สะเอว ก็จะเอนไปข้างหลัง ที่น้อมไปที่ที่ทั้งสองนอกนี้ก็จะเอนไปข้างหน้า. บางพวกมีร่างกายสูง มีสีข้างคด. บางพวกหน้าเขิดเทียวไป เหมือนคอยนับหมูดาวนักษัตรอยู่ บางพวกมีเนื้อและเลือดน้อย คุดหลาว เดินสั้นอยู่. แต่พระตถาคตเจ้า ครั้งขึ้นไปส่งพอประมาณ เป็นเหมือนเสาค่ายทองที่เขายกขึ้น ณ เทพนคร ฉะนั้น

บทว่า **ทรงมีพระกายเต็มในที่ทั้ง ๗** คือ พระตถาคตเจ้านั้นมีพระมังสะเต็มในที่ ๗ แห่งเหล่านี้คือ หลังพระหัตถ์ทั้ง ๒ หลังพระบาททั้ง ๒ จงอยบ่าทั้ง ๒ พระศอ ๑ ฉะนั้น จึงชื่อว่ามีพระกายเต็มในที่ ๗ แห่ง. ส่วนของคนเหล่านี้ปรากฏเส้นเอ็นเป็นร่างแหที่หลังมือหลังเท้า ที่จงอยบ่าและที่คอ ตรงปลายเป็นกระดูก. คนเหล่านั้น ย่อมปรากฏดุจดังมนุษย์เปรต. พระตถาคตเจ้าหาเป็นเช่นนั้นไม่. คือพระตถาคตเจ้าทรงมีพระศอเช่นกับเขาสัตว์ทอง ที่ขัดด้วยหลังมือแล้ววางไว้ด้วยร่างแหเอ็นเป็นเครื่องปกปิด ชื่อว่าย่อมปรากฏเหมือนรูปศิลาและรูปจิตรกรรม เพราะมีพระมังสะเต็มในที่ ๗ แห่ง.

ชื่อว่ามิพระกายเต็มดั่งกึ่งกายท่อนหน้าแห่งสีหะ เพราะกายของพระองค์
คุดท่อนหน้าแห่งสีหะ. คือกายท่อนหน้าแห่งสีหะบริบูรณ์ กายท่อนหลังไม่
บริบูรณ์. ส่วนของพระตถาคตเจ้าพระกายทั้งหมดบริบูรณ์คุดกายท่อนหน้าของ
สีหะ. แม้พระกายนั้นใช้ว่าจะตั้งอยู่ไม่ดิไม่งาม เพราะโอนไปเอนไปเป็นคั่น
ในที่นั้น ๆ คุดของสีหะหาไม่ได้. แต่ยาวในที่ที่ควรยาว. ในที่ที่ควรสั้น ควร
หนา ควรกลม ก็เป็นเช่นนั้นเทียว.

สมดังที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อผลของกรรมเป็นที่ชอบใจ
ปรากฏแล้ว ย่อมงามด้วยอวัยวะยาวเหล่าใด อวัยวะเหล่านั้นยาวก็ดำรงอยู่
ย่อมงามด้วยอวัยวะสั้นเหล่าใด อวัยวะสั้นเหล่านั้นก็ดำรงอยู่ ย่อมงามด้วยอวัยวะ
หนาเหล่าใด อวัยวะหนาเหล่านั้น ก็ดำรงอยู่ ย่อมงามด้วยอวัยวะบางเหล่าใด
อวัยวะบางเหล่านั้นก็ดำรงอยู่ ย่อมงามด้วยอวัยวะกลมเหล่าใด อวัยวะกลมเหล่า
นั้นก็ดำรงอยู่ อรรถภาพของพระตถาคตเจ้า ความวิจิตรต่าง ๆ สิ้นสมแล้ว ด้วย
ความวิจิตรแห่งบุญ อันบารมี ๑๐ ตกแต่งแล้วด้วยประการฉะนี้ ช่างศิลป์ทั้ง
ปวง หรือผู้มีฤทธิ์ทั้งปวงในโลก ก็ไม่อาจกระทำแม้รูปเปรียบแก่พระตถาคตเจ้า
ได้ดังนี้

บทว่า จิตนุตรโธ ความว่า ระหว่าสี่ข้างทั้งสอง ท่านเรียกว่ามีสี่ข้าง.
สี่ข้างนั้นของพระองค์คงงาม คือ บริบูรณ์ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่า
จิตนุตรโธ แปลว่า มีพระปฤษฎางค์เต็ม. ส่วนสี่ข้างของคนอื่นนั้นต่ำ.
สี่ข้างด้านหลังทั้งสองย่อมปรากฏแยกกัน. ส่วนของพระตถาคตเจ้าขึ้นเนื้อตั้งแต่
สะเอวถึงพระศอกขึ้นปิดหลังตั้งอยู่ คุดแผ่นทองที่เขายกขึ้นไว้สูง.

บทว่า ทรงมีปริมณฑลตั้งต้นไทรย้อย ความว่า ทรงมีปริมณฑล
คุดต้นไทรย้อย ต้นไทรย้อยมีลำต้นและกิ่งเท่ากัน ๕๐ ศอก บ้าง ๑๐๐ ศอกบ้าง
มีประมาณเท่ากันทั้งโดยยาว ทั้งโดยกว้างฉันใด มีประมาณเท่ากันทั้งทางพระกาย

บ้าง ทางวาบ้าง ฉะนั้น. ของคนเหล่านี้ ทั้งกายทั้งวามีประมาณยาวไม่เท่ากันอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นแหละ ท่านจึงกล่าวว่า ยาวตกุวสุต กาโย ดังนี้ เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตกุวสุต ตัดเป็น ยาวตโก อสุต (ของพระองค์ทำใด).

บทว่า ทรงมีระสอกกลมเสมอกัน คือมีพระสอกกลมเสมอกัน. คนบางพวกมีคอยาว มีคอคดและมีคอหนา เหมือนนกกระเรียน เหมือนนกยาง ในเวลาพูดเส้นเอ็นบนศีรษะย่อมปรากฏ เสียงออกมาก่อย. ของพระตถาคตเจ้านั้นไม่เป็นอย่างนั้น คือของพระตถาคตเจ้ามีพระสอเช่นกับเขาสัตว์ทอง กลมดี. ในเวลาตรัสเส้นเอ็นไม่ปรากฏ. มีเสียงดังดุจฟ้าร้อง ฉะนั้น.

บทว่า รสตุตสสุคฺติ ความว่า ชื่อว่า รสติดสา เพราะอรรถว่า ประสาทรับรสเลิศ. คำนั้นเป็นชื่อของประสาทเครื่องรับรสอาหาร. ชื่อว่า รสตุตสสุคฺติ เพราะอรรถว่า ประสาทเหล่านั้นของพระองค์เป็นเลิศ. ก็ประสาทสำหรับรับรสอาหาร ๗,๐๐๐ ของพระตถาคตเจ้ามีปลายตั้งขึ้นต่อที่ค่อนเอง อาหารแม้มีประมาณเท่าเมล็ดงาวบนปลายลิ้น ย่อมแผ่ไปทั่วพระกายทั้งสิ้น เพราะเหตุนี้แหละ เมื่อพระองค์ทรงตั้งความเพียรใหญ่ ทรงยังพระกายให้ เป็นไปแม้ด้วยข้าวสารเมล็ดหนึ่งเป็นต้นบ้าง ด้วยอาหารมีประมาณฟายมือหนึ่งแห่งยางถั่วดำบ้าง. แม้ด้วยอาหารมีประมาณฟายมือหนึ่งแห่งยางถั่วดำ แต่ของตนเหล่านี้ โอชาไม่แผ่ไปตลอดกายทั้งสิ้น เพราะไม่มีเช่นนั้น. เพราะเหตุนี้ ชนเหล่านั้น จึงมีโรครมาก. ลักษณะนี้ย่อมปรากฏด้วยอำนาจแห่งผลที่ไหลออก กล่าวคือความมีอาหารน้อย.

ชื่อว่า ทรงมีพระหนุดังคางราชสีห์ เพราะอรรถว่า คางของพระองค์ดุจคางแห่งสีหะ. ในบทนั้น คางล่างของราชสีห์ ย่อมเต็ม คางบนไม่เต็ม. ส่วนของพระตถาคตเจ้า ย่อมเต็มทั้ง ๒ ข้างดุจคางล่างของราชสีห์ ย่อมเป็นเช่นกับพระจันทร์แห่งปักษ์ คติที่ ๑๒ คำ.

พึงทราบวินิจฉัยในบทว่า มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ เป็นต้น ชื่อว่า ทรง
มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ เพราะอรรถว่ามี ๒๐ ซี่ที่อยู่พระหนุข้างบน ๒๐ ซี่ที่พระหนุ
ด้านล่าง. คือ ของคนเหล่านี้แม้มีฟันเต็มก็มีฟัน ๓๒ ซี่. ส่วนของพระ-
ตถาคตเจ้ามี ๔๐ ซี่.

ของคนเหล่านี้ มีฟันไม่เสมอกันคือ บางพวกมีฟันยาว บางพวกมี
ฟันสั้น. ส่วนของพระตถาคตเจ้า เสมอกันดุจตัวสังข์ที่เขาขัดไว้เป็นอันดี
ของคนเหล่านี้ ฟันจะห่างเหมือนฟันจรเข้ เมื่อกินปลาและเนื้อ
เป็นต้นจะเต็มซอกฟัน. ส่วนของพระตถาคตเจ้าจะมีฟันไม่ห่าง ดุจแถวเพชร
ที่เรียงไว้ดีที่แผ่นดินลายกนก เหมือนกำหนดที่แสดงด้วยแปรง.

ส่วนฟันของคนเหล่านี้ ฟันคู่ตั้งขึ้น. ด้วยเหตุนี้ บางคนเชี่ยวชาญบ้าง
มีสีต่าง ๆ บ้าง. ส่วนพระตถาคตเจ้ามีพระเขี้ยวขาวสนิท พระเขี้ยวประกอบ
ด้วยแสงสุก ล่างฟันแม้ดาวประจํารุ่ง. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **สุสุก-
ททาโร** ทรงมีพระเขี้ยวอันขาวงาม.

บทว่า **ปหุตชิวิโห** ความว่า ลิ่นของคนเหล่านี้ หนาบ้าง บางบ้าง
สั้นบ้าง ไม่เสมอบ้าง. ส่วนของพระตถาคตเจ้าอ่อน ยาว ใหญ่ สมบูรณ์ด้วย
วรรณะ. พระองค์มีวนพระชิวหานั้นเหมือนเข็มกฐินสอดช่องนาสิกทั้งสองได้
เพราะเป็นชิวหาอ่อนเพื่อบรรเทาความสงสัยของผู้มาตรวจดูลักษณะนั้น. จะ
สอดช่องพระกรณทั้งสองได้ เพราะพระชิวหายาว. จะปิดพระนลาฏแม้ทั้งสิ้น
อันมีชายพระเกศาเป็นที่สุดได้ เพราะพระชิวหาใหญ่. เมื่อประกาศว่า พระ-
ชิวหานั้นอ่อน ยาวและใหญ่ ย่อมบรรเทาความสงสัยได้ ด้วยประการฉะนี้.
ท่านพระสังคีติกาจารย์อัครชิวหาที่สมบูรณ์ด้วยลักษณะสามประการฉะนี้ จึง
กล่าวว่า **ปหุตชิวิโห** ดังนี้.

๑. ฉ. อยมกฺกฉินฺนสงฺขปลํ

บทว่า **พुरुหมสุตโร** ความว่า คนเหล่านี้มีเสียงขาดบ้าง มีเสียงแตกบ้าง มีเสียงจุกก้างบ้าง. ส่วนพระตถาคตเจ้า ทรงประกอบด้วยเสียงเช่นกับเสียงมหาพรม. คือเสียงของมหาพรม ชื่อว่า แจ่มใส เพราะไม่ถูกดีและเสมหะพัวพัน. กรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงบำเพ็ญย่อมยิ่งวัตถุแห่งเสียงนั้นให้บริสุทธิ์. เสียงที่ตั้งขึ้น ตั้งแต่พระนาภี ย่อมแจ่มใส ประกอบด้วยองค์ ๘ ตั้งขึ้น เพราะวัตถุบริสุทธิ์. ชื่อว่าทรงมีพระคำรัสตั้งเสียงนกการเวก เพราะตรัสคุณนกการเวก. หมายความว่า มีพระสุรเสียงไพเราะคุณนกการเวกร้องอย่างเมามัน.

ในข้อนั้น การเปล่งเสียงร้องของนกการเวกเป็นอุทาหรณ์. ได้ยินว่า เมื่อนกการเวกจิกมะม่วงสุกอันมีรสหวานอร่อยด้วยจงอยปาก ลิ้มรสที่ไหลออกแล้วให้จิ้งหะด้วยปีกก็อยู่ สัตว์จตุบาทเป็นต้นย่อมเหมือนเคลิบเคลิ้มเริ่มงงววย. สัตว์จตุบาทแม้ที่ขวนขวายหาอาหารก็ทิ้งหญ้าที่อยู่ในปากเสียฟังเสียงนกนั้น. แม้พวกมฤค กำลังติดตามเนื้อน้อย ๆ อยู่ก็ไม่ย่างเท้าที่ยกขึ้นแล้วหยุดอยู่. แม้เนื้อที่ถูกติดตามก็เลิกแล้วตายหยุดอยู่. แม้นกที่บินไปในอากาศก็ห่อปีกหยุดบิน. ปลาในน้ำก็ไม่โบกครีบ ฟังแต่เสียงนั้นหยุดอยู่. นกการเวกร้องไพเราะด้วยประการฉะนี้.

แม้พระเทวีของพระเจ้าธรรมมาโศก พระนามว่า อสันธิมิตตา ถามพระสงฆ์ว่า ท่านผู้เจริญ เสียงของใคร เหมือนกับพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้ามีบ้างหรือ.

พระสงฆ์. มีเสียงนกการเวก.

พระนาง. ท่านผู้เจริญ นกเหล่านั้นอยู่ที่ไหน.

พระสงฆ์. อยู่ที่ป่าหิมพานต์.

พระนางนั้นกราบทูลพระราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันใครจะ
เห็นนกรเวก. พระราชาทรงเปิดกรงทองตรัสว่า ขอนกรเวกจงมาจับอยู่
ที่กรงนี้. กรงจึงไปอยู่ข้างหน้านกรเวกตัวหนึ่ง. นกนั้นคิดว่า กรงมาตาม
พระราชโองการ ไม่อาจเพื่อจะไม่ไป จึงจับอยู่ที่กรงนั้น. กรงจึงมาอยู่ตรง
พระพักตร์ของพระราชา. แต่ใคร ๆ ก็ไม่อาจให้นกรเวกส่งเสียงได้. ลำดับนั้น
พระราชตรัสว่า พนาย นกพวกนี้จะส่งเสียงร้องได้อย่างไร. อำมาตย์ทูลว่า
ขอเดชะ นกพวกนี้ เห็นพวกญาติแล้วจะส่งเสียงร้องได้. ที่นั้น พระราชาจึง
ทรงรับสั่งให้วังล้อมด้วยกระฉาก. นกนั้นครั้นเห็นเงาของตนเอง สำคัญว่าญาติ
ของเรามาแล้ว จึงให้จิ้งหะด้วยปีก ร้องด้วยเสียงอันไพเราะดุจคนเป่าปี่แก้ว
ฉะนั้น. พวกมนุษย์ในพระนครทั้งสิ้นวงงแล้วเหมือนคนเมา. พระนาง
อสนธิมิตตา คิดว่า สัตว์ดิรัจฉานนี้ยังมีเสียงไพเราะ เช่นนี้ก่อน เสียงของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ถึงสิริแห่งสัพพัญญุตญาณ จะไพเราะเพียงไหนหนอ
จึงเกิดปีติไม่ละปีตินั้น ทรงตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล พร้อมด้วยนางสนม ๗๐๐.
เสียงของนกรเวกไพเราะด้วยประการฉะนี้. พระสุรเสียงของพระตถาคตเจ้า
ยังไพเราะกว่านั้นถึงร้อยเท่า พันเท่า. แต่เพราะไม่มีเสียงไพเราะอย่างอื่นจาก
นกรเวกในโลก ท่านจึงกล่าวว่ **กรวิกภาณี** ดังนี้.

บทว่า **ทรงมีดวงพระเนตรดำสนิท** ความว่า มิใช่มีดวงพระเนตร
ดำทั้งสิ้นเทียว. แต่ดวงพระเนตรของพระองค์ประกอบด้วยสีดำในที่ที่ควรดำ
บริสุทธิยังคงดอกฝักตบ. ประกอบด้วยสีเหลืองเช่นกับดอกกรรณิกา ในที่ที่
ควรเหลือง. ประกอบด้วยสีแดง เช่นกับดอกชบาในที่ที่ควรแดง. ประกอบด้วย
สีขาว เช่นกับดาวประกายพริ้ว ในที่ที่ควรขาว. ประกอบด้วยสีดำ
เช่นกับเมล็ดประคำดีควายในที่ที่ควรดำ ย่อมปรากฏเช่นกับสีหบัญชรแก้วที่ยก
ขึ้นห้อยไว้ ณ วิมานทอง.

บทว่า **ปทุม** ในคำว่า **โคปทุม** นี้ท่านประสงค์เอาดวงพระเนตรทั้งหมด. ดวงพระเนตรนั้นมีธาตุหนามของลูกโคดำ ไสแจ้วคล้ายดวงตาของลูกโคแดง หมายความว่า มีดวงพระเนตรเหมือนลูกโคแดงที่เกิดชั่วคราวนั้น. ก็ดวงตาของคนเหล่านี้ไม่เต็ม ประกอบด้วยนัยน์ตา เถ่ออกไปบ้าง ลึกลงไปบ้าง เช่นเดียวกับนัยน์ตาของช้าง หนูและกาเป็นต้น. ส่วนของพระตถาคตเจ้ามีพระเนตรที่อ่อนดำนสนิท สุขุมตั้งอยู่ค้ำค้ำแก้วมณีที่เขาล้างขัดไว้จะนั้น.

บทว่า **อัญญา** ได้แก่พระอัญญาโลม (ขนขาว). บทว่า **ภมุกนฺตฺเร** หมายความว่า พระอัญญาโลมเกิดเหมือนนาสิกตรงกลางคิ้วทั้งสองนั้นเทียว แต่เกิดที่กลางพระนลาฏสูงขึ้นไป. บทว่า **โาทาตา** ได้แก่บริสุทธฺี มีสีจุกดาวประจํารุ่ง. บทว่า **มฺทุ** หมายความว่า เช่นกับปุยฝ้ายที่เขาจุ่มในเนยใส แล้วสลัดถึงร้อยครั้ง ตั้งไว้. บทว่า **ตฺลสฺสนฺนิภา** หมายความว่า เสนอด้วยปุยดอกจิวและปุยลดคา. นี้เป็นข้ออุปมาของความที่พระอัญญาโลมนั้นมีสีขาว. ก็พระอัญญาโลมนั้น เมื่อจับที่ปลายคิ้วมา จะมีประมาณเท่ากึ่งแขน. ปล่อยไปแล้ว จะขดกลมมีปลายสูง ขึ้นอยู่ โดยเป็นทักษิณาวฏ. ย่อมรุ่งเรืองด้วยศิริอันขึ้นใจยิ่ง เหมือนกับฟองเงินที่เขาวางไว้ตรงกลางแผ่นทอง เหมือนสายน้ำนมที่ไหลออกจากหม้อทอง และเหมือนดาวประจํารุ่ง (ดาวพระศุกร์) ในท้องฟ้า อันรุ่งเรืองด้วยแสงอรุณจะนั้น.

คำว่า **อญฺหิสฺสึโส** นี้ ท่านกล่าวอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือ มีพระนลาฏเต็ม ๑ มีพระเศียรเต็ม ๑. คือชั้นพระมิ่งสะตั้งขึ้น ตั้งแต่หนวกระกรรมเบื้องขวาไปปิดพระนลาฏทั้งสิ้น เต็มไปจดหมวกพระกรรมเบื้องซ้ายอยู่ รุ่งเรืองจุกแผ่นกรอบพระพักตร์ ที่พระราชาทรงสวมไว้ ได้ยินว่า นักปราชญ์ทราบลักษณะนี้ของพระโพธิสัตว์ในปัจฉิมภพ จึงได้กระทำแผ่นพระอุณหิสถวายพระราชา. อรรถข้อหนึ่งเท่านี้ก่อน. ส่วนคนเหล่านี้มีศิริยะไม่เต็ม. บางคนมีศิริยะจุกหัวถึง บางคนมีศิริยะจุกผลไม้ บางคนมีศิริยะจุก

กระดุก บางคนมีศีรษะคุดหนาน บางคนมีศีรษะงุ้ม ส่วนของพระตถาคตมีพระเศียรเช่นกับฟองน้ำเต็มดี คุจวนด้วยปลายเหล็กแหลมไว้. ชื่อว่ามีพระเศียรกลมดั่งประดับด้วยกรอบพระพักตร์ เพราะอรรถว่า ส่วนแห่งพระเศียรโปกด้วยแผ่นอุณหิสโดยนัยก่อนในพระสูตรนั้น. ชื่อว่ามีพระเศียรกลมดั่งประดับด้วยกรอบพระพักตร์ เพราะอรรถว่า มีพระเศียรเป็นปริมณฑล ในที่ทุกส่วนคุดกรอบพระพักตร์ ตามนัยที่สอง.

ก็มหาปริสตัลลักษณะเหล่านี้ ย่อมเป็นอันท่านแสดงส่วนทั้ง ๔ เหล่านี้ คือ กรรม ๑ ผลอันบุคคลพึงเห็นเสมอด้วยกรรม ๑ ลักษณะ ๑ อานิสงส์แห่งลักษณะ ๑ ในลักษณะแต่ละอย่าง ๆ ท่านยกมากล่าวแสดงไว้เป็นอันกล่าวไว้ดีแล้ว. เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงแสดงกรรมเป็นต้นเหล่านี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในลักขณสูตรแล้วกล่าวเถิด. เมื่อไม่อาจวินิจฉัยด้วยสามารถแห่งพระสตรีก็น่าจะถือเอาโดยนัยที่กล่าวไว้ในอรรถกถาแห่งพระสูตรนั้นเทียว ในอรรถกถาพิมพ์นิกายชื่อสมังคโลวาลีนิ เทอญ.

บทว่า อิมหิ โข โส โภ ภว โคตโม ความว่า อุตตรมาณพกล่าวคำเป็นต้นว่า **คจฺจนฺโต โข ปน** ดังนี้ เพื่อจะแสดงแม้เนื้อความนี้แล้ว บอกถึงพระกิริยาและพระอาจารย์ว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ พระโคตมผู้เจริญพระองค์นั้น ทรงประกอบด้วยพระมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการเหล่านี้ ทรงเที่ยวไป ประหนึ่งเสาค่ายทองอันวิจิตรด้วยแก้ว ที่บุคคลยกขึ้นในเทพนคร ประคุดต้นปาริฉัตรมีดอกบานสะพรั่งสูงถึง ๑๐๐ โยชน์ ประคุดต้นสาละมีดอกบานเต็มในระหว่างภูเขา คุจพื้นท้องฟ้าที่เรียงรายไปด้วยหมู่ดาว ประคุดท่าโลกให้สว่างอยู่ด้วยศิริสมบัติของพระองค์นั้น .

บทว่า **ทกฺขิเณน** ความว่า ก็เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ประทับยืน
ก็ดี ประทับนั่งก็ดี บรรทมก็ดี เมื่อจะทรงพระดำเนิน ทรงก้าวพระบาท
เบื้องขวาก่อน. ได้ยินว่า นี่เป็นพระปาฏิหาริย์โดย ๘ ส่วน. บทว่า **นาตีทุเร**
ปาทำ อุตฺตรติ ความว่า ทรงยกพระบาทเบื้องขวานั้น ทรงพระดำริว่า จะไม่
ทรงวางพระบาทให้ไกลนัก. คือทรงยกพระบาทขวาไกลนัก พระบาทซ้ายจะ
ถูกลากไป แม้พระบาทเบื้องขวา ก็ไปไกลไม่ได้ จะพึงวางอยู่ซิด ๆ กันทีเดียว
เมื่อเป็นอย่างนี้ ย่อมชื่อว่า เป็นการจำกัดก้าวไป. แต่เมื่ออย่างพระบาทเบื้อง
ขวาพอประมาณ แม้พระบาทเบื้องซ้าย ก็ย่อมยกขึ้นพอประมาณดุจกัน. เมื่อ
ยกพอประมาณ แม้ทรงวาง ก็วางได้พอประมาณเหมือนกัน. ด้วยการทรง
พระดำเนินอย่างนี้ หน้าที่ของพระบาทเบื้องขวาของพระตถาคตเจ้า ก็ย่อมเป็น
อันกำหนดแล้วด้วยพระบาทเบื้องซ้าย หน้าที่ของพระบาทเบื้องซ้ายก็เป็นอัน
กำหนดแล้วด้วยพระบาทเบื้องขวา บัณฑิตพึงทราบด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **นาตีสึฆฺ** ความว่า ไม่ทรงพระดำเนินเร็วเกินไปเหมือนภิกษุ
เดินไปเพื่อรับภัตรในวิหาร เมื่อเวลาจวนแจแล้ว. บทว่า **นาตีสนิกํ** ความ
ว่า ไม่ทรงพระดำเนินช้านัก เหมือนอย่างภิกษุที่มาภายหลังย่อมไม่ได้โอกาส
ฉะนั้น. คำว่า **อทุสฺสเวน อทุสฺสวํ** คือ พระชันนุกระทบกับพระชันนุ เข้ากับ เข้า
กระทบกัน.

บทว่า **น สตุถิ** ความว่า ทรงยกพระอูรสูงขึ้นเหมือนเดินไปในน้ำ
ลึก. บทว่า **น โอนาเมติ** ความว่า ไม่ทรงทอดพระอูรไปข้างหลัง เหมือน
การทอดเท้าไปข้างหลังของคนตัดกิ่งไม้. บทว่า **ไม่ทรงเอนไป** คือ ไม่ทรง
ทำให้ติดกัน เหมือนย่าเท้ากับที่ซึ่งเปียกแล้ว. บทว่า **ไม่ทรงโคลงไป** คือ

๑. ฎีกา อุปกฏฺฐาย เวลาย

ไม่ทรงโยกโย้ไปมาเหมือนชักหุ่นยนต์. บทว่า อารทุทธกาโยว* ความว่า พระ-
กายด้านล่างเท่านั้นไม่โยกไป. พระกายส่วนบนไม่หวั่นไหว เหมือนรูป
ทองที่เขาวางไว้ในเรือ. ก็เมื่อบุคคลยืนแลดูอยู่ในที่ไกลจะไม่รู้ว่าพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายประทับยืน หรือทรงพระดำเนิน. บทว่า กายพเลน ความว่า ไม่
ทรงเหวี่ยงพระพาหา เสด็จพระดำเนินไปด้วยกำลังกายทั้งที่มีพระเสโทไหล
ออกจากพระสรีระ. บทว่า สพุพกาเยน วา ความว่า ไม่หันพระสอเหลียว
หลังดู ด้วยสามารถแห่งการเหลียวดูดูพระยาช้าง ดังที่กล่าวไว้ในราหูโลวาท
สูตร นั้นแล.

ในคำว่า น อุตฺถ เป็นต้น คือไม่ทรงแหงนดูเบื้องบน ดูกำลังนับ
ดาวนักษัตรอยู่ ไม่ทรงก้มดูเบื้องต่ำ ดูกำลังแสวงหากากณิก หรือมาสก*
ที่หาย ไม่ทรงส่ายไปข้างโน้นข้างนี้ เหมือนกำลังมองดูช้างและม้าเป็นต้น.
บทว่า ยุคมตฺต ความว่า เมื่อทรงพระดำเนินทอดพระจักษุประมาณเก้าสิบ
ชื่อว่า ทอดพระเนตรประมาณชั่วแอก. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพระ
ดำเนินทอดพระเนตรมีประมาณเท่านี้ ดูสัตว์อาชาไนยที่ฝึกดีแล้ว ที่เขาเทียม
แอกไว้ฉะนั้น. บทว่า ตโต จสฺส อุตฺตริ ความว่า แต่ไม่ควรกล่าวว่าไม่ทรง
ดูเลยชั่วแอกไป. เพราะฝาก็ดี บานประตูก็ดี กอไม้ก็ดี เถาวัลย์ก็ดี ย่อมไม่
อาจกั้นไว้ได้. พันแห่งจักรวาลมิใช่น้อย ย่อมมีเนินเป็นอันเดียวกันทีเดียวแก่
พระองค์ผู้เป็นอนาวรรณญาณนั้นโดยแท้แล. บทว่า อนฺตรฆฺรํ พิงฺทราบตฺตํแต่
เสาเขื่อนไป ชื่อว่า ละแวกบ้าน ในมหาสกุททายีสสูตรในหนหลัง แต่ในที่นี้พึง
ทราบว่าจะแต่ธรณีประตูบ้านไป ชื่อว่า ละแวกบ้าน. บทว่า น กายํ เป็นต้น
ท่านกล่าวเพื่อแสดงว่า ย่อมทรงเข้าไปโดยอิริยาบถตามปกตินั่นเอง. ก็แม้เมื่อ
พระตถาคตเจ้าทรงเสด็จเข้าบ้านที่เดียวของพวกคนจน หลังคาย่อมสูงชันบ้าง
แผ่นดินย่อมทรุดลงบ้าง. ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพระดำเนินไปโดยพระ

๑. จ. อรรถกาโย วา ๒. เงินเท่ากากณิกหนึ่ง หรือมาสกหนึ่ง.

ความสะดุ้งเพราะตัณหา. เพราะความสะดุ้ง ๒ อย่างนั้นของพระโคตมผู้เจริญ นั้นไม่มี เพราะฉะนั้น พระโคตมผู้เจริญจึงไม่ทรงสะดุ้ง. บทว่า วิเวกวตุโต ความว่า เป็นผู้มีความใจเวียนมาในวิเวกคือ พระนิพพาน ปาฐะว่า วิเวกวตุโต ดังนี้ ก็มี. ความว่า เป็นผู้ประกอบด้วยวัตร คือความสงบ. การเรียนมูลกัมมัญฐานแล้วนั่งคู้บัลลังก์ ในที่พักในเวลากลางวันของภิกษุผู้กระทำกตกิจแล้ว ด้วยสามารถแห่งสมณะ และวิปัสสนา ชื่อว่า วิเวกวัตร. เพราะอิริยาบถของภิกษุผู้นั่งอย่างนี้ย่อมเข้าไปสงบระงับ.

ในบทว่า น ปตฺตํ อุทฺทมาเมติ เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า บางรูปย่อมชูบาตรขึ้นเหมือนรองน้ำจากขอบปากบาตร บางรูปลดบาตรลงเหมือนวางไว้ที่หลังเท้า. บางรูปย่อมรับทำให้เนื่องกัน. บางรูปแกว่งไปทางโน้นทางนี้. ความว่า ไม่กระทำอย่างนั้น รับด้วยมือทั้งสองน้อมไปนิดหน่อยรับน้ำ. บทว่า น สมฺปปริวตฺตกํ ความว่า ไม่หมุนบาตร ล้างหลังบาตรก่อน. บทว่า นาทิทุเร ความว่า ไม่เทน้ำล้างบาตร ให้ตกไปไกลจากอาสนะที่นั่ง. บทว่า น อจฺจาสนฺนุเน ความว่า ไม่ทิ้งในที่ไกลที่นั่นเอง. บทว่า วิจฺจตุทฺทิมมาโน ความว่า กระเซ็นไป คือไม่เทโดยอาการที่ผู้รับจะเปียก.

บทว่า นาทิโลกํ ความว่า ไม่รับเหมือนคนบางคนเป็นผู้มีความปรารถนาลามก แสดงว่าเป็นผู้มีความปรารถนาล้นรับเพียงพอกับข้าวกำมือเดียวเท่านั้น. บทว่า อติพหุํ คือ รับมากเกินไปกว่าที่จะยังอรรถภาพให้เป็นไป. บทว่า พุยฺยชฺชนมตฺตตาย ความว่า ส่วนที่ ๔ แห่งข้าวสุกชื่อว่าพอประมาณแก่กับข้าว. คือคนบางคน เมื่อภัตรถูกใจ ก็รับภัตรมาก เมื่อกับข้าวถูกใจ ก็รับกับข้าวมาก แต่พระศาสดาไม่ทรงรับอย่างนั้น. บทว่า น จ พุยฺยชฺชนน ความว่า ก็บริโภคแต่ภัตรอย่างเดียว เว้นกับข้าวที่ไม่ชอบใจ หรือบริโภคแต่กับข้าวอย่างเดียว เว้นภัตร ชื่อว่า น้อมคำข้าวเกินกว่ากับข้าว.

พระศาสดาทรงรับภัตรมีสิ่งอื่นแถม ทั้งภัตรทั้งกับข้าวพอประมาณกัน . บทว่า **ทวุดติกขตุ** ความว่า โภชนะที่พระชีวกาใหญ่ ของพระตถาคตเจ้านำเข้าไป ย่อมเหมือนได้ด้วยแบ่งที่เขาทำให้ละเอียดพอพระทนต์บด ๒-๓ ครั้งเท่านั้น. ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า **มุเข อวสิฏฐา** ความว่า ย่อมล้วง เข้าไปสู่ลำคอเหมือนหยาดน้ำที่ตกลงในใบบัว เพราะฉะนั้น จึงไม่เหลืออยู่. บทว่า **รตํ ปฏิตเวเทติ** คือ ทรงทราบรสมีหวานขม และเผ็ดเป็นต้น. ก็สำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเหมือนกับใส่ทิพยโอชะลงโดยที่สุดพร้อม กับน้ำเสวย. เพราะฉะนั้น ย่อมปรากฏรสในอาหารทั้งหมดเทียว แก่พระ- พุทธเจ้าทั้งหลาย. แต่ความใคร่ในรสไม่มี. บทว่า **อฏฺฐงฺกสมนฺนาคตํ** คือ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการที่กล่าวไว้ว่า ไม่เสวยเพื่อเล่นเป็นต้น. คำวินิจฉัย ของบทนั้นมาแล้วในวิสุทฺธิมรรค ฉะนั้น คำนี้ท่านกล่าวไว้ในสัพพาวสุตฺร.*

ถามว่า ข้อว่า เมื่อทรงล้างพระหัตถ์แล้ว พระศาสดาทรงกระทำ อย่างไร. ตอบว่า พระศาสดาทรงล้างส่วนที่พระหัตถ์จับบาตรก่อน. ทรง จับบาตรที่ตรงนั้นแล้ว ส่งฝ่าพระหัตถ์ที่เป็นลายตาข่ายกลับไปมา ๒ ครั้ง. อามิสทั้งหมดที่บาตรจะหลุดไปเหมือนน้ำในใบบัวที่ตกไปด้วยอาการเพียงเท่านั้น. บทว่า **น จ อนตุลิโก** ความว่า เหมือนอย่างภิกษุบางรูปวางบาตรไว้ที่เชิง บาตรไม่เช็ดน้ำที่บาตร เฟ่งคูแต่ธุลีที่ตกไปนั้นใด พระองค์ไม่ทรงกระทำ อย่างนั้น. บทว่า **น จ อติเวลานุรกฺขิ** ความว่า เหมือนอย่างภิกษุบางรูป ตั้งการรักษาไว้เกินประมาณ หรือฉันทันแล้วเช็ดน้ำที่บาตรแล้วสอดเข้าไปใน ระหว่างกลีบจีวร ถือบาตรแนบไปกับท้องนั่นเอง แต่พระศาสดาไม่ทรงกระทำ เหมือนอย่างนั้น.

บทว่า **น จ อนุโมทนา** ความว่า ก็ภิกษุใด พอฉันเสร็จแล้ว เมื่อพวกเด็ก ๆ ร้องให้อยู่ เพื่อจะกินข้าว พอเมื่อพวกคนหิว กินแล้วยังไม่มาเลย ก็เริ่มอนุโมทนา. ต่อแต่นั้น บางพวกก็ทำงานทิ้งสิ้นมา บางพวกยังไม่ทันมา. ผู้นี้ยอมยั้งเวลาให้ล่วงไปเร็วนัก. แม้บางรูปเมื่อพวกคนมาไหว้แล้ว นั่งลง เพื่อประโยชน์แก่อนุโมทนา ก็ยังไม่กระทำอนุโมทนา ตั้งถ้อยคำเฉพาะเป็นต้นว่า เป็นอย่างไร ดิสสะ ปุสสะเป็นอย่างไร สุมณเป็นอย่างไร พวกท่านไม่เจ็บป่วยด้วยไข้หรือ ข้าวปลาดีไหม ดังนี้ ผู้นี้ชื่อว่า ทำเวลาแห่งการอนุโมทนาให้เสียไป. แต่เมื่อก้าวในเวลาทีพวกคนรู้เวลาอาราธนาแล้ว ชื่อว่า ไม่ทำเวลาให้เสียเกินไป พระศาสดาทรงทำอย่างนั้น.

บทว่า **น ต ภคฺตํ** ความว่า ไม่กล่าวติเตียนเป็นต้นว่า นี่ข้าวอะไรกัน สวณฺณก และนํก. บทว่า **น อญฺญํ ภคฺตํ** ความว่า ก็เมื่อจะกระทำอนุโมทนา ด้วยคิดว่า เราจักยังภคฺตโรให้เกิดขึ้นเพื่อการบริโภคนั้นจะมีในวันพรุ่งนี้ หรือเพื่อวันต่อไป ชื่อว่าย่อมหวังภคฺตโรอื่น. หรือภิกษุใดคิดว่าเราจะกระทำอนุโมทนา ต่อเมื่อพวกมาตุคามหุงข้าวสุกแล้ว แต่นั้นเมื่ออนุโมทนาของเรา พวกเขาจะให้ข้าวหน้อยหนึ่งจากข้าวที่ตนหุง แล้วจึงขยายอนุโมทนา แม้ภิกษุนี้ ก็ชื่อว่า ย่อมหวัง. พระศาสดาไม่ทรงกระทำอย่างนั้น. บทว่า **น จ มุญฺจิตฺกามิ** ความว่า ก็บางรูปทิ้งบริษัทไว้ไปเสีย พวกภิกษุทั้งหลายจะต้องติดตามไปโดยเร็ว. แต่พระศาสดาไม่ทรงดำเนินไปอย่างนั้น. ทรงดำเนินไปอยู่ท่ามกลางบริษัท บทว่า **อจฺจุกฺกญฺจํ** ความว่า ก็รูปใดห่มจีวรยกขึ้นจนติดคาง รูปนั้น ชื่อว่า รุ่มร่าม. รูปใดห่มจนคลุมข้อเท้าเทียว จีวรของรูปนั้น ชื่อว่า รุ่มร่าม. แม้รูปใดห่มยกขึ้นจากข้างทั้งสองเปิดท้องไป จีวรของรูปนั้น ก็ชื่อว่า รุ่มร่าม. รูปใดกระทำเฉวียงบ่าข้างหนึ่งเปิดนมไป รูปนั้นก็ชื่อว่า รุ่มร่าม. พระศาสดาไม่ทรงกระทำอาการอย่างนั้นทุกอย่าง.

บทว่า **อสุลีน** ความว่า จีวรของภิกษุเหล่าอื่นชุ่มด้วยเหงื่อติดอยู่นั้นใด ของพระศาสดาย่อมไม่เป็นเช่นนั้น. บทว่า **อปกฺกฺจ** ความว่า พันจากกายไม่อยู่เหมือนผ้าสาฎกคลื่น. บทว่า **วาโต** ได้แก่ แม่ลมเวรัมภवाद ตั้งขึ้นก็ไม่อาจจะให้ไหวได้. บทว่า **ปาทมนฺตนาณฺโณค** ความว่า ประกอบการทำพระบาทให้สวยงามมีการขัดสีพระกายด้วยอิฐเป็นต้น. บทว่า **ปกขา-
ลิตฺวา** (ทรงล้างแล้ว) ความว่า ทรงล้างพระบาทด้วยพระบาทนั้นเทียว. ท่านกล่าว บทว่า **โส เนว อตุตฺตพฺยาพาธาย** ไม่เพื่อเบียดเบียนพระองค์เองเป็นต้น เพราะมีบุพเพนิวาสญาณและเจโตปริยญาณ. แต่เห็นความมีอิริยาบถสงบ จึงกล่าวด้วยความคาดคะเนเอา. บทว่า **ธมฺม** คือ ประยัตติธรรม. บทว่า **น อุตฺตาทติ** ความว่า ไม่กล่าวคำมีอาทิว่า แม้ท่านพระราชา ท่านมหา กุฎุมพีเป็นต้น แล้วยกขอยด้วยสามารถแห่งความรักอาศัยเรือน. บทว่า **น อปฺสาทติ** ความว่า ไม่กล่าวคำมีอาทิว่า ท่านอุบาสก ท่านรู้ทางไปวิหาร แล้วหรือ ท่านมาเพราะกลัวหรือ. ภิกษุไม่ปลิ้นของอะไรเอาหรือ ท่านอย่ากลัวหรือว่า ท่านช่างมีชีวิตตระหนี่เหนียวแน่นอะไรอย่างนี้ แล้วรุกรานด้วยความรักอาศัยเรือน.

บทว่า **วิสุตฺตฺจ** ความว่า ไม่ข้อง คือไม่ขัด. บทว่า **วิญฺเญยฺโย** คือ ฟังรู้ได้ชัด ปรากฏ. คือพระสุรเสียงนั้นรู้ได้ชัดเจน เพราะสละสลวย. บทว่า **มณฺขุ** คือไฟเราะ. บทว่า **สวณฺโณ** คือสะควกหู ก็เสียงนั้น ชื่อว่า น่าฟัง เพราะมีความไพเราะนั่นเอง. บทว่า **พินฺนุ** คือกลมกล่อม. บทว่า **อวิสารี** คือไม่พรวด. ก็เสียงนั้นไม่พรวดเพราะมีความกลมกล่อมนั่นเอง. บทว่า **คมฺภโร** คือเกิดจากส่วนลึก. บทว่า **นินฺนาทิ** คือมีความกังวล. ก็เสียงนั้น ชื่อว่ามีความกังวล เพราะเกิดจากส่วนลึก. บทว่า **ยถา ปริธ** คือยอมยังบริษัทที่เนื่องเป็นอันเดียวกันแม้มีจักรวาลเป็นที่สุด ให้เข้าใจได้. บทว่า

พหิทฺธา ความว่า ย่อมไม่ไปนอกจากบริษัท แม้มีประมาณเท่าองคฺลี.
เพราะเหตุไร เพราะเสียงที่ไพเราะเห็นปานนั้น มิได้ศูนย์ไปโดยใช่เหตุ. เสียง
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมกระจายไปโดยที่สุดแห่งบริษัทด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อวโลกยมานา** ความว่า. คนทั้งหลายวางอัญชลีไว้เหนือเศียร
แลดูพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังหันกลับมาไหว้ในที่ที่จะละการเห็นแล้วจึงไป. บทว่า
อวิหฺนฺตา ความว่า ก็ผู้ใดฟังพระดำรัสแล้ว ลุกขึ้นยังกล่าวถ้อยคำที่ได้เห็น
และได้ฟังเป็นต้น อย่างอื่นจึงไป นี้ชื่อว่าละไปโดยภาวะของตน. คนใดกล่าว
สรรเสริญคุณธรรมกถาที่ได้ฟังแล้วจึงไป ผู้นี้ชื่อว่า ไม่ละ. ชื่อว่าย่อมหลีกเลี่ยง
โดยไม่ละไปด้วยอาการอย่างนี้. บทว่า **คจฺจนฺตํ** ความว่า เสด็จไปอยู่คจ
แห่งทองสูงถึง ๑๐๐ สอก ด้วยสามารถแห่งยนต์คือสายฟ้า. บทว่า **อทุทฺตสม**
จิตฺตํ ความว่า เราได้เห็นพระองค์ประทับยืนอยู่ประคองภูเขาทองที่เขาขงขึ้นตั้งไว้.

บทว่า **ตโต จ ภฺยโย** ความว่า เมื่อไม่อาจจะกล่าวคุณให้พิสดารจึงย่อคุณ
ที่เหลือลง กระทำเหมือนแล่งธนูและเหมือนกลุ่มด้าย กล่าวอย่างนั้น. ในข้อ
นี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ พระคุณของพระโคตมผู้เจริญนั้น ยังมีได้กล่าวมีมาก
กว่าคุณที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว เปรียบเหมือนมหาปฐพีและมหาสมุทรเป็นต้น
หาที่สุดมิได้ หาประมาณมิได้ กว้างขวางประคองอากาศฉะนั้นแล.

บทว่า **อปฺปฏิสํวิตฺโต** ความว่า การมาโดยมิได้ทูลให้ทรงทราบ.
ก็ผู้จะเข้าหาบรรพชิต เข้าไปหาในเวลาทีบริกรรมจิรวเป็นต้น หรือในเวลาที
นุ่งผ้าผืนเดียวกำลังตัดศรึระ ก็จะต้องถอยกลับจากเหตุที่นั้นเทียว. แม้การ
ปฏิสันถารก็จักไม่เกิดขึ้น. แต่เมื่อโอกาสท่านกระทำก่อนแล้ว ภิกษุกวาดที่พัก
ในกลางวัน ห่มจิรวนั่งในที่อันสงัด. ผู้ที่มาเห็นอยู่ก็จะล้อมไสแม้ด้วยการ
เห็นท่าน การปฏิสันถารก็จะเกิดขึ้น. ก็จะได้ทั้งปัญหาพยากรณ์ ทั้งธรรมกถา.
เพราะฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงต้องรอโอกาส. และนั่นก็เป็นโอกาสอย่างใด

อย่างหนึ่งของตนเหล่านั้น. เพราะฉะนั้น เขาจึงมีความติดอย่างนั้น. พรหมายุ-
พราหมณ์ไม่กล่าวถึงความที่ตนเป็นผู้สูงเป็นต้น กล่าวอย่างนี้ว่า **ชิณฺโณ วุฑฺโฒ**
เพราะเหตุไร. ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ทรงมีพระกรุณาเมื่อทรงทราบ
ว่าเป็นผู้แก่แล้ว จักประทานโอกาสให้โดยเร็ว ฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า
โอรมตฺถ โອกาสมกฺกํ ความว่า บริษัทนั้นรีบลุกขึ้นแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย
ให้โอกาส. บทว่า **เย เม เท่าํกับฺ เย มยา**. บทว่า **นาริสฺมานสวฺหยา**
ความว่า มีชื่อเสมอด้วยนารีเป็นเพศหญิง ชื่อว่านาริสมานสวหยา เพราะ
ธรรมดา ร้องเรียกตามเพศแห่งหญิงนั้น ฟังกล่าววมเพศแห่งหญิง ฉะนั้น
ท่านจึงกล่าวอย่างนี้ เพราะเป็นผู้ฉลาดในโวหาร. บทว่า **ปฺหุตฺทิวฺโห** ได้แก่
มีพระชีวหาใหญ่. บทว่า **นินฺนามเย** แปลว่า ขอพระองค์โปรดนำพระ
ลักษณะนั้นออก. บทว่า **เกวลี** คือทรงสมบุรณ์ด้วยพระคุณทั้งสิ้น.

บทว่า **ปจฺจกฺกํ** ความว่า เมื่อถูกถามเพียงครั้งเดียว ก็ทรงพยากรณ์
คือได้ตรัสตอบปัญหาถึง ๘ ข้อ. บทว่า **โย เวทํ** ความว่า ผู้ใดรู้ คือทราบ
ภาพเป็นที่อยู่อาศัยในกาลก่อนของผู้ใด ปรากฏแล้ว. บทว่า **สคฺคาปายญฺจ**
ปสฺสตี ความว่า ท่านกล่าวถึงทิพยจักขุญาณ. บทว่า **ชาติกฺขมฺ** **ปคฺโค**
ได้แก่ บรรลุพระอรหัตต์แล้ว. บทว่า **อภิญญาโวลีโต** ได้แก่ รู้ยิ่งแล้ว
ซึ่งพระอรหัตต์นั้น เสร็จกิจแล้ว คือถึงที่สุดแล้ว. บทว่า **มุนี** ได้แก่ ประ-
กอบด้วยธรรมเครื่องความเป็นมุนีคือ อรหัตตญาณ.

บทว่า **วสุทฺธํ** ได้แก่ อันผ่องใส. บทว่า **มุตฺตํ ราเคหิ** ความว่า พัน
จากราคกิเลสทั้งหลาย. บทว่า **ปหฺนชาติมรโณ** ได้แก่ ชื่อว่าผู้ละความเกิดได้
เพราะถึงความสิ้นชาติแล้ว ชื่อว่าผู้ละมรณะได้แล้ว เพราะละชาติได้นั่นเอง.
บทว่า **พฺรหฺมจฺริยสฺส** **เกวลี** ความว่า ผู้ประกอบด้วยคุณล้วนแห่งพรหม
จรรยทั้งสิ้น หมายความว่า ผู้ปกติอยู่ประพฤติพรหมจรรยคือมรรค ๔ ทั้งสิ้น.

บทว่า ปารุ สพุทฺธมฺมานํ ความว่า ผู้ถึงฝั่งด้วยความรู้ซึ่งโลกียธรรม และโลกกุตระธรรมทั้งปวง อธิบายว่า รู้ซึ่งสรรพธรรมอยู่. อีกนัยหนึ่ง บทว่า ปารุ ท่านกล่าวอรรถไว้ดังนี้ว่า ผู้ถึงฝั่งการกำหนดรู้ชั้น ๕ ผู้ถึงฝั่ง ด้วยการละกิเลสทั้งปวง ผู้ถึงฝั่งด้วยภาวนา ซึ่งมรรค ๔ ผู้ถึงฝั่งด้วยการกระทำ ให้แจ้งซึ่งนิโรธ ผู้ถึงฝั่งด้วยการถึงพร้อมซึ่งสมบัติทั้งปวง ด้วยคำเพียงเท่านั้น. ท่านกล่าวการถึงฝั่งด้วยอภิญา ด้วยคำว่า ธรรมทั้งปวง อีกแล. บทว่า พุทฺโธ ตาที ปุจฺจติ ความว่า ผู้เช่นนั้น คือผู้ถึงฝั่งด้วยอาการ ๖ ท่าน เรียกว่า พระพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ซึ่งสัจธรรมทั้ง ๔ โดยอาการ ทั้งปวง.

ก็ปัญหาย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงวิสันนาแล้วด้วยพระ คำรัสเพียงเท่านั้นหรือ. ถูกแล้ว เป็นอันวิสันนาเสร็จทุกข้อ. คือทรงวิสันนา ปัญหาข้อที่หนึ่ง เพราะเป็นผู้มีบาปอันลอยเสียแล้ว ชื่อว่า พรหมณ์ ด้วย พระคำรัสว่า มุนีนันรู้จิตอันบริสุทธิ อันพ้นแล้วจากราคะทั้งหลายดังนี้. ด้วยพระคำรัสว่า ถึงฝั่ง ชื่อว่าถึงเวท เพราะจบเวทแล้ว นี้ย่อมเป็นอัน วิสันนาปัญหาข้อที่สอง. ด้วยบทเป็นต้นว่า ปุพฺพเพนิวาสิ ชื่อว่า ผู้มีวิชาสาม เพราะมีวิชาสามเหล่านี้ ย่อมเป็นอันวิสันนาปัญหาข้อที่สาม. ด้วยพระ คำรัสนี้ว่า พ้นจากราคะทั้งหลายโดยประการทั้งปวง นี้ชื่อว่า ผู้มีความสวัสดี เพราะสลัดบาปธรรมออกได้ ย่อมเป็นอันวิสันนาปัญหาข้อที่สี่. อนึ่ง ด้วย พระคำรัสนี้ว่า บรรลุถึงความสิ้นชาติ นี้ชื่อว่า ย่อมเป็นอันวิสันนาปัญหา ข้อที่ห้า เพราะตรัสถึงพระอรหัตต์นั้นเทียว. ย่อมเป็นอันวิสันนาปัญหาข้อที่ หก ด้วยพระคำรัสเหล่านี้คือว่า เป็นผู้เสร็จกิจแล้ว และว่า ชื่อว่าผู้มีคุณครบ ถ้วนแห่งพรหมจรรย์. ด้วยพระคำรัสนี้ว่า ผู้นั้นชื่อว่า มุนิ ผู้ยิ่งถึงที่สุดแล้ว

ย่อมเป็นอันวิชันนาปัญหาข้อที่เจ็ด ด้วยพระดำรัสที่ว่า ชื่อว่า ถึงฝั่งแห่งธรรม
ทั้งปวงบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพุทธผู้คงที่ ย่อมเป็นอันวิชันนาปัญหาข้อที่แปด.

บทว่า ทานกถิ เป็นต้น ท่านให้พิสดารแล้วในพระสูตรก่อนนั้น
เทียว. บทว่า ได้บรรลุ คือถึงเฉพาแล้ว. บทว่า ธรรม์ ฐานุธรรม์ ความ
ว่า อรหัตตมรรค ชื่อว่าธรรม ในพระสูตรนี้ มรรค ๓ และสามัญญผล ๓
ชั้นต่ำ ชื่อ อนุธรรม สมควรแก่ธรรม อธิบายว่า ได้มรรคและผลเหล่านั้น
ตามลำดับ. ชื่อว่า ไม่เบียดเบียนเราได้ลำบากเพราะเหตุแห่งธรรมเลย
ความว่า "ไม่ยังเราให้ลำบากเพราะเหตุแห่งธรรมเลย อธิบายว่า "ไม่ให้เราต้อง
กล่าวบ่อย ๆ. คำที่เหลือในบททั้งปวงคั้นทั้งนั้น. ก็ด้วยบทว่า ปรินิพฺพายี
ในบทนั้น พระองค์ทรงถือเอายอดแห่งเทศนาด้วยพระอรหัตต์ทีเดียวแล

จบอรรถกถาพรหมายูสูตรที่ ๑

๒. เสลสูตร

[๖๐๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปในอังคุตราปชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๑,๒๕๐ รูป เสด็จถึงนิคมของชนชาวอังคุตราปะ อันชื่อว่าอาปนละ ชฎิลชื่อเกณียะได้สดับข่าวว่า พระสมณโคตมสากยบุตรเสด็จออกผนวชจากสายกสกุล เสด็จจาริกไปในอังคุตราปชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๑,๒๕๐ รูป เสด็จถึงอาปนนิคมแล้ว ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคตมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นความดีแล.

[๖๐๕] ครั้งนั้นแล เกณียชฎิลได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เกณียชฎิลเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมมีกถา ลำดับนั้นแล เกณียชฎิลอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมมีกถา แล้วได้กราบทูลพระผู้มี

พระภาคเจ้าว่า ขอพระโคตมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ โปรดทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้ พระเจ้าข้า เมื่อเกษียชฎิลกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนเกษียะ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป และท่านก็ล้อมใสในพราหมณ์ทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ เกษียชฎิลก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป และข้าพระองค์ล้อมใสในพราหมณ์ทั้งหลาย ก็จริง ถึงกระนั้น ขอพระโคตมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ โปรดทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้ พระเจ้าข้า แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนเกษียะ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป และท่านก็ล้อมใสในพราหมณ์ทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ เกษียชฎิลก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป และข้าพระองค์ล้อมใสในพราหมณ์ทั้งหลาย ก็จริง ถึงกระนั้น ขอพระโคตมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ โปรดทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้ แลละ พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับโดยคุษณีภาพ ครั้งนั้นแล เกษียชฎิลทราบว่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาแล้ว จึงลุกจากที่นั่ง เข้าไปยังอาศรมของตนแล้วเรียกมิตร อำมาตย์ และญาติสาโลหิตมาบอกว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอมิตรอำมาตย์และญาติสาโลหิตทั้งหลายจงฟัง ข้าพเจ้า ข้าพเจ้านิมนต์พระสมณโคตมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ ขอท่านทั้งหลายพึงกระทำความชวนชววยด้วยกำลังกายเพื่อข้าพเจ้า ด้วยเถิด มิตร อำมาตย์ และญาติสาโลหิตทั้งหลาย รับคำเกษียชฎิลแล้ว บางพวกขุดเตา บางพวกฝ่ำฝืน บางพวกล้างภาชนะ บางพวกตั้งหม้อน้ำ บางพวกปลาดอาสนะ ส่วนเกษียชฎิลจัดแจงโรงปะรำด้วยตนเอง.

[๖๐๖] ก็สมัยนั้นแล พรหมณ์ชื่อว่าเสลละ. อาศัยอยู่ในอาปณนิคม เป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนตฺตและคัมภีร์เกฏฺฐกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐักฤษณะ สอนมนต์ให้มาณพ ๓๐๐ คน ก็สมัยนั้น เณรชฎิลเลื่อมใสในเสลพรหมณ์ ครั้งนั้น เสลพรหมณ์แวดล้อมด้วยมาณพ ๓๐๐ คน เดินเที่ยวไปมาเป็นการพักผ่อน ได้เข้าไปทางอาศรมของ เณรชฎิล ได้เห็นชนทั้งหลายกำลังช่วยเณรชฎิลทำงานอยู่ บางพวกขุดเตา บางพวกผ่าฟืน บางพวกล้างภาชนะ บางพวกตั้งหม้อน้ำ บางพวกปลุกเอาสนะ ส่วนเณรชฎิลกำลังจัดแจงโรงปะรำด้วยตนเอง ครั้งแล้วจึงได้ถามเณรชฎิลว่า ท่านเณรชฎิล จักมีอาวาหรงคหรือวิวาหรงค หรือจักบูชามหาัยญ หรือท่าน ทูลอัญเชิญพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพ พระเจ้าแผ่นดินมคธ พร้อมด้วยพลนิกาย มาเสวยพระกระยาหารในวันพรุ่งนี้ เณรชฎิลตอบว่า ข้าแต่ท่านเสลละ ข้าพเจ้า มิได้มีอาวาหรงคหรือวิวาหรงค และได้ทูลอัญเชิญเสด็จพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพ พระเจ้าแผ่นดินมคธ พร้อมด้วยพลนิกาย มาเสวยพระกระยาหาร ในวันพรุ่งนี้ แต่ข้าพเจ้าจักบูชามหาัยญ คือ มีพระสมณโคดมศากยบุตร เสด็จออกทรงผนวชจากศากยสกุลเสด็จจาริกมาในองคุดราปชนบท พร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป เสด็จถึงอาปณนิคม ก็กิตติศัพท์ อังงามของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์...เป็นผู้บิภบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ข้าพเจ้าทูลนิมนต์แล้วเพื่อเสวย ภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์.

เส. ท่านเกษียะ ท่านกล่าวว่า พุทโธ ดังนี้หรือ

เก. ท่านเสลละ ข้าพเจ้ากล่าวว่า พุทโธ.

เส. ท่านเกษียะ ท่านกล่าวว่า พุทโธ ดังนี้หรือ.

เก. ท่านเสลละ ข้าพเจ้ากล่าวว่า พุทโธ.

ครั้งนั้นแล เสลพราหมณ์ได้มีความคิดว่า แม้แต่เสียงว่า พุทโธ นี้แล ก็ยากที่สัตว์จะฟังได้ในโลก ก็มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ อันมาแล้ว ในมนต์ของเราทั้งหลาย ที่พระมหาบุรุษประกอบแล้ว ย่อมมีคติเป็น ๒ เท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ ถ้าอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทร ๔ เป็นขอบเขต ทรงชนะวิเศษ มีพระราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ๑ ช้างแก้ว ๑ ม้าแก้ว ๑ แก้วมณี ๑ นางแก้ว ๑ คฤหบดี แก้ว ปริณายกแก้ว ๑ พระองค์มีพระราชโอรสมากกว่าพัน ล้วนกล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวิรกษัตริย์ สามารถย่ำยีเสนาของข้าศึกได้ พระองค์ทรงชนะ โดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา ทรงครอบครองแผ่นดิน นี้มีสมุทรสาครเป็นขอบเขต ๑ ถ้าเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีหลังคาคืออภิลิขิตอันเปิดแล้วในโลก ๑ ท่าน เกษียะ ก็ท่านพระโคตมอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เดียวนี้ประทับ อยู่ที่ไหน.

[๖๐๗] เมื่อเสลพราหมณ์กล่าวถามอย่างนี้แล้ว เกษียชฎิลยกแขนขวา ขึ้นชี้บอกเสลพราหมณ์ว่า ข้าแต่ท่านเสลละ ท่านพระโคตมพระองค์นั้น เดียวนี้ ประทับอยู่ทางราวป่าอันเขียวชอุ่ม ลำดับนั้นแล เสลพราหมณ์พร้อมด้วยมาณพ ๓๐๐ คน ได้เดินเข้าไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ แล้วได้บอกมาณพ เหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายจงเงยเสียง จงเว้นระยะให้ไกลกันย่างเท้าหนึ่งเดินมา

ท่านทั้งหลายจงเป็นเหมือนราชสีห์ตัวเดียวเที่ยวไปทุกเมื่อ และเมื่อกำลังเจรจา กับท่านพระสมณโคดม ท่านทั้งหลายจงอย่าพูดสอดขึ้นในระหว่าง ๆ ของ รอคอยให้จับถ้อยคำของเรา ลำดับนั้น เสดลพราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ- ภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการ สนทนาปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้พิจารณาคุณภาพปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เห็นมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยมาก เว้นอยู่ ๒ ประการ คือ พระคุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ พระชีวหาใหญ่ ๑ จึงยังเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในเพราะมหาปริสตัลลักษณะ ๒ ประการ.

[๖๐๘] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริว่า เสดลพราหมณ์ นี้เห็นมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการของเราโดยมากเว้นอยู่ ๒ ประการ คือ คุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ ชิวหาใหญ่ ๑ จึงยังเคลือบแคลง สงสัย ไม่น้อม ใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในเพราะมหาปริสตัลลักษณะ ๒ ประการ ลำดับนั้นแล พระผู้มี พระภาคเจ้าจึงทรงบันดาลอิทธาภิสังขาร ให้เสดลพราหมณ์ได้เห็นพระคุษฐาน อันเร้นอยู่ในฝัก และทรงแลบพระชีวหาสอดเข้าช่องพระกรรณทั้งสองกลับไปมา สอดเข้าช่องพระนาสิกทั้งสองกลับไปมา ทรงแผ่เปิดท้วมณฑลพระนลาฏ.

[๖๐๙] ครั้งนั้นแล เสดลพราหมณ์ได้มีความดำริว่า พระสมณโคดม ทรงประกอบด้วยมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการ บริบูรณ์ไม่บกพร่อง แต่เรา ยังไม่ทราบชัดซึ่งพระองค์ว่าเป็นพระพุทธรเจ้าหรือไม่ และเราได้สดับเรื่องนี้มา แต่สำนักพราหมณ์ทั้งหลายซึ่งเป็นผู้แก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ เป็นอาจารย์และปาจารย์ กล่าวกันว่า ท่านที่เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธรเจ้าทั้งหลาย ย่อมแสดง พระองค์ให้ปรากฏในเมื่อผู้ใดผู้หนึ่งกล่าวพระคุณของพระองค์ ฉะนั้น เราพึง

ชมเชยพระสมณโคดมเฉพาะพระพักตร์ด้วยคาถาอันสมควรเถิด ลำดับนั้นแล
เสลพราหมณ์ได้ชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้าเฉพาะพระพักตร์ด้วยคาถาอันสมควร
ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระกาย

บริบูรณ์ มีพระรัศมีรุ่งเรืองงาม มีพระ-
ชาติดี ผู้ได้เห็นแม้ยากก็ไม่รู้ว่ามี
พระฉวีวรรณดังทองคำ มีพระทาสูขาว
สะอาด มีพระวิริยภาพ มหาปุริสลักษณะ
อันเป็นเครื่องแตกต่างจากสามัญชน มีอยู่
ในพระกายของพระองค์ผู้เป็นนรสุชาติ
ครบถ้วน พระองค์มีพระเนตรผ่องใส มี
พระพักตร์งาม มีพระกายตรงดั่งกายพรหม
มีสง่าในท่ามกลางหมู่สมณะ เหมือนพระ
อาทิตย์ไพโรจน์ ฉะนั้น พระองค์เป็นภิกษุ
งามน่าชม มีพระตจะดังไม้ท้าวทองคำ
พระองค์มีพระคุณสมบัติอันสูงสุดอย่างนี้
จะต้องการอะไรด้วยความเป็นสมณะ
พระองค์ควรจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้
ประเสริฐ เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทร
๔ เป็นขอบเขต ทรงชนะพิเศษเป็นใหญ่
ในชมพูทวีป กษัตริย์ทั้งหลายผู้เป็นพระ-
ราชามหาศาลจงเป็นผู้ติดตามพระองค์
ข้าแต่พระโคดม ขอเชิญพระองค์ทรง

ครองราชสมบัติเป็นราชาธิราชจอมมนุษย์
เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

เสลพราหมณ์ เราเป็นพระราชา
เป็นพระราชาโดยธรรม ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า
เราประกาศธรรมจักร อันเป็นจักรที่ใคร ๆ
ประกาศไม่ได้

ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรง
ปฏิญาณว่าเป็นสัมพุทธะ และตรัสว่า
เป็นธรรมราชา ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ทรง
ประกาศธรรมจักร ดังนี้ ใครหนอเป็น
เสนาบดีของพระองค์ท่าน เป็นสาวกผู้
อำนวยการของพระศาสดา ใครหนอ
ประกาศธรรมจักรตามที่ พระองค์ ทรง
ประกาศแล้วมิได้.

ธรรมจักรอันไม่มีจักรอันยิ่งกว่าเป็น
จักรที่เราประกาศแล้ว สารบุตรผู้เถิดตาม
ตถาคต ย่อมประกาศตามได้ พราหมณ์
สิ่งที่คุณรู้ยิ่ง เรารู้ยิ่งแล้ว สิ่งที่คุณเจริญ
เราเจริญแล้ว สิ่งที่คุณละเราได้แล้ว
เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นพระพุทธเจ้า
พราหมณ์ ท่านจงกำจัดความสงสัยในเรา

จน้อมใจเชื่อเถิด การได้เห็นพระสัม-
พุทธเจ้าทั้งหลายเนื่อง ๆ เป็นการไต่ยาก
ความปรากฏแห่งพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
เนื่อง ๆ เป็นการหาไต่ยากในโลกแล
พราหมณ์ เราเป็นพระสัมพุทธเจ้าเป็นผู้
เชื่อดลฺกฺศร ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นผู้
ประเสริฐ ไม่มีใครเปรียบ ย่ำยีเสียซึ่งมาร
และเสนาแห่งมาร ทำข้าศึกทั้งปวงให้อยู่
ในอำนาจ ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ บันเทิงใจ
อยู่.

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้ง-
หลายจงใคร่ครวญธรรมนี้ ตามที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้มีพระจักขุตรัสอยู่ พระผู้มี
พระภาคเจ้าเป็นผู้เชื่อดลฺกฺศร เป็นพระ
มหาวิระ ดังราชสีห์บันลืออยู่ในป่า ฉะนั้น
ใครเล่าแม่เกิดในสกุลต่ำ ได้เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ ไม่มีใครเปรียบ
ทรงย่ำยีเสียซึ่งมารและเสนามาร จะไม่พึง
เลื่อมใส ผู้ใดปรารถนา เชิญผู้นั้นตามเรา
ส่วนผู้ใดไม่ปรารถนา เชิญผู้นั้นอยู่เถิด
เราจักบวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มี
พระปัญญาอันประเสริฐนี้.

มาณพเหล่านั้นกล่าวว่า

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ ถ้าท่านผู้เจริญ
ชอบใจคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าอย่างนี้ แม้ข้าพเจ้าทั้งหลายจักบวช
ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระ-
ปัญญาอันประเสริฐ ดังนี้แล้วพราหมณ์
๓๐๐ คนเท่านั้น พากันประนมอัญชลี
ทูลขอบรรพชาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค-
เจ้า ข้าพระองค์ทั้งหลายจักประพฤติพรหม
จรรย์ในสำนักของพระองค์.

พรหมจรรย์อันเรากล่าวดีแล้ว อันผู้
ปฏิบัติจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล
เป็นเหตุทำให้บรรพชาของผู้ไม่ประมาท
ศึกษาอยู่ ไม่เป็นโมฆะ.

เสลพราหมณ์พร้อมทั้งบริษัท ได้บรรพชา ได้อุปสมบทในสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า.

[๖๑๐] ครั้งนั้นแล เกณียชฎิลสั่งให้จัดแจงขาทนียโภชนียาหารอย่าง
ประณีตในอาศรมของตนตลอดราตรีนั้นแล้ว ใช้ให้คนไปกราบทูลกัฏกาลแด่
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ได้เวลาแล้ว กัฏดาหารสำเร็จแล้ว
พระเจ้าข้า ครั้งนั้น เป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งอันตราวาสกแล้ว
ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังอาศรมของเกณียชฎิล แล้วประทับนั่งบน
อาสนะที่เขาจัดไว้ถวาย พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ลำดับนั้น เกณียชฎิลได้อังคาส
ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้อิมหน้าเพียงพอ ด้วยขาทนียโภชนียาหาร

อันประณีต ด้วยมือของตน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จแล้ว ละพระหัตถ์จากบาตรแล้ว เณยขุฎฐิเออาอาสนะตำแหน่งหนึ่ง แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๑๑] ครั้นเณยขุฎฐินั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า

ยัญทั้งหลายมีการบูชาไฟเป็นประมุข

คัมภีร์สวาศติศาสตร์ เป็นประมุขแห่ง

คัมภีร์ฉันท์ พระราชาเป็นประมุขแห่ง

มนุษย์ทั้งหลาย สาคกรเป็นประมุขของ

แม่น้ำทั้งหลาย ดวงจันทร์เป็นประมุขของ

ดวงดาวทั้งหลาย ดวงอาทิตย์เป็นประมุข

ของความร้อน พระสงฆ์เป็นประมุขของ

ผู้หวังบุญบูชาอยู่.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาเหล่านี้ แล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป ครั้งนั้น แล ท่านพระเสลละพร้อมด้วยบริษัท หลีกออกจากหมู่เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่ ไม่นานนัก ก็ได้กระทำที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยมที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิต โดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว สิ่งอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี ก็ท่านพระเสลละพร้อมทั้งบริษัท ได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

[๖๑๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระเสถะพร้อมทั้งบริษัท ได้เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่งประนมอัญชลีไปทาง พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลด้วยคาถาว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระ-
จักขุ นับแต่วันที่ข้าพระองค์ทั้งหลาย ได้
ถึงพระองค์เป็นสรณะเป็นวันที่ ๘ เข้านี้
แล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นผู้อันพระ
องค์ทรงฝึกแล้ว ในคำสั่งสอนของพระ
องค์โดย ๗ ราตรี พระองค์เป็นพระพุท
เจ้า เป็นพระศาสดา เป็นมุณีผู้ครอบงำ
มาร ทรงเป็นผู้ฉลาดในอนุสัย ทรงข้าม
ได้เองแล้ว ทรงยังหมู่มสัตว์นี้ให้ห้ามได้ด้วย
พระองค์ทรงก้าวล่วงอุปธิทั้งหลายแล้ว
ทรงทำลายอาสวะทั้งหลายแล้ว ไม่ทรงยึด
มั่นเลย ทรงละภัยและความขลาดกลัวได้
แล้ว ดูกังราชสีห์ ภิกษุ ๓๐๐ รูปนี้ ยืน
ประนมอัญชลีอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้มีความ
เพียร ขอได้ทรงโปรดเหยียดพระยุคลบาท
ออกเถิด ขอเชิญภาคทั้งหลายถวายบังคม
พระศาสดาเถิด.

จบ เสถสูตฺรที่ ๒.

อรรถกถาเสลสูตร

เสลสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในเสลสูตรนั้น คำว่าในอังกูตราปชนบท เป็นต้น ท่านกล่าวให้พิสดารแล้วในโปตลียสูตรเที่ยว. บทว่า อทุกฺมฺเตรเสหิ ได้แก่ ๑๓ ทั้งกึ่ง ท่านกล่าวอธิบายว่า กับด้วยภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป. ก็ภิกษุทั้งหลายที่ประชุมกันในสาวกสันนิบาตเหล่านั้น ล้วนเป็นพระชีนาสพ บรรพชาด้วยเอหิภิกขุบรรพชาทั้งนั้น. คำว่า เณฺณิโย เป็นชื่อของชฎิลนั้น. คำว่า ชฎิลो ได้แก่ ดาบส. ได้ยินมาว่า ดาบสนั้นเป็นพราหมณ์มหาศาล แต่ถือบวชเป็นดาบส เพื่อต้องการรักษาทรัพย์ ถวายบรรณาการแก่พระราชินี ถือเอาภูมิภาค แห่งหนึ่ง สร้างอาศรมอยู่ในภูมิภาคนั้น ประกอบการค้าขายด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม เป็นที่อาศัยของตระกูลถึง ๑,๐๐๐ ตระกูล. อนึ่ง พระโบราณจารย์กล่าวว่า ที่อาศรมของดาบสนั้น มีต้นตาลต้นหนึ่ง ผลตาลสำเร็จด้วยทองหล่นมาวันละผลหนึ่ง. ดาบสนั้น กลางวันทรงผ้ากาสาเยและสวมชฎา กลางคืนเสวยกามสมบัติ. คำว่า ฌมฺมฺมฺยา กถาย ได้แก่ ด้วยธรรมิกถาที่ประกอบด้วยอานิสงส์แห่งน้ำปานะ. ก็ณเณณิโยนี้ ละอายที่มีมือเปล่าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า คิดว่าน้ำสำหรับดื่ม ย่อมควรแม้แก่ผู้เว้นวิกาลโภชนา จึงให้หาบน้ำปานะผลพุทราที่ปรุงเป็นอย่างดีมาถึง ๕๐๐ หาบ. ก็เรื่องที่ชฎิลนั้นไปแล้วอย่างนี้. พระสังคีติกาจารย์ยกขึ้นสู่พระบาลีในเกตฺถชกขัณธกะ^(๑) ว่า ครั้งนั้นแล เณณิชฎิลได้มีความคิดดังนี้ว่า เราควรนำไปเพื่อพระสมณโคดมหรือไม่หนอ ดังนี้.

คำว่า ทฺุติยปี โข ภควา ถามว่า ทรงปฏิเสธบ่อยๆ เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะพะวักเคียรถียมีความเลื่อมใสในการปฏิเสธ. ข้อนั้นมีใช่เหตุ ความ

โกหกเห็นปานนี้ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเพราะปัจจัยเป็นเหตุ. แต่ดาบสนี้เห็นภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป จัดแจงภิกษาเพื่อภิกษุมิประมาณเท่านี้ทีเดียว. วันรุ่งขึ้นเสลพราหมณ์จักออกบวชกับบุรุษ ๓๐๐. ก็เราจะส่งภิกษุนวกะไปทางอื่น แล้วไปกับภิกษุเหล่านี้เท่านั้น หรือว่าส่งภิกษุเหล่านี้ไปทางอื่น แล้วไปกับภิกษุนวกะทั้งหลายไม่ควร. แม้หากว่าเราจะพาภิกษุไปทั้งหมด ภิกษาหารก็จะไม่พอ. แต่ฉันเมื่อภิกษุทั้งหลาย เทียวไปเพื่อบิณฑบาต คนทั้งหลายจักติเตียนว่านานนัก เภณิยะ นิมนต์พระสมณโคดม แต่ไม่อาจเพื่อจะถวายอาหารพอยังอัตตภาพ ให้เป็นไปได้. เภณิยะเองจักมีความเดือนร้อน. แต่เมื่อทรงกระทำการปฏิเสธเสียแล้ว เภณิยะก็จะคิดว่า พระสมณโคดมจะถือเอาชื่อของพราหมณ์ทั้งหลายบ่อย ๆ ว่าก็ตัวท่านเลื่อมใสยิ่งในพวกพราหมณ์แล้ว จักต้องการเชื่อเชิญแม้พวกพราหมณ์ด้วย แต่นั้นพราหมณ์ก็จักเชื่อเชิญต่างหาก. ภิกษุเหล่านั้น อันพราหมณ์นั้น นิมนต์แล้ว ก็จักฉัน ด้วยอาการอย่างนี้จักเป็นอันรักษาศรัทธาของพราหมณ์นั้นไว้ ฉะนั้น จึงทรงปฏิเสธบ่อย ๆ. ด้วยคำว่า **ภิกษุจาปี โภ** นี้ย่อมแสดงถึงข้อนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรเกิดขึ้น ถ้าหากว่า ข้าพระองค์เลื่อมใสยิ่งแล้วในพราหมณ์ทั้งหลาย พระโคดมผู้เจริญ ของทรงรับนิมนต์ ข้าพระองค์อาจถวายทั้งแก่พราหมณ์ ทั้งแก่พระองค์.

บทว่า **กายเวยุยาวตฺติก** ได้แก่ การขวนขวายด้วยกาย. บทว่า **โรงกลม** ได้แก่ มณฑปที่ตาดด้วยผ้า. การรับหญิงสาวมา ชื่อว่าอวาหะ. การส่งหญิงสาวไป ชื่อว่าวิวาหะ. คำว่า **โส เม นิมนฺติโต** ความว่า พระสมณโคดมนี้เรานิมนต์แล้ว. ครั้งนั้น พราหมณ์พอได้ฟังเสียงว่า พุทธะ เป็นผู้จืดแล้วด้วยน้ำอมฤต เพราะเป็นผู้มีอุปนิสัยแก่กล้าแล้ว. เมื่อจะกระทำให้แจ้งซึ่งความเลื่อมใส จึงกล่าวว่า ท่านเภณิยะ ท่านกล่าววว่า **พุทโธ** หรือ. เภณิยะ เมื่อจะบอกตามความจริง จึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านเสละ ข้าพเจ้ากล่าวว่า

พุทฺโธ. แต่ฉันเสลพราหมณ์ จึงถามเกษียพราหมณ์นั้นอีก เพื่อให้แน่ใจ
แม่เกษียะนี้ ก็กล่าวอย่างนั้นนั่นเทียว.

ครั้งนั้น เมื่อพราหมณ์เห็นว่าเสียงว่า พุทฺโธ อันบุคคลฟังได้โดยยาก
แม่ด้วยพันแห่งกัปปี จึงได้มีความคิดอย่างนั้น คือได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
แม่เสียงนั้นแลเป็นต้น. บทว่า นิลวนราชี ได้แก่ แถวต้นไม่มีสีเขียว คำว่า
ปเท ปทํ คือ ทำที่ย่างไปตามธรรมดา ก็เมื่อย่างเข้าชิดเกินไปหรือห่าง
เกินไป เสียงจะดังขึ้น เมื่อจะห้ามมิให้มีเสียงดังนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น. คำว่า
สีโหว เอกจโร ความว่า สีหะมีปกติดอยู่เป็นหมู่ ย่อมถึงความประมาทด้วย
ลูกสีหะเล็กเป็นต้น. ผู้เดียวเทียวไป ก็เป็นผู้ไม่ประมาท. เมื่อจะแสดงการ
อยู่ด้วยความไม่ประมาท จึงทำการเปรียบเทียบด้วยสีหะที่เทียวไปแต่ตัวเดียว
ด้วยประการฉะนี้. เมื่อจะให้ศึกษาอาจารย์จึงกล่าววว่า มา เม โภณโต.

ในคำนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ ถ้าท่านไม่ได้วาระที่จะพูด สอดคำเข้าไปใน
ระหว่างคำของเรา ความครหาที่จักเกิดขึ้นแก่เราว่า ไม่อาจให้อันเตวาสึกศึกษา
ได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น เห็นโอกาสแล้วจึงค่อยพูดเกิด. คำว่า โน จ โข น
ชานามิ ความว่า แม้พระโพธิสัตว์พระนามว่า วิปัสสี มีบรรพชิตเถระถึง
๘๔,๐๐๐ เป็นบริวาร ทรงพระพุดิตตอนเป็นพระโพธิสัตว์ถึง ๗ เดือน ได้เป็น
เหมือนพุทฺธรูปบาทกาล. แม้พระโพธิสัตว์ของพวกเราทรงประพุดิตตอนเป็น
พระโพธิสัตว์อยู่ถึง ๖ ปี. แม้ผู้ที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยลักษณะแห่งสรีระอัน
สมบูรณ์อย่างนี้ ก็ยังไม่เป็นพระพุทฺธเจ้า เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงกล่าววว่า
เราไม่รู้พระพุทฺธเจ้าพระองค์นั้น ดังนี้.

บทว่า ปริปฺลฺลณกาโย ความว่า เป็นผู้มิสรีระบริบูรณ์ด้วยความ
บริบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งหลาย และโดยมีอวัยวะไม่ทราม. บทว่า สุรุจฺจิ ความว่า
มีรัศมีแห่งสรีระอันงดงาม. บทว่า สุชาโต ได้แก่ เกิดดีแล้ว ด้วยความถึง

พร้อมด้วยส่วนสูง ส่วนกว้าง และถึงพร้อมด้วยทรวดทรง. บทว่า **จารุทสุตโน** ได้แก่ ต่อให้ดูนาน ๆ ก็ยังชวนใจให้ดูไม่รู้จกอ้อม. บทว่า **มีผิวดุจทอง** คือ มีผิวคล้ายทอง. บทว่า **สุตฺกทาโร** ได้แก่ มีพระเชี้ยวขาวสนิท. บทว่า **มหาปุริสลกฺขโณ** ความว่า เมื่อจะกล่าวย้าพัญชนะที่รู้แล้วที่แรกด้วยคำอื่น จึงกล่าวอย่างนั้น.

บัดนี้ เสดลพราหมณ์เมื่อถือเอาลักษณะที่ขอบใจของตนในบรรดา ลักษณะเหล่านั้น แล้วชมเชย จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **มีพระเนตรผ่องใส** เป็นต้น. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า มีพระทัยผ่องใส เพราะทรงสมบุรณ์ด้วย ประสาท ๕ อย่าง ชื่อว่า มีพระพักตร์งาม เพราะมีพระพักตร์คล้ายพระจันทร์ เต็มดวง (จันทร์เพ็ญ). ชื่อว่า เป็นผู้สง่างาม เพราะสมบุรณ์ด้วยทรวดทรง ไม่สูงนัก ไม่ตํานัก ไม่ผอม ไม่อ้วน. ชื่อว่า มีพระกายทรง เพราะมีพระองค์ ทรงเหมือนพรหม. ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีพระเดชยิ่ง เพราะทรงมีความรุ่งเรือง. อนึ่ง พระลักษณะอันใดในที่นี้ได้กล่าวไว้ก่อนแล้ว พระลักษณะอันนั้น อันเสดลพราหมณ์กล่าวชมเชยไว้อีก โดยปริยายนี้ว่า ทรงสง่างามในท่ามกลางหมู่สมณะ ดังนี้. ก็ผู้เช่นนี้ ย่อมรุ่งเรืองด้วยประการดังกล่าวมานี้. แม้ในกาลาหลังก็เช่นนี้ เหมือนกัน. บทว่า **อตุตฺตมวณฺณิโน** ได้แก่ ทรงสมบุรณ์ด้วยวรรณอันอุดม. บทว่า **รเถสโภ** ได้แก่ทรงเป็นสารถิผู้สูงสุด. บทว่า **ชมฺพุสณฺฑตฺต** ได้แก่ แห่งชมพูทวีป. เมื่อจะชมเชยความเป็นอิสระ โดยอาการที่ปรากฏจึงกล่าวแล้ว. ก็พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นอิสระแห่งทวีปทั้งสี่.

บทว่า **ขตฺติยา** คือเป็นพระชาติกษัตริย์. บทว่า **โภคา** คือเป็นผู้มี โภคะ. บทว่า **ราชาโน** ได้แก่ พระราชาพระองค์ใดพระองค์หนึ่งทรง ครองราชย์ บทว่า **ราชาภิราชา** ได้แก่ เป็นผู้อันพระราชาทั้งหลายทรงบูชา

อธิบายว่า เป็นพระราชาสู้ยิ่งใหญ่คือพระเจ้าจักรพรรดิ. บทว่า มนุชินุโท
คือเป็นผู้ใหญ่ยิ่งในหมู่มนุษย์ ผู้มีอิสระอย่างยิ่ง.

เมื่อเสลพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระดำริ
ว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมกระทำพระองค์ให้ปรากฏแก่ผู้กล่าวคุณ
ของตนอยู่ เมื่อจะยังมีโนรถของเสลพราหมณ์นี้ให้เต็ม จึงตรัสคำเป็นต้นว่า
เราเป็นราชา ดังนี้. ในพระดำรินั้นมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

ดูก่อนเสลฯ ท่านอ่อนวอนกล่าวกะเราว่า พระองค์ควรจะเป็นพระราช
า ดังนี้. ขอท่านจงมีความขวนขวายน้อยในข้อนี้เถิด เราเป็นพระราชฯ แต่เมื่อ
เป็นพระราชฯ อุปมาว่าพระราชฯอื่นทรงปกครองร้อยโยชน์บ้าง พันโยชน์บ้าง.
แม้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิก็ทรงปกครองเพียงแผ่นดินมีมหาสมุทร ๔ เป็น
ขอบเขต แต่เรามีได้มีขอบเขตจำกัดเลย. คือเราเป็นพระราชฯโดยธรรม ไม่มี
พระราชฯอื่นยิ่งกว่า ปกครองโลกธาตุอันหาประมาณมิได้ โดยส่วนขวาง
ตั้งแต่กวัคคพรหมลงมาถึงเวจีเป็นที่สุด. ก็สัตว์ทั้งหลายต่างด้วยไม่มีเท้า
มีเท้า ๒ เป็นต้น มีประมาณเพียงใด เราเป็นผู้เลิศกว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น.
ไม่มีใคร ๆ มีส่วนเปรียบด้วยศีล ฯลฯ หรือด้วยวิมุตติญาณทัสสนะของเรา.
เรานั้นแหละเป็นพระราชฯโดยธรรม ที่ยอดเยี่ยม หมดล้นธรรมอันต่างด้วยสติ
ปัญฐานสี่เป็นต้น ที่ยอดเยี่ยมจริง ๆ. เราได้หมดล้นอำนาจว่า นี่ท่านจงละ
นี่ท่านจงเข้าถึงอยู่ หรือหมดล้นธรรมด้วยปริยัติธรรมเป็นต้นว่า ภิกษุทั้งหลาย
ก็นี้แหละคือทุกขอริยสังข์. บทว่า จักรที่ปฏิวัติไม่ได้ ความว่า ล้อที่สมณะ ฯลฯ
หรือใคร ๆ ในโลกหมุนกลับไม่ได้.

เสลพราหมณ์ เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดเผยพระองค์ด้วย
ประการดังนี้ จึงเกิดความปีติโสมนัส เพื่อจะกระทำให้มั่นคงอีกจึงกล่าว ๒
คาถาว่า ท่านยืนยันว่า เป็นสัมพุทธะ ดังนี้เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น

ด้วยคำว่า **ใครหนอเป็นเสนาบดี** เสลพราหมณ์ทูลถามว่า เมื่อพระองค์เป็นพระธรรมราชาหมุนล้อธรรมแล้ว ใครเป็นเสนาบดีหมุนตามล้อ.

ก็โดยสมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งอยู่ ทางเบื้องขวาของพระผู้มีพระภาคเจ้า งามด้วยศิริคุณแห่งทอง. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงชี้พระสารีบุตรนั้น จึงตรัสคาถาว่า **มยา ปวตฺตติ** เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า **อนุชาโต ตถาคตํ** ความว่า ผู้เกิดเพราะพระตถาคตเจ้าเป็นเหตุ หมายความว่า ผู้เกิดตามเพราะเหตุพระตถาคตเจ้า. อีกอย่างหนึ่ง บุตร ๓ จำพวกคือ อนุชาตบุตร อวชาตบุตร อติชาตบุตร. ในบุตรเหล่านั้น อวชาตบุตร เป็นผู้ทุศีล เขาไม่เชื่อว่าเป็นบุตรของพระตถาคตเจ้า. ผู้ที่ยิ่งกว่าบิดาชื่อว่า อติชาตบุตร. บุตรแม่นั้นของพระตถาคตเจ้าไม่มี. แต่พระตถาคตเจ้ามีอนุชาตบุตร จำพวกเดียวเท่านั้น. เมื่อทรงชี้บุตรนั้น จึงตรัสอย่างนั้น.

ครั้งพยาการณ์ปัญหาว่า ใครหนอเป็นเสนาบดี อย่างนี้แล้ว ซึ่งเสลพราหมณ์กล่าวว่า **พระองค์ทรงยืนยันว่าเป็นสัมพุทฺธะ** พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประสงค์จะกระทำพราหมณ์นั้นให้สิ้นสงสัย ในเพราะเหตุนี้ จึงตรัสคาถาว่า **อภิณฺเญยฺย** เป็นต้น เพื่อแสดงให้พราหมณ์ทราบ ว่า เราได้ปฏิญาณด้วยอาการเพียงรับ รู้เท่านั้น แต่ว่าเราเป็นพระพุทธเจ้า เพราะเหตุนี้. ในคานั้น คำว่า **อภิณฺเญยฺย** เป็นต้น ได้แก่ วิชา วิมุตติ มรรคสังคัลการเจริญ และสมุทัยสังคัลการละ. อนึ่งแม้โรธสังคัลการและทุกขสังคัลการ อันเป็นผลแห่งสังคัลการเหล่านั้น ย่อมเป็นอันตรัสแล้วทีเดียว เพราะผลสำเร็จด้วยการกล่าวถึงเหตุ. คำนี้ว่า เราได้ทำให้แจ้งสิ่งที่พึงทำให้แจ้ง ได้กำหนดรู้สิ่งที่พึงกำหนดรู้แล้ว อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรวมมาไว้ในที่นี้นั้นแหละ. เมื่อทรงแสดงจุดสังคัลการานา สังคัลการานา ผล และวิมุตติ ทรงยังพุทธภาวะให้สำเร็จ โดยเหตุอันสมควรว่า เราได้รู้ธรรมที่พึงรู้ เป็นพระพุทธเจ้าแล้วดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเปิดเผยพระองค์อย่างสิ้นเชิงอย่างนี้แล้ว เมื่อจะยังพราหมณ์ให้ยังลงยิ่ง เพื่อข้ามความสงสัยในพระองค์ จึงตรัสสองคาถาว่า **วินยสุตฺต** เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **สตุลลคฺคโต** ได้แก่ ผู้ถอนลูกศรคือราคะ เป็นต้นได้แล้ว. บทว่า **อนุตฺตโร** ความว่า โรคที่หมอกายนอกรักษาให้หายแล้ว ยังกำเริบได้ในอัตตภาพนี้ได้ฉันใด แต่โรคที่เรา รักษาให้หายแล้วไม่ใช่ฉันนั้น ย่อมไม่เกิดขึ้นในภพอื่นอีก. เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นผู้ไม่มีใครอื่นยิ่งกว่า. บทว่า **พฺรหฺมณฺเฑ** ได้แก่ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด. บทว่า **เปรียบไม่ได้** คือล่องการเปรียบเทียบ หมายความว่า เปรียบเทียบไม่ได้. บทว่า **มารเสนปฺปมทุทโ** ความว่า ทรงย้ายิมารและเสนามาร ซึ่งมาแล้วอย่างนี้ว่า กามทั้งหลายเป็นเสนาที่ ๑ ของท่าน. บทว่า **สพฺพามิตฺเต** ได้แก่ ข้าศึกทั้งปวงกล่าวคือขันธมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร มัจจุมารและเทวบุตรมาร. คำว่า **วสฺสิตฺวา** ความว่า ให้เป็นไปในอำนาจของตนแล้ว. บทว่า **อฺกุตฺตโย** ความว่า ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสด้วยประการดังนี้แล้ว เสดลพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าในทันทีนั้น เป็นผู้มุ่งต่อบรรพชาจึงกล่าวสองคาถาว่า **อิมํ โภณฺโต** ดังนี้ เป็นต้น. ในคานานั้นคำว่า **ภณฺทมิชฺชาติโก** ได้แก่ ผู้เกิดในตระกูลต่ำมีฉันทาล เป็นต้น. แต่นั้นแม้มาณพเหล่านั้น ก็เป็นผู้หวังบรรพชา จึงกล่าวคาถาว่า **ถ้าชอบใจท่านผู้เจริญอย่างนี้** เป็นต้น. ครั้งนั้น เสดลพราหมณ์มีจิตยินดีในมาณพเหล่านั้น และขอให้มาณพเหล่านั้น ทูลขอบรรพชา จึงกล่าวคาถาว่า **พฺรหฺมณฺเฑ** ดังนี้ เป็นต้น.

ต่อแต่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงยังมาณพเหล่านั้นทั้งหมด ให้บรรพชาเป็นเอหิภิกขุบรรพชา จึงตรัสพระคาถาว่า **สุวากุขาคํ** ดังนี้ เป็นต้น เพราะเสดลพราหมณ์ เคยเป็นหัวหน้าของคณะบุรุษ ๓๐๐ คนเหล่านั้นทั้งหมด

ร่วมกันสร้างบริเวณกับคนเหล่านั้น กระทำบุญมีทานเป็นต้น ในศาสนาของ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ในอดีตชาติ ได้เสวยเทวสมบัติ และมนุษย์สมบัติตามลำดับอยู่ ครั้นภพสุดท้ายจึงมาบังเกิดเป็นอาจารย์ของ มาณพเหล่านั้นอีก และกรรมของคนเหล่านั้น เกือบแล้ว เพื่อปมวิมุตติและเป็นอุปนิสัยแห่งความเป็นเอหิภิกขุ นั้น. ในพระคานานั้น บทว่า **สนุทธิฏฐิกิ** ได้แก่ อันบุคคลพึงเห็นโดยประจักษ์ด้วยตนเอง. บทว่า **อกาลิกิ** ความว่า ได้แก่ ผลที่จะพึงบรรลุแห่งผลที่เกิดขึ้นในระหว่างแห่งมรรคไม่ใช่ในกาลถัดไป. บทว่า **ยตุถ อโหมมา** ความว่า เมื่อไม่ประมาทอยู่ในมรรคพรหมจรรย์ ไค ศึกษาอยู่ด้วยการบำเพ็ญสิกขาสามให้บริบูรณ์ การบรรพชาก็ไม่เปล่า ประโยชน์ หมายความว่า มีผลดังนี้. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสอย่างนี้ แล้ว จึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้. ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้ทรงบาตรและจีวร เหาะมาทางอากาศถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแนะนำดีแล้ว **คุณพระเถระผู้มีพรรษา ๑๐๐.**

ท่านเป็นกล่าววว่า **อลตุถ โข เสโล** ดังนี้เป็นต้น หมายถึงความที่ ภิกษุเหล่านั้น เอหิภิกขุนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อิมาหิ** ได้แก่ ด้วยคาถาอันเหมาะสมแก่จิตของภิกษุปรินิพพาน เหล่านี้. ท่านกล่าวคำว่า **อคุหิตุตมุขา ยถุณา** ในคานานั้น เพราะ พรหมณ์ทั้งหลายไม่มีการบูชาัญญนอกจากการบำเรอไฟ. หมายความว่า มีการบูชาไฟเป็นสิ่งประเสริฐ มีการบูชาไฟเป็นประธาน. ท่านกล่าว **สาวิตรีฉันท** เป็นประมุขของฉันท เพราะเมื่อสาธยายพระเวท ก็ต้องรำบพนี้ก่อน. พระ- ราชาท่านกล่าวว่า เป็นประธาน เพราะเป็นผู้ประเสริฐกว่ามนุษย์ทั้งหลาย. สาครท่านก็กล่าวว่าเป็นประธาน เพราะเป็นที่ทรงไว้ซึ่งแม่น้ำทั้งหลายและเป็น ที่พึงอาศัยแห่งสัตว์. ท่านกล่าวว่า พระจันทร์เป็นประธานแห่งนักษัตร

ทั้งหลาย เพราะกระทำแสงสว่าง และมีความเยือกเย็น เพราะให้รู้ได้ว่า วันนี้ เป็นกฤตติกฤกษ์ วันนี้เป็นโรหิณีนักษัตร เพราะประกอบด้วยพระจันทร์. ท่าน กล่าวพระอาทิตย์ว่า มีความร้อนเป็นประมุข เพราะเป็นเลิศของสิ่งที่ร้อนทั้งหลาย. อนึ่ง ท่านกล่าวว่า พระสงฆ์แท้เป็นประมุขของผู้หวังบุญบูชาอยู่โดยเฉพาะ อย่างยิ่งหมายถึงพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขในสมัยนั้น เพราะเป็นผู้เลิศ แห่งทักษิณียบุคคลทั้งหลาย. เพราะเหตุนี้ ท่านแสดงว่า พระสงฆ์เป็นทาง เจริญแห่งบุญ ดังนี้.

ท่านกล่าวคาถาพยากรณ์อื่น ๆ ว่า ที่ฟังนั้นใด. ความของคานานั้น ดังต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีจักขุด้วยจักขุ ๕ เพราะเราทั้งหลาย ได้มาถึงสรณะนั้น ๆ ในวันที่ ๘ แต่วันนี้ ฉะนั้น จึงฝึกตนแล้ว ด้วยการฝึก ที่ไม่มีการฝึกอื่นยิ่งกว่า ในศาสนาของพระองค์ นำอัสจรรยนัก อานุภาพแห่ง สรณะของพระองค์. ต่อแต่นั้น ได้ชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคาถาอีก ๒ คาถา เมื่อขอไหว้เป็นครั้งที่สามจึงกล่าวว่า ภิกษุ ๓๐๐ รูปเหล่านั้น เป็น ต้นแล.

๓. อัสสลายนสูตร

[๖๑๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี. ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ผู้มาจากแคว้นต่าง ๆ ประมาณ ๕๐๐ คน พักอาศัยในพระนครสาวัตถีด้วยกรณียกิจบางอย่าง ครั้งนั้น พราหมณ์เหล่านั้นได้คิดกันว่า พระสมณโคดมนี้ ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์เกี่ยวกับบรรณะทั้ง ๔ ใครหนอพอจะสามารถเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้นได้ ก็สมัยนั้นแล มาณพชื่อว่าอัสสลายนจะอาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี ยังเป็นเด็กโกนศีรษะมีอายุ ๑๖ ปี นับแต่เกิดมา เป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนฑุและคัมภีร์เกฏฐกะ พร้อมทั้งประเภทอักษรมีคัมภีร์-อติหาสะเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตวับท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐิสลักษณ์ะ ครั้งนั้น พราหมณ์เหล่านั้นคิดกันว่า อัสสลายนมาณพผู้นี้ อาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี ยังเป็นเด็ก ฯลฯ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐิสลักษณ์ะ เขาคงสามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้นได้.

[๖๑๔] ลำดับนั้นแล พราหมณ์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาอัสสลายน-มาณพถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะอัสสลายนมาณพว่า พ้ออัสสลายนมาณพผู้เจริญ พระสมณโคดมนี้ ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์เกี่ยวกับบรรณะทั้ง ๔ พ้อผู้เจริญจงเข้าไปเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้น เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายกล่าวแล้วอย่างนี้ อัสสลายนมาณพได้กล่าวกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมเป็นธรรมวาที ก็อันบุคคลผู้เป็นธรรมวาที

ยอมเป็นผู้อันใคร ๆ จะพึงเจรจาโต้ตอบได้โดยยาก ข้าพเจ้าไม่สามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้นได้ แม้ครั้งที่ ๒ พราหมณ์เหล่านั้นได้กล่าวกะอัสสลายนมาณพว่า พ่ออัสสลายนะผู้เจริญ พระสมณโคดมนี้ ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์เกี่ยวกับวรรณะทั้ง ๔ พ่อผู้เจริญจงเข้าไปเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้น แม้ครั้งที่ ๒ อัสสลายนมาณพได้กล่าวกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมเป็นธรรมวาที ก็อันบุคคลผู้เป็นธรรมวาที ย่อมเป็นผู้อันใคร ๆ จะพึงเจรจาโต้ตอบได้โดยยาก ข้าพเจ้าไม่สามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้นได้ แม้ครั้งที่ ๓ พราหมณ์เหล่านั้นก็ได้กล่าวกะอัสสลายนมาณพว่า พ่ออัสสลายนะผู้เจริญ พระสมณโคดมนี้ ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์ทั่วไปแก่วรรณะทั้ง ๔ พ่อผู้เจริญจงเข้าไปเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้น ก็พ่ออัสสลายนะผู้เจริญได้ประพฤติวิธีบรรพชาของปริพาชกมาแล้ว พ่ออัสสลายนจะอย่ากลัวแพ้ซึ่งยังไม่ทันรบเลย เมื่อพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว อัสสลายนมาณพได้กล่าวกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมไม่ได้แน่ ได้ทราบว่พระสมณโคดมเป็นธรรมวาที ก็อันบุคคลผู้เป็นธรรมวาทียอมเป็นผู้อันใคร ๆ จะพึงเจรจาโต้ตอบได้โดยยาก ข้าพเจ้าไม่สามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในคำนั้นได้ ก็แต่ว่า ข้าพเจ้าจักไปตามคำของท่านทั้งหลาย

[๖๑๕] ลำดับนั้น อัสสลายนมาณพพร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วอัสสลายนมาณพได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคดม พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์ท่านนั้นเป็นวรรณะประเสริฐ วรรณะอื่นเลว พราหมณ์ท่านนั้นเป็นวรรณะขาว วรรณะอื่นดำ

พราหมณ์เท่านั้นย่อมบริสุทธิ์ คนที่มีใจพราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้น เป็นบุตรพรหม เป็นโอรสพรหม เกิดแต่ปากของพรหม เกิดแต่พรหม อัน พรหมนิรมิต เป็นทายาทของพรหมในเรื่องนี้ท่านพระโคตมจะตรัสว่าอย่างไร.

[๖๑๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า อัสสลายนะ กีนางพราหมณ์ ของพราหมณ์ทั้งหลาย มีระคูบ้าง มีครรรักบ้าง คลอดบุตรบ้าง ให้บุตรค่อม น้านมบ้าง ปรากฏอยู่ ก็พราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้เกิดจากช่องคลอดเหมือนกัน ยัง กล่าวอย่างนี้ว่าพราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ วรรณะอื่นแล้ว...อัน พรหมนิรมิตเป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนี้ก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลาย ก็ยังเข้าใจอยู่อย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาท ของพรหม.

[๖๑๗] พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน ท่านได้ฟังมาแล้วหรือว่า ในแคว้นโยนก แคว้นกัมโปช และในปัจฉิมตชน- บทอื่น ๆ มีวรรณะอยู่ ๒ วรรณะเท่านั้น คือ เจ้าและทาส เป็นเจ้าแล้วกลับ เป็นทาส เป็นทาสแล้วกลับเป็นเจ้า.

อ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนั้นว่า ในแคว้น โยนกแคว้นกัมโปช และในปัจฉิมตชนบทอื่น ๆ มีวรรณะอยู่ ๒ วรรณะเท่านั้น คือ เจ้าและทาส เป็นเจ้าแล้วกลับเป็นทาส เป็นทาสแล้วกลับเป็นเจ้า.

พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความยินดี ของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายก็ยังเข้าใจอยู่อย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

[๖๑๘] พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน กษัตริย์ เท่านั้นหรือ เป็นผู้มืปรกติฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทจ พุคต่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ โลกมาก มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด เมื่อตายไป ฟังเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาท นรก พราหมณ์ไม่เป็น อย่างนั้น แพศย์เท่านั้นหรือ...ศูทรเท่านั้นหรือ เป็นผู้มืปรกติฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทจ พุคต่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ โลกมาก มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิดเมื่อตายไป ฟังเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาท นรก พราหมณ์ไม่เป็น อย่างนั้น.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม ข้าแต่ท่านพระโคตม แม้กษัตริย์ ผู้มืปรกติฆ่าสัตว์...มีความเห็นผิด เมื่อตายไป ก็ฟังเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาท นรก ข้าแต่ท่านพระโคตม แม้พราหมณ์...แม้แพศย์...แม้ศูทร... ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ. ความจริง แม้วรรณะ ๔ ผู้มืปรกติฆ่าสัตว์...มีความเห็นผิด เมื่อตายไป ก็ฟังเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาท นรกทั้งหมด.

พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความ ยินดีของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะ ประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายก็ยังเข้าใจอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาท ของพรหม.

[๖๑๕] พ. คุณ่อนอัสนายณะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
พราหมณ์ท่านนั้นหรือหนอ ผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จาก
การประพฤตินอกใจ จากการพูดเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำ
หยาบ จากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่โลภมาก ไม่มีจิตพยาบาท มีความเห็นชอบ
เมื่อตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ กษัตริย์ไม่พึงเป็นเช่นนั้น แพศย์ไม่พึง
เป็นเช่นนั้น ศูทรไม่พึงเป็นเช่นนั้น.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม ข้าแต่ท่านพระโคตม แมื่กษัตริย์
ผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์...มีความเห็นชอบ เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ ข้าแต่ท่านพระโคตม แมื่พราหมณ์...แมื่แพศย์...แมื่ศูทร...ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ ความจริง แมื่วรรณะ ๔ ผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์...มีความ
เห็นชอบ เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ทั้งหมด.

พ. อัสนายณะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความยินดีของ
พราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์ท่านนั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็น
ทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนี้ก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ก็ยัง
เข้าใจอย่างนี้ว่า พราหมณ์ท่านนั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของ
พรหม.

[๖๒๐] พ. คุณ่อนอัสนายณะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ในประเทศนั้น พราหมณ์ท่านนั้นหรือหนอ ย่อมสามารถเจริญเมตตาคิดอัน
ไม่มีเวร ไม่มีอคติเบียดเบียน [ส่วน] กษัตริย์ไม่สามารถ แพศย์ไม่สามารถ.
ศูทรไม่สามารถ.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม ข้าแต่ท่านพระโคดม ในประเทศ
นั้น แม้กษัตริย์ก็สามารถเจริญเมตตาคิดอันไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียน
ข้าแต่ท่านพระโคดม แม้พราหมณ์... แม้แพศย์... แม้ศูทร... ข้าแต่
ท่านพระโคดมผู้เจริญ ความจริงในประเทศนั้น แม้วรรณะ ๔ ก็สามารถเจริญ
เมตตาคิดอันไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนได้ทั้งหมด.

พ. คุณก่อนอัสสทายนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความ
ยินดีของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะอัน
ประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคดมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์
ทั้งหลายก็ยังเข้าใจอย่างนี้ พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็น
ทายาทของพรหม.

[๖๒๑] พ. คุณก่อนอัสสทายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
พราหมณ์เท่านั้นหรือหนอ ย่อมสามารถถือเอาเครื่องสี่ตัวสำหรับอาบน้ำ แล้ว
ลอยละอองและธุลีได้ กษัตริย์ไม่สามารถ แพศย์ไม่สามารถ ศูทรไม่สามารถ.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม ข้าแต่ท่านพระโคดม แม้กษัตริย์
ก็ย่อมสามารถถือเอาเครื่องสี่ตัวสำหรับอาบน้ำ แล้วลอยละอองและธุลีได้ ข้าแต่
พระโคดมผู้เจริญ แม้พราหมณ์... แม้แพศย์.. แม้ศูทร.. ข้าแต่พระ-
โคดมผู้เจริญ ความจริง แม้วรรณะ ๔ ก็ย่อมสามารถถือเอาเครื่องสี่ตัวสำหรับ
อาบน้ำ แล้วลอยละอองและธุลีได้ทั้งหมด.

พ. คุณก่อนอัสสทายนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความ
ยินดีของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะ
ประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลาย ก็ยังเข้าใจอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

[๖๒๒] พ. คุณ่อนอัศสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระราชาในโลกนี้ เป็นกษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว จะพึงทรงเกณฑ์บุรุษผู้มีชาติต่าง ๆ กัน ๑๐๐ คนให้มาประชุมกันแล้วตรัสว่า มาเถิดท่านทั้งหลาย ในจำนวนบุรุษเหล่านั้น บุรุษเหล่าใดเกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์ แต่สกุลเจ้า บุรุษเหล่านั้นจงถือไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิมเอามาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วจงสีให้ไฟลุกโพลง อนึ่ง มาเถิดท่านทั้งหลาย ในจำนวนบุรุษเหล่านั้น บุรุษเหล่าใดเกิดแต่สกุลจัณฑาล แต่สกุลพราน แต่สกุลจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนเก็บขยะ บุรุษเหล่านั้นจงถือเอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่งเอามาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วจงสีให้ไฟลุกโพลง คุณ่อนอัศสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ไฟที่บุรุษทั้งหลายผู้เกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์ แต่สกุลเจ้า ถือเอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม เอามาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วสีให้ไฟลุกโพลงขึ้นเท่านั้นหรือหนอ พึงเป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสงสว่าง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ ส่วนไฟที่บุรุษทั้งหลายผู้เกิดแต่สกุลจัณฑาล แต่สกุลพราน แต่สกุลจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนกวาดถนน ถือเอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง เอามาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วสีไฟให้ลุกโพลงขึ้นนั้น พึงเป็นไฟไม่มีเปลว ไม่มีสี ไม่มีแสงสว่าง และไม่อาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้น.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ แม้ไฟที่บุรุษทั้งหลายผู้เกิดแต่สกุลกษัตริย์... แล้วสีให้ไฟลุกโพลงขึ้น ก็พึงเป็นไฟ

มีเปลว มีสี มีแสงสว่าง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ แม้ไฟที่บุรุษทั้งหลายผู้เกิดแต่สกุลจัณฑาล ... แล้วสีให้ไฟลุกโพล่งขึ้น ก็พึงเป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสงสว่าง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ความจริง แม้ไฟทุกอย่างก็พึงเป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสงสว่าง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้หมด.

พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความยินดีของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ... เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายก็ยังเข้าใจอยู่อย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

[๖๒๓] พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน ขัตติยกุมารในโลกนี้ พึงสำเร็จการอยู่ร่วมกับนางพราหมณี เพราะอาศัยการอยู่ร่วมของคนทั้งสองนั้น พึงเกิดบุตรแต่นางพราหมณีกับขัตติยกุมารนั้น เหมือนมารดาที่ดี เหมือนบิดาที่ดี ก็ควรกล่าวได้ว่าเป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์บ้างหรือ.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุตรผู้เกิดแต่นางพราหมณีกับขัตติยกุมารนั้น เหมือนมารดาที่ดี เหมือนบิดาที่ดี ก็ควรกล่าวได้ว่า เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์บ้าง.

[๖๒๔] พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไหน พราหมณ์กุมารในโลกนี้ พึงสำเร็จการอยู่ร่วมกับนางกษัตริย์ เพราะอาศัยการอยู่ร่วมของคนทั้งสองนั้น พึงเกิดบุตร บุตรผู้เกิดแต่นางกษัตริย์กับพราหมณ์

กุมารนั้นเหมือนมารดาที่ดี เหมือนบิดาที่ดี ก็ควรกล่าวได้ว่า เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์บ้างหรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุตรผู้เกิดแต่นางกษัตริย์กับพราหมณ์กุมารนี้ ก็ควรกล่าวได้ว่า เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์บ้าง.

[๖๒๕] พ. คุณก่อนอัสสลาชนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน ในโลกนี้ เขาพึงผสมแม่ม้ายกกับพ่อพา เพราะอาศัยการผสมแม่ม้ายกกับพ่อพานั้น พึงเกิดลูกม้าย แม่ลูกม้ายที่เกิดแต่แม่ม้ายกกับพ่อพานั้น เหมือนแม่ที่ดี เหมือนพ่อที่ดี ก็ควรกล่าวได้ว่า เป็นม้ายก เป็นพบบ้างหรือ.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ แม่ลูกผสมนั้นก็ย่อมเป็นม้ายก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ เรื่องของสัตว์นี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าต่างกัน แต่ในนัยต้น ในเรื่องของมนุษย์เหล่านี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ต่างอะไรกัน.

[๖๒๖] พ. คุณก่อนอัสสลาชนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน ในโลกนี้ พึงมีมาฆสองคน เป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน คนหนึ่งเป็นคนศึกษาเล่าเรียน อันอาจารย์แนะนำ คนหนึ่งไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน อันอาจารย์ไม่ได้แนะนำ ในสองคนนี้ พราหมณ์ทั้งหลายพึงเชื่อเชิญคนไหนให้บริโภคก่อน ในการเลี้ยงของผู้มีศรัทธาก็ดี ในการเลี้ยงเพื่อเป็นบรรณาการก็ดี ในการเลี้ยงเพื่อบูชาัญญก็ดี ในการเลี้ยงเพื่อต้อนรับแขกก็ดี.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ในสองคนนี้ พราหมณ์ทั้งหลายพึงเชื่อเชิญมาฆผู้ศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่อาจารย์แนะนำ ให้บริโภคก่อน ในการเลี้ยงของผู้มีศรัทธาก็ดี ในการเลี้ยงเพื่อเป็นบรรณาการก็ดี ให้การเลี้ยงเพื่อบูชาัญญก็ดี ในการเลี้ยงเพื่อต้อนรับแขกก็ดี ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ของที่ให้ในบุคคลผู้ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่อาจารย์มิได้แนะนำ จักมีผลมากได้อย่างไรเล่า.

[๖๒๗] พ. คุณก่อนอัสสลาขนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน ในโลกนี้ พึงมีมาณพสองคน เป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน คนหนึ่งเป็นคนศึกษาเล่าเรียน อันอาจารย์แนะนำ แต่เป็นคนทู่ซิด มีกรรมอันลามก คนหนึ่งไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน อันอาจารย์มิได้แนะนำ แต่เป็นคนมีศีล มีกัลยาณธรรม ในสองคนนี้ พราหมณ์ทั้งหลายพึงเชื่อเชิญคนไหนให้บริโภคก่อน ในการเลี้ยงของผู้มีศรัทธาก็คือ... ในการเลี้ยงเพื่อต้อนรับแขกก็ดี.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ในสองคนนี้ พราหมณ์ทั้งหลายพึงเชื่อเชิญมาณพผู้ใดได้ศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่อาจารย์มิได้แนะนำ แต่เป็นคนมีศีล มีกัลยาณธรรม ให้บริโภคก่อน ในการเลี้ยงของผู้มีศรัทธาก็คือ. . ในการเลี้ยงเพื่อต้อนรับแขกก็ดี ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ของที่ให้ในบุคคลผู้ทู่ซิด มีกรรมอันลามกจักมีผลมากอะไรเล่า.

พ. คุณก่อนอัสสลาขนะ เมื่อก่อนท่านได้ไปยังชาติ ครั้นไปยังชาติแล้วได้ไปในมณฑล ครั้นไปในมณฑลแล้ว กลับเวียนมณฑลนั้นเสีย แล้วกลับมายังความบริสุทธิ์เกี่ยวกับบรรณะทั้ง ๔ ที่เราบัญญัติไว้.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อัสสลาขนมาณพหนึ่งเฉย เก้อเงิน คอดก กัมหน้า ชบเซา หมคปฎิภาณ.

[๖๒๘] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ อัสสลาขนมาณพหนึ่งเฉย เก้อเงิน คอดก กัมหน้า ชบเซา หมคปฎิภาณ จึงได้ตรัสกะอัสสลาขนมาณพว่า คุณก่อนอัสสลาขนะ เรื่องเคยมีมาแล้ว พราหมณ์ฤาษี ๗ ตน มาประชุมกันที่กระท่อมอันมุงบังด้วยใบไม้ในราวป่า เกิดมีทิวอันลามกเห็นปานนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นบรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม คุณก่อนอัสสลาขนะ อสิตเทวละฤาษีได้สดับข่าวว่า พราหมณ์ฤาษี ๗ ตน มาประชุมกันที่กระท่อมอันมุงบังด้วยใบไม้ เกิดมีทิวอันลามกเห็นปานนี้ว่า

พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม ดังนี้
ลำดับนั้นแล อสิตเทวละฤาษีปลงผมและหนวด นุ่งผ้าสีแดงอ่อน สวมรองเท้า
สองชั้น ถือไม้เท้าเหลี่ยมทอง ไปปรากฏในบริเวณบรรณศาลาของพราหมณ์
ฤาษี ๗ คน คู่ก่อนอัศสลายนะ ครั้งนั้นแล อสิตเทวละฤาษีเดินไปมาอยู่ใน
บริเวณของพราหมณ์ฤาษี ๗ คน กล่าวอย่างนี้ว่า เอของท่านพราหมณ์ฤาษี
เหล่านี้ไปไหนกันหมดหนอ เอของท่านพราหมณ์ฤาษีเหล่านี้ไปไหนกันหมดหนอ
คู่ก่อนอัศสลายนะ ลำดับนั้นแล พราหมณ์ฤาษี ๗ คน ได้กล่าวกะอสิตเทวละ
ฤาษีว่า ใครหนอนี้เหมือนเด็กชาวบ้านเดินไปมาอยู่ที่บริเวณบรรณศาลาของ
พราหมณ์ฤาษี ๗ คน กล่าวอย่างนี้ว่า เอของท่านพราหมณ์ฤาษีเหล่านี้ไปไหน
กันหมด เอของท่านพราหมณ์เหล่านี้ไปไหนกันหมด เอละเราทั้งหลายจักสาป
แข่งมัน คู่ก่อนอัศสลายนะ ลำดับนั้น พราหมณ์ฤาษี ๗ คน พากันสาปแข่ง
อสิตเทวละฤาษีว่า มันจงเป็นเถาเป็นจุนไป จงเป็นเถาเป็นจุนไป จะเป็น
เถาเป็นจุนไป คู่ก่อนอัศสลายนะ พราหมณ์ฤาษี ๗ คน พากันสาปแข่งอสิต
เทวละฤาษีด้วยประการใด ๆ อสิตเทวละฤาษีกลับเป็นผู้มีรูปงามกว่า เป็นผู้
นำคู่ว่า และเป็นผู้นำเลื่อมใสกว่า ด้วยประการนั้น ๆ คู่ก่อนอัศสลายนะ ครั้ง
นั้นแล พราหมณ์ฤาษี ๗ คน ได้มีความคิดกันว่า ตบะของเราทั้งหลายเป็น
โมฆะหนอ พรหมจรรย์ของเราทั้งหลายไม่มีผล ด้วยว่า เมื่อก่อนเราทั้งหลาย
สาปแข่งผู้ใดว่า เจ้าจงเป็นเถาเป็นจุนไป ผู้นั้นบางคนก็เป็นเถาไป แต่ผู้
นี้เราทั้งหลายสาปแข่งด้วยประการใด ๆ เขากลับเป็นผู้มีรูปงามกว่า เป็นผู้
นำคู่ว่า และเป็นผู้นำเลื่อมใสกว่า ด้วยประการนั้น ๆ อสิตเทวละฤาษีกล่าวว่า ตบะ
ของท่านผู้เจริญทั้งหลายเป็นโมฆะก็หาไม่ได้ และพรหมจรรย์ของท่านผู้เจริญ
ทั้งหลายไม่มีผลก็หาไม่ได้ เชิญท่านผู้เจริญทั้งหลายจงละความคิดประทุษร้ายใน
เราเสียเถิด.

ธ. เราทั้งหลายย่อมละความคิดประทุษร้าย ท่านเป็นใครหนอ.

ท. ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินชื่ออสิตเทวละฤๅษีหรือไม่.

ธ. ท่านผู้เจริญ เราทั้งหลายได้ยินชื่อนั้น.

ท. คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เรานี้แหละอสิตเทวละฤๅษีนั้น.

คุณก่อนอัสสลายนะ ลำดับนั้นแล พรหมณ์ฤๅษี ๗ คน พากันเข้าไปหาอสิตเทวละฤๅษีเพื่อจะไหว้ อสิตเทวละฤๅษีได้กล่าวกะพรหมณ์ฤๅษี ๗ คน ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้สดับข่าวนี้มาว่า พรหมณ์ฤๅษี ๗ คน มาประชุมในกระท่อมอันมุงบังด้วยใบไม้ในราวป่า เกิดทิวี่อันลามกเห็นปานนี้ว่า พรหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ วรรณะอื่นเลว พรหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะขาว วรรณะอื่นดำ พรหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้มิใช่พรหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พรหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรของพรหม เป็นโอรสของพรหม เกิดแต่ปากพรหม เกิดแต่พรหม อันพรหมนิรมิต เป็นทายาทของพรหม ดังนี้จริงหรือ พรหมณ์ฤๅษี ๗ คน ตอบว่า จริงอย่างนั้นท่านผู้เจริญ.

ท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือ ว่า มารดาบังเกิดเกล้าได้แต่งงานกับพรหมณ์เท่านั้น ไม่ได้แต่งงานกะชายผู้มิใช่พรหมณ์เลย.

ธ. ข้อนี้ไม่ทราบเลย ท่านผู้เจริญ

ท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือ ว่า มารดาของมารดาบังเกิดเกล้าตลอด ๗ ชั่วอายุของมารดา ได้แต่งงานกับ พรหมณ์เท่านั้น ไม่ได้แต่งงานกะชายผู้มิใช่พรหมณ์เลย.

ธ. ข้อนี้ไม่ทราบเลย ท่านผู้เจริญ.

ท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือ ว่า บิดาบังเกิดเกล้าได้แต่งงานกับนางพรหมณีเท่านั้น ไม่ได้แต่งงานกะหญิงผู้มิใช่นางพรหมณีเลย.

ธ. ข้อนี้ไม่ทราบเลย ท่านผู้เจริญ.

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือว่ บิดาของบิดาบังเกิดเกล้า ตลอด
๗ ชั่วปู่ตาของบิดา ได้แต่งงานกะนางพราหมณ์เท่านั้น ไม่ได้แต่งงานกะหญิง
ผู้มีใช้นางพราหมณ์เลย.

ธ. ข้อนี้ไม่ทราบเลย ท่านผู้เจริญ.

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือว่ การตั้งครรภ์จะมีได้ด้วยอาการ
อย่างไร

ธ. คุณก่อนท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายรู้ว่า การตั้งครรภ์จะมีได้
ด้วยอาการอย่างไร คือ ในโลกนี้ มารดาและบิดาอยู่ร่วมกัน ๑ มารดามี
ระดู ๑ สัตว์ผู้จะเกิดในครรภ์ปรากฏ ๑ การตั้งครรภ์ย่อมมีได้เพราะความประชุม
พร้อมแห่งเหตุ ๓ ประการอย่างนี้.

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายอ่อนนอนได้หรือว่ ได้โปรดเถิด ขอสัตว์
ที่เกิดในครรภ์จงเป็นกษัตริย์ จงเป็นพราหมณ์ จงเป็นแพศย์ หรือว่จงเป็น
ศูทร.

ธ. คุณก่อนท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายอ่อนนอนอย่างนั้นไม่ได้เลย.

เท. เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านผู้เจริญทั้งหลายจะรู้ได้หรือว่ ท่าน
ทั้งหลายเป็นพวกไหน.

ธ. คุณก่อนท่านผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้นข้าพเจ้าทั้งหลายไม่รู้เลยว่า
ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นพวกไหน.

คุณก่อนอัสสลาณะ ก็พราหมณ์ฤาษี ๗ คนนั้น อันอสิตเทวละฤาษี
ชักไซ้ไล่เสียง ใต้ถามในวาทะปรรกชาติของตนยอมตอบไม่ได้ ก็บัดนี้ ท่าน
อันเราชักไซ้ไล่เสียง ใต้ถามในวาทะปรรกชาติของตน จะตอบได้อย่างไร
ท่านเป็นศิษย์มีอาจารย์ ยังรู้ไม่จบ เป็นแต่ถือทัพพี.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 317

[๖๒๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อัสสลายนมาณพได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตจำเดิมแต่นี้เป็นต้นไป.

จบ อัสสลายนสูตรที่ ๓.

อรรถกถาอัสสลายนสูตร

อัสสลายนสูตร มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น คำว่า นานาเวรชชกาม ได้แก่ ผู้ที่มาจากแคว้นต่าง ๆ มีอ็งคะและมคธ เป็นต้น โดยประการต่าง ๆ กัน อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ผู้เกิดแล้วเจริญแล้ว ในแคว้นเหล่านั้นก็มี. บทว่า เคนจิเทว คือด้วยกิจที่มีได้กำหนดมีการบูชาัญญเป็นต้น. บทว่า จาตุวณฺณิ คือทั่วไปแก่วรรณะ 4. ก็เราทั้งหลายกล่าวว่า พราหมณ์ทั้งหลายย่อมสาธยายมนต์เพื่อชำระล้างให้บริสุทธิ์บ้าง เพื่อความบริสุทธิ์แห่งภาวนาบ้าง จึงสำคัญว่า พระสมณโคดมกระทำแม้สิ่งที่ไม่สมควร จึงคิดกันอย่างนั้น. บทว่า วุตฺตสิโร คือปลงผม. บทว่า ธมฺมวาทิ ความว่า พูดความภาวะของตน. บทว่า ทฺวปฺปิกฺขมฺมุติยา ความว่า อันผู้กล่าวไม่เป็นธรรมเช่นเราจะพึงโต้ตอบได้โดยยาก. ท่านแสดงว่า ไม่อาจทำให้ผู้กล่าวเป็นธรรมแพ้ได้. บทว่า ปริพฺพชกํ ได้แก่ วิธีบรรพชา. พราหมณ์เหล่านั้น สำคัญอยู่ว่า ผู้ที่เรียนพระเวทสามแล้วบวช ในภายหลังคนอื่นทั้งหมด ย่อมบวชด้วยมนต์ใด ครั้นบวชแล้ว ย่อมบริหารมนต์เหล่าใด ย่อมประพศุคืออาจารย์ใด สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นอันท่านผู้เจริญเรียนแล้วศึกษาแล้ว เพราะเหตุนั้นแหละ ท่านจะไม่แพ้ ท่านจักมีแต่ชนะอย่างเดียว ดังนี้ จึง กล่าวอย่างนั้น.

คำว่า ทิสฺสนฺต โข ปน ดังนี้ เป็นต้น ท่านกล่าวเพื่อทำลายลัทธิของพราหมณ์เหล่านั้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า พฺรหฺมณฺเฑ โด ได้แก่ ใครๆ ก็เห็นนางพราหมณ์ที่นำมาจากตระกูลเพื่อให้บุตรของพราหมณ์ (แต่งงาน) ด้วยการอวาหะ และวิวาหมงคล แต่นางนั้นโดยสมัยอื่นมีฤดู หมายความว่า เกิด

ประจำเดือน. บทว่า **คพฺภินิโย** ได้แก่ เกิดท้องขึ้น. บทว่า **วิชายนานา** ได้แก่ ตลอดลูกชายหญิง. บทว่า **ปายมานา** คือให้เด็กดื่มน้ำนม. คำว่า **โยนิชาวสมานา** ความว่า เกิดทางช่องคลอดของนางพราหมณี. คำว่า **เอวมมาหฺสุ** แปลว่า กล่าวอย่างนี้. ถามว่า กล่าวอย่างไร. ตอบว่า กล่าวว่ **พฺรหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ** ฯลฯ **พฺรหฺมทายาทา** ดังนี้. ก็ถ้าว่า คำของคนเหล่านั้นพึงเป็นคำจริง ท้องนางพราหมณีก็พึงเป็นอกของมหาพรหม. ช่องคลอดของนางพราหมณีก็พึงเป็นปากของมหาพรหม ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เราทั้งหลายอย่าได้กล่าวว่า อยู่ในอกของมหาพรหมออกจากของพรหม ฉะนั้น จึงกล่าวคำตัดเรื่องชาติออกได้เต็มปาก. คำว่า **เป็นเจ้าแล้วกลับเป็นทาส** **เป็นทาสแล้วกลับเป็นเจ้า** ความว่า พราหมณ์กับภริยาประกอบการค้าขาย ไปยังแคว้นโยนก หรือแคว้นกัมโปช กระทำกาละ เมื่อบุตรผู้เจริญวัยในเรือน เขาไม่มี นางพราหมณีก็สำเร็จสังวาสกับทาสหรือกรรมกร เกิดเด็กคนหนึ่ง บุรุษนั้นเป็นทาส. เด็กที่เกิดของบุรุษนั้น ก็เป็นเจ้าของมรดก ชื่อว่าบริสุทธิ์ ฝ่ายมารดา ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายบิดา. บุรุษนั้นประกอบการค้าขายอยู่ ไปยังมัชฌิมประเทศพาลูกสาวของพราหมณีไป ได้ลูกชายในท้องของนางนั้น. ถึงลูกชายนั้นก็ยอมบริสุทธิ์ฝ่ายมารดาตามเดิม ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายบิดา ด้วยอาการอย่างนี้ ความปนคละโดยชาติ ย่อมมีในลัทธิของพราหมณ์นั้นแหละ เพื่อแสดงความดังกล่าวมานี้ จึงกล่าวคำนั้นไว้. คำว่า **ก็ พลฺ โก อสุตาโส** ท่านแสดงว่า ในที่ใดพวกท่านเป็นทาส ทุกคนก็เป็นทาส ถ้าเป็นเจ้าทุกคนก็เป็นเจ้า ในที่นี้อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความยินดีของท่านทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ. คำว่า **ขตุติโย จ นฺุโจ** เป็นต้น เป็นคำตัดฝ่ายชาวทิงเสย.

บัดนี้ เมื่อจะแสดงความบริสุทธิ์อันมีวรรณะ ๔ จึงกล่าวคำว่า **อิช** **ราชา** ดังนี้ เป็นต้น. บทว่า **สถาปนโทณียา** ได้แก่ รายน้าข้าวแม่แห่งสุนัข. บทว่า **อคุคิกรณีย** ได้แก่หน้าที่ของไฟเป็นต้นว่า บรรเทาความหนาว ขจัด ความมืด หุงต้มข้าว. ชื่อว่าผู้ทำกิจด้วยไฟในกิจทุกอย่างนี้ ชื่อว่า อัศสลายนะ ในบทนี้.

บัดนี้ ในข้อที่พราหมณ์กล่าวว่า ความบริสุทธิ์เกี่ยวกับวรรณะ ๔ ความบริสุทธิ์เกี่ยวกับวรรณะ ๔ นี้ไม่มีความชี้ชัดลงไปว่า วรรณะ ๔ เพราะยังมี วรรณะผสมเป็นที่ ๕ ฉะนั้น เพื่อจะแสดงความผิดพลาดในคำของพราหมณ์ เหล่านั้น โดยย่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ขัตติยกุมารในโลกนี้ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อมุตร จ ปน** **สถาน**. ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ก็แลเราไม่เห็นการกระทำอันต่างกันอย่างใด ๆ ของมาณพเหล่านี้ ในนัย ก่อนโน้น. แต่แม้พราหมณ์เหล่านั้นยังมีการกระทำต่างกันเทียว. ก็ผู้ที่เกิดจาก นางพราหมณีกับขัตติยกุมาร ก็ชื่อว่า ลูกผสมกษัตริย์. นอกนี้ชื่อว่าลูกผสม พราหมณ์. เหล่านี้เป็นมาณพผู้มีชาติต่ำ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดง โทษในวาทะของพราหมณ์เหล่านั้นว่า ความบริสุทธิ์เกี่ยวกับวรรณะ ๔ เพราะ ยังมีวรรณะที่ ๕ อยู่อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะหยั่งลงในความบริสุทธิ์เกี่ยวกับ วรรณะ ๔ อีก จึงตรัสคำว่า **ตํ ก็ มนุสฺส** เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **สทฺธ** ได้แก่ภัตตเพื่อผู้ตาย. บทว่า **ถาลิปาเก** ได้แก่ภัตตเพื่อบรรณาการ. บทว่า **ยญฺเณ** ได้แก่ภัตต เพื่อบูชาญ. บทว่า **ปาหุเน** ได้แก่ภัตตที่เขาทำเพื่อแขก. บทว่า **กิ หิ** คือย่อมแสดงว่า อันไหนจะมี ผลมากหรือจะไม่มีผลมาก. บทว่า **ภูตฺตปฺพุทฺ** ความว่า อัศสลายนะในกาลก่อน เราต่ำกว่าโดยชาติ ท่านแม้ประเสริฐกว่าก็ไม่อาจแก้ปัญหาวาทะปรารภชาติที่ เราถามแล้วได้ บัดนี้ท่านเป็นผู้ต่ำกว่าเรา ถามปัญหาวาทะปรารภชาติของตนแห่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะแก้ได้หรือ การคิดในปัญหานั้น ก็พึงกระทำไม่ได้

เมื่อจะคำขุมาณพนั้น จึงปรารภการเทศานี้ด้วยประการฉะนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า อสิโต แปลว่า คำ. คำว่า เทวโล เป็นชื่อของคาบสนั้น. โดยสมัยนั้นก็คือพระผู้มีพระภาคเจ้านี้แหละ. บทว่า อาคธियो ได้แก่ รองเท้าสองชั้น. บทว่า ปตฺตติณฺฑิล ได้แก่บริเวณบรรณศาลา. คำว่า โก นฺหุ โข ได้แก่ ฌที่ไหนดนอแล. คำว่า คามณฺฑารูป วีย ได้แก่ เหมือนเด็กชายชาวบ้าน. คำว่า โส ขฺวาทฺ โภ โหมิ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราเป็นอสิเทวละ. ได้ยินว่า ในกาลนั้นพระมหาสัตว์เป็นผู้ฝึกม้าที่ยังมิได้ฝึกเที่ยวไป. คำว่า อภิวาทตุ อูปกฺกมฺมิตฺตุ คือกระทำความพยายามจะไหว้. และต่อแต่นั้น แม้คาบสผู้มีอายุ ๑๐๐ ปี ก็ไม่ไหว้ พราหมณ์กุมารผู้เกิดในวันนั้น เป็นผู้ฝึกแล้ว ฝึกดีแล้ว.

คำว่า ชนิมาตา ความว่า หญิงใดให้ท่านเกิดมา หญิงนั้นก็เป็นผู้เกิดเกล้าของท่าน. บทว่า ชนิมาตุ คือ แห่งมารดาบังเกิดเกล้า. บทว่า ชนิปีตา คือผู้ใดเป็นบิดาบังเกิดเกล้า. ปาฐะว่า โย ชนิปีตา ดังนี้ก็มี.

บทว่า อสิเตน ความว่า ฤาษีอสิตเทวละผู้ได้อภิญญา ๕ ถาปนปัญหาปรารภคนธรรพ์นี้ แล้วแก้ไม่ได้. บทว่า เยธ ได้แก่ ฤาษี ๗ ตนเหล่าใด. คำว่า ปุณฺโณ ทพฺพิลาโห ความว่า มาณพคนหนึ่ง ขอปุณณะจับทัพพีคว่ำใบไม้ให้ฤาษี ๗ ตนเหล่านั้น. ปุณณะนั้นรู้ศิลปะในการจับทัพพี แต่ปุณณะไม่ได้เป็นอาจารย์ของฤาษีเหล่านั้น ท่านไม่รู้แม้เพียงศิลปะ คือการจับทัพพีที่ปุณณะนั้นรู้แล้ว. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

ก็อัสสลายนพราหมณ์นี้ เป็นผู้มีศรัทธา มีความเลื่อมใส ได้สร้างเจดีย์ไว้ในนิเวศน์ของตน. ผู้ที่เกิดในวงศ์ของอัสสลายนพราหมณ์ สร้างนิเวศน์แล้ว ก็สร้างเจดีย์ไว้ในภายในนิเวศน์จนครบเท่าถึงวันนี้.

๔. โงมฺมุขสูตร

[๖๓๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง ท่านพระอุเทนอยู่ ณ เขมียัมพวัน ใกล้เมืองพาราณสี ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ชื่อว่าโงมฺมุขจะได้ไปถึงเมืองพาราณสีด้วยกรณียกิจบางอย่าง. ครั้งนั้นแล โงมฺมุขพราหมณ์เดินเที่ยวไปมาเป็นการพักผ่อน ได้เข้าไปยังเขมียัมพวัน. ก็สมัยนั้น ท่านพระอุเทนเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง. โงมฺมุขพราหมณ์เข้าไปหาท่านพระอุเทนถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระอุเทน ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้เดินตามท่านพระอุเทนผู้กำลังเดินจงกรมอยู่ ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ลูกก่อนสมณะผู้เจริญ การบวชอันชอบธรรมย่อมไม่มี ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างนี้ เพราะบัณฑิตทั้งหลาย เช่นท่านไม่เห็นข้อนั้น หรือไม่เห็นธรรมในเรื่องนี้.

[๖๓๑] เมื่อโงมฺมุขพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุเทนลงจากที่จงกรม เข้าไปยังวิหาร แล้วนั่งบนอาสนะที่จัดไว้ แม้โงมฺมุขพราหมณ์ก็ลงจากที่จงกรม เข้าไปยังวิหาร แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระอุเทนได้กล่าวกะโงมฺมุขพราหมณ์ว่า พราหมณ์ อาสนะมีอยู่ ถ้าท่านปรารถนาก็เชิญนั่งเถิด.

โง. ก็ข้าพเจ้ารอการเชื่อเชิญของท่านพระอุเทนนี้แล จึงยังไม่นั่ง เพราะว่าคนเช่นข้าพเจ้า อันใครไม่เชื่อเชิญก่อนแล้ว จะพึงสำคัญการที่จะพึงนั่งบนอาสนะอย่างไร.

ลำดับนั้นแล โงมฺมุขพราหมณ์ถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่ง แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านพระอุเทนว่า สมณะผู้เจริญ การ

บวชอันชอบธรรมย่อมไม่มี. ในเรื่องนี้ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างนี้ เพราะบัณฑิตทั้งหลายเช่นท่านไม่เห็นข้อนั้น หรือไม่เห็นธรรมในเรื่องนี้ ท่านพระอุเทนกล่าวว่าพราหมณ์ ถ้าท่านพึงยอมคำที่ควรยอม และพึงคัดค้านคำที่ควรคัดค้านของเรา อนึ่ง ท่านไม่พึงรู้เนื้อความแห่งภายิตใด พึงซักถามเราในภายิตนั้นให้ยิ่งไปกว่า ท่านอุเทน ภายิตนี้อย่างไร เนื้อความแห่งภายิตนี้เป็นไฉน เพราะทำได้อย่างนี้ เราทั้งสองพึงมีการเจรจาปราศรัยในเรื่องนี้กันได้

โฆ. ข้าพเจ้าจักยอมคำที่ควรยอม และจักคัดค้านคำที่ควรคัดค้านของท่านอุเทน. อนึ่ง ข้าพเจ้าจักไม่รู้เนื้อความแห่งภายิตของท่านอุเทนข้อใด ข้าพเจ้าจักซักถามท่านอุเทนในภายิตข้อนั้น ให้ยิ่งขึ้นไปว่า ท่านอุเทน ภายิตนี้อย่างไร เนื้อความแห่งภายิตนี้เป็นไฉน เพราะทำได้อย่างนี้ เราทั้งสองจงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เถิด.

[๖๓๒] อ. พราหมณ์ บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน พราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ๑ บางคนเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ๑ บางคนเป็นผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ๑ บางคนไม่เป็นผู้ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งไม่เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อนและไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อนนั้น เป็นผู้ไม่มีความหิว ดับสนธิ เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ ในปัจจุบัน ๑ พราหมณ์ บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ บุคคลไหนยอมยังจิตของท่านให้ยินดี.

โฆ. ท่านอุเทน บุคคลผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวาย ในการทำตนให้เดือนร้อนนี้ ย่อมไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี แม้บุคคลผู้ทำ ผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อนนี้ ก็ไม่ ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี. ถึงบุคคลผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความ ชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความ ชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อนนี้ ก็ไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี. ส่วน บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้ เดือนร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำ ผู้อื่นให้เดือนร้อน ผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อนและไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อนนั้น เป็นผู้ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหม อยู่ในปัจจุบันเทียว บุคคลนี้ย่อมยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี.

อุ. คุณก่อนพราหมณ์ ก็เพราะเหตุไร บุคคล ๓ จำพวกนี้ จึงไม่ยังจิต ของท่านให้ยินดี.

โฆ. ท่านอุเทน บุคคลผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวาย ในการทำตนให้เดือนร้อน เขาย่อมทำตนผู้รักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือนร้อน ให้ เร่าร้อน เพราะเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี แม้บุคคลผู้ทำ ผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เขาก็ ย่อมทำผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือนร้อน ให้เร่าร้อน เพราะเหตุนี้ บุคคล นี้จึงไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี. ถึงบุคคลผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบ ความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบ ความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เขาก็ทำตนและผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียด ทุกข์ให้เดือนร้อน ให้เร่าร้อน เพราะเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพเจ้า

ให้อินดี. ส่วนบุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เป็นผู้ไม่มีความหิว คับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว เขาย่อมไม่ทำตนและผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือนร้อนให้เราเดือนร้อน เพราะเหตุนี้ บุคคลนี้จึงยังจิตของข้าพเจ้าให้อินดี.

[๖๓๓] อุ. พราหมณ์ บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นโชน คือ บริษัทพวกหนึ่งในโลกนี้ กำหนดยินดีในแก้วมณีและกุนฑล ย่อมแสวงหาบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน ส่วนบริษัทพวกหนึ่งในโลกนี้ ไม่กำหนดยินดีในแก้วมณีและกุนฑล ละบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต. พราหมณ์ บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือนร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่มีความหิว คับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว ท่านเห็นบุคคลนี้ในบริษัทไหนมาก คือ ในบริษัทผู้กำหนดยินดีในแก้วมณีและกุนฑล แสวงหาบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน และในบริษัทผู้ไม่กำหนดยินดีในแก้วมณีและกุนฑล ละบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต.

โฆ. คู่ก่อนท่านอุเทน บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือนร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบ

ความชวนชวายเป็นการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว ข้าพเจ้าเห็นบุคคลนี้ มีมากในบริษัท ผู้ไม่กำหนดยินดีในแก้วมณีและกฤษณาละบุตรและภรรยา ทาสีและทาสนาและที่ดิน ทองและเงิน แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต.

อุ. คุณก่อนพราหมณ์ ก็ในบัดนี้นั่นเองแล เราย่อมรู้คำที่ท่านกล่าวแล้วอย่างนี้ว่า คุณก่อนสมณะผู้เจริญ การบวชอันชอบธรรมย่อมไม่มี ข้าพเจ้ามีความเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ เพราะบัณฑิตทั้งหลายเช่นท่านไม่เห็นข้อนี้ หรือเพราะไม่เห็นธรรมในเรื่องนี้.

โฆ. คุณก่อนท่านอุเทน วาจาที่ท่านกล่าวแก่ข้าพเจ้านั้น เป็นวาจามีเหตุสนับสนุนโดยแท้ การบวชอันชอบธรรมมีจริง ข้าพเจ้ามีความเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ และขอท่านอุเทนโปรดจำข้าพเจ้าไว้ อย่างนี้. อนึ่ง บุคคล ๔ จำพวกนี้ ท่านอุเทนกล่าวแล้วโดยย่อไม่จำแนกโดยพิสดาร ขอโอกาสเถิดท่าน ขอท่านอุเทนช่วยอนุเคราะห์จำแนกบุคคล ๔ จำพวกนี้โดยพิสดารแก่ข้าพเจ้าเถิด.

อุ. คุณก่อนพราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว

โฆ. ภูมิพราหมณ์รับคำท่านพระอุเทนว่า อย่างนั้น ท่านผู้เจริญ.

[๖๓๔] ท่านพระอุเทนได้กล่าวว่ คุณก่อนพราหมณ์ ก็บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายเป็นการทำตนให้เดือนร้อนเป็นไฉนพราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนเปลือย ไร้มารยาท เลียมมือ เขาเชิญให้มารับภิกษาก็ไม่มา เขาเชิญให้หยุดก็ไม่หยุด ไม่ยินดีภิกษาที่เขานำมาให้ ไม่ยินดีภิกษาที่เขาทำเฉพาะ ไม่ยินดีรับนิมนต์ ไม่รับภิกษาจากปากหม้อ ไม่รับภิกษาจากปากกระเช้า ไม่รับภิกษาคร่อมธรณีประตู ไม่รับภิกษาคร่อมท่อนไม้ ไม่รับภิกษาคร่อมสาก ไม่รับภิกษาของคนสองคนกำลังบริโภคอยู่

ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิงผู้กำลังให้ลูกดูคนม ไม่รับ
ภิกษาของหญิงผู้คลอดเคลียชาย ไม่รับภิกษาที่แนะนำทำกันไว้ ไม่รับภิกษาใน
ที่ที่สุนัขเฝ้าจะแจ้งดู ไม่รับภิกษาในที่ที่แมลงวันตอมเป็นกลุ่ม ไม่รับปลา ไม่
รับเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มน้ำหมักดอง เขาได้รับภิกษาที่เรือนหลัง
เดียว บริโภคคำเดียวบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๒ หลัง บริโภค ๒ คำบ้าง ฯลฯ
รับภิกษาที่เรือน ๙ หลัง บริโภค ๙ คำบ้าง เลี้ยงชีวิตด้วยภิกษาในถาดน้อย
ใบเดียวบ้าง ๒ บ้าง ฯลฯ ๙ บ้าง กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันหนึ่งบ้าง ๒ วัน
บ้าง ฯลฯ ๙ วันบ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนขวยในการบริโภคภัตที่เวียน
มาตั้งถึงเดือนเช่นนี้ด้วยประการฉะนี้ เป็นผู้มีฝักดองเป็นภิกษาบ้าง มีข้าวฟ่าง
เป็นภิกษาบ้าง มีลูกเดือยเป็นภิกษาบ้าง มีกากข้าวเป็นภิกษาบ้าง มีสาหร่าย
เป็นภิกษาบ้าง มีรำเป็นภิกษาบ้าง มีข้าวตังเป็นภิกษาบ้าง มีข้าวไหม้เป็น
ภิกษาบ้าง มีหญ้าเป็นภิกษาบ้าง มีโคมัยเป็นภิกษาบ้าง มีเหง้ามันและผลไม้
ในป่าเป็นอาหาร. บริโภคผลไม้หล่นเลี้ยงชีวิตบ้าง เขาชุ่มห่มผ้าปานบ้าง
ผ้าแถมกันบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง ผ้าบังสกุลบ้าง ผ้าเปลือกไม้บ้าง หนังสือบ้าง
หนังสือทั้งเล่มบ้าง ผ้าคากรองบ้าง ผ้าเปลือกไม้กรองบ้าง ผ้าผลไม้กรองบ้าง
ผ้ากัมพลทำด้วยผมนบ้าง ผ้ากัมพลทำด้วยขนสัตว์บ้าง ผ้าทำด้วยขนปีกนก
เค้าบ้าง เป็นผู้ถือการถอนผมและหนวด คือ ประกอบความชวนขวยในการ
ถอนผมและหนวดบ้าง เป็นผู้ถือการยืน คือ ห้ามอาสนะบ้าง เป็นผู้ถือ
กระหย่ง คือ ประกอบความเพียรในการเดินกระหย่งบ้าง เป็นผู้ถือการนอน
บนหนาม คือ สำเร็จการนอนบนหนามบ้าง เป็นผู้ถือการอาบน้ำวันละ ๓
ครั้ง คือ ประกอบความชวนขวยในการลงน้ำบ้าง เป็นผู้ชวนขวยในการ
ประกอบเหตุเครื่องทำกายให้เดือนร้อน ให้เร่าร้อน ด้วยวิธีเป็นอันมากเช่นนี้

อยู่ คู่ก่อนพราหมณ์ บุคคลนี้เรียกว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายเป็นการทำตนให้เดือดร้อน.

[๖๓๕] คู่ก่อนพราหมณ์ ก็บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบ
ความชวนชวายเป็นการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เป็นโณน คู่ก่อนพราหมณ์ บุคคล
บางคนในโลกนี้ เป็นคนฆ่าหมูขายเลี้ยงชีพ เป็นคนฆ่านกขายเลี้ยงชีพ เป็น
คนฆ่าเนื้อขายเลี้ยงชีพ เป็นพราน เป็นคนฆ่าปลา เป็นโจร เป็นคนรับจ้าง
ฆ่าโจร เป็นใหญ่ในเรือนจำ หรือแม้ใคร ๆ อื่นผู้มีการงานอันหยาบช้า คู่ก่อน
พราหมณ์ บุคคลนี้เรียกว่า เป็นคนทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวน
ชวายเป็นการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน.

[๖๓๖] พราหมณ์ ก็บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายเป็นการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความ
ชวนชวายเป็นทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นโณน คู่ก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคน
ในโลกนี้ เป็นพระราชามหากษัตริย์ ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว หรือเป็นพราหมณ
มหาศาล เขาสั่งให้สร้างห้องประชุมใหม่ไว้ด้านตะวันออกแห่งนคร แล้วปลงผม
และหนวด นุ่งหนังเสือทั้งเล็บ เอน้ำมันเจือเนยใสทากาย เกาหลังด้วยเขาสัตว์
เข้าไปยังห้องประชุมพร้อมด้วยมเหสีและพราหมณปุโรหิต เขาอนบนพื้นดิน
อันไม่มีเครื่องลาด ซึ่งได้ทาด้วยของเขียวสด พระราชาเลี้ยงพระองค์ด้วยน้ำมัน
ในเต้าที่หนึ่ง พระมเหสีเลี้ยงพระองค์ด้วยน้ำมันในเต้าที่ ๒ พราหมณปุโรหิต
เลี้ยงตัวด้วยน้ำมันในเต้าที่ ๓ บุษพาไฟด้วยน้ำมันในเต้าที่ ๔ ลูกโคเลี้ยงชีวิต
ด้วยน้ำมันที่เหลือแห่งแม่โคลูกอ่อนตัวเดียว เขาสั่งอย่างนี้ว่า จงฆ่าโคผู้เท่านี้
ลูกโคผู้เท่านี้ ลูกโคเมียเท่านี้ แพะเท่านี้ แกะเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่การ
บูชาญญ จงตัดต้นไม้เท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่การทำโรงบูชาญญ จงถอนหญ้า
เท่านี้เพื่อลาดพื้น ชนเหล่าใดเป็นทาสก็ดี เป็นคนใช้ก็ดี เป็นกรรมกรก็ดี

ของพระราชหรือพราหมณมหาศาลนั้นชนเหล่านั้นถูกอาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม ร้องไห้ น้ำตานองหน้า ทำการงานตามกำหนดสั่ง คู่ก่อนพราหมณ์บุคคลนี้เรียกว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนขวยในการทำตนให้เดือดร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนขวยในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

[๖๓๗] คู่ก่อนพราหมณ์ ก็บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนขวยในการทำตนให้เดือดร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนขวยในการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่มีความหิว คับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว เป็นโณ คู่ก่อนพราหมณ์ พระตถาคตเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง กฤหบดีก็ดี บุตรกฤหบดีก็ดี หรือบุคคลผู้เกิดภายหลังในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ได้ฟังธรรมนั้น ครั้นได้ฟังธรรมนั้นแล้ว ย่อมได้ศรัทธาในพระตถาคตเจ้า เขาประกอบด้วยศรัทธานั้น ย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ฌราวาสคัมภีร์ เป็นทางมาแห่งรุตติ (คือกิเลส) บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์บริสุทธิโดยส่วนเดียวคงสงสัยที่ขัดแล้วไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าข้อมน้ำฝาด ออกบวชเป็นบรรพชิตเถิด สมัย

ต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ และเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ ปลงผมและ
หนวด นุ่งห่มผ้าข้อมนำฝาค ออกบวชเป็นบรรพชิต.

[๖๓๘] เมื่อเขาบวชแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีพ
เสมอด้วยภิกษุทั้งหมด เป็นผู้ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางท่อน
ไม้วางศาสตรา มีความสะอาด มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์เกื้อ
กูลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่. ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของ
ที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่พระพุดิตนเป็นขโมย มีตนสะอาดอยู่.
ละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ พระพุดิตพรหมจรรย์ ประพุดิตห่างไกล
เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน. ละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากการกล่าว
เท็จ พุดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ พุดเป็นหลักฐานควรเชื่อได้ ไม่พุดลงโลก.
ละคำต่อเสียด เว้นขาดจากคำต่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น
เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้
คนหมู่นั้นแตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียง
กันบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลิน
ในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้พร้อมเพรียงกัน. ละคำหยาบ เว้น
ขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำไม่มีโทษ เพราะหูชวนให้รัก จับใจ เป็นคำ
ของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ. ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ
พุดถูกกาล พุดคำจริง พุดอิงอรรถ พุดอิงธรรม พุดอิงวินัย พุดแต่คำมี
หลักฐาน มีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร. เธอ
เป็นผู้เว้นขาดจากการพรากพิชคามและภุคคาม เป็นผู้ฉันทนเดียว เว้นการฉันทน
ในราตรี งดการฉันทนในเวลาวิกาล เป็นผู้เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้องการ
ประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เป็นผู้เว้นขาดจากการตัด
ทรง ประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องประเทืองผิว

อันเป็นฐานะแห่งการแต่งตั้ง เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เว้นขาดจากการรับธัญชาติดิบ เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เว้นขาดจากการรับหญิง และเด็กหญิง เว้นขาดจากการรับทาสี และทาส เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ เว้นขาดจากการรับไก่อและสุกร เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้าและลา เว้นขาดจากการรับนาและที่ดิน เว้นขาดจากการประกอบทูตกรรมและการรับใช้ เว้นขาดจากการซื้อและการขาย เว้นจากการน้อโงงด้วยตราขัง การโงงด้วยของปลอมและการโงงด้วยเครื่องตวง วัด เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวงและการตลบตะแลง เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ ติขิงการปลิ้นและกรรโชก เธอเป็นผู้สันโดษด้วย จีวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารต้อง จะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือเอาไปได้เอง เปรียบเหมือนนก จะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเป็นภาระบินไป ฉะนั้น เธอประกอบด้วยศีลชั้นอันเป็นของ พระอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่มีโทษเฉพาะตน. เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่เป็นผู้ยึดถือนิमितร ไม่ยึดถืออนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว ฟังเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และ โทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ฟังเสียงด้วยหู...สูดกลิ่นด้วยจมูก...ลิ้มรสด้วยลิ้น ...ถูกต้องโณภูมิจักขุด้วยกาย ฐุธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่เป็นผู้ยึดถือนิमितร ไม่ยึดถืออนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว ฟังเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามโนทรีย์ ถึงความสำรวมในมโนทรีย์ เธอประกอบด้วยอินทรีย์สังวรอันเป็นของพระอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันบริสุทธิ์ เฉพาะตน. เธอเป็นผู้กระทำความรู้สึกรู้ตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมทำความรู้สึกรู้ตัวในการแล ในการเหลียวย่อมทำความรู้สึกรู้

ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ย่อมทำความรู้สึกตัวในการทรงผ้าสังฆาฏิ
บาตรและจีวร ย่อมทำความรู้สึกตัวในการฉัน ในการค้ำ ในการเคี้ยว ใน
การลุ่ม ย่อมทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจระปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวใน
การเดิน ในการยืน ในการนั่ง ในการหลับ ในการตื่น ในการพูด.

[๖๓๕] ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลขันธ์ อันเป็นของพระอริยะด้วย
อินทรีย์สังวรอันเป็นของพระอริยะ และด้วยสติสัมปชัญญะอันเป็นของพระอริยะ
เช่นนี้ ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า
ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เรอกลับจากบิณฑบาตในเวลาภายหลังภัต นั่งคู้บัลลังก์
ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละอภิชฌาในโลก มีใจปราศจากอภิชฌา
อยู่. ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา. ละความประทุษร้ายคือพยาบาทไม่
คิดพยาบาท มีความกรุณาหวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่. ย่อมชำระ
จิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือพยาบาท ละถิ่นมัทธะ ปราศจากถิ่นมัทธะ
มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากถิ่นมัทธะ. ละอุทธัจจกุกกุจจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านมีจิตสงบ ณ ภายในอยู่
ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ. ละวิจิกิจฉา ข้ามพ้นวิจิกิจฉา ไม่
มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา.

[๖๔๐] ภิกษุนั้น ละนิวรณ์ ๕ ประการ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ
ทำปัญญาให้ทรพล เหล่านี้แล้ว สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌานอันมี
วิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ บรรลุทุติยฌานอันมีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์
สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและ
เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะเจ้าทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข บรรลุจตุตถฌาน

อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่.

[๖๔๑] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหว แล้วอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออุปเพณิวาสนานุสติญาณ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากคือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏ-กัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพนั้น เราได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิว-พรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์ อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

[๖๔๒] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ..ถึงความไม่หวั่น ไหวแล้วอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อรู้จติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยากด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต ฯลฯ ตีเตียนพระ-อรียเจ้า เป็นมิฉณาทิสฺสู ถือมันการกระทำด้วยอำนาจมิฉณาทิสฺสู เมื่อตายไป จึงต้องเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต ฯลฯ ไม่ตีเตียนพระอรียเจ้า เป็นสัมมาทิสฺสู ถือมันการกระทำด้วยอำนาจสัมมา-

ทิลุ เมื่อตายไป ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทรามได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

[๖๔๓] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ ... ถึงความไม่หวั่นไหวแล้วอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อญาณเป็นเหตุสิ้นอาสวะ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้เหตุเกิดอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้ข้อปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเธอรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มี. ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่ทำคนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำคนให้เดือดร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำคนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว คับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว.

[๖๔๔] เมื่อท่านพระอุเทนกล่าวอย่างนี้แล้ว โฆณมุขพราหมณ์ ได้กล่าวกะท่านพระอุเทนว่า ข้าแต่ท่านอุเทน ภาษิตของท่านแจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านอุเทนภาษิตของท่านแจ่มแจ้งนัก ท่านอุเทนประกาศธรรมโดยอเนกปริยายเปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไว้ในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพเจ้านี้ขอถึงท่านอุเทนกับทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านอุเทนทรงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อ. คุณก่อนพราหมณ์ ท่านอย่าได้ถึงอาตมาเป็นสรณะเลย เชิญท่านถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าที่อาตมาถึงเป็นสรณะเถิด.

โฆ. ข้าแต่ท่านอุเทน เดียวนี้ ท่านพระโคดมอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ที่ไหน.

อ. คุณก่อนพราหมณ์ เดียวนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพานเสียแล้ว.

โฆ. ข้าแต่ท่านอุเทน ถ้าแหละข้าพเจ้าฟังได้ฟังว่า ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ประทับอยู่ในหนทางแม่ ๑๐ โยชน์ ข้าพเจ้าก็ฟังไปเฝ้าท่านพระโคดมอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น แม่สิ้นหนทาง ๑๐ โยชน์ ถ้าแหละข้าพเจ้าฟังได้ฟังว่า ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ประทับอยู่ในหนทาง ๒๐ โยชน์ ๓๐ โยชน์ ๔๐ โยชน์ ๕๐ โยชน์ แม่ ๑๐๐ โยชน์ ข้าพเจ้าก็ฟังไปเฝ้าท่านพระโคดมอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น แม่สิ้นหนทาง ๑๐๐ โยชน์ แต่ว่าท่านพระโคดมพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพานเสียแล้ว ข้าพเจ้าขอถึงท่านพระโคดมพระองค์นั้น แม่เสด็จปรินิพพานแล้ว กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ เป็นสรณะ ขอท่านอุเทนทรงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อนึ่ง มีเบี้ยเลี้ยงประจำ ที่พระเจ้าอังคราชโปรดพระราชทานแก่ข้าพเจ้าทุกวัน ข้าพเจ้าขอถวายส่วนหนึ่งจากเบี้ยเลี้ยงประจําวันแก่ท่านอุเทน.

[๖๔๕] อ. คุณก่อนพราหมณ์ ก็พระเจ้าอังคราชโปรดพระราชทานอะไรเป็นเบี้ยเลี้ยงประจำทุกวันแก่ท่าน.

โฆ. ข้าแต่ท่านอุเทน พระเจ้าอังคราชโปรดพระราชทานกหาปณะ ๕๐๐ เป็นเบี้ยเลี้ยงประจำแก่ข้าพเจ้า.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 336

อ. คุณก่อนพราหมณ์ การรับทองและเงิน ไม่สมควรแก่อาตมาทั้งหลาย.

โฆ. ข้าแต่ท่านอุเทน ถ้าทองและเงินนั้นไม่สมควร ข้าพเจ้าจะให้
สร้างวิหารถวายท่านอุเทน.

อ. คุณก่อนพราหมณ์ ถ้าแลท่านปรารถนาจะให้สร้างวิหารถวายอาตมา
ก็ขอให้สร้างโรงเลี้ยงถวายแก่สงฆ์ในเมืองปาตลีบุตรเถิด.

โฆ. ด้วยข้อที่ท่านอุเทนชักชวนข้าพเจ้าในสังฆทานนี้ ข้าพเจ้ามีใจ
ชื่นชมยินดีเหลือประมาณ ข้าแต่ท่านอุเทน ข้าพเจ้าจะให้สร้างโรงเลี้ยงถวาย
แก่สงฆ์ในเมืองปาตลีบุตร ด้วยเบี้ยเลี้ยงประจำส่วนนี้ด้วย ด้วยเบี้ยเลี้ยงประจำ
ส่วนอื่นด้วย.

ครั้งนั้นแล โฆฏมุขพราหมณ์ให้จัดสร้างโรงเลี้ยงถวายแก่สงฆ์ในเมือง
ปาตลีบุตร ด้วยเบี้ยเลี้ยงประจำส่วนนี้และส่วนอื่น โรงเลี้ยงนั้น เดียวนี้เรียกว่า
โฆฏมุขี ฉะนั้นแล.

จบ โฆฏมุขสูตรที่ ๔

อรรถกถาโมกฺกมุขสูตร

โมกฺกมุขสูตร มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น บทว่า เขมียัมพวัน ได้แก่ สวณมะม่วงอันมีชื่อ
อย่างนั้น. คำว่า การบวชประกอบด้วยกรรม ได้แก่ การงดเว้นอันประ-
กอบด้วยกรรม. บทว่า เพราะไม่เห็น ความว่า เพราะไม่เห็นบัณฑิตเช่น
กับท่าน. คำว่า ก็หรือว่าในเหตุนี้ มีกรรมใดเป็นสภาพ ความว่า ก็หรือ
ว่ากรรมคือสภาวะนั่นเอง อันใดในที่นี้ เพราะไม่เห็นสภาวะอันนั้น. ด้วยบท
นี้ ท่านแสดงว่า ถ้อยคำของเราไม่เป็นประมาณ ธรรมอย่างเดียวเป็นประมาณ.
แต่นั้น พระเถระคิดว่า ในที่นี้พึงมีกรณามากเหมือนในเรือนอุโบสถ หมู
จึงหลีกออกจากที่งกรรม เข้าไปนั่ง ณ บรรณศาลานั่งแล้ว. เพื่อจะแสดงเรื่อง
นั้น ท่านจึงกล่าวว่ เมื่อกล่าวแล้วอย่างนี้ ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า พราหมณ์
๔ คนเหล่านี้ ความว่า ได้ยินว่า พระเถระได้มีความคิดอย่างนี้ว่า พราหมณ์
นี้กล่าวว่ ผู้เข้าถึงบรรพชาอันประกอบด้วยกรรมเป็นสมณะ หรือเป็นพราหมณ์
หาไม่มี. พระเถระครั้งแสดงบุคคล ๔ และบริษัท ๒ แก่พราหมณ์นี้แล้ว
จึงเริ่มเทศนานี้ว่า เราจักถามบุคคลที่ ๔ ว่า ท่านเห็นมีมากในบริษัทไหน
พราหมณ์เมื่อรู้อยู่กล่าวว่ ในบริษัทของผู้ไม่ครองเรือน เราจักให้พราหมณ์
นั้นกล่าวด้วยปากของตนนั้นเทียบว่ การงดเว้นที่ประกอบด้วยกรรมมีอยู่ ด้วย
ประการฉะนี้.

๑. ส่วนนี้พระราชเทวีพระนามว่า เขมिया ปลุกไว้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ผู้ยินดีแล้ว ยินดีแล้ว คือ กำหนดคนักแล้ว เพราะระอาอะอันหนาแน่น. บทว่า กล่าวนำเชื่อถือ คือ กล่าวมีเหตุ. สมดัง คำที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า ถ้อยคำของเราไม่เป็นประมาณ ธรรมอย่างเดียวเป็นประมาณ ด้วยคำว่า ประโยชน์อะไรแก่ท่านเล่า ท่านถามเพื่อจะเปลื้องเสียว่า ธรรมคาคฤหัสถ์พูดควรบ้าง ไม่ควรบ้าง.

บทว่า ให้ทำแล้ว ได้แก่ สร้างแล้ว ก็แล ครั้น ให้สร้างแล้ว กระทำกาละแล้วไปบังเกิดในสวรรค์. ได้ยินว่า ศิลปะที่ควรรู้ของเขานั้น ฆ่าทั้งมารดา ฆ่าทั้งบิดาแล้ว ในบทว่า ตนพึงถูกศิลปะที่ควรรู้ฆ่า. ขึ้นชื่อว่าบุคคลรู้ศิลปะอย่างหนึ่ง สอนคนอื่นให้รู้ศิลปะนั้นแล้ว ไปเกิดในสวรรค์ไม่มี. ก็เทพบุตรนี้ อาศัยพระเถระกระทำบุญจึงไปบังเกิดในสวรรค์นั้น ก็แลครั้นบังเกิดแล้ว จึงคิดว่า เรามาบังเกิดในที่นี้ด้วยกรรมอะไร ครั้นรู้ความจริงแล้ว เมื่อพระสงฆ์ประชุมกันปฏิสังขรณ์โรงฉันที่เก่าแล้วในวันหนึ่ง จึงแปลงเพศเป็นมนุษย์มาถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระสงฆ์ประชุมกันเพื่ออะไร.

ภิกษุ. เพื่อปฏิสังขรณ์โรงฉัน.

เทพ. ใครให้สร้างศาลานี้ไว้.

ภิกษุ. นายโฆฎุมพะ.

เทพ. บัดนี้เขาไปไหน.

ภิกษุ. เขาตายเสียแล้ว.

เทพ. ก็ญาติไร ๆ ของเขามีบ้างไหม.

ภิกษุ. มีน้องหญิงคนหนึ่ง.

เทพ. จงให้เรียกเธอมา.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 339

ภิกษุทั้งหลายให้เรียกเธอมาแล้ว. เขาก็เข้าไปหาหญิงนั้น กล่าวว่า
เราเป็นพี่ชายของเจ้า ชื่อโฆฏมุขะให้สร้างศาลานี้ไว้แล้ว ไปเกิดในสวรรค์
ฉันฝังทรัพย์ไว้ตรงโน้นแห่งหนึ่ง ตรงโน้นแห่งหนึ่ง เจ้าจงไปเอาทรัพย์นั้นมา
ให้สร้างโรงฉันนี้ด้วย เลี้ยงดูเด็ก ๆ ด้วย แล้วให้พระภิกษุสงฆ์ลอยขึ้นยัง
เวหาสไปสู่เทวโลกตามเดิม. คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล

จบอรรถกถาโฆฏมุขสูตรที่ ๕

๕. จังกีสูต

[๖๔๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงหมู่บ้านพราหมณ์ของชนชาวโกศลชื่อว่า โอปาสาทะ ได้ทราบว่าคุณ ที่นั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละอันชื่อว่า เทพวัน ทางทิศเหนือแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ชื่อว่า จังกิปกครองหมู่บ้านโอปาสาทะ อันคับคั่งด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมไปด้วยหญ้า ไม้และน้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร เป็นราชสมบัติอันพระเจ้าปเสนทิโกศลโปรดพระราชทานเป็นรางวัลให้เป็นสิทธิ์.

[๖๔๗] พราหมณ์และคฤหบดี ชาวบ้านโอปาสาทะได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมศากยบุตรเสด็จออกผนวชจากศากยสกุล เสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงหมู่บ้านโอปาสาทะ ประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละอันชื่อว่า เทพวัน ทางทิศเหนือแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ ก็กิตติศัพท์อันงดงามของท่านพระโคตมพระองค์นั้น ได้ขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะทั้งปวง ชะนะบริสุทธฺิ บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์เห็นปานนั้น ย่อมเป็นความดีแล.

ครั้งนั้นแล พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านโอปาสาทะพากันออกจาก หมู่บ้านโอปาสาทะเป็นหมู่ ๆ มุ่งหน้าไปทางทิศอุดร พากันไปทางป่าไม้สาละ อันชื่อว่าเทพวัน ก็สมัยนั้นแล จึงที่พราหมณ์นอนพักผ่อนกลางวันอยู่ใน ปราสาทชั้นบน.

[๖๔๘] จึงที่พราหมณ์ได้เห็นพราหมณ์ และคฤหบดีชาวบ้านโอปาสาทะ พากันออกจากหมู่บ้านโอปาสาทะเป็นหมู่ มุ่งหน้าไปทางทิศอุดร พากันไปยังป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ครั้นเห็นแล้วจึงเรียกนักการมา ถามว่า พ่อนักการ พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านโอปาสาทะ พากันออกจากหมู่บ้านโอปาสาทะเป็น หมู่ ๆ มุ่งหน้าไปทางทิศอุดร พากันไปยังป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทำไมแก่นักการตอบว่า ข้าแต่ท่านจังกิ มีเรื่องอยู่. พระสมณโคดมศากยบุตรเสด็จออก พณฺวชจากศากยสกุล เสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงหมู่บ้านโอปาสาทะ ประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทางทิศเหนือแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ได้ขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พราหมณ์และคฤหบดี เหล่านั้น พากันไปเพื่อเฝ้าท่านพระโคดมพระองค์นั้น.

จังกิ. พ่อนักการ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเข้าไปหาพราหมณ์และคฤหบดี ชาวบ้านโอปาสาทะ แล้วจึงกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย จังกิ พราหมณ์สั่งมาอย่างนี้ว่า ขอท่านผู้เจริญทั้งหลายจงรอก่อน แม้จังกิพราหมณ์ ก็จะไปเฝ้าพระสมณโคดม.

นักการรับคำจังกิพราหมณ์แล้ว เข้าไปหาพราหมณ์และคฤหบดี ชาวบ้านโอปาสาทะ แล้วกล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย จังกิพราหมณ์

อันมาก สอนมนต์ให้มาณพ ๓๐๐ คน... ท่านจังกิแลเป็นผู้อันพระเจ้าปเสน-
ทิโกศลทรงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม... ท่านจังกิแลเป็นผู้
อันพราหมณ์โปกขรชาติ สักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม...
ท่านจังกิแลปกครองหมู่บ้านโอปาสาทะ อันคับคั่งไปด้วยประชาชนและหมู่สัตว์
อุดมด้วยหญ้า ไม้และน้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร เป็นราชสมบัติอันพระเจ้า
ปเสนทิโกศลโปรดพระราชทานเป็นรางวัลให้เป็นสิทธิ์ แม้เพราะเหตุที่ท่านจังกิ
ปกครองหมู่บ้านโอปาสาทะ อันคับคั่งไปด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมด้วย
หญ้า ไม้และน้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร เป็นราชสมบัติอันพระเจ้าปเสนทิ-
โกศลโปรดพระราชทานเป็นรางวัลให้เป็นสิทธิ์นี้ ท่านจังกิจึงไม่สมควรจะไป
เฝ้าพระสมณโคดม แต่พระสมณโคดมสมควรจะเสด็จมาหาท่านจังกิ.

[๖๕๐] เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้แล้ว จังกิพราหมณ์ได้
กล่าวกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ขอท่าน
ทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้าบ้าง เรายี่แหละสมควรจะไปเฝ้าพระสมณโคดมพระองค์
นั้นทุกประการ แต่ท่านพระสมณโคดมพระองค์นั้น ไม่สมควรเสด็จมาหาเราเลย
คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมทรงเป็นอุกโตสุชาติ
ทั้งฝ่ายพระมารดาทั้งฝ่ายพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิหมจดดี
ตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงพระชาติ แม้
เพราะเหตุที่พระสมณโคดมเป็นอุกโตสุชาติ ฯลฯ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนได้
โดยอ้างถึงพระชาตินี้ ท่านพระโคดมพระองค์นั้นจึงไม่สมควรจะเสด็จมาหาเรา
ทั้งหลาย ที่ถูกเราทั้งหลายนี้แหละสมควรจะไปเฝ้าท่านพระโคดมพระองค์นั้น
คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมทรงสละเงินและทอง
มากมาย ทั้งที่อยู่ในพื้นดิน ทั้งที่อยู่ในอากาศ เสด็จออกผนวช... พระ-
สมณโคดมกำลังรุ่ม พระเกศาดำสนิท ยังหนุ่มแน่นตั้งอยู่ในปฐมวัย เสด็จ

ออกทรงผนวชเป็นบรรพชิต... เมื่อพระมารดาและพระบิดาไม่ทรงปรารถนา
ให้ทรงผนวช พระพักตร์อาบไปด้วยพระอัสสุชล ทรงกั้นแสงอยู่ พระสมณ-
โคดมทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้าข้อมน้ำฝาด เสด็จออกทรง
ผนวชเป็นบรรพชิต... พระสมณโคดมมีพระรูปร่าง น่าดู. น่าเลื่อมใส
ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระวรรณะคล้ายพรหม มีพระสรีระ
คล้ายพรหม น่าดูน่าชมมิใช่น้อย... พระสมณโคดมทรงมีศีล มีศีลเป็นอริยะ
มีศีลเป็นกุศล ทรงประกอบด้วยศีลเป็นกุศล... พระสมณโคดมมีพระวาจา
ไพเราะ มีพระสำเนียงไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวยไม่มี
โทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน... พระสมณโคดมทรงเป็นอาจารย์
และปาจารย์ของคนหมู่มาก.. พระสมณโคดมทรงมีกามราคะสิ้นแล้ว ทรง
ปราศจากลูกศร (คือความโศก)... พระสมณโคดมทรงเป็นกรรมวาที เป็น
กิริยวาที ไม่ทรงมุ่งร้ายแก่พวกพราหมณ์... พระสมณโคดมเสด็จออกทรง
ผนวชจากสกุลสูง คือ จากสกุลกษัตริย์อันไม่เจือปน... พระสมณโคดมเสด็จ
ออกทรงผนวช จากสกุลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก... คนต่างรัฐ
ต่างชนบท พากันมาทูลถามปัญหาพระสมณโคดม... เทวดาหลายพันพากัน
มอบกายถวายชีวิตถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ... กิตติศัพท์อันงามของพระ-
สมณโคดม ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์.. เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม...
พระสมณโคดมทรงประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ... พระเจ้า
แผ่นดินนครจอมทัฬหรงพระนามว่าพิมพิสาร พร้อมทั้งพระโอรสและพระมเหสี
ทรงมอบกายถวายพระชนม์ถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ... พระเจ้าปเสนทิ
โกศลทรงมอบกายถวายพระชนม์ถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ... พราหมณ์
โปกขรชาติพร้อมด้วยบุตรและภรรยา มอบกายถวายชีวิตถึงพระสมณโคดม

เป็นสรณะ... พระสมณโคดมเสด็จถึงหมู่บ้านโอปาสาทะ ประทับ อยู่ ณ ป่าไม้
สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทางทิศเหนือแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งมาสู่เขตบ้านของเราทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
เชื่อว่าเป็นแขกของเราทั้งหลาย และเป็นแขกที่เราทั้งหลายพึงสักการะ เคารพ
นับถือ บูชา คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย แม้เพราะเหตุที่พระสมณโคดมเสด็จ
ถึงหมู่บ้านโอปาสาทะ ประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทางทิศเหนือ
แห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ เชื่อว่าเป็นแขกของเราทั้งหลาย และเป็นแขกที่เรา
ทั้งหลายพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นี้ท่านพระสมณโคดมพระองค์นั้น
จึงไม่สมควรจะเสด็จมาหาเราทั้งหลาย ที่ถูก เราทั้งหลายนี้แหละสมควรไปเฝ้า
ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าทราบพระคุณของ
พระโคดมพระองค์นั้นได้เพียงเท่านี้ แต่ท่านพระโคดมพระองค์นั้น มีพระคุณ
เพียงเท่านี้หามิได้ ความจริง ท่านพระโคดมพระองค์นั้น มีพระคุณหาประมาณ
มิได้ คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถึงแม้ท่านพระโคดมพระองค์นั้นทรงประกอบ
ด้วยองค์คุณแต่ละอย่าง ๆ ก็ไม่สมควรจะเสด็จมาหาเราทั้งหลาย ที่ถูก เรา
ทั้งหลายนี้แหละ สมควรไปเฝ้าท่านพระโคดมพระองค์นั้น.

พวกพราหมณ์. คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เราทั้งปวง
เที่ยวจักไปเฝ้าพระสมณโคดม.

ครั้งนั้นแล จึงก็พราหมณ์พร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่ได้เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็
สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งตรัสปราศรัยถึงเรื่องบางเรื่อง พอให้
เป็นเครื่องระลึกถึงกันกับพราหมณ์ทั้งหลายผู้เฝ้าอยู่.

[๖๕๑] ก็สมัยนั้นแล มาณพชื่อว่ากาปतिकะ ยังเป็นเด็กโกนศีรษะ มีอายุ ๑๖ ปีแต่กำเนิด เป็นผู้รู้จบไตรเพท... ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและ ตำราทำนายมหาปฐักษณะ นั่งอยู่ในบริษัทนั้นด้วย เขาพูดสอดขึ้นใน ระหว่าง ๆ เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายผู้แก่เฒ่ากำลังเจรจาอยู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามกาปติมาณพว่า เนื้อพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้แก่เฒ่ากำลังเจรจาอยู่ ท่านภาวทวาชะอย่าพูดสอดขึ้นในระหว่าง ๆ ท่าน ภาวทวาชะจงรอให้จบเสียก่อน.

[๖๕๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว จังกิพราหมณ์ได้ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดมอย่าทรงห้ามกาปติมาณพเลย กาปติมาณพเป็นบุตรของผู้มีสกุล เป็นพหูสูตร เป็นบัณฑิต เจรจาถ้อยคำ ไพเราะ และสามารถจะเจรจาโต้ตอบในคำนั้นกับท่านพระโคดมได้ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริว่า กาปติมาณพจักสำเร็จการศึกษาในปาพจน์ คือ ไตรวิชาเป็นแน่แท้ พราหมณ์ทั้งหลายจึงยกย่องเขาถึงอย่างนั้น ครั้งนั้น กาปติมาณพได้มีความคิดว่า พระสมณโคดมจักทอดพระเนตรสบตาเราเมื่อใด เราจักทูลถามปัญหาแก่พระสมณโคดมเมื่อนั้น ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความปริวิตกแห่งใจของกาปติมาณพด้วยพระหฤทัยแล้ว ทรงทอด พระเนตรไปทางกาปติมาณพ ครั้งนั้นแล กาปติมาณพได้มีความคิดว่า พระสมณโคดมทรงใส่พระทัยเราอยู่ ฉะนั้น เราพึงทูลถามปัญหาแก่พระ- สมณโคดมเถิด ลำดับนั้นแล กาปติมาณพได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านโคดม ก็ในบทมนต์อันเป็นของเก่าของพราหมณ์ทั้งหลาย โดยนำ สืบต่อกันมาตามคัมภีร์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมถึงความตกลงโดยส่วนเดียวว่า สิ่งนี้แลจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้ ในเรื่องนี้ ท่านพระโคดมตรัสว่าอย่างไร.

[๖๕๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนการทวาชะ ก็บรรดา พราหมณ์ทั้งหลาย แม้พราหมณ์คนหนึ่งเป็นใครก็ตาม ที่กล่าวอย่างนี้ว่า ข้านี้เรารู้อยู่ ข้านี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แท้จริง สิ่งอื่นเปล่าดังนี้ มีอยู่หรือ

กา. ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ก็แม้อาจารย์ท่านหนึ่ง แม้ปาจารย์ท่านหนึ่ง จนตลอด ๗ ชั่วอาจารย์ของพราหมณ์ทั้งหลาย ที่กล่าวอย่างนี้ว่า ข้านี้เรารู้อยู่ ข้านี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แท้จริง สิ่งอื่นเปล่าดังนี้ มีอยู่หรือ.

กา. ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ก็ฤาษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวก พราหมณ์ คือ ฤาษีอัฐฐกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษีวิศวามิตร ฤาษี- ยมตคฺคิ ฤาษีอังคิรสะ ฤาษีการทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภุคฺ ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้บอกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้จับตาม กล่าวตามซึ่งบทมนต์เท่านั้น ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านได้กล่าวไว้ บอกไว้ แม้ท่านเหล่านั้นก็ กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า ข้านี้เราทั้งหลายรู้อยู่ ข้านี้เราทั้งหลายเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แท้จริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

กา. ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ แม้อาจารย์ แม้ปาจารย์คนหนึ่งจะเป็นใครก็ตาม ตลอด ๗ ชั่วอาจารย์ ของพราหมณ์ทั้งหลาย ที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้านี้เรารู้อยู่ ข้านี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แท้จริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้ มีอยู่หรือ.

กา. ข้านี้ห้ามมิได้ ท่านพระโคตม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ก็ฤาษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ ของพวก พราหมณ์ คือ ฤาษีอัฐฐกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษีวิศวามิตร ฤาษี

ยมตคฺคิ ฤาษีอังคีรสสะ ฤาษีภารทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภคฺ
เป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้บอกมนต์ ได้สาธยายบทมนต์อัน เป็นของเก่า ได้บอก
มาแล้ว ได้รวบรวมไว้แล้ว เดียวนี้ พราหมณ์ทั้งหลายสาธยายตามนั้น กล่าว
ตามนั้น ภาษิตได้ตามที่ได้รับภาษิตไว้ บอกได้ตามที่ได้รับบอกไว้ แม้ท่าน
เหล่านั้นได้กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า ข้อนี้เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แหละจริง
สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

กา. ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

[๖๕๔] พระ. คุณก่อนภารทวาชะ ได้ทราบกันดังนี้ว่า บรรดาพราหมณ์
ทั้งหลาย ไม่มีพราหมณ์แม้คนหนึ่งจะเป็นใครก็ตาม ที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้
เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า ไม่มีใครแม้คนหนึ่ง
ซึ่งเป็นอาจารย์เป็นปาจารย์ของอาจารย์ ตลอด ๗ ชั่ว อาจารย์ของพราหมณ์
ทั้งหลาย ที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แหละจริง
สิ่งอื่นเปล่า แม้ฤาษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤาษีอัญญกะ
ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษีวิสวามิตร ฤาษียมตคฺคิ ฤาษีอังคีรสสะ ฤาษี
ภารทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภคฺ ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้
บอกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ขับตาม กล่าวตามซึ่งบทมนต์เก่านี้
ที่ท่านขับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง
ตามที่ท่านได้กล่าวไว้ บอกไว้ แม้ท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้
เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้ คุณก่อนภารทวาชะ
เปรียบเหมือนแถวคนตาบอด ซึ่งเกาะกันต่อ ๆ ไป แม้คนต้นก็ไม่เห็น แม้
คนกลางก็ไม่เห็น แม้คนหลังก็ไม่เห็น ฉนฺได ภาษิตของพราหมณ์ทั้งหลาย
เห็นจะเปรียบได้กับแถวคนตาบอด ฉะนั้น คือ แม้คนชั้นต้นก็ไม่เห็น แม้คน
ชั้นกลางก็ไม่เห็น แม้คนชั้นหลังก็ไม่เห็น คุณก่อนภารทวาชะ ท่านจะเข้าใจ

ความซื่อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น ความเชื่อของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อม
หามูลมิได้มิใช่หรือ.

กา. ท่านพระโคตม ในข้อนี้ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมเล่าเรียนกันมา
มิใช่ด้วยความเชื่ออย่างเดียว แต่ย่อมเล่าเรียนด้วยการฟังตามกันมา.

[๖๕๕] พระ. คุณก่อนการทวาชะ ครั้งแรกท่านได้ไปสู่ความเชื่อ เดียวนี้
ท่านกล่าวการฟังตามกัน คุณก่อนการทวาชะ ธรรม ๕ ประการนี้ มีวิบากเป็น
สองส่วนในปัจจุบัน ๕ ประการเป็นไฉน คือ ศรัทธาความเชื่อ ๑ รุจิ
ความชอบใจ ๑ อนุสสวะ การฟังตามกัน อากาการปริวิตักกะ ความ
ตรึกตามอาการ ๑ ทิฐินิฆมานขันติ ความทนได้ซึ่งความเพ่งด้วยทิฐิ ๑
ธรรม ๕ ประการนี้แล มีวิบากเป็นสองส่วนในปัจจุบัน คุณก่อนการทวาชะ
ถึงแม้สิ่งที่เชื่อกันด้วยดีทีเดียว แต่สิ่งนั้นเป็นของว่างเปล่าเป็นเท็จไปก็มี ถึงแม้
สิ่งที่ไม่เชื่อกันด้วยดีทีเดียว แต่สิ่งนั้นเป็นจริงเป็นแท้ ไม่เป็นอื่นก็มี อนึ่ง สิ่ง
ที่ชอบใจทีเดียว... สิ่งที่ฟังตามกันมาด้วยดีทีเดียว... สิ่งที่ตรึกไว้ด้วยดี
ทีเดียว... สิ่งที่เพ่งแล้วด้วยดีทีเดียว เป็นของว่างเปล่าเป็นเท็จไปก็มี ถึงแม้
สิ่งที่ไม่ได้เพ่งด้วยดีทีเดียว แต่สิ่งนั้นเป็นจริงเป็นแท้ ไม่เป็นอื่นก็มี คุณก่อน
การทวาชะ บรูษผู้รู้แจ้งเมื่อจะตามรักษาความจริง ไม่ควรจะถึงความตกลงใน
ซื่อนั้นโดยส่วนเดียวว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า.

กา. ท่านพระโคตม ก็ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร จึงจะเชื่อว่าเป็นการ
ตามรักษาัจจะ บุคคลชื่อว่าตามรักษาัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ข้าพเจ้า
ขอทูลถามท่านพระโคตมถึงการตามรักษาัจจะ.

[๖๕๖] พระ. คุณก่อนการทวาชะ ถ้าแม้บรูษมีศรัทธา เขากล่าวว่า
ศรัทธาของเราอย่างนี้ ดังนี้ ชื่อว่า ตามรักษาัจจะ แต่ยังไม่ชื่อว่าถึงความ
ตกลงโดยส่วนเดียวก่อนว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า คุณก่อนการทวาชะ การ

ตามรักษาสัจจะย่อมมีด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น บุคคลชื่อว่าตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราย่อมปฏิบัติการตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น แต่ยังไม่เชื่อว่าเป็นการตรัสรู้สัจจะก่อน คุณก่อนการทวาชะ ถ้าแม่บรูษมีความชอบใจ... มีการฟังตามกัน... มีความตริคตามอาการ... มีการทนต่อการเพ่งด้วยทิวฐิ เขากล่าวว่า การทนต่อการเพ่งด้วยทิวฐิของเราอย่างนี้ ดังนี้ เชื่อว่าตามรักษาสัจจะ แต่ยังไม่เชื่อว่าจะถึงความทุกใจโดยส่วนเดียวก่อนว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า คุณก่อนการทวาชะ การตามรักษาสัจจะย่อมมีด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น บุคคลชื่อว่าตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราย่อมบัญญัติการตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น แต่ยังไม่เชื่อว่าเป็นการตรัสรู้สัจจะก่อน.

กา. ท่านพระโคตม การตามรักษาสัจจะย่อมมีด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น บุคคลชื่อว่าตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราทั้งหลายย่อมเพ่ง-เล็งการรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น ท่านพระโคตม ก็การตรัสรู้สัจจะย่อมมีด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร บุคคลย่อมตรัสรู้สัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงการตรัสรู้สัจจะ

[๖๕๗] พระ. คุณก่อนการทวาชะ ได้ยินว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไปอาศัยบ้านหรือนิคมแห่งหนึ่งอยู่ คฤหบดีก็ดี บุตรคฤหบดีก็ดี เข้าไปหาภิกษุนั้นแล้ว ย่อมใคร่ครวญคุณในธรรม ๓ ประการ คือ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลก ๑ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย ๑ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ๑ ว่า ท่านผู้นี้มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลก มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลกครอบงำแล้ว เมื่อไม่รู้ก็ฟังกล่าวว่ารู้. เมื่อไม่เห็นก็ฟังกล่าวว่าเห็น และสิ่งใดฟังเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น ฟังชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นเช่นนั้น ได้หรือหนอ เมื่อเขาใคร่ครวญ

เธอนั้นอยู่ ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ไม่มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ไม่มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลภครอบงำ ท่านผู้นี้เมื่อไม่รู้จะพึงกล่าวว่ารู้. เมื่อไม่เห็นจะพึงกล่าวว่าเห็น หรือสิ่งใดพึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น ท่านผู้นี้พึงชักชวนผู้อื่น เพื่อความเป็นเช่นนั้น ไม่มีเลย อนึ่ง ท่านผู้นี้มีกายสมาจาร วิจิตรสมาจาร เหมือนของบุคคลผู้ไม่โลภ ฉะนั้น ท่านผู้นี้แสดงธรรมใด ธรรมนั้นลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่หยั่งลงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิตพึงรู้ ธรรมนั้นอันคนโลภแสดงไม่ได้โดยง่าย เมื่อใด เขาใคร่ครวญเธออยู่ ย่อมเห็นแจ้งชัดว่า เธอบริสุทธิ์จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ เมื่อนั้น เขาย่อมใคร่ครวญเธอให้ยิ่งขึ้นไปในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้ายว่า ท่านผู้นี้มี ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษ ร้ายครอบงำ เมื่อไม่รู้จะพึงกล่าวว่ารู้ เมื่อไม่เห็นจะพึงกล่าวว่าเห็น หรือสิ่งใด พึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น พึงชักชวน ผู้อื่นเพื่อความเป็นอย่างนั้น ได้หรือหนอ เมื่อเขาใคร่ครวญเธอนั้นอยู่ ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ไม่มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย ไม่มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้ายครอบงำ เมื่อไม่รู้จะพึง กล่าวว่ารู้. เมื่อไม่เห็นจะพึงกล่าวว่าเห็น หรือสิ่งใดพึงเป็นไปเพื่อมิใช่ ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น พึงชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็น อย่างนั้น ไม่มีเลย อนึ่ง ท่านผู้นี้มีกายสมาจาร วิจิตรสมาจาร เหมือนของบุคคล ผู้ไม่ประทุษร้าย ฉะนั้น ท่านผู้นี้แสดงธรรมใด ธรรมนั้นลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่หยั่งลงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิต พึงรู้ ธรรมนั้นอันบุคคลผู้ประทุษร้ายแสดงไม่ได้โดยง่าย. เมื่อใด เขาใคร่ครวญ เธออยู่ย่อมเห็นแจ้งชัดว่า เธอบริสุทธิ์จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย เมื่อนั้น เขาย่อมใคร่ครวญเธอให้ยิ่งขึ้นไปในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลงว่า

ท่านผู้นี้มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง
ครอบงำ เมื่อไม่รู้ฟังกล่าวว่ารู้ เมื่อไม่เห็นฟังกล่าวว่าเป็น หรือสิ่งใด
ฟังเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น ฟัง
ชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นเช่นนั้น ได้หรือหนอ เมื่อเขาใคร่ครวญเธอนั้นอยู่
ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ไม่มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ไม่มีจิตอัน
ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลงครอบงำ เมื่อไม่รู้จะฟังกล่าวว่ารู้เมื่อไม่เห็น
จะฟังกล่าวว่าเป็น หรือสิ่งใดฟังเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลเพื่อทุกข์
สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น ฟังชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นเช่นนั้นไม่มีเลย อนึ่ง
ท่านผู้นี้มีกายสมาจาร วชิรสมาจาร เหมือนของบุคคลผู้ไม่หลง ฉะนั้น ก็ท่าน
ผู้นี้แสดงธรรมใด ธรรมนั้นลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต
ไม่หยั่งลงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิตพึงรู้ ธรรมนั้นอันบุคคลผู้หลง
ฟังแสดงไม่ได้โดยง่าย เมื่อใด เขาใคร่ครวญเธออยู่ ย่อมเห็นแจ้งชัดว่า เธอ
บริสุทธิ์จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง เมื่อนั้น เขาย่อมตั้งศรัทธาลงในเธอ
นั่นมันคง เขาเกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเข้าไปใกล้ เมื่อเข้าไปใกล้ย่อมนั่งใกล้
เมื่อนั่งใกล้ย่อมเสียดสีตกลง เขาเสียดสีตกลงแล้วย่อมฟังธรรม ครั้นฟังแล้วย่อม
ทรงจำธรรม พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้ เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่
ธรรมทั้งหลายย่อมควรแก่การเพ่ง เมื่อธรรมควรแก่การเพ่งมีอยู่ ย่อมเกิดฉันทะ
เกิดฉันทะแล้ว ย่อมขมักเขม้น ครั้นขมักเขม้นแล้ว ย่อมเทียบเคียง ครั้น
เทียบเคียงแล้วย่อมตั้งความเพียร เป็นผู้มีใจแน่วแน่ ย่อมทำปรมัตถสัจจะให้
แจ้งชัดด้วยกายและเห็นแจ้งแทงตลอดปรมัตถสัจจะนั้นด้วยปัญญา คู่ก่อนการ-
ทวาทะ การตรัสรู้สัจจะย่อมมิได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้นแล บุคคลย่อมตรัสรู้
สัจจะได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราย่อมปฏิบัติการตรัสรู้สัจจะด้วยข้อ
ปฏิบัติเพียงเท่านั้น แต่ยังไม่เชื่อว่าเป็นการบรรลุสัจจะทีเดียว.

กา. ท่านพระโคตม การตรัสรู้สัจจะย่อมมีได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น
บุคคลย่อมตรัสรู้สัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราทั้งหลายย่อมเพ่งเล็งการ
ตรัสรู้สัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น ท่านพระโคตม ก็การบรรลุสัจจะย่อมมีได้
ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร บุคคลย่อมบรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร
ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงการบรรลุสัจจะ.

[๖๕๘] พระ. คุณก่อนการทวารชะ การเสพจนคุ่น การเจริญ การ
ทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้นแล ชื่อว่าเป็นการบรรลุสัจจะ คุณก่อนการทวารชะ
การบรรลุสัจจะย่อมมีได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น บุคคลย่อมบรรลุสัจจะด้วยข้อ
ปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราย่อมปฏิบัติการบรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น.

กา. ท่านพระโคตม การบรรลุสัจจะย่อมมีได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น
บุคคลย่อมบรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราทั้งหลายย่อมเพ่งเล็งการ
บรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น ท่านพระโคตม ก็ธรรมมีอุปการะมากแก่
การบรรลุสัจจะเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมมีอุปการะ
มากแก่การบรรลุสัจจะ

[๖๕๙] พระ. คุณก่อนการทวารชะ ความเพียรมีอุปการะมากแก่การบรรลุ
สัจจะ ถ้าไม่พึงตั้งความเพียร ก็ไม่พึงบรรลุสัจจะนี้ได้ แต่เพราะตั้งความเพียร
จึงบรรลุสัจจะได้ ฉะนั้น ความเพียรจึงมีอุปการะมากแก่การบรรลุสัจจะ

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมมีอุปการะมากแก่ความเพียรเป็นไฉน
ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมมีอุปการะมากแก่ความเพียร.

พระ. คุณก่อนการทวารชะ ปัญญาเครื่องพิจารณามีอุปการะมากแก่ความ
เพียร ถ้าไม่พึงพิจารณา ก็พึงตั้งความเพียรนี้ไม่ได้ แต่เพราะพิจารณาจึงตั้ง
ความเพียรได้ ฉะนั้น ปัญญาเครื่องพิจารณาจึงมีอุปการะมากแก่ความเพียร.

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ปัญญาเครื่องพิจารณา เป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ปัญญา เครื่องพิจารณา.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ความอดสาหะเป็นธรรมที่มีอุปการะมากแก่ ปัญญาเครื่องพิจารณา ถ้าไม่พึงอดสาหะ ก็พึงพิจารณาไม่ได้ แต่เพราะ อดสาหะจึงพิจารณาได้ ฉะนั้น ความอดสาหะจึงมีอุปการะมากแก่ปัญญาเป็น เครื่องพิจารณา.

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ความอดสาหะเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ความอดสาหะ.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ฉันทะมีอุปการะมากแก่ความอดสาหะ ถ้า ฉันทะไม่เกิด ก็พึงอดสาหะไม่ได้ แต่เพราะฉันทะเกิดจึงอดสาหะ ฉะนั้น ฉันทะจึงมีอุปการะมากแก่ความอดสาหะ.

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ฉันทะเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ฉันทะ.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ธรรมที่ควรแก่การเพ่งมีอุปการะมากแก่ฉันทะ ถ้าธรรมทั้งหลายไม่ควรแก่การเพ่ง ฉันทะก็ไม่เกิด แต่เพราะธรรมทั้งหลาย ควรแก่การเพ่งฉันทะจึงเกิด ฉะนั้น ธรรมที่ควรแก่การเพ่งจึงมีอุปการะมาก แก่ฉันทะ.

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ธรรมที่ควรแก่การ เพ่งเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ ธรรมที่ควรแก่การเพ่ง.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ปัญญาเครื่องใคร่ครวญเนื้อความ มีอุปการะมากแก่ธรรมที่ควรแก่การเพ่ง ถ้าไม่พึงใคร่ครวญเนื้อความนั้น ธรรมทั้งหลายก็ไม่ควรแก่การเพ่ง แต่เพราะใคร่ครวญเนื้อความ ธรรมทั้งหลายจึงควรแก่การเพ่ง ฉะนั้น ปัญญาเครื่องใคร่ครวญเนื้อความ จึงมีอุปการะมากแก่ธรรมที่ควรแก่การเพ่ง.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ปัญญา เครื่องใคร่ครวญเนื้อความเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ปัญญาเครื่องใคร่ครวญเนื้อความ.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การทรงจำธรรมไว้ มีอุปการะมากแก่ปัญญา เครื่องใคร่ครวญเนื้อความ ถ้าไม่พึงทรงจำธรรมนั้น ก็พึงใคร่ครวญเนื้อความนี้ไม่ได้ แต่เพราะทรงจำธรรมไว้จึงใคร่ครวญเนื้อความได้ ฉะนั้น การทรงจำธรรมไว้จึงมีอุปการะมากแก่ปัญญาเครื่องใคร่ครวญเนื้อความ.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมมีอุปการะมากแก่การทรงจำธรรมเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคดมถึงธรรมมีอุปการะมากแก่การทรงจำธรรม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การฟังธรรมมีอุปการะมากแก่การทรงจำธรรม ถ้าไม่พึงฟังธรรม ก็พึงทรงจำธรรมนี้ไม่ได้ แต่เพราะฟังธรรมจึงทรงจำธรรมไว้ได้ ฉะนั้น การฟังธรรมจึงมีอุปการะมากแก่การทรงจำธรรม.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การฟังธรรมเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคดมถึงธรรมมีอุปการะมากแก่การฟังธรรม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การเจียโสตลงมีอุปการะมากแก่การฟังธรรม ถ้าไม่พึงเจียโสตลง ก็พึงฟังธรรมนี้ไม่ได้ แต่เพราะเจียโสตลงจึงฟังธรรมได้ ฉะนั้น การเจียโสตลงจึงมีอุปการะมากแก่การฟังธรรม.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเจียโสตลงเป็นไฉน
ข้าพเจ้าขอลุถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเจียโสตลง.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การเข้าไปนั่งใกล้มีอุปการะมากแก่การเจีย
โสตลง ถ้าไม่เข้าไปนั่งใกล้ ก็พึงเจียโสตลงไม่ได้ แต่เพราะเข้าไปนั่งใกล้จึง
เจียโสตลง ฉะนั้น การเข้าไปนั่งใกล้จึงมีอุปการะมากแก่การเจียโสตลง.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปนั่งใกล้เป็น
ไฉน ข้าพเจ้าขอลุถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปนั่ง
ใกล้.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การเข้าไปหา มีอุปการะมากแก่การเข้าไปนั่ง
ใกล้ ถ้าไม่พึงเข้าไปหา ก็พึงนั่งใกล้ไม่ได้ แต่เพราะเข้าไปหาจึงนั่งใกล้
ฉะนั้น การเข้าไปหาจึงมีอุปการะมากแก่การเข้าไปนั่งใกล้.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปหาเป็น
ไฉน ข้าพเจ้าขอลุถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ศรัทธามีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา ถ้า
ศรัทธาไม่เกิด ก็ไม่พึงเข้าไปหา แต่เพราะเกิดศรัทธาจึงเข้าไปหา ฉะนั้น
ศรัทธาจึงมีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา.

[๖๖๐] กา. ข้าพเจ้าได้ลุถามท่านพระโคดมถึงการตามรักษาัจจะ
ท่านพระโคดมทรงพยากรณ์แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ทั้งชอบใจทั้ง
ควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าพเจ้าได้ลุถามท่านพระโคดมถึง
การตรัสรู้สัจจะ ท่านพระโคดมทรงพยากรณ์แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น
ทั้งชอบใจทั้งควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าพเจ้าได้ลุถามท่าน
พระโคดมถึงการบรรลุสัจจะ ท่านพระโคดมทรงพยากรณ์ และข้อที่ทรง
พยากรณ์นั้น ทั้งชอบใจทั้งควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าพเจ้า

ได้ทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมมีอุปการะมากแก่การบรรลุสัจจะ ท่านพระโคตมทรงพยากรณ์แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ทั้งชอบใจทั้งควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าพเจ้าได้ทูลถามท่านพระโคตมถึงข้อใด ๆ ท่านพระโคตมได้ทรงพยากรณ์ข้อนั้น ๆ แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ทั้งชอบใจทั้งควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ เมื่อก่อนข้าพระองค์รู้อย่างนี้ว่า พวกสมณะหัวโล้นเชื้อสายคฤหบดีกัณหาโคตร เกิดจากพระบาทท่วมหาพรหม จะแปลกอะไรและจะรู้ทั่วถึงธรรมที่ไหน พระโคตมผู้เจริญได้ทรงทำความรักสมณะในสมณะ. ความเต็มใสสมณะในสมณะ ความเคารพสมณะในสมณะ ให้เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์แล้วหนอ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักษุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระองค์กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญ โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนี้แล.

จบจังกีสสูตรที่ ๕

อรรถกถาจั๊กสูตร

จั๊กสูตรขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในจั๊กสูตรนั้น คำว่า เทวเน สาถเวเน ความว่า ได้ยินว่า
ประชาชนกระทำพิธีกรรมแก่เทวดาในป่าสาละนั้น เพราะเหตุนั้น ป่าสาละนั้น
จึงเรียกว่า เทพวันบ้าง สาถวันบ้าง. คำว่า ปกครองหมู่บ้านชื่อว่า
โอปาสาทะ ความว่า จั๊กพิราหมณ์ ครอบครองอยู่ในหมู่บ้านพราหมณ์มี
ชื่อว่า โอปาสาทะ คือเป็นใหญ่ของหมู่บ้านนั้น ปกครองอยู่ในหมู่บ้านนั้นตลอด
เขตแดนที่พึงรับผิดชอบ. ก็ในคำว่า โอปาสาท อชฎาวสติ นี้พึงทราบว่
ทศยิวักขิณในความหมายเป็นสัตตมวีวัคคิ เนื่องด้วยอุปสรรค. ในบทที่เหลือ
ในพระสุตตรนั้น ควรชวนขยายหลักขณะจากคัมภีร์ศัพทศาสตร์ เพราะการที่
ศัพท์นั้นเป็นทศยิวักขิณ. บทว่า สตุตฺตสฺสทํ หนาแน่นด้วยมนุษย์และสัตว์
ความว่า หนาแน่น คือ แออัดด้วยมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย อธิบายว่า มีคนมาก
มีมนุษย์เกื้อนกล่น และพลุกพล่านด้วยสัตว์หลายชนิด มีช้างม้า นกยูง และ
เนื้อที่เลี้ยงไว้ เป็นต้น. ก็เพราะเหตุที่บ้านนั้นสมบูรณ์ด้วยหญ้าสำหรับช้าง
ม้าเป็นต้นกิน และหญ้าสำหรับมุงบ้านซึ่งเกิดรอบนอก อนึ่ง สมบูรณ์ด้วย
ไม้พินและไม้เครื่องเรือน และเพราะเหตุที่ภายในบ้านนั้น มีสระโบกขรณี
มากมายมีทั้งฐานกลมและสี่เหลี่ยม เป็นต้น และภายนอก (บ้าน) มีบึง
มีไช่น้อยวิจิตรงดงามด้วยดอกไม้อันเกิดในน้ำ มีน้ำเต็มอยู่เป็นนิจทีเดียว เพราะ
เหตุนี้ จึงตรัสว่า มีหญ้า ไม้และน้ำ. ชื่อว่า มีธัญญาหาร เพราะเป็นไปกับ
ด้วยธัญญาหาร. อธิบายว่า สะสมธัญญาหารไว้มากมาย มีชนิดอาหารที่จะกิน
ก่อนและอาหารที่จะกินหลังเป็นต้น. ด้วยเหตุดังกล่าวมาเพียงเท่านี้ พราหมณ์

จึงให้ยกเสวตรฉัตรอยู่อย่างพระราชานในบ้านนั้น และ ย่อมเป็นอันแสดงสมบัติ ความพร้อมของพราหมณ์นั้น. ทรัพย์ที่ได้จากพระราชาน ชื่อว่า ราชทรัพย์. หากจะถามว่า ใครประทาน. ตอบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลประทาน. บทว่า ราชทัญญู รางวัลของหลวง แปลว่า เป็นรางวัลของพระราชาน อธิบายว่า เป็น ทรัพย์มรดก. บทว่า พุรหมุเทยฺย ให้เป็นพรหมไทย คือ เป็นทรัพย์ที่ ฟังประทานให้อย่างประเสริฐ อธิบายว่า พราหมณ์ให้ยกเสวตรฉัตรขึ้นแล้ว ใช้สอยอย่างพระราชาน. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ราชโกคฺคิ ราชทรัพย์ ความว่า พราหมณ์สั่งการตัดและการแบ่งทุกอย่าง เก็บส่วยที่ทำน้ำและภูเขา ให้ยก เสวตรฉัตรขึ้นเป็นพระราชานใช้สอย. ในคำว่า ราชทรัพย์ที่พระเจ้าปเสน- ทิโกศลพระราชทานแล้ว นี้ ในพระสุตตรนั้น ชื่อว่า รางวัลของหลวง เพราะพระราชานประทาน. ท่านกล่าวคำนี้ว่า พระราชานปเสนทิโกศลพระ- ราชานแล้ว เพื่อแสดงพระราชานผู้ประทานรางวัลนั้น. บทว่า พุรหมุเทยฺย พรหมไทย แปลว่า ให้เป็นทรัพย์ที่พระราชานอย่างประเสริฐ อธิบายว่า พระราชานแล้วโดยประการที่พระราชานแล้ว ไม่เป็นอันจะต้องเรียกคืน เป็นอันสละแล้ว บริจาคแล้ว. ชื่อว่า เป็นหมู เพราะคนเป็นจำนวนมาก ๆ มารวมกัน. ไม่เหมือนให้เฉพาะทิศใดทิศหนึ่ง. หมูมีอยู่แก่พราหมณ์เหล่านั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าเป็นหมู. ชื่อว่า เป็นคณะ เพราะในกาลก่อนไม่เป็นคณะ (ตอนอยู่) ในบ้าน ออกไปภายนอกจึงเป็นคณะ. ชื่อว่า มุ่งหน้าไปทางทิศเหนือ เพราะหันหน้าไปทางเหนือ. คำว่า เรียกนักการมา ความว่า มหาอำมาตย์ผู้ สามารถพยากรณ์ปัญหาที่ถามแล้วได้เรียกว่า นักการ เรียกนักการนั้นมาแล้ว. บทว่า จงรอก่อน ความว่า จงยับยั้งอยู่สักครู่ อธิบายว่า จงคอยก่อน. คำว่า ผู้เป็นชาวประเทศต่าง ๆ ความว่า ชื่อว่าชาวประเทศต่าง ๆ เพราะ พวกเขาเกิดหรืออยู่ในประเทศต่าง ๆ คือรัฐอื่นมีแคว้นกาสิและโกศลเป็นต้น

หรือมาจากประเทศต่าง ๆ นั้น. ผู้เป็นชาวประเทศต่าง ๆ เหล่านั้น. บทว่า
อย่างใดอย่างหนึ่ง ความว่า ด้วยกิจบางอย่าง มีการบูชาัญญเป็นต้น
ซึ่งไม่กำหนดแน่นอน. พราหมณ์เหล่านั้นได้ยินว่าท่านจึงก็พราหมณ์จะไป จึง
พากันคิดว่า ท่านจึงก็พราหมณ์นี้เป็นพราหมณ์ชั้นสูง ก็โดยมาก พราหมณ์
ทั้งหลายพวกอื่น ถึงพระสมณโคดมเป็นที่ฟัง จึงก็พราหมณ์นี้เท่านั้นยังไม่ได้
ไป หากจึงก็พราหมณ์นั้นจักไป ณ ที่นั้นไซริ์ ถูกพระสมณโคดมคลใจด้วย
เล่ห์สำหรับคลใจ ก็จักถึงสระณะ ต่อจากนั้นพวกพราหมณ์ก็จักไม่ประชุมกัน
ประตูป้านของจึงก็พราหมณ์นั้น เอาละพวกเราจักกระทำการขัดขวาง
การไปของจึงก็พราหมณ์นั้น. ครั้นปริกษากันแล้ว จึงรอรอยู่ ณ ที่นั้น. ท่าน
หมายเอาอาการนั้น จึงกล่าวคำมีอาทิว่า ครั้งนั้นแล พราหมณ์เหล่านั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า แต่ข้างทั้งสอง ได้แก่ แต่ทั้งสองข้าง
คือ ข้างฝ่ายมารดาและบิดา. อธิบายว่า มารดาเป็นนางพราหมณี ยายเป็น
พราหมณี แม้มารดาของยายก็เป็นนางพราหมณี บิดาเป็นพราหมณ์ ปู่เป็น
พราหมณ์ แมंबิดาของปู่ก็เป็นพราหมณ์ (จึงก็พราหมณ์) ผู้เจริญเกิดดีแล้ว
จากทั้งสองฝ่าย คือ ข้างฝ่ายมารดาและข้างฝ่ายบิดา อย่างนี้ ด้วยประการ
ดังนี้. บทว่า ผู้มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิบริสุทธิดี ความว่า กรรมที่เป็น
ที่ถือปฏิสนธิทางฝ่ายมารดาของท่าน บริสุทธิดี แม้กรรมเป็นที่ปฏิสนธิทางฝ่าย
บิดาของท่านก็บริสุทธิดี. ในคำว่า จนถึงปีตามหยุดที่ ๗ นี้ ปู่ชื่อว่า
ปีตามหะ ยุคของปู่ชื่อว่า ปีตามหยุด. ประมาณอายุ เรียกว่า ยุค. ก็คำว่า
ยุคนี้ เป็นเพียงพูดกันเท่านั้น. แต่โดยความหมาย ปีตามหยุด ก็คือ ปีตามหะ
นั่นเอง. บรรพบุรุษแม่ทั้งหมดสูงในรูปกว่านั้น ก็ถือเอาด้วยศัพท์ว่า ปีตามหะ
นั่นแหละ. ผู้มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิบริสุทธิดีถึง ๗ ชั่วคนอย่างนี้. อีกอย่าง
หนึ่ง แสดงว่า ไม่ถูกคัดค้านติเตียนด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติ. บทว่า

ไม่ถูกห้าม ความว่า ไม่ถูกคัดค้าน คือ ไม่ถูกโต้แย้งอย่างนี้ว่า จงนำผู้นี้
ออกไป ประโยชน์อะไรกับผู้นี้. บทว่า **ไม่ถูกติเตียน** ความว่า ไม่ถูก
ติเตียน คือไม่เคยถูกตำหนิหรือติเตียน. ถามว่า ด้วยเหตุอะไร. ตอบว่า ด้วย
การกล่าวอ้างถึงชาติ. อธิบายว่า ด้วยคำพูดเห็นปานนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้
ผู้นี้เป็นผู้มีชาติกำเนิดแล้ว. บทว่า **ด้วยองค์นี้** ความว่า เพราะเหตุนี้.
บทว่า **มั่งคั่ง** แปลว่า เป็นใหญ่. บทว่า **มีทรัพย์มาก** แปลว่า ประกอบ
ด้วยทรัพย์มาก. แสดงว่า ก็ในบ้านของจังกิพราหมณ์ผู้เจริญมีทรัพย์มาก
เหมือนฝุ่นและทรายบนแผ่นดิน ส่วนพระสมณโคดมไม่มีทรัพย์ ทำท้องให้
เต็มด้วยการขอ แล้วยังอัตภาพให้ดำเนินไป. บทว่า **มีโภคะมาก** คือ
เป็นผู้มีเครื่องอุปโภคมากเนื่องด้วยกามคุณ ๕. พวกพราหมณ์กล่าวคุณใด ๆ
ด้วยประการอย่างนี้ ย่อมกล่าวดูถูกว่า พวกเราจักกล่าวเฉพาะโทษของพระผู้มี
พระภาคเจ้า โดยเป็นปฏิปักษ์ต่อคุณนั้น ๆ. บทว่า **มีรูปงาม** ความว่า มี
รูปงามยิ่งกว่ามนุษย์อื่น. บทว่า **ทสฺสนิโย** ความว่า ควรแก่การดี เพราะ
ทำความไม่เบียดผู้ที่อยู่ทั้งวัน. ชื่อว่า น่าเลื่อมใส เพราะทำความเลื่อมใส
ให้เกิดด้วยการดูเท่านั้น. ความงามเรียกว่า โปกขรตา. ความงามแห่งผิวพรรณ
ชื่อว่า วัณณโปกขรตา. ด้วยความงามแห่งผิวพรรณนั้น. อธิบายว่า ด้วยความ
ถึงพร้อมแห่งผิวพรรณ. ส่วนอาจารย์รุ่นเก่าเรียกสตรีระว่า โปกขระ. วรรณะก็
คือผิวพรรณนั่นเอง. ตามมติของท่าน วรรณะและสตรีระ ชื่อว่า วรรณะและ
สตรีระ. ภาวะแห่งวรรณะและสตรีระ ชื่อว่า ความเป็นแห่งวรรณะและสตรีระ.
คำว่า **แม้เพราะเหตุนี้ มีผลงามอย่างยิ่ง** ความว่า ด้วยวรรณะอันบริสุทธิ์
อย่างสูงสุด และด้วยความถึงพร้อมด้วยสตรีระสัณฐาน. บทว่า **มีวรรณะดุจ
พรม** แปลว่ามีวรรณะประเสริฐที่สุด. อธิบายว่า ประกอบด้วยวรรณะดุจ
ทองคำอันประเสริฐสุด แม้ในบรรดาวรรณะอันบริสุทธิ์ทั้งหลาย. คำว่า **มี**

สตรีระดูจพรหม ได้แก่ประกอบด้วยสตรีระดูจสรีระของท้าวมหาพรหม. คำว่า
อชุตทาวกาโส ทสฺสนาย ความว่า โอกาสแห่งการได้เห็นสรีระของ
ท่านผู้เจริญ ไม่เล็กน้อย คือ ใหญ่. ท่านแสดงว่า อวัยวะน้อยใหญ่ของ
ท่านทั้งหมดที่เดียนาคูด้วย ทั้งใหญ่โตด้วย. ชื่อว่า มีศีล เพราะอรรถว่า
ศีลของพราหมณ์นั้นมีอยู่. ชื่อว่า มีศีลยั่งยืน เพราะอรรถว่า ศีลของพราหมณ์
นั้นเบิกบานแล้ว คือเจริญแล้ว. บทว่า พุทฺธสิเลน แปลว่า ด้วยศีลอัน
เบิกบานแล้ว คือ เจริญแล้ว. บทว่า มาตามพร้อมแล้ว แปลว่า ประกอบ
แล้ว. คำนี้เป็นไวยากรณ์ของบทว่า พุทฺธสิลี นั้นแหละ. พวกพราหมณ์กล่าว
คำ (ว่าศีล) ทั้งหมดนั้น หมายถึงศีลห้าเท่านั้น. ในคำว่า มีวาจางาม
เป็นต้น ที่ชื่อว่า มีวาจางาม เพราะอรรถว่า วาจาของพราหมณ์นั้น กามคือ
ดี ได้แก่มีบทและพยัญชนะกลมกล่อม. ชื่อว่า เปล่งเสียงไพเราะ เพราะอรรถ
ว่าการเปล่งเสียงของพราหมณ์นั้นงาม คือ ไพเราะ. เสียงที่เปล่งออก
ชื่อว่า วาการณ. ชื่อว่า มีวาจาเป็นของชาวเมือง เพราะเป็นวาจา
มีในเมือง โดยเป็นวาจาที่สมบูรณ์ด้วยคุณ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า มีวาจาดู
ของหญิงชาวเมือง เพราะอรรถว่ามีวาจาเหมือนวาจาของหญิงชาวเมืองนั้น
เพราะหญิงชาวเมือง ชื่อว่าชาวบุรี เพราะมีในเมือง เป็นผู้ละเอียดอ่อน.
ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองนั้น. บทว่า วิสฺสุจาย ได้แก่ไม่ติดขัด คือ
เว้นจากโทษมี เสียงสูงและเสียงต่ำเป็นต้น. บทว่า อเนลคพาย ความว่า
เว้นจากโทษ. อธิบายว่า ก็เมื่อบุคคลบางคนกำลังพูดอยู่ โทษย่อมไหลออก
คือน้ำลายไหล หรือก้อนเขฬะกระเด็น วาจาของคนนั้นชื่อว่าเป็นวาจามีโทษ
ด้วยวาจาที่ตรงข้ามกับวาจาที่มีโทษนั้น. คำว่า อตุลฺลสฺส วิญญาปณียา ความ
ว่า สามารถทำเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดให้ปรากฏ ทำผู้ฟังให้เข้าใจชัดเจน

ความที่กล่าว. คำที่เหลือในการพรรณนาคุณของพราหมณ์ในที่นี้ง่ายทั้งนั้น. คำว่า **เอวั วุตฺเต** แปลว่า เมื่อพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวอย่างนี้.

จึงก็พราหมณ์คิดว่า พวกพราหมณ์เหล่านั้น เข้าใจว่า ขึ้นชื่อว่าสัตว์ เมื่อกล่าวคุณของตนจะไม่ยินดี ย่อมไม่มี พวกเราจักกล่าวคุณของจึงก็พราหมณ์นั้น ห้าม (มิให้ไป) จึงกล่าวคุณของเราโดยอ้างถึงชาติเป็นต้น การยินดีในการพรรณนาคุณของตนเอง หากควรแก่เราไม่ เอาเถอะ เราจะทำลายวาตะของพราหมณ์เหล่านั้นเสีย ให้พวกเขาเห็นว่า พระสมณโคดมเป็นให้ ทำให้พวกเขาไปในที่นั้น ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงฟังเราบ้าง. ก็จึงก็พราหมณ์รู้คุณทั้งหลายอันยิ่งกว่าคุณของตนว่า บรรดาคุณเหล่านั้น คุณแม้ใดเช่นเดียวกับคุณของตนมิเป็นต้นว่า เกิดดีแล้วแต่ทั้งสองฝ่าย คุณเหล่านั้นมีความถึงพร้อมด้วยพระชาติเป็นต้น ก็ล้วนเป็นของพระสมณโคดมทั้งสิ้น จึงประกาศคุณทั้งหลายที่นอกเหนือขึ้นไป เพื่อแสดงว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นใหญ่โดยส่วนเดียวแท้. คำว่า **พวกเราเท่านั้นย่อมควร** ความว่า ก็เมื่อพราหมณ์กำหนดแนลงไปอย่างนี้ จึงแสดงคำนี้ไว้ในที่นี้ว่า ฝีมือว่าพระสมณโคดม เชื่อว่าเป็นผู้ที่เราควรจะไปหา เพราะทรงเป็นใหญ่โดยพระคุณไซ้. เมล็ดพรรณผักกาด เทียมกันเขาพระสุเมรุ เป็นของนิดหน่อยต่ำทราม. น้ำในรอยเท้าโคเทียบกับน้ำมหาสมุทรเป็นของนิดหน่อย ต่ำด้อย. หยาดน้ำค้างเทียบกับน้ำในสระใหญ่ทั้ง ๗ สระก็เป็นของนิดหน่อย ต่ำด้อยฉันใด คุณของพวกเราเมื่อเทียบกับพระคุณมีชาติสมบัติเป็นต้น ของพระสมณโคดม ก็เป็นของเล็กน้อย ต่ำทรามฉันนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น พวกเราเท่านั้นย่อมควรเข้าไปเฝ้าพระโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น. ในคำว่า **ภูมิตถฺย เวหาสภูจฺจ** นี้ศัพท์ที่อยู่ในแผ่นดินทำสระโบกขรณีอันโบกด้วยปูนขาวให้เต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ ทั้งในพระลานหลวง และในพระราชอุทยาน ชื่อ

ว่าทรัพย์อยู่ในแผ่นดิน. ส่วนทรัพย์ที่เก็บไว้เต็มปราสาทและ. ที่เก็บรวบรวมไว้เป็นต้น ชื่อว่าทรัพย์ตั้งอยู่ในอากาศ. ทรัพย์ที่มีมาตามวงศ์ตระกูลอย่างนี้ก่อน. ส่วนเฉพาะในวันที่พระตถาคตเจ้าประสูติ มีขุมทรัพย์ผุดขึ้น ๔ ขุม คือขุมทรัพย์สังขะ ขุมทรัพย์เอละ ขุมทรัพย์อุปปละ ขุมทรัพย์บุณทริกะ. บรรดาขุมทรัพย์เหล่านั้น ขุนทรัพย์กว้างหนึ่งควาต ชื่อสังขะ. ขุมทรัพย์กว้างกิ่งโยชน์ ชื่อเอละ. ขุมทรัพย์กว้าง ๓ ควาต ชื่ออุปปละ. ขุนทรัพย์กว้าง ๑ โยชน์ ชื่อบุณทริกะ. ที่ที่หีบเอาทรัพย์ ในขุมทรัพย์แม่เหล่านั้น คงเต็มอยู่ตามเดิม พึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงละเงินและทองมากมายออกผนวชด้วยประการดัง. คำว่า หน่อม ดังนี้เป็นต้น ข้าพเจ้าให้พิสดารแล้วในหนหลังนั่นแหละ. ในคำว่า มีโอกาสไม่น้อย นี้ พึงทราบว่ (ได้แก่) โอกาสที่เห็นไม่มีประมาณในพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย ในข้อที่ว่า มีเรื่องดังต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง.

ได้ยินมาว่า พราหมณ์คนใดคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์พึงมาว่า เขาเล่าลือกันว่า ใครๆ ไม่สามารถวัดประมาณ (ขนาด) ของพระสมณโคดมได้ จึงในเวลาทีพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาต เขายืนถือไม้ไผ่ยาวหกสิบศอก . อยู่ภายนอกประตูเมือง พอพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึง จึงถือไม้ไผ่ยืนอยู่ใกล้ ๆ. ไม้ไผ่ยาวเพียงพระขานุของพระผู้มีพระภาค. วันรุ่งขึ้น เขาเอาไม้ไผ่ต่อเข้า ๒ ลำ แล้วได้ยืนเทียบอยู่ในที่ใกล้ ๆ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พราหมณ์ ท่านทำอะไรปรากฏแต่เพียงไม้ไผ่ ๒ ลำ (ต่อ) บนไม้ไผ่ ๒ ลำ.

พ. ข้าพระองค์จะวัดขนาดของพระองค์.

ภ. พราหมณ์ แม้หากว่าท่านเอาไม้ไผ่มาต่อจนเต็มห้องจักรวาลทั้งสิ้นแล้ว ยืนเทียบอยู่ในที่ใกล้ ท่านก็ไม่อาจวัดขนาดของเราได้ เพราะเรานำเพ็ญบารมีมาสิ้นสี่สงไขยแสนกัป โดยประการที่คนอื่นจะพึงวัดขนาดของเรานั้นหา

มิได้ พระตถาคตนับจำนวนไม่ได้ ประมาณไม่ได้ ดังนี้แล้วตรัสพระคาถาในพระธรรมบท. ในเวลาจบพระคาถา สัตว์แปดหมื่นสี่พันคืบน้ำอมฤตแล้ว.

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง. เขาว่า ท้าวอสุรินทราหูสูงถึงสี่พันแปดร้อยโยชน์ ระหว่างแขนกว้างหนึ่งพันสองร้อยโยชน์. ฝ่ามือฝ่าเท้ากว้างสามร้อยโยชน์. ข้อมือมือห้าสิบโยชน์. ระหว่างคิ้วกว้างห้าสิบโยชน์. หน้าผากกว้างสามร้อยโยชน์. ศีรษะเก้าร้อยโยชน์. ท้าวราหูนั้นไม่มาเฝ้าด้วยคิดว่า เราสูง ไม่อาจก้มดูพระศาสดา. วันหนึ่ง ได้ฟังการพรรณนาคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงเสด็จมาเฝ้าด้วยความคิดเสียว จักดูตามแต่จะดูได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ อหังการของท้าวเธอ จึงทรงพระดำริว่า เราจักแสดงโดยอิริยาบถไหนในบรรดาอิริยาบถทั้ง ๔ แล้ว ทรงดำริสืบไปว่า ธรรมดาคนยืนแม้จะต่ำก็ปรากฏเหมือนว่าสูง เราจักนอนแสดงตนแก่ท้าวเธอ ดังนี้แล้ว ตรัสว่า อานนท์ เธอจงลาดเตียงน้อย ณ บริเวณพระคันธกุฎี แล้วทรงสำเร็จสัทโศภิตาสนับนเตียงน้อยนั้น. ท้าวราหูเสด็จมา แล้วชะเง้อคอมองดูพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงบรรทมอยู่. เหมือนแหงนคอดูพระจันทร์เพ็ญในท่ามกลางนภากาศ ฉะนั้น. และเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า นี้อะไรกัน จอมอสุรก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์ไม่มาเฝ้าด้วยคิดว่า ข้าพระองค์ไม่อาจก้มดูพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระศาสดาตรัสว่า จอมอสุร เรามิได้บำเพ็ญบารมี เหมือนอย่างกัมหน้า เราให้ทานกระทำให้มีผลเลิศ ขึ้นสูงทั้งนั้น. วันนั้น ท้าวราหูได้ถึงสรณะ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีโอกาสมิใช่น้อยที่จะได้เห็นด้วยประการอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีศีลด้วยปาริสุทธิศีล ๔. ก็ศีลนั้น เป็นอริยะ คือสูงสุดบริสุทธิ. เพราะเหตุนี้ จังกีพราหมณ์จึงกล่าวว่า ทรงมีศีลเป็นอริยะ. ศีลนั้นนั่นแหละ ชื่อว่า เป็นกุศล เพราะอรรถว่าไม่มีโทษ. เพราะเหตุนี้ จังกีพราหมณ์จึงกล่าวว่า ทรงมีศีลเป็นกุศล. คำว่า มีศีลเป็น

บุคคล นี้ เป็นไวพจน์ของคำว่า มีศีลเป็นกุศล นั้น. คำว่า พุทฺธฺนํ อจฺริย-
ปจฺจริโย ทรงเป็นอาจารย์ และปจฺจริโยของตนเป็นอันมาก ความว่า สัตว์
แปดหมื่นสี่พัน ทั้งเทวดาและมนุษย์ไม่มีประมาณ ต่อมอมตธรรมคือ มรรคผล
ด้วยพระธรรมเทศนาอันศักดิ์สิทธิ์เดียว ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า เป็นปจฺจริโยของชนเป็นอันมาก คือ ของ
อาจารย์ และสาวกเวไนย. ในคำว่า ทรงมีกามราคะสิ้นแล้ว นี้ กิเลสแม้
ทั้งปวงของพระผู้มีพระภาคเจ้าสิ้นไปแล้วโดยแท้ แต่พราหมณ์ไม่รู้จัก
กิเลสเหล่านั้น กล่าวคุณในฐานะที่ตนรู้เท่านั้น. บทว่า วิคตจาปฺลฺโล
ปราศจากความโลเล ความว่า ทรงปราศจากความโลเลที่กล่าวไว้อย่างนี้ว่า
ประดับบาตรประดับจีวรและเสนาสนะ อีกอย่างหนึ่ง การรัก การยึดถือ
กายอันเปื่อยเน่านี้. บทว่า อปาปฺปุเรกฺขาโร ไม่ทรงมุ่งความชั่ว คือ
ทรงมุ่งโลกุตตรธรรม ๕ อันไม่ชั่วร้ายเสด็จเที่ยวไป. คำว่า ชนที่เป็นพราหมณ์
ได้แก่พวกพราหมณ์แต่ละพวกมีพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ และพระมหา-
กัสสปเป็นต้น. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ไม่ทรงมุ่งร้าย ทรงทำหมูชน
นี้แหละไว้เบื้องหน้า. อธิบายว่า ก็หมูชนนี้กระทำพระสมณโคดมไว้เบื้องหน้า
เที่ยวไป. อีกอย่างหนึ่ง ไม่ประพฤติมุ่งความชั่ว คือ ไม่ประพฤติมุ่งความชั่ว
อธิบายว่า ไม่ปรารถนาความชั่ว. ถามว่า แก่ใคร. ตอบว่า แก่พวกพราหมณ์.
มีอธิบายว่า ไม่ทรงมุ่งร้าย คือทรงปรารถนาประโยชน์สุขต่อพราหมณ์ฝ่ายเดียว
แม้ผู้มุ่งร้ายเฉพาะพระองค์. บทว่า ทิโรธฺนฺจฺจา ชนต่างรัฐ คือ คนรัฐอื่น.
บทว่า ทิโรชนปฺทา ต่างชนบท คือ ชนบทอื่น. คำว่า ลํปุจฺจตุ อคฺจฺจนฺติ
มาเพื่อทูลถามปัญหา ได้แก่ ชนทั้งหลายมีกษัตริย์และบัณฑิตเป็นต้น พราหมณ์
และคนธรรมดา (นักขบรื่อง) เป็นต้น แต่งปัญหามาด้วยหวังว่า จักทูลถาม
ปัญหา. บรรดาชนเหล่านั้น บางพวกกำหนดเห็นโทษของการถามปัญหา และ
ความที่ไม่สามารถในการแก้ปัญหาและการรับรองปัญหา จึงนั่งนิ่งไม่ถามเลย.

บางพวกถาม. สำหรับบางพวก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำความอุตสาหะ ในการถามปัญหาให้เกิดขึ้นแล้ว ทรงแก่. เมื่อเป็นอย่างนี้ ความสงสัยของคน เหล่านั้นทั้งหมด พอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าก็หมดไป เหมือนคลื่นของ มหาสมุทร พอถึงฝั่งก็ละลายหายไปฉะนั้น. คำที่เหลือในการพรรณนาคุณของ พระตถาคตในอภินิหารนี้ทั้งนี้. คำว่า **อติธิโน เต โหนฺติ สมณะหรือ พราหมณ์** เหล่านั้นเป็นแขก ความว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็น อากันตฺกะ. คือเป็นแขกของพวกเรา. บทว่า **ปริยาปุณฺณามิ** ข้าพเจ้าทราบ คือ ข้าพเจ้ารู้. บทว่า **อปริมาณวญฺโณ** มีพระคุณหาประมาณมิได้ ท่าน แสดงความว่า มีพระคุณที่แม้พระสัพพัญญูเหมือน ๆ กัน ก็ประมาณไม่ได้ จะป่วยกล่าวไปใยกับคนเช่นเรา.

สมจริง ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

**แม้พระพุทธเจ้าจะฟังกล่าวคุณของ
พระพุทธเจ้า หากกล่าวคุณของกันและกัน
ไปตลอดทั้งป้ ก็พึงสิ้นไปในระหว่าง
เป็นเวลาช้านาน พระคุณของพระตถาคต
หาสิ้นไม่ ดังนี้.**

พราหมณ์เหล่านั้นได้ฟังถ้อยคำพรรณนาคุณนี้แล้วพากันคิดว่า จังกิ-
พราหมณ์กล่าวคุณไร ๆ ของพระสมณ โคคม พระสม โคคมผู้เจริญพระองค์นั้น
ทรงมีพระคุณไม่ต่ำทรามด้วยประการใด ก็จังกิพราหมณ์นี้รู้พระคุณทั้งหลาย
ของพระสมณ โคคมพระองค์นั้น จึงร้องรอนุ้ยเนื่อนานด้วยประการนั้น เอาเถอะ
พวกเราจะอนุวรรตตามจังกิพราหมณ์นั้น ดังนี้ เมื่อพวกพราหมณ์จะอนุวรรต
ตาม จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ดังนี้. บทว่า **โอบาเตติ**
แปลว่า เข้าไป. บทว่า **สปุรุกฺขโรหฺติ** ย่อมมุ่งดี คือ ย่อมมุ่งเสมอปุนลูก
ปุนหลานเที่ยวไป. บทว่า **มฺนุตฺปทํ** บทมนต์ ความว่า บทมนต์ ก็คือมนต์

นั่นแหละ อธิบายว่า พระเวท. ด้วยบทว่า **อิติหิติหปรมุปราย** โดยสืบ ๆ กัน
มาอย่างนี้ ๆ นี้แสดงว่า บทมนต์มาโดยภาวะสืบ ๆ กันว่า เขาว่าอย่างนี้ เขาว่า
อย่างนี้. บทว่า **ปิฎกสมุปราย** ด้วยสมบัติคือตำรา ได้แก่ด้วยสมบัติ คือ คำพูด
ท่านแสดงว่า แต่งมาโดยการประพันธ์เป็นฉันทมีสาวิตติฉันทเป็นต้น และโดย
การประพันธ์ทั่วไป อย่างร้อยแก้ว. บทว่า **นั่นด้วย** แปลว่า ในบทมนต์นั้น.
บทว่า **ผู้กล่าว** แปลว่า เป็นผู้บอกมนต์.

บทว่า **เหล่าใด** แปลว่า อันเป็นของมีอยู่ ของพราหมณ์เหล่าใด.
บทว่า **บทมนต์** ได้แก่ มนต์คือพระเวทนั่นแหละ. บทว่า **เพลงขับ** ความว่า
อันพราหมณ์แต่เก่าก่อนสืบคน มีพราหมณ์อัฐฤกะเป็นต้นสวดแล้ว เนื่องด้วย
ความถึงพร้อมด้วยเสียง. บทว่า **กล่าวแล้ว** ได้แก่บอกแล้ว อธิบายว่า กล่าว
แล้วแก่ผู้อื่น. บทว่า **สมิหิติ** รวบรวมไว้แล้ว ความว่า รวมไว้ คือ ทำให้
เป็นหมวดหมู่ อธิบายว่า จัดตั้งไว้เป็นหมวด. บทว่า **ตทญุคายนุติ** ขับตาม
บทมนต์นั้น ความว่า พราหมณ์ทั้งหลายในบัดนี้ ขับตาม คือสวดตามบทมนต์
นั้นซึ่งท่านเหล่านั้นขับแล้วในปางก่อน. บทว่า **กล่าวตามบทนั้น** แปลว่า
กล่าวตามบทมนต์นั้น. คำนี้เป็นไวพจน์ของคำก่อนนั้นแล. บทว่า **กล่าวตาม**
ภายิต แปลว่า ท่องบ่นตามที่ท่านเหล่านั้นกล่าวแล้วท่องแล้ว. บทว่า **บอก**
ตามที่บอก แปลว่า บอกตามที่ท่านเหล่านั้นบอกแก่ผู้อื่น. คำว่า **เสยฺยถิ** ทำ
หมายความว่า ท่านเหล่านั้น คือ ท่านเหล่าไหน. คำว่า **อัฐฤกะ** เป็นต้น
เป็นชื่อของท่านเหล่านั้น. ได้ลำดับมาว่า ท่านเหล่านั้นตรวจดูด้วยตาทิพย์ ไม่
ทำการเบียดเบียนผู้อื่น เทียบเคียงกับพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสป
สัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วร้อยกรองมนต์ทั้งหลายไว้. ส่วนพราหมณ์พวกอื่นเติม
การฆ่าสัตว์เป็นต้นเข้าไป ทำลายพระเวททั้งสามทำให้ผิดกับพระคำรัสของ
พระพุทฺธเจ้า. บทว่า **ลำดับคนตาบอด** แปลว่า แลวคนตาบอด. คือคน

ตาบอดคนหนึ่ง จับปลายไม้เท้าที่คนตาดีคนหนึ่งถืออยู่. คนตาบอด ๕๐-๖๐ คน
ต่อกันตามลำดับอย่างนี้คือ คนตาบอดคนอื่นเกาะคนตาบอดคนนั้น คนอื่น
เกาะคนนั้น ต่อ ๆ ไป เรียกว่า แถวคนตาบอด. บทว่า **ปรมฺพฺราสฺตฺตา**
เกาะกันต่อ ๆ ไป ความว่า เกาะกันแลกัน อธิบายว่า เว้นคนตาดีผู้ถือไม้เท้า
เขาว่านักเลงคนหนึ่งเห็นคณะคนตาบอดก็พุดปลุกใจว่า ในบ้านชื้อโน้น ของ
เคี้ยวของบริโภคนหาได้ง่าย พวกคนตาบอดเหล่านั้นพุดว่า นายช่วยนำพวกฉัน
ไปที่บ้านนั้นเถิด พวกฉันจะให้สิ่งนี้แก่ท่าน เขารับเอาค่าจ้าง (พาไปถึงกลางทาง)
ก็แหวะลงข้างทาง พาเดินตามกันรอบกอไม้ใหญ่ แล้วให้เอามือของคนตาบอด
คนแรกจับรั้วรั้วของตนตาบอดคนหลังแล้วพุดว่า ฉันมีงานบางอย่าง พวกท่าน
จงเดินไปก่อน คังนี้ แล้วก็หนีไปเสีย. คนตาบอดเหล่านั้นพากันเดินทั้งวัน
ไม่พบทางไป ต่างคร่ำครวญว่า ท่านผู้เจริญ! ไหนคนตาดี ไหนหนทาง
เมื่อไม่พบหนทางก็พากันตายอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแล คำว่า **ปรมฺพฺราสฺตฺตา**
เกาะกันต่อ ๆ ไป ตรีสหมายถึงคนตาบอดพวกนั้น.

บทว่า **ปุริโหมปิ** แม้คนชั้นแรก ความว่า บรรดาพราหมณ์ ๑๐ คน
รุ่นแรก แม้พราหมณ์คนหนึ่ง. บทว่า **มชฺฌิโหมปิ** แม้คนชั้นกลาง ความว่า
บรรดาอาจารย์และปาจารย์ในรุ่นกลาง แม้อาจารย์คนหนึ่ง. บทว่า **ปจฺฉิโหมปิ**
แม้คนรุ่นหลัง ความว่า บรรดาพราหมณ์ทั้งหลายในบัดนี้ แม้พราหมณ์
คนหนึ่ง. บทว่า **ปญฺจ โข** ห้าแล ความว่า ตรีสเพิ่มธรรมอื่นที่คล้ายกัน
อีก ๓ ข้อ เข้าไปในธรรม ๒ ข้อ ซึ่งมีมาในพระบาลี. คำว่า **ทฺวิธา วิปาภา**
มีวิปากเป็น ๒ ส่วน คือ มีวิปากที่เป็นจริง หรือมีวิปากที่ไม่เป็นจริง.
คำว่า **นาถเมตฺถ** ในข้อนี้ไม่ควร ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้ง

แนวทางคำถามไว้อย่างสูงว่า คุณก่อนการทวาทะวิญญูชนเมื่อปฏิบัติด้วยหวังว่า
จักตามรักษาดีจะไม่ควร คือไม่สมควรที่จะถึงการตกลงโดยส่วนเดียวอย่าง
นี้ว่า สิ่งที่เรายึดถือเท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า. คำว่า อธิ การทวาทะ ภิกขุ
การทวาทะ ภิกขุในศาสนานี้ ความว่า ตรัสหมายถึงพระองค์เอง เหมือน
ในชีวิตสูตรและมหาวิจจสูตร. คำว่า โลกนียะสุ ฆมเมสุ ในธรรม
เป็นที่ตั้งแห่งความโลก คือ ในธรรมคือความโลก. แม้ในสองบทที่เหลือ
ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. คำว่า สหุติ นิเวเสติ ย่อมตั้งลงชื่อศรัทธา คือ
ย่อมตั้งลงซึ่งศรัทธาที่ไว้ใจได้. บทว่า เข้าไป แปลว่า เข้าไปหา. บทว่า
ปฐูปาสติ แปลว่า นั่งในที่ใกล้ บทว่า โสต ได้แก่ เฝียโสตประสาท.
บทว่า ธรรม คือ ฟังเทศนาธรรม. บทว่า ทรงไว้ ความว่า กระทำให้
คล่องแคล่วทรงไว้. บทว่า ย่อมไต่สวน คือพิจารณาโดยอรรถและการณะ
คำว่า ย่อมควรการเพ่ง คือ ย่อมควรตรวจดู. อธิบายว่า ย่อมปรากฏ
ได้อย่างนี้ว่า สัตตรัสไว้ในที่นี้ สมามิตรัสไว้ในที่นี้. ความพอใจคือความ
ต้องการที่จะทำ ชื่อว่า ฉันทะ. บทว่า ย่อมอุตสาหะ คือ ย่อมพยายาม.
คำว่า ย่อมเทียบเคียง คือย่อมพิจารณาด้วยอำนาจอนิจจลักษณะเป็นต้น.
บทว่า ย่อมตั้งความเพียร คือย่อมตั้งความเพียรในมรรค. คำว่า ทำให้
แจ้งปรมาตตัจจะด้วยกาย ความว่า ทำให้แจ้งพระนิพพานด้วยนามกายอัน
เป็นสหชาติ และชำระกิเลสด้วยปัญญาเห็นแจ้งพระนิพพานนั้นนั่นแหละ
อย่างปรากฏชัดแจ้ง. บทว่า การตรัสรู้ตัจจะ คือ การตรัสรู้มรรค. บทว่า
การบรรลุตัจจะ คือการทำให้แจ้งผล. บทว่า เหล่านั้นนั่นแหละ คือ ธรรม
๑๒ ประการ ที่กล่าวไว้แล้วในหนหลัง. ท่านย่อมอนุโลมการกล่าวถึงมรรค
อย่างยืดยาวอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอธิบายอย่างนี้.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 371

บทว่า เหล่านั้นนั่นแล ได้แก่ ธรรมที่สัมปยุตด้วยมรรคเหล่านั้น.

ความเพียรในมรรคชื่อว่า ปธานความเพียร. ก็ความเพียรในมรรคนั้น มีอุปการะมากแก่การบรรลุสัจจะกล่าวคือ การทำให้แจ้งผล เพราะเมื่อมรรคไม่มีผลก็ไม่มี เหตุอันพึงทราบเนื้อความในบททั้งปวงโดยนัยนี้. คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาอังคีสสูตรที่ ๕

๖. เอสுகารีสุตต

[๖๖๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ครั้งนั้นแล เอสுகารีพราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ให้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๖๒] ครั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว เอสுகารีพราหมณ์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการ คือ บัญญัติการบำเรอพราหมณ์ ๑ บัญญัติการบำเรอกษัตริย์ ๑ บัญญัติการบำเรอแพศย์ ๑ บัญญัติการบำเรอศูทร ๑ ท่านพระโคตม ในการบำเรอทั้ง ๔ ประการนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอพราหมณ์ไว้ว่า พราหมณ์พึงบำเรอพราหมณ์ กษัตริย์พึงบำเรอพราหมณ์ แพศย์พึงบำเรอพราหมณ์ หรือศูทรพึงบำเรอพราหมณ์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอพราหมณ์ไว้เช่นนี้. พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอกษัตริย์ไว้ว่า กษัตริย์พึงบำเรอกษัตริย์ แพศย์พึงบำเรอกษัตริย์ หรือศูทรพึงบำเรอกษัตริย์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอกษัตริย์ไว้เช่นนี้. พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอแพศย์ไว้ว่า แพศย์พึงบำเรอแพศย์ หรือศูทรพึงบำเรอแพศย์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอแพศย์ไว้เช่นนี้. พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอศูทรไว้ว่า ศูทรเท่านั้นพึงบำเรอศูทรด้วยกัน ใครอื่นจักบำเรอศูทรเล่า. พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอศูทรไว้เช่น

นี้. ท่านพระโคดม พราหมณ์ทั้งหลายยอมบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการนี้
ท่านพระโคดมเล่าตรัสการบำเรอนี้อย่างไร

[๖๖๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พราหมณ์ ก็โลกทั้งปวงยอม
อนุญาตข้อนั้นแก่พราหมณ์ทั้งหลายว่า จงบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการนี้หรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม.

พ. พราหมณ์ เปรียบเหมือนบุรุษขี้ดสน ไม่มีของของตน ยากจน
ชนทั้งหลายพึงแขวนก้อนเนื้อไว้เพื่อบุรุษนั้นผู้ไม่ปรารถนาว่า บุรุษผู้เจริญ
ท่านพึงเกี่ยวกินก้อนเนื้ออันเสียและพึงใช้ต้นทุน ฉันทิใด พราหมณ์ทั้งหลายก็
ฉันทินั้น ย่อมบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการนี้แก่สมณพราหมณ์เหล่านั้น โดย
ไม่ได้รับปฏิญาณ. พราหมณ์ เราย่อมไม่กล่าวว่า พึงบำเรอสิ่งทั้งปวง แต่
เราก็กไม่กล่าวว่า ไม่พึงบำเรอสิ่งทั้งปวง ก็เมื่อบุคคลบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะ
เหตุแห่งการบำเรอ พึงมีแต่ความชั่ว ไม่มีความดี เรากล่าวสิ่งนั้นว่าควร
บำเรอหามิได้ แต่เมื่อบุคคลบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ พึงมี
แต่ความดี ไม่มีความชั่ว เรากล่าวสิ่งนั้น ว่าควรบำเรอ. ถ้าแม้ชนทั้งหลายจะ
พึงถามกษัตริย์อย่างนี้ว่า เมื่อท่านบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ
พึงมีแต่ความชั่ว ไม่มีความดี หรือว่าเมื่อท่านบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่ง
บำเรอพึงมีแต่ความดี ไม่มีความชั่ว ในกรณีเช่นนี้ท่านจะพึงบำเรอสิ่งนั้น แม้
กษัตริย์เมื่อจะพยากรณ์โดยชอบ ก็พึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า เมื่อข้าพเจ้าบำเรอ
สิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ พึงมีแต่ความชั่วไม่มีความดี ข้าพเจ้าไม่
พึงบำเรอสิ่งนั้น เมื่อข้าพเจ้าบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ พึงมี
แต่ความดี ไม่มีความชั่ว ข้าพเจ้าพึงบำเรอสิ่งนั้น ถ้าแม้ชนทั้งหลายพึงถาม
พราหมณ์... แพศย์.. สุธรอย่างนี้ว่า เมื่อท่านบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุ
แห่งการบำเรอ พึงมีแต่ความชั่ว ไม่พึงมีความดี ท่านพึงบำเรอสิ่งนั้น หรือ

ว่าเมื่อท่านบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ ฟังมีแต่ความดี ไม่ฟังมีความชั่ว ในกรณีเช่นนี้ ท่านจะฟังบำเรอสิ่งนั้น แม้สูตรเมื่อจะพยากรณ์โดยชอบ ก็ฟังพยากรณ์อย่างนี้ว่า เมื่อข้าพเจ้าบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ ฟังมีแต่ความชั่ว ไม่ฟังมีความดี ข้าพเจ้าไม่ฟังบำเรอสิ่งนั้น ส่วนว่าเมื่อข้าพเจ้าบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ ฟังมีแต่ความดี ไม่ฟังมีความชั่ว ข้าพเจ้าฟังบำเรอสิ่งนั้น.

[๖๖๔] พราหมณ์ เราจะได้กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้เกิดในสกุลสูงก็หามิได้ แต่จะได้กล่าวว่ เลวทราม เพราะความเป็นผู้เกิดในสกุลสูงก็หามิได้ เราจะได้กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่งหามิได้ แต่จะได้กล่าวว่เลวทรามเพราะความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่งก็หามิได้ จะได้กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีโภคะมากหามิได้ แต่จะได้กล่าวว่เลวทรามเพราะความเป็นผู้มีโภคะมากก็หามิได้. พราหมณ์ เพราะว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ แล้วเกิดในสกุลสูง ก็ยังเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้อ มักโลภ มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้เกิดในสกุลสูง บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้เกิดในสกุลสูง ก็เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดส่อเสียด เว้นขาดจากการพุดคำหยาบ เว้นขาดจากการพุดเพื่อเจ้อ ไม่โลภ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวว่เลวทรามเพราะความเป็นผู้เกิดในสกุลสูง พราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้มีวรรณะอันยิ่งก็ยังเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้อ มีความโลภ มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่ง. พราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้มีวรรณะ

อันยัง ก็เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการ
ประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้น
ขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่มีคุณโลก ไม่มีจิต
พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวว่าเลวทรามเพราะความ
เป็นผู้มีวรรณะอันยัง. พราหมณ์บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้มีโภคะมาก ก็ยัง
เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติดิฉินในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูด
คำหยาบ พูดเพื่อเจ้อ มีความโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิฉนาทิฐิ เพราะฉะนั้น
เราจึงไม่กล่าวว่าประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีโภคะมาก พราหมณ์ บุคคลบาง
คนในโลกนี้ แม้มีโภคะมาก ก็เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการ
ลักทรัพย์ เว้นขาดจากประพฤติดิฉินในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้น
ขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูด
เพื่อเจ้อ ไม่มีคุณโลก ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึง
ไม่กล่าวว่าเลวทราม เพราะความเป็นผู้มีโภคะมาก พราหมณ์ เราข่อมไม่
กล่าวว่า ฟังบำเรอสิ่งทั้งปวง แต่เราก็ไม่กล่าวว่า ไม่ฟังบำเรอสิ่งทั้งปวง ก็เมื่อ
บุคคลบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ ศรัทธา สีล สุตะ จาคะ
ปัญญาข่อมเจริญ สิ่งนั้นเรากล่าวว่าฟังบำเรอ.

[๖๖๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เอสุการีพราหมณ์ได้
ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายข่อมบัญญัติ
ทรัพย์ ๔ ประการคือ ข่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของพราหมณ์ ๑
ทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของกษัตริย์ ๑ ทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของแพศย์ ๑ ทรัพย์
อันเป็นของมีอยู่ของศูทร ๑ ท่านพระโคตม ในข้อนั้น พราหมณ์ทั้งหลาย
ข่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของพราหมณ์ คือ การเที่ยวไปเพื่อศึกษา
แต่พราหมณ์เมื่อคูหมันทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ คือ การเที่ยวไปเพื่อศึกษา

ชื่อว่าเป็นผู้ทำกรรมมิใช่กิจ เหมือนคนเลี้ยงโคถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของพราหมณ์นี้แล. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของกษัตริย์ คือ แล่งธนู แต่กษัตริย์เมื่อคูหมิ่นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ คือ แล่งธนู ชื่อว่าเป็นผู้ทำกรรมมิใช่กิจ เปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของกษัตริย์นี้แล. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของแพศย์ คือ กติกรรมและโครักขกรรม แต่แพศย์เมื่อคูหมิ่นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ คือ กติกรรมและโครักขกรรม ชื่อว่าเป็นผู้ทำกรรมมิใช่กิจ เปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของแพศย์นี้แล. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของสุทร คือ เดียวและไม้คาน แต่สุทรเมื่อคูหมิ่นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ คือ เดียวและไม้คาน ชื่อว่าเป็นผู้ทำกรรมมิใช่กิจ เปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของสุทรนี้แล. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการนี้ ในเรื่องนี้ ท่านพระโคตม จะตรัสว่ากระไร.

[๖๖๖] พราหมณ์ ก็โลกทั้งปวงย่อมอนุญาตข้อนี้แก่พราหมณ์ทั้งหลายว่า จงบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการนี้หรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม.

พ. พราหมณ์ เปรียบเหมือนบุรุษขาดสน ไม่มีของของตน ยากจนจนทั้งหลายพึงแขวนก้อนเนื้อไว้ให้แก่บุรุษนั้นผู้ไม่ปรารถนาว่า บุรุษผู้เจริญ ท่านพึงเกี่ยวกินก้อนเนื้อนี้เสียและพึงใช้ทุนฉันใด พราหมณ์ทั้งหลายก็ฉันนั้น

ย่อมบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการนี้แก่สมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยไม่ได้รับปฏิญาณพราหมณ์ เราย่อมบัญญัติโลกุตตรธรรมอันเป็นอริยะ ว่าเป็นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของบุรุษ. เมื่อเขาระลึกถึงวงศ์สกุลเก่าอันเป็นของมารดาบิดา อตภาพบังเกิดขึ้นในวงศ์สกุลใด ๆ บุรุษนั้น ย่อมถึงความนับตามวงศ์สกุลนั้น ๆ. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลกษัตริย์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นกษัตริย์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลพราหมณ์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นพราหมณ์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลแพศย์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นแพศย์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลศูทร ย่อมถึงความนับว่าเป็นศูทร เปรียบเหมือนไฟอาศัยปัจจัยใด ๆ ติดอยู่ ย่อมถึงความนับตามปัจจัยนั้น ๆ. ถ้าไฟอาศัยไม้ติดอยู่ ก็ย่อมถึงความนับว่าไฟติดไม้. ถ้าไฟอาศัยหยากเชื้อติดอยู่ ก็ย่อมถึงความนับว่าไฟติดหยากเชื้อ. ถ้าไฟอาศัยหญ้าติดอยู่ ก็ย่อมถึงความนับว่าไฟติดหญ้า. ถ้าไฟอาศัยโคลมัยติดอยู่ ก็ย่อมถึงความนับว่าไฟติดโคลมัย ฉนั้นใด เราก็นั้นนั้นแล ย่อมบัญญัติโลกุตตรธรรมอันเป็นอริยะ ว่าเป็นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของบุรุษ. เมื่อเขาระลึกถึงวงศ์สกุลเก่าอันเป็นของมารดาบิดา อตภาพบังเกิดในสกุลใด ๆ ก็ย่อมถึงความนับตามสกุลนั้น ๆ. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลกษัตริย์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นกษัตริย์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลพราหมณ์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นพราหมณ์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลแพศย์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นแพศย์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลศูทร ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นศูทร.

[๖๖๗] พราหมณ์ ถ้าแม่กุลบุตรออกจากสกุลกษัตริย์บวชเป็นบรรพชิตและเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดต่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้า ไม่มีมีความโลภ ไม่มีจิตพยาบาท

เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ ถ้าแม่กุลบุตรออกจาก
สกุลพราหมณ์...จากสกุลแพศย์...จากสกุลศูทร บวชเป็นบรรพชิตและเขา
อาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้น
ขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็นขี้ศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจาก
การพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้น
ขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่มีกิเลสโลก ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ
ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ พราหมณ์! ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น
เป็นไฉน พราหมณ์ท่านนั้นหรือสามารถเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มีกรรม
เบียดเบียน ในที่นั้น กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ไม่สามารถหรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม แม้กษัตริย์ก็สามารถเจริญเมตตา
จิตอันไม่มีเวรไม่มีกรรมเบียดเบียนในที่นั้นได้ แม้พราหมณ์.. แม้แพศย์...
แม้ศูทร...แม้วรรณะ ๔ ทั้งหมด ก็สามารถเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มี
กรรมเบียดเบียนในที่นั้นได้.

[๖๖๘] พ. พราหมณ์ ฉะนั้นเหมือนกันแล ถ้าแม่กุลบุตรออก
จากสกุลกษัตริย์บวชเป็นบรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคต
ประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้น
ขาดจากกรรมเป็นขี้ศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจาก
การพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ
ไม่มีกิเลสโลก ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออก
จากทุกข์ ถ้าแม่กุลบุตรออกจากสกุลพราหมณ์... จากสกุลแพศย์... จากสกุล
ศูทรบวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์
เว้นขาดจากกรรมเป็นขี้ศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาด
จากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ

ไม่มีความโลภ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออก จากทุกข์ พราหมณ์ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน พราหมณ์ท่านนั้น หรือสามารถถือเอาเครื่องสี่สัตว์สำหรับอาบน้ำไปยังแม่น้ำแล้วลอยละอองฐิติ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ไม่สามารถหรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม แม้กษัตริย์ก็สามารถถือเอา เครื่องสี่สัตว์สำหรับอาบน้ำ ไปยังแม่น้ำแล้วลอยละอองฐิติได้ แม้พราหมณ์... แม้แพศย์... แม้ศูทร แม้วรรณะ ๔ ทั้งหมด ก็สามารถถือเอาเครื่องสี่ตัว สำหรับอาบน้ำ ไปยังแม่น้ำแล้วลอยละอองฐิติได้.

[๖๖๕] พ. พราหมณ์ ฉะนั้นเหมือนกันแล ถ้าแม่กุลบุตรออก จากสกุลกษัตริย์บวชเป็นบรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศ แล้วยอมเป็นผู้เว้น ขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจาก กรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมณ์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่มีความโลภ ไม่มี จิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ถ้าแม่ กุลบุตรออกจากสกุลพราหมณ์...จากสกุลแพศย์... จากสกุลศูทร บวชเป็น บรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมเป็นผู้เว้น ขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่ พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาด จากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่มีความโลภ ไม่มีจิต พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ท่านจะ เข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน พระราชาผู้เป็นกษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้วในโลกนี้ รับสั่งให้บุรุษซึ่งมีชาติต่าง ๆ กัน ๑๐๐ คนมาประชุมกันว่า จงมานี้แน่ะ ท่านทั้งหลาย ในท่านทั้งหลาย ผู้ใดเกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์

แต่สกุลเจ้า ผู้นั้นจงเอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม มาทำเป็นไม้สีไฟ จงสีไฟให้เกิดขึ้น จงสีไฟให้ติด ส่วนท่านเหล่าใดเกิดแต่สกุลคนจัณฑาล แต่สกุลนายพราน แต่สกุลช่างจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนเทหยากเยื่อ ท่านเหล่านั้นจงเอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง มาทำเป็นไม้สีไฟ จงสีไฟให้เกิดขึ้น จงสีไฟให้ติด พราหมณ์ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน ไฟที่บุคคลผู้เกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์ แต่สกุลเจ้า เอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม มาทำเป็นไม้สีไฟ สีไฟเกิดลุกขึ้น ไฟนั้นท่านนั้นหรือเป็นไฟมีเปลว มีสี และมีแสง อาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ ส่วนไฟที่คนเกิดแต่สกุลคนจัณฑาล สกุลนายพราน แต่สกุลช่างจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนเทหยากเยื่อ เอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง มาทำเป็นไม้สีไฟ สีไฟเกิดลุกขึ้น ไฟนั้นเป็นไฟไม่มีเปลว ไม่มีสี ไม่มีแสง และไม่อาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นหรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม ไฟที่บุคคลเกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์ แต่สกุลเจ้า เอาไม้สัก เอาไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม มาทำเป็นไม้สีไฟ สีไฟเกิดขึ้น ไฟนั้นเป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ แม้ไฟที่บุคคลเกิดแต่สกุลจัณฑาล แต่สกุลนายพราน แต่สกุลช่างจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนเทหยากเยื่อ เอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง มาทำเป็นไม้สีไฟ สีไฟเกิดลุกขึ้น ไฟนั้นก็จะเป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟแม้ทั้งหมดได้.

[๖๓๐] พ. พราหมณ์ ฉะนั้นเหมือนกันแล ถ้าแม่กุลบุตรออก จากสกุลกษัตริย์บวชเป็นบรรพชิต และเขาอาศัยกรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศ

แล้ว ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่มี ความโลภ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิวิน ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ ถ้าแม้กุศลบุตรออกจากสกุลพราหมณ์... จากสกุลแพศย์... จากสกุลศูทร บวชเป็นบรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็น ข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่มี ความโลภ ไม่มี จิตพยาบาท เป็นสัมมาทิวิน ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ได้.

[๖๗๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เอสุการีพราหมณ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์ แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็น รูปได้ ฉะนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระองค์กับทั้ง พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญ โปรดทรงจำ ข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนี้แล.

จบเอสุการีสูตรที่ ๖

อรรถกถาเอสุกรีสสูตร

เอสุกรีสสูตรขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **พึงแขวนส่วน** คือพึงให้แขวนส่วน.

ทรงแสดงชื่อว่า สัตถธรรม คือธรรมของพ่อค้าเกี่ยวด้วยคำนี้. ได้ยินว่า พ่อค้าเกี่ยวเดินทางกันดารมาก. เมื่อโคตายในระหว่างทาง ก็ถือเอาเนื้อมันมาแล้วแขวนไว้สำหรับผู้ต้องการเนื้อทั้งปวงว่า ใคร ๆ เกี่ยวกินเนื้อนี้ จงให้ราคาเท่านี้. ธรรมดาว่าเนื้อโค คนกินได้ก็มี กินไม่ได้ก็มี ผู้สามารถให้ต้นทุนก็มี ผู้ไม่สามารถก็มี. พ่อค้าเกี่ยวขึ้นชื่อโคมาด้วยราคาใด เพื่อให้ราคานั้น จึงให้ส่วนแก่คนทั้งปวงโดยผลการแล้ว เอาแต่ต้นทุน. นี้เป็นธรรมของพ่อค้าเกี่ยว. เพื่อแสดงว่า แม้พราหมณ์ทั้งหลายก็อย่างนั้นเหมือนกัน ถือเอาปฏิญญาของชาวโลกแล้วบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการโดยธรรมดาของตนเอง ดังนี้ จึงตรัสว่า อย่างนั้นเหมือนกันแล ดังนี้เป็นต้น. คำว่า **พึงมีแต่ความชั่ว** คือ พึงเป็นความชั่วช้าย่างยิ่ง. คำว่า **พึงมีแต่ความดี** คือ พึงมีแต่ประโยชน์เกื้อกูล. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ชั่ว** คือ พึงเป็นอรรถภาพชั่ว คือ ลามก. บทว่า **ดี** คือ ประเสริฐสุด. ได้แก่สูงสุด. บทว่า **ประเสริฐ** คือ ประเสริฐกว่า. บทว่า **เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง** คือ ประเสริฐ เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง. บทว่า **ชั่วช้า** คือ เลวทราม. ความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงเที่ยว ย่อมควรในตระกูลทั้งสอง คือ ตระกูลกษัตริย์ และตระกูลพราหมณ์. ความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่ง ย่อมควรในตระกูลทั้งสาม. เพราะแม้แพศย์ก็ย่อมเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่งได้. ความเป็นผู้มีโภคะมากย่อมควรแม้ในตระกูลทั้ง ๔. เพราะแม้สุทรจณชั้นที่สุดแม้คนจันทาล ก็ย่อมเป็นผู้มีโภคะ

มากได้เหมือนกัน. บทว่า **เที่ยวไปเพื่อศึกษา** ความว่า อันพราหมณ์แม้มี
ทรัพย์เป็นโกฏิก็ต้องเที่ยวขอศึกษา. พราหมณ์แต่เก่าก่อนแม้มีทรัพย์ตั้ง ๘๐ โกฏิ
ก็ยอมเที่ยวศึกษาเพลานึ่ง. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า ข้อครหาว่า
เดี๋ยวนี้เริ่มเที่ยวขอศึกษา ดังนี้ จักไม่มีแก่โบราณพราหมณ์ทั้งหลายในเวลา
เจริญใจ. บทว่า **ดูหมิ่น** ความว่า พราหมณ์ละวงศ์ การเที่ยวศึกษาแล้ว
เลี้ยงชีวิตด้วยสัตตาศีพ (อาชีพขายศีศตรา) กติกรรม และพาณิชย์กรรมเป็นต้นนี้
ชื่อว่าดูหมิ่น. บทว่า **เหมือนคนเลี้ยงโค** ความว่า เหมือนคนเลี้ยงโคลักของ
ที่ตนต้องรักษา เป็นผู้ทำในสิ่งที่มีโทษหน้าที่จะนั้น . ฟังทราบเนื้อความในวาระ
ทั้งปวงโดยนัยนี้. บทว่า **มิดและไม้คาน** คือมิดสำหรับเกี่ยวหญ้า (คือเคียว)
และไม้คาน. บทว่า **ระลึกถึง** ความว่า ระลึกถึงวงศ์ตระกูลเก่าอันเป็นของ
มารดาบิดาที่คนเกิดนั้น. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาเอสุการีสูตรที่ ๖

๗. ธนัญชานิสุตต

[๖๗๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันสวนที่
ใช้เลี้ยงกระแต เขตพระนครราชคฤห์. สมัยนั้นแล ท่านพระสารีบุตรเที่ยว
จาริกไปในทักษิณาคิริชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่. ครั้งนั้น ภิกษุ
รูปหนึ่งจำพรรษาอยู่ในพระนครราชคฤห์ ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงทักษิ-
ณาคิริชนบท ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้
ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๗๓] ท่านพระสารีบุตรได้ถามภิกษุนั้นว่า ท่านผู้มีอายุ พระผู้มี
พระภาคเจ้าไม่ทรงพระประชวร และยังทรงพระกำลังอยู่หรือ.

ภิกษุนั้นกราบเรียนว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพระประชวรและยัง
ทรงพระกำลังอยู่ ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ก็ภิกษุสงฆ์ไม่ป่วยไข้ และยังมีกำลังอยู่หรือ.

ภ. แม้ภิกษุสงฆ์ก็ไม่ป่วยไข้ และยังมีกำลังอยู่ ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ธนัญชานิปราหมัน์อยู่ที่ใกล้ประตูคณทุลปาละ ใน
พระนครราชคฤห์นั้น เขาไม่ป่วยไข้และยังมีกำลังอยู่หรือ.

ภ. แม้ธนัญชานิปราหมัน์ก็ไม่ป่วยไข้ และยังมีกำลังอยู่ ท่านผู้มี
อายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ธนัญชานิปราหมัน์ยังเป็นผู้ไม่ประมาทหรือ.

ภ. ที่ไหนได้ท่านผู้มีอายุ ธนัญชานิปราหมัน์ของเราจะไม่ประมาท.
เขาอาศัยพระราชา เทียบปล้นพวกพราหมัน์และคฤหบดี อาศัยพวกพราหมัน์

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 385

และคฤหบดีปล้นพระราชธา ภริยาของเขาผู้มีศรัทธา ซึ่งนำมาจากสกุลที่มีศรัทธา ทำกาลเสียแล้ว เขาได้หญิงอื่นมาเป็นภริยาหาศรัทธาไม่ได้ เขานำมาจากสกุลที่ไม่มีศรัทธา.

สา. ท่านผู้มีอายุ เราได้ฟังว่าธัญชานิพราหมณ์เป็นผู้ประมาท เป็นอันได้ฟังชั่วหนอ ทำไฉน เราจะฟังได้พบกับธัญชานิพราหมณ์บางครั้งบางคราว. ทำไฉน จะฟังได้เจรจาปราศรัยกันสักน้อยหนึ่ง

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรอยู่ในทักษิณาคิริชนบทคามควรแล้ว จึงหลีกจาริกไปทางพระนครราชคฤห์ เทียวจาริกไปโดยลำดับ ได้ถึงพระนครราชคฤห์แล้ว.

[๖๗๔] ได้ยินว่า สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันสวนที่ใช้เลี้ยงกระแต ใกล้พระนครราชคฤห์. ครั้งนั้นเวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังพระนครราชคฤห์ สมัยนั้น ธัญชานิพราหมณ์ใช้คนให้รีดนมโคอยู่ที่คอกโค ภายนอกพระนคร ท่านพระสารีบุตรเที่ยวบิณฑบาตในพระนครราชคฤห์ ภายหลังภัต กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปหาธัญชานิพราหมณ์ถึงที่อยู่ธัญชานิพราหมณ์ได้เห็นท่านพระสารีบุตรกำลังมาแต่ไกล จึงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตร แล้วได้กล่าวว่า นิมนต์ดื่มน้ำนมสดทางนี้เถิด ท่านพระสารีบุตร ท่านยังมีเวลาฉันอาหาร.

สา. อย่าเลยพราหมณ์ วันนี้ฉันทำภัตกิจเสร็จแล้ว ฉันจักพักกลางวันที่โคนต้นไม้โน้น ท่านฟังมาในที่นั้น ธัญชานิพราหมณ์รับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว. ครั้งนั้น ธัญชานิพราหมณ์บริโภคอาหารเวลาเช้าเสร็จแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตร ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

[๖๗๕] ท่านพระสารีบุตรได้ถามว่า ฌณฺฐชานิ ท่านเป็นผู้ไม่
ประมาทหรือ.

ฌณฺฐชานิพราหมณ์ได้ตอบว่า ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ที่ไหนข้าพเจ้า
จะไม่ประมาท เพราะข้าพเจ้าต้องเลี้ยงมารดาบิดา ต้องเลี้ยงบุตรภริยา ต้อง
เลี้ยงพวกทาส กรรมกร และคนรับใช้ ต้องทำกิจสำหรับมิตรและอำมาตย์แก่
มิตรและอำมาตย์ ต้องทำกิจสำหรับญาติสาโลหิต ต้องทำกิจสำหรับแขกแก่แขก
ต้องทำบุญที่ควรทำแก่ปุพฺพเปตชนส่งไปให้ปุพฺพเปตชน ต้องทำการบวงสรวงแก่
พวกเทวดา ต้องทำราชการให้แก่หลวง แม้กายนี้ก็ต้องให้อิ่มหนา ต้องให้
เจริญ.

[๖๗๖] สว. ฌณฺฐชานิ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น เป็นไฉน บุคคล
บางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประพฤติกิเลสชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุ
แห่งบิดามารดา นายนิรยบาลจะพึงจูดคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่ง
การประพฤติกิเลสชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนา
หรือว่า เราเป็นผู้ประพฤติกิเลสชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่ง
มารดาบิดา ขอนายนิรยบาลอยู่พึงจูดคร่าเราไปนรกเลย หรือมารดาบิดาของ
ผู้นั้นจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้เป็นผู้ประพฤติกิเลสชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจูดคร่าเขาไป
นรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านสารีบุตร ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่าครวญมากมาย
นายนิรยบาลก็พึงโยนลงในนรกจนได้.

[๖๗๗] สว. ฌณฺฐชานิ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคล
บางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประพฤติกิเลสชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุ
แห่งบุตรและภริยา นายนิรยบาลจะพึงจูดคร่าผู้นั้นไปนรก เพราะเหตุแห่งการ

พระพฤติไม่ชอบธรรมและพระพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนา หรือหนอว่าเราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตร และภริยา ขอนายนิรยบาลอย่าพึงอุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าบุตรและภริยา ของผู้นั้น จะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงอุคคร่าเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนลงในนรกจนได้.

[๖๗๘] สว. ฐนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ พระพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งทาสกรรมกรและคนรับใช้ นายนิรยบาลจะพึงอุคคร่าเขาผู้นั้นไปนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและพระพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราเป็นผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งทาส กรรมกรและคนรับ ใช้ ขอนายนิรยบาลอย่าพึงอุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าพวกทาส กรรมกรและคนรับใช้ของเขาจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงอุคคร่าเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๗๙] สว. ฐนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น เป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ พระพฤติไม่ชอบธรรม พระพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ นายนิรยบาลจะพึงอุคคร่าเขาผู้นั้น ไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนา

หรือหนอว่า เราเป็นผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจู้คร่าเราไปนรกเลย หรือว่ามิตรและอำมาตย์ของเขาพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจู้คร่าเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ากรรมมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๐] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความชื่อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต นายนิรยบาลจะพึงจู้คร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่าเราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจู้คร่าเราไปนรกเลย หรือว่าญาติสาโลหิตของเขาจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจู้คร่าเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ากรรมมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๑] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความชื่อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแขนายนิรยบาลจะพึงจู้คร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่าเราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเขา ขอนาย

นิริยบาลอย่าฟังอุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าแขกของเขาจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิริยบาลอย่าฟังอุคคร่าเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๒] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งปุพฺพเปตชน นายนิรยบาลจะฟังอุคคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งปุพฺพเปตชน ขอนายนิริยบาลอย่าฟังอุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าปุพฺพเปตชนของเขาจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิริยบาลอย่าฟังอุคคร่าเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๓] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา นายนิรยบาลจะฟังอุคคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ขอนายนิริยบาลอย่าฟังอุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าเทวดาของเขาจะ

พึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจู้คร่าเราไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นี้จะคร่าครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๔] ส. ธัญญชาณี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา นายนิรยบาลจะพึงจู้คร่าเราผู้นี้ไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจู้คร่าเราไปนรกเลย หรือว่าพระราชาของผู้นี้จะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจู้คร่าเราไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นี้จะคร่าครวญมากมาย นายนิรยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๕] ส. คู่ก่อนธัญญชาณี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุทำนุบำรุงกาย นายนิรยบาลจะพึงจู้คร่าเราผู้นี้ไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะพึงได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุการณเลี้ยงกาย เพราะเหตุการณทำนุบำรุงกาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจู้คร่าเราไปนรกเลย หรือว่าชนเหล่าอื่นของเขาจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุการณ

เลี้ยงกาย เพราะเหตุทำนุบำรุงกาย ขอนายนิริยบาลอย่าพึงดูคร่ำเขาไปนรก
เลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญ
มากมาย นายนิริยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๖] ส. คุณ่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน
บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา
กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา
ไฉนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ผู้ที่ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา ไม่ประเสริฐ ส่วนผู้ประพฤติชอบธรรม
ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา ประเสริฐ ด้วยการประพฤติ
ชอบธรรมและการประพฤติถูกธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรม
และการประพฤติผิดธรรม.

ส. ธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็น
เครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงมารดาบิดาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติ
ปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๘๗] ธัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้
ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา กับ
บุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุบุตรและภริยา
ไฉนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติ
ชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา ประเสริฐ

ด้วยว่าการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติถูกธรรม ประเสริฐกว่าการ
ประพฤติไม่ชอบธรรม และการประพฤติผิดธรรม.

ส. ธนัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็น
เครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงบุตรและภริยาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้
ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้. มีอยู่.

[๖๘๘] คุณก่อนธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคล
ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาส กรรมกร
และคนรับใช้ กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุ
แห่งพวกทาส กรรมกรและคนรับใช้ ไฉนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาส กรรมกรและคนรับใช้ ไม่ประเสริฐ
ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาส
กรรมกรและคนรับใช้ ประเสริฐ ด้วยว่าการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติ
ถูกธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม

สา. คุณก่อนธนัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม
เป็นเครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงพวกทาส กรรมกรและคนรับใช้ได้ ไม่ต้องกระทำ
กรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๘๙] คุณก่อนธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคล
ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์
กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม และประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมิตร
และอำมาตย์ ไฉนจะประเสริฐกว่ากัน .

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติ

ชอบธรรม ประพฤติอุกขรรณ เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ประเสริฐ
ด้วยว่าการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติอุกขรรณ ประเสริฐกว่าการ
ประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม
เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่มิตรและอำมาตย์ได้ ไม่ต้องทำกรรมอัน
ลามกและให้ปฏิบัติปฏิบัติท้ออันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๐] คุณก่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความซื่อมั่นเป็นไหน บุคคลผู้
ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต
กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติอุกขรรณ เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต
ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติ
ชอบธรรม ประพฤติอุกขรรณ เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ประเสริฐ ด้วยว่า
การประพฤติชอบธรรม และการประพฤติอุกขรรณ ประเสริฐกว่าการประพฤติ
ไม่ชอบธรรม และการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม
เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่ญาติสาโลหิตได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก
และให้ปฏิบัติปฏิบัติท้ออันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๑] ธัญชานี ท่านจะเข้าใจความซื่อมั่นเป็นไหน บุคคลผู้
ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแขก กับบุคคลผู้
ประพฤติชอบธรรม ประพฤติอุกขรรณ เพราะเหตุแห่งแขก ไหนจะประเสริฐ
กว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแวก ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐ ด้วยว่าการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่แวกได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๒] คุณก่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไหน บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งปุพเปตชน กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรมเพราะเหตุแห่งปุพเปตชน ไหนจะประเสริฐกว่ากัน .

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งปุพเปตชน ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐ ด้วยว่าการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่ปุพเปตชนได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๓] คุณก่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไหน บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ประเสริฐ ด้วยการประพฤติ ชอบธรรมและการประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรม และการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่เทวดาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๔] คุณก่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน บุคคล ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา กับบุคคล ผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ไหนจะ ประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติ ชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ประเสริฐ ด้วยการ การประพฤติชอบธรรมและการประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติ ไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแห่งพระราชาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๕] คุณก่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน บุคคล ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะ

เหตุทำนุบำรุงกาย กับบุคคลผู้ประพฤตินิยมธรรม ประพฤติอุกขธรรม เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะเหตุการทำนุบำรุงกาย ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤตินิยมธรรม ประพฤติผิดธรรม. เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะเหตุทำนุบำรุงกาย ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤตินิยมธรรม ประพฤติอุกขธรรม เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะเหตุทำนุบำรุงกาย ประเสริฐ ด้วยว่าการประพฤตินิยมธรรมและการประพฤตินิยมธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤตินิยมธรรมและการประพฤตินิยมผิดธรรม.

สา. คุณก่อนชนัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงกาย ทำนุบำรุงกายได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

ครั้งนั้นแล ชนัญชานีพราหมณ์ขึ้นชมอนุโมทนาภายิตของท่านพระสารีบุตรจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

[๖๕๖] ครั้นสมัยต่อมา ชนัญชานีพราหมณ์เป็นผู้อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก จึงเรียกบุรุษคนหนึ่งมาว่า บุรุษผู้เจริญ มานี้เถิดท่าน ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ จงถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนัญชานีพราหมณ์อาพาธได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาขอถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และจงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ แล้วจงไหว้ทำท่านพระสารีบุตรตามคำของเราว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ชนัญชานีพราหมณ์อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาไหว้ทำท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า และจงเรียนท่านอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอโอกาส

ขอท่านพระสารีบุตรจงอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปยังนิเวศน์ของธัญชานิ-
พราหมณ์เถิด.

[๖๕๗] บุรุษนั้นรับคำธัญชานิพราหมณ์แล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญชานิพราหมณ์
อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ด้วยเศียรเกล้า แล้วได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ใหว่ท่านพระสารีบุตร
แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้เรียนท่านพระสารีบุตรว่า ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ ธัญชานิพราหมณ์อาพาธได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาใหว่เท้าของ
ท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า และตั้งมาอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้า
ขอโอกาส ขอท่านพระสารีบุตรจงอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปยังนิเวศน์ของ
ธัญชานิพราหมณ์เถิด ท่านพระสารีบุตรรับนิมนต์ด้วยอาการคุษณิภาพ.

[๖๕๘] ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้า
ไปยังนิเวศน์ของธัญชานิพราหมณ์ แล้วนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย ได้ถาม
ธัญชานิพราหมณ์ว่า คุณก่อนธัญชานิ ท่านยังพอทนได้หรือ พอจะยังชีวิต
ให้เป็นไปได้หรือ ทุกขเวทนาค่อยถอยลงไม่เจริญขึ้นหรือ อาการปรากฏค่อย
คลายไม่ทวีขึ้นหรือ.

[๖๕๙] ธัญชานิพราหมณ์กราบเรียนว่า ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร
ข้าพเจ้าทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก
เจริญขึ้นไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวียิ่งขึ้น ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่านพระสารี-
บุตรผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาเหล็กแหลมคมกดศีรษะ ฉันทใด
ข้าพเจ้าก็ฉันทนั้นแล ลมเสียดแทงศีรษะกล้านัก ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ข้าพเจ้า
ทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก เจริญ

ขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิขังขึ้นไม่ลดถอย เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาเส้นเชือกที่เขม็งมัดรัดศีรษะฉันใด เวทนาในศีรษะของข้าพเจ้าก็เหลือทน ฉะนั้น ข้าพเจ้าทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้า กล้านัก เจริญขึ้น ไม่ถอยเลยปรากฏอาการทวิขัง ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร เปรียบเหมือนนายโคฆาตหรือลูกมือนายโคฆาตผู้ชำนาญ เอามีด สำหรับเชือดเนื้อโคอันคมมาเชือดท้องฉันใด ข้าพเจ้าก็ฉนั้น ลมเสียดท้องกล้า นัก ข้าพเจ้าทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้า นัก เจริญยิ่งขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิขัง ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่าน พระสารีบุตร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังสองคน ช่วยกันจับบุรุษมีกำลังน้อยกว่าคนละแขน รมอย่างไว้ที่ทูลมถ่านเพลิง ฉนั้นใด ในกายของข้าพเจ้าก็ร้อน เหลือทน ฉนั้น ข้าพเจ้าทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนา ของข้าพเจ้ากล้า นัก ทวิขังไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิขัง ไม่ลดถอย.

[๗๐๐] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน นรกกับ กำนัดสัตว์ดิรัจฉาน ไฉนจะดีกว่ากัน.

ธ. กำนัดสัตว์ดิรัจฉานดีกว่านรก ท่านพระสารีบุตร.

สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน กำนัดสัตว์ดิรัจฉานกับปิตติวิสัย ไฉนจะดีกว่ากัน.

ธ. ปิตติวิสัยดีกว่ากำนัดสัตว์ดิรัจฉาน ท่านพระสารีบุตร.

สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน ปิตติวิสัยกับมนุษย์ ไฉนจะดีกว่ากัน.

ธ. มนุษย์ดีกว่าปิตติวิสัย ท่านพระสารีบุตร.

สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน มนุษย์กับเทวดา ชั้นจาตุมหาราช ไฉนจะดีกว่ากัน .

ธ. เทวดาชั้นจาตุมหาราชคิดว่ามนุษย์ ท่านพระสารีบุตร.

สา. ชนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน เทวดาชั้นจาตุมหาราชกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นดาวดึงส์คิดว่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช ท่านพระสารีบุตร.

สา. ชนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน เทวดาชั้นดาวดึงส์กับเทวดาชั้นยามา ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นยามาคิดว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ท่านพระสารีบุตร.

สา. ชนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน เทวดาชั้นยามากับเทวดาชั้นดุสิต ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นดุสิตคิดว่าเทวดาชั้นยามา ท่านพระสารีบุตร.

สา. ชนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน เทวดาชั้นดุสิตกับเทวดาชั้นนิมมานรดี ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นนิมมานรดีคิดว่าเทวดาชั้นดุสิต ท่านพระสารีบุตร.

สา. ชนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน เทวดาชั้นนิมมานรดีกับเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีคิดว่าเทวดาชั้นนิมมานรดี ท่านพระสารีบุตร.

สา. ชนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีกับพรหมโลก ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า พรหมโลก ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า พรหมโลก หรือ.

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรมีความดำริว่า พรหมณ์เหล่านี้ น้อมใจไปในพรหมโลก ถ้ากระไร เราพึงแสดงทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหมแก่

ธัญชานิปราหณณ์เกิด ดังนี้ แล้วจึงกล่าวว่า ธัญชานี เราจักแสดงทาง เพื่อความเป็นสหายกับพรหม ท่านจงฟัง จงตั้งใจให้ดี เราจักกล่าว ธัญชานี พราหณณ์รับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว.

[๗๐๑] ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ธัญชานี ก็ทางเพื่อความเป็น สหายกับพรหมเป็นไฉน คู่ก่อนธัญชานี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตาม นัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตาอัน ใญ่เป็นนหคคะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ แม้ ข้อนี้ก็เป็นทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหม ธัญชานี อีกประการหนึ่ง ภิกษุ มีใจประกอบด้วยกรุณา... มีใจประกอบด้วยมุทิตา... มีใจประกอบด้วย อุเบกขา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัย นี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยอุเบกขา อันใญ่เป็นนหคคะหาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ นี้แล เป็นทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหม.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ถ้าเช่นนั้น ขอท่านจงถวายบังคมพระบาท ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ตามคำของข้าพเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ธัญชานิปราหณณ์ป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคม พระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า.

[๗๐๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้ประดิษฐานธัญชานี พราหณณ์ไว้ในพรหมโลกชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจที่จะพึงทำให้งขึ้นได้ แล้วลุก จากอาสนะหลีกไปไม่นาน ธัญชานิปราหณณ์ทำกาละแล้วไปบังเกิดยังพรหม

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 401

โลก ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรนี้ได้ประดิษฐานธัญยานิพราหมณ์ไว้ในพรหมโลกชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจที่จะพึงทำให้งิ่งขึ้นได้ แล้วลุกจากอาสนะหลีกไป.

[๗๐๓] ครั้นนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญยานิพราหมณ์ป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร ทำไมเธอจึงประดิษฐานธัญยานิพราหมณ์ไว้ในพรหมโลกชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจอันพึงทำให้งิ่งขึ้นไปได้ แล้วลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

สา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า พราหมณ์เหล่านั้นน้อมใจไปพรหมโลก ถ้ากระไร เราพึงแสดงทางเพื่อความ เป็นสหายกับพรหมแก่ธัญยานิพราหมณ์เกิด ดังนี้ พระเจ้าข้า.

พ. สารีบุตร ธัญยานิพราหมณ์ทำกาละไปบังเกิดในพรหมโลกแล้ว ฉะนั้นแล.

จบธัญยานิสุตตที่ ๗

อรรถกถาธัญยานิสุตต

ธัญยานิสุตตเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ในทักษิณาคิริชนบท ความว่า ภูเขาชื่อ คิริ. คำนี้เป็นชื่อของชนบทในด้านทิศทักษิณแห่งภูเขาที่ตั้งล้อมกรุงราชคฤห์. บทว่า ที่ประตุตถพาลละ ความว่า กรุงราชคฤห์มีประตุใหญ่ ๑๒ ประตุ ประตุเล็ก ๖๔ ประตุ. บรรดาประตุเหล่านั้น ประตุแห่งหนึ่งชื่อว่า ประตุตถพาลละ. ท่านธรรมสังคหาจารย์ กล่าวหมายเอาประตุตถพาลละนั้น. คำว่า อาศัยพระราชา ความว่า ธัญยานิพราหมณ์อันพระราชาทรงส่งไปว่า จงไปเก็บส่วนแบ่งข้าวกล้าโดยไม่เบียดเบียนประชาชน เขาไปเก็บเอาข้าวกล้ามาหมดเลย และเป็นผู้อันประชาชนพูดว่า ท่านผู้เจริญ อย่าทำพวกข้าพเจ้าให้ฉิบหาย กลับกล่าววว่า ข้าวกล้าที่หว่านไว้ในราชสกุลมีน้อย พระราชาทรงสั่งเราอย่างนี้ในเวลาที่จะมาทีเดียว พวกท่านอย่าได้คร่ำครวญไปเลย. ธัญยานิพราหมณ์อาศัยพระราชาอย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมปล้นพราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย. ข้าพเจ้าบ้านตนโดยส่วนมาก ส่งเข้าราชสกุลมีประมาณน้อยแล. และถูกพระราชาตรัสถามว่า ท่านไม่ได้ทำการบีบบังคับพราหมณ์และคหบดีทั้งหลายหรือ ก็กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่มหाराช ในวาระนี้ นามีข้าวกล้าน้อย เพราะฉะนั้น เมื่อข้าพระพุทธเจ้าไม่บีบบังคับเก็บเอา จึงไม่มากแล. ธัญยานิพราหมณ์อาศัยพราหมณ์และคหบดีทั้งหลายอย่างนี้ปล้นพระราชา. คำว่า จงดื่มน้ำนมสด ความว่า จงดื่มน้ำนมสดอ่อน ๆ. คำว่า แห่งภัตตาคารก่อน ความว่า เวลาภัตตาคารจักมีตราบเท่าที่ท่านนั่งดื่มนมสด. ธัญยานิพราหมณ์แสดงว่า ชนทั้งหลายจักนำอาหารเข้ามาเพื่อเราทั้งหลาย ณ

ที่นี้แหละ. ในคำว่า **มารดาและบิดา** ดังนี้เป็นต้น พึงทราบเนื้อความโดยนัย
นี้ว่า บิดามารดาแก่เต่า อันบุตรพึงแสวงหาเครื่องปลาดและเครื่องนุ่งห่มอ่อนๆ
ผ้าเนื้อละเอียด โภชนะที่มีรสอร่อย และของหอมกับพวงดอกไม้ที่หอมดีเป็นต้น
มาพอกเลี้ยง. บิดากระทำกิจทุกอย่างมีงานมงคลในการตั้งชื่อบุตรและธิดา พึง
เลี้ยงดูบุตรและภรรยา. ก็เมื่อไม่ทำอย่างนี้ การดิ้นรนย่อมเกิดขึ้น. บทว่า
เป็นผู้ประพฤติน่าชอชม อธิบายว่า กรรมคือความเป็นผู้ไม่มีศีลห้า
หรือไม่มีศีลสิบ ชื่อว่าชอชม ในที่นี้. บทว่า พึงนุกคร่า คือ พึงนุกเข้าไปสู่
นรกขุมนั้น ๆ เพื่อกระทำกรรมกรรม มีการจองจำ ๕ อย่างเป็นต้น. บทว่า
ผู้ประพฤติน่าชอชมคือ ผู้มีปรกติทำการงานมีการไถนา และการค้าขาย
เป็นต้นที่น่าชอชม. บทว่า **ย่อมลอลง** คือ สารีลง ได้แก่ คลายลง.
บทว่า **กล้าขึ้น** คือกำเริบขึ้น ได้แก่เพิ่มขึ้น. บทว่า **ประเสริฐ** แปลว่า
ประเสริฐกว่า. บทว่า **เลว** คือ ต่ำช้า ลามก. คำนี้ว่า **สารีบุตร** ก็พราหมณ์
กระทำกาลแล้ว ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะพระเถระด้วยพระประสงค์ว่า
เธอจงไป ณ ที่นั้นแล้วแสดงธรรมแก่พราหมณ์นั้น. แม้พระเถระก็ไปในขณะ
นั้นทันทีแล้วแสดงธรรมแก่มหาพราหมณ์. จำเดิมแต่นั้นไป เมื่อพระเถระแม่
กล่าวคาถา ๔ บาท ก็ไม่กล่าวถึงความหลุดพ้นด้วยสัจจะ ๔ แล.

จบอรรถกถาธัญยานิสุตตที่ ๗

๘. วาเสฏฐสูตร

[๗๐๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละใกล้หมู่บ้านอิจฉานังคละ. ก็สมัยนั้น พรหมณ์มหาศาลผู้มีชื่อเสียงเป็นอันมาก คือ จังกิพรหมณ์ ตารุกขพรหมณ์ โปกขรสาติพรหมณ์ ชาณุโสณิพรหมณ์ โตเทยพรหมณ์ และพรหมณ์มหาศาลเหล่าอื่นที่มีชื่อเสียง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านอิจฉานังคละ ครั้งนั้น วาเสฏฐมาณพและภารทวาชมาณพ เที่ยวเดินเล่นเป็นการพักผ่อนอยู่ มีถ้อยคำพูดกัน ในระหว่างนี้เกิดขึ้นว่า ท่านผู้เจริญ อย่างไรก็ตามบุคคลจึงจะชื่อว่าเป็นพรหมณ์ ภารทวาชมาณพกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ บุคคลเป็นผู้เกิดดีทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิบัติอันบริสุทธิ์ตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึงชาติได้ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล บุคคลจึงจะชื่อว่าเป็นพรหมณ์ วาเสฏฐมาณพกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ บุคคลเป็นผู้มีศีลและถึงพร้อมด้วยวัตรด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล บุคคลจึงจะชื่อว่าเป็นพรหมณ์ ภารทวาชมาณพไม่อาจให้ว่าเสฏฐมาณพยินยอมได้ ถึงว่าเสฏฐมาณพก็ไม่อาจให้ภารทวาชมาณพยินยอมได้เหมือนกัน.

[๗๐๕] ครั้งนั้นแล วาเสฏฐมาณพได้ปริยาคะภารทวาชมาณพว่า ท่านภารทวาชะ พระสมณโคดมศากยบุตรนี้ เสด็จออกผนวชจากศากยสกุลประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้หมู่บ้านอิจฉานังคละ ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระสมณโคดมนั้น จจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วย

วิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มี
ผู้อื่นยิ่งขึ้นไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว
เป็นผู้จำแนกธรรมมาเถิด เราจักเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดม แล้วจักทูลถาม
เนื้อความนี้ พระสมณโคดมจักทรงพยากรณ์แก่เราอย่างไร เราจักทรงจำเนื้อ
ความนั้นไว้ไว้อย่างนั้น การทวาชมาณพรับคำวาเสฏฐมาณพแล้ว . ลำดับนั้น
วาเสฏฐมาณพและการทวาชมาณพได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไป
แล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง

[๗๐๖] ครั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว วาเสฏฐมาณพได้ทูลถามพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าด้วยคาถาทั้งหลายว่า

ข้าพระองค์ทั้งสองเป็นผู้ทรงไตรเพท

อันอาจารย์อนุญาตแล้ว และปฏิญาณได้
เองว่า เป็นผู้ได้ศึกษาแล้ว ข้าพระองค์
เป็นศิษย์ท่านโปกขรชาติพราหมณ์มาณพ
ผู้นี้เป็นศิษย์ท่านตารุกพราหมณ์ ข้า-
พระองค์ทั้งสองเป็นผู้รู้จบในบทที่พราหมณ์
ผู้ทรงไตรเพทบอกแล้ว ข้าพระองค์ทั้งสอง
เป็นผู้มีข้อพยากรณ์แม่นยำตามบท เช่น
เดียวกับอาจารย์ในสถานกล่าวมนต์ ข้าแต่
พระโคดม ข้าพระองค์ทั้งสองมีการโต้เถียง
กันในการกล่าวถึงชาติ คือ การทวาชมาณพ
กล่าวว่า บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะ
ชาติ ส่วนข้าพระองค์กล่าวว่า บุคคลชื่อว่า

เป็นพราหมณ์เพราะกรรม พระองค์ผู้มี
จักขุของทรงทราบอย่างนี้ ข้าพระองค์
ทั้งสองนั้นไม่อาจจะให้กันและกันยินยอม
ได้ จึงได้มาเฝ้าเพื่อทูลถามพระผู้มีพระ
ภาคสัมพุทธเจ้า ผู้ปรากฏด้วยอาการจะ
นี้ชนทั้งหลายเมื่อจะเข้าไปประณมมือถวาย
บังคม ก็จักถวายพระโคดมได้ทั่วโลก
เหมือนพระจันทร์เต็มดวง ฉะนั้น ข้า
พระองค์ขอทูลถามพระโคดมผู้เป็นดวง
จักขุ อุบัติขึ้นในโลกว่า บุคคลชื่อว่าเป็น
พราหมณ์เพราะชาติ หรือว่าเป็นเพราะ
กรรม ของตรัสบอกแก่ข้าพระองค์
ทั้งสองผู้ไม่ทราบ ตามที่จะทราบบุคคลผู้
เป็นพราหมณ์นั้นเถิด.

[๗๐๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ดูก่อนวาเสฏฐะ เราจักพยากรณ์
การจำแนกชาติ ของสัตว์ทั้งหลาย ตาม
ลำดับ ตามสมควรแก่ท่านทั้งสองนั้น
เพราะมันมีชาติเป็นคนละอย่าง ๆ ท่านจงรู้
จักแม้ดินชาติและรุกขชาติ แม้จะปฏิญาณ
ตนไม่ได้ เพศของดินชาติและรุกขชาติ
นั้นก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะมันมีชาติเป็น
คนละอย่าง ๆ แต่นั้นท่านจงรู้จักตั้งแต่นั้น

ผีเสื้อ ตลอดถึงมดดำและมดแดง เพศของ
สัตว์เหล่านั้นก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะมันมี
ชาติเป็นคนละอย่าง ๆ หนึ่ง ท่านทั้งหลาย
จงรู้จักสัตว์สี่เท้า ทั้งเล็กทั้งใหญ่ เพศ
ของมันก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะมันมีชาติ
เป็นคนละอย่าง ๆ หนึ่ง จงรู้จักสัตว์
มีท้องเป็นเท้า สัตว์ไต่ด้วยอก สัตว์มี
หลังยาว เพศของมันก็สำเร็จด้วยชาติ
เพราะมันมีชาติเป็นคนละอย่าง ๆ แต่นั้น
จงรู้จักปลา สัตว์เกิดในน้ำ สัตว์เที่ยวหากิน
ในน้ำ เพศของมันก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะ
มันมีชาติเป็นคนละอย่าง ๆ แต่นั้นจงรู้จัก
นก สัตว์ไปได้ด้วยปีก สัตว์ที่ไปในอากาศ
เพศของมันก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะมันมี
ขาเป็นคนละอย่าง ๆ เพศอันสำเร็จด้วย
ชาติมีมากมาย ในชาติ (สัตว์) เหล่านี้
ฉันใด เพศในมนุษย์ทั้งหลายอันสำเร็จ
ด้วยชาติมากมาย ฉะนั้น หามิได้ คือ
ไม่ใช่ด้วยผม ด้วยศีรษะ ด้วยหู ด้วย
นัยน์ตา ด้วยหน้า ด้วยจมูก ด้วยริมฝีปาก
ด้วยคิ้ว ด้วยคอ ด้วยบ่า ด้วยท้อง ด้วยหลัง
ด้วยตะโพก ด้วยอก ในที่แคบ ในที่
เมถุน ด้วยมือ ด้วยเท้า ด้วยนิ้ว ด้วยเล็บ

ด้วยแข็ง ด้วยขา ด้วยวรรณะ ด้วยเสียง
(หามิได้) เพศอันสำเร็จด้วยชาติ (ของ
มนุษย์) ย่อมไม่เหมือนในชาติ (ของสัตว์)
เหล่าอื่น ถึงเฉพาะตัวในสรีระ (ในชาติ
ของสัตว์อื่น) นั้น ของมนุษย์ไม่มี ก็ใน
หมู่มนุษย์ เขาเรียกต่างกันตามชื่อ ดูก่อน
วาเสฏฐะ ก็ในหมู่มนุษย์ ผู้ได้อาศัยการ
รักษาโคเลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเป็นชาวนา ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยง
ชีวิตด้วยศิลปะมากอย่าง ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเป็นศิลปิน ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยง
ชีวิตด้วยการรับใช้ผู้อื่น ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเป็นรับใช้ ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ได้อาศัย
ของที่เขาไม่ให้เลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้
ว่า ผู้นี้เป็นโจร ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ได้อาศัย
ศาสตราวุธเลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า

ผู้มันเป็นทหาร ไม่ใช่พวกพราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยง
ชีวิตด้วยการงานของปุโรหิต ท่านจงรู้
อย่างนี้ว่า ผู้มันเป็นเจ้าหน้าที่การบูชา
ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อนวาเสฏฐะ หนึ่ง
ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดปกครองบ้านและเมือง
ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นพระราชานี้
พราหมณ์ และเราก็ไม่เรียกบุคคลผู้เกิดใน
กำเนิดไหน ๆ หรือเกิดจากมารดา (เช่น
ใด ๆ) ว่าเป็นพราหมณ์ บุคคลถึงจะ
เรียกกันว่า ท่านผู้เจริญ ผู้นั้นก็ยังมี
กิเลสเครื่องกังวลอยู่นั่นเอง เราเรียกบุคคล
ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ยึดมั่นนั้นว่า
เป็นพราหมณ์ ผู้ใดแลตัดสังโยชน์ทั้งปวง
ได้แล้วไม่สะดุ้ง เราเรียกผู้นั้นผู้ล่วงกิเลส
เครื่องข้อง ไม่ประกอบด้วยสรรพกิเลส
ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียกบุคคลผู้ตัด
อุปมาหะดังชะเนาะ ตัณหาตั้งเชือกหนัง
ทิวังตั้งเชือกบ่วง พร้อมทั้งทิวังฐานุสยประดูจ
ปม มีอวิชาดูจลิมสลักถอนขึ้นแล้ว
ผู้ตรัสรู้แล้ว ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใดไม่
ประทุษร้าย อดกลั่นคำดำ การทุบตีและ
การจงจำได้ เราเรียกผู้มีขันติเป็นกำลัง

ดังหมูปูลนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียก
บุคคลผู้ไม่โกรธ ผู้มีองค์ธรรมเป็นเครื่อง
กำจัด มีศีล ไม่มีกิเลสดูจفا ฝึกฝนแล้ว
มีสรีระตั้งอยู่ในที่สุคนั้น ว่าเป็นพราหมณ์
ผู้ใดไม่ติดในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำมัน
ใบบัว หรือดั่งเมล็ดพันธุ์ผักกาดบนปลาย
เหล็กแหลม เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์
ผู้ได้รู้ธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์ของตนในภพนี้
เอง เราเรียกผู้ปลงภาระผู้ไม่ประกอบ
แล้วนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียกบุคคล
ผู้มีปัญญาอันเป็นไปในอารมณ์อันลึก มี
เมชาฉลาดในอุบายอันเป็นทางและมีช่องทาง
บรรลุประโยชน์อันสูงสุด ว่าเป็นพราหมณ์
เราเรียกบุคคลผู้ไม่คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์
และบรรพชิตทั้งสองพวก ผู้ไปได้ด้วยไม่มี
ความอาลัย ผู้ไม่มีความปรารถนาว่าเป็น
พราหมณ์ ผู้ใดวางอาชญาในสัตว์ทั้งหลาย
ทั้งเป็นสัตว์ที่หวั่นหวาดและมันคงไม่ฆ่า
เอง ไม่ใช่ผู้อื่นให้ฆ่า เราเรียกผู้นั้นว่า
พราหมณ์ เราเรียกบุคคลผู้ไม่มีพิโรธตอบ
ในผู้พิโรธ ดับอาชญาในตนได้ในเมื่อสัตว์
ทั้งหลายมีความถือมั่น ไม่มีความถือมั่น ว่า
เป็นพราหมณ์ ผู้ใดทำราคะ โทสะ มานะ

และมักจะให้ตกไป ดังเมล็ดพันธุ์ฝักกาด
ตกจากปลายเหล็กแหลม เราเรียกผู้นั้นว่า
เป็นพราหมณ์ ผู้ใดกล่าววาจาสัตย์ อัน
ไม่มีโทษให้ผู้อื่นรู้สึกได้ อันไม่เป็นเครื่อง
ขัดใจคน เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์
แม้ผู้ใดไม่ถือเอาภักตะทั้งยาวหรือสั้น
เล็กหรือใหญ่ งามหรือไม่งามที่เจ้าเจ้าของ
ไม่ห็นในโลก เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์
ผู้ใดไม่มีความหวังทั้งในโลกนี้ และโลก
หน้า เราเรียกผู้ไม่มีความหวัง ผู้ไม่
ประกอบแล้วนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใด
ไม่มีความอาลัย ไม่มีความสงสัยเพราะรู้
ทั่วถึง เราเรียกผู้บรรลุธรรมอันหยั่งลงใน
อมตธรรมนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใด
ล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องทั้งสอง คือ บุญ
และบาปในโลกนี้ได้ เราเรียกผู้ไม่เศร้า-
โศก ปราศจากธุลี ผู้บริสุทธินั้นว่าเป็น
พราหมณ์ เราเรียกบุคคลผู้ปราศจากมลทิน
บริสุทธิผ่องใสไม่ขุ่นมัวดังดวงจันทร์
มีความเพลิดเพลินในภพสิ้นแล้ว ว่าเป็น
พราหมณ์ ผู้ใดล่วงวิชาประดุจทางลื่น
หรือดุจหล่มอันถอนได้ยาก เป็นเครื่องให้
ท่องเที่ยวให้หลงนี้ได้ ข้ามถึงฝั่งแล้ว

มีความเพ่งอยู่ไม่หวั่นไหว ไม่มีความสงสัย
ดับแล้วเพราะไม่ถือมั่น เราเรียกผู้นั้นว่า
เป็นพราหมณ์ ผู้ใดละกามได้ขาดแล้ว
เป็นบรรพชิต เว้นรอบในโลกลนี้ เราเรียก
ผู้มีกามและภพสิ้นรอบแล้วนั้น ว่าเป็น
พราหมณ์ ผู้ใดละตัณหาได้ขาดแล้ว เป็น
บรรพชิต เว้นรอบในโลกลนี้ เราเรียกผู้มี
กามและภพสิ้นรอบแล้วนั้น ว่าเป็น
พราหมณ์ ผู้ใดละกามคุณอันเป็นของ
มนุษย์ ล่วงกามคุณอันเป็นของทิพย์แล้ว
เราเรียกผู้ไม่ประกอบด้วยกิเลสเครื่องประ-
กอบทั้งปวงนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียก
บุคคลผู้ละความยินดี และความไม่ยินดี
เป็นผู้เย็น ไม่มีอุปธิครอบงำโลกทั้งปวง
ผู้แก้วลถ้านั้น ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใคร่
จुติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย โดยประ-
การทั้งปวง เราเรียกผู้ไม่ข้อง ผู้ไปดี
ตรัสรู้แล้วนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เทวดา
คนธรรพ์และหมู่มนุษย์ไม่รู้คติของผู้ใด
เราเรียกผู้นั้นผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นพระ-
อรหันต์ ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใดไม่มีกิเลส
เครื่องกังวลทั้งข้างหน้า ข้างหลัง และ
ท่ามกลาง เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล

ผู้ไม่ถือนั้นนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียก
บุคคลผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้แก้แค้น
ผู้แสวงหาคุณใหญ่ ผู้ชำระแล้วโดยวิเศษ
ผู้ไม่หวั่นไหว อาบเสร็จแล้วตรัสรู้แล้วนั้น
ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใคร่ญาณเครื่องระลึก
ชาติก่อนได้ เห็นสวรรค์และอบาย และ
บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นชาติ เราเรียกผู้นั้นว่า
เป็นพราหมณ์ อันชื่อคือนามและโคตรที่
กำหนดตั้งไว้ นี้ เป็นแต่สักว่าโวหารใน
โลก เพราะเกิดขึ้นมาตามชื่อที่กำหนดตั้ง
กันไว้ในกาลนั้น ๆ ทิฐิอันนอนเนื่องอยู่ใน
หทัยสิ้นกาลนาน ของสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้
เมื่อสัตว์ทั้งหลายไม่รู้ก็พร่ำกล่าวว่าเป็น
พราหมณ์เพราะชาติ บุคคลจะชื่อว่าเป็น
คนชั่วเพราะชาติก็หาไม่ จะชื่อว่าเป็น
พราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ ที่แท้ ชื่อว่า
เป็นคนชั่วเพราะกรรม ชื่อว่าเป็นพราหมณ์
เพราะกรรม เป็นชวานาเพราะกรรม เป็น
ศิลปินเพราะกรรม เป็นพ่อค้าเพราะกรรม
เป็นคนใช้เพราะกรรม แม้เป็นโจรก็เพราะ
กรรม แม้เป็นทหารก็เพราะกรรม เป็น
บุโรหิตเพราะกรรม แม้เป็นพระราชา
ก็เพราะกรรม บัณฑิตทั้งหลายมีปรกติ
เห็นปฏิจาสมูปบาท ฉลาดในกรรมและ

วิบาก ย่อมเห็นกรรมนั้นแจ้งชัดตามความ
เป็นจริงอย่างนี้ว่า โลกย่อมเป็นไปเพราะ
กรรม หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม
สัตว์ทั้งหลายถูกผูกไว้ในกรรมเหมือนลิ่ม
สลักของรถที่กำลังแล่นไป ฉะนั้น
บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ด้วยกรรม
อันประเสริฐนี้ คือ ตบะ พรหมจรรย์
สัตถุญมะและทมะ กรรม ๔ อย่างนี้ เป็น
กรรมอันสูงสุดของพรหมทั้งหลาย ทำให้
ผู้ประพฤติกถึงพร้อมด้วยวิชา ๓ ระวัง
กิเลสได้ ลิ่นภพใหม่แล้ว ดูก่อนวาเสฏฐะ
ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นชื่อว่าเป็นพรหม
เป็นท้าวสักกะ ของบัณฑิตผู้รู้แจ้งทั้งหลาย.

[๓๐๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว วาเสฏฐมาณพและ
ภราทวาชมาณพ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ
ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญภายิตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนหงาย
ของทีลว่า เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไว้ใน
ที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจะได้เห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์ทั้งสองนี้
ขอถึงพระโคตมผู้เจริญกับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอ
พระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต
ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนี้แล.

จบวาเสฏฐสูตรที่ ๘

อรรถกถาวาเสฏฐสูตร

ว่าเสฏฐสูตรขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ในราวป่าชื่ออิจฉานังคละ** คือในราวป่าอันไม่ไกลอิจฉานังคละคาม. **ชนแม่ทั้ง ๕** มีจึงกีพราหมณ์เป็นต้น ต่างก็เป็นปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล ด้วยกันทั้งนั้น. **คำว่า และพราหมณ์มหาศาลเหล่านี้** ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ พราหมณ์เหล่านี้เป็นอันมากมีชื่อเสียง ได้ยินว่า พราหมณ์เหล่านั้นประชุมกันในที่ ๒ แห่งทุก ๆ ๖ เดือน. ในกาลใดต้องการจะชำระชาติให้บริสุทธิ์ ในกาลนั้นก็ประชุมกันที่อุกกัฏฐคามเพื่อชำระชาติให้บริสุทธิ์ ในสำนักของท่านโปกขรชาติ. ในกาลใดต้องการจะชำระมนต์ให้บริสุทธิ์ ในกาลนั้นก็ประชุมกันที่อิจฉานังคละคาม. ในกาลนี้ ประชุมกันที่อิจฉานังคละคามนั้นเพื่อชำระมนต์ให้บริสุทธิ์. **บทว่า ถ้อยคำที่พูดกันในระหว่าง** ความว่า มีถ้อยคำอย่างอื่นเกิดขึ้นในระหว่างถ้อยคำที่เหมาะสมต่อความเป็นสหายนั ที่คน ๒ คนเที่ยวเดินกล่าวตาม ๆ กัน. **บทว่า มีศีล** คือมีคุณ. **บทว่า สมบูรณ์ด้วยวัตร** คือ ถึงพร้อมด้วยความประพฤติ. **คำว่า อันอาจารย์อนุญาตและปฏิญาณได้เอง** ความว่า อันอาจารย์อนุญาตอย่างนี้ว่า เธอทั้งหลายศึกษาจบแล้ว. **บทว่า พวกเราเป็นผู้ที่อาจารย์ให้ศึกษาแล้ว** ความว่า และตนเองปฏิญาณแล้วอย่างนี้. **บทว่า อสุม** แปลว่า ย่อมเป็น. **ด้วยคำว่า ข้าพระองค์เป็นศิษย์ของท่านโปกขรชาติพราหมณ์** **มาณพ** **ผู้นี้เป็นศิษย์ของท่านตารุกขพราหมณ์** วาเสฏฐมาณพแสดงว่า ข้าพระองค์เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ คือ เป็นศิษย์ชั้นเลิศของท่านโปกขรชาติพราหมณ์ **มาณพผู้นี้เป็นศิษย์ผู้ใหญ่** คือ เป็นศิษย์ชั้นเลิศของท่านตารุกขพราหมณ์. **บทว่า ผู้ทรง**

วิชา ๓ ได้แก่ พราหมณ์ผู้ทรงไตรเพท. คำว่า **บทใดที่พราหมณ์ทั้งหลาย** บอกแล้ว ความว่า บทใดแม้บทเดียวที่พราหมณ์ทั้งหลายบอกแล้ว ทั้งโดย อรรถและพยัญชนะ. คำว่า **เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในมนต์นั้น** ความ ข้ำพระองค์ทั้งสองเป็นผู้ถึงความสำเร็จในบทนั้น เพราะรู้บทนั้นทั้งสิ้น. บัดนี้ วาเสฏฐมาณพเมื่อจะทำให้แจ้งถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญ แม่นยำนั้นจึงกล่าวว่า **ปทกสุม** ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เช่นเดียวกับอาจารย์** ในสถานที่บอกมนต์ ความว่า ข้ำพระองค์ทั้งสองเป็นเช่นเดียวกับอาจารย์ ในสถานที่กล่าว มนต์. บทว่า **เพราะกรรม** ได้แก่ เพราะกรรม คือ กุศล กรรมบถ ๑๐ ก็ว่าเสฏฐมาณพนี้หมายเอากายกรรมและวจีกรรม ๗ ประการข้าง ต้น จึงกล่าวว่า **กาลใดแลท่านผู้เจริญมีศีล** ดังนี้. หมายเอามโนกรรม ๓ จึงกล่าวว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร. ก็บุคคลผู้ประกอบมโนกรรม ๓ นั้น ย่อม เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารย์. วาเสฏฐมาณพร้องเรียกพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้ มีพระจักขุเพราะเป็นผู้มีจักขุด้วยจักขุ ๕. บทว่า **ล่องเลยความสิ้นไป** ได้แก่ ล่องเลยความพร่อง อธิบายว่าบริบูรณ์. บทว่า **เข้าถึง** ได้แก่ เข้าไปใกล้. บทว่า **จะนอบน้อม** แปลว่า กระทำความนอบน้อม. คำว่า **เป็นดวงจักขุ** **อุบัติขึ้นแล้วในโลก** ความว่า เป็นดวงจักขุโดยแสดงประโยชน์ปัจจุบันเป็น ต้นของชาวโลก อุบัติขึ้น ขจัดความมืดนั้น ในโลกอันมืดเพราะอวิชา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าอันวาเสฏฐมาณพชมเชยแล้วทูลอาราธนาอย่างนี้ เมื่อจะทรงสงเคราะห์ชนแม้ทั้งสองจึงตรัสพุทธพจน์มีอาทิว่า เราตถาคตจักบอก ถ้อยคำอย่างแจ่มแจ้งแก่เธอทั้งสองนั้น ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จัก** **บอกอย่างชัดแจ้ง** ได้แก่จักพยากรณ์. บทว่า **ตามลำดับ** ความว่า ความ คิดของพราหมณ์จึงพักไว้ก่อน เราจักบอกตามลำดับ คือโดยลำดับตั้งแต่หฐา ต้นไม้ แมลง และตักแตน เป็นต้น. บทว่า **การจำแนกชาติกำเนิด** คือ

ความพิสดารของชาติกำเนิด. คำว่า **เพราะชาติกำเนิดคนละอย่าง** ความว่า เพราะชาติกำเนิดของสัตว์ทั้งหลายนั้น ๆ คนละอย่างคือ แต่ละอย่างต่าง ๆ กัน. ด้วยบทว่า **หญ้าและต้นไม้อันนี้** ดังนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเริ่มพระเทศนา นี้ว่า เราจักกล่าวชาติกำเนิดที่ไม่มีวิญญูณครอง แล้วจักกล่าวถึงชาติกำเนิดที่มีวิญญูณครองภายหลัง ความต่างกันแห่งชาติกำเนิดนั้น จักปรากฏอย่างนี้. ก็พระมหาสิวเถระถูกถามว่า ท่านผู้เจริญ การกล่าวอย่างนี้ว่า สิ่งที่ไม่มีวิญญูณครอง ชื่อว่าเป็นของต่างกัน เพราะมีพืชต่างกัน สิ่งที่มีวิญญูณครอง ก็ชื่อว่าเป็นของต่างกัน เพราะกรรมต่างกัน ดังนี้ ไม่ควรหรือ จึงตอบว่า เออ ไม่ควร. เพราะกรรมซัดเข้าในกำเนิดสัตว์เหล่านี้มีพรรณต่าง ๆ กัน เพราะการปฏิสนธิในกำเนิด. ในบทว่า **หญ้าและต้นไม้อันนี้** นี้มีกระพ้ออยู่ข้างใน แก่นอยู่ข้างนอก ชั้นที่สุดแม่ตาลและมะพร้าวเป็นต้น ชื่อว่าหญ้าทั้งนั้น. ส่วนไม้อันนี้มีแก่นอยู่ข้างใน กระพ้ออยู่ข้างนอก ชื่อว่าต้นไม้อันนี้ทั้งหมด. คำว่า **แม้จะปฏิญาณไม่ได้** ความว่า ย่อมไม่รู้อย่างนี้ว่า พวกเราเป็นหญ้า พวกเราเป็นต้นไม้อันนี้ หรือว่า เราเป็นหญ้าเราเป็นต้นไม้อันนี้. คำว่า **เพศอันสำเร็จด้วยชาติกำเนิด** ได้แก่ ก็หญ้าและต้นไม้อันนี้ แม้อันนี้ (คือปฏิญาณไม่ได้) สัตฐานมันก็สำเร็จมาแต่ชาติกำเนิดทั้งนั้น คือเป็นเหมือนหญ้าเป็นต้น ซึ่งเป็นเค้าเดิมของตนนั่นเอง. เพราะเหตุไร. เพราะชาติกำเนิดมันต่าง ๆ กัน. คือ เพราะดิณชาติก็อย่างหนึ่ง รุกขชาติก็อย่างหนึ่ง แม้อันนี้ดิณชาติทั้งหลาย ชาติกำเนิดตาลก็อย่างหนึ่ง ชาติกำเนิดมะพร้าวก็อย่างหนึ่ง. พึงขยายความให้กว้างขวางออกไปด้วยประการอย่างนี้. ด้วยคำว่า **ชาติกำเนิดต่างกัน** นี้ทรงแสดงความหมายนี้ว่า สิ่งใดต่างกันโดยชาติกำเนิด สิ่งนั้นแม้เว้นการปฏิญาณตนหรือการชี้บอกแนะนำของผู้อื่น ก็ย่อมถือเอาได้โดยพิเศษว่า (มันมี) ชาติกำเนิดคนละอย่าง. ก็หากว่าคนพึงเป็นพราหมณ์แท้ ๆ โดยชาติกำเนิด แม้เขาเว้นการปฏิญาณตนหรือการ

บอกเล่าของคนอื่น ฟังถือเอาโดยพิเศษแต่กษัตริย์ แพศย์ หรือศูทร แต่จะถือเอาหาได้ไม่. เพราะฉะนั้น บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงกระทำให้แจ่มซึ่งเนื้อความนี้ แห่งพระคาถาว่าในชาติกำเนิดเหล่านี้ ฉันทใด ดังนี้ โดยทรงเปล่งพระวาจาไว้เท่านั้นข้างหน้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงชาติกำเนิดในสิ่งที่ไม่มียัญญาณครองอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงชาติกำเนิดในสิ่งที่มีวิญญาณครอง แต่นั้น จึงตรัสคำนี้อาทิว่า ตักแตน ดังนี้. คำว่า **ตลอดถึงมดดำมดแดง** ความว่า ทรงทำมดดำมดแดงให้เป็นชาติสุดท้าย. ก็ในบรรดาสัตว์เหล่านี้ สัตว์ที่กระโดดไป ชื่อว่าตักแตน. คำว่า **เพราะชาติกำเนิดคนละอย่าง** หมายความว่า ชาติกำเนิดเนื่องด้วยสิ่งที่มีสีเขียวสีแดงเป็นต้นของสัตว์แม่เหล่านั้น ก็มีประการต่าง ๆ แท้. บทว่า **ตัวเล็ก** ได้แก่ กระรอกเป็นต้น. บทว่า **ใหญ่** ได้แก่ ฐและแมวเป็นต้น. บทว่า **มีเท้าที่ห้อง** แปลว่า มีห้องเป็นเท้า. อธิบายว่า ห้องนั้นแหละเป็นเท้าของสัตว์เหล่าใด. บทว่า **มีหลังยาว** ความว่า ฐทั้งหลายมีหลังอย่างเดียว ตั้งแต่หัวจรดหาง เพราะฉะนั้น ฐเหล่านั้นตรัสเรียกว่า มีหลังยาว. บทว่า **ในน้ำ** คือเกิดในน้ำ.

บทว่า **ปกฺขิ** ได้แก่ พวคนก. นกทั้งหลายชื่อว่า **ไปด้วยปีก** เพราะบินไปด้วยปีกเหล่านั้น. ชื่อว่า **ไปทางอากาศ** เพราะไปทางอากาศกลางหา. พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงชาติกำเนิดแต่ละประเภทของสัตว์ที่ไปทางบก ทางน้ำ และทางอากาศอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงกระทำพระประสงค์อันเป็นเครื่องแสดงถึงเรื่องชาติกำเนิดนั้นให้ชัดเจน จึงตรัสพระคาถาว่า **ในชาติกำเนิดเหล่านี้ฉันทใด** ดังนี้เป็นต้น. เนื้อความแห่งคานานั้นทรงตรัสไว้โดยย่อทีเดียว. แต่คำใดที่จะพึงตรัสในที่นี้โดยพิสดาร เมื่อจะทรงแสดงคานานี้โดยพระองค์เองจึงตรัสคำว่า **มิใช่ด้วยผม** ดังนี้เป็นต้น. ในคานานี้มีการประกอบ

ความดังต่อไปนี้. คำใดที่กล่าวว่า ในหมู่มนุษย์ ไม่มีเพศที่สำเร็จด้วยชาติกำเนิดมากมาย ดังนี้ คำนั้นพึงทราบว่ามีอย่างนี้. คืออย่างไร. คือ มิใช่ด้วยผมทั้งหลาย เพราะไม่มีการกำหนดไว้ว่า พวกพราหมณ์มีผมเช่นนี้ พวกกษัตริย์เช่นนี้เหมือนผมของช่าง ม้า และเนื้อเป็นต้น. ก็พระดำรัสที่ว่า เพศอันสำเร็จด้วยชาติกำเนิด (ในมนุษย์ทั้งหลาย) ไม่เหมือนในชาติกำเนิดเหล่านี้ ดังนี้ พึงทราบว่าเป็นคำกล่าวสรุปเนื้อความที่ตรัสไว้แล้วเท่านั้น บทนั้นประกอบความว่า เพราะเพศในมนุษย์ทั้งหลาย อันสำเร็จด้วยชาติเป็นอันมากย่อมไม่มีด้วยผมเป็นต้นเหล่านี้ ด้วยประการอย่างนี้ เพราะฉะนั้น พึงทราบเพศนั้นว่า ในมนุษย์ทั้งหลายที่ต่างกันโดยเป็นพราหมณ์เป็นต้น เพศที่สำเร็จด้วยชาติกำเนิดหาเหมือนในชาติกำเนิดเหล่านี้ไม่. บัดนี้ ในเมื่อความแตกต่างแห่งชาติกำเนิดแม้จะไม่อย่างนี้ เพื่อที่จะแสดงประการที่เกิดความต่างกันนี้ที่ว่า พราหมณ์ กษัตริย์นั้น จึงตรัสคาถาว่าเป็นของเฉพาะตัว ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โวการิ ได้แก่ ความต่างกัน. ก็ในคำนี้มีใจความย่อ ดังต่อไปนี้ เหมือนอย่างว่า สำหรับสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย ความต่างกันโดยลักษณะ มีผมเป็นต้น สำเร็จมาแต่กำเนิดทีเดียว ฉะนั้น สำหรับพวกพราหมณ์เป็นต้น ความต่างกันนั้นในสรีระของตนย่อมไม่มี ฉะนั้น. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ ความต่างกันที่ว่า พราหมณ์ กษัตริย์. ดังนี้ ในหมู่มนุษย์เขาเรียกกันตามชื่อ คือ เขาเรียกโดยสักว่าต่างกันเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข่มวาตะของ ภราทวาชมาณพ ด้วยพระดำรัสมีประมาณเท่านี้ บัดนี้ ถ้าหากว่าคนจะเป็นพราหมณ์ได้เพราะชาติไซ้ร้ แม้คนที่มีอาชีพ ศีล และความประพฤติเสียหาย ก็จะเป็นพราหมณ์ได้ แต่เพราะเหตุที่พราหมณ์แต่เก่าก่อน ไม่ปรารถนาความที่คนเสียหายนั้นมาเป็นพราหมณ์ และคนที่เขินอายวิตแม้อื่น ๆ ย่อมมีอยู่ในโลก เพราะฉะนั้น เมื่อ

จะทรงยกย่องวาทะของว่าเสฏฐมาณพ จึงตรัสคาถา ๘ คาถาว่า **กัมบุคคลใดคนหนึ่ง**ในหมู่มนุษย์ ดังนี้เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **การรักษาคือ** การรักษานา. อธิบายว่า กสิกรรม. ก็คำว่าโคเป็นชื่อของแผ่นดิน เพราะฉะนั้น จึงตรัสอย่างนั้น. บทว่า **ด้วยศิลปะมากมาย** ได้แก่ ศิลปะต่างๆ มีกรรมงานของช่างทอหูกเป็นต้น. บทว่า **ค้าขาย** ได้แก่ การค้าขาย. บทว่า **ด้วยการรับใช้ผู้อื่น** คือด้วยกรรม คือการขวนขวายช่วยเหลือคนอื่น. บทว่า **อาศัย ศัสตราเลี้ยงชีวิต** คือการเป็นอยู่ด้วยอาวุธ อธิบายว่า (อาศัย) ลูกศรและ ศัสตรา. บทว่า **ด้วยความเป็นบุโรหิต** คือด้วยกรรมงานของบุโรหิต.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงประกาศ ความที่คนเสียหายนาน อาชีพ สิ้น และความประพตติ ว่าไม่เป็นพราหมณ์ โดยลัทธิตของพราหมณ์ และโดยโวหารของชาวโลกอย่างนี้แล้ว ทรงให้ยอมรับความถูกต้องนี้ โดยใจความอย่างนี้ว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ คนยอมไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่เป็นพราหมณ์เพราะพวกคนชั่วร้าย เพราะฉะนั้น คนใดเกิดในตระกูลใด ตระกูลหนึ่ง เป็นคนมีคุณความดี คนนั้นเป็นพราหมณ์ นี้เป็นความถูกต้องใน อธิการที่ว่าด้วยเรื่องพราหมณ์นี้ ดังนี้ บัดนี้ เมื่อจะทรงประกาศความถูกต้อง นั้น ด้วยการเปล่งคำพูดออกมา จึงตรัสว่า และเราก็ไม่เรียกว่าเป็นพราหมณ์ ดังนี้เป็นต้น. ใจความของพระดำรัสนั้นมีว่า เพราะเราไม่เรียกคนผู้เกิดใน กำเนิดใดกำเนิดหนึ่ง บรรดากำเนิด ๔ หรือผู้ที่เกิดในมารดาที่พราหมณ์ยกย่อง สรรเสริญโดยพิเศษในกำเนิด ๔ แม้นั้น ผู้เกิดแต่กำเนิด มีมารดาเป็นแดน เกิดนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ คือ เราไม่เรียกคนผู้ที่เขากล่าวว่าเป็นเกิดแต่กำเนิด มีมารดาเป็นแดนเกิด เพราะเป็นผู้เกิดแต่กำเนิด โดยมารดาสมบัติก็ตาม โดยชาติสมบัติก็ตาม ด้วยคำที่มานี้ว่า กำเนิดกล่าวคือ เพียงแต่ความบังเกิดขึ้น อันบริสุทธิ์ของพราหมณ์ ที่พวกพราหมณ์กล่าวไว้ โดยนัยมีอาทิว่า ผู้เกิดดีแล้ว

แต่ข้างทั้งสองฝ่าย มีกรรมที่ถือปฏิสนธิบริสุทธินั้น ผู้เกิดแต่กำเนิด มีมารดาเป็นแดนเกิดนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุสักว่าเกิดแต่กำเนิด มีมารดาเป็นแดนเกิดนี้. เพราะเหตุไร. เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้เชื่อว่า โภวาที มีวาตะว่าผู้เจริญ เพราะเป็นผู้วิเศษกว่าคนเหล่านี้ ผู้มีความกังวล ด้วยสักแต่กล่าวว่าผู้เจริญ ผู้เจริญ บุคคลนั้นแต่เป็นผู้มีความกังวล มีความห่วงใย. ส่วนบุคคลใดแม้จะเกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง เชื่อว่า ผู้ไม่มีความกังวล เพราะไม่มีกิเลสเครื่องกังวล มีรากะเป็นต้น เชื่อว่า ผู้ไม่ถือมั่น เพราะสละความยึดถือทั้งปวง เราเรียกบุคคลผู้ไม่มีความกังวล ผู้ไม่ยึดถือมั่น ว่าเป็นพราหมณ์. เพราะเหตุไร. เพราะเป็นผู้ลอยบาปแล้ว. สูงขึ้นไปหน่อย กถา ๒๗ เป็นต้น ว่า ตัดสังโยชน์ทั้งปวง ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สังโยชน์ทั้งปวง** ได้แก่ สังโยชน์ทั้งหมด คือแม่ทั้ง ๑๐. บทว่า **ยอมไม่สะดุ้ง** คือ ยอมไม่สะดุ้งด้วยความสะดุ้ง คือค้นหา. บทว่า **ล่วงกิเลสเครื่องข้อง** คือ ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องมีรากะ เป็นต้น. บทว่า **ผู้ไม่ประกอบ** คือ ผู้ไม่ประกอบด้วยกำเนิด ๔ หรือด้วยกิเลสทั้งปวง. บทว่า **สายเชือกหนัง** ได้แก่ อุปนาหะ ความผูกโกรธ. บทว่า **สายหนัง** ได้แก่ ค้นหา. บทว่า **ที่ต่อ** แปลว่า เชือกบ่วง. คำว่า เชือกบ่วงนี้เป็นชื่อของกิเลสเครื่องกลุ่มรวม คือทิจฺฉิ. ปมที่สอดเข้าไปในบ่วงเรียกว่า สายปม ในคำว่า **สหนุกุม** นี้. คำนี้เป็นชื่อของ ทิฏฐิอนุสัย. ในคำว่า **มีลิ้มสลัก** อันถอนขึ้นแล้วนี้ อวิชา เชื่อว่า ดุลลิ้ม. บทว่า **ผู้ตรัสรู้แล้ว** ได้แก่ ตรัสรู้สัจจะทั้ง ๔. บทว่า **ยอมอดกลั้น** คือ ย่อมอดทน. บทว่า **ผู้มีขันติเป็นหมู่พล** คือ มือธวาสนขันติเป็นหมู่พล ก็ขันตินั้น เกิดขึ้นคราวเดียว ไม่เชื่อว่าเป็นกำลังดังหมู่พล ต่อเกิดบ่อย ๆ จึงเป็น. เชื่อว่า มีกำลังดังหมู่พล เพราะมือธวาสนขันตินั้น.

บทว่า ผู้มีองค์ธรรมเครื่องจำกัด คือ มีรูปดวงควัตร. บทว่า มีศีล คือ มีคุณความดี. บทว่า ผู้ไม่มีกิเลส เครื่องฟูขึ้น คือ ปราศจาก กิเลสเครื่องฟูขึ้นมีรากะเป็นต้น. บทว่า อนุสสุตฺตํ ดังนี้ก็มี. ความหมายว่า ผู้ไม่ถูกกิเลสรั่วรด. บทว่า ผู้ฝึกแล้ว คือ หมคพยศ. บทว่า ย่อมไม่ ฉาบทา คือ ย่อมไม่ติด. บทว่า ในกามทั้งหลาย ได้แก่ในกิเลสกาม และวัตถุกาม. พระอรหัต ท่านประสงค์เอาว่า ธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์ในพระบาลี นั้นว่า ย่อมรู้ชัดซึ่งธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์ในภพนี้เอง ดังนี้. บทว่า ย่อมรู้ชัด หมายความว่า รู้ด้วยอำนาจการบรรลุ. บทว่า ผู้มีภาระอันปลงแล้ว คือ ผู้มีภาระอันปลงลงแล้ว ได้แก่ ทำภาระคือขันธ กิเลส อภิสังขาร และ กามคุณ ให้หยั่งลงตั้งอยู่. บทที่ไม่ประกอบแล้ว มีเนื้อความกล่าวไว้แล้วแล. บทว่า มีปัญญาลึกซึ้ง คือ มีปัญญาอันไปแล้วในอารมณ์อันลึกซึ้ง. บทว่า มีปริชา ได้แก่ ผู้มีปัญญา ด้วยปัญญาตามปกติ. คำว่า (ด้วยคฤหัสถ์) และบรรพชิตทั้งสองพวก หมายความว่า ผู้ไม่คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต อธิบายว่า ผู้ไม่คลุกคลีเด็ดขาดในชนทั้งสองพวก และด้วยคฤหัสถ์ และ บรรพชิตแม้ทั้งสองพวกเหล่านั้น. ในบทว่า ผู้ไม่อาลัยเที่ยวไป หมายความว่า ความอาลัยในกามคุณ ๕ เรียกว่า โอคะ ผู้ไม่ติดอาลัยคือกามคุณ ๕ นั้น. บทว่า ผู้มีความปรารถนาน้อย คือ ผู้ไม่มีความปรารถนา. บทว่า ผู้สั้นคลอน คือ ผู้มีตัณหา. บทว่า ผู้มั่นคง คือ ไม่มีตัณหา. บทว่า ผู้มีอาชญาในตนคือ ผู้ถืออาชญา. บทว่า ผู้ดับแล้ว คือ ดับแล้ว ด้วยการดับกิเลส. บทว่า ผู้มีความยึดถือ คือ ผู้มีความถือมั่น. บทว่า ปลงลงแล้ว แปลว่า ให้ตกไป. บทว่า ไม่แข็งกระด้าง คือ ไม่มีโทษ. เพราะแม้ต้นไม้ที่มีโทษก็เรียกว่า มีความแข็งกระด้าง. บทว่า อันยังผู้อื่น ให้เข้าใจ คือ อันยังคนอื่นให้เข้าใจ ได้แก่ ไม่ส่อเสียด. บทว่า จริง

คือ ไม่คลาดเคลื่อน. บทว่า **เปล่ง** คือ กล่าว. คำว่า **ไม่ทำให้คนอื่น**
ข้องใจด้วยวาจา ความว่า ย่อมกล่าววาจาอัน ไม่หยาบ ไม่เป็นเหตุทำให้
คนอื่นคิใจหรือข้องใจเช่นนั้น. ทรงแสดงสิ่งของที่ร้อยด้ายไว้ ด้วยคำว่า
ยาว. ทรงแสดงสิ่งของที่กระจัดกระจายกันอยู่ ด้วยคำว่า **สั้น**. บทว่า
ละเอียด แปลว่าเล็ก. บทว่า **หยาบ** แปลว่าใหญ่. บทว่า **งามไม่งาม**
คือ ดี ไม่ดี. เพราะสิ่งของ (ที่ร้อยเป็นพวง) ยาว มีราคาน้อยบ้าง มากบ้าง.
แม้ในสิ่งของนั้น (คือกระจายกันอยู่) ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ดังนั้น ด้วยพระ
คำรัสมีประมาณเท่านี้ หาได้ทรงกำหนด ถือเอาสิ่งทั้งหมดไม่ แต่ทรงกำหนด
ถือเอาด้วยสิ่งของนี้ที่ว่า งามและไม่งาม. บทว่า **ไม่มีความหวัง** คือ
ไม่มีความหยาก. บทว่า **ความอาลัย** ได้แก่ความอาลัย คือ **ตัณหา**.
บทว่า **เพราะรู้ทั่ว** คือ เพราะรู้. บทว่า **อันหยั่งลงสู่อมตธรรม** คือ
อันเป็นภายในอมตธรรม. บทว่า **ถึงแล้วโดยลำดับ** ได้แก่ เข้าไปแล้ว
โดยลำดับ. บทว่า **ธรรมเครื่องข้องทั้งสอง** คือ ธรรมเครื่องข้องแม่
ทั้งสองนั้น. เพราะบุญย่อมทำให้สัตว์ข้องในสวรรค์ บาปย่อมยังสัตว์ให้ข้อง
อยู่ในอบาย. เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่า ธรรมเป็นเครื่องข้องแม่ทั้งสองนั้น. บทว่า
เลยแล้ว แปลว่า ล่วงไปแล้ว. บทว่า **ไม่ขุ่นมัว** คือ เว้นจากกิเลสที่
ทำให้ขุ่นมัว. บทว่า **ผู้มีความเพลิดเพลิดในภพสิ้นแล้ว** ได้แก่ มีความ
เพลิดเพลิดสิ้นไปแล้ว มีภพสิ้นไปแล้ว. ด้วยคาถาว่า โย อิมิ ความว่า
อวิชชานั้นแหละ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่า ดูกทางสิ้น เพราะอรรถว่าทำให้
เคลื่อนคลาด ชื่อว่า ดูกหล่ม เพราะเป็นของอันถอนขึ้นได้ยากมาก ชื่อว่า
สังสาร เพราะอรรถว่าท่องเที่ยวไป (และ) ชื่อว่า โมหะ เพราะอรรถว่า
โง่เขลา. บทว่า **ข้ามแล้ว** คือ ข้ามโอฆะทั้ง ๔. คำว่า **ถึงฝั่ง** คือ
ถึงพระนิพพาน. บทว่า **มีปรกติเฟ่ง** คือ มีปรกติเฟ่งด้วยอำนาจเฟ่งอารมณ์

และลักษณะ. บทว่า ผู้ไม่หวั่นไหว คือ ไม่มี ตัณหา. คำว่า ดับแล้ว เพราะไม่ถือมั่น ได้แก่ ดับแล้ว ด้วยการดับกิเลสทั้งปวง เพราะไม่ยึดถืออะไร. บทว่า กามทั้งหลาย ได้แก่กามแม่ทั้งสอง. บทว่า ไม่มีเรือน แปลว่า เป็นผู้ไม่มีเรือน. บทว่า เว้น แปลว่า ย่อมเว้นทุกด้าน. บทว่า มีกามและภพสิ้นแล้ว คือ สิ้นกาม สิ้นภพ. คำว่า กิเลสเครื่องประกอบของมนุษย์ ได้แก่กิเลสเครื่องประกอบ คือกามคุณ ๕ อันเป็นของมนุษย์. บทว่า กิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ คือ กิเลสเครื่องประกอบ คือกามคุณ ๕ อันเป็นทิพย์. บทว่า ไม่ประกอบด้วยกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวง ความว่า ปราศจากกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวง. บทว่า ยินดี คือ ยินดีกามคุณ ๕. บทว่า ไม่ยินดี ได้แก่ไม่พอใจในกุศลภาวนา. บทว่า ผู้แก้แค้นคือ มีความเพียร. บทว่า ผู้ไปดีแล้ว คือ ไปสู่สถานที่ดี หรือดำเนินไปด้วยข้อปฏิบัติอันดี. บทว่า คติ คือ ความสำเร็จ. บทว่า ข้างหน้า ได้แก่ ในอดีต. บทว่า ข้างหลัง ได้แก่ ในอนาคต. บทว่า ในท่ามกลาง คือ ในปัจจุบัน . บทว่า เครื่องกังวล คือ กิเลสตัวที่ทำให้กังวล. บทว่า ผู้แสวงหาอันยิ่ง คือ ชื่อว่า ผู้แสวงหากุณอันยิ่ง เพราะแสวงหากุณอันใหญ่. บทว่า ผู้มีความชนะ คือ ผู้มีความชนะอันชนะแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงเฉพาะพระจิตตาสพเท่านั้นว่าเป็นพราหมณ์โดยคุณความดีอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงว่า บุคคลใดกระทำการถือมั่นว่า เป็นพราหมณ์เพราะชาติ ดังนี้ บุคคลนั้นไม่รู้การถือมั่นนี้ ทิฐิอันนั้น ของคนเหล่านั้น เป็นทิฐิชั่ว จึงตรัสสองคาถาว่า อันชื่อว่า ดังนี้. เนื้อความของสองคาถานั้นมีว่า อันชื่อและโคตรที่เขาจัด แจงไว้ ตั้งไว้ ประจักษ์ไว้ว่า พราหมณ์ กษัตริย์ ภารทวชะ วาเสฏฐะนั้นใด อันนั้น

เป็นชื่อ (เรียกกัน) ในโลก อธิบายว่า เป็นเพียงเรียกกัน. เพราะเหตุไร. เพราะสมมุติ เรียกกัน คือ มาโดยการหมายรู้กัน. พระชื่อและโคตรนั้น ญาติสาโลหิตจัดแจงไว้ตั้งไว้ในเวลาที่เขาเกิดในที่นั้น ๆ. หากไม่กำหนดชื่อ และโคตรนั้นไว้อย่างนั้น คนไร ๆ เห็นใคร ๆ ก็จะไม่รู้ว่าผู้นี้เป็นพราหมณ์ หรือว่า เป็นภราทวาชะ. ก็ขอและโคตรนั้นที่เขากำหนดไว้อย่างนั้น กำหนดไว้เพื่อความรู้สึกันว่า ทิฐิอันนอนเนื่องอยู่สืบกาลนาน ทิฐิอันนอนเนื่องอยู่สืบ กาลนานในหทัยของสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้ว่า นั้นสักแต่ว่าชื่อและโคตรที่เขากำหนดไว้เพื่อเรียกกัน อธิบายว่าเพราะทิฐินั้นนอนเนื่องอยู่ ผู้ไม่รู้จักชื่อและโคตรนั้น คือไม่รู้เลยว่า เป็นพราหมณ์ ก็เที่ยวพูดอย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นพราหมณ์เพราะชาติ ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า บุคคลผู้ถือมั่นว่า เป็นพราหมณ์โดย ชาติ นั้น ไม่รู้มาตราบเท่าการเรียกกันนี้ ทิฐิอันนั้นของคนเหล่านั้นเป็นทิฐิชั่ว ดัง นี้อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงปฏิเสธวาทะว่าด้วยชาติอย่างเด็ดขาด และทรง ตั้งวาทะว่าด้วยกรรม จึงตรัสคำเป็นต้นว่า มิใช่เพราะชาติ ดังนี้. เพื่อขยาย ความของถึงกาลาที่ว่า เพราะกรรม ดังนี้ในพระดำรัสนั้น จึงตรัสคำว่า เป็นชวานาเพราะการงาน ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เพราะ การงาน ได้แก่ เพราะกรรมคือเจตนาตัวบังเกิดการงานมีกสิกรรมเป็นต้น อันเป็นปัจจุบัน. บทว่า ปฏิจจสมุปบาท ได้แก่มีปรกติเห็นปฏิจจสมุปบาท อย่างนี้ว่า เป็นอย่างนี้เพราะปัจจัยนี้. บทว่า ผู้รู้ในกรรมและผลของกรรม ความว่า ผู้ฉลาดในกรรมและผลของกรรมอย่างนี้ว่า ย่อมมีการอุบัติในตระกูล อันควรแก่การนับถือและไม่นับถือ เพราะอำนาจกรรม ความเลวและความ ประณีตแม้อื่น ๆ ย่อมมีในเมื่อกรรมเลว และประณีตให้ผล. ก็พระคาถาว่า

ยอมเป็นไปเพราะกรรม ดังนี้ มีความหมายเดียวกันว่า ชาวโลกหรือหมู่สัตว์ หรือว่าสัตว์. ต่างกันแต่สักว่าคำ. ก็ในพระคานี ด้วยบทแรก พึงทราบการปฏิเสธทิวว่า มีพรหม มหาพรหม ผู้ประเสริฐ เป็นผู้จัดแจง. ชาวโลกยอมเป็นไปในคตินั้น ๆ เพราะกรรม ใครจะเป็นผู้จัดแจงโลกนั้น. ด้วยบทที่สอง ทรงแสดงว่า แม้เกิดเพราะกรรมอย่างนี้ก็เกินไปและยอมเป็นไปเพราะกรรมอันต่างโดยเป็นกรรมปัจจุบัน และกรรมอันเป็นอดีต. เสวยสุขทุกข์และถึงประเภทแล้ว และประณีตเป็นต้น เป็นไป. ด้วยบทที่สาม ทรงสรุปเนื้อความนั้นแล้ว สัตว์ทั้งหลายถูกผูกไว้ที่กรรม หรือเป็นผู้อันกรรมผูกพันไว้ เป็นไปอยู่ แม้โดยประการทั้งปวงอย่างนี้. มิใช่โดยประการอื่น. ด้วยบทที่ ๔ ทรงทำเนื้อความนั้นให้ชัดแจ้งด้วยการเปรียบเทียบ. เหมือนอย่างว่ารถที่กำลังแล่นไป เพราะยังมีล้อสลักอยู่ รถที่ลื่นนั้นไม่สลักไว้ยอมแล่นไปไม่ได้ ฉะนั้นชาวโลกผู้เกิดแล้วและเป็นไปแล้ว มีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน ถ้ากรรมนั้นไม่ผูกพันไว้ ย่อมเป็นไปไม่ได้ ฉะนั้น.

บัดนี้ เพราะเหตุที่ชาวโลกถูกผูกไว้ในเพราะกรรม เพราะเหตุนั้น เมื่อจะทรงแสดงความเป็นผู้ประเสริฐเพราะกรรมอันประเสริฐ จึงตรัส ๒ คาถาว่า คือ เพราะตบะ ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เพราะตบะ ได้แก่ เพราะตบะ คือ ชุดงคัวัตร. บทว่า เพราะพรหมจรรย์ คือ เพราะเมถุนวิริติ. บทว่า เพราะความสำรวม คือ เพราะศีล. บทว่า เพราะการฝึก คือ เพราะการฝึกอินทริย์. บทว่า นี้ ความว่า เป็นพราหมณ์เพราะกรรมอันประเสริฐ คือ บริสุทธี เป็นคุณพรหมนี้. เพราะเหตุไร. เพราะความเป็นพราหมณ์นี้เป็นของสูงสุด อธิบายว่าเพราะกรรมนี้เป็นคุณความดีของพราหมณ์อย่างสูงสุด. ก็ในคำว่าพราหมณ์นี้มีความหมายของคำดังต่อไปนี้. ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะอรรถว่า นำมาซึ่งพรหม อธิบายว่านำมาซึ่งความเป็นพราหมณ์.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 427

บทว่า ผู้สงบ ดังนี้ในคาถาที่ ๒ มีความว่า เป็นผู้มิกิเลสอันสงบแล้ว. คำว่า เป็นพรหม เป็นท้าวสักกะ คือเป็นพระพรหม เป็นท้าวสักกะ อธิบายว่า บุคคลเห็นปานนี้ ไม่ใช่เป็นพราหมณ์อย่างเดียว โดยที่แท้ บุคคลนั้นเป็นพรหมและเป็นท้าวสักกะของบัณฑิต ผู้รู้แจ้งทั้งหลาย วาเสฏฐะ ท่านจรรู้是这样. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งงายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาวาเสฏฐสูตรที่ ๘

๕. สุกสูตร

[๗๐๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. สมัยนั้น สุกมาณพโตเทยยบุตรอาศัยอยู่ในนิเวศน์ของคฤหบดีผู้หนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ด้วยกรรมกิจบางอย่าง. ครั้งนั้น สุกมาณพโตเทยยบุตร ได้กล่าวกะคฤหบดีที่ตนอาศัยในนิเวศน์ของเขานั้นว่า ท่านคฤหบดี ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ว่า พระนครสาวัตถีไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลายเลย วันนี้เราจะพึงเข้าไปนั่งใกล้สมณะหรือพราหมณ์ผู้ไหนหนอ.

คฤหบดีได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ท่านจงเข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเถิด.

[๗๑๐] ลำดับนั้น สุกมาณพโตเทยยบุตรรับคำคฤหบดีนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวกันอย่างนี้ว่า คฤหัสถ์ท่านนั้นเป็นผู้ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกไปจากทุกข์ บรรพชิตไม่เป็นผู้ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกไปจากทุกข์ ในเรื่องนี้ ท่านพระโคตมตรัสว่าอย่างไร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มาณพในเรื่องนี้ เราแยกออกกล่าว เราไม่รวมกล่าว เราพรรณนาการปฏิบัติผิดของคฤหัสถ์หรือของบรรพชิต มาณพ

จริงอยู่ คฤหัสถ์หรือบรรพชิตปฏิบัติผิดแล้ว ย่อมชื่อว่าเป็นผู้ไม่ยินดีกุศลธรรม
เครื่องนำออกไปจากทุกข์ เพราะเหตุแห่งอริกรรมคือการปฏิบัติผิด คู่ก่อนมาณพ
เราพรรณนาการปฏิบัติชอบของคฤหัสถ์หรือของบรรพชิต จริงอยู่ คฤหัสถ์
หรือบรรพชิตปฏิบัติชอบแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกไปจาก
ทุกข์ เพราะเหตุแห่งอริกรรม คือการปฏิบัติชอบ.

[๗๑๑] ส. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวกันอยู่กันว่า
ฐานะแห่งการงานของฆราวาส มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอริกรรมมาก
มีการเริ่มมาก ย่อมมีผลมาก (ส่วน) ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชา มีความ
ต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอริกรรมน้อย มีการเริ่มน้อย ย่อมมีผลน้อย ในเรื่อง
นี้ ท่านพระโคตมตรัสว่าอย่างไร.

พ. คู่ก่อนมาณพ แม้ในเรื่องนี้ เราก็แยกออกกล่าว เราไม่รวมกล่าว
มาณพ ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอริกรรมมาก มี
การเริ่มมาก เมื่อวิบัติ มีผลน้อยมีอยู่ ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการมาก
มีกิจมาก มีอริกรรมมาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ มีผลมากมีอยู่ ฐานะ
แห่งการงาน ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอริกรรมน้อย มีการเริ่มน้อย
เมื่อวิบัติ มีผลน้อยมีอยู่ ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย
มีอริกรรมน้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติ มีผลมากมีอยู่.

[๗๑๒] คู่ก่อนมาณพ ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการมาก มี
กิจมาก มีอริกรรมมาก มีการเริ่มมาก เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย เป็นไฉน.
คู่ก่อนมาณพ ฐานะแห่งการงาน คือ การไถที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก
มีอริกรรมมาก มีการเริ่มมาก เมื่อวิบัติย่อมมีผลน้อย ส่วนฐานะแห่งการงาน
ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอริกรรมมาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ
ย่อมมีผลมาก เป็นไฉน. ฐานะแห่งการงาน คือ การไถนั้นแล ที่มีความ

ต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก อนึ่ง ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย เป็นไฉน. ฐานะแห่งการงานคือ การค้าขาย ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ส่วนฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก เป็นไฉน ฐานะแห่งการงาน คือ การค้าขายนั้นแล ที่มีความต้องการน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีกิจน้อย มีความเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติย่อมมีผลมาก.

[๗๑๓] คู่ก่อนมาณพ เปรียบเหมือนฐานะคือกสิกรรม ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีความเริ่มมาก เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ฉนั้นใด ฐานะแห่งการงานของจรรยาวาสกัฉนั้นเหมือนกัน ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ฐานะคือกสิกรรมนั้นแล ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก ฉนั้นใด ฐานะแห่งการงานของจรรยาวาสกัฉนั้นเหมือนกัน ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก การงานคือการค้าขาย ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ฉนั้นใด ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชาที่ฉนั้นเหมือนกัน ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ฐานะแห่งการงานคือการค้าขายนั้นแล ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก ฉนั้นใด ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชาที่ฉนั้นเหมือนกัน ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก.

[๗๑๔] ส. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติธรรม ๕ ประการเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล.

พ. คุณก่อนมาณพ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติธรรม ๕ ประการ เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศลนั้นเหล่านี้ไหน ถ้าท่านไม่หนักใจ เราขอโอกาส ขอต่านจงกล่าวธรรม ๕ ประการนั้นในบริษัทนี้เถิด.

ส. ท่านพระโคตม ณ ที่ที่พระองค์หรือท่านผู้เป็นดังพระองค์ประทับ นิ่งอยู่ ข้าพเจ้าไม่มีความหนักใจเลย.

พ. ถ้าอย่างนั้น เชิญกล่าวเถิดมาณพ.

[๗๑๕] ส. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติธรรมข้อ ที่ ๑ คือ สัจจะ เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ย่อมบัญญัติข้อที่ ๒ คือ ทบะ... ข้อที่ ๓ คือ พรหมจรรย์... ข้อที่ ๔ คือ การเรียนมนต์... ข้อที่ ๕ คือ การบริจาค เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติธรรม ๕ ประการนี้ เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ในเรื่องนี้ ท่านพระโคตมตรัสว่าอย่างไร.

[๗๑๖] คุณก่อนมาณพ ก็บรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย แม้พราหมณ์ คนหนึ่งเป็นผู้ใดใครก็ตามที่กล่าวอย่างนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่ง ด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ มีอยู่หรือ.

ส. ข้อนี้หามิได้ ท่านพระโคตม.

พ. คุณก่อนมาณพ ก็แม้อาจารย์คนหนึ่ง แม้อาจารย์ของอาจารย์ คนหนึ่งตลอด ๗ ชั่วอาจารย์ของพวกพราหมณ์ เป็นผู้ใดใครก็ตามที่กล่าวอย่าง นี้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ มีอยู่หรือ.

ส. ข้อนี้หามิได้ ท่านพระโคตม.

พ. คุณก่อนมาณพ ก็แม่ฤๅษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤๅษีอัญญกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทพ ฤๅษีวิศวามิตร ฤๅษีมตคคิ ฤๅษีอังคีระสะ ฤๅษีภารทวาชะ ฤๅษีวาเสฏฐะ ฤๅษีกัสสปะ ฤๅษีภคุ ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้บอกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้จับตาม กล่าวตาม ซึ่งบทมนต์เท่านั้น ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านกล่าวไว้ บอกไว้ แม้ท่านเหล่านั้นได้กล่าวแล้ว อย่างนี้ว่า เราทั้งหลายทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ มีอยู่หรือ.

สุ. ข้อนี้น่ามิได้ ท่านพระโคตม.

[๑๖๑] พ. คุณก่อนมาณพ ได้ทราบกันดังนี้ว่า บรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย ไม่มีพราหมณ์แม้คนหนึ่งจะเป็นผู้ใดใครก็ตามที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ ไม่มีแม้อาจารย์คนหนึ่ง แม้อาจารย์ของอาจารย์คนหนึ่ง ตลอด ๗ ชั่วโมงของพวกพราหมณ์นี้ จะเป็นผู้ใดใครก็ตามที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ แม่ฤๅษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤๅษีอัญญกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทพ ฤๅษีวิศวามิตร ฤๅษีมตคคิ ฤๅษีอังคีระสะ ฤๅษีภารทวาชะ ฤๅษีวาเสฏฐะ ฤๅษีกัสสปะ ฤๅษีภคุ เป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้บอกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้จับตาม กล่าวตาม ซึ่งบทมนต์เท่านั้น ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านกล่าวไว้ บอกไว้ แม้ท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ คุณก่อนมาณพ เปรียบเหมือนแถวคนตาบอดซึ่งเกาะกันต่อ ๆ ไป แม้คนต้นก็ไม่เห็น คนกลาง

ก็ไม่เห็น คนหลังก็ไม่เห็น จันใด ภายตของพราหมณ์ทั้งหลายเห็นจะเปรียบ
ได้กับแถวคนตาบอด จันนั้น คือ แม่คนชั้นต้นก็ไม่เห็น แม่คนชั้นกลางก็
ไม่เห็น แม่คนชั้นหลังก็ไม่เห็น.

[๑๑๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สุภมาณพโศเตย-
บุตรถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเปรียบด้วยแถวคนตาบอด โกรธ ขัดใจ เมื่อ
จะคำติเตียนว่ากล่าวพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระสมณโคดม จักถึงความลามก
เสียแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระโคดม พราหมณ์ไปกขรชาติ
โอปมัณญโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสุภควัน ได้กล่าวอย่างนี้ว่า อย่างนี้นั้นแหละ
ก็สมณพราหมณ์เหล่านี้ ย่อมปฏิบัติญาณทัศนะพิเศษ ของพระอริยะอย่าง
สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ภายตนี้ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมถึง
ความเป็นภยิต นำหัวเราะที่เดียวหรือ ย่อมถึงความเลวทรามที่เดียวหรือ
ย่อมถึงความว่างที่เดียวหรือ ย่อมถึงความเปล่าที่เดียวหรือ ถ้าเช่นนั้น มนุษย์
จักรู้ จักเห็น หรือจักทำให้แจ้งชัดซึ่งญาณทัศนะพิเศษของพระอริยะอย่าง
สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้อย่างไร ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

พ. คุณก่อนมาณพ ก็พราหมณ์ไปกขรชาติโอปมัณญโคตร ผู้เป็นใหญ่
ในสุภควัน กำหนดรู้ใจของสมณพราหมณ์ทั้งสิ้นด้วยใจของตนหรือ.

สุ. ท่านพระโคดม พราหมณ์ไปกขรชาติโอปมัณญโคตร ผู้เป็นใหญ่
ในสุภควัน ย่อมกำหนดรู้ใจของนางปุลณิกาทาสีของตนด้วยใจของตนเอง
เท่านั้น ก็ที่ไหนจักกำหนดรู้ใจของสมณพราหมณ์ทั้งสิ้นด้วยใจของตนได้เล่า

[๑๑๙] พ. คุณก่อนมาณพ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดแต่กำเนิด เขา
ไม่เห็นรูปดำ รูปขาว ไม่เห็นรูปเขียว รูปเหลือง รูปแดง รูปสีชมพู รูปที่
เสมอและไม่เสมอ หมู่ดาว ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ เขาฟังกล่าวอย่างนี้ว่า
ไม่มีรูปดำ รูปขาว ไม่มีคนเห็นรูปดำรูปขาว ไม่มีรูปเขียว ไม่มีคนเห็น

รูปเขียว ไม่มีรูปเหลือง ไม่มีคนเห็นรูปเหลือง ไม่มีรูปแดง ไม่มีคนเห็นรูปแดง ไม่มีรูปสีชมพู ไม่มีคนเห็นรูปสีชมพู ไม่มีรูปที่เสมอและไม่เสมอ ไม่มีคนเห็นรูปที่เสมอและไม่เสมอ ไม่มีหมู่ดาว ไม่มีคนเห็นหมู่ดาว ไม่มีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ไม่มีคนเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ เราไม่รู้ไม่เห็นสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งนั้นย่อมไม่มี เมื่อเขากล่าวดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบหรือมาณพ.

สุ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม รูปดำรงขามี คนเห็นรูปดำ รูปขาวก็มี รูปเขียวมี คนเห็นรูปเขียวก็มี รูปเหลืองมี คนเห็นรูปเหลืองก็มี รูปแดงมี คนเห็นรูปแดงก็มี รูปสีชมพูมี คนเห็นรูปสีชมพูก็มี รูปที่เสมอและไม่เสมอ มีคนเห็นรูปเสมอและไม่เสมอก็มี หมู่ดาวมี คนเห็นหมู่ดาวก็มี ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มี คนเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็มี เราไม่รู้ไม่เห็นสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งนั้นย่อมไม่มี ผู้ที่กล่าวดังนี้ไม่ชื่อว่ากล่าวชอบท่านพระโคดม.

พ. คุณก่อนมาณพ พราหมณ์โปกขรชาติโอปมัณญโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสกุลวัน ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล เป็นคนตาบอด ไม่มีจักขุ เขาจรรู้จักเห็นจักทำให้แจ้งชัด ซึ่งญาณทัศนะพิเศษของพระอริยะอย่างสามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้หรือหนอ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๗๒๐] คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน พราหมณ์มหาศาลชาวโกศล คือ จังกิพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์ โปกขรชาติพราหมณ์ ขาณุโสณิพราหมณ์ หรือโตเทยพพราหมณ์ บิดาของท่าน วาจาดีที่พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นกล่าวตามสมมติ หรือไม่ตามสมมติ เป็นอย่างไรน.

สุ. ตามสมมติ ท่านพระโคดม.

พ. วาจาดีที่พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นพิจารณาแล้วจึงกล่าว หรือไม่พิจารณาแล้วจึงกล่าว เป็นอย่างไรน.

สุ. พิจารณาแล้ว ท่านพระโคดม.

พ. วาจาที่พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นรู้แล้วจึงกล่าว หรือว่าไม่รู้.
แล้วจึงกล่าว เป็นอย่างไรน.

สุ. รู้แล้ว ท่านพระโคตม.

พ. วาจาอันประกอบด้วยประโยชน์ หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์
ที่พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นกล่าว เป็นอย่างไรน.

สุ. ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านพระโคตม.

[๗๒๐] พ. คุณก่อนมาพบ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไหน ถ้าเมื่อ
เป็นเช่นนี้ พราหมณ์ไปกขรชาติโอปมัญญโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสกุลวัน กล่าว
วาจาตามสมมติหรือไม่ตามสมมติ.

สุ. ตามสมมติ ท่านพระโคตม.

พ. เป็นวาจาที่พิจารณาแล้วจึงกล่าว หรือเป็นวาจาที่ไม่ได้พิจารณา
แล้ว.

สุ. เป็นวาจาที่ไม่ได้พิจารณาแล้ว ท่านพระโคตม.

พ. เป็นวาจาที่รู้แล้วจึงกล่าวหรือเป็นวาจาที่ไม่รู้แล้ว.

สุ. เป็นวาจาที่ไม่รู้แล้ว ท่านพระโคตม.

พ. กล่าววาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์.

สุ. ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านพระโคตม.

[๗๒๑] พ. คุณก่อนมาพบ นิวรรณ์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไหน
คือ กามฉันทนิวรรณ์ พยาบาทนิวรรณ์ ถีนมิทธนิวรรณ์ อุทัจจกุกกุจจนิวรรณ์
วิจิกิจฉานิวรรณ์ นิวรรณ์ ๕ ประการนี้แล คุณก่อนมาพบ พราหมณ์ไปกขรชาติ
โอปมัญญโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสกุลวัน ถูกนิวรรณ์ ๕ ประการนี้ร้อยไว้แล้ว
รัดไว้แล้ว ปกคลุมไว้แล้ว หุ้มห่อไว้แล้ว เราจักรู้จักเห็นหรือจักทำให้แจ้งชัด
ซึ่งญาณทัสนะพิเศษของพระอรียะอย่างสามารถ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์หรือหนอ
ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๗๒๓] คุณก่อนมาณพ กามคุณ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นโฉน คือ รูปอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด เสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู...กลิ่นอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก...รสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น...โผฏฐัพพะอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด กามคุณ ๕ ประการนี้แล. คุณก่อนมาณพ พราหมณ์โปกขรชาติโอปมัญญุโคตร ผู้เป็นใหญ่ ในสุภควัน กำหนดแล้ว หมกมุ่นแล้วด้วยกามคุณ ๕ ประการนี้ ถูกกามคุณ ๕ ประการนี้ครอบงำแล้ว ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องถอนออก บริโภค อยู่ เขาจรรู้จักเห็นหรือจกทำให้แจ้งชัด ซึ่งญาณทัศนะวิเศษของพระอริยะ อย่างสามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์หรือหนอ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๗๒๔] คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นโฉน บุคคลพึงอาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อติดไฟขึ้น และพึงติดไฟที่ไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อไฟไหนหนอพึงมีเปลว มีสี และมีแสง.

สุ. ท่านพระโคดม ถ้าการติดไฟอันไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อ เป็นฐานะที่จะมีได้ ไฟนั้นก็จะมีเปลว มีสี และมีแสง.

พ. คุณก่อนมาณพ ข้อที่บุคคลจะพึงติดไฟอันไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อขึ้นได้นี้ ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส เว้นจากผู้มีฤทธิ์ คุณก่อนมาณพ เปรียบเหมือนไฟอาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อติดอยู่ ฉันทใด เรากล่าวปิตินอาศัยเบญจกามคุณนี้เปรียบฉันทนั้น เปรียบเหมือนไฟไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อติดอยู่ได้ ฉันทใด เรากล่าวปิติที่เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรมเปรียบฉันทนั้น. ก็ปิติที่เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรมเป็นโฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปิติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ปิตินี้แล เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม คุณรมาณพ อีกประการหนึ่ง ภิกษุ

เข้าถึงทุกขนิพพาน มีความพอใจในแห่งจิตในภายในเป็นธรรมเอกมุตตขันธ์ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ แม้ปีตินี้ก็ เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม.

[๗๒๕] คุณก่อนมาณพ ในธรรม ๕ ประการที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติ เพื่อทำบุญเพื่อยินดีกุศลนี้ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติธรรมข้อไหน เพื่อทำบุญเพื่อยินดีกุศล ว่ามีผลมากกว่า.

สุ. ท่านพระโคตม ในธรรม ๕ ประการที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติ เพื่อทำบุญเพื่อยินดีกุศลนี้ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติธรรม คือ จาคะ เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ว่ามีผลมากกว่า.

[๗๒๖] พ. คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน ในการ ปริจาคทานนี้ จะพึงมีมหาภัยเกิดขึ้นเฉพาะแก่พราหมณ์คนหนึ่ง ครั้งนั้น พราหมณ์สองคนพึงมาด้วยหวังว่า จักเสวยมหาภัยของพราหมณ์ชื่อนี้ ใน พราหมณ์สองคนนั้น คนหนึ่งมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า โอหนอ เราเท่านั้น พึงได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต พราหมณ์อื่นไม่พึงได้ อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต แต่ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ พราหมณ์คนอื่นพึงได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต พราหมณ์ผู้นั้นไม่พึงได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต พราหมณ์นั้นโกรธน้อยใจว่า พราหมณ์เหล่านี้ได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะ ที่เลิศ ในโรงภัต เราไม่ได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต คุณก่อนมาณพ ก็พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติวิบากอะไรของกรรมนี้.

สุ. ท่านพระโคตม ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายยอมให้ท่านด้วยคิด อย่างนี้ว่า พราหมณ์นั้น อันพราหมณ์ผู้นี้แลทำให้โกรธให้น้อยใจดังนี้หามิได้ ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายยอมให้ท่านอันเป็นการอนุเคราะห์เท่านั้นโดยแท้.

พ. คุณก่อนมาณพ เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้อที่พราหมณ์ทั้งหลายให้ท่านอันเป็นการอนุเคราะห์นี้ ก็เป็นบุญกิริยาวัตถุข้อที่ ๖ ของพราหมณ์ทั้งหลายซิ.

สุ. ท่านพระโคตม เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้อที่พราหมณ์ทั้งหลายให้ท่านอันเป็นการอนุเคราะห์นี้ ก็เป็นบุญกิริยาวัตถุข้อที่ ๖ ของพราหมณ์ทั้งหลาย.

[๗๒๗] พ. คุณก่อนมาณพ ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ท่านพิจารณาเห็นมีมากที่ไหน.

สุ. ท่านพระโคตม ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นมีมากในบรรพชิต มีน้อยในคฤหัสถ์ เพราะคฤหัสถ์มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิกรรมมาก มีการเริ่มมาก จะเป็นผู้พูดจริงเสมอจำไปไม่ได้ ส่วนบรรพชิตมีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิกรรมน้อย มีการเริ่มน้อย จึงเป็นผู้พูดจริงเสมอจำไปได้ เพราะคฤหัสถ์มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิกรรมมาก มีการเริ่มมาก จะเป็นผู้มีความเพียร...ประพฤติพรหมจรรย์...มากด้วยการสาธยาย...มากด้วยการบริจาคเสมอจำไปไม่ได้ ส่วนบรรพชิตมีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิกรรมน้อย มีการเริ่มน้อย จึงเป็นผู้มีความเพียร...ประพฤติพรหมจรรย์...มากด้วยการสาธยาย...มากด้วยการบริจาคเสมอจำไปได้ ท่านพระโคตม ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นมีมากในบรรพชิต มีน้อยในคฤหัสถ์.

[๗๒๘] พ. คุณก่อนมาณพ ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล เรากล่าวว่าเป็นบริวารของจิต เพื่ออบรมจิต ไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน คุณก่อนมาณพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้พูดจริง เธอรู้สึกรว่า เราเป็นผู้พูดจริง ย่อมได้ความรู้orroด ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์ประกอบด้วยธรรม ความปราโมทย์อันประกอบด้วย

ด้วยกุศลนี้ เรากล่าวว่าเป็นบริวารของจิต เพื่ออบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน คุณก่อนมาณพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียร... ประพฤติพรหมจรรย์... มากด้วยการสาธยาย... มากด้วยการบริจาค เธอรู้สึกว่าเป็นผู้มากด้วยการบริจาค ย่อมได้ความรู้orroth ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ความปราโมทย์อันประกอบด้วยกุศลนี้ เรากล่าวว่าเป็นบริวารของจิต เพื่ออบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พรหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศลนี้ เรากล่าวว่าเป็นบริวารของจิตเพื่ออบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สุภมาณพโศเตยบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าได้สดับมาว่า พระสมณโคตมทรงรู้จักหนทางเพื่อความ เป็นสหายของพรหม.

[๗๒๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน หมู่บ้านนพการไกลแต่ที่นี้ หมู่บ้านนพการไม่ไกล ไกลแต่ที่นี้มีไช่หรือ.

สุภมาณพกราบทูลว่า อย่างนั้นท่านพระโคตม หมู่บ้านนพการไกลแต่ที่นี้ หมู่บ้านนพการไม่ไกลแต่ที่นี้.

พ. คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน บุรุษผู้เกิดแล้ว ทั้งเจริญแล้วในหมู่บ้านนพการนี้แล เขาออกจากหมู่บ้านนพการไปในขณะนั้น ฟังถูกถามถึงหนทางแห่งหมู่บ้านนพการจะพึงชักช้าหรือตกประหม่าหรือหนอ.

สุ. ซื่อนี้หามิได้ ท่านพระโคตม ซื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุรุษนั้น ทั้งเกิดแล้วทั้งเจริญแล้วในหมู่บ้านนพการ รู้จักทางของหมู่บ้านนพการทุกแห่งดีแล้ว.

พ. คุณก่อนมาณพ บุรุษผู้เกิดแล้วทั้งเจริญแล้วในหมู่บ้านนพการนั้น ถูกถามถึงทางของหมู่บ้านนพการ ไม่พึงชักช้าหรือตกประหม่าแล ตถาคตถูกถามถึงพรหมโลก หรือปฏิบัติเครื่องให้ถึงพรหมโลก ก็ไม่ชักช้าหรือตกประหม่าเช่นเดียวกัน คุณก่อนมาณพ เราย่อมรู้จักทั้งพรหมโลกและปฏิบัติเครื่องให้ถึงพรหมโลก อนึ่ง ผู้ปฏิบัติด้วยประการใดจึงเข้าถึงพรหมโลก เราย่อมรู้จักซึ่งประการนั้นด้วย.

สุ. ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าได้สดับมาว่า พระสมณโคตมทรงแสดงทางเพื่อความเป็นสหายของพรหม ข้าพเจ้าขอโอกาส ขอท่านพระโคตมโปรดทรงแสดงทางเพื่อความเป็นสหายของพรหมแก่ข้าพเจ้าเถิด.

พ. คุณก่อนมาณพ ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว สุกมาณพโศกเทยบุตรทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๗๓๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนมาณพ ก็ทางเพื่อความเป็นสหายของพรหมเป็นไฉน คุณก่อนมาณพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกันตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ เป็นนหคคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติอันภิกษุนั้นเจริญแล้วอย่างนี้ กรรมใดเป็นกามาพจรที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมเป็นรูปาวจรนั้น คุณก่อนมาณพ เปรียบเหมือนบุรุษเป่าสังข์ผู้มีกำลัง พึงให้คนรู้ได้ตลอดทิศทั้งสี่โดยไมยาก ฉันทใดเมื่อเมตตาเจโตวิมุตติที่ภิกษุนั้นเจริญแล้วอย่างนี้ ก็ฉันทนั้น กรรมใดเป็นกามาพจรที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมเป็นรูปาวจรนั้น แม้ข้อนี้ก็เป่าทางเพื่อความเป็นสหายของพรหม คุณก่อนมาณพ อีกประการหนึ่ง

ภิกษุผู้มีใจประกอบด้วยกรุณา... มีใจประกอบด้วยมูทิตา... มีใจประกอบด้วยอุเบกขา แผลไปสู่วิเศษหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผลไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ เมื่ออุเบกขาเจโตวิมุตติอันภิกษุนั้นเจริญแล้วอย่างนี้ กรรมใดเป็นกามาวจรที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมเป็นรูปาวจรนั้น คู่ก่อนมาณพ เปรียบเหมือนบุรุษเป่าสังข์ผู้มีกำลัง ฟังให้คนรู้ได้ตลอดทิศทั้งสี่โดยไม่ยากฉนั้นใด เมื่ออุเบกขาเจโตวิมุตติอันภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ก็ฉนั้นนั้น กรรมใดเป็นกามาวจรที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมเป็นรูปาวจรนั้น แม้ข้อนี้ก็เป็ทางเพื่อความเป็นสหายของพรหม.

[๗๓๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สุภมาณพโตเทยบุตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยายเป็รียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไว้ในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตมกับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอทูลลาไป ณ บัดนี้ ข้าพระองค์มีกิจมาก มีกรณียะมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนมาณพ ท่านจงสำคัญเวลาอันควร ณ บัดนี้เกิดครั้งนั้นแล สุภมาณพโตเทยบุตรเปล็ดเปล็นพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลุกออกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วกลับไป.

[๗๓๒] สมัยนั้น ชาณุโสณิพราหมณ์ออกจากพระนครสาวัตถี โดยรถอันเทียมด้วยม้าขาวทั้งหมด แต่ยั้งวัน ได้เห็นสุภมาณพโตเทยบุตรกำลังมาแต่ไกล แล้วได้ถามสุภมาณพโตเทยบุตรว่า ท่านภราทวาชะไปไหนมาแต่วันสุภมาณพโตเทยบุตรตอบว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจากสำนักพระสมณโคดมมาที่นี่.

ชา. ท่านจะเข้าใจความซื่อมั่นเป็นไฉน ท่านภราทวาชะเห็นจะเป็นบัณฑิต รู้พระปัญญาอันเฉียบแหลมของพระสมณโคดม.

สุ. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นใครและเป็นอะไรเล่า จึงจรรู้เท่าพระปัญญาอันเฉียบแหลมของพระสมณโคดม ผู้ใดพึงรู้เท่าพระปัญญาอันเฉียบแหลมของพระสมณโคดม แม้ผู้นั้นก็พึงเป็นเช่นพระสมณโคดมเป็นแน่.

ชา. เพิ่งได้ฟัง ท่านภราทวาชะสรรเสริญพระสมณโคดมด้วยการสรรเสริญอย่างยิ่ง.

สุ. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นใครเป็นอะไรเล่า จึงจรรสรรเสริญพระสมณโคดม ท่านพระโคดมอันเทวดาและมนุษย์สรรเสริญแล้ว ๆ ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อนึ่ง ธรรม ๕ ประการนี้ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล พระสมณโคดมตรัสว่าเป็นบริวารแห่งจิตเพื่ออบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน.

[๗๓๓] เมื่อสุภมาณพโตเทยบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ชาณุโสณิพราหมณ์ลงจากรถอันเทียมด้วยม้าขาวทั้งหมด แล้วห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง น้อมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ แล้วเปล่งอุทานว่า เป็นลาภของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงได้ดีแล้วหนอ ที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับในแคว้นแคว้นของพระองค์ ฉะนี้แล.

จบสุกสูตรที่ ๕

อรรถกถาสุกสูตร

สุกสูตรขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในสุกสูตรนั้น บุตรของโตเทยยพราหมณ์ผู้อยู่ในตฤทิกาม ชื่อว่า โตเทยยบุตร. คำว่า เป็นผู้ยินดี ก็เป็นผู้ร่าเริงพร้อมบริบูรณ์. คำว่า ญาญธรรม คือ ธรรมอันเป็นเหตุ. บทว่า เป็นกุศล คือ ไม่มีโทษ. บทว่า การปฏิบัติผิต คือ ข้อปฏิบัติอันไม่เป็นกุศล ไม่เป็นเครื่องนำออกไปจากทุกข์. บทว่า การปฏิบัติชอบ ได้แก่การปฏิบัติอัน เป็นกุศลอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์. ในบทว่า มีความต้องการมาก ดังนี้เป็นต้น มีวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้ ชื่อว่า มีความต้องการมาก เพราะในฐานะนี้มีความต้องการด้วยการกระทำความ ขวนขวาย หรือด้วยการช่วยเหลือมาก คือมากมาย. ชื่อว่า มีกิจมากเพราะ ฐานะนี้มีกิจมากเช่นงานมงคลในการตั้งชื่อเป็นต้นมาก. ชื่อว่ามีเรื่องราวมกที่จะต้องจัดการ มากเพราะในฐานะนี้มีเรื่องราว คือหน้าที่การงานมากอย่างนี้ คือ วันนี้ต้องทำสิ่งนี้ พรุ่งนี้ต้องทำสิ่งนี้. ชื่อว่า มีการลงมือทำมาก เพราะใน ฐานะนี้มีการลงมือทำมาก คือ การบีบคั้นด้วยอำนาจการขวนขวายในการงาน ของคนมาก. การงานของคนทางฝ่ายฆราวาส ชื่อว่า ฐานะการงานของฆราวาส. พึงทราบเนื้อความในวาระทั้งปวงด้วยประการอย่างนี้. ก็ในบรรดาการทำนาและ การค้าขายนี้ ในการทำนา พึงทราบความต้องการมาก ด้วยการแสวงหาเครื่อง อุปกรณ์ เริ่มแต่หางไถเป็นต้น ในการค้าขาย พึงทราบความต้องการน้อยด้วยการ ถือเอาสินค้าตามสภาพเดิมแล้วมา จำหน่าย. บทว่า วิบัติ ความว่า กสิกรรม ย่อมมีผลน้อยบ้าง ถึงการขาดทุนบ้าง เพราะฝนไม่ตกและตกมากเกินไปเป็นต้น และพาณิชย์กรรม มีผลน้อยบ้าง ถึงการขาดทุนบ้าง เพราะความไม่ฉลาดเป็นต้น

ในการดูแก้วมณีและทองเป็นต้น. โดยตรงกันข้าม ที่สมบรูณ์ย่อมมีผลมาก เหมือนอันเตวาสิกของจูลตก. คำว่า **ฉันทันเหมือนกันแล** ความว่า ฐานะคือ กสิกรรมเมื่อวิบัติย่อมมีผลน้อยฉันทันใด แม้ฐานะคือ การงานของฆราวาส ก็ฉันทันนั้น. เพราะบุคคลผู้ไม่กระทำความงามไว้ ตายแล้วย่อมบังเกิดในนรก ได้ยินว่า คนที่พราหมณ์เลี้ยงไว้ คนหนึ่ง ชื่อมหาทัตตเสนาบดี. ในสมัยที่ เขาจะตาย นรกปรากฏขึ้น.

พวกพราหมณ์กล่าวถามว่า ท่านเห็นอะไร เขากล่าวว่า เห็นเรือน สีแดง เรือนเลือด.

พราหมณ์กล่าวว่า ผู้เจริญ นั่นแหละพรหมโลก. เขาถามว่า ท่านผู้ เจริญ พรหมโลกอยู่ที่ไหน. อยู่เบื้องบน. เขาพูดว่า ปรากฏแก่ข้าพเจ้า ณ เบื้อง ล่าง. ความจริง เรือนสีแดงปรากฏเบื้องล่าง มิได้ปรากฏเบื้องบน. เขาตาย แล้วเกิดในนรก. พวกพราหมณ์คิดว่า นายคนนี้เห็นโทษในอัยของเรอ ดังนี้ จึงได้เอาทรัพย์พันหนึ่งมาให้เพื่อจะได้นำคิดตัวไป. ส่วนฐานะคือ กสิกรรม ที่สมบรูณ์ย่อมมีผลมาก. เพราะบุคคลผู้ทำความงามไว้ ตายแล้วย่อมบังเกิดใน สวรรค์. พึงแสดงคุณตลวิมานกตาทั้งหมด. เหมือนอย่างว่า ฐานะคือ พาณิชย- กรรม เมื่อวิบัติย่อมมีผลน้อยฉันทันใด แม้ฐานะคือ บรรพชากรรมของภิกษุผู้ ไม่ทำให้บริบูรณ์ในศีล ประกอบการแสวงหาอันไม่ควร ก็ฉันทันนั้น. เพราะภิกษุ ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมไม่ได้สุขในฉนเป็นต้น ย่อมไม่ได้สุขในสวรรค์และ นิพพาน. ส่วนบรรพชากรรมที่สมบรูณ์ย่อมมีผลมาก. เพราะผู้ทำศีลให้บริบูรณ์ เจริญวิปัสสนาย่อมบรรลุพระอรหัต.

คำว่า **ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ** พราหมณ์ทั้งหลายดังนี้ ความว่า มาณพยอมทูลถามว่าข้าพระองค์ชื่อถามอะไร ณ ที่นี้ คือ ย่อมถามว่า พราหมณ์ ทั้งหลายยอมกล่าวว่า บรรพชิตชื่อว่าสามารถเพื่อบำเพ็ญธรรม ๕ ประการเหล่า

นี่ ย่อมไม่มี คฤหัสถ์เท่านั้นบำเพ็ญได้ ส่วนพระสมณโคดมย่อมตรัสบ่อย ๆ ว่า มาณพ สำหรับคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ดังนี้ ย่อมไม่เปล่งวาจา ถึงบรรพชิตเท่านั้น เห็นจะไม่ทรงกำหนดการถาม ของข้าพระองค์ เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์ขอลาธรรม ๕ ประการ โดยมีจาคะเป็นสุดยอด (คือข้อย้าย). คำว่า **ถ้าท่านไม่หนักใจ** ดังนี้ ความว่า ถ้าท่านไม่มีความหนักใจเพื่อที่จะกล่าวในที่นี้โดยประการที่พวกพราหมณ์บัญญัติไว้นั้น. อธิบายว่า ถ้าไม่มีความหนักใจใด ๆ ท่านก็จงกล่าว. มาณพกล่าวว่า ท่านพระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่หนักใจเลย ดังนี้ หมายเอาอะไร. ก็การกล่าวในสำนักของบัณฑิตเทียมย่อมเป็นทุกซ์. ท่านบัณฑิตเทียมเหล่านั้น ย่อมให้ เฉพาะโทษเท่านั้น ในทุก ๆ บท ในทุก ๆ อักษร. ส่วนบัณฑิตแท้ ฟังถ้อยคำแล้วย่อมสรรเสริญคำที่กล่าวถูก. เมื่อกล่าวผิด ในบรรดาบาติบถ อรรถ และพยัญชนะ คำใด ๆ ผิด ย่อมให้ คำนั้น ๆ ให้ถูก. ก็ชื่อว่า บัณฑิตแท้เช่นกับพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมไม่มี. เพราะเหตุนั้น มาณพจึงกล่าวว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ณ ที่ที่พระองค์หรือท่านผู้เป็นเหมือนพระองค์ประทับนั่งอยู่ ข้าพระองค์ไม่มีความหนักใจเลย ดังนี้. บทว่า **สัจจะ** คือ พุคจริง. บทว่า **ตบะ** ได้แก่ การประพฤติตบะ.. บทว่า **พรหมจรรย์** ได้แก่ การเว้นจากเมถุน. บทว่า **การสาธยาย** ได้แก่ การเรียนมนต์. บทว่า **จาคะ** คือการบริจาคทาน. คำว่า **จักเป็นผู้ให้ถึง ความลามก** คือ จักเป็นผู้ให้ถึงความไม่รู้. คำว่า **ได้กล่าวคำนี้** ความว่า มาณพถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข่มด้วยการเปรียบเทียบเหมือนแควคนตาบอด เมื่อไม่อาจเพื่อตอบโต้คำนั้นได้ เมื่อจะอ้างถึงอาจารย์ เปรียบปานสุนัขอ่อนกำลัง ด้อนเนื้อให้ตรงหน้าเจ้าของแล้ว ตนเองก็อ่อนล้าไปฉะนั้น จึงได้กล่าวคำนั้นมีอาทิว่า พราหมณ์ดังนี้ .. คำว่า **โปกขรสาติ** นี้ ในคำว่า พราหมณ์เป็นต้นนั้น เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น. เรียกว่า โปกขรสาติ บ้างก็มี. ได้ยินว่า

ประเสริฐมีอยู่. บทว่า **อาวุธ** สอดแล้ว แปลว่า ร้อยไว้แล้ว. บทว่า **นิวุโต** นุ่งแล้ว แปลว่า รัดไว้แล้ว. บทว่า **โอสุญฺญ** ถูกต้องแล้ว แปลว่า ปกคลุมแล้ว. บทว่า **ปริโยนทุโช** รวบรวมแล้ว แปลว่า หุ้มห่อแล้ว. บททั้งหลายมีอาทิว่า **คติโต** ผูกมัดแล้ว ดังนี้. มีเนื้อความกล่าวไว้แล้วทั้งนั้น. คำว่า **พระโคตมผู้เจริญ** ถ้ำฐานะมีอยู่ ความว่า ถ้ำเหตุนี้ที่มีอยู่. บทว่า **สุวาสฺส** ไฟนั้น...พึงเป็น ความว่า เพราะไม่มีควันและจีเถ้าเป็นต้น ไฟนั้นพึงมีเปลว มีสี และมีแสง. คำว่า **ตถุปมาหิ** มาณว มาณพเรา เปรียบเหมือนอย่างนั้น ความว่า เรากล่าวเปรียบปีติอันอาศัยกามคุณนั้น. อธิบายว่า เปรียบเหมือนไฟที่อาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อติดโพลงอยู่ ย่อมเป็นไฟที่มีโทษ เพราะมีควันจีเถ้า และถ่าน ถันไค ปีติอันอาศัยกามคุณ ๕ เกิดขึ้น ย่อมมีโทษ เพราะมีชาติ ชรา พยาธิ มรณะ และโสกะเป็นต้น ฉะนั้น. อธิบายว่า ไฟชื่อว่า เป็นของบริสุทธิ์ เพราะไม่มีควันเป็นต้น ซึ่งปราศจากเชื้อ คือ หญ้าและไม้ถันไค ปีติอันประกอบด้วยโลกุตตรและฉาน ทั้งสอง ชื่อว่าบริสุทธิ์ เพราะไม่มีชาติเป็นต้นฉนั้น.

บัดนี้ **ธรรม ๕** ประการ ที่พรหมณ์ทั้งหลายบัญญัติด้วยจาจะอันเป็นหัวข้อแก่นั้น เพราะเหตุที่ไม่คงอยู่เพียง ๕ ประการเท่านั้น เป็นธรรมไม่หวั่นไหวตั้งอยู่ หามิได้ คือ ย่อมไม่ถึงพร้อมกับความอนุเคราะห์ เพราะเหตุนี้เพื่อจะแสดงโทษนั้น จึงตรัสคำว่า **माणพ** ธรรมเท่านั้นฉนั้นไค ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า (ทาน) **อันเป็นยารอนุเคราะห์** คือ มีความอนุเคราะห์เป็นสภาวะ. คำว่า **ท่านเห็นมีมากในที่ไหน** นี้ เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บรรพชิตนี้ชื่อว่า ผู้สามารถเพื่อบำเพ็ญธรรม ๕ ประการนี้ให้บริบูรณ์ ย่อมไม่มี คฤหัสถ์บำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้ เพราะเหตุนี้ บรรพชิตเท่านั้นบำเพ็ญธรรม ๕ ประการนี้ให้บริบูรณ์ไม่ได้ คฤหัสถ์ชื่อว่า

สามารถเพื่อบำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้ ย่อมไม่มี จึงตรัสถามเมื่อให้มาณพกล่าวตามแนวทางนั้นนั่นแหละ. ในคำว่า **เป็นผู้พูดจริง สม่่าเสมอรำไป หามิได้** ดังนี้ เป็นต้น พึงเห็นความหมายอย่างนี้ว่า คฤหัสถ์ เมื่อเหตุอื่นไม่มีก็กระทำแม้สุสาวาทของผู้หลอกลวง. พวกบรรพชิตแม้เมื่อจะถูกตัดศีรษะด้วยดาบก็ไม่กล่าวกลับคำ. อนึ่ง คฤหัสถ์ไม่อาจรักษาสิกขาบทแม้สักว่าตลอดภายในสามเดือน. บรรพชิตเป็นผู้มีตบะ มีศีล มีตบะเป็นที่อาศัย ตลอดกาลเป็นนิจทีเดียว. คฤหัสถ์ย่อมไม่อาจกระทำอุโบสถกรรมสักว่า ๘ วันต่อเดือนบรรพชิตทั้งหลายเป็นผู้พระพุทธิพรหมจรรย์ตลอดชีวิต. คฤหัสถ์เขียนแม่เพียงรัตนสูตรและมงคลสูตรไว้ในสมุดแล้วก็วางไว้. บรรพชิตทั้งหลายท่องบ่นเป็นนิจ. คฤหัสถ์ไม่อาจให้แม่สลาภัต (ให้เสมอไป) ไม่ให้ขาดตอน. บรรพชิตทั้งหลายเมื่อของอื่นไม่มี ก็ให้ก้อนข้าวแก่พวกกา และสุนัข เป็นต้น ย่อมใส่ในบาตรแม่ของภิกษุหนุ่มผู้รับบาตรนั่นเอง. คำว่า เรากล่าวธรรมเท่านั้น (ว่าเป็น **บริวาร**) ของจิต ความว่า เรากล่าวธรรม ๕ ประการเหล่านั้นว่าเป็นบริวารของเมตตาคจิต. บทว่า **ชาตวทุโธ** เกิดแล้ว เจริญแล้ว แปลว่า ทั้งเกิดแล้วและเจริญแล้ว. ก็บุคคลใดเกิดในที่นั้น อย่างเดียวเท่านั้น (แต่) เติบโตที่บ้านอื่น หนทางในบ้านรอบ ๆ ย่อมไม่ประจักษ์อย่างถ้วนทั่วแก่บุคคลนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า ทั้งเกิดทั้งเติบโตแล้ว ดังนี้. ก็บุคคลใดแม้เกิดแล้วเติบโตแล้ว แต่ออกไปเสียนาน หนทางก็ย่อมไม่ประจักษ์แจ้งโดยถ้วนทั่วแก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนี้ จึงตรัสว่า **ดาวเทว อปสกุ** (ผู้ออกไปในขณะนั้น). อธิบายว่า ออกไปในขณะนั้นทันที. บทว่า **ชักช้า** ความว่า ชักช้าด้วยความสงสัยว่า ทางนี้หรือ ๆ ทางนี้. บทว่า **ตกประหม่า** ความว่า สรีระของใคร ๆ ผู้ถูกคนตั้งพันถามถึงอรรถอันสุขุม ย่อมถึงภาวะอันกระด้าง (คือตัวแข็ง) ฉนั้นใด การถึงภาวะอันแข็งกระด้างฉนั้นนั้น ย่อมไม่มีเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมที่พระสัพพัญญุตญาณอันอะไร ๆ ไม่กระทบกระทั่งได้ด้วยบทว่า **วิตุถายิตตตฺตํ** นี้. ก็ความกระทบกระทั่ง ความรู้ พึงมีแก่บุรุษนั้นด้วยอำนาจมารคโลใจเป็นต้น เพราะเหตุนี้ บุรุษนั้น พึงชักช้า หรือพึงตกประหมา. แต่พระสัพพัญญุตญาณไม่มีอะไรกระทบกระทั่งได้ ท่านแสดงว่า ใคร ๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่พระสัพพัญญุตญาณนั้น.

บทว่า **มีกําลัง** ในคำนี้ว่า **มาณพ คนเป่าสังข์ผู้มีกําลัง** แม้ฉันใด ดังนี้ ความว่า สมบูรณ์ด้วยกําลัง. บทว่า **สงฺขชโม** แปลว่า คนเป่าสังข์. บทว่า **อปฺปกสิเรน** ได้แก่ โดยไม่ยาก คือ โดยไม่ลำบาก ก็คนเป่าสังข์ผู้อ่อนแอ แม้เป่าสังข์อยู่ ก็ไม่อาจจะให้เสียงดังไปยังทิศทั้ง ๔ ได้ เสียงสังข์ของเขาไม่แผ่ไปโดยประการทั้งปวง. ส่วนของผู้มีกําลังย่อมแผ่ไป เพราะเหตุนี้ จึงตรัสว่าผู้มีกําลัง. เมื่อกล่าววว่า ด้วยเมตตา ดังนี้ ในคำว่า **ด้วยเมตตาอันเป็นเจโตวิมุตติ** นี้ ย่อมควรทั้งอุปจาร ทั้งอัปปนา. แต่เมื่อกล่าววว่า **เจโตวิมุตติยา** ย่อมควรเฉพาะอัปปนาเท่านั้น. คำว่า **ยํ ปมาณกตํ กมฺมํ** กรรมที่ทำไว้ประมาณเท่าใด ความว่า ชื่อว่ากรรม ที่ทำประมาณได้ เรียกว่า กามาวจร. ชื่อว่ากรรมที่ทำประมาณไม่ได้เรียกว่า รูปาวจรและอรูปาจร. ในกรรมที่เป็นกามาวจร รูปาวจรและอรูปาจรแม้เหล่านั้น กรรมคือ พรหมวิหารเท่านั้น ทรงประสงค์เอาในที่นี้. ก็พรหมวิหารกรรมนั้นเรียกว่า กระทำหาประมาณมิได้ เพราะกระทำให้เจริญไปด้วยการแผ่ล่วงพ้นประมาณ ไปยังทิศที่เจาะจงและไม่เจาะจง. คำว่า **กามาวจรกรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ จักไม่คงอยู่ในรูปาวจรกรรมนั้น** ความว่า กามาวจรกรรมนั้น ย่อมไม่ติด คือ ไม่ตั้งอยู่ในรูปาวจรและอรูปาจรกรรมนั้น. ท่านอธิบายไว้อย่างไร. ท่านอธิบายไว้ว่า กามาวจรกรรมนั้นย่อมไม่เกี่ยวข้องหรือตั้งอยู่ในระหว่าง แห่งรูปาวจรและอรูปาจรกรรม นั้น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 450

หรือแผ่ไปยังรูปาวจรกรรม และอรูปาวจรกรรมแล้ว ครอบงำถือเอาโอกาส
สำหรับตนตั้งอยู่. โดยที่แท้ รูปาวจรกรรมเท่านั้น แผ่ไปยังกามาวจรกรรม
เหมือนน้ำมากเอ่อท่วมน้ำน้อย ครอบงำถือเอาโอกาสสำหรับตนแล้วคงอยู่.
รูปาวจรกรรมห้ามวิบากของกามาวจรกรรมนั้นแล้ว เข้าถึงความเป็นสหายแห่ง
พรหมด้วยตนเอง. คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาสุภสูตร ที่ ๕

๑๐. สการวสูตร

[๗๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ สมัยนั้น นางพราหมณีชื่อธัญชานีอาศัยอยู่ในหมู่บ้านปัจฉลกับปะ เป็นผู้เลื่อมใสอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ นางปลั่งพลาดแล้วเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า ขอนอบน้อมแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า อรหัตตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

[๗๓๕] ก็สมัยนั้นแล มาณพชื่อสการวะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านปัจฉลกับปะ เป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิคัณฑุและคัมภีร์เกฏฐะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐกฤษณะ เขาได้ฟังวาจาที่นางธัญชานีพราหมณีกล่าวอย่างนั้น ครั้นแล้วได้กล่าวกะนางธัญชานีพราหมณีว่า นางธัญชานีพราหมณีไม่เป็นมงคลเลย นางธัญชานีเป็นคนฉิบหาย เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายผู้ทรงไตรวิชามีอยู่ เออก็นางไปกล่าวสรรเสริญคุณของสมณะหัวโล้นนั้นทำไม นางธัญชานีพราหมณีได้กล่าวว่า คุณก่อนพ่อผู้มีพิกตร์อันเจริญ ก็พ่อยังไม่รู้ซึ่งศีลและปัญญาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ถ้าพ่อพึงรู้ศีลและพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พ่อจะไม่ฟังสำคัญ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นว่า เป็นผู้ควรค่า ควรบริภายเลย สการวมาณพกล่าวว่า คุณก่อนนางผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น พระสมณะมาถึงบ้าน

ปัจจกัปปะเมื่อใด พึงบอกแก่ฉันเมื่อนั้น นางธัญชานีพราหมณ์รับคำ
สการวมาณพแล้ว.

[๗๓๖] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล
โดยลำดับ เสด็จไปถึงบ้านปัจจกัปปะ ได้ยินว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพวกพราหมณ์ชาวบ้านตุทิ ใกล้หมู่บ้านปัจจกัปปะ
นางธัญชานีพราหมณ์ได้สดับข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงหมู่บ้านปัจจกั
กัปปะ ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพวกพราหมณ์ชาวบ้านตุทิ ใกล้บ้านปัจจกัปปะ
นางจึงเข้าไปหาสการวมาณพถึงที่อยู่แล้วได้กล่าวกะสการวมาณพว่า คุณก่อนพ่อ
ผู้มีพักตร์อันเจริญ นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จมาถึงหมู่บ้าน
ปัจจกัปปะ ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพวกพราหมณ์ชาวบ้านตุทิใกล้
หมู่บ้านปัจจกัปปะ พ่อจงสำคัญกาลอันควร ณ บัดนี้ สการวมาณพรับค่านาง
ธัญชานีพราหมณ์แล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัย
กับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่งอยู่
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม
มิสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นผู้ถึงบารมีชั้นสุดเพราะรู้อย่างในปัจจุบัน ย่อม
ปฏิบัติญาณอาทิพรหมจรรย์ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเป็น
ผู้ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้อย่างในปัจจุบัน ย่อมปฏิบัติญาณอาทิพรหมจรรย์ ท่าน
พระโคตมเป็นคนไหนของจำนวนสมณพราหมณ์เหล่านั้น.

[๗๓๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนการทวาชะ เรากล่าวความ
ต่างกันแห่งสมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้อย่างในปัจจุบัน แม้
จะปฏิบัติญาณอาทิพรหมจรรย์ได้. คุณก่อนการทวาชะ มิสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง
เป็นผู้ฟังตามกันมาเพราะการฟังตามกันมานั้น จึงเป็นผู้ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะ
รู้อย่างในปัจจุบัน ย่อมปฏิบัติญาณอาทิพรหมจรรย์ เหมือนพวกพราหมณ์ผู้ทรงไตร

วิชาะนั้น. อนึ่ง มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นผู้ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้ยิ่ง ในปัจจุบัน ปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ เพราะเพียงแต่ความเชื่ออย่างเดียว เหมือนพวกพราหมณ์นักตริกนักตรอง ฉะนั้น. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง รู้ธรรม ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ฟังตามกันมาก่อน ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้ยิ่งในปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์. คู่ก่อนการทวาทะ ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใด รู้ธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ฟังตามกันมาก่อนถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้ยิ่งในปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ เราเป็นผู้หนึ่งของจำนวนสมณพราหมณ์เหล่านั้น ข้อนี้พึงรู้ได้โดยบรรยายแม่น้ำ เหมือนสมณพราหมณ์เหล่าใด รู้ธรรม ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ฟังตามกันมาก่อน ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้ยิ่งในปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ เราเป็นผู้หนึ่ง ของจำนวนสมณพราหมณ์เหล่านั้น ฉะนั้น.

[๗๓๘] คู่ก่อนการทวาทะ ในโลกนี้ ก่อนแต่การตรัสรู้ เรายังไม่ได้ ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ได้มีความคิดเห็นว่า ฌราวาสคับแคบ เป็นทางมา แห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติ พรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดูจะสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาฬพัศตร์ออกจากเรือนบวชเป็น บรรพชิตเถิด สมัยต่อมา เรานั้นยังเป็นหนุ่ม ผมดำสนิท ประกอบด้วยวัย กำลังเจริญ เป็นปฐมวัย เมื่อพระมารดาและพระบิดาไม่ปรารถนา (จะให้บวช) ทรงกันแสงพระเนตรมองด้วยอัสสุชล เราปลงผมและหนวด นุ่งผ้ากาสาฬพัศตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เมื่อเราบวชแล้วอย่างนี้แสวงหาว่าสิ่งไรจะเป็น กุศล ค้นหาสันติบรรพอัน ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่าอยู่ จึงเข้าไปหาอาหารดาบสกาลาม โคตรถึงสำนักแล้วได้กล่าวว่า คู่ก่อนท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพฤติ

พรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้ คู่ก่อนการทวาชะ เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว
อาหารดาบสกาลามโคตรได้กล่าวว่า อยู่เถิดท่าน วิญญูบุรุษทำลัทธิของอาจารย์
ตน ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งโดยไม่เข้าไปในธรรมใดแล้วเข้าถึงอยู่ ธรรมนี้ก็
เช่นนั้น เรานั้นเล่าเรียนธรรมนั้นได้โดยฉับพลันไม่นานเลย เรากล่าวญาณวาท
และเถรวาทได้ด้วยอาการเพียงหุบปากเจรจา เพียงชั่วเวลาที่พูดตอบเท่านั้น
อนึ่ง ทั้งเราและผู้อื่นปฏิญาณได้ว่า เรารู้เราเห็น เรามีความคิดเห็นว่า
อาหารดาบสกาลามโคตรจะประกาศว่า เราทำธรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอัน
ยิ่งเองแล้ว เข้าถึงธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงศรัทธาอย่างเดียวดังนี้หามิได้ ที่แท้
อาหารดาบสกาลามโคตรรู้เห็นธรรมนี้อยู่ได้ถามว่า ท่านกาลามะ ครั้งนั้นเรา
จึงเข้าไปหาอาหารดาบสกาลามโคตร ท่านทำธรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอัน
ยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อเราถามอย่างนี้
อาหารดาบสกาลามโคตรได้ประกาศอภิญญาญาณตนะ เราได้มีความคิดเห็นว่า
มิใช่อาหารดาบสกาลามโคตรเท่านั้นมีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา มิใช่อาหาร-
ดาบสกาลามโคตรเท่านั้นมีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา แม้เราก็มี
ความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา ถ้ากระไร เราพึงตั้งความเพียร เพื่อ
จะทำให้แจ้งชัดซึ่งธรรมที่อาหารดาบสกาลามโคตรประกาศว่า ทำให้แจ้งชัด
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่นั้นเถิด เรานั้นได้ทำธรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วย
ปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ โดยฉับพลันไม่นานเลย ลำดับนั้น เราได้เข้า
ไปหาอาหารดาบสกาลามโคตร แล้วได้ถามว่า ท่านกาลามะ ท่านทำธรรมนี้
ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้
หรือหนอ อาหารดาบสกาลามโคตรตอบว่า อาวุโส เราทำธรรมนี้ให้แจ้งชัด
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เราได้
กล่าวว่า แม้เราก็ทำธรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ด้วยเหตุ

เพียงเท่านี้ อาฬารดาบสกาลามโคตรกล่าวว่า อาวุโส เป็นลาภของพวกเรา
พวกเราได้ดีแล้ว ที่พวกเราพบเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้มีอายุเช่นท่าน เราทำ
กรรมใดให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้วประกาศให้ทราบ ท่านก็ทำ
กรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ ท่านทำกรรมใดให้แจ้ง
ชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ เราก็อำนาจกรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญา
อันยิ่งเองเข้าถึงแล้วประกาศให้ทราบ ดังนี้ เรารู้กรรมใด ท่านก็รู้กรรมนั้น
ท่านรู้กรรมใด เราก็อำนาจกรรมนั้น ดังนี้ เราเช่นใด ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใด
เราก็อำนาจเช่นนั้น ดังนี้ คุณก่อนอาวุโส บัดนี้เราทั้งสองจงมาอยู่ช่วยกันบริหารหมู่คณะ
นี้เถิด คุณก่อนภราทวาชะ อาฬารดาบสกาลามโคตรเป็นอาจารย์ของเรา ได้ตั้ง
เราผู้เป็นศิษย์ไว้เสมอกับคน และบูชาเราด้วยการบูชาอย่างยิ่ง เรามีความคิด
เห็นว่า กรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท
เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน ย่อมเป็นไปเพียงเพื่ออุปบัติใน
อากิญจัญญายตนพรหมเท่านั้น เราไม่พอใจกรรมนั้น เบื่อจากกรรมนั้นหลีกไป.

[๗๓๕] คุณก่อนภราทวาชะ เราเป็นผู้แสวงหาอยู่ว่าจะอะไรจะเป็นกุศล
ค้นหาสันติวรบทอันไม่มีกรรมอื่นยิ่งกว่าอยู่. จึงเข้าไปหาอุทกดาบสรามบุตรถึง
สำนักแล้วกล่าวว่า คุณก่อนท่านรามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพาศพรหมจรรย์
ในธรรมวินัยนี้ เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว อุทกดาบสรามบุตรได้กล่าวว่า อยู่
เถิดท่าน วิญญูบุรุษทำลัทธินของอาจารย์ตนให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งโดยไม่ช้า
ในกรรมใด แล้วเข้าถึงอยู่ กรรมนี้ก็เช่นนั้น เรานั้นเล่าเรียนกรรมนั้นได้โดย
ฉับพลันไม่นานเลย ย่อมกล่าวญาณวาทและเถรวาทได้ด้วยอาการเพียงหุบปาก
เจรจา เพียงชั่วเวลาที่พูดตอบเท่านั้น อนึ่ง เราและผู้อื่นปฎิญาณได้ว่า เรารู้
เราเห็น เรามีความคิดเห็นว่า รามะจะได้ประกาศกรรมนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัด
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ด้วยเหตุเพียงศรัทธาอย่างเดียวแล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้ หามิได้

ที่แท้ ธรรมเห็นธรรมนี้อยู่ ครั้งนั้น เราได้เข้าไปหาอุทกดาบสรามบุตรแล้ว ได้ถามว่า คุณก่อนท่านรามะ ท่านทำกรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อเราถามอย่างนี้แล้ว อุทกดาบสรามบุตรได้ประกาศเนวสัญญานาสัญญายตนะ. เรานั้นได้มีความคิดเห็นว่า มิใช่ท่านรามบุตรเท่านั้นมีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา มิใช่ท่านรามบุตรเท่านั้นมีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา แม้เราก็มีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา ถ้ากระไร เราพึงตั้งความเพียรเพื่อทำให้แจ้งชัด ซึ่งกรรมที่ท่านรามบุตรประกาศว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่นั้น เกิด เรานั้นได้ทำกรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ โดยฉับพลันไม่นานเลย ลำดับนั้น เราได้เข้าไปหาอุทกดาบสรามบุตรแล้วได้ถามว่า ท่านรามะ. ท่านทำกรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือหนอ อุทกดาบสรามบุตรตอบว่า อวุโส เราทำกรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศได้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล เรากล่าวว่า อวุโส แม้เราก็ทำกรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อุทกดาบสรามบุตรกล่าวว่า อวุโส เป็นลาภของพวกเรา พวกเราได้ดีแล้ว ที่พวกเราพบเพื่อนพรหมจรรย์ผู้มีอายุเช่นท่าน เราทำกรรมใดให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบ ท่านก็ทำกรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ ท่านทำกรรมใดให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ เราก็ทำกรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้วประกาศให้ทราบ ดังนี้ เรารู้กรรมใด ท่านก็รู้กรรมนั้น ท่านรู้กรรมใด เราก็รู้กรรมนั้น ดังนี้ เร็วเช่นใด ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใด เราก็เช่นนั้น ดังนี้ อวุโส บัดนี้ เชิญท่านมาบริหารหมู่คณะนี้เถิด คุณก่อนภราทวาชะ อุทกดาบสรามบุตรเป็นเพื่อนพรหมจรรย์ของเรา ได้ตั้งเราไว้ในฐานะ

อาจารย์ และบูชาเราด้วยการบูชาอย่างยิ่ง เรามีความคิดเห็นว่า ธรรมนี้ไม่
เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อ
ความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ย่อมเป็นไปเพียงเพื่ออุบัติในแนวสัตตัญญา-
นาสัตตัญญาตนพรหมเท่านั้น เราจึงไม่พอใจธรรมนั้น เบื่อจากธรรมนั้นหลีกไป.

[๗๔๐] คุณก่อนการทวาชะ เรานั้นเป็นผู้แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล
ค้นหาสันติรวบรวมอันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งขึ้นไปกว่าอยู่ จึงเที่ยวจาริกไปในมคธชนบท
โดยลำดับบรรลุถึงอุรุเวลาเสนานิคม ณ ที่นั้น เราได้เห็นภูมิภาคนารีนรมย์ มี
ไพรสณห์น้ำเต็มใส มีแม่น้ำไหลอยู่ น้ำเย็นจืดสนิท มีทำนบราบเรียบนำ
รึนรมย์ มีโคจรตามโดยรอบ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ภูมิภาคนารีนรมย์หนอ
ไพรสณห์น้ำเต็มใส แม่น้ำไหลอยู่ น้ำเย็นจืดสนิท มีทำนบราบเรียบนำรึนรมย์
ทั้งโคจรตามมีอยู่โดยรอบ สถานที่นี้สมควรเป็นตั้งความเพียรของกุลบุตรผู้
ต้องการความเพียรหนอ เราจึงนั่งอยู่ ณ ที่นั้นเอง ด้วยคิดเห็นว่า สถานที่นี้
สมควรเป็นที่ทำความเพียร.

[๗๔๑] คุณก่อนการทวาชะ อนึ่ง อุปมา ๓ ข้ออันนำอัสจรรย ไม่
เคยฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏที่เราอุปมาข้อที่ ๑ การทวาชะ เปรียบเหมือน
ไม้สด ชุ่มด้วยยาง ทั้งแช่อยู่ในน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วยหวังว่า จักเอาไม้นั้น มาสี
ให้เกิดไฟ จักทำไฟให้ปรากฏ ดังนี้ คุณก่อนการทวาชะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น
เป็นไฉนบุรุษนั้น เอาไม้สด ชุ่มด้วยยาง ทั้งแช่อยู่ในน้ำ มาสีไฟ จะพึงให้ไฟเกิด
พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือหนอ.

สการวมาณพกราบทูลว่า ข้อนี้หามิได้ ท่านพระโคดม ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร เพราะไม้นั้นยังสดชุ่มด้วยยาง ทั้งแช่อยู่ในน้ำ บุรุษนั้นพึงมีส่วนแห่ง
ความเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่าเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ภราทวาชะ ฉันทันนเหมือนกันแล สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายยังไม่หลีกออกจากกาม ยังมีความพอใจในกาม ความเส่นหาในกาม ความหมกมุ่นในกาม ความระหายนกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม อันคนยังละไม่ได้ด้วยดี ให้สงบระงับไม่ได้ด้วยดีในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถ้าหากจะเสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนเกิด เพราะความเพียรก็ดี หากจะไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็นซึ่ง ปัญญาเครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า คุณก่อนภราทวาชะ อุปมาข้อที่ ๑ นี้ แลน้ออัศจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา.

[๗๔๒] คุณก่อนภราทวาชะ อุปมาข้อที่ ๒ อีกข้อหนึ่งน้ออัศจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา เปรียบเหมือนไม้สด ชุ่มด้วยยาง ตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วยหวังว่า จักเอาไม้นั้นมาตีให้เกิดไฟ จักทำไฟให้ปรากฏ คุณก่อนภราทวาชะ. ท่านจะเข้าใจความข้อนี้เป็นไฉน บุรุษนั้นเอาไม้สด ชุ่มด้วยยาง ตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ มาตีไฟ จะพึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือหนอ.

สการวมาณพกราบทูลว่า ข้อนี้หามิได้ ท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม้นั้นยังสด ชุ่มด้วยยาง ถึงแม้จะตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ บุรุษนั้น ก็จะมีส่วนแห่งความเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่าเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภราทวาชะ ฉันทันนเหมือนกันแล สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้มีกายหลีกออกจากกามแล้ว แต่ยังมี ความพอใจในกาม ความเส่นหาในกาม ความหมกมุ่นในกาม ความระหายนกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม อันตนยังละไม่ได้ด้วยดี ยังให้สงบระงับด้วยดีไม่ได้ในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้า

เผ็ดร้อนที่เกิดเพราะความเพียรที่ดี จะไม่ได้เสวยก็ดี ก็ยังไม่ควรเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็นซึ่งปัญญาเครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า คุณก่อนการทวาชะ อุปมาข้อที่ ๒ นี้แลหน้าอัสจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา.

[๗๔๓] คุณก่อนการทวาชะ อุปมาข้อที่ ๓ อีกข้อหนึ่ง นำอัสจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา เปรียบเหมือนไม้แห้งเกราะ ทั้งตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วยหวังว่า จะเอาไม้นั้นมาตีไฟ จักให้ไฟเกิด จักทำไฟให้ปรากฏ ดังนี้ คุณก่อนการทวาชะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น เป็นไฉน บุรุษนั้นเอาไม้แห้งเกราะ ทั้งตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ มาตีไฟ จะพึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือหนอ.

สการวมาณพกราบทูลว่า อย่างนั้นท่านพระโคดม ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะไม้นั้นแห้งเกราะ ทั้งตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนการทวาชะ ฉะนั้นเหมือนกันแล สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายหลีกออกจากกาม ทั้งความพอใจในกาม ความเส่นหาในกาม ความหมกมุ่นในกาม ความระหายในกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม อันตนละได้ด้วยดี ให้สงบระงับด้วยดีแล้วในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะความเพียรที่ดี ถึงแม้จะไม่ได้เสวยก็ดี ก็สมควรเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็นซึ่งปัญญาเครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า คุณก่อนการทวาชะ อุปมาข้อที่ ๓ นี้แล นำอัสจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา.

[๗๔๔] การทวาชะ. เรานั้นได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงกคพินด้วยพิน กคเพดานด้วยลีน ข่มจิตด้วยจิต บีบไว้ให้แน่น ให้เร่าร้อนเถิดดังนี้ เราจึงกคพินด้วยพิน กคเพดานด้วยลีน ข่มจิตด้วยจิต บีบไว้ให้

แน่น ให้เราร้อนอยู่ เหนือก็ไหลออกจากรักแร้ทั้งสอง คุก่อนการทวาชะ
เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง จับบุรุษมีกำลังน้อยกว่าที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วกด
บีบไว้แน่น ให้ร้อนจัดฉับใด เมื่อเรากดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ข่ม
จิตด้วยจิต บีบไว้แน่น ให้ร้อนจัด ก็ฉับนั้น เหนื่อยอมไหลออกจากรักแร้
ทั้งสอง ถึงเช่นนั้น เราก็อปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติมั่นไว้ ไม่
พัวเพื่อน แต่ว่ากายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ทนได้ยากนั้น
แลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๕] คุก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึง
เพ่งฉานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลืนลมอัสสาสะ ปัสสาสะทั้ง
ทางปากและทางจมูกเมื่อเรากลืนลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปากและทางจมูก
ก็มีเสียงออกทางช่องหูทั้งสองดังเหลือประมาณ เสียงลมในลำคอของนายช่าง
ทองที่กำลังสูบลอยอยู่ ดังเหลือประมาณ ฉับใด เมื่อเรากลืน ลมอัสสาสะและปัสสาสะ
ทั้งทางปากและทางจมูก ก็มีเสียงลมออกทางช่องหูทั้งสองดังเหลือประมาณ
ฉับนั้น ถึงเช่นนั้น เราปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พัวเพื่อน
แต่ว่ากายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง
จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๖] คุก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึง
เพ่งฉานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลืนลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้ง
ทางปากทางจมูก และทางช่องหู เมื่อเรากลืนลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปาก
ทางจมูกและทางช่องหู ลมก็เสียดแทงศีรษะเหลือประมาณ บุรุษมีกำลังพึง
เชือดกระหม่อมด้วยมีดโกนอันคม ฉับใด เมื่อเรากลืนลมอัสสาสะและปัสสาสะ
ทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ลมก็เสียดแทงศีรษะเหลือประมาณ ฉับนั้น

ถึงเช่นนั้น เราก็ปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พัวพันเพื่อน
แต่ว่ากายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง
จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๗] คุณก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เรา
พึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะ
ทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู เมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทาง
ปากทางจมูกและทางช่องหู ก็ให้ปวดศีรษะเหลือทน บุรุษมีกำลังพึงเอาเส้นเชือก
เกลียวเขม็งรัดที่ศีรษะ ฉันทโค เมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปาก
ทางจมูกและทางช่องหู ก็ให้ปวดศีรษะเหลือทน ฉันทโค ถึงเช่นนั้นเราก็ปรารถนา
ความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พัวพันเพื่อน แต่กายที่ปรารถนาความเพียร
ของเรา อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบ
ระงับ.

[๗๔๘] คุณก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึง
เพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้ง
ทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู เมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปาก
ทางจมูก และทางช่องหู ลมก็เสียดแทงพื้นท้องเหลือประมาณ นายโคฆาตหรือ
ลูกมือนายโคฆาตผู้ชำนาญพึงเชือดท้องด้วยมีดสำหรับเชือดเนื้อโค ฉันทโค เมื่อ
เรากลั่น ลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ลมก็เสียดแทง
พื้นท้องเหลือประมาณ ฉันทโค ถึงเช่นนั้น เราก็ปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน
ตั้งสติไว้มั่น ไม่พัวพันเพื่อน แต่กายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียร
ที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๙] คุณก่อนการทวาชะ. เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไรเรา
พึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะ

ทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู เมื่อเรากลืนลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็มีความร้อนในกายเหลือทน บุรุษมีกำลังสองคน จับบุรุษที่มีกำลังน้อยกว่าคนละแขน ย่างรมไว้ในหลุมถ่านเพลิง ฉนโค เมื่อเรากลืนลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ก็มีความร้อนในกายเหลือทน ฉนโค นั้น ถึงเช่นนั้น เราก็ปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พินเพื่อน แต่กายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ตนได้ยากนั้นแลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ คู่ก่อนการทวาชะ โอ เทวดาทั้งหลาย เห็นเราแล้วพากันกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมทำกาละแล้ว เทวดาบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมยังไม่ทำกาละ แต่กำลังทำกาละ เทวดาบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม แม้กำลังทำกาละ ก็หาไม่ได้ พระสมณโคดมเป็นพระอรหันต์ ความอยู่เห็นปานนี้นั้น เป็นวิหารธรรมของพระอรหันต์.

[๗๕๐] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงปฏิบัติเพื่ออดอาหารโดยประการทั้งปวงเกิด ทันใดนั้น เทวดาเหล่านั้นได้เข้ามาหาเราแล้วกล่าวว่า คู่ก่อนท่านผู้นิรทุกข์ ท่านอย่าปฏิบัติเพื่ออดอาหารโดยประการทั้งปวงเลย ถ้าท่านจักปฏิบัติเพื่ออดอาหารโดยประการทั้งปวง ข้าพเจ้าทั้งหลายจะแซกทิพยโอชาลงตามขุมขนของท่าน ท่านจักได้เหยียวยาวชีวิตไว้ด้วยทิพยโอชานั้น เรานั้นมีความคิดเห็นว่า เราเองปฏิญาณการไม่บริโภคอาหารโดยประการทั้งปวง แต่เทวดาเหล่านี้จะแซกทิพยโอชาลงตามขุมขนของเรา ทั้งเราก็จะเหยียวยาวชีวิตไว้ได้ด้วยทิพยโอชานั้น ข้อนั้นพึงเป็นมุสาแก่เรา ดังนี้เราบอกเลิกแก่เทวดาเหล่านั้น จึงกล่าวว่า อย่าเลย.

[๗๕๑] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงกินอาหารผ่อนลงทีละน้อย ๆ คือ วันละฟายมือข้าง เท่าเชื้อถั่วเขียวข้าง

เท่าเชื้อถั่วพูบ้าง เท่าเชื้อถั่วคำบ้าง เท่าเชื้อในเมล็ดบัวบ้างเถิด เราจึงกินอาหาร
ผ่อนลงทีละน้อย ๆ คือ วันละพายมือบ้าง เท่าเชื้อถั่วเขียวบ้าง เท่าเชื้อถั่วพู
บ้าง เท่าเชื้อถั่วคำบ้าง เท่าเชื้อในเมล็ดบัวบ้าง เมื่อเรากินอาหารผ่อนลงทีละ
น้อย ๆ คือ วันละพายมือบ้าง เท่าเชื้อถั่วเขียวบ้าง เท่าเชื้อถั่วพูบ้าง เท่าเชื้อ
ถั่วคำบ้าง เท่าเชื้อในเมล็ดบัวบ้าง ภายก็ถึงความชুবผอมลงเหลือเกิน เพราะ
ความเป็นผู้มีอาหารน้อยนั่นเอง อวัยวะน้อยใหญ่ของเราเป็นเหมือนเถาวัลย์
มีข้อมาก หรือเถาวัลย์มีข้อม่า ฉะนั้น ตะโพกของเราเป็นเหมือนคั้งเท้าอูฐ
กระดูกสันหลังของเราผูกกระกะเปรียบเหมือนเถาวัลย์ชื่อวัฏฏณาวาฬี ฉะนั้น
ซึ่งโครงของเราขึ้นนูนเป็นร่องดั่งกลอนศาลาเก่า มีเครื่องมุงอันหล่นโทรมอยู่
ฉะนั้น ดวงตาของเราถล่อมลือกไปในเข้านาปราคฏเหมือนดวงดาวในบ่อน้ำอันลึก
ฉะนั้น ผิวศีรษะของเราที่รับสัมผัสอยู่ที่เหี่ยวแห้ง ราวกับผลน้ำเต้าที่เขาตัดมา
แต่ยังสด ถูกลมและแดดแผดเผา ก็เหี่ยวแห้งไป ฉะนั้น เราคิดว่าจักดู
ผิวหนังท้อง ก็จับถูกกระดูกสันหลังด้วย คิดว่าจักดูกระดูกสันหลัง ก็จับถูก
ผิวหนังท้องด้วย ผิวหนังท้องของเราจับกระดูกสันหลังติดถึงกัน เรานั้นคิดว่า
จักถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะ ก็เซชวนล้มลง ณ ที่นั่นเอง เรานั้นเมื่อจะให้
กายนี้แลสบาย จึงเอาฝ่ามือลูบตัว เมื่อเราเอาฝ่ามือลูบตัว ขนอันมีรากเนา
ก็ร่วงตกลากายมนุษย์ทั้งหลายเห็นเราแล้วพากันกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม
ดำไป บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมไม่ดำเป็นแต่กล้าไป บางพวก
กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมดำไปก็ไม่ไฉ่ จะว่ากล้าไปก็ไม่ไฉ่ เป็นแต่
พร้อยไป คู่ก่อนการทวาชะ ผิวพรรณอันบริสุทธิ์ผุดผ่องของเรา ถูกกำจัด
เสียแล้ว เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อยนั่นเอง.

[๑๕๒] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีต ได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้า เผ็ดร้อนที่เกิด

เพราะความเพียร อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ แม้สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคต จักเสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะ
ความเพียร อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ ถึงสมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งในบัดนี้ ได้เสวยทุกขเวทนาอัน กล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะความ-
เพียร อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ ถึงเช่นนั้น เราก็ไม่ได้บรรลุนิพพาน
ทัศนะอันวิเศษของพระอรិยะอย่างสามารถ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยทุกกร
กิริยาอันเผ็ดร้อนนี้ จะพึงมีทางอื่นเพื่อความตรัสรู้ระมังหนอ เรามีความ
คิดเห็นว่า ก็เราจำได้อยู่ ในงานของท้าวศากยะผู้พระบิดา เรานั่งอยู่ที่
ร่มไม้หว่ามีเงาอันเย็น สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน
อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ทางนี้ระมังหนอจะพึงเป็นทาง
เพื่อความตรัสรู้ เราได้มีวิญญาณอันแล่นไปตามสติว่า ทางนี้แหละเป็นทาง
เพื่อความตรัสรู้ เรามีความคิดเห็นว่า เรากลัวต่อสุขอันเว้นจากกามเว้นจาก
อกุศลธรรมนั้นหรือ จึงมีความคิดเห็นว่า เราไม่กลัวต่อสุขอันเว้นจากกาม
เว้นจากอกุศลธรรม.

[๗๕๓] คู่ก่อนการทวาชะ. เรานั้นมีความคิดเห็นว่า อันบุคคลผู้มี
กายอันถึงความชুবพอมเหลือทนอย่างนี้ จะบรรลุถึงความสุขนั้นไม่ใช่ทำได้ง่าย
ถ้ากระไร เราพึงกินอาหารที่หายาบ คือ ข้าวสุก ขนมกุมมาสเถิด เราจึงกิน
อาหารหายาบ คือ ข้าวสุก ขนมกุมมาส สมัยนั้น ภิกษุ (ปัญจวัคคีย์) ๕ รูป
บำรุงเราอยู่ด้วยหวังใจว่า พระสมณโคดมจักบรรลุธรรมใด จักบอกธรรม
นั้นแก่เราทั้งหลาย แต่เมื่อเรากินอาหารหายาบ คือ ข้าวสุกและขนมกุมมาส
พวกภิกษุ (ปัญจวัคคีย์) ๕ รูปนั้น เบื่อหน่ายเรา หลีกไปด้วยเข้าใจว่า พระ-
สมณโคดมเป็นผู้มักมาก คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก.

[๗๕๔] คุณก่อนการทวาชะ ครั้นเรากินอาหารหยาบมีกำลังดีแล้วจึง
สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌานอันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและ
สุขเกิดแต่เวกอยู่ เข้าถึงทุติยฌานมีความผ่อนคลายแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอก
ผุดขึ้นไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิ
อยู่ เรามีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป
เข้าถึงตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขามีสติ
อยู่เป็นสุข เราเข้าถึงจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และ
ดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่.

[๗๕๕] เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้
โน้มน้าวจิตไปเพื่ออุปเพณิวาสนานุสติญาณ เราย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง ฯลฯ เราย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก
พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ คุณก่อนการทวาชะ นี้เป็น
วิชาข้อที่ ๑ เราได้บรรลุแล้วในปฐมยามแห่งราตรี. อวิชาเรากำจัดได้แล้ว
วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่
ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่อยู่.

[๗๕๖] เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้ม
น้อมจิตไปเพื่อรู้จุดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เราเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุด
กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก
ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตาม
กรรม ฯลฯ คุณก่อนการทวาชะ นี้เป็นวิชาข้อที่ ๒ เราบรรลุแล้วในมัชฌิมยาม

แห่งราตรี อวิชาเรากำจัดได้แล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่อยู่

[๑๕๑] เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้ำ
น้อมจิตไปเพื่ออัสวักขณญาณ เรานั้นได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์
นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหล่านี้
อัสวะ นี้เหตุให้เกิดอัสวะ นี้ความดับอัสวะ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอัสวะ
เมื่อเรานั้นรู้เห็นอย่างนี้ จิตหลุดพ้นแล้วแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้
จากอวิชาสวะ. เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อ
ความเป็นอย่างนี้มีไม่ได้มี คุณก่อนการทวาระ นี้เป็นวิชาข้อที่ ๓ เราบรรลุแล้ว
ในปัจฉิมยามแห่งราตรี อวิชาเรากำจัดได้แล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืด
เรากำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจ
แน่วแน่อยู่.

[๑๕๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สคารวมาณพได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ความเพียรอันไม่หยุดหย่อนได้มีแล้วแก่ท่าน
พระโคตมหนอ ความเพียรของสัตว์บุรุษได้มีแล้วแก่ท่านพระโคตมหนอ สมควร
เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ข้าแต่ท่านพระโคตม เทวดามีหรือหนอแล
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนการทวาระ ก็ข้อที่ว่าเทวดามิฉะนั้น รู้ได้
โดยฐานะ.

ส. ข้าแต่ท่านพระโคตม พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า เทวดามี
หรือหนอ ดังนี้ ตรัสตอบว่า คุณก่อนการทวาระ ก็ข้อที่ว่าเทวดามิฉะนั้น รู้ได้

โดยฐานะ ดังนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้อยคำของพระองค์เป็นถ้อยคำเปล่า เป็นมุสา มิใช่หรือ.

พ. คุณก่อนการทวาระ ผู้ใดเมื่อถูกถามว่า เทวดามีอยู่หรือ ฟังกล่าวว่า ข้อที่ว่า เทวดามีอยู่ เป็นอันรู้กันได้โดยฐานะ ก็เท่ากับกล่าวว่า เรา รู้จักเทวดา เมื่อเป็นเช่นนั้น วิญญูชนพึงถึงความตกลงในเรื่องนี้ว่า เทวดามีอยู่ ดังนี้ ได้โดยส่วนเดียวแท้.

ส. ก็ทำไม ท่านพระโคตมจึงไม่ทรงพยากรณ์แก่ข้าพเจ้าเสียด้วยคำแรกเล่า.

พ. คุณก่อนการทวาระ ข้อที่ว่าเทวดามีอยู่คตินั้น เขาสมมติกันในโลก ด้วยศัพทอันสูง.

[๗๕๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สการวมาณพได้ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไว้ในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจะได้ เห็นรูป ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ ขอลถึงท่านพระโคตมกับทั้งพระธรรมและพระ- ภิกุศลสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบายสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนั้นแล.

จบ สการวสุตฺร ที่ ๑๐

จบ พราหมณวรรค ที่ ๕

อรรถกถาสถาพรสุต

สราควสุตรขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ในบ้านชื่อปัจจลักขปะ** คือในบ้านอันมีชื่อนั้น. บทว่า **เลื่อมใสยิ่ง** ได้แก่ เลื่อมใสด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว. ได้ยินว่านางพราหมณีนั้น เป็นอริยสาวิกาโศดาบัน เป็นภรรยาของพราหมณ์ภราทวาชโคตร. เมื่อก่อนทีเดียว พราหมณ์นั้นเชิญพราหมณ์ทั้งหลายมาแล้วการทำสักการะแก่พราหมณ์เหล่านั้นเสมอ ๆ. ตอนทำเอานางพราหมณีนี้นำสู่เรือนแล้วไม่อาจทำจิตใจให้โกรธต่อนางพราหมณีรูปงามมีตระกูลใหญ่ ไม่อาจทำสักการะแก่พราหมณ์ทั้งหลาย. ครั้งนั้นพราหมณ์ทั้งหลายได้ถากถางพราหมณ์นั้นในที่ที่เห็นทุกแห่งว่า บัดนี้ ท่านไม่ถือลัทธิพราหมณ์ จึงไม่ทำสักการะแม้สักอย่างหนึ่งแก่พวกพราหมณ์. พราหมณ์นั้นกลับมาเรือนบอกเนื้อความนั้นแก่พราหมณ์ แล้วกล่าวว่า ถ้าเธอจะอาจรักษาหน้าฉัน ในวันหนึ่ง ฉันก็จะให้ภิกษาแก่พราหมณ์ทั้งหลายในวันหนึ่ง. นางพราหมณีว่า ท่านจงให้ไทยธรรมของท่านในที่ที่ชบใจเถิด ฉันจะมีประโยชน์อะไรเรื่องนี้. พราหมณ์นั้นได้เชื้อเชิญพราหมณ์ทั้งหลายแล้ว ให้หุงข้าวปายาสน้ำน้อย เชิญให้ขึ้นเรือน ตบแต่งอาสนะแล้วเชิญให้พราหมณ์ทั้งหลายนั่ง. นางพราหมณีนุ่งห่มผ้าสาฎกผืนใหญ่ถือทัพพีเลี้ยงคูดอยู่พลาด (สคุด) ที่ชายผ้า ไม่ได้กระทำ ความสำคัญว่า เรากำลังเลี้ยงหมู่พราหมณ์ ระลึกถึงเฉพาะพระศาสดาเท่านั้น พลันเปล่งอุทานขึ้นด้วยอำนาจความเคยชิน. พราหมณ์ทั้งหลายฟังอุทานแล้ว โกรธว่า สหายของพระสมณโคดมผู้นี้เป็นคนสองฝ่าย พวกเราจักไม่รับไทยธรรมของเขา ดังนี้ จึงทิ้งโภชนะทั้งหลายแล้วออกไปเสีย. พราหมณ์กล่าวว่า

เราได้พูดกะท่านไว้แต่ที่แรกทีเดียวมิใช่หรือว่า วันนี้ขอให้ท่านรักษาหน้าฉัน
สักวัน ท่านทำนมนต์และข้าวสารเป็นต้น มีประมาณเท่านี้ ให้ฉิบหายเสียแล้ว
(เขา) ลู่อ่านจบความ โกรธเป็นอย่างยิ่ง กล่าวว่ ก็หญิงถ้อยคนนี้ กล่าวสรรเสริญ
สมณโคดมฉันไม่เลือกที่ อย่างนี้ทีเดียว หญิงถ้อยบัดนี้เราจะยกวาทะต่อศาสดา
นั้นของเธอ. ที่นั้น นางพราหมณ์จึงกล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า ไปซิพราหมณ์
ไปซิพราหมณ์ ท่านแล้วไปแล้วจ้ะรู้สึก ดังนี้แล้วกล่าวว่า ท่านพราหมณ์
เราย่อมไม่เห็นบุคคลผู้จะยกวาทะ ฯลฯ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา ดังนี้เป็นต้น.

พราหมณ์นั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามปัญหาว่า

ฆ่าอะไรซิ จึงจะอยู่เป็นสุข ฆ่า
อะไรซิ จึงจะไม่เศร้าโศก ท่านโคดม
ท่านขบใจการฆ่าธรรมอะไรเป็นธรรม
เอก.

พระศาสดาตรัสตอบปัญหาว่า

ฆ่าความโกรธแล้วอยู่เป็นสุข ฆ่า
ความโกรธแล้วย่อมไม่เศร้าโศก พราหมณ์
พระอรียเจ้าทั้งหลายย่อมสรรเสริญการฆ่า
ความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษมียอดร่อย
เพราะฆ่าความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่
เศร้าโศก.

พราหมณ์นั้นบวชแล้วบรรลุพระอรหัต. น้องชายของพราหมณ์
นั้นแหละ ชื่ออ๊กโกสกภารทวาชะได้ฟังข่าวว่า พี่ชายของเราบวชแล้ว จึงเข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแนะนำจึงบวชแล้วบรรลุพระอรหัต น้องชาย

เล็กของพราหมณ์นั้น อีกคนหนึ่ง ชื่อสุนทรภิกขาทวาชะ. แม้พราหมณ์นั้น ก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลถามปัญหา ได้ฟังแล้ว แก้ปัญหาบวชแล้ว ก็บรรลुพระอรหัต. น้องชายคนเล็กของพราหมณ์นั้น ชื่อปิงคภิกขาทวาชะ. เขาถามปัญหาในเวลาจบพยากรณ์ปัญหาบวชแล้วก็บรรลुพระอรหัต.

คำว่า **มาณพชื้อสการวะ** มีความว่า มาณพนี้เป็นผู้อ่อนกว่าพราหมณ์ทั้งหมด ของบรรดาพราหมณ์เหล่านั้นในวันนั้น ได้นั่งในโรงอาหารแห่งเดียวกันกับพวกพราหมณ์. บทว่า **อวกุตา จ** ความว่า เป็นผู้ไม่เจริญ คือ เป็นผู้ไม่มีมงคลเลย. บทว่า เป็นผู้เสื่อม คือ เป็นผู้ถึงความพินาศเท่านั้น. บทว่า **เมื่อ มียอยู่** คือ ครั้นเมื่อ...มียอยู่. บทว่า **ศีลและปัญญา** ความว่า ท่านไม่รู้ศีลและญาณ. บทว่า **เป็นผู้ถึงบารมีอันเป็นที่สุด เพราะรู้ยิ่ง** ในปัจจุบัน ความว่า พราหมณ์ทั้งหลาย กล่าวว่า เราทั้งหลายเป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งที่สุด บรรลुพระนิพพานอันเป็นคุณสมบัติยิ่งใหญ่แห่งธรรมทั้งปวง กล่าวคือ บารมีเพราะรู้ยิ่งในอดีตภavnั้แหละ ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมปฎิญาณอาทิพรหมจรรย์ บทว่า **อาทิพรหมจรรย์** มีอธิบายว่า ย่อมปฎิญาณอย่างนี้ว่าเป็นเบื้องต้น คือ เป็นอุปการะ เป็นผู้ทำให้เกิด พรหมจรรย์. บทว่า **นักตรีกตรอง** คือ เป็นผู้มีปรกติถือเอาด้วยการคาดคะเน. บทว่า **มีปกติใคร่ครวญ** ความว่า เป็นผู้ใคร่ครวญ คือ เป็นผู้มีปรกติใช้ปัญญาใคร่ครวญแล้ว กล่าวอย่างนี้. บทว่า **บรรดาพราหมณ์เหล่านั้น** เราเป็นความว่า เราเป็นสัมมาสัมพุทธองค์หนึ่ง บรรดาสัมมาสัมพุทธะเหล่านั้น. เชื่อมบทว่า **อภูจิตะ** ในบทสนธิว่า **อภูจิตวตา** เข้ากับ บท ปธานะ เชื่อมบท **สปุประสะ** เข้ากับบท ปธานะ ก็เหมือนกัน. มีคำอธิบายนี้ว่า ความเพียรอันไม่หยุดหย่อน ความเพียรของสัตว์บุรุษหนอ ได้มีแล้วแก่พระโคตมผู้เจริญ คำว่า **เป็นผู้ถูกทูลถามว่า เทวดามีหรือ** ความว่า มาณพกล่าวคำนี้ด้วย

สำคัญว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงทราบเลย ประกาศ. คำว่า **เมื่อเป็นเช่นนั้น** ความว่า เมื่อความที่พระองค์ไม่ทรงทราบมีอยู่. คำว่า **เป็นถ้อยคำเปล่าเป็นถ้อยคำเท็จ** ความว่า ถ้อยคำของพระองค์เป็นถ้อยคำไม่มีผล คือปราศจากผล. มาณพชื่อว่า ย่อมข่มพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยวาตะว่าพูดเท็จด้วยประการอย่างนี้. บทว่า **อันวิญญูชน** ได้แก่อัน คนผู้เป็นบัณฑิต. ทรงแสดงว่า ก็ท่านย่อมไม่รู้คำแม่ที่เราพยากรณ์ เพราะความเป็นผู้ไม่รู้. คำว่า **เขาสมมตกันด้วยศัพท์สูง** คือ เขาสมมต ได้แก่ ปราภุในโลกลด้วยศัพท์ชั้นสูง. คำว่า **เทวดามี** อธิบายว่า ก็แม่เด็กหนุ่มสาวทั้งหลาย ชื่อว่าเทพก็มี ชื่อว่าเทพีกมี. ส่วนเทพทั้งหลายชื่อว่า อติเทพ คือ เป็นผู้ยิ่งกว่ามนุษย์ทั้งหลาย ผู้ได้ชื่อว่า เทพ เทพี ในโลก. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งงายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสถาพรสุตที่ ๑๐

จบวรรคที่ ๕

อรรถกถามัชฌิมปัณณาสกสูตรในอัฐกถามัชฌิมนิกาย ชื่อปัญจสุทนีจบ

อรรถกถาประมวลพระสูตร ๕๐ สูตร ประดับด้วย ๕ วรรคจบ.